تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 11

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

11. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 317

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Dr. Ali NAMLI

Tercüme Kontrol:
Dr. Hüseyin KAYAPINAR

Tercüme (11. Cilt):
Zekeriya TÜFEKÇİOĞLU
Abdussamed BAKKALOĞLU
İrfan İNCE
Cafer DURMUŞ

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-329-6

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

ERKAM YAYINLARI
Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...
İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

سُورَةُ الْاِسْرَٓاءِ

17-İSRÂ SÛRESİ

İsra sûresi 101 âyettir. Mekke'de nâzil olmuştur. el-Kevâşî'de 76-80. âyetlerin Medine'de indiği veya 60, 72, 74, 80 ve 107. âyetlerin Medine'de indikleri söylenir.

Mİ’RÂC MÛCİZESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ
الْاَقْصَا الَّذ۪ي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allah’ın adıyla.

1. Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye *(Muhammed)* kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir.

Âyetteki “ لَيْلاً ***leylen*** *(bir gece)*” kelimesi, te’kid ifâde eder. Çünkü isrâ ancak geceleyin olur. Gündüzleyin ve sadece ruhen olduğu tasavvur edilmesin diye bu te’kid getirilmiştir. Ya da isrânın gecenin çok az bir kısmında olduğunu ifâde için müfred sıygasıyla, bütünün bir parçasına delâlet etsin diye nekre olarak gelmiştir. Çünkü “ سِرْتُ لَيْلاً ***Sirtü leylen*** (geceleyin yürüdüm)” şeklindeki sözün, senin gecelerin birinde yürüdüğün anlamına geldiği gibi bir gecenin çok az bir bölümünde yürüdüğün anlamına da gelir. Ancak yine “ سِرْتُ اللَّيْلَ ***Sirtü’l-leyle***” dediğin zaman yürüyüşünün gecenin tamamını kapladığını gösterir. Dolayısıyla bu, yürüyüşün zarfı değil ölçüsüdür.

Mi‘rac gecesi 27 Receb, Pazartesi gecesidir. İnsanlar bu görüşe göre amel ederler. Âlimler derler ki: Rasûlullah (s.a.)’in doğumu, peygamber oluşu, mi‘racı, hicret için Mekke’den çıkışı, Medine’ye girişi ve irtihâli Pazartesi günüdür. Bunun sırrı şu olabilir: Pazartesi günü feyyâziyetin kaynağı olan, varlık mertebelerinden ikinci taayyüne işâret eder. Nitekim hece harflerinden “be” de ikinci taayyüne işâret etmektedir. Pazartesi günü de böyledir. Dolayısıyla ilk harf olan elif ve Pazar günü[1] zâtın taayyünü yerindedir. “Be” harfi ve pazartesi günü, yâni onların taayyünleri ilâhî sıfatların taayyünü yerindedir, anla!

Bu geceyi (mi‘rac) vasfetmek üzere **Molla Câmî** (k.s.) şöyle der:

O gecenin kadrine kadir gecesi misaldir
O gecenin nûrundan berat gecesi dolunaydır
Baş tarafının siyahlığı hurilere utangaçlık verir
Fecir aydınlığının beyazlığı nur üstüne nurdur
Rüzgarı sümbülün kıvrımını tarayıp açar
Havası şebnemin göz yaşını dâne eyler
Sâbit yıldızların çivisi ile seyyâr olan felekler feleği

Cihanda bahtsızlık kapılarını kapatır
Sevinç gülücü söz gibi onun dudağında
Mihnet günü ondan gece gece kaçar

"Mi'rac karışıklık ve tenkid olmaması için neden gündüz değil de geceleyin meydana gelmiştir?" dersen şöyle cevap veririm: Bu, tasdik edenin tasdikinin, yalanlayanın tekzibinin ortaya çıkması içindir. Yine gece sevgili ile halvet mahallidir. Dolayısıyla nasîbi vuslattır. Gündüzün nasîbi ise ayrılıktır. Gece gizlenmenin (butûn), gündüz ise meydana çıkmanın (zuhûr) mazharıdır. Gece rahatlıktır. Rahat ise cennettendir. Gündüz yorgunluktur. Yorgunluk ise cehennemdendir.

İsrâ, hicretten bir yıl önce olmuştur. Yâni bi'setin on ikinci senesinde meydana gelmiştir.

"*Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye.*" Bu ifâde isrânın amacını bildirmekte ve isrâdaki hikmetin Allah Teâlâ'nın kendi zâtına mahsus bâzı âyetleri Rasûlü'ne göstermek olduğuna işâret etmektedir. Allah Teâlâ, bu âyetleri göstererek rasullerin efendisi ve peygamberlerin sonuncusundan başka öncekilerden ve sonrakilerden kimseyi şereflendirmemişti.

Allah Tebâreke ve Teâlâ, Habîbi Muhammed (s.a.)'den sonra mahlûkatının kendi katında en değerlisi olan halîli İbrahim (a.s.)'a melekût âlemini göstermişti. Nitekim bu konuda şöyle buyuruyor: "***Böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk***." (el-En'âm, 6/75)

Habib'i Muhammed (s.a.)'e ise sevenlerden ve sevilenlerden olması için rubûbiyyetinin âyetlerinin en büyüklerini gösterdi. Nitekim bu konuda şöyle buyuruyor: "***Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü***." (en-Necm, 53/18) Âyette "***âyetlerinden bir kısmını***" buyrulmuştur. Çünkü Allah Teâlâ'nın Rasûlü (s.a.)'e bu gecede gösterdiği âyetler, onun büyük âyetlerinden bir kısmıdır.

Âyetlerin Allah'a izâfe edilmesi, onları tâzim içindir. Çünkü büyüğe izâfe edilen şey de büyüktür. İşte bu yüzden "Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)'a göklerin ve yerin melekûtunu gösterdi. Bizim Peygamberimiz'e ise âyetlerin bir kısmını gösterdi. Böylece İbrahim (a.s.)'ın mi'racının daha üstün olması gerekir." şeklindeki itiraz ortadan kalkmış oldu. Sonuç olarak Allah'a izâfe edilen bazı âyetlerin, bütün göklerin ve yerin melekûtundan daha üstün ve şerefli olması câizdir. Nitekim "***Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü***." (en-Necm, 53/18) buyurmuştur.

Bu konuda müfessirler tefsirlerinde derler ki: "Sözü edilen bu "büyük âyetler"; bu gecede Rasûlullah (s.a.)'in bir aylık yolu gecenin çok az bir anında katetmesi, Beytü'l-Makdis'i ziyaret etmesi, peygamberlerin ona temessül etmesi, yüksek makamlarında onlarla görüşmesi ve benzeri olaylardır."

Es'iletü'l-hikem'de der ki: "En büyük âyetler"den bir kısmı dış âlemde (âfâkta) olanlardır: Rasûlullah (s.a.)'in haber verdiği yıldızlar, gökler, yüksek burçlar, en yakın refref, kalemlerin cızırtısı, kaderin yazıldığı levhalara şâhid olması, sidretü'l-müntehâyı

kaplayan nurlar, ruhların, ilimlerin ve amellerin sona vardığı yer, kâbe kavseyn makamı ve benzerleridir. Bunların bir kısmı da iç âlemin (enfüs) âyetleridir. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: “***Biz onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz***.” (Fussılet, 41/53). “***Ev ednâ (Hattâ daha da yakın)***” (en-Necm, 53/9) âyeti enfüsün âyetlerindendir. Bu ise muhabbet ve “Hû”nun ihtisası makamıdır. “***Kuluna vahyettiğini vahyetti***.” (en-Necm 53/10) âyeti, müsâmere (gayb ve sır âleminden âriflere gelen Allah’ın hitabı) makamındadır. Bu ise gaybın gaybı olan Hû’dur. “***(Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı.***” (en-Necm, 53/11) âyeti de bunu te’yid eder. Fuâd, kalbin kalbidir. Kalbin bir görüşü olduğu gibi fuâdın da kendine âid bir görüşü vardır. Kalbin görüşüne körlük erişebilir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Fakat asıl göğüslerdeki kalbler kör olur.***” (el-Hac, 22/46) buyurmuştur. Fuâd ise kör olmaz. Çünkü o, kâinâtı tanımaz. Onun ancak seyyidi (Allah) ile alâkası vardır. Kul burada bütün yönlerden kuldur. Kulluğunda mutlak olarak tenzih hâlindedir.

Allah Teâla kulunu, bir yerden bir yere ancak gaybdeki âyetlerinden bir kısmını ona göstermek için nakletmiştir (yürütmüştür). Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ben kulumu bana değil, sadece âyetlerimi ona göstermek için gece yürüttüm. Çünkü mekân beni sınırlamaz, zaman kayıt altına alamaz. Zamanların ve mekanların nisbeti tek bir nisbetedir. Ben kulumun kalbine sığarım. O halde nasıl onu kendime yürüteyim. Ben onun yanındayım; inerken, dururken, çıkarken nerede olursa olsun onunlayım.

“ أَسْرٰى بِعَبْدِهٖ *(Muhammed) kulunu”* Burada ubûdiyet/kulluk makamının şerefine işâret vardır. **Fahreddîn Râzî** tefsîrinde der ki: Ubûdiyet/kulluk risâletten daha üstündür. Çünkü ubûdiyyet ile halktan Hakk’a dönülür ki bu cem‘ makamıdır. Risâlet ile Hak’tan halka dönülür ki bu da fark makamıdır. Ubûdiyet/kölelik, işlerini efendisine havâle etmektir. Efendisi de onun işlerinin ıslahını uhdesine almıştır. Risâlet ise ümmetin işlerini yüklenmektir. İkisi arasında büyük fark vardır.

Âyette “peygamberini” değil “*kulunu*” ifâdesi kullanılmıştır. Bu ise O’nda hem peygamberlik hem de ilahlık olduğu vehmine düşülmemesi içindir. Nitekim insanlar Îsâ (a.s.)’ın beşerî âdetlere ve hallere muhâlif olarak bu âlemden sıyrıldığı ve mele-i a‘lâya bedeni ile yükseldiği vehmine düştüler.

“ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ *Mescid-i Harâm’dan”*

Rivâyetlerin en sahihine göre isrâ, Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hânî’nin evinden başlamıştır.[2] Onun evi Harem dâhilinde idi. Harem’in tamamı mesciddir. Ulemânın belirttiğine göre Harem bölgesinin sınırı, Medine tarafından üç mil, Irak yolundan yedi mil, Ci‘râne yolundan dokuz mil, Tâif yolundan altı mil, Cidde yolundan on mildir. Rasûlullah (s.a.)’in ihram için tayin ettiği beş mîkat yeri Harem bölgesinin çevresini oluşturur. Harem hududları da Mescid-i Haram’ın çevresini, Mescid-i Haram da Beytullah’ın çevresini oluşturur.

Beytullah ilâhî zâta, Mescid-i Haram ilâhî sıfatlara, Harem bölgesi ilâhî fiillere, mîkatın harici de ilâhî eserlere işâret eder. Her kim ziyâret veya başka bir maksadla

Mekke’ye gitmek istese ihramsız olarak bu bölgeleri geçmesi helal değildir. Sen buna namaz için mescidlere ve ziyaret için gönül erbâbı olan meşâyıhın huzuruna girmeyi kıyas et. Çünkü her ikisi için de zâhir ve bâtın edebi gerekir.

Anlatıldığına göre hacer-i esved cennetten çıkarıldığında kendisine has bir ışığı vardı. Onun ışığının ulaştığı her yer Harem bölgesi oldu.

İbn Abbas (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir: “Adem (a.s.) yeryüzüne inince Allah’tan özür dilemek için secdeye kapandı. Allah Teâlâ yedi sene sonra ona tevbesinin kabul edildiğini bildirmek için Cebrâil (a.s.)’ı gönderdi. Bunun üzerine Âdem (a.s.) Allah Teâlâ’ya arşı tavaftan mahrum kalmasından şikâyet etti. Allah Teâlâ da ona Beyt-i ma‘mûru indirdi.

Beyt-i ma‘mûr kırmızı yakuttandı. Doğu ile Batı arasını aydınlattı. Cin ve şeytanlar bu nurdan kaçtılar, korktular. Ona bakarak havaya dağıldılar. Mekke tarafından nûru gördükleri zaman yaklaşmak için ona yöneldiler. Allah Teâlâ da meleklerini gönderdi. Harem etrafında bugün işâretlerin bulunduğu yerde dikilip onların yaklaşmasına mâni oldular. Bundan dolayı Harem’e “Harem” diye isim verilmiştir.

“ بَارَكْنَا حَوْلَهُ *Çevresini”* din ve dünya bereketleri ile *“mübarek kıldığımız ...”* Çünkü orası Mûsâ (a.s.)’dan beri meleklerin ve vahyin iniş yeri, peygamberlerin ibadetgahıdır. Etrafı nehirlerle ve meyve ağaçları ile çevrilidir. Dımaşk/Şam, Ürdün ve Filistin çevresindeki şehirlerdendir.

“ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا *Mescid-i Aksâ’ya*”

Mescid-i Aksâ, Beytü’l-makdis’tir. “el-Aksâ” diye isim verilmesi, Mescid-i Haram’a en uzak mescid olduğundan dolayıdır. Çünkü o zaman daha ötede başka mescid yoktu. Dolayısıyla Beytü’l-makdis, mescidlerin Mekke’ye en uzak olanı olup aralarındaki mesafe bir aylık yoldan fazlaydı.

Âriflerden birisi der ki: Allah, Mescid-i Haram’la kalb makamına işâret etmiştir. Orasını bedenî hayvânî kuvvetlerin müşrik olanlarının tavaf etmeleri, rezilliklerini ve hatalarını işlemeleri haram kılınmıştır. Ancak hayvânî ve yırtıcı sıfatlarla vasıflanmış kuvvetlerin dışındakiler haccedebilir. Mescid-i Aksa ile de zâtî tecellîlere şâhid olmak için cismânî âlemden daha uzak olan ruh makamına işâret etmiştir.

Hediyyetü’l-mehdiyyîn’de der ki: “Nebî (a.s.)’ın Mescd-i Aksâ’ya uyanık olarak mi‘racı Kitab’la; cesed ile mi’racı ise ikinci asırdaki icmâ ile sâbittir. Göğe mi‘racı meşhur haberle; cennete, arşa gitmesi veya bütün âlemi dolaşması haber-i vâhid ile sâbittir.”

Kâşifî der ki: “O Hazret’in Mekke’den Beytü’l-makdis’e gitmesi Kur’ân’ın nassı ile sâbittir. Onu inkâr eden kâfir olur. Göklere mi‘racı ve yakınlık mertebesine ulaşması sahih meşhur hadisler, tevâtür derecesine yakın olarak sâbit olmuştur. Kim onu inkâr ederse dalâlet ve bid‘at ehlinden olur.”

Nebî’nin mi‘râcına şâhid çoktur
Onu ikrar etmeyen kâfir olur.

Bu vuslat saltanatının tezgâhına
Kimsenin hayal ve tahayyülü ermez
Akıl ne bilir ne makamdır bu
Aşkı tanımak ki ne tuzaktır bu

"Götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir." **Kâşifî** şöyle der: 'Kulu Muhammed (s.a.)'i ikram olmak üzere götüren pâktır ve kusursuzdur.'

Sübhân kelimesi tesbîh anlamında isimdir. Tesbîh ise eksiklikten uzak olmak (tenzîh) demektir. Hayret mânâsı da içerir. 'Allah'ı yaratılanların sıfatlarından tenzih ederim.' takdîrindedir. "Maâzallah (Allah'a sığınırım)", "Gufrânek (Senin mağfiretini dilerim)" ve benzerleri gibi fiil yerinde kullanılmıştır. Bu kelimenin 'noksanlıktan uzak olma' anlamında 'gufrân' kelimesi gibi masdar olduğu da söylenmiştir. Âyetin bu kelimeyle başlaması, peşinden zikredilen hususlardan Allah'ın âciz olmaktan uzak olduğunu belirtmek içindir. Bu ise hayret mânâsına zıt değildir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: 'Sübhân' kelimesi taaccüb içindir. Allah Teâlâ ile Habîbi (s.a.) arasında meydana hadiselerin en fazla hayret verenine işâret etmektedir.

Es'iletü'l-hikem'de şöyle denilir: İsrâ'nın tesbih ile birlikte zikredilmesinin hikmeti şudur: Teşbih ve tecsim ehlinden akıl sâhibi, vehm sâhibi ve hayali kendisine hükmeden kimselerin Allah hakkında yön, beden, sınır ve mekan tahayyül etmekten sakınmaları içindir.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın semâdan inişi için değil, yükselişi için hayret ifâdesi kullanılmıştır. Çünkü yükselirken maksadı Hak Teâlâ'dır, inerken maksadı ise halk (yaradılanlar)dır. Hayret ile kasdedilen de O'nun yükselişine hayret etmektir. Yine O'nun yükselişi, inişinden daha fazla taaccübü gerektirir. Çünkü kesif bir cismin yükseklere çıkması hayret edilecek hallerdendir.

"el-İsrâ", özel olarak gece yürüyüşü demektir. 'Seriyye' kelimesi de bu fiilden türemiştir. Çünkü seriyye gizlice gönderilir.

Nadr der ki: Âyette "geceleyin yürüdü" değil de "geceleyin yürüttü" buyrulması, mi'racla ilgili soru ve îtirazları ortadan kaldırmıştır. Bunun benzeri "*Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirildi*."[3] hadîsidir. Burada Hz. Peygamber (s.a.) "ben sevdim" buyurmamıştır.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: Rasûlullah (s.a.) otuz dört kere mi'racda bulunmuştur. Bunlardan biri beden ile, diğerleri ise peygamberlikten önce ve sonra rûhu ile gördüğü rüyalardır. Peygamberlikten önceki isrâ, O'nu vahye hazırlamak ve kolaylaştırmak içindir. Nitekim O'nun peygamberliğinin başlangıcı sâdık rüya ile olmuştur.

Rasûlullah (s.a.)'in bir kere ruh ve bedenle mi'rac ettiğinin delili "kulunu yürüttü" cümlesidir. Çünkü "*abd* (kul)", ruh ve bedenden müteşekkil cismin ismidir. Yine burak, hayvan cinsindendir ve beden sâhibi birisi ona binebilir. Keza bu mi'rac uykuda veya fenâ hâlinde ya da insilâh (rûhun bedenden ayrılışı) şeklinde olsaydı, münkirler bunu yadırgamaz, normal karşılarlardı. Çünkü bu gibi haller bütün dinlerden riyâzat ehli

olanlar için geçerlidir ve onlar birbirlerini tanırlar.

Kâşifî der ki: "Bu mi'rac kıssasında cesedin ağırlığını urûca mâni bilen kimseler, erbâb-ı bid'attırlar ve ilâhî kudreti inkâr ederler."

O kimse ki teni ruhtan yoğruldu
Onun ten ile urûcu kolay oldu

Zikretmişlerdir ki Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.)'in çamurunu aldı, cennet suları ile yoğurdu. Onu her türlü kesâfet ve bulanıklıktan yudu. Böylece sanki O'nun temiz cesedi, şerefli rûhu gibi ulvî âlemden olmuş oldu.

"Peygamber (s.a.) geceleyin ne içinde yürütülmüştür?" diye sorarsan 'Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ben geceleyin yatağı altın olan inci bir kafes içinde yürütüldüm*."[4] Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"O, gerçekten işitendir,"* Allah Teâlâ konuşma vâsıtası olan "lisan"ı olmadan konuştuğu gibi, kulağı olmadan da Rasûlullah (s.a.)'in sözlerini işitir, ilim vâsıtası olan kalbi olmaksızın da bilir. *"Görendir*" görme vâsıtası olan göz olmadan da Rasûlü'nün fiillerini görür. Haber verdiği bu duruma göre ona ikram eder ve onu kendisine yaklaştırır.

Burada isrânın Allah katından Rasûlü'ne bir ikram ve derecesini yükseltmek için olduğuna işâret vardır. Aksi halde Allah Teâlâ'nın Rasûlullah (s.a.)'in sözlerini ve fiillerini ihâta etmesi, onu kendisine yakınlaştırmaya gerek duymadan zâten hâsıl olmuştu.

"*O, gerçekten işitendir, görendir*." âyetinde Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah Teâlâ'nın "*Ben onun işiten kulağı olurum, benimle işitir ve benimle görür*."[5] buyurduğu es-Semî' isminin tecellisi olarak bu vasıfla vasıflandığına işâret vardır. Bunun gerçek anlamı şudur: "Ona celâl ve cemâlimize mahsus âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye... Zira o, bizim işitmemizle işiten ve bizim görmemizle görendir. O, kelâmımızı ancak bizim işitmemizle işitir ve cemâlimizi bizim görmemizle görür.

Nişansızlık mektebine erişince
Orada ne gördü ve işitti bilmem ki söyleyeyim
Kâğıda yazıp bozdular ve ders zâyi oldu
Oysa işitmek Hak ile, görmek Hak ile idi

Mi'rac kıssasının tafsîlâtı şöyledir: Rasûlullah (s.a.), Receb ayının 27. Pazartesi gecesini Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'nin evinde geçirdi. Rasûlullah (s.a.) yatsı vaktinde kıldığı iki rekat namazdan sonra onun evinde uzandı ve uyudu. Derken evin tavanı yarıldı. Cebrâil, Mîkâil ve İsrâfil (a.s.) semâdan indi. Her birinin yanında da yetmiş bin melek vardı. Cebrâil (a.s.) kanadıyla Hz. Peygamber (s.a.)'i uyandırdı.[6]

Nitekim **Molla Câmî** der ki:

Bu gece O'nun gören gözünün nûruna
Mahluktan âferin demek lâyıktır
Devlet gibi kötülük yapmak isteyenlerden gizlice
Ümmü Hâni devlet sarayı tarafına gitti
Yanını yer beşiğine yasladı
Nâzenin canına yeri beşik eyledi
Gönlü uyanık, gözü uyku şükründe idi.
Baht gözü görmedi bu uykuyu uyku içinde
Ansızın Nâmûs-i Ekber (Cebrâil) geldi
Yeşil tâvustan daha süratli idi
Cebrâil, Efendimiz'e kanadını sürdü ki 'Ey efendi kalk' dedi
Çünkü bu gece senin uykun devlete sebep oldu
Bir zaman uyuduğun bu yerden yol hazırlığı yapıp dışarı çık
Sen âlemin bahtısın, uykusuzluk iyidir baht ve talih sâhibine

Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kalkıp Cebrâil'e şöyle dedim: "Kardeşim Cebrâil! Sana ne oluyor?" O da şöyle dedi: "Ey Muhammed! Rabbim Teâlâ, senden önce ve senden sonra kimsenin nâil olmadığı ve olamayacağı bir ikramla sana ikramda bulunmak üzere, bu gece seni kendisinin huzuruna götürmem için bana emir verdi. Çünkü sen Rabbinle konuşmayı ve onun cemâline bakmayı arzu ediyorsun. İşte bu gece, Rabbinin azamet ve kudretine delâlet eden, insanı hayrette bırakan âyetlerinden bir kısmını göreceksin."

Peygamber (s.a.) devamla şöyle dedi: "*Abdest alıp iki rekat namaz kıldım.*" Cebrâil (a.s.) O'nun göğsünü iki köprücük kemiği arasındaki çukurdan karnının altına kadar yardı. Yâni buraya işâret etti ve yarıldı. Bu yarma işi, bir âletle değildi, kan da akmadı. Hz. Peygamber (s.a.) bundan elem de duymadı. Çünkü bu harikulade hallerden ve mûcizelerdendi. Sonra Cebrâil (a.s.) bir tas zemzem suyu getirerek Hz. Peygamber (s.a.)'in kalbini çıkardı. Üç defa yıkadı.

Burada zemzem suyunun cennete ait olsun veya olmasın bütün sulardan üstün olduğuna işâret vardır.

Sonra Cebrâil (a.s.), îman ve hikmet dolu altın bir tas getirdi ve onu Allah Rasûlü'nün kalbine boşalttı. -Çünkü mânâlar cisimlerle temsil edilir. Mesela ilim süt sûretinde temsil edilir.- Sonra da ona sekînet doldurup kalbini yerine koydu ve mübarek göğsünü kapattı. Ashâb, Rasûlullah (s.a.)'in göğsünde Cebrâil (a.s.)'ın elinin izinin bulunduğu, dikiş izine benzer bir iz görürlerdi.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın göğsünün yarılması (şakk-ı sadr) üç defa meydana gelmiştir:

1. **İbn Abbas** (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) beş yaşında iken Sa'doğulları kabîlesinin yanında iken meydana geldi. Cebrâil (a.s.), Rasûlullah (s.a.)'in kalbinden şeytanın nasîbi ve faydasız şeyleri ilka mahalli olan siyah kan pıhtısını çıkardı. Böylece Hz. Peygamber (s.a.)'in tertemiz kalbinde şeytanın herhangi bir nasîbi kalmadığı gibi, çocukların oyunlarına ve benzeri şeylere de meyli kalmadı. Bu, diğer peygamberlere değil sadece Rasûlullah (s.a.)'e tahsis edilen özelliklerdendir. Çünkü onlarda bu şekilde göğüslerinin yarılması vuku bulmamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in kâmil vârislerinin de bu mânâdan nasipleri vardır. Çünkü bazısından uyanıkken, bazısından da fenâ ve insilâh (benliğinden geçme) hâlinde bu siyah kanın çıktığı görülmüştür. Ancak ilki daha mükemmel ve tamdır. Çünkü bu durumda bedenden yorgunluk tamamen gider ve ibâdetleri normal alışkanlıklar gibi canlı olarak yapar.

Cebrâil (a.s.) bu ilk göğsü yarma sırasında Rasûlullah (s.a.)'in kalbindekileri muhâfaza için bakan kimseyi hayrete düşüren, nurdan yapılmış bir mühür getirdi ve O'nun kalbini mühürledi. Yine O'nun iki köprücük kemiği arasına peygamberlik alâmeti olarak nübüvvet mührünü vurdu. O mührün etrafı yeşile çalan siyah kılları olan benler vardı. Elma veya güvercin yumurtası ya da keklik yumurtası büyüklüğündeydi. Üzerinde ***"Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah"***, ***"Muhammed nebüyyün emîn"*** veya benzeri yazıyordu. Bu rivâyetlerin arası şöyle te'lif edilebilir: Hal ve tecellîlerin durumuna göre ya da bakanların bakışına nisbetle nasipleri farklı oluyordu.

İmam Demîrî der ki: Allah dostlarından biri, şeytanın insana nasıl gelip vesvese verdiğini Allah'tan kendisine göstermesini istedi. Hak Teâlâ da ona insanın bedenini billur sûretinde gösterdi. Köprücük kemikleri arasında kuş yuvası gibi siyah bir ben vardı. Pusudaki şeytan, fil hortumuna benzeyen hortumu ile domuz sûretinde bu adamın her yerini yokladı. Nihâyet köprücük kemikleri arasına geldi ve hortumunu onun kalbine doğru soktu ve vesvese vermeye başladı. Adam Allah'ı zikredince arka tarafına gizlendi. Bu yüzden şeytana ***"el-hannas"*** (gizlenen, pusuya yatan) denilmiştir. Çünkü kalpte ne zaman zikrin nûru ortaya çıksa şeytan geri çekilir.

Bu ilâhî sırra binaen Rasûlullah (s.a.) köprücük kemikleri arasından kan aldırır ve bunu da emrederdi. Şeytanın maddesini zayıflatmak ve gözetleme yerini daraltmak için böyle yapmasını O'na Cebrâil (a.s.) tavsiye etmişti. Çünkü şeytan vesvesesini kanın aktığı damarlarda dolaştırır. İşte O'nun şeytanın vesveselerinden korunduğuna işâret olarak nübüvvet mührü köprücük kemikleri arasındaydı. Nitekim O: "*Allah şeytana karşı bana yardım etti de o müslüman oldu*."[7] buyurmuştur. Yâni ilahi mühürle onu te'yid etti, tam ismeti ona has kıldı, onu şereflendirdi ve üstün kıldı. Böylece Rasûlullah (s.a.)'in beraberinde olan şeytan müslüman oldu. Halbuki Âdem (a.s.)'ın beraberinde olan şeytan müslüman olmadı. Bu yüzden ona vesvese verdi.

2. Hz. Peygamber (s.a.) kırk yaşına ulaştığında vahiy geldiği zaman olmuştur. Bu O'nun peygamberliğin ağırlıklarını yüklenme gücünü kazanması içindi.

3. Elli iki yaşındayken isrâ gecesinde olmuştur. Bu ise O'nun kalbinin ilâhî sırları ve

rabbânî kelimeleri muhâfaza etmek üzere genişlemesi içindi.

Bu gece Cebrâil (a.s.) beyaz bir hayvan getirdi. Şimşek gibi parlak ve sür'atli olmasından dolayı "Burak" diye isimlendirilmiştir. Sanki o, bulutlar arasında çakan şimşek gibiydi. Nitekim **Molla Câmî** (k.s.) şöyle der:

(Cebrâil:) İşte sana arşın yolunu hazırladım.
İşte sana şimşek gibi seyr eden Burak'ı getirdim.
Ayağı güzel rüzgar gibi zemin üzerinde sıçrar
Havada mübârek hüma kuşu gibi uçar
Akl-ı kül gibi eflâkin etrafını gezip dolaşır
Hendese fikri gibi dünya ve cihanı hızla gezer durur
Kimse onun dizginine el sürmemiştir
Yine kimse onun üzengisine ayak basmamıştır

Bu hayvan merkepten büyük, katırdan küçüktü. *el-Müntekâ* müellifi der ki: Burak'ın at sûretinde değil de katır sûretinde oluşunun hikmeti, Allah Rasûlü (s.a.)'in ona binmesinin harp ve korku hâlinde olmayıp emniyet ve selâmet içinde olduğuna dikkat çekmek içindir. Ya da şekil îtibarıyla hızlı gitmeyen bir hayvanda harikulade bir sür'at yaratmak sûretiyle mûcize ortaya koymak içindir. Çünkü o, adımını gözünün ulaştığı en uzak yere atardı. Buradan da onun bir adımda yeryüzünden semâya çıktığı sonucuna varılabilir. Çünkü yerden bakan kimsenin bakışı semâya ulaşır. Buna göre yedi kat semâya yedi adımda aşmış demektir. Çünkü bir semâda olan kimsenin bakışı üstündeki semâya ulaşır. İşte bununla Belkıs'ın arşının bir anda Süleyman (a.s.)'ın yanına getirilmesini imkânsız gören bazı kelamcıların görüşü reddedilmiştir.

İnsânü'l-uyûn'da der ki: Burak ne erkek, ne de dişidir. Erkek ve dişi olmakla vasıflanmayan, ancak varlığı hak olan üçüncü tür bir mahluktur. "***Biz her şeyden çift yarattık***." (ez-Zâriyât, 51/49) âyetinin hükmünün dışındadır. Nitekim melekler de bu âyetin hükmünün dışındadır. Onlar da erkek ve dişi değillerdir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ondan daha güzel bir hayvan görmedim. Güzelliğinden dolayı ona müştak oldum. "Ey Cebrâil! Bu hayvan nedir?" diye sordum. "Burak'tır. Ona bin, Rabbinin davetine icâbet et." dedi. Cebrâil (a.s.) onun yularından, Mîkail üzengisinden tuttu, İsrafil (a.s.) da arkasına durdu. Binmek isteyince hayvan azgınlaşıp dayattı (üstüne bindirmek istemedi). Cebrâil (a.s.) elini hayvanın arka tarafına koydu ve ona: "Yaptığından utanmaz mısın? Allah'a yemin olsun ki, Allah katında Muhammed (a.s.)'dan daha değerli biri sana binmemiştir." dedi. Bunun üzerine hayvan utancından ter döktü.*"[8]

İbn Dihye der ki: Rasûlullah (s.a.)'den önce kimse Burak'a binmemiştir. **İmam Nevevî** de onunla aynı görüştedir. Cebrâil (a.s.)'ın: "Sana, Muhammed (a.s.)'dan daha değerli biri binmedi." şeklindeki sözü, İbn Dihye'nin bu sözüne ters düşmez. Çünkü onun sözündeki olumsuzluk, bu konudaki olumsuzluğu da (yâni başka hiç kimsenin

binmemesini) doğrular.

Burak: “Ey Cebrâil, kıyâmet gününde bana şefaat sözü vermesi konusunda güçlükle karşılaşacağını sanmam. Çünkü o, mahlûkatın Allah için en değerli olanıdır.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) O’na şefaat sözü verdi.

Derler ki: “Beyaz gül Cebrâil (a.s.)’ın terinden, sarı gül Burak’ın terinden yaratılmıştır.

Enes (r.a)’dan rivâyet edilmiştir: “*Ben semâya çıkarılınca yer arkamdan ağladı ve sarı otunu bitirdi. Döndüğüm zamanda terim yere damladı ve bundan da kırmızı gül bitti. Kim benim kokumu koklamak isterse, kırmızı gülü koklasın.*”[9]

Ebü’l-Ferec Nehrevânî der ki: Bu haber, Allah Teâlâ’nın Nebîsine (s.a.)’e ikram eden, O’nun fazîletine ve mertebesinin yüksekliğine delâlet eden hususlardan sâdece biridir. Nitekim *el-Mekâsıdü’l-hasene*’de böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu haber daha önce kırmızı, beyaz ve sarı gülün mevcûd olmadığını gerektirmez. Çünkü bu, ikram nevindendir. Buna benzer diğer bir haber de şudur: “**Havva** (aleyhe’s-selâm) kendisini yeryüzünde bulunca ağladı. Denize düşen göz yaşı damlalarından her biri inci oldu.” Bu haber, denizde daha önce incinin var olmadığını gerektirmez. Tuzu da buna kıyas et. Çünkü **İbrahim** (a.s.) cennet kâfurundan bir avuç getirdi ve onu yeryüzüne serpti. Dünyanın neresine ondan bir zerre düşmüşse, orası tuza dönüştü. Bundan önce de yeryüzünde tuz vardı. Fakat bu kadar değildi.

Hz. Peygamber (s.a.), (isrâ hadisinde devamla) buyurmuştur ki: “*Ben ona bindim.*”[10]

Dinin efendisi o devlethâneden
İki tarafa salınarak Burak’a azmedince
Tesbih eden meleklerin sadâsından eflâk sadâ verdi
“Sübhânellezî esrâ bi-abdihî” dediler.

Cebrâil (a.s.)’ın da Rasûlullah (s.a.) ile birlikte binip binmediği konusunda ihtilâf edilmiştir. *el-Müntekâ* sâhibi der ki: “Bana zâhir olan Cebrâil (a.s.)’ın binmediğidir. Çünkü isrâ ile müşerref olan Hz. Peygamber (s.a.)’dir.

Burak onu yükseltir yükseltmez gözünün ulaşabildiği yere ayağını koydu. Sonunda bir yere varınca Cebrâil (a.s.) Peygamberimiz’e: “İn, burada namaz kıl.” dedi. Rasûlullah (s.a.) de inip namaz kıldı. Sonra tekrar Burak’a bindi. Cebrâil (a.s.): “Nerede namaz kıldığını biliyor musun?” diye sorunca: “Hayır!” dedi. Cebrâil (a.s.): “Medyen’de namaz kıldın.” dedi. Medyen, Gazze’nin karşı tarafında Mûsâ (a.s.)’ın vahye mazhar olduğu ağacın yanında bir yerleşim yeridir. Medyen b. Mûsâ oraya inip yerleştiği için oraya bu ad verilmiştir.

Burak yola koyulup onu uçurdu. Cebrâil (a.s.) yine “İn, burada namaz kıl.” dedi. Rasûlullah (s.a.) de inip namaz kıldı. Sonra tekrar Burak’a bindi. Cebrâil (a.s.): “Nerede namaz kıldığını biliyor musun?” diye sorunca: “Hayır!” dedi. Cebrâil (a.s.): “Beytüllahim’de namaz kıldın.” dedi.[11] Beytüllahim, Îsâ (a.s.)’ın doğduğu Beytü’l-

makdis’in karşısında bir yerdir.

Peygamber (s.a.) Burak’ın üzerinde iken cinlerden bir ifritin alevli bir ateş parçası ile kendisini takip ettiğini gördü. Ne zaman arkaya dönüp baksa onu görüyordu. Cebrâil (a.s.) dedi ki: “Sana bazı kelimeler öğreteyim de onları okuduğunda onun alevi sönsün, zararı bertaraf olsun mu?” Peygamber (s.a.) de: “Evet!” dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) şu duâyı okumasını söyledi:

أَعُوذُ بِوَجْهِ اللهِ الْكَرِيمِ وَبِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ اللاَّتِى لاَ يُجَاوِزُهُنَّ بِرٌّ وَلاَ
فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَعْرُجُ فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِى
الْاَرْضِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمِنْ طَوَارِقِ اللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ اِلاَّ طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ

“Gökten inenlerin ve göğe çıkanların şerrinden, yeryüzünde yaratılan ve yerden çıkanların şerrinden, gece ve gündüzün hayır dışında getirdiklerinin şerrinden, Kerim olan Allah’ın zâtına, iyi ve kötü kimsenin asla önüne geçemeyecekleri Allah’ın tam kelimelerine sığınırım yâ Rahman!”

Rasûlullah (s.a.) bunu okuyunca ifritin tasallutu kalktı ve alevi söndü.

Rasûlullah (s.a.) Allah yolunda cihad eden mücâhidlerin hâlini gördü. Yâni, onların yapılanların karşılığının görüleceği yer olan âhiretteki halleri O’na bir misalle gösterildi. O, bir topluluk gördü ki ekiyorlar ve anında biçiyorlardı. Biçer biçmez de ekin derhal eski hâline dönüyordu. Rasûlullah (s.a.): “Ey Cebrâil! Bu nedir?” diye sordu. Cebrâil (a.s.): “Onlar Allah yolunda cihad edenlerdir. İyiliklerine yedi yüz kat sevab verilir. İnfak ettikleri hayrın karşılığı olarak onlara derhal başkası verilir.” diye cevab verdi. Bununla kasdedilen, onlara ecirlerinin tekrar tekrar verilmesidir.

Bir münâdî, Rasûlullah (s.a.)’e sağ tarafından: “Ey Muhammed! Bana bak, sana bir şey soracağım” diye seslendi. Rasûlullah (s.a.) ise ona cevap vermedi. Cebrâil (a.s.)’a: “Ey Cebrâil! Bu nedir?” diye sordu. Cebrâil (a.s.): “Bu, yahudilerin dâvetçisidir. Ona cevap verseydin ümmetin yahudi olurdu, yâni Tevrât’a sarılırlardı.” dedi. Bununla kasdedilen ümmetin çoğunluğudur. Bir münâdî de sol taraftan Rasûlullah (s.a.)’e seslendi. Hz. Peygamber (s.a.) ona da cevap vermedi. Cebrâil (a.s.)’a: “Ey Cebrâil! Bu nedir?” diye sordu. Cebrâil (a.s.): “Bu hristiyanların dâvetçisidir. Ona icâbet etseydin, ümmetin hristiyan olurdu, yâni İncil’e sarılırlardı.” dedi.

Rasûlullah (s.a.)’e dünyanın hâli de şöyle bir misalle gösterildi: Kollarını dirseklerine kadar sıvamış bir kadın gördü. Bu hal başkasını kendisine celbeden kimsenin hâlidir. Üzerinde Allah’ın yarattığı bütün ziynetler vardı. Malumdur ki tek bir ziynet bile insanların kalplerini celb eder, çeşit çeşit ziynetler nasıl çekmesin.

Hâfız der ki:

Cihan sûret bakımından hoş bir gelindir, fakat

Kim onu kabul ederse kendi ömrünü ona mehir verir

Yine o şöyle der:

Aşağılık dünyanın hilesiyle yoldan çıkma ki bu kocakarı,
Devamlı hile ve aldatma ile uğraşır durur

Bu kadın: “Ey Muhammed! Bana bak, sana bir şey soracağım.” dedi. Rasûlullah (s.a.) ona da iltifat etmedi. Cebrâil (a.s.)’a: “Bu kimdir, ey Cebrâil!” dedi. Cebrâil (a.s.): “Bu dünyadır. Ona icâbet etseydin ümmetin dünyayı âhirete tercih ederlerdi.” diye cevap verdi.

Rasûlullah (s.a.) yol kenarında bir ihtiyar kadın gördü. O kadın da: “Ey Muhammed! Bana bak.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona da iltifat etmedi.” Cebrâil (a.s.)’a: “Bu kim, ey Cebrâil?” diye sordu. Cebrâil (a.s.) da: “Dünyanın ömründen ancak bu ihtiyar kadının ömrü kadar bir zaman kaldı.” diye cevap verdi.

Bazıları demiştir ki: Dünyaya kendisinde bulunan bir mânâya ve başkası ile ilgili bir mânâya göre “genç kadın” ve “ihtiyar kadın” denir. Birincisi, insan cinsinin yaratılışından İbrahim (a.s.)’ın zamanına kadar dünyaya “genç kadın” ismi verilir. O zamandan bizim Peygamberimiz (s.a.)’in gönderilmesine kadar “orta yaşlı kadın” ismi verilir. O zamandan kıyâmet gününe kadar “ihtiyar kadın” diye isimlendirilir. İşte bu isimlendirmeler, insan türünün zamanına nisbetledir. Yoksa bazı haberlerde varid olduğuna göre Âdem (a.s.) yaratıldığı zaman da dünya gençliğini ve tazeliğini yitirmiş bir ihtiyar kadın gibiydi.

“Gençlik ve bunun zıddı olan ihtiyarlık, canlılar için söz konusudur.” dersen, şöyle cevap veririm: “Bundan maksad temsildir.”

Mi‘rac yolculuğunda Rasûlullah (s.a.)’e, emâneti muhâfazadan âciz olduğu halde kabul eden kimsenin hâli şöyle temsil edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) bir adamın yanına uğradı. Adam kaldıramayacağı kadar ağır ve arttıkça artan bir yük yüklenmişti. Cebrâil (a.s.)’a: “Bu nedir ey Cebrâil?” diye sordu. Cebrâil (a.s.): “Bu adam senin ümmetindendir, yanında insanların emânetleri vardır. Yerine getirme gücü olmadığı halde bu emânetleri yüklenmek istemektedir.” dedi.[12]

“Vavlardan sakının.” denilmiştir. Yâni ilk harfi vav olan velâyet (velîlik), vezâret (vezirlik), vasıyyet, vekâlet ve vedîa (emânet) kelimelerinin delâlet ettikleri yükümlülüklerden sakının.

Farz namazları terk eden kimsenin, yapılıp edilenlerin karşılığının görüleceği âhiret yurdundaki hâli de Hz. Peygamber (s.a.)’e şöyle bir misalle gösterildi: Rasûlullah (s.a.), başları ezilen ve ezilince tekrar eski hâline dönen bir takım kimselere uğradı. Cebrâil (a.s.)’a: “Ey Cebrâil, bunlar kim?” diye sordu. Cebrâil (a.s.): “Bunlar, Allah’ın farz kıldığı namazlar konusunda ağır davrananlardır.” diye cevap verdi.

Farz olan zekâtı terk eden kimselerin durumu ise Rasûlullah (s.a.)’e şöyle temsil

edildi: O, bir takım insanlara uğradı ki önleri ve arkaları yamalıydı. Deve ve koyunların otladığı gibi otluyorlardı, kuru diken ve zakkum yiyorlardı. Zakkum, yağlı bir ağacın acı meyvesidir. Onun dünyada bilinen bir ağaç olmadığı, sadece cehennemde bulunan bir ağaç olduğu söylenmiştir. O ise şu âyette zikredilmiştir: "***Zakkum, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır***." (es-Sâffat, 37/64) O kimseler, cehennemdeki kızgın taşları yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.): "Bunlar kim, ey Cebrâil!" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Onlar, üzerlerine farz olan zekâtı vermeyenlerdir." dedi.

Zinâ edenlerin hâli de Rasûlullah (s.a.)'e şöyle temsil edildi: O, bir kavmin yanına vardı. Önlerinde bâzı tencerelerde pişmiş, diğer bâzı tencerelere de kokmuş çiğ et bulunuyordu. Onlar kokmuş çiğ etten yemeye başladılar, temiz pişmiş eti bıraktılar. Peygamber (s.a.) Efendimiz: "Bu nedir, ey Cebrâil?" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Bu senin ümmetinden bir kimsedir ki, helal ve hoş hanımı olduğu halde kötü yolda bulunan bir kadına gider ve sabaha kadar onun yanında geceler. Bir kadın da helal ve hoş kocasının yanından kalkıp kötü yolda olan bir erkeğe gider ve sabaha kadar onun yanında kalır." diye cevap verdi.

Yol kesen hırsızların hâli ise Rasûlullah (s.a.)'e şöyle temsil edildi: Rasûlullah (s.a.) bir ağaç kütüğünün yanına uğradı. Ona elbise ve benzeri bir şey takılsa, ağaç onu artık bırakmıyor, alıkoyuyordu. Peygamber (s.a.): "Bu nedir, ey Cebrâil!" diye sordu. Cebrâil (a.s.) dedi ki: "Bu senin ümmetinden bir takım kimselerin misalidir ki, onlar yol üzerinde oturup yol keserler." ve şu âyeti okudu:[13] "***İnsanları tehdid ederek her yolun başında oturmayın***." (el-A'râf, 7/86).

Burada mânen zinâ edenlere, hak yolu arayan kimselerin yolunu kesen deccal tipli ve kendilerini büyük imamlara benzeten dalâlet önderlerine işâret vardır. Onlar, hakka muhâlif nutfeleri atmak sûreti ile kabiliyetli rahimleri ve sağlam îtikadları bozarlar. Kendilerini taklid edenleri hakîkat yolundan saptırırlar ve hayırlı yola girmelerine mâni olurlar. İşte onlar âhirette zinâkârlarla ve yol kesenlerle beraber haşr olunurlar.

Fâiz yiyen kimselerin hâli de Rasûlullah (s.a.)'e şöyle gösterildi: O, ağzına taş alıp yutan ve bir kan nehrinde yüzen bir adam gördü. "Bu kim?" diye sordu. Cebrâil (a.s.) da: "Bu adam, fâiz yiyen kimsedir" diye cevap verdi.

Başkasına vaaz eden, ancak kendisi öğüt almayan kimsenin hâli de Rasûlullah (s.a.)'e şöyle gösterildi. O, dillerini dudaklarını demirden makaslarla parçalayan ve parçalanınca da tekrar eski hâline dönen bir kavme uğradı. "Bunlar kimdir, ey Cebrâil!" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Bunlar senin ümmetinden olup insanları fitneye sevk eden hatiplerdir. Onlar kendilerinin yapmadıklarını insanlara söylerler." dedi.

Benden tefsir söyleyici âlime de ki:
Eğer amele gayret etmezsen sen câhil bir müfessirsin.
İlim ağacının amelden başka meyvesi olduğunu bilmem.
Eğer ilminle amel etmezsen meyvesiz ağaç gibisin.

İnsanların gıybetini yapan kimselerin hâli O'na şöyle gösterildi: Rasûlullah (s.a.) bakırdan tırnakları olan, yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir takım kimselere uğradı. "Bunlar kim, ey Cebrâil!" diye sordu. O da: "Bunlar insanların etlerini yiyip, ırz ve namusları hakkında söze dalanlardır." diye cevap verdi.[14]

Çirkin sözlerle konuşan kimselerin hâli de Rasûlullah (s.a.)'e şöyle gösterildi: O, içinden büyük bir öküzün çıktığı bir taşın yanına geldi. Öküz çıktığı yere tekrar dönmek istiyor, ancak dönemiyordu. "Bu kim, ey Cebrâil?" diye sordu. O da: "Bu adam ümmetinden öyle bir kimsedir ki büyük bir söz söyler, sonra ona pişman olur, ama onu geri çevirmeye güç yetiremez." diye cevap verdi.

Cennet hallerinden bir hâl de Rasûlullah (s.a.)'e gösterildi: O, bir vâdînin yanına geldi. Onu tertemiz, soğuk ve kokusunu misk kokusu gibi buldu ve bir ses işitti. "Ey Cebrâil, bu nedir?" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Bu cennetin sesidir. 'Ya Rabbi! Bana vaadettiğini yerine getir.' diyor." dedi.

Cehennem hallerinden bir hal de Rasûlullah (s.a.)'e gösterildi: Yine O, bir vadinin yanına vardı. Hoş olmayan bir ses işitti ve kötü kokular duydu. "Ey Cebrâil, bu nedir?" diye sordu. Cebrâil (a.s.) da: "Bu, cehennemin sesidir. 'Ya Rabbi! Bana vâdettiğini yerine getir.' diyor."[15] dedi.

Mesnevî'de der ki:

Yeryüzünde, gökyüzünde ne varsa hepsi de zerre zerre
Kehribar gibi kendi cinsini çeker.
Mide, tâ dibine kadar ekmeği çeker,
Ciğerdeki harâret ise suyu çeker.
Güzellerin çekici gözleri de buralarda döner, dolaşır,
Gül bahçelerindeki kokuları arar durur.

Rasûlullah (s.a.), yolun kenarına çekilmiş ve "Gel, ey Muhammed!" diyen bir şahsı gördü. Cebrâil (a.s.): "Yürü, ey Muhammed!" dedi. Rasûlullah (s.a.): "Bu kim?" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Allah'ın düşmanı İblis, senin kendisine meyletmeni istedi." dedi.

Mesnevî'de şöyle der:

İnsanoğlunun gizli düşmanı çoktur.
İhtiyâta riâyet eden kişi, akıllıdır.

Hz. Peygamber (s.a.), Mûsâ (a.s.)'a uğradı. O kırmızı kum tepeciğinin yanında namaz kılıyordu. Sesini yükselterek: "O'na ikrâm ettin ve O'nu üstün kıldın." diyordu. Rasûlullah (s.a.): "Bu kim, ey Cebrâil!" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Bu, Mûsâ b. İmran (a.s.)"dır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "O, kime serzenişte bulunuyor?"diye sorunca Cebrâil (a.s.): "Rabbine senin hakkında serzenişte bulunuyor." dedi. Buradaki serzeniş, nazlanma ifâde eden karşılıklı konuşmadır. Anlaşılan o ki Rasûlullah (s.a.) Mûsâ

(a.s.)’ın kabrinin yanında inip iki rekat namaz kıldı.

Yine Rasûlullah (s.a.) bir ağacın yanından geçti. Altında bir ihtiyar ve etrafında âilesi vardı. Peygamber (s.a.): “Bu kim, ey Cebrâil!” diye sordu. Cebrâil (a.s.): “Bu baban İbrahim (a.s.)’dır.” dedi. Rasûlullah (a.s.) ona selam verdi. İbrahim (a.s.) da selamını aldı ve: “Bu yanındaki kim, ey Cebrâil!” diye sordu. Cebrâil (a.s.) da: “Bu senin oğlun Muhammed (s.a.)’dir.” dedi. İbrahim (a.s.): “Merhaba, ümmî Peygamber.” dedi. Ona bereket duâsında bulundu. İbrahim (a.s.)’ın kabri bu ağacın altındaydı. Rasûlullah (s.a.) indi ve orada iki rekat namaz kıldı. Sonra bindi ve yürüdü. Beytü’l-makdis’in yanındaki vadiye geldi. Bir de ne görsün, cehennem minder ve yastık gibi yayılmış ve açılmış. O’na: “Yâ Rasûlallah! Onu nasıl buldun.” denildi. O da: “Kor gibi” dedi.

Rasûlullah (s.a.) devam etti. Şam bölgesinde İlya denilen Kudüs şehrine vardı. Sayılamayacak kadar çok melek onu karşıladı. Güneş ve ayın misali bulunan Yemen kapısından oraya girdi. Sonra Beytü’l-makdis’e vardı. Mescid’in kapısında bir taş vardı. Cebrâil (a.s.) elini oraya soktu, eli orada kaldı. O, sanki halka gibiydi. Burak’ı ona bağladı.

Müslüman olmadan önce Ebû Süfyan, Rum Hükümdarı Kayser’in gözünde Muhammed (s.a.)’i küçük düşürmek için ona: “Ey Melik! Sana O’ndan bir haber nakledeyim de onun nasıl yalancı biri olduğunu anla.” demişti. Kayser: “Nedir o haber?” dedi. Ebû Süfyan: “Muhammed bir gecede bizim diyarımız Harem’den çıkıp sizin bu mescidinize geldiğini ve tekrar geri döndüğünü iddiâ ediyor.” dedi. Bir patrik söze karışarak: “Ben, o geceyi çok iyi biliyorum.” dedi. Bunun üzerine Kayser patriğe: “Onu nereden biliyorsun?” diye sordu. Patrik de şöyle dedi: “Ben, mescidin kapılarını kapatmadan hiçbir gece yatmazdım. O gece de bir kapı dışında bütün kapıları kapattım. Bu, falan kapı olup epey beni zorladı. Ben de işçilerimden ve yanımdakilerden yardım istemek zorunda kaldım. Fakat kapı yine kapatılamadı. ‘Bina, kapının üzerine inmiş ve onu sıkıştırmış. Yarına kadar bırakın, sabahleyin marangozlardan biri gelip onu onarsın.” dediler. Ben de bu kapıyı açık bıraktım. Sabah olunca gittim. Bir de ne göreyim, kapının köşesindeki taş delinmiş ve üzerinde hayvan yularının izi var. Kapıda da, kapatılmasına her hangi bir mâni bulamadım. İlm-i kadimde şöyle bir haber okumuştum: Beytü’l-makdis’e bir peygamber gelip buradan semâya çıkacak. Bunun üzerine arkadaşlarıma: ‘İşte, kapının bu gece kapatılmaması bundan dolayı olduğunu anladım.’ dedim.

Şurası açıktır ki kapının kapatılamamasının hikmeti, bunun insanlar arasında bir âyet olarak kalması içindir. Yoksa Cebrâil (a.s.) için kapının kapalı veya açık olmasının, onun içeri girmesine olumlu veya olumsuz bir te’siri olmaz. Burak’ın bağlanması ve bağ yerinin iz bırakması da böyledir. Çünkü Burak, dünya hayvanları gibi bağlanmaya muhtaç değildir. Çünkü Allah Teâlâ onu Habib-i Ekrem (s.a.)’in emrine âmâde kılmıştır.

Rasûlullah (s.a.) mezkûr taşa çıkınca Cebrâil (a.s.): “Ey Muhammed! Rabbinden, cennet hurilerini sana göstermesini ister misin?” dedi. Rasûlullah (s.a.): “Evet” dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.): “Şu kadınlara git ve selam ver.” dedi. Rasûlullah (s.a.)

onlara selam verince, selamı aldılar. Peygamber (s.a.): “Siz kimsiniz?” diye sordu. Onlar: “Biz, iyi huylu ve güzel yüzlü kadınlarız. Allah’ın iyi kullarına (ebrar) âidiz. Ebrar, tertemiz oldular, hiç kirlenmediler, cennete yerleştiler, artık hiç ayrılmazlar, ebedî olup ölmezler.” diye cevap verdiler.

Sonra Peygamber (s.a.) Mescid’e girdi, melekler de indi. Allah Teâlâ Rasûlü için Âdem (a.s.)’ı ve ondan sonra Kur’an’da ismini zikrettiği ve zikretmediği peygamberleri hiç biri müstesnâ olmamak üzere diriltti. Peygamberimiz onları dünyadaki bedenlerine benzer misâlî sûretlerde gördü. Ancak Îsâ, İdris, Hızır ve İlyas (a.s.)’ı dünyadaki bedenleriyle gördü. Çünkü bilindiği gibi onlar, hayat sâhibidirler. Peygamberler Rasûlullah (s.a.)’e selam verdiler ve Allah’ın kendisine verdiği ikramdan dolayı O’nu tebrik ettiler. “Seni peygamberlerin sonuncusu kılan Allah’a hamdolsun. Sen ne iyi peygambersin ve ne iyi kardeşsin! Ümmetin de ne hayırlı ümmettir.” dediler. Sonra Cebrâil (a.s.): “Öne geç, ey Muhammed! Kardeşlerin peygamberlere iki rekat namaz kıldır.” dedi. Rasûlullah (s.a.) de onlara iki rek’at namaz kıldırdı. Arkasında İbrahim (a.s.), onun sağında İsmail (a.s.), solunda ise İshak (a.s.) vardı. Hepsi yedi saf oldu; üç saf rasûllerden, dört saf da diğer nebîlerden oluşuyordu.

İnsânü’l-uyûn’da der ki: “En iyisini Allah bilir, öyle görünüyor ki bu namaz mutlak bir nâfile namazdır. Cemaatle kılınmasında bir mahzur yoktur.” *Münyetü’l-müftî*’de der ki: “Mi‘rac gecesinde Rasûlullah (s.a.)’in peygamberlerin ruhlarına imâmeti, nâfile namazda idi.”

Rasûlullah (s.a.) der ki: “*Beytü’l-makdis’e varıp da iki rekat namaz kıldığımda*” yâni peygamberlere ve meleklere imam olarak “*beni şiddetli bir susuzluk aldı. Bana iki kap getirildi. Birinde süt, diğerinde şarap vardı. Süt olan kabı aldım. Bu, Rabbimin tevfiki ile oldu. Az bir kısmı hariç onu içtim. Şarabı terk ettim. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.): “Fıtratı seçtin, ey Muhammed!”* Çünkü onun fıtratı ilme, hilme ve hikmete uygundu. *“Eğer şarabı içseydin ümmetinin tamamı azardı. Eğer sütün tamamını içseydin, senden sonra ümmetinden kimse dalâlete düşmezdi.” dedi.” Bunun üzerine: “Ey Cebrâil! Onu geri ver de hepsini içeyim.” dedim. Cebrâil (a.s.): “Allah’ın kazası için gerekli olan emir yerini buldu; ta ki helâk olan açık bir delil ile helâk olsun, yaşayan da yine açık bir delil ile yaşasın. Çünkü Allah hakkıyla işitendir ve bilendir.” dedi.”[16]*

Bâzı âlimler der ki: Peygamber (s.a.)’in mi‘rac kubbesi denilen taşın yanındaki kubbeden mi‘raca çıktığı konusunda kimse ihtilaf etmemiştir. Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: “*Beytü’l-makdis’teki taş cennet taşlarından bir taştır*.” Üzerinde Hz. Peygamber (s.a.)’in ayak izi vardır.

Übey b. Kâ‘b şöyle demiştir: Hiçbir tatlı su yoktur ki Beytü’l-makdis’teki taşın altından kaynayıp sonra yeryüzüne yayılmış olmasın. Bu taş yeryüzünde Allah’ın kudretine delâlet eden âyetlerden biridir. Mescid-i Aksâ’nın ortasında etrafı düzeltilmemiş bir taştır. Her taraftan bağlantısı kesilmiştir. Onu ancak göğü kendi izni olmadan yeryüzünün üstüne düşmekten koruyan (bk. el-Hac/ 22/65) Allah tutmaktadır.

Taşın alt tarafında da her yönden ilişkisi kesilmiş bir mağara vardır. Dolayısıyla taş, semâ ile yer arasında asılı bir haldedir.

İmam Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Şerhu'l-Muvatta*'da der ki: "Heybetinden dolayı o taşın altına girmekten çekindim. Çünkü günahlarım sebebiyle üzerime düşmesinden korktum. Bir müddet sonra altına girdim. Şaşılacak şeylerin en tuhafını gördüm. Her yönden onun etrafında yürüyorsun ve onu yerden ayrı halde görüyorsun. Hiçbir tarafı yerle bitişmemiş, hatta bazı tarafları yerden oldukça uzak bir şekilde ayrılmış."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kadîr olan Allah Teâla, bu kulunu mîracı anlama sırrına yükseltsin, Belki de Rasûlullah (s.a.)'in Beytü'l-makdis'e götürülmesinin sebebi, O'nun kadem-i şerîfi (mübârek ayakları) ile teberrüktür. Çünkü Kudüs ve Mescid'i birçok peygamberin ibâdet ettikleri ve defnedildikleri yerdir. Yoksa oraya götürülmesi düz bir şekilde mi'raca çıkıldığı için değildir. Çünkü bu, gâibi şâhide, melekût âlemini mülk âlemi gibi takdir etmektir. Oysa temiz ruhlar için her hangi bir engel yoktur. Bu ruhların da en latîfi, cismi ve rûhuyla Nebî (a.s.)'dır. Göğe düz ve eğri yükselmeyi dikkate almak, mi'rac hâline uygun düşmeyen bir zorlama kabîlindendir. Îsâ (a.s.)'ın Şam/Dimaşk'taki Beyaz Minâre'ye ineceği sâbittir. Fakat onun semâ kapısının hizasında olduğu bilinmemektedir. Hâsılı bu konuda aklî îzah, geçerli değildir.

Rebîu'l-ebrâr'da şöyle denilir: "*Sonra Cebrâil (a.s.) bana: "Ey Muhammed, kalk." dedi. Ben de kalktım. Bir de ne göreyim altından bir merdiven, ayakları gümüşten, inci ve mercanla donatılmış, etrafa nur saçıyor. Alt tarafı, Beytü'l-makdis'in taşı üzerine konmuş, başı da semâda. Bana: "Ey Muhammed, çık." dendi, ben de çıktım.*"

İnsânü'l-uyûn'da der ki: Rasûlullah (s.a.) bu taştan, semâya Burak üzerinde değil, mi'rac üzerinde yükselmiştir. el-Mi'rac ve el-me'râc, Âdemoğullarının ruhlarının yükseldiği vâsıtadır. Altından basamakları olan bir merdivendir. Mahlûkât bundan daha güzelini görmemiştir. Ölünün rûhu çıktıktan sonra gözlerini semâya dikerek baktığını görmedin mi? Çünkü o, bu sırada rûhunun yükselmesi için konulan mîraca hayret etmektedir. Bu, hem mü'mine ve hem de kâfire şâmildir. Ancak mü'minin rûhu için semâ kapısı açılırken kâfir için açılmaz. Bilakis onun rûhu yükseldikten sonra hasretle, nedâmetle ve azarlanarak geri çevrilir.

Bu mi'rac Peygamber Efendimiz'e firdevs cennetinden getirilmiştir. Üst üste incilerle kaplanmıştı. Sağında ve solunda melekler vardı. Rasûlullah (s.a.) yanında Cebrâil (a.s.) olduğu halde yükseldi.

Meşâyıhtan birisi der ki: Mi'racdan maksad, Allah'ın Habîbini kendisine çekmesi (cezb), Allah Rasûlü (s.a.)'in de çekilmesinin (incizâb) sûreti ve bu yükselişin bir temsilidir. Yoksa burada âlet söz konusu değildir. Çünkü melekûtî seyr, mülkî seyre kıyas edilemez. Açıktır ki melekût âlemi sûret ve mânâyı içine alır. Seyr ve isrâ sâhibinin hâlinde olduğu gibi orada sûret mânâya tâbidir. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'in bedeni rûhuna tâbi olmasaydı mi'râc da mümkün olmazdı. Dolayısıyla onun sûretine has bir sûreti, mânâsına has bir mânâsı vardır. Onların her ikisi de vehimlerin tasavvur ettiklerinin aksinedir. Benim gönlüme doğan budur. Melik ve Müteâl olan Allah'a

hamdolsun.

Bilesin ki maden, bitki ve hayvan “mevâlîd-i selâse” adı verilen mürekkeb varlıklardır. Bunların babaları “esîriyyât” denilen ve içinde ışık saçan cisimler bulunan feleklerdir. Anaları ise anâsır-ı erbaadır. Bunlar da toprak, su, hava ve ateştir. Toprak, mutlak olarak en ağırlarıdır. Su, hava ve ateşe nisbetle daha ağırdır ve yeryüzünün çoğunu kaplar. Hava, toprak ve suya nisbetle daha hafif olup yükseklere doğru çıkar, yeryüzünü ve suyu kuşatır. En hafif olanı ateştir, o da havayı çevrelemiştir.

İşte Rasûlullah (s.a.) mi‘rac gecesinde zorunlu hareketle (hareket-i kasriyye) bu anâsırı geçmiştir. Zorunlu hareket bizce de, isrânın cismen olduğunu muhal görenlerce de inkâr edilmez. Biz taşı alırız -ki onun tabîatı yere düşmektir-, onu havaya atarız. Onun yukarı yükselmesi, hem tabîatının zıddına hem de tabîatına uygundur. ‘Tabîatının zıddına uygun olması’ demek, tabîatı merkeze doğru hareketi gerektirir demektir. Havada yükselmesi, zorunlu hareketle, yâni onu atmakla olan ârızî bir durumdur. ‘Tabîatına uygun olması’ demek, taşın zorunlu hareketi kabul eder bir tabîatta olması, demektir. Şâyet onun tabiatında bu özellik olmasaydı, etkilenmez ve bu hareketi kabul etmezdi. İşte Rasûlullah (s.a.)’in esîrî feleği, yâni ateş tabakasını geçmesi de böyledir.

İnsan cismi, yanmayı kabûle istîdadlı ve hazırdır. Yanmaya mâni olan bir takım sebepler vardır ki cismen isrâyı kabul etmeyen kimse de bunları kabul eder. Bunlar, Allah’ın mi‘raca çıkardığı zâtın cisminde yarattığı perdelerdir. Dolayısıyla ateşte yanmaya mâni olan maddelerle kaplanmış cisimler gibi onda yanmaktan etkilenme özelliği yoktu. Ya da şu şekilde olmuştur: Allah Rasûlü (s.a.)’in yarıp geçtiği yolda ateş ancak latîf bir cisme yüklenmiş bir vaziyette idi. Bu cisim ateşle yakılmış, ateş ondan alınmış ve yerine İbrahim (a.s.)’ın ateşi gibi onun zıddı, yâni yakmayan bir şey gelmiştir.

Rasûlullah (s.a.) sözüne devam ederek şöyle buyurmuştur: “*Sonra dünya semâsına vardım. Onun ismi Rakî‘dir. Cebrâil (a.s.) pazumu tuttu, baş parmağı ile vurarak “Kapıyı aç.” dedi.*”

Cebrâil (a.s.), yanında insan olduğu için kapının açılmasını istemiştir. Yalnız olsaydı istemezdi. Onun melekler tarafından bilinen daha önceki hâlinden farklı bir şekilde gelmesinden dolayı “kapıdaki muhafız “Sen kimsin?” dedi. Cebrâil (a.s.) da: “Ben Cebrâil’im” dedi. “Yanındaki kimdir?” diye tekrar sordu. Çünkü o, Cebrâil (a.s.)’ın yanında tanımadığı bir şahsı görmüştü. Cebrâil (a.s.): “Muhammed’dir.” dedi. O, tekrar “Muhammed, peygamber olarak gönderildi mi?” diye sordu. Cebrâil (a.s.) da: “Evet” dedi.”

Onun bu sorusu, Hz. Peygamber (s.a.)’in doğumunu bildiği halde peygamber olarak gönderildiğini bilmemesinin mümkün olmasına binâendir.

Rasûlullah (s.a.) diyor ki: “*Sonra “Elhamdülillah, dedi ve kapıyı bize açtı. Biz de girdik. Beni görünce: “Merhaba ey Muhammed! Gelişin ne güzel bir geliştir.” dedi. “Ey Cebrâil! Bu kimdir?” dedim. “Bu dünya semâsının muhafızı İsmâil’dir. Senin gelişini bekliyordu. Yaklaş ve ona selâm ver.” dedi. Ben de yaklaşıp selâm verdim.*

Selamımı aldı ve beni tebrik etti. Ayrılırken: “Müjdeler olsun ey Muhammed! Bütün hayırlar sana ve ümmetine âittir.” dedi ve bundan dolayı Allah’a hamdetti.”

Bu melek yeryüzüne asla inmemiştir. Sadece Allah Rasûlü (s.a.)’in rûhunu kabzetmek için indiğinde Azrail (a.s.) ile birlikte inmiştir.

“Emrinde yetmiş bin melek ve yine her meleğin emrinde de yetmiş bin melek vardı. Peygamber (s.a.) diyor ki: “*Bir de ne göreyim, bu melekler ordusu ayakta saf tutmuşlar yüksek sesle tesbîh ediyor ve şöyle diyorlardı:*

سُبُّوحًا سُبُّوحًا لِرَبِّ الْمَلٰئِكَةِ وَ الرُّوحِ، قُدُّوسًا قُدُّوسًا لِرَبِّ الْأَرْبَابِ، سُبْحَانَ
الْعَظِيمِ الْأَعَاظِمِ

“Sübbûhan Sübbûhan li-Rabbi’l-melâiketi ve’r-rûh, kuddûsen kuddûsen li-Rabbi’l-erbâb, sübhâne’l-Azîmi’l-a‘zam” *“Meleklerin ve Ruh’un/Cebrâil’in) Rabbi münezzehtir, münezzehtir. Rablerin Rabbi, mukaddestir, mukaddestir. En büyük olan büyük, noksanlardan münezzehtir.” Onlar Mülk sûresini okuyorlardı. Orada Osman b. Affan gibi birini gördüm. “Bu mertebeye nasıl ulaştın?” diye sordum. “Gece namazı ile” cevabını verdi.*”

Allah’ın Hâfız’a verdiği saâdet hazinesi
Gece duâsının, seher evrâdının bereketindendir

Rasûlullah (s.a.) diyor ki: “*Sonra Âdem (a.s.)’ın yanına vardım. Bir de gördüm ki O, Allah’ın kendisini yarattığı gündeki şekilde idi.” Yâni güzellik ve cemâlin son derecesindeydi. “Tesbihi şu idi:*

سُبْحَانَ الْجَلِيلِ الْأَجَلِّ، سُبْحَانَ الْوَاسِعِ الْغَنِيِّ، سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ

“Sübhâne’l-Celîli’l-ecell, sübhâne’l-Vâsii’l-Ganiyy, sübhânallâhi’l-Azîmi ve bi-hamdihî” *“Yüceler yücesi olan Allah noksanlardan münezzehtir. Geniş, zengin ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah noksanlardan münezzehtir. Yüce olan Allah’ım seni hamdinle tesbih ederim.*”

Ona mü’min olan zürriyetinin ruhları arz olununca: “Tertemiz bir bedenden çıkmış tertemiz bir ruh, tertemiz bir nefis. Onu illiyyîne koyun.” derdi. Kâfir olan zürriyetinin ruhları arzolununca da: “Habis bir bedenden çıkmış habis bir ruh ve habis bir nefis. Onu siccîne koyun.” derdi.”

“Kâfirlerin ruhları için semâ kapıları açılmaz. Âdem (a.s.) semâda olduğu halde onların ruhları ona nasıl arzolunur?” diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Burada kasdedilen, kâfir olan zürriyyetinden bâzılarının ruhlarıdır. Semânın altında oldukları halde Hz. Âdem’in nazarı onlara ilişir. Çünkü semâ şeffaftır.

Yine “Zikredilen bu haber, bütün mü’minlerin ruhlarının yedinci kat semâda illiyyînde olmasını gerektirir. Halbuki âsîlerin ruhlarının semâ ile arz arasında hapsolunduğu sâbittir.” dersen, şöyle cevap veririm: İşin hakîkati şudur: Said kulların mertebeleri

dünya semâsından başlayarak illiyyîne kadar farklı derecelerdedir. Şakî kulların mertebeleri de dünya semâsının en altından başlayıp İblis'in ve zürriyetinin meskun olduğu yerin yedi kat altındaki siccîne kadar muhtelif derecelerdedir. Kâfirlerin ruhlarının mertebeleri, âsî mü'minlerin ruhlarının mertebelerinden daha aşağıdadır. Âsî kulların ruhları temizlendikten sonra illiyyîndeki yerine çıkacaktır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Âdem (a.s.)'ın yanına varıp selam verdim. "Merhaba, sâlih evlad, sâlih peygamber." dedi*."[17]

Âdem (a.s.)'ın yeri, hız bakımından münâsebeti sebebiyle ay feleğindeydi. Çünkü ay, güneşin bir yılda aştığı menzilleri bir ayda aşar. Bu yüzden ayın hareket hızıyla Âdem (a.s.)'ın zihnî hareketler ve bâtınî intikalleri arasında münâsebet vardır.

Dünya semâsında Rasûlullah (s.a.)'in diğer peygamberleri değil de sadece Adem (a.s.)'ı görmesinin sebebi, aralarındaki vasıf, fiil ve halle ilgili münasebetlerden dolayıdır. Yoksa sadece Âdem (a.s.)'ı görmüş olması, bu semâda başka peygamberlerin olmadığı anlamına gelmez. İleride de geleceği gibi diğer semâlarda gördüklerini de sen buna kıyas et.

Tefsîru'l-Münâsebât'ta Necm sûresinde şöyle der: "Rasûlullah (s.a.)'in ilk gördüğü peygamber, Allah'ın emniyet ve civârında olan Âdem (a.s.)'dır. Onun düşmanı İblis (aleyhi'l-la'ne) onu Allah'ın bu emniyet ve civârından çıkarmıştı. Bu kıssa, Rasûlullah (s.a.)'in başından geçen hallerin ilki olan, düşmanları tarafından Allah'ın Harem'inden ve Beytullah'ın civarından çıkartılmasına benzer. Böylece onun bu kıssası, bu konuda Âdem (a.s.)'ın kıssasına benzetilmiştir. Ancak şu var ki Adem (a.s.)'a sâlih ve fâcir zürriyeti arz olunuyor ve o dünya semâsında her iki grubu da görebileceği bir yerde bulunuyordu. Çünkü şakâvet ehlinin ruhları semâya yükselemez ve semânın kapıları onlara açılmaz."

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "*Bir takım erkekler gördüm, onların deve dudakları gibi dudakları vardı. Ellerinde avuç dolusu taşlar gibi ateş parçaları bulunuyordu. Bu taşları, ağızlarına atıyorlar, arka taraflarından çıkıyordu. "Bunlar kim, ey Cebrâil?" dedim. "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerdir." dedi*."[18]

Rasûlullah (s.a.) daha önce onları dünyada görmemişti. Herhalde burada "erkekler" ile kasdedilen şahıslardır ya da "erkekler"in özel olarak zikredilmesi yetimlerin velilerinin çoğunlukla onlardan olduğu içindir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Sonra bir takım erkekler gördüm: Evler gibi büyük karınları vardı. Karınlarında dışardan görülen yılanlar vardı. Bunlar Fir'avn âilesinin yolu üzerinde idi. Onlar cehenneme arz olunduklarında yerlerinden kımıldamaya güç yetiremeyen, susuzluktan yanan develer gibi onların üzerinden geçerler*." Yâni Fir'avn âilesi onların karınlarının üzerini şiddetle çiğneyerek geçerler.

Bir rivâyette şöyle buyrulur: "*Onlardan biri, ne zaman ayağa kalksa yere düşerdi. "Bunlar kim, ey Cebrâil?" dedim. "Bunlar faiz yiyenlerdir." dedi*."

Rasûlullah (s.a.) fâiz yiyenleri yeryüzünde görmüştü. Ancak bu vasıfta değildi. Bilakis onlardan bir kimse ağzına taş doldurup kan denizinde yüzüyordu. Onlarda bu iki

vasfın toplanmış olmasında da bir mâni yoktur. Yâni onlar bu nehirden çıkarılır ve zikredilen kimselerin yoluna atılırlar. Devamlı olarak onların azâbları bu şekildedir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Sonra bazı sofralar gördüm, üzerlerinde temiz et olduğu halde etrafında kimse yoktu! Diğer bazı sofraların da üzerlerinde kokmuş et olduğu halde bazı insanlar onlardan yiyordu. "Ey Cebrâil, bunlar kim?" diye sordum. "Bunlar helâli bırakıp haram yiyenlerdir." dedi*."

Burada zikredilen helal ve haram mallarla ilgilidir ve öncekinden daha geneldir. Rasûlullah (s.a.) onları dünyada görmemişti.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Sonra göğüslerinden asılmış bazı kadınlar gördüm. "Bunlar kim, ey Cebrâil!" dedim. "Bunlar kendilerine ait olmayan erkekleri yanlarına sokan" yâni onlarla zinâ eden "kadınlardır." dedi*."[19]

Bir rivâyette göre Rasûlullah (s.a.) bu semâda Nil ve Fırat'ı gördü. Çünkü bu iki nehrin kaynağı sidretü'l-müntehânın altındadır. Cennete uğrayıp dünya semâsını geçtikten sonra yeryüzünün bir tarafına dökülüp akarlar.

el-Câmiu's-sağîr'de şu ziyâde vardır: "*Nil, cennetten çıkar. Şâyet akarken ona dokunsanız, onda cennetin yaprağından bulursunuz*."[20]

Rasûlullah (s.a.) mi'rac hadisinde devamla şöyle buyurmuştur: "*Sonra ikinci kat semâya yükseltildik. Cebrâil (s.a.) kapının açılmasını istedi. Bunun üzerine: "Yanındaki kim?" diye soruldu. Cebrâil (a.s.) da: "Muhammed'dir." dedi. Tekrar:* "*O'na mi'rac dâveti gönderildi mi?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Evet." dedi. Ardından bize semânın kapısı açıldı. Bir de ne göreyim, teyze oğulları olan Meryem oğlu Îsâ ile Zekeriyya oğlu Yahya (aleyhime's-selâm)*." Bu iki peygamberin elbise ve saçları birbirine benzer. "*Yanlarında da kavimlerinden bir topluluk vardı. Beni selamladılar ve bana hayır duâda bulundular*."

"Teyze oğulları" olmaları, ikisinin de annesinin diğerinin teyzesi olmasından dolayıdır. Bu meşhurdur ve tafsîlâtı Âl-i İmran sûresindedir.

Tefsîrü'l-Münâsebât'ta der ki: "Sonra Rasûlullah (s.a.) ikinci semâda Îsâ ve Yahyâ (a.s.)'ı gördü. Her ikisi de yahudilerle imtihan olunmuşlar, onların eziyetlerine maruz kalmışlardı. Yahudiler Îsâ (a.s.)'ı yalanladılar, ona eziyette bulundular, hatta onu öldürmeye teşebbüs ettiler. Ancak Allah onu kendisine yükseltti. Yahya (a.s.)'ı ise öldürdüler.

Mesnevî'de der ki:

Bu hüküm, bu hükümet, kötü kişilerin elinde oldukça
Peygamberlerin bile öldürülmesini gerekli görürler

Rasûlullah (s.a.), Medîne'ye hicret ettikten sonra ikinci bir imtihana maruz kaldı. Oradaki mihneti yahudilerle idi. Onlar Allah Rasûlüne (s.a.) eziyet ettiler, ona karşı çıktılar, öldürmek için üzerine taş atmayı planladılar. Ancak Allah Teâlâ, Îsâ (a.s.)'ı kurtardığı gibi O'nu da onların bu kötü emellerinden kurtardı.

Sonra koyun etine zehir katarak Rasûlullah (s.a.)'i zehirlediler. Bu zehirli lokma, zaman zaman geri dönüp etkisini sürdürmeye devam etti, nihâyet şah damarını kopardı. Hz. Peygamber (s.a.) irtihâli sırasında bunu haber vermişti. İşte teyze oğulları olan Îsâ ve Yahya (a.s.)'a da böyle davrandılar.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Hayber yemeği hâlâ bana geri dönüyor. İşte şimdi şah damarımı koparma zamanıdır*."[21]

Hâdise şöyle olmuştur: Bir yahudî kadın, Rasûlullah (s.a.)'e zehirlenmiş bir koyun takdim etti. Hz. Peygamber (s.a.) ondan yedi, yanındaki insanlar da yediler. Hz. Peygamber (s.a.): "*Ellerinizi çekin, o bana zehirli olduğunu haber verdi*" buyurdu. Bişr b. Berrâ (r.a.) o yemekten öldü. Sonra bu yahûdî kadın Rasûlullah (s.a.)'in huzuruna getirildi. Hz. Peygamber (s.a.) ona bunu niçin yaptığını sordu. Kadın: "Seni öldürmek istedim." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ, bunu bana musallat kılmaz" Yâni beni, senin elinle öldürtmez.

Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: "Zehir, Rasûlullah (s.a.)'e ancak vefat zamanında te'sir etti. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'in irşâdı, her ne kadar tenezzül âleminde olsa da, aslında onun tenezzülü ruh mertebesindendi. Bu mertebe, mertebelerin en tam ve mükemmel olanıdır. Dolayısıyla zehir vefat zamanına kadar Hz. Peygamber (s.a.)'in vücudunda herhangi bir tesir göstermedi. Ancak Rasûlullah (s.a.) vefat zamanında mertebelerin en aşağısına tenezzül etti. Çünkü ölüm beşeriyet üzerinde cereyan eder. Bu mertebeye inince zehir tesirini gösterdi.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "*Sonra üçüncü semâya yükseltildik. Cebrâil (s.a.) kapının açılmasını istedi. Bunun üzerine: "Kim o?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Cebrâil." dedi. "Yanındaki kim?" diye soruldu. Cebrâil (a.s.) da: "Muhammed'dir." dedi. Tekrar: "O'na mi'rac dâveti gönderildi mi?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Evet." dedi. Ardından bize semânın kapısı açıldı. Bir de baktım ki, Yusuf (a.s.) ve yanında kavminden bir kaç kişi var. O'na güzelliğin yarısı verilmişti.*" Bu, Peygamberimiz (s.a.)'in dışında insanoğluna verilen güzelliğin yarısı demektir. Bâzı âlimler: "Peygamberimiz'e verilen güzelliğin yarısı Yûsuf (a.s.)'a verildi." demişlerdir. Yusuf (a.s.) beyaz tenli olsa da Peygamberimiz (a.s.) çok yakışıklı ve güzeldi.

Molla Câmî der ki:

Sun'-i ilâhî kâtibi senin yanağının etrafına yazmış,
Misk suyuyla ki: "Güzellik ve şirinlik sana aittir." diye.

Çünkü güzellik ve melâhat, sıfatlar âlemindendir. Rasûlullah (s.a.)'e sıfatların tecellîlerinden sûreten ve manen kemâl üzere hâsıl olan tecellîler, başka hiç kimseye hâsıl olmamıştır. Çünkü O, herkesten efdaldir. O'na olan tecellî de en mükemmeldir. Benim gönlüme doğan budur.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyuruyor: "*Yusuf (a.s.) beni selamladı ve benim için hayır duâda bulundu*."

Tefsîru'l-Münâsebât'ta der ki: "Rasûlullah (s.a.)'in Yusuf (a.s.) ile üçüncü semâda görüşmesi, O'nun Yusuf (a.s.)'ın hâline benzeyen üçüncü bir hâlini haber veriyor: Yusuf (a.s.)'ı kardeşleri aralarından çıkardıktan sonra o, kardeşlerine gâlib oldu ve onları affetti. Onlara: "***Bugün size kınama yok***." (Yusuf, 12/92) dedi. Kezâ Rasûlullah (s.a.) de Bedir gününde kendisini Mekke'den çıkaran akrabalarından bazısını esir aldı. Onlar arasında amcası Abbas ve amcasının oğlu Akîl de bulunuyordu. Rasûlullah (s.a.) onlardan bir kısmını serbest bıraktı, bir kısmından da fidye aldı. Bundan sonra fetih gününde de onlara galib geldi ve onlara şöyle dedi: "*Size kardeşim Yusuf'un söylediğini söylüyorum.* ***Bugün size kınama yok***."

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurmuştur: "*Sonra dördüncü semâya yükseltildik. Cebrâil (s.a.) kapının açılmasını istedi. Bunun üzerine: "Kim o?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Cebrâil." dedi. "Yanındaki kim?" diye soruldu. Cebrâil (a.s.) da: "Muhammed'dir." dedi. Tekrar: "O'na mi'rac dâveti gönderildi mi?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Evet." dedi. Ardından bize semânın kapısı açıldı. Bir de baktım ki, İdris (a.s.) ile berâberim. Beni selamladı ve hayır duâda bulundu.*"

Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurur: "***Onu yüce bir makama yükselttik***." (Meryem 19/57). Yâni, tefsir vecihlerinden birisine göre onu dünya hayatında dördüncü semâya yükselttik. Bâzı rivâyetlerde olduğu gibi İdris (a.s.)'ın cennette olması, bu gecede sözü edilen semâda bulunmasına ters düşmez. İdris (a.s.)'ın Mısır'dan çıkıp bütün yeryüzünü dolaştıktan sonra tekrar Mısır'a döndüğü ve bu zikredilen semâya çıktığı da söylenmiştir. İnsanları yetmiş iki dil ile Allah'a davet ederdi. Her bir kavmin diliyle konuşarak onlara ilimleri öğretti.

İlm-i nücûmu ilk defa ortaya çıkaran İdris (a.s.)'dır. Bu ilim, yıldızların birbirine yakınlaşmasıyla yeryüzünde olan hadiseleri bilme ilmidir. Bu ilim, haddi zâtında hata etmeyen doğru bir ilimdir. Ancak yıldızlara bakan kimse bakmayı tam olarak bilmediği ve yapamadığı için hata eder.

el-Münâsebât'ta der ki: Sonra Rasûlullah (s.a.)'in İdris (a.s.) ile buluşması, dördüncü semâda olmuştur. Burası, Allah'ın " مَكَانًا عَلِيًّا ***mekânen aliyyen*** =yüce bir makam" diye isimlendirdiği yerdir. İdris (a.s.), Allah Teâlâ'nın kendisine kalemle yazı yazmayı ihsan ettiği ilk kişidir. Bu durum, dördüncü hâli ifâde etmektedir. Bu Rasûlullah (s.a.)'in vasfıdır ki yazı ile melikleri korkutmuş, onlara kendisine itâate dâvet eden mektuplar göndermiştir. Hatta O'nun mektuplarından biri Rum meliki Hirakl'e ulaştığında Ebû Süfyan oradaydı. Hirakl'in korkusuna şâhid oldu. İbn Ebî Kebşe'nin[22] 'Rasûlullah (s.a.)'i kasdediyor' işinin önem kazandığını Rum melikinin bile ondan korkmaya başladığını bizzat kendisi söyler. İşte bunun gibi Rasûlullah (s.a.) yaşadığı asırda yeryüzünün bütün meliklerine kalemle mektup yazdırmıştır. Onlardan Necâşî ve Amman melîki gibi bir kısmı O'nun dinine tâbi oldu. Mukavkıs'ın yaptığı gibi bir kısmı O'nunla antlaşma yoluna gitti ve O'na hediyeler gönderdi. Bazısı da âsi oldu. Allah Teâlâ, Peygamberini onlara gâlib kıldı. İşte bu yüksek bir makamdır. İdris (a.s.)'a verildiği şekilde Rasûlullah (s.a.)'e de kalemle yazmak (yâni yazdırmak)

verilmiştir.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurmuştur: “*Sonra beşinci semâya yükseltildik. Cebrâil (a.s.) kapının açılmasını istedi. Bunun üzerine: “Kim o?” denildi. Cebrâil (a.s.): “Cebrâil.” dedi. “Yanındaki kim?” diye soruldu. Cebrâil (a.s.) da: “Muhammed’dir.” dedi. Tekrar: “O’na mi‘rac dâveti gönderildi mi?” denildi. Cebrâil (a.s.): “Evet.” dedi. Ardından bize semânın kapısı açıldı. Bir de baktım ki, Hârun (a.s.), yarısı beyaz yarısı siyah sakalı neredeyse göbeğine kadar varıyor. Etrafında da İsrâiloğulları’ndan bir topluluk var, onlara kıssa anlatıyor. Beni selamladı ve bana hayır duâda bulundu.*”

Harun (a.s.) kavmi arasında sevilen biriydi. Çünkü onlara karşı Mûsa (a.s.)’dan daha yumuşaktı. Mûsâ (a.s.)’da biraz sertlik vardı. Bu yüzden kavminden bazı eziyetlere maruz kalmıştı.

el-Münâsebât’ta der ki: Rasûlullah (s.a.)’in beşinci semâda kavmi arasında sevilen Hârun (a.s.)’la karşılaşması, Kureyş’in ve bütün Arapların Hz. Peygamber (s.a.)’e kin besledikten sonra O’nu seveceklerini haber vermektedir.

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: “Yetmiş bir kitapta gördüm ki Allah Teâlâ’nın dünyanın yaratılışından sonuna kadar bütün insanlara verdiği akıl, Rasûlullah (s.a.)’e verdiği akla nisbetle dünya kumları arasında bir kum taneciği mesâbesindedir.”

Aklın kemâlinden kaynaklanan hususlardan bir kaçı şunlardır: Fazîletleri yapıp kötülüklerden kaçınmak, görüşte isâbet, zekâda fetânet, idâre ve tedbir kâbiliyeti ve güzelliği. Rasûlullah (s.a.) bu hususta kendisinden başka hiçbir beşerin nâil olamadığı bir dereceye ulaşmıştır. O’nun (s.a.), vahşî hayvanlar gibi bağsız Arap toplumunu idaredeki mükemmeliyetine hayret etmemek mümkün mü? Onları nasıl yönetmiş, cefâlarına tahammül etmiş, ezalarına sabretmiş ve sonunda Rasûlullah (s.a.)’e boyun eğmişler, etrafında toplanmışlar, canlarını ortaya koymuşlar, babalarına ve oğullarına karşı O’nun uğrunda savaşmışlar, O’nun rızâsı için memleketlerinden hicret etmişlerdir!

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurmuştur: “*Sonra altıncı semâya yükseltildik. Cebrâil (s.a.) kapının açılmasını istedi. Bunun üzerine: “Kim o?” denildi. Cebrâil (a.s.): “Cebrâil.” dedi. “Yanındaki kim?” diye soruldu. Cebrâil (a.s.) da: “Muhammed’dir.” dedi. Tekrar: “O’na mi‘rac dâveti gönderildi mi?” denildi. Cebrâil (a.s.): “Evet.” dedi. Ardından bize semâ kapısı açıldı. Bir de baktım ki, Mûsâ (a.s.) ile beraberim. Beni selamladı ve bana hayır duâda bulundu.*”

Mûsâ (a.s.) esmer, uzunca boylu, kılları sert ve gür idi. Öfkelendiği zaman başındaki saç, başlığından dışarı taşardı. Belki de öfkesinin fazlalığından başlığı alev alırdı. Öfkesinin şiddetinden taş onun elbisesini alıp götürünce ona vurmaya başladı, yedi veya sekiz defa vurdu. Halbuki taşın anlayışı ve idrâki yoktur. Bu ise şöyle îzah edilmiştir: Taş kaçınca hayvana dönüştü. Hayvan gemi azıya alıp kaçınca sâhibi ona vurarak terbiye eder. Fakir (**Bursevî**) der ki: Taş kaçmıştır. Çünkü cansız varlıkların (cemâdât) da ehlüllaha göre hakkânî/gerçek bir hayatı vardır. Zâhirde bunun eseri görülebilir. Bu durumda cemâdât, ruh sâhibi olan canlılar hükmünde olur. *Mesnevî*’nin şu beyitleri

buna işâret eder:

Eğer Allah rüzgâra gözsüz bir görüş vermeseydi.
Ad kavminin inananları ile inanmayanlarını nasıl ayırt edebilirdi?
Nil nehrinde o ilâhî nûr, o göz olmasaydı, o görüş bulunmasaydı,
Kıbtî ile Sıptî'yi hiç seçebilir miydi?
Dağların taşların görür gözleri, işitir kulakları olmasaydı,
Dâvud (a.s.)'ın sesine ses verirler miydi, onunla dost olurlar mıydı?
Eğer şu yeryüzünün can gözü olmasaydı,
Kârun'u nasıl sömürüp yutardı?

Rasûlullah (a.s.) devamla buyurdu ki: "*Mûsa (a.s.)'ı geçince ağladı. Ona: "Niçin ağladın?" denildi. O da: "Ağlıyorum; çünkü bir genç benden sonra gönderildi. O'nun ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden cennete girenlerden daha çok." dedi.*"[23]

Hattâ diğer ümmetlerden de çoktur. Çünkü bütün ümmetlerden oluşan cennet halkı, yüz yirmi saftır. Bunun seksen safı bu ümmete aittir. Diğer ümmetlerin hepsi kırk saftır.

İbn Melek der ki: Mûsâ (a.s.), ümmetinin sayısı Muhammed (s.a.)'in ümmetinden sayıca az olduğu için kendi ümmetine şefkatinden dolayı ağladı. Yoksa Muhammed (s.a.)'e kıskançlığından dolayı değil. Çünkü ülü'l-azm bir peygambere hased etmek uygun değildir. Mûsâ (a.s.)'ın "Benden sonra gönderilen genç" sözüne gelince, bu tahkir için söylenmemiştir. Aksine bununla Allah'ın nîmetine tâzim mânâsı kasdedilmiştir. Çünkü Muhammed (s.a.)'in ömrü, Rabbine ibâdette uzun olmamakla beraber, Allah bu üstünlüğü ona tahsis etti.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Mûsâ (a.s.)'ın ağlaması kendi makamına uygundu. Çünkü O, yüksek bir gayret sâhibi idi. Bundan dolayı kırmızı tümseğin arkasındaki kabrinde namaz kılarken Rasûlullah (s.a.) ona uğradığında onun yüksek sesle "O'na ikram ettin, O'nu üstün kıldın" diyerek Rabbine hitab ettiğini ve nazlanarak serzenişte bulunduğunu işitti. Bu durum, hased ve tahkîri gerektirmez. Çünkü ümmetin kâmil fertleri bile böyle şeylerden berîdirler. Peygamberler, özellikle de ülü'l-azm olanlar nasıl berî olmaz? Açıktır ki cennet ehli istîdadlarına göre kendilerine verilen derecelere râzıdırlar. Allah'ın adâlet ve hikmetine ters düştüğü için birbirlerinin makamını temennî etmezler. Peygamberler ve velîler de mânevî makamları bakımından böyledirler. Aksi halde rahat olamazlar. Bu ise mertebelerine zarar verir.

el-Münâsebât'ta der ki: "Rasûlullah (s.a.)'in altıncı kat semâda Mûsâ (a.s.) ile karşılaşması, Mûsâ (a.s.)'ın Şam gazası ile emrolunduğu zamandaki durumu ile Rasûlullah'ın bir durumu arasındaki benzerliğe işâret eder. Mûsâ (a.s.), orada olan zorbalara üstün geldi ve İsrâiloğulları'nı, düşmanlarını helâk ettikten sonra çıktıkları beldeye geri döndürdü. Rasûlullah (s.a.) de Şam diyarındaki Tebük'e gazâ yaptı. Dûmetü'l-cendel emîrine galip geldi. Bir çok esir aldıktan sonra cizye karşılığında

onunla sulh yaptı. Yine Mekke'yi fethetti. Oradan hicret ederek çıkan ashâbını oraya tekrar girdirdi."

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurmuştur: "*Sonra yedinci semâya yükseltildik. Cebrâil (a.s.) kapının açılmasını istedi. Bunun üzerine: "Kim o?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Cebrâil." dedi. "Yanındaki kim?" diye soruldu. Cebrâil (a.s.) da: "Muhammed'dir." dedi. Tekrar: "O'na mi'rac dâveti gönderildi mi?" denildi. Cebrâil (a.s.): "Evet." dedi. Ardından bize semânın kapısı açıldı. Bir de baktım ki, İbrâhim (a.s.) ile beraberim.* Cebrâil (a.s.): "Bu, baban İbrahim'dir. O'na selâm ver." dedi. Ben de ona selâm verdim. Selâmımı aldı, sonra "Merhaba, sâlih oğul, sâlih peygamber." dedi."

İmam Türpeştî der ki: "Hz. Peygamber (a.s.) kendisi daha üstün olduğu halde peygamberlere selam vermekle emrolundu. Çünkü onlara uğrayan O'ydu. Dolayısıyla kendisi ayakta, diğer peygamberler oturan kimse hükmündeydi. Ayakta olan oturana selâm verir. Görünen, peygamberlerin önceki sûretlerine bürünmüş olan ruhları idi. Îsâ (a.s.) bunun dışındaydı. Çünkü o kendi şahsı ile görünmüştü."

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurmuştur: "*Gördüm ki İbrahim (a.s.) saçları ağarmış bir kimseydi. Cennetin kapısında oturuyordu.*" yâni cennet tarafına oturmuştu. Çünkü cennet yedinci semânın üstündedir. "*Bir kürsü üzerine oturmuş, sırtını da Beyt-i Ma'mur'a yaslamıştı.*"[24] Beyt-i Ma'mur, kıymetli bir taş olan akikten yapılmış olup yeryüzündeki Kâbe'nin hizasındadır. Öyle ki düşecek olsa Kâbe'nin üzerine düşer. "*İnsanın nefesleri gibi her gün yetmiş bin melek oraya girer, bir daha da dönmez. Bir kapıdan girerler, diğer kapıdan çıkarlar.*" Giriş, yıldızların doğdukları kapıdan, çıkış ise yıldızların battıkları kapıdan olur.

Hz. Peygamber (s.a.) devamla buyuruyor: "*Birden kendimi ümmetimle beraber buldum. Onlar iki kısma ayrılmışlar, yarısının üzerinde kağıt gibi beyaz elbiseler var, diğer yarısının üzerinde ise kül renginde boz elbiseler var. Beyt-i Ma'mur'a girdim, beyaz elbiseli ümmetim de benimle beraber girdi. Kül renginde elbise giyen ümmetim ise sokulmadılar. Benimle giren ümmetimle beraber Beyt-i Ma'mur'da (iki rekat) namaz kıldım.*"

Hadisin metninde geçen "eş-şatr (yarım)" ile kasdedilen bir bütünün tam yarısı değildir. Dolayısıyla bu ifâdeden bu ümmetin âsîlerinin, itâat ehli kadar olduğu anlamı çıkarılamaz. Fakir (**Bursevî**) der ki: Hadisteki 'iki yarım' ile kasdedilen iki gruptur. Üzerlerinde beyaz elbiseler bulunanlar, kül renkli elbiseler bulunanlara nisbetle daha az bir topluluktur. Çünkü ilahî hikmet, isyan ve nefis ehlinin, tâat ve tezkiye ehlinden daha çok olmasını gerektirmiştir. Çünkü asıl maksad kamil insanın ortaya çıkmasıdır. Bu da olmuştur. Bununla birlikte hak üzere olan bir kimse, çoğunluktur. Dolayısıyla tâat ehli, isyan ehline nisbetle sanki yarı yarıya gibidir. Allah Teâlâ'dan Emin Peygamber'in (s.a.) hürmetine kalp evine girenlerle beraber bizi de girdirmesini ve varlıklarımızın kirlerini gidermesini dileriz.

Süheylî der ki: "Sahih hadiste sâbit olmuştur ki, mü'minlerin ve kâfirlerin çocukları

İbrahim (a.s.)'ın kefâleti altındadır. Rasûlullah (s.a.) onları İbrahim (a.s.)'la görünce Cebrâil (a.s.)'a: "*Bunlar kim, ey Cebrâil?*" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Bunlar, mü'minlerin küçük yaşta vefat eden evladlarıdır." dedi. Rasûlullah (s.a.) tekrar sordu: "*Ya kâfirlerin evladları?*" Cebrâil (a.s.): "Kâfirlerin evladları da." cevabını verdi.[25] Yine kâfirlerin evladları hakkında "*Onlar cennet ehlinin hizmetçileridir*."[26] diye rivâyet edilmiştir.

Rivâyet edilir ki İbrahim (a.s.) Rasûlullah (s.a.)'e şöyle dedi: "*Ümmetine benden selâm söyle. Onlara haber ver ki cennet toprağı temiz, suyu tatlıdır. Onun fidanları "**Sübhânallahi ve'l-hamdü lillahi ve lâ ilahe illallahu vallahu ekber** = Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler O'na mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür."*

Molla Câmî der ki:

Hatırla onu ki isrâ gecesi
Hakk'ın Habîbi'ne Hakk'ın Halîli
Ey Rasûl-i kerîm benden söyle, dedi.
Ümmetine selamdan sonra
Ki cennetin zemini hoş ve paktır
Fakat kimse oraya ağaç ekmemiştir
Cennetin toprağı pak ve güzeldir
Fakat ağacı yoktur
Onun ağaçları güzel gayretle
Besmele, hamdele, sonra tehlil ile dikilir
O ağaçlar arasında tekbir de vardır
İşi gücü bunları söylemek olan hoş kimsedir
Cennet bağlarının altından nehirler akar
Bu yüzden cennetin ağaçları yeşil ve coşkulu olur

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Dudağı hafif siyaha çalan bir hûrî kızı beni karşıladı. Onu çok beğendim. Ona: "Sen kime âitsin, ey câriye!" dedim: "Zeyd b. Hârise'ye." dedi.*"[27]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu Zeyd, Rasûlullah (s.a.)'in evladlık edindiği Zeyd'dir. Zeyneb (r. anhâ), onun nikahı altındaydı. Rasûlullah (s.a.)'in onunla evlenmesi için onu boşamıştı. Peygamber (s.a.)'i kendisine tercih ettiği için Allah Zeyd'e daha güzel ve hoş bir hûrî vererek mükâfatlandırdı. Çünkü meşrû olan her yokluğun ve terk edilen şeyin manevî bir netîcesi vardır. Bir şey zâhirde noksanlaşınca bâtına intikal eder. Âhiret, dünyâya nisbetle bâtındır. Kim dünyada nasîbini terk ederse, âhirette ondan daha iyisini ve üstününü bulur.

Rasûlullah (s.a.) yedinci semâda meleklerden bir topluluk gördü. Onların bedenlerinin yarısı ateşten, yarısı kardandı. Ne ateş karı eritiyor, ne de kar ateşi

söndürüyordu. Onlar şöyle duâ ediyordu ki:

اَللّٰهُمَّ اَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ كَمَا اَلَّفْتَ بَيْنَ النَّارِ وَالثَّلْجِ

"Allah'ım! Ateşle karı ülfet ettirdiğin gibi mü'min kullarının kalplerini de ülfet ettir."

Büyüklerden birisi bu hadisi o meleklerin cüzlerinin yarısının ateş, yarısının kar olduğu, birbirine karıştıkları ve aralarında bir mizac hâsıl olduğu mânâsına hamletmiştir. Ancak zâhir olan şu ki birincisinin Allah'ın kudretine delâleti daha fazladır. Çünkü bu zâtın söylediği mânâda zıd şeylerin bir arada toplanması, terkiblerden oluşan eşyanın çoğunda mevcuttur.

el-Münâsebât'ta der ki: "Sonra Hz. Peygamber (s.a.)'in yedinci kat semâda İbrahim (a.s.) ile karşılaşması, iki hikmet sebebiyledir. Birincisi, Rasûlullah (s.a.) onu sırtını Beyt-i Ma'mûr'a yaslamış olarak gördü. Beyt-i Ma'mur, Kâbe'nin bir benzeridir. Yâni onun hizâsında ve mukabilindedir. Melekler onu haccederler. Nitekim İbrahim (a.s.) Kâbe'yi binâ etmiş ve insanları hacca dâvet etmiştir. İkincisi, Hz. Peygamber (s.a.)'in hallerinin sonuncusu Beyt-i Haram'ı haccıdır. Bu yılda O'nunla birlikte yetmiş bin müslüman da Kâbe'yi tavaf etmiştir. Rüyâ tâbiri alimlerine göre İbrahim (a.s.)'ın rüyada görülmesi, hacca dâvettir. Çünkü hacca asıl dâvet eden ve Kâbe'nin temellerini yükselten İbrahim (a.s.)'dır.

Rasûlullah (s.a.) devamla buyurur ki: "*Sonra Sidretü'l-müntehâ'ya götürüldüm.*" Yâni Cebrâil götürdü. Sidretü'l-müntehâ, yedinci semânın üzerinde cennetin en uç kenarında bir ağaçtır. Melekler yeryüzü halkından saîd kulların amellerini en son oraya ulaştırırlar. Arşa âid hükümler ve rahmânî nurlar oraya iner.

Peygamber (s.a.) devamla diyor ki: "*Bir de baktım ki onun yaprakları fillerin kulakları gibiydi.*" Yâni şekil bakımından fillerin kulaklarına benziyordu. Bu benzeme, genişliği bakımından değil, yuvarlak oluşu bakımındandı. Çünkü bazı rivâyetlerde geçtiği gibi onun bir yaprağı bütün mahlûkâtı gölgeler. "*Meyveleri büyük testiler gibiydi.*" Bu ağaç, dünya ile âhireti birbirinden ayıran bir sınırdır. Dalları cennet ehli için nimet, kökleri de cehennem ehli için zakkumdur. Dümdüz dalları tesbih, tahmid ve şehâdetlerle inler. Hayret verici nağmeleri ruhları coşturur, onlarda türlü haller zuhur eder. Orada, Rasûlullah (s.a.) semâdaki bütün meleklere vitir namazını kıldırmıştır. Dolayısıyla Rasûlullah (s.a.) Beytü'l-makdis'te peygamberlerin imamı, Sidretü'l-müntehâ'da ise meleklerin imamı oldu. Böylece Rasûlullah (s.a.)'in hem yeryüzü ehline hem de semâ ehline üstünlüğü ortaya çıkmış oldu.

Bu ağacın kökünden dört nehir çıkar. İki nehir bâtındır. Yâni bu ağacın kökünden çıktıktan sonra cennette kaybolurlar. Onlar kevser ve rahmet nehirleridir. İki nehir de zâhirdir. Yâni bu ağacın kökünden çıktıktan sonra açıktan akıp giderler ve cenneti geçerler. Bunlar da Mısır nehri Nil ve Kûfe nehri Fırat'tır.

Rasûlullah (s.a.) cennete girdi. Orada inciden yapılmış kubbeler gördü, oranın toprağı

miski, narları kovaları, kuşları uzun boylu Horasan develerini andırıyordu. Kevsere vardı, orada altın ve gümüşten yapılmış su kapları vardı. Kevserden içti. Baldan daha tatlı, miskten daha kokulu idi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Dünyada acı tatlı hiçbir meyve yoktur ki Ebû Cehil karpuzuna varana kadar onun benzeri cennette olmasın. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki bir kimse cennetten bir meyve koparıp onu ağzına götürmez ki Allah onu ondan daha hayırlısı ile değiştirmiş olmasın.*" Bu da gösteriyor ki cennet meyvelerinin her ne kadar bazısı dünyadaki acı meyveler sûretinde olsa da tamamı tatlıdır.

Sidreyi ilâhî nurdan kaplayan kaplamıştı. Böylece daha önce mevcut olmayan bir güzelliğe kavuşmuştu. Mahlûkattan hiç kimse onun güzelliğini vasfetmeye muktedir olamazdı. Çünkü güzeli görmek göreni dehşete düşürür. Rasûlullah (s.a.), bu sidrenin yanında Cebrâil (a.s.)'ı Allah'ın onu yarattığı sûrette gördü. Onun altı yüz kanadı vardı ve her bir kanadı doğu batı arasını kapatıyordu, kanatlarından etrafa inci ve yakutlar saçılıyordu.

Rivâyet edilir ki Cebrâil (a.s.) kendisinin makamı olan Sidre'nin muayyen bir yerine varınca, orada durakladı ve öteye geçemedi. Rasûlullah (s.a.): "*Böyle bir yerde dost dostunu bırakır mı?*" buyurdu. Cebrâil (a.s.): "*Şâyet geçseydim nurdan yanardım.*" dedi. Bir rivâyette de: "*Eğer bir parmak kadar yaklaşsaydım, yanıp kül olurdum.*"[28] demiştir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Aşkın harareti O'nu o kadar ilahî yakınlık sahrasına sürdü
Ki sidrede Cebrâil Efendimiz'den geri kaldı
Beytü'l-Harâm'ın reisi olan Efendimiz ona şöyle buyurdu:
"Ey vahyi taşıyan, salınarak daha ileri git
Madem ki dostlukta beni samimi buldun,
Benim arkadaşlığımı niçin terk ettin?"
Cebrâil dedi ki: "Artık benim mecâlim kalmadı,
Kaldım, çünkü kanadımın kuvveti kalmadı
Eğer bir kıl ucundan fazla uçsam
İlâhî tecellî zıyâsı kanadımı yakardı.

Rasûlullah (s.a.): "*Ey Cebrâil! Rabbinden bir dileğin var mı?*" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Ey Muhammed! Benim için Allah'tan iste de kanatlarımı sırat köprüsüne yayayım, ümmetin üzerinden geçsinler." dedi.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "*Sonra ben nûrun içine atıldım. Biri diğerine benzemeyen yetmiş bin perde önümden kaldırıldı. Her perdenin kalınlığı beş şüz yıllık mesafe idi. Bütün meleklerin idraki benden kesildi ve beni bir yalnızlık duygusu kapladı. İşte o zaman Ebû Bekr'in dili ile bir münâdî: "Dur! Rabbin salât*

ediyor.” Yâni, ‘Kendimi tesbih ederim, kendimi tesbih ederim. Rahmetim gazâbımı geçti.” buyuruyor. *“diye seslendi*.” Yüceler yücesinden şöyle bir nida geldi: “Yaklaş, ey halkın en hayırlısı! Yaklaş, ey Ahmed! Yaklaş, ey Muhammed!” Sonra Rabbim beni kendisine o kadar yakın kıldı ki “***Sonra (Muhammed’e) yaklaştı,(yere doğru)sarktı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu***.” (en-Necm, 53/8-9) *âyetinde buyurduğu gibi oldum.*”

Rivâyet edilmiştir ki Rasûlullah (s.a.) yedinci semâdan Sidre’ye Cebrâil (a.s.)’ın kanadı üzerinde, oradan daha da yükseklere refref denilen geniş yaygı üzerinde çıkarıldı.

Şeyh Abdülvehhâb Şa‘rânî der ki: “Bize göre refref, tahtırevana benzer bir binektir.”

Cebrâil (a.s.) Peygamberimiz’in ardından şöyle seslendi: “Ey Muhammed, Allah seni övüyor. Dinle ve itâat et! O’nun kelâmı seni korkutmasın.”

Rasûlullah (s.a.) Allah’a senâ ve övgü ile başlayarak:

“ اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ ***et-Tahıyyâtü lillâhi ve’s-salevâtü ve’t-tayyibât.***” dedi. Yâni, *“Söz, beden ve mal ile yapılan bütün ibadetler Allah’a âittir.”*

Allah Teâlâ da şöyle buyurdu:

“ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَ بَرَكَاتُهُ ***es-Selâmü aleyke eyyühe’n-nebiyyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh*** = *Selam sana, ey Peygamber! Allah’ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun...”* Rasûlullah (s.a.) Hakk’ın selamını daha da genelleştirerek:

“ اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ ***es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi’s-sâlihîn*** = *Selam bize ve Allah’ın sâlih kullarına olsun!”* buyurdu. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.):

“ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ ***Eşhedü ellâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlüh*** = *Şâhidlik ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. Yine şâhidlik ederim ki Muhammed O’nun kulu ve Rasülû’dür.”* dedi. Bütün melekler de ona uyarak şehâdet getirdiler.[29]

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) Sidretü’l-müntehâ’ya varıncaya kadar, suyun ve havanın yarıldığı gibi felekler de hareketlerinde bir duraksama olmaksızın yarıldı. Sidretü’l-müntehâ’ya varınca refref üzerine oturdu. Nurlar âlemi yarıldı, kademeyn makamını geçip arşa ulaştı. Yâni “***Rahman arşa istivâ etti***” (Tâhâ, 20/5) âyetinin mefhumundan anlaşılan istivâ mahalline ulaştı. Bunların hepsi bedeni ile olmuştur. Sonra istivâ mahallini gördü. Terkib ve tedbir âleminden ayrıldığı için kendi cinsinden (mahlûkattan) hiçbir yoldaşı kalmadı. Bedeni bakımından bir yalnızlık hissi onu kapladı. Ebû Bekir (r.a.)’ın sesi ile O’na: “Ey Muhammed, dur. Rabbin salat ediyor” diye nidâ olundu. Rasûl-i Ekrem (s.a.) sakinleşti. Sonra O’na şu âyet okundu: “***Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur. Melekleri de size istiğfar eder.***” (el-Ahzâb 33/43).

İşte bu, sevgililerin lisânı, dostların ve arkadaşların konuşma üslûbudur. Bu, manevî kapıların ilkidir. İşâret ve mânâ denizi buradan başlar. Bu, basit isrâdır. Cisimler âlemi

ile münâsebeti olmayan, hayrete gark olan ruhların (ervâh-ı müheyyeme) zâtlarını (aynlarını) müşâhede, organlarla değil göz ile olur. Bu yüzden O, refrefi ve cisimleri müşâhedeyi bıraktı, resm ve isimden soyundu. Kendi himmet refrefi ile yürüdü. Göz, yer ve cihetten münezzeh amâ denizinin sahiline indi, ebediyyen kaldırılmayan en çok korunan izzet perdesinin ardından anladığını anladı. Sonra arada mesâfe olmaksızın kendi aynını müşâhedeye döndü. Sonra da refref ile beraber aynı seviyede terk edilen varlığının terkîbine geri döndü.

"***Sonra yaklaştı,"*** sözü urûc ve vusûle (yükselmeye ve vuslata); ***"(yere doğru)sarktı."*** sözü nüzûl (iniş) ve dönüşe; ***"O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar,"*** sözü sonuç yerinde olup zât-ı vâhidiyye mertebesine ulaşmaya, yâni "***Allah Samed'dir.***" (el-İhlâs 112/2) âyetinde işâret edilen sıfatlar âlemine ***"hatta daha da yakın oldu***." (en-Necm, 53/8-9) sözü zât-ı ahadiyyet mertebesine, yâni "***Allah tektir.***" (el-İhlâs, 112/1) âyetinde işâret edilen zât âlemine işâret eder.

Mi'rac, çıkış ve iniş sûretindeydi. Çünkü hem ruh ve hem de cisimle meydana gelmiştir. Aksi halde mülk ve melekût âlemleri insan vücûdunda yerleştirilmiştir ve onun için her tecellî meydana gelir. Bu tecellî, onun dışından değil içindendir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Rabbim bana sordu, ben O'na cevap veremedim. Keyfiyet ve sınırlama olmaksızın elini iki omzumun arasına koydu*." Elinden maksad, kudret elidir. Çünkü Allah Teâlâ organdan münezzehtir. "*Bu kudret elinin soğukluğunu hissettim. Beni öncekilerin ve sonrakilerin ilmine vâris kıldı. Bana muhtelif ilimler öğretti. Bir ilmi gizleme konusunda benden ahid aldı. Çünkü o, benim dışımda hiçbir beşerin taşımaya muktedir olamayacağı bir ilimdir. Bir ilimde de beni muhayyer bıraktı. Diğer bir ilmi de ümmetimin avam ve havassına tebliğ etmemi emretti.*"[30] O'nun ümmeti, insanlar ve cinlerdir. Bu tafsîlât gösteriyor ki Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.) öğrettiği muhtelif ilimler bu üç ilimdir. Bu ilimler öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerinden ziyâde olan ilimlerdir. Birinci ilim, sadece hakîkat ilmidir. İkincisi ma'rifet ilmidir. Üçüncüsü şeriat ilmidir.

Bakara sûresinin son âyetleri, Duhâ ve İnşirah sûresinin bazı âyetleri ile "***Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de size istiğfar eder.***" (el-Ahzab, 33/43) âyeti burada Rasûlullah (s.a.)'e vahyedilmiştir:

Vâsıtasız vahy, hitâbı gerektirir. Rasûlullah (s.a.) Mûsa (a.s.)'ın her yönden işittiği ve gördüğü gibi keyfiyetsiz olarak Hak kelâmını işitmiş ve görmüştür.

Ebedî olan kelâmı vâsıtasız işitti
Cihânın sâhibini cihetsiz gördü
Görme sınırından öte olanı gördü
Ama hangi keyfiyet ile olduğunu sorma

İmam Nevevî der ki: "Alimlerin çoğunun tercih ettiği görüş, Rasûlullah (s.a.)'in

Rabb'ini baş gözüyle gördüğüdür."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu, cisim sûretinde sırrı ve rûhu ile olmuştur. Yâni, her bir cüzü kulak hâline gelmiş, gözü de basireti ile birleşmiştir. Dolayısıyla bu, keyfiyeti belli olmaksızın gözünün ve basîretinin birlikteliği ile olmuştur. Bunu anla. Bu konudaki tafsîlâtın özeti budur.

Eğer: "Hak Teâlâ'yı görme konusunda bizim peygamberimizle diğer peygamberler arasındaki fark nedir? Çünkü onlar Hak Teâlâ'yı bedenlerinden sıyrılmış olarak sırları ile görüp müşâhede ediyorlardı." dersen, şöyle cevap veririm: Peygamber (s.a.) için insilâh[31] hâlinin üzerinde bir görme meydana gelmiştir. Çünkü insilâh sûretinde görmek sadece kalben görmekle meydana gelir.

Allah Teâlâ'yı cennette görmeye gelince; bir görüşe göre melekler O'nu göremezler. Diğer bir görüşe göre sadece Cebrâil (a.s.) bir defa görmüştür. Bazıları der ki: Meleklerin Hak Teâlâ'yı görememesi, cinlerin de göremediğine kıyas edilmiştir. Fakat bu görüş reddedilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hakîkat bakımından ihtilâfın sebebi şu olabilir: Melekler ve cinler tek kanatlıdır. Yâni sâdece cemâlin mazharıdırlar. İnsan ise iki kanatlıdır. Yâni cemâl ve celâl'in mazharıdır ki buna kemâl denir. Dolayısıyla onlar, insanların mü'min olanlarının mertebesinden Hak Teâlâ'yı göremezler. Sadece kendi mertebelerinden Hak Teâlâ'yı müşâhede ederler. Bunu iyi anla!

Hak Teâlâ'yı hiç göremeyecekleri görüşüne gelince; buna yardım edecek hiçbir delil yoktur. Âlimler, Allah Teâlâ'nın rüyada görülmesinin câiz oluşu ve vukûunun doğruluğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü görülen Allah'ın sıfatlarından biridir.

Bayezid Bistamî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Rabbimi rüyada gördüm. Ona: "Sana nasıl yol bulabilirim?" dedim. "Nefsini terk et, sonra gel." buyurdu."

Yine rivâyet edilmiştir ki kırâat âlimi Hamza, rüyâsında Kur'an'ı baştan sona Allah Teâlâ'ya okudu. "***O, kullarının üstünde kâhirdir (her türlü tasarrufa sahiptir).***" (el-En'âm, 6/18) âyetine ulaşınca Allah Teâlâ: "Yâ Hamza! Sen de kâhirsin." buyurdu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedim (k.s.)'dan işittim. Şeyhi Zâkirzâde Abdullah Efendi (Allah rûhunu rahat ettirsin) onu, yerine halef bırakmak istedi. O ise bundan imtinâ etti. O gece rüyasında Allah Teâlâ ona Kur'ân-ı Kerîm'i verip şöyle buyurdu: "Bunu al ve kullarımı bana dâvet et." İşte bu rüyanın eserlerinden olarak Allah onu ilmi ihyâda ve dört mertebede (şerîat, tarîkat, ma'rifet, hakîkat) insanları Allah'a dâvette muvaffak kıldı. Halifeleri yüz elliden fazlaydı ve hepsi de tefsir ehlindendi. Bu makam asrın meşâyıhından başka hiçbirine müyesser olmamıştır.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "*Allah Teâlâ her gün ve gecede bana elli vakit namazı farz kıldı.*"[32] Bu namazların her birinin ikişer rekat olduğu söylenmiştir. Nitekim bir kimse: "Allah için namaz kılacağım" diye nezretse, iki rekat namaz kılması vâcib olur. Ancak bu, bâzılarının: "Mi'racda farz olunana uygun olarak Rasûlullah (s.a.) her gün ve gece elli rekat kadar namaz kılardı." sözüne ters düşer. Zâhir olan bu elli

vakitten maksadın elli rekat namaz olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'in uygulamalarından tesbit edilen budur. Yâni O'nun bir gün ve gecede kıldığı farz ve nâfilelerin rekat adedi ellidir.

Bazılarına göre hadiste kasdedilen elli vakittir. Şu açıktır ki her vakit iki rekata şâmildir. Çünkü namaz, aslında ikişer rekat olarak farz kılındı. Hazar (ikâmet) hâlindeki namaza ziyade yapıldı, sefer hâlindeki namazlar ise olduğu gibi kaldı.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "*İbrâhim (a.s.)'ın yanına indim, bana bir şey demedi. Sonra* (altıncı semâda) *Musâ (a.s.)'ın yanına vardım. "Rabbin ümmetine ne farz kıldı?" dedi. Ben de: "Elli vakit namaz" dedim. "Rabbine dön, hafifletmesini iste. Çünkü ümmetin buna güç getiremez. Vallahi ben senden önce insanları tecrübe ettim. İsrâiloğulları'na muâmelelerin en şiddetlisini uyguladım (yine de muvaffak olamadım)."* dedi. Yâni onlarla uğraştım ve onların yapmalarını istediğim taat konusunda şiddetle karşılaştım." *Rabbime geri döndüm.*" Yâni Sidretü'l-mühtehâ'da Rabbime münâcâtta bulunduğum yere döndüm. "*Secdeye kapandım: "Ya Rabbi! Ümmetimden hafiflet." dedim. Beş vakti benden indirdi. Tekrar Mûsâ'ya döndüm ve olanı haber verdim. Mûsa: "Ümmetin buna da güç getiremez." dedi*.

Rasûlullah (s.a.) diyor ki: "*Böylece Rabbimle Mûsâ (a.s.) arasında gidip gelmeye devam ettim. Rabbim namazları beşer beşer kaldırdı. Mûsâ (a.s.): "Ne ile emrolundun?" dedi. "Her gün beş vakit namazla." dedim. "Dön, Rabb'inden hafifletmesini iste." dedi. "Ben Rabb'ime çok gidip geldim, artık utandım. Buna razı oldum ve kabul ettim." dedim.*" Yâni artık dönemem. Eğer dönersem razı olmamış ve kabul etmemiş olurum. Fakat ben Allah'ın hükmüne razı oldum. Kendi işimi ve onların işlerini Allah'a teslim ettim.

"*Orayı geçince bir münâdî şöyle seslendi: Farzımı kesinleştirdim.*" Yâni Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Muhammed! Bu her gün ve gecede beş vakit namazdır. Her namaz on namaza mukabildir. Dolayısıyla tamamı elli vakittir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır***." (el-En'âm, 6/160) buyuruyor. Namaz ancak kalbin teveccühü ile olur. Kalb mertebesinde bir amel on amele denktir. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "*Kim bir iyilik yapmaya niyet eder de yapamazsa, ona bir hasene (iyilik) yazılır. Şâyet yaparsa ona on hasene yazılır. Kim de bir kötülük yapmaya niyet eder de yapmazsa, ona her hangi bir şey yazılmaz. Eğer yaparsa, sadece tek bir kötülük yazılır*."[33]

İbn Ömer (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir: "Namaz elli vakit idi. Cünüplükten dolayı gusül yedi defa idi. Elbiseden bevli yıkamak yedi kez idi. Rasûlullah (s.a.) tekrar tekrar Rabbinden hafifletmesini istedi. Nihâyet namaz beşe, cünüplükten dolayı gusül bire, bevlden dolayı elbisenin yıkanması da bire indirildi."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Mûsâ (a.s.)'a çok salât getirin. Peygamberler arasında onun kadar ümmetime ihtimam gösteren birini görmedim.*"[34] Yine bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Mi'raca çıkarken uğradığım peygamberler arasında Mûsâ (a.s.) bana karşı en şedid olanı, dönüşümde de en hayırlı olanı idi. Mûsâ (a.s.)*

sizin için ne güzel bir şefaatçi oldu."[35]

Daha önce de geçtiği gibi *Mûsâ (a.s.), Rasûlullah (s.a.) mi'raca çıkarken kendisini geçince ağladı. Ona: "Niçin ağladın?" diye nidâ edildi. O da: "Rabbim, bu genci benden sonra gönderdin. O'nun ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden cennete girenlerden daha çok." dedi*." Rasûlullah (s.a.)'in Mûsâ (a.s.)'a nisbetle yaşı genç olduğu için böyle söylemişti.

Eğer: "Namazın elli vakitten beş vakte indirilmesi, tebliğden önce bir neshin meydana geldiğini gösterir. Halbuki Ehl-i sünnet ve Mu'tezile bunun olmayacağında ittifak etmişlerdir." dersen, şöyle cevap veririm: Burada nesh Hz. Peygamber (s.a.)'e nisbetle tebliğden sonra meydana gelmiştir. Çünkü O, bununla mükellef kılınmıştı. Sonra nesh edildi. Onun hakkında nesh edilince ümmeti hakkında da nesh edilmiş oldu. Çünkü aslolan, her peygamber hakkında sâbit olan şeyin ümmeti hakkında da sâbit olmasıdır. Ancak bir hükmün peygambere has olduğunu bildiren bir delil olursa o başka.

Enes (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Semâya çıkarıldığım gece arşın altında yetmiş şehir gördüm. Her şehir sizin şu dünyanızın yetmiş katı idi ve meleklerle dolu idi. Allah'ı tesbih ve takdis ediyorlardı. Tesbihlerinde: "Ya Rabbi! Cuma namazında bulunan kimseleri mağfiret et. Allah'ım! Cuma namazı için gusledeni mağfiret et." diyorlardı*."[36]

"*Semâya çıkarıldığım gece cennetin kapısında şöyle yazılmış gördüm: "Sadaka, on katı ile mükâfatlandırılır. Karz (borç vermek) on sekiz katı ile mukabele görür." Cebrâil'e: "Borç vermek, neden sadakadan efdaldir." dedim. "Çünkü dilenen kimse, yanında bir şey olduğu halde de ister. Borç isteyen ise sadece ihtiyacından dolayı ister." dedi*."[37]

Borç verilen bir dirhemin on sekiz dirhem olarak mükâfât görmesinin izahı şudur: Bazı rivâyetlerde vârid olduğu gibi borç verilen bir dirhem, sadaka olarak verilen iki dirheme denktir. Sadaka olarak verilen bir dirhem de on dirhem olarak karşılık görünce, toplamı yirmi dirhem eder. Bu yirmiden ikisi, yâni borç verenin kendi malından verdiği tekrar kendisine döndüğü için hesaptan çıkarılınca geriye on sekiz dirhem kalmış olur.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "*Cennetin muhafızı Rıdvan'ı gördüm. Beni görünce sevindi ve beni selamladı. Beni cennete soktu. Allah'ın dostlarına ve kullarına vaad ettiği, gözlerin görmediği, hiçbir kulağın işitmediği şaşılacak şeyleri bana gösterdi. Orada ashabımın derecelerini gördüm. Yine orada nehirler, pınarlar gördüm. Orada bir ses işittim. Şöyle diyordu: "**Âlemlerin Rabbine îman ettik**.*" (el-A'râf, 7/126)

"Ey Rıdvan, bu ses nedir?" dedim:

"Onlar Firavn'un sihirbazları ve onların zevceleridir." dedi. Diğer bir ses işittim: O da şöyle diyordu:

"Lebbeyk Allâhümme = Buyur Allah'ım, emrine âmâdeyim."

"O kim?" dedim.

“Hacıların ruhlarıdır.” dedi.

Tekbir sesleri işittim. “Onlar gâzîlerdir.” dedi.

Tesbih sesleri işittim. “Onlar peygamberlerdir.” dedi.

Sâlih kulların kasırlarını gördüm. Arzın yedi kat altında da olsa cehennem bana arz olundu. Kapısında şöyle yazılı idi: “***Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir.***” (el-Hicr, 15/43)

Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: “*Bir melek gördüm, yüzüme gülmedi. “Ey kardeşim Cebrâil! Bu kim?” dedim. “Cehennemin muhafızı Mâlik’tir. O yaratıldığı günden beri hiç gülmedi. Eğer bir kimseye gülseydi sana gülerdi.” diye karşılık verdi. Sonra Cebrâil (a.s.) ona: “Ey Mâlik! Bu Muhammed’dir. Ona selâm ver.” dedi. O da bana selâm verdi. Nâil olduğum şeref ve ikramdan dolayı beni tebrik etti*.”

Cehennem muhafızı Mâlik, Rasûlullah (s.a.)’de hissettiği korkunun zâil olması için O’nun ve O’na tâbi olan sâlih kulların cehennemden kurtulacaklarına işâret için selâmla başlamıştır.

Rasûlullah (s.a.) devamla buyuruyor ki: “*Bütün derekeleriyle cehennemi bana arzetmesini ondan taleb ettim. Bana cehennemdeki her şeyi gösterdi. Orada Allah’ın gazâb ve ikabını gördüm. Şâyet taş ve demir oraya atılsa cehennem onları yiyip öğütür. Orada leş yiyen bir topluluk gördüm. “Bunlar kim, ey Cebrâil!” dedim. “Onlar insanların etlerini yiyenlerdir (gıybet edenlerdir.)” dedi.*

Dilleri enselerinden çıkarılan başka bir topluluk gördüm. Cebrâil’e: “Onlar kim?” diye sordum. “Onlar Allah’ın ismiyle yalan yere yemin edenlerdir.” dedi.

Kadınlardan saçlarından asılmış bir topluluk gördüm. “Bunlar kim?” dedim. “Onlar mahremi olmayan erkeklere karşı örtünmeyenlerdir.” dedi. Yine kadınlardan elbiseleri katrandan olan bir topluluk gördüm. “Bunlar kim?” dedim. Cebrâil: “Bunlar, ölülerin arkasından ağıt yakan kadınlardır (en-nâihât).” dedi.”

اَلنَّائِحَةُ *en-Nâiha*; ölünün arkasından ahlâkını ve iyiliklerini sayarak ağlayan kadın demektir.

Mi‘rac hadisi cennet ve cehennemin şu an yaratılmış olduğuna delâlet eder. Çünkü insan sevabın yaratıldığını bilince, onu elde etmek için ibâdete gayret eder. Azabın da yaratıldığını bilince, ondan kurtulmak için günahlardan kaçınır. Yine sahih haberde vârid olmuştur ki; cennetler etrâfı tepelerle çevrilmiş boş arazilerdir. Onların îmarı, daha önce de geçtiği gibi amellerledir.

Hz. Peygamber (s.a.) Mekke’den Beytü’l-makdis’e geceleyin Burak’la götürülmüştür. Beytü’l-makdis’ten dünya semâsına da mi‘racla çıkarılmıştır. Oradan yedinci kat semâya meleklerin kanatları üzerinde, oradan Sidretü’l-müntehâ’ya Cebrâil (a.s.)’ın kanadı üzerinde, oradan da arşa refref üzerinde çıkarılmıştır. Öyle görünüyor ki inişi de yine aynı tertib üzere olmuştur.

Ehlullahın büyüklerden biri der ki: “Rasûlullah (s.a.), hangi safhada olursa olsun Sidretü’l-Müntehâ’ya kadar Burak üzerinde götürülmüştür.”

Rasûlullah (s.a.) dünya semâsına inince aşağı tarafına baktı. Bir kargaşa, duman ve

çeşitli sesler olduğunu gördü. “Bunlar nedir, ey Cebrâil?” diye sordu. Cebrâil (a.s.) da: “Bunlar şeytanlardır. Ademoğullarının gözlerinin çevresinde döner dolaşırlar ki alâmetlere bakmasınlar ve göklerin melekûtu konusunda tefekkürde bulunmasınlar. Eğer böyle olmasaydı, muhakkak insanlar bu hayret verici şeyleri görüp idrâk ederlerdi.

Rasûlullah (s.a.) Beytü’l-makdis’e indi ve Burak üzerinde Mekke’ye yöneldi. Nihâyet Kâbe-i Muazzama’nın yakınında Mekke Harem’indeki şerefli evine veya kıssanın anlatımından anlaşıldığına göre Ümmü Hâni’in evine vardı. Gidiş ve dönüşü üç veya dört saatlik bir zaman süresi içinde olmuştu. **Sübkî**’nin dediğine göre bu bir lâhza idi. Çünkü Allah dilediği kulları için uzun bir zaman dilimini kısalttığı gibi, az bir zamanı da uzatabilir.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) demiştir ki: “Rasûlullah (s.a.) gitti ve geldi. İbrikten su dökülecek kadar bir vakit geçmemişti. Mü’min olan mi‘racı inkâr etmez. Ancak bu kadar az zamanda böyle bir yolculuğun meydana gelmesi zâhirde akla müşkil görünür. Hakîkatte ise bir zorluk yoktur. Görülmez mi ki, insanın vücudunda lâtif bir şey, yâni kalp var. Kalp doğudan batıya hatta bütün âlemleri bir anda kat eder. Bu o kadar açıktır ki temyiz sâhibi olan, hatta kıt akıllı kimseler ve çocuklar bile bunu inkâr etmez. Bu letâfetin Hz. Peygamber (s.a.)’in vücudunda Allah’ın kudreti ile meydana gelmesi mümkün olmaz mı? Dolayısıyla çok az bir zamanda mi‘rac meydana gelmiştir.

Yolun mesafesi hesaba gelmez
Nasıl gittiğinin izini sürmek mümkün değildir
Bu vâkıayı idrâk etmek hâşâ aklın işi değildir
Akıl hâşâ kimdir ki bunu bilmeyi temenni ede

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) o gece dönünce olanları Ümmü Hânî’ye anlattı ve: “*Ben çıkıp Kureyş’e bunu haber vermek istiyorum.*” dedi. Ümmü Hânî: “Allah aşkına, ey Amcamın oğlu! Bunu Kureyş’e anlatma. Seni tasdik edenler de yalanlarlar.” dedi. Sabah olunca Ümmü Hâni Peygamber (s.a.)’in ridâsına yapıştı. Peygamberimiz de eliyle ridâsını çekerek onun elinden kurtardı. Hatim’de bir grub Kureyşlinin yanına vardı. Bunlar Mut‘im b. Adiyy, Ebû Cehl b. Hişâm ve Velid b. Muğîre idi. Peygamberimiz:

“*Ben yatsı vaktinde bu mescidde namaz kıldım. Sabah vaktinde de kıldım.*” Daha önce de geçtiği gibi yatsı ve sabah namazı henüz farz kılınmamıştı. Onun için bu vakitlerde bir namaz kıldım, demektir. “*Bu iki namaz arasında Beytü’l-makdis’e gittim.*” Rasûlullah (s.a.) semâda gördüğü acâib halleri, Peygamberlerle karşılaştığını, Beyt-i Ma‘mur’a ve Sidretü’l-müntehâ’ya vardığını, sonra tekrar Mescid-i Haram’a geri döndüğünü onlara haber verdi.

İnsanların kendisini tekzib edeceğini anladı. Fakat Allah’ın kudretine delâlet eden, onun Allah katındaki makamının yüceliğine ve böylece insanların kendisine tâbî olmalarına sebep olacak olan şeyleri de gizlemeyi uygun görmedi. Üzülerek bir kenara

oturdu.

O sırada Allah'ın düşmanı Ebû Cehil gelip Hz. Peygamber (s.a.)'in yanına oturdu. Alaylı bir tarzda: "Bir şeyler mi var?" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) de: "*Bu gece götürüldüm*." dedi.

Ebû Cehil: "Nereye?" diye sordu.

Rasûlullah (s.a.) de: "*Beytü'l-makdis'e*." diye cevap verdi.

Ebû Cehil, "Sonra tekrar aramıza geldin öyle mi?" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) de: "*Evet*" dedi.

Ebû Cehil, "Ne dersin, kavmini çağırıp bana söylediğini onlara da söyler misin?" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.): "*Evet*" dedi. Sonra Ebû Cehil, "Ey Ka'b b. Lüey topluluğu!" diye bağırdı. Orada bulunanlar toplandılar. Hz. Peygamber (s.a.) ile Ebû Cehil'in yanına gelip oturdular. Ebû Cehil, "Bana söylediğini kavmine de söyle." dedi. Hz. Peygamber (s.a.):

"*Bu gece götürüldüm*." dedi. Onlar da:

"Nereye?" dediler. Rasûlullah (s.a.),

"*Beytü'l-makdis'e. Peygamberler benim için diriltildi, ben de onlara namaz kıldırdım ve onlarla konuştum*." dedi.

Ebû Cehil yine alaylı bir şekilde: "Bize onların vasıflarını say." dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) de sözüne devam ederek: "*Îsâ (a.s.) uzun boylu değil, kavmin orta boylusu idi*." Yâni ne uzun ve ne de çok kısa boyluydu. "*Göğsü geniş, saçı kıvırcık, iki yana ayrılarak dağıtılmış, kumral ve kırmızıya çalan kan renginde, sanki hamamdan yeni çıkmış gibi idi*." buyurdu.

Hamam ilk kez Süleyman (a.s.) için cinler tarafından inşa edilmiştir. Hamamı ilk inşa edenin filozof Hipokrat olduğu da söylenir. Yine denilir ki Hipokrat'tan önce bir şahıs onu başka bir adamdan öğrenmişti. Onda sinir hastalığı vardı. Bir gün sıcak suyu olan geniş bir kuyuya düştü ve orada kaldı. İyileşinceye kadar o suyu kullandı.

Hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Hamam denilen yerden sakının. Kim oraya girerse örtünsün*."[38] Rasûlullah (s.a.) hamama girmedi. O zaman Hicaz'da hamam yoktu. Acem ve Şam diyarında vardı.

Rasûlullah (s.a.) devamla buyurdu ki: "*Musâ (a.s.)'a gelince; irice ve esmerdi.*" Bundan dolayı, bedenin diğer kısımlarından farklı olarak elinin beyaz olarak çıkışı bir mûcize oldu. "*Sanki Şenûeli erkeklerdenmiş gibi uzun boylu idi.*" Şenûe, Yemen'den Şenûe isminde bir kimseye nisbet edilen bir topluluğun ismidir. Bu adam, uzun boylu olmakla tanınan Ezd oğullarından Abdulmuttalib b. Ka'b'dır. "*Saçı çok, gözleri çukurca, dişleri düzgün, dudakları çekilmiş, diş etleri biraz çıkmıştı. İbrahim (a.s.)'a gelince; Allah'a yemin olsun o, yaratılış ve ahlak bakımından insanların bana en fazla benzeyeni idi*."[39]

Bunları duyan Kureyşliler, inkâr ederek ve taaccüblerinden bağırıp çağırdılar. Bazıları ellerini birbirine vurmaya, bazısı elini başının üstüne koymaya başladı. "Biz

Beytü'l-makdis'e develerimizi koştura koştura bir ayda gidip bir ayda geri dönüyoruz. Sen bir gecede gittiğini mi iddiâ ediyorsun?! Lât ve Uzza'ya yemin olsun ki, sana inanmıyoruz." dediler.

Hz. Peygamber (s.a.)'e îman etmiş olan bazı kimseler dinden döndü. Bazıları da Ebû Bekir (r.a.)'a koştular. Ebû Bekir (r.a.) : "Eğer o söylediyse doğrudur." dedi. Ona: "Sen O'nun bu sözlerini tasdik ediyor musun?" dediler. O da: "Ben bundan daha uzak görülen şeyleri bile tasdik ediyorum." Yâni O, bir gecede Beytü'l-makdis'e gitmişse, elbette O'nu tasdik ederim. "Çünkü ben onun sabah-akşam getirdiği semâ haberlerini de tasdik ediyorum." dedi.

Burada kasdedilen şudur: O bana gece veya gündüzün bir saatinde kendisine semâdan dünyaya vahiy geldiğini haber veriyor. Ben onu tasdik ediyorum. Melek vâsıtasıyla semâdan haberi gelmesi, sizin bu şaşırdığınız şeylerden daha hayret vericidir. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) ***"es-Sıddîk"*** diye isimlendirildi. Sıddîk, çok tasdik eden demektir. Bu doğru cevabı sebebiyle Ebû Bekir (r.a.)'ın bu isimle isimlendirilmesi, sadâkatinin fazlalığından dolayıdır. Çünkü o, çoğu insanın yalanladığı hususlarda tam sadakat ve doğruluk sâhibi olmuştur. Ali (r.a.), 'Allah, Ebû Bekir (r.a.)'ın "es-Sıddîk" ismini semâdan indirdi.' diye yemin ederdi. Yâni bu isim ona insanlar tarafından değil, bizzat Allah tarafından verilmiştir.

Kureyşliler arasında Beytü'l-makdis'i bilenler vardı. Rasûlullah (s.a.)'den mescidi tanıtmasını istediler. Yâni, "Ey Muhammed! Beytü'l-makdis'i bize anlat. Kaç kapısı vardır?" dediler. Bunu sorarak O'nun (a.s.) yalanını ortaya çıkarmak istediler. Çünkü, O'nun daha önce orayı görmediğini biliyorlardı.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Daha önce benzeri ile hiç karşılaşmadığım şiddetli bir sıkıntı ve zorluk içinde kaldım. Çünkü onlar benim tespit etmediğim bazı şeyleri soruyorlardı. Ben oraya gece girip çıkmıştım. Hicr'de durdum. Allah bana Beytü'l-makdis'i gösterdi*." Yâni bana Beytü'l-makdis'in sûretini ve misâlini Cebrâil (a.s.)'ın kanadı üzerinde gösterdi. Ya da Peygamber (s.a.) ile Beytü'l-makdis arasındaki perdeyi kaldırdı. Rasûlullah (s.a.) onu olduğu yerde gördü. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'ın gözü kalbinin ulaştığı yere ulaşırdı. Ya da göz açıp kapayana kadar Beytü'l-makdis'i Kudüs'te yok edip Mekke'de yarattı. Öyle ki halk-ı cedîdin gereği olarak yokluğu ile varlığı birbirine bitişik oldu. İşte bazı velîlerin Kâbeyi ziyareti de bu kabildendir.

Nitekim *Mesnevî*'de der ki:

Dünya ve dünyadakiler her nefeste yenilenirler.
Yerinde durur gördüğümüzden bizim haberimiz olmaz.
Ömür su gibi yeniden yeniye akıp gider.
Fakat cesette bir dâimîlik gösterir.
Elinde hızla oynattığın ateşli sopa nasıl ateş hattı gibi görünürse
Ömür de pek çabuk akıp geçtiğinden sürekli gibi görünür.

Ucu ateşli bir dalı hızla sallasan,
O ateş noktası sana, uzun bir çizgi gibi görünür.
Bu sürüp giden zaman, yaratılışın süratindendir.
Hakk'ın hızlı yaratması, ömrü böyle uzun gösterir.

Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "*Beytü'l-makdis'e bakarak onun özelliklerini onlara haber vermeye başladım.*"

el-Mevâhib'de der ki: "Kureyşliler semâ'da vuku bulan hadiselerden sormamışlardır. Çünkü o konuda bilgileri yoktu. Kureyşliler: "Özelliklerini saymakta isâbet etti, peki "Ey Muhammed! Haber verdiğin bu şeye delâlet eden açık bir delil göster. Çünkü biz senin bu söylediklerinin benzerini hiç duymadık." dediler. Yâni yolda gidip gelirken senin doğru söylediğine delil olacak bir şey gördün mü? Çünkü Beytü'l-makdis'in bu vasfını oraya gidip gelenlerden de öğrenmiş olabilirsin.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Bunun delili şudur: Ben falan oğullarının kervanına falanca vâdîde uğradım.*" Yâni Ravha denilen vâdîde uğradım. Burası Medîne'ye yakın bir yerdir. Onunla Medîne arası iki gecelik yoldur. "*Develerini kaybetmişlerdi. Kafilelerinin yanına vardım; orada bir bardak su gördüm. Ondan biraz içtim.*"[40] Yâni onlardan bunu sorun. Başkasının suyunu içmek câizdir. Çünkü Araplar'a göre su, gelip geçen bütün yolcular için süt gibi mubah içeceklerdendi. Onlar: "Bize, kâfîlemizden haber ver" dediler. Peygamber (s.a.): "*Ben ona Ten'îm'de rastladım.*" buyurdu. Yâni Mekke'ye dönerken rastladım, demektir. Ten'îm Mekke'ye yakın bir yerdir. Peygamberimiz onlara develerinin sayısını ve durumlarını da haber verdi. "*O, güneş doğarken gelir. En önde gri renkli bir deve var. Üzerinde biri siyah öteki beyaz olmak üzere çizgili iki çuval var.*" dedi.[41]

Rasûlullah (s.a.)'in bu haberi üzerine orada bulunan Kureyşliler derhal tepeye koştular. Onlardan biri: "İşte vallahi güneş doğdu." dedi. Bir başkası ise: "İşte vallahi kafile geliyor, önde de gri renkli bir deve var. Muhammed'in dediği gibi üzerinde de iki çuval var." dedi. Bunun üzerine dinden dönen bazı kimseler tevbe ettiler. Müşrikler ise küfürlerinde ısrar edip: "O bir sihirbaz." dediler.

Bazı rivâyetlerde şöyle varid olmuştur: "*Hz. Peygamber (s.a.) için güneş, bu kafile gelinceye kadar doğmaktan alıkonuldu.*"[42] Güneşin alıkonulması, hareketinin bir an için tamamen durması demektir. Bir başka görüşe göre hareketinin yavaşlaması anlamınadır. Bunun güneşin geriye döndürülmesi olduğu da söylenmiştir. Eğer: "Güneşin alıkonulması ve geriye dönmesi zordur. Çünkü şâyet dursa veya geriye dönse, bütün feleklerin dengesi bozulurdu, düzen alt üst olurdu." dersen, şöyle cevap veririz: Onun alıkonulması ve geriye döndürülmesi mûcize nevindendir. Harikulade haller konusunda kıyasa, akıl yürütmeye yer yoktur.

Güneşin hareketinden alıkonulması, Davud, Süleyman, Yûşa ve Mûsâ (aleyhimü's-selâm) gibi bazı peygamberler için de vuku bulmuştur.

Güneşin battıktan sonra tekrar dönmesine gelince, bu Hayber'de Rasûlullah (s.a.) için

vukû bulmuştur. **Esmâ binti Umeys**'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.)'in mübarek başı Ali (r.a.)'ın kucağında iken O'na vahiy geliyordu. Güneş batıncaya kadar O'ndan bu durum zâil olmadı. Ali (r.a.) da ikindiyi kılmamıştı. Rasûlullah (s.a.) ona: "*İkindiyi kıldın mı?*" buyurdu. Ali (r.a.): "Hayır" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "*Allah'ım! O senin ve Rasûlü'nün tâatinde idi. Güneşi onun için geri çevir*." diye duâ etti. Esmâ der ki: "Güneşi gördüm, battıktan sonra tekrar göründü."[43] Bu nübüvvetin delillerinin en büyüklerindendir. Bunu iyi belle.

Anlatılır ki bir vâiz, ikindi namazından sonra Bağdad camilerinin birinde vaaz ediyordu. Ehl-i Beyt'in fazîletini anlatmaya başladı. Bu sırada bir bulut gelip güneşi kapattı. O ve orada hazır bulunan halk güneşin battığını zannettiler ve dağılmaya niyetlendiler. Vâiz halka ayrılmamalarını işâret etti. Sonra yüzünü kıbleye çevirdi ve şu şiiri söyledi:

Ey güneş! Batma ki sona ersin.
Mustafâ'nın âlini ve neslini övmem.
Eğer sen Mevlâ için duruyorsan.
Bu duruşun da O'nun evlâdı ve nesli için olsun.

Bunun üzerine güneş tekrar doğdu. Vâiz de sayılamayacak kadar ziynet ve kumaşa nâil oldu. Bu olay, garip tesâdüflerden birdir.

Anlatıldığına göre birisi Bedreddin adlı bir gence tutkunmuş. Olacak bu ya Bedreddin dolunay (bedr) olan bir gece vefat etmiş. Gece olup dolunay iyice çıkınca onun üzüntüsünün şiddetinden dolunaya bakacak gücü kalmamış ve ona şöyle hitap etmiş:

Kardeşini lahdinde örtüp kaybettiler
Ey bedr, onun ardından sen hâlâ parlıyorsun!
Sen niçin tutulmadın ki, bu tutulma olurdu
Onun kaybı için matem elbisesi!

O saat ay tutulmuş. Şu sevginin doğruluğuna ve aya bile tesir etmesine bir bak. "Sevgi, kalplerin mıknatısıdır." diyen doğru söylemiş.

Kemâl Hocendî de der ki:

Ehl-i nazarın gözünde pervaneden noksan olur
Bir gönül ki ilâhî muhabbet ateşiyle yanmamıştır

Allah'ım! Bizi muhabbet ve sevgi ehli olan kullarından kıl. Âmîn

Mi'rac gecesini takip eden günde öğleye doğru, Cebrâil (a.s.) indi. Hz. Peygamber (s.a.)'e namazların şeklini, rekatlarını, vaktini öğretmek için ona imam oldu. Sonra

ashab: “ اَلصَّلَاةُ جَامِعَةٌ *es-Salâtü câmiah* (Namaz toplayıcıdır/namaz için toplanın.)”[44] diye namaza çağrıldı. Çünkü bilinen namaz için ezan ve ikâmet Medîne’de meşrû olmuştur. Ashâb (r.anhüm) toplandılar. Hz. Peygamber (s.a.) onlara namaz kıldırdı. Bu namaz öğle namazı “***salâtü’z-zuhr***” diye isimlendirildi. Çünkü sıcağın şiddetli olduğu zaman ya da güneş yükseldiği vakit kılınmıştı. Rasûlullah (s.a.)’in insanlara namaz kıldırması, Cebrâil (a.s.)’la kıldıktan sonra oldu. Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber (s.a.)’e iki gün imam oldu. Birinci gün her vaktin başında, ikinci gün sonunda kıldırdı. Bu, Allah’ın taşına (Hacer-i esved) müteveccih olarak Kâbe’nin kapısının yanında oldu. Sonra Cebrâil (a.s.) dönüp şöyle dedi: “Ey Muhammed! Bu senin ve senden önceki peygamberlerin vaktidir. Namaz vakitleri, işte bu iki vakit arasıdır.[45]

İsra gecesinden sonraki ilk namaz sabah namazı olduğu halde, burada kılınan ilk namaz sabah namazı olmamıştır. Çünkü namazın kılınması, onun nasıl kılınacağının beyan edilmesine bağlıdır. Vâcib olması da bununla ilgilidir. Sanki şöyle denilmiştir: “Kendi vaktinde nasıl kılınacağı belli olduğu zaman namazı vâcib kıldım.” Sabah namazının ise henüz nasıl kılınacağı belli olmadığı için kılınması vâcib olmamıştı.

“Cebrâil (a.s.)’ın: “Bu senin ve senden önceki peygamberlerin vaktidir.” sözü, bu namazların önceki her bir peygamber için de meşrû olduğunu gösterir. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü beş vakit namaz bu ümmetin husûsiyetlerindendir.” diyecek olursan biz de şöyle deriz: Bunun mânâsı şudur: Bu iki tarafı sınırlandırılan vakit, tıpkı önceki peygamberlerin vakti gibidir. Çünkü vakit, iki tarafı sınırlı olan şeydir. Ya da peygamberlerden bazısı sabah namazını, bazısı da sonraki namazları kılmışlardır. Bu ise tamamının bu şekil üzere bu ümmetin husûsiyetlerinden olmasına mânî teşkil etmez.

Rivâyete göre **sabah namazını** ilk defa cennetten yeryüzüne indirildiği zaman **Âdem** (a.s.) kılmıştır. Dünyayı zulmet kaplamış ve geceyi karanlık bürümüştü. Daha önce böyle bir şey görmediği için çok korktu. Tan yeri ağarınca karanlıktan kurtulduğu ve gündüze tekrar kavuştuğu için Allah’a şükür olsun diye iki rekat namaz kıldı. Ya da tevbesinin kabûlü fecr zamanına rastladı. Tevbesi kabûl edildiği, muhâlefeti sona erdiği, tevfîk nûru doğduğu ve muhâlefet zulmeti battığı için Allah Teâlâ’ya şükür olmak üzere iki rekat namaz kıldı.

Güneşin zevâlinden sonra; **öğle** vaktinde ilk defa namaz kılan **İbrâhim** (a.s.)’dır. Öğle vaktinde oğlu İsmâil (a.s.)’ın yerine koçu kurban edince dört rekat namaz kıldı. Bu, oğul üzüntüsünün gitmesine, gökten kurban inmesine, “***rüyayı gerçekleştirdin***” (es-Sâffât, 37/105) diye nida olunduğunda Allah’ın rızasına ermesine ve oğlunun boğazlanmasının eziyet ve meşakkatine sabır göstermesine şükür mâhiyetindeydi.

İkindi namazını ilk defa **Yunus** (a.s.) kılmıştır. O bu namazı, Allah’ın kendisini dört zulümâttan; yâni zillet, karanlık, su ve balığın karnından kurtarınca kılmıştı.

Akşam namazını ilk defa kılan **Îsâ** (a.s.)’dır. Birinci rekat ulûhiyyeti nefsinden, ikincisi annesinden kaldırmak, üçüncüsü ise ulûhiyyetin sadece Allah’a âid olduğunu

ispatlamak içindi. Denilir ki **Davud** (a.s.)'ın bağışlanması güneş batarken oldu. Kalkıp dört rekat namaz kılmak istedi. Yorulunca üçüncü rekatta oturup selam verdi. Bu yüzden akşam namazı üç rekat oldu.

Yatsı namazını ilk defa kılan **Musâ** (a.s.)'dır. Medyen'den çıkmış ve yolunu kaybetmişti. Karısının, kardeşi Harun'un, düşmanı Firavn'un ve evladlarının üzüntüsü onu kaplamıştı. Bütün bunlardan Allah onu kurtarınca dört rekat namaz kıldı.

Vitir namazını ilk kılan Peygamberimiz (s.a.)'dir.

Tefsîru't-Teysîr'de der ki: "Rasûlullah (s.a.) göklerdeki meleklere vitir namazında imam oldu. O, Beytü'l-makdis'te peygamberlerin, Sidretü'l-müntehâ'da da meleklerin imamı idi. Böylece yer ve gök ehli arasında onun üstünlüğü ortaya çıkmış oldu."

el-Mukaddime şerhi *et-Takdime*'de der ki: Rivâyet edilmiştir ki Rasûlullah (s.a.) üçüncü rekata durunca anne-babasını cehennemde gördü ve korktu, iki eli yana düştü. Sonra tekbir alıp kunut okudu, cehennem ve onun ehlinden Allah'a sığındı. Namazını üç rekat olarak tamamladı. Böylece namaz tek rekatlı (vitr) oldu.

Denilmiştir ki: Akşam namazı da dahil beş vakit namaz mi'racda ikişer rekat olarak farz kılındı. Sonra hazarda (ikâmet hâlinde) cuma günü dışında öğle namazı dörde, ikindi namazı dörde, akşam namazı üçe, yatsı namazı dörde tamamlandı. Sabah namazı iki rekat olarak kaldı.

Âişe (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir ki: "Hazar; yâni ikâmet hâli ve seferde namaz" yâni sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları ikişer rekat olarak farz kılındı. Hicretten sonra Rasûlullah (s.a.) Medine'de bir ay veya on gün ikâmet edince, hazar zamanındaki namaza ikişer rekat ilâve edildi. Kırâatinin uzunluğundan dolayı sabah namazı olduğu gibi kaldı. Akşam namazına ise sadece bir rekat ilâve edilerek üçe tamamlandı."

Bir başka görüşe göre akşam, sabah ve cuma namazları dışında beş vakit namaz mi'racda dört rekat olarak farz kılındı. Akşam namazı üç, sabah namazı iki, cuma namazı ise iki rekat olarak farz kılındı. Sonra hicretin dördüncü yılında dört rekatlı namazlar sefer hâlinde ikiye indirildi. Bu rivâyet şu âyete de uygundur. "***(Seferde) namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur***." (en-Nisa, 4/101)

Bazıları şöyle demiştir: Namazın bir gündüz ve gecede beş vakit olarak farz kılınmasının hikmeti, insanın duyu organları beş olduğu ve günahların bunlarla işlendiğinden dolayıdır. Gece ve gündüz bu organlarla işlenen günahların bu beş vakit namazla affedilmesi umulur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) de bir hadislerinde şöyle buyurur: "*Ne dersiniz, birinizin kapısı önünde bir nehir olsa, gündüz ve gece beş defa orada yıkansa bu, onun üzerinde kir bırakır mı?*" Ashab: "Hayır, yâ Rasûlallah." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "*İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah Teâlâ onunla günahları siler, yok eder*" buyurdu.[46]

Yine bazıları demiştir ki: "Allah Teâlâ, amelin karşılığını katlayarak verme sırrına binâen namazları beş vakit farz kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "***Kim***

iyilik getirirse, ona on misli vardır. (el-En‘âm, 6/160) Beşin on katı elli eder. Bu sayı, hafifletilmeden önce mi‘rac gecesinde farz kılınan namaz sayısıdır.

Bir başka görüşe göre Kâbe beş dağdan (getirilen taşlarla) inşa edildi. Bunlar, Tur-i Sîna, Tûr-i Zeytâ, Cûdî, Hira, Ebû Kubeys'tir. Bu sırra binaen Beytullah etrafında tavaf, namaz mertebesinde kılınmıştır. Şu var ki namaz (Mekke'de ikâmet eden için) tavaftan efdaldir. Ancak hacının tavafı müstesnâdır. Çünkü hac, o mübârek mahalle hastır. Namaz ise böyle değildir.

Bazıları da şöyle demiştir: Dört unsur (toprak, su, hava, ateş) ve bunların insan yaratılışında toplanmasına şükür olsun diye Allah Teâlâ namazı beş vakit kılmıştır. Yine Allah, bu dört unsura şükür olsun diye namazın rukünlerini kıyam, rükû, kuûd ve secde olarak dört rukün yapmıştır. Ya da mahlûkâtın ağaçlar gibi kıyamda, hayvanlar gibi rükûda, taşlar gibi kuûdda ve haşerât gibi secde hâlinde olmak üzere dört hal üzere olmasından dolayı namazın rukünlerini dört kılmıştır. Allah Teâlâ onların hallerini insanların hâlinde birleştirmeyi murad etmiştir. Bu rukünlerin her biri mahlûkâtın birini temsil eder. Böylece Allah Teâlâ namazın kılınış şekline bütün âlemi koymuştur. Namaz meleklerin kanatlarına uygun olması için ikişer, üçer ve dörder olarak farz kılınmıştır. Çünkü bunlar bir kimsenin Allah'a uçması için kanat mesâbesindedir.

Hz. Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: Sabah namazı, beden ve ruh mukâbilindedir. Diğer dört rekatlı namazlar; tabiat, nefis, kalb ve ruh mertebeleri karşılığındadır. Akşam namazı Îsâ (a.s.)'a âiddi. Bu yüzden üç rekattır. Çünkü onun tabiattan nasîbi yoktur.

Şeyhim ve senedim (k.s.) *Kitâbü'l-Lâihâti'l-berkıyyât*'ta "***Biz gece ve gündüzü, (kudretimizi gösteren) iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık.***" (el-İsra, 17/12) âyeti hakkında şunları söyler:

"Gece, lâ taayyün mertebesine işârettir. Bu, mutlak celâl mertebesidir. Zâtî, hakîkî, vücûdî mutlaklığın kemâli sebebiyle mutlak, zâtî, hakîkî, vücûdî celâl mertebesidir. Gündüz, taayyün mertebesine işârettir. Bu da cemâl mertebesidir. Sıfatları zikredilen kemâl sebebiyle mutlak, zâtî, hakîkî, vücûdî cemâl mertebesidir.

Beş vakit namazdan biri olan, hem gece hem de gündüzün kapsadığı sabah namazı, iki rekatıyla bu iki mertebe arasındaki ikiliğe ve ayrılığa işâret eder. Birinci rekat celâl mertebesine, ikinci rekat cemâl mertebesine işârettir. İki rekatın toplamının birliği, bu rekatların toplamda bir araya gelmeleri ve buluşmaları; kemâle, celâl ve cemâlin bir araya gelmesine ve bu kemâlde buluşmalarına işârettir.

Akşam namazı sabah namazının aksi olup ahadiyette gizli olan şeyleri ortaya çıkarmak içindir. Birinci rekatı celâle, ikinci rekatı cemâle, üçüncü rekati tam kemâle işârettir.

Lâ taayyün mertebesi kuvvet mertebesi, taayyün mertebesi de fiil mertebesidir. Kuvvet olmasaydı fiil ortaya çıkmazdı. Kuvvet icmâl, fiil tafsîldir. Kuvvet hazînesi olmasaydı fiil keremi, fadl cömertliği zuhûr etmezdi.

Yatsı namazı dört rekatı ile, lâ taayyün ve bilkuvve celâl mertebesinde zâtî, esmâî, sıfâtî ve ef‘âlî olmak üzere dört taayyüne işârettir.

Öğle namazı dört rekatı ile, bilfiil ilâhî cemâl mertebesinde bu dört taayyüne işâret

eder.

İkindi namazı dört rekatı ile, bilfiil kevnî cemâl mertebesinde bu dört taayyüne işârettir.

Farzlar, mutlak olarak bütün mükevvenâta yayılan ilâhî hakîkî varlığa işâret eder. Vâcibler, en özel olarak yaratılmış varlıklara; sünnetler, özel olarak yaratılmış varlıklara, müstehablar genel olarak yaratılmış varlıklara işârettir.”

Daha sonra Şeyh bu kitapta uzun uzadıya başka şeyler de söyler. Dileyen kimse onu arayıp bulabilir.

İbn Abbas (r.anhümâ)’ya: “Beş vakit namazı Allah’ın kitabında bulabilir misin?” diye soruldu. O da cevâben: “Evet.” dedi ve şu âyeti okudu: “***Öyle ise akşama ulaştığınızda, sabaha erdiğinizde, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah’ı tesbih edin (namaz kılın) ki göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur***.” (er-Rûm, 30/17) Allah Teâlâ “***akşama ulaştığınızda***” sözü ile akşam ve yatsı namazlarını, “***sabaha erdiğinizde***” sözü ile sabah namazını, “***gündüzün sonunda***” sözü ile ikindi namazını, “***öğle vaktine eriştiğinizde***” sözü ile de öğle namazını kasdetmiştir. “Tesbîh” kelimesinin namaz anlamında kullanılışı, “***Eğer o (Yunus) tesbih edenlerden olmasaydı...***” (es-Sâffât, 37/143) âyetinden anlaşılmaktadır.

Kurtubî: “Yâni o, namaz kılanlardan olmasaydı...” der.

el-Keşşâf’ta şöyle denilir: “**İbn Abbas** (r.anhümâ)’dan rivâyet edilmiştir: “Kur’an’daki her tesbih, namaz anlamındadır.”

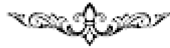
Namazda aslolan, iç temizliği ve kalb huzûrudur.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Yüzünü yıkamayan, hurilerin yüzünü göremez.
Hz. Peygamber: “Namaz, ancak temiz olarak kılınır” demiştir.

Hâfız da şöyle der:

Âşık eğer kendisini ciğer kanıyla pak etmezse
Aşk müftüsünün sözüyle onun namazı doğru değildir

---

[1]. Arapça’da yevmü’l-Ahad: “ilk gün” anlamına gelir. Pazartesi günü ise yevmü’l-İsneyn “ikinci gün” mânâsınadır.

[2]. Bk. *Beyhâkî*, Delâil, II, 405

[3]. *Nesâî*, İşretü’n-Nisa, 1; *Müsned*, III, 128, 199, 285

[4]. *Süyûtî*, ed-Dürru’l-mensur, V, 219

[5]. *Buhârî*, Rikak, 28

[6]. *Beyhâkî*, Delâil, II, 405; *Süyûtî*, ed-Dürru’l-mensûr, V, 209

[7]. *Müslim*, Münafikûn 69; *Tirmizî*, Radâ 17
[8]. Bk. *Beyhâkî*, Delâil, II, 355
[9]. *Deylemî*, Hadis no: 7269; *Sehavi*, s. 145
[10]. Bk. *Beyhâkî*, Delâil, II, 355
[11]. *Beyhâkî*, Delâil, II, 356
[12]. Sayfa 21'den buraya kadar olan rivâyetler için bk. Halebî, es-Sîretü'l-Halebiyye, c. 2, s. 104 Beyrut 1400
[13]. bk. *Halebî*, c.2, s.106
[14]. *Ebû Davud*, Edeb, 40
[15]. *Halebî,* c.2, s.107
[16]. *Buhâri*, Tefsir, (17), 3
[17]. Bk. *Beyhâkî*, Delâil, II, 366-405
[18]. *Beyhâkî*, Delâil, II, 392
[19]. *Süyûtî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 213
[20]. *el-Câmiu's-sağîr*, hadis no: 4617
[21]. *Buhâri*, Meğâzî, 83; *Dârimî*, Mukaddime 11; *Müsned*, VI, 18
[22]. Ebu Kebşe Huzâa kabilesinden bir adam olup, putlara tapmakta Kureyş müşriklerinden ayrılarak Şi'râ yıldızına tapmıştı. Peygamberimiz Aleyhisselam ise halkı putlara tapmaktan alıkoymaya kalkınca, Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz Aleyhisselamı ona benzeterek kendisine «İbn Ebî Kebşe=Ebu Kebşe'nin oğlu» künyesini takmışlardı. Başka bir rivâyete göre de: Ebu Kebşe, Peygamberimiz Aleyhisselamın anneleri tarafından dedesi olup, Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz Aleyhisselama böyle söylemekle, kendisinin baba tarafından dedesine değil de, anne tarafından dedesine çektiğini anlatmak isterlerdi. (İbn Esîr, *Nihâye*, c. 4, s. 144.)
[23]. *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 202
[24]. *Beyhâkî*, Delâil, II, 393-394; *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 202
[25]. *Aclûnî*, I, 310
[26]. *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 251
[27]. *Beyhâkî*, Delâil, II, 394
[28]. Bk. *En-Nihaye*, II, 332
[29]. Bk. *Buhârî*, Ezan, 148, 150; *Müslim*, Salat, 56, 60, 62
[30]. Bk. *Tirmizî*, Tefsir, (38), 2-4
[31]. Bir müddet ruhun bedenden ayrılmasıyla meydana gelen mânevî hâl. Kendinden geçme hâli.
[32]. *Buhâri*, Enbiya, 5; *Müslim*, Îmân, 259; *Müsned*, III, 149
[33]. *Buhâri*, Rikak, 31; *Müslim*, Îmân, 203, 204, 206; *Tirmizî*, Tefsir (6), 10; *Müsned*, I, 227, 279
[34]. *Münâvî*, II, 88
[35]. *Süyûtî*, ed-Dürru'l-Mensûr, V, 204
[36]. *Kurtubî*, XVIII, 119

[37]. *Kurtubî*, III, 240; *Süyûtî*, ed-Dürru'l-Mensûr, V, 218
[38]. *Deylemî*, Hadis no: 305
[39]. Bk. *Süyûtî*, ed-Dürru'l-Mensur, V, 210
[40]. Buraya kadar Mirâc ile ilgili nakledilen rivâyetler genellikle Halebî'nin *es-Sîretü'l-Halebiyye* adlı eserinden alınmıştır. Bk. c.2 s.80-249
[41]. bk. *Suyûtî* Hasâis, c.1 s.294
[42]. *Beyhakî*, Delâil, II, 404
[43]. Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, I, 589; Acluni, I, 516
[44]. *Buhârî*, Küsuf, 3, 8, 19; *Müslim*, Küsuf, 4, 20; *Ebû Dâvud*, İstiska, 6; *Nesâî*, Küsuf, 6, 11, 13
[45]. *Beyhakî*, Sünen-i Kübrâ, I, 366
[46]. *Buhârî*, Mevakıt, 6; *Müslim*, Mesâcid, 283-284; *Tirmizî*, Edeb, 80; *Nesâî*, Salat, 7; *İbn Mâce*, İkame, 193

BENDEN BAŞKASINI RAB EDİNMEYİN

وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِى اِسْرَٓائِيلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ
دُونِى وَكِيلًاۜ ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍۜ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا
﴿٣﴾ وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ فِى الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِى الْاَرْضِ
مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ
عِبَادًا لَنَٓا اُولِى بَاْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِۜ وَكَانَ وَعْدًا
مَفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ
وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾

2. Biz, Mûsâ'ya Kitab'ı verdik ve onu İsrâiloğulları'na: "Benden başkasını dayanılıp güvenilen bir rab edinmeyin." diye bir hidâyet rehberi kıldık.

3. *(Ey)* Nuh ile birlikte *(gemide)* taşıdığımız kimselerin nesli! Doğrusu o, çok şükreden bir kuldu.

4. Biz, Kitap'ta İsrailoğulları'na: Sizler, yeryüzünde iki defa fesad çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik.

5. Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşarak *(sizi)* aradılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.

6. Sonra onlara karşı size tekrar *(galibiyet ve zafer)* verdik; servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; sayınızı daha da çoğalttık.

"*Biz, Mûsa'ya Kitab'ı verdik*" yâni, Mûsâ'yı geceleyin Tûr'a çıkardıktan sonra Tevrât'ı bir defada ona indirdik. "*ve onu*" yâni, Tevrât'ı içindeki ahkâm ve ilâhî emîrlerle amel ederek hakkı ve doğruyu bulmaları için "*İsrâiloğulları'na*" yâni Yakub (a.s.)'ın nesline: "*Benden başkasını dayanılıp güvenilen bir rab edinmeyin."* mühim işlerinizi Rabbinize bırakın *"diye bir hidâyet rehberi kıldık.*"

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍۜ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

3. *(Ey)* Nuh ile birlikte *(gemide)* taşıdığımız kimselerin nesli! Doğrusu o, çok

şükreden bir kuldu.

Ey *“Nuh ile birlikte”* gemide *“taşıdığımız kimselerin nesli!”* Bu âyetten maksad, atalarını Nuh (a.s.)’ın gemisinde boğulmaktan kurtararak onlara olan nimet ve ihsânını hatırlatarak tevhîde kuvvetle sevk etmek içindir.

el-Kevâşî’de der ki: Bu, tüm insanlara bir iyiliktir. Çünkü bütün insanlar, gemide boğulmaktan kurtarılan kimselerin nesilleridir. Dolayısıyla âyetin mânâsı şudur: Onlar mü’minlerdi. Siz de onlar gibi olun. Atalarınızın izlerine uyun.

Kâşifî de şöyle der: Âyette bahsedilen Sâm’dır. İsrâiloğulları’nın atası olan İbrâhim (a.s.) onun neslindendi. Yâni atanızı tufandan kurtarma nimetimi hatırlayın ve şükredin.

“*Doğrusu o,”* Nuh (a.s.) her durumda Allah’a *“çok şükreden bir kuldu.*”

Bir şey yediğinde:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَطْعَمَنِى وَلَوْ شَآءَ اَجَاعَنِى

“Beni doyuran Allah’a hamd olsun. Dileseydi beni aç bırakırdı.” derdi.

Bir şey içtiğinde:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى سَقَانِى وَلَوْ شَآءَ اَظْمَأَنِى

“Beni içiren Allah’a hamdolsun. Dileseydi beni susuz bırakırdı.” derdi.

Bir şey giydiğinde:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى كَسَانِى وَلَوْ شَآءَ جَرَدَنِى

“Beni giydiren Allah’a hamdolsun. Dileseydi beni çıplak bırakırdı” derdi.

Büyük abdestten sonra:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَخْرَجَ عَنِّى أَذَاهُ فِى عَافِيَةٍ وَلَوْ شَآءَ حَبَسَهُ

“Afiyet vererek benden ezayı çıkaran Allah’a hamdolsun. Dileseydi bunu hapsedip tutardı.” derdi.

Rivâyet edilmiştir ki Nuh (a.s.), iftar etmek istediğinde yemeğini îman eden kimselere arz ederdi. Muhtaç birini bulursa onu kendisine tercih ederdi.

Bu âyette Nuh (a.s.)’ın beraberindekilerin onun şükrünün bereketiyle kurtarıldığı bildirilmekte, zürriyetini de ona uymaya teşvik etmekte ve onları küfür mertebelerinin en büyüğü olan şirkten sakındırmaktadır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Doğrusu o, çok şükreden bir kuldu.*” Yâni Nuh (a.s.) çok şükreden bir kuldu; genişlik ve rahatlığı bizden bir nimet olarak gördüğü gibi başına gelen sıkıntıları da bir nimet olarak görürdü. Böylece her iki halde de şükrederdi. Şükründeki bu çokluğundan dolayı “Şekûr” (çok şükreden) diye isimlendirildi. Allah Teâlâ da onun ziyadesiyle şükründen dolayı nîmetini ona artırdıkça

artırdı. Hatta Nuh (a.s.)'la gemide bulunanların zürriyetleri olan İsrâiloğulları'na onları şirkten kurtarıp tevhîde hidâyet eden Tevrât'ı indirmek sûretiyle ihsanda bulundu.

وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ
وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

4. Biz, Kitap'ta İsrailoğulları'na: Sizler, yeryüzünde iki defa fesad çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik.

"*Biz, Kitap'ta"* Tevrât'ta *"İsrailoğulları'na:"* Allah'a yemin olsun ki *"Sizler, yeryüzünde"* Şam bölgesinde ve Beytü'l-makdis'te bir bozgunculuktan sonra başka bir bozgunculuk çıkararak *"iki defa fesad çıkaracaksınız"* Onların çıkaracağı fesadlardan ilki, Tevrât'ın hükmüne muhâlefet etmeleri, Yeşaya'yı öldürmeleri ve Yeremya'yı da kendilerini Allah'ın gazâbından korkuttuğu zaman hapsetmeleridir. İkinci fesadları, Zekeriyya ve Yahya (a.s.)'ı öldürmeleri, İsâ (a.s.)'ı da öldürmeye teşebbüs etmeleridir.

"*Ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız,"* Allah'a itâattan çıkıp azacaksınız. Yâni Bana itâate baş kaldıracaksınız. *"el-Ulüv"*, Allah'a karşı gelmek, azmak demektir *"diye bildirdik"*; yâni onlara kesin ve açık bir şekilde bildirdik, beyan ettik ve vahy ettik. Mûsa (a.s.)'a vahy ve inzal, aynı zamanda onlara da vahy ve inzâl demektir.

Kâşifî der ki: "Bu kıssada ihtilaf çoktur. Her müfessir onu başka türlü nakletmiştir. Fakat en doğru ve meşhur olan görüş *Muhtâru'l-kısas* ve şerhi ile diğer peygamberlerin haberlerine dâir kitaplardadır. Şöyle ki İsrâiloğulları'nın saltanatı Süleyman (a.s.)'ın evlâdından zayıf ve topal bir kimse olan Sidkiya adlı şahsa ulaşınca etrafta olan krallar İlya vilâyetine tamah ettiler ve ele geçirmek için o tarafa yöneldiler. İlk olarak Musul meliki Sencârib geldi. Onun ardından Azerbaycan kralı Selman geldi. Her ikisi de Beytü'l-makdis'i almak için gelmişti. Birbirleriyle savaşa tutuştular. Onların arasında savaş ateşi alevlendi ve muharebe deryası husumet rüzgarıyla dalgalandı.

Seraskerler askerleri birbirine düşürdüler
Ölüm salâsını âleme bıraktılar, düşürdüler
Temrenler dolu gibi âleme yağdı
Yeryüzü kandan kırmızı lâle tarlasına döndü

Sonunda ilâhî heybetin satveti zuhûr etti de iki ordu birbirini perişan etti. Onların ganimetlerini İsrâiloğulları aldı. Diğer bir kere Roma kralı, Slavların kralı ve Endülüs kralı, hepsi kılıç vuran ve mızrak saplayan yağmacı askerleriyle Beytü'l-makdis'te toplandılar. Sultanlık ziyneti ortaklık kabul etmediğinden onlar birbirleriyle çekişmeye başladılar, askerlerini hazırlamaya ve tatbikat yapmaya koyuldular.

Kızmış aslan gibi birbirlerine düştüler
Gürüz, mızrak ve kılıç ile birbirlerine hücum ettiler
İsrâiloğulları;

اَللّٰهُمَّ اشْغِلِ الظَّالِمِينَ بِالظَّالِمِينَ وَاَخْرِجْنَا مِنْ بَيْنِهِمْ سَالِمِينَ غَانِمِينَ

"*Allah'ım zâlimleri zâlimlerle meşgul et. Onların arasından bizi sağ sâlim ve ganimetlerle çıkar.*" diye duâ ettiler. Keder, gam ve musibet, perişanlık tozunu o yerle bir olanların gözüne saçtı. Hezimeti ganimet bildiler. Gönülleri firarda karar kıldı ve birbirlerinden kaçtılar.

Ne karara mahal ne de kavgaya mecâl kaldı
Muradları kalmayıp yüzlerini kaçmaya çevirdiler

Onların malları da İsrâiloğulları'na kaldı. Bu beş büyük ordunun ganimetini tasarrufları altına alınca "***Gerçek şu ki, kendini kendine yeterli gördüğü için insan azar***." (el-Alak, 96/6-7) âyetinin hükmüne göre tekebbür başını ısyan yakasından dışarı çıkardılar, baş kaldırdılar. Zorbalık elini azgınlık yeninden çıkardılar. Tevrât'ın hükmünü bir tarafa bıraktılar. Her ne kadar Yeremya Peygamber onlara nasihat verdi ve Tevrât'ta bildirilen şeyleri söylediyse de kendilerini ilâhî öfkeyle karşı karşıya getirdiler ve peygamberin sözünü işitmediler. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, mecûsî Buhtunnasr'ı onların üzerine gönderdi. Buhtunnasr, Sencârib'in kâtibi idi. Onun vefâtından sonra vasiyet yoluyla hükümdarlık ona geçti. Buhtunnasr, gelip onlarla muharebe etti ve onlara galib oldu. Mescid'i harap etti ve Tevrât'ı yaktı. İsrâiloğulları'ndan yetmiş bin kişiyi esir aldı. Bu onlara birinci cezâ idi.

Bu cezâdan sonra Hemedanlı Koreş -ki İsrâiloğulları'ndan bir kadını istiyordu- bu durumdan haberdar olunca çok mal, otuz bin dülger ve diğer ameleyi kendisiyle getirdi. Otuz sene İlya vilâyetini mamur etmek için meşgul oldu. Sonunda orayı eski hâline getirdi. Bir zaman İsrâiloğulları yine hoş vakit geçirdiler. Malları ve çocukları çoğaldı. Muhâlefet sevdası tekrar tabiatlarından baş kaldırdı. Masum peygamber Yahya (a.s.)'ı öldürdüler. Hz. Îsâ (a.s.)'ı öldürmeye teşebbüs ettiler. İkinci ceza onlara yetişti. Romalı Titus, onlara galebe çaldı. Tekrar Mescid'i harap eyledi ve İsrâiloğulları'nın kazandıklarını yağmaladı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُو۫لٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا اُو۬لٖى بَأْسٍ شَدٖيدٍ
فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِۜ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ﴿٥﴾

5. Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşarak *(sizi)* aradılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.

“*Bunlardan ilkinin”* yâni, birinci ifsâd için vâdedilen azâbın *“zamanı gelince,”* zulümlerinize karşı sizi cezalandırmak için *“üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik.”*

Çoğunlukla Allah’ın kulları için “ عِبَادُ اللّٰهِ ***ibâdullah***”, insanların kulları için “ عَبِيدُ النَّاسِ ***abîdü’n-nâs***” denir.

Kâşifî der ki: “ عِبَادًا لَنَا ***İbâden lenâ*** = kullarımız” ifâdesindeki izâfet, yaratılış bakımındandır, yoksa medh için olan bir izâfet değildir. Çünkü en doğru görüşe göre burada kasdedilen Buhtunnasr’dır.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Buradaki izâfet ile kasdedilen, onların اَلْمُذِلُّ *el-Müzill*; yâni hor, hakir kılan, اَلْمُنْتَقِمُ *el-Müntakîm*/intikam olan, اَلْقَهَّارُ *el-Kahhâr*/kahreden isimlerinin mazharları olmalarıdır. Nitekim Allah’ın azamet sâhibi olması bunu gerekli kılar. Yoksa bu, onlara şeref vermek için değildir. Çünkü kâfir buna ehil değildir.

Âyette güçlülük şiddete, nisbet edilmiştir. Çünkü savaş şiddeti gerektiren bir durumdur. Buna göre mânâ “Onlar savaşlarda kuvvet ve kahretme gücüne sahip kimselerdi” demek olur. **Dimyâtî**: “Onların sadâsı şimşek gibi korkunçtu.” der. Burada kasdedilen, Bâbil mecûsîlerinden Buhtunnasr’dır. Buhtunnasr, bir putun ismidir. Onun nisbet edildiği babası; bilinmemektedir. Bazıları demiştir ki: Buhtunnasr, bu tarihte o diyârın meliki Lehrast b. Key Ecvad’ın Irak vâlisi idi. Lehrast, Türklerle savaşıyordu. Buhtunnasr’ı da ilk defada İsrâiloğulları’na o gönderdi.

“*Bunlar, evlerin arasında dolaşarak (sizi) aradılar.”* Yâni fesad ve bozgunculuk çıkardığınız için sizi yakalamak için evler arasında araştırdılar. Öldürmek, esir almak ve baskın düzenlemek için evlerin arasında, sokak içlerinde dolaştılar. Âlimleri ve ileri gelen şahısları öldürdüler. Tevrât’ı yaktılar. Mescidi harap ettiler. Yetmiş bin kişiyi esir aldılar. İşte bu, sünnetullah gereği zâlimin zâlime tasallutu kabilindendir.

“*Bu,”* onlara azâb edileceği vaadi *“yerine getirilmiş”* mutlaka yerine getirilmesi gereken *“bir vaad idi.*”

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ
أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾

6. Sonra onlara karşı size tekrar *(galibiyet ve zafer)* verdik; servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; sayınızı daha da çoğalttık.

“*Sonra onlara karşı size tekrar (galibiyet ve zafer) verdik*” yâni yüz sene sonra tevbe edip fesad çıkarmaktan ve büyüklenmekten tevbe edip vazgeçtiğiniz zaman size zulmeden bu kavme karşı zafer ve galebe ihsan ettik. Yâni onları size gâlip kıldıktan sonra sizi onlara tekrar muzaffer kıldık.

Hikâye edilir ki: Hemedanlı Koreş, Bâbillilere karşı savaştı. Onlara galip geldi ve o

diyarda yerleşti. İsrâiloğulları'ndan bir kadınla evlendi. Sonra bu kadın, ondan kendi kavmi olan İsrâiloğulları'nı yurtlarına tekrar geri döndürmesini istedi. O da onları memleketleri olan Beytü'l-makdis'e geri gönderdi. Dolayısıyla âyetteki "*tekrar*" ifâdesi, Buhtunnasr'ın öldürülmesi, İsrailoğulları'nın esirlerinin kurtarılması, mülkün kendilerine tekrar dönmesidir. Bunun üzerine İsrailoğulları vatanlarına geri döndüler, yurtlarına yerleştiler; önceki hallerinden daha iyi bir hâle kavuştular. Sonra ikinci kez yine isyan ettiler.

"*Servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık*" mallarınız yağmalandıktan, çoluk çocuğunuz esir alındıktan sonra çok mal ve çocuklarla sizi takviye ettik "*sayınızı daha da çoğalttık"* Sizi daha önce olduğunuzdan çok ya da düşmanınızdan fazla kıldık.

CEZALANDIRMA ZAMANI GELİNCE

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ
الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ
وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ
عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

7. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz. Artık diğer cezalandırma zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e *(Süleyman Mâbedi'ne)* girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler *(diye, başınıza yine düşmanlarınızı musallat kıldık)*.

8. Belki Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz eğer yine *(fesadcılığa)* dönerseniz, biz de sizi yine cezalandırırız. Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.

"*Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.*" Yâni iyi ameller de kötü ameller de size âiddir, sevâbı ve vebâli başkasına geçmez.

Neysâbûrî Tefsîri'nde der ki: İşâret ehli demiştir ki: Allah, 'iyilik etme'yi tekrar etti, 'kötülük etme'yi ise ancak bir kez zikretti. Bunda rahmet tarafının daha galib olduğuna delâlet vardır. Kötülük etmeyi iyi görmediği için de tekrar etmemiş olabilir.

"*Artık diğer cezalandırma zamanı gelince,"* bu iki fesadcılıktan sonuncusuna vaad edilen cezânın vakti gelince 202 sene yaptıklarınızdan dolayı *"yüzünüzü kara etsinler,"* yâni, keder ve üzüntü izlerini yüzlerinize aksettirmeleri için onları gönderdik. Burada "yüzünüzü" kelimesi ile hakîkî mânâsı kasdedilmiştir. Çünkü kalbdeki nefsânî değişmelerin eserleri yüze akseder.

el-Kevâşî'de der ki: Kara ve kötü olmak "yüzler"e tahsîs edilmiştir. Bununla o yüzlerin sâhipleri kasdedilmiştir. Çünkü üzüntü ilk olarak yüzlerde görülür.

"*Daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e"* Mescid-i Aksa'ya *"girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler"* istilâ edip ele geçirdikleri her şeyi anlatılamayacak şekilde harab edip tamamen yok etsinler diye başınıza yine düşmanlarınızı musallat kıldık.

Kâşifî der ki: Hak Teâlâ, Tevrât'ta bu iki cezâyı vaad ettikten sonra onlara şöyle buyurmuştu:

❀

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْۚ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَاۢ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

8. Belki Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz eğer yine *(fesadcılığa)* dönerseniz, biz de sizi yine cezalandırırız. Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.

Ey İsrâiloğulları, bundan sonra "*Belki Rabbiniz size merhamet eder;*" tekrar sizi nimetlendirir. Yâni ikinci defadan sonra başka bir tevbe daha ederseniz ve günahlardan kaçınırsanız demektir. Onlar tevbe ettiler ve Allah onlara merhamet etti. *"fakat siz eğer yine*" üçüncü defa günahlara "*dönerseniz.*"

Müftî Sa'dî der ki: *el-Keşşâf*'ta da zikredildiği üzere burada evlâ olan ikinci defa günahlara dönmeleridir. Çünkü onlar iki defa dönmüşlerdir. Birincisi dönüş değil başlangıç idi. Ancak bunların ilki, onların Kıptîlerin esâreti altında kalmaları olduğu söylenirse o başka.

"*Biz de sizi yine cezalandırırız.*" Biz de sizi cezalandırmaya döneriz. Onlar bozgunculuğa tekrar döndüler. Allah da onlara kisrâları musallat kılmak sûretiyle azâbını tekrar gönderdi. Kisrâlar onlara haraç ve benzeri şeyleri koyarak zulmettiler. Ya da onlar Muhammed (a.s.)'ı yalanlayıp O'nu öldürmeye teşebbüs ederek tekrar fesada döndüler. Allah da Hz. Peygamber (s.a.)'i onlara musallat kıldı. Rasûlullah (s.a.) Kureyza'yı öldürdü, Nadiroğulları'nı sürdü, geriye kalanları da cizyeye bağladı. Onlar zelil bir halde kıyâmete kadar mü'minlerin elinden azâb görerek cizye verirler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Siz*" cehâlete "*dönerseniz, biz de*" adâlete, hatta fazl u ihsana "*döneriz.*"

Mesnevî'de der ki:

Kötülükte bulundun mu kork, emin olma,
Çünkü yaptığın kötülük bir tohumdur, Allah, onu mutlaka bitirir!
Birkaç kere, belki yaptığına pişman olur,
Utanırsın diye örter, gizler.
Lütfunu meydana çıkarmak için defalarca örter de
Sonradan adâletini göstermek için cezalandırır;
Bu sûretle bu iki sıfatının da meydana çıkmasını,
Lütfunun müjdeci, kahrının da korkutucu olmasını diler.

"*Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.*" ebediyyen çıkamayacakları, mahsur kalacakları bir hapishane ve zindan yaptık.

Bilesin ki cehennem yaratılan mahlûkâtın en büyüklerindendir ve âhirette Allah'ın hapishanesidir. Oraya Yaradan'ı inkâr edenler, müşrikler, kâfirler, münâfıklar ve

mü'minlerden büyük günah işleyenler girer. Sonra haklarında ilâhî hüküm gelen mü'minler şefaatle ve Allah'ın lütuf ve ihsânı ile oradan çıkarlar.

Allah Teâlâ cehennemi boğa/sevr burcunda var ettiği için sûretini de camız şeklinde yaratmıştır. Oraya girenlerin duydukları bütün elem, keder ve üzüntüler ilâhî gadab sıfatındandır. Bu ise ancak cin ve insanlar oraya girdikleri zaman meydana gelir. Cehennemde cehennem ehlinden kimse olmadığı zaman ne cehennemin kendisinde ne de meleklerinde bir elem yoktur. Bilakis cehennem ve zebânîleri Allah'ın rahmetinde müstağrak olup bir an bile durmaksızın onu tesbih ile lezzetlenirler.

Akıllı kimseye düşen cehenneme götüren sebeplerden uzaklaşmaktır. Gece ve gündüz onun ateşinden ve şiddetinden Allah'a sığınmak, Allah'ın rahmetini ummaktır. Bu ise teslimiyet ve peygamberlikten istifâde ile Kitab ve sünnete uymakla mümkün olur. Allah bizi ve sizi muhâlefet ve isyandan korusun. Her an ve zamanda muvâfakat ve tâat ile şereflendirsin. Bizi kapısında ihlâslı olanlardan, O'na yönelenlerden, azâbından ve cezâsından kaçınanlardan eylesin.

BU KUR'AN EN DOĞRU YOLA İLETİR

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدٖى لِلَّتٖى هِىَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنٖينَ الَّذٖينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبٖيرًا ﴿٩﴾ وَاَنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ
بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

9. Gerçekten bu Kur'an en doğru yola iletir ve sâlih ameller işleyen mü'minlere, kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdeler.

10. Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.

11. İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir.

Ey Muhammed! "*Gerçekten*" sana verdiğimiz *"bu Kur'an"* Mûsâ (a.s.)'a verdiğimiz kitapta olduğu gibi belli bir kavme mahsus olmayıp bütün insanları *"en doğru yola iletir"* yolların en müstakîmi, en doğrusu ve isâbetlisi olan İslâm'a ve tevhide ulaştırır. "Kur'an'ın böyle bir yola hidâyeti", kendisine sarılarak buyruklarıyla amel edenleri dosdoğru yola ulaştırmasıdır, yoksa fiilen hidâyeti tahsil etmek değildir. Çünkü bu mü'minlere mahsustur.

Kur'an, ihtivâ ettiği ahkam ve şer'î esaslarla birlikte *"sâlih ameller işleyen mü'minlere,"* işledikleri bu ameller karşılığında *"kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdeler.*" Ecrin büyüklüğü, hem amellerin kendisi îtibâriyle, hem de on kat veya daha fazla sevab verilmesi bakımındandır.

Kâşifî "onlara büyük bir ecir, yâni büyük af ve mağfiret, yâni cennet ihsan eder" der. Çünkü dünya ve içindekiler, cennet ve nimetleri yanında çok küçük kalır.

وَاَنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا ﴿١٠﴾

10. Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.

"*Âhirete inanmayanlara*" öldükten sonra dirilme (ba's), hesab, ceza gibi âhiretle ilgili hükümlere inanmayanlara "*gelince onlar için de elemli bir azap hazırlamışızdır.*" Yâni, âhirette var olduğuna inanmadıkları ve inkâr ettikleri hususlarda onlar için cehennem azâbı hazırladık.

Şu halde Kur'an mü'minlere iki müjde verir: Onlara sevab verileceği, düşmanlarına ise azâb edileceğidir. Çünkü kişi düşmanının belâya uğraması ile sevinir.

Ya yârin visâli ya düşmanın ölümü,
Feleğin oyunu bu iki işten birisini eder.

Bilesin ki Kur'an, Hâdî isminin mazharıdır. O, Allah Teâlâ'nın susan kitabı, Rasûlullah (s.a.) ise konuşan kitabıdır. Peygamber (s.a.)'den sonra da O'nun kâmil vârisleri böyledir. Delâlet ve irşâd Kur'an'la amel eden mü'minlere fayda verir. Çünkü Kur'ân din ve dünya işlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamış, mutlaka onları icmâlen ya da tafsîlen beyân etmiştir.

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: "İlim istiyorsanız Kur'ân'ı tercih edin. Çünkü öncekilerin ve sonrakilerin ilmi ondadır."

Rivâyet edilir ki âriflerden biri Kur'an'da Rasûlullah (s.a.)'in: "*Mü'minin rûhu bedeninden, kılın hamurdan çıktığı gibi çıkar*."[47] hadîsini te'yid eden bir şeyin var olup olmadığını düşündü. Kur'an'ı tedebbür ile hatmetti, fakat aradığını bulamadı. Rüyasında Hz. Peygamber (s.a.)'i gördü ve O'na: "Yâ Rasûlallah! Allah Teâlâ "***Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta olmasın***." (el-En'âm, 6/59) buyuruyor. Ben bu hadisin mânâsını Allah'ın kitabında bulamadım." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona: "Onu Yusuf suresinde ara." buyurdu. Uyanınca sureyi okudu ve onu şu âyette buldu: "***Kadınlar Yusuf'u görünce onu (gözlerinde) büyüttüler (ona hayranlıklarından ötürü) ellerini kestiler.***" (Yusuf, 12/31) Yâni kadınlar Yusuf (a.s.)'ın güzelliğini görünce onunla meşgul oldular ve ellerinin kestiklerinin acısını hissetmediler. İşte mü'min de böyledir. Rahmet meleklerini, cenneti, ondaki nimetleri, hurileri ve köşkleri görünce kalbi onlarla meşgul olur ve ölüm acısını duymaz.

Bu kıssadan anlaşılmış oldu ki Kur'an okuyan kimsenin bütün isteklerine ulaşabilmesi için Kur'an'ı tedebbürle okuması gerekir. Rasûlullah (s.a.) üç günden daha az sürede Kur'an'ı hatmetmeyi yasaklamış ve: "*Kur'an'ı üç günden daha az sürede okuyan fakih olamamıştır*."[48] buyurmuştur. Yâni dinde anlayış sâhibi olamamış demektir. Çünkü kişi bir ve iki gecede Kur'an'ın mânâsını tedebbür ve tefekküre muktedir olamaz. Çünkü onu acele ile okur. Bundan dolayı mânâsını iyi kavrayabilmesi, huzur-ı kalb ile okuyabilmesi için üç ve daha fazla gecede hatmetmelidir. İşte bundan dolayı, okuyanın anlama ve düşünme durumuna göre bazıları Kur'an hatminin her cuma, bazıları ayda bir, bazıları da yılda bir yapılmasını uygun görmüşlerdir.

Hatim duâsında hazır bulunmayı ganîmet bilmelidir. Çünkü o zaman yapılan duâ makbuldür. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kur'an hatminde bulunan kimse, ganîmetler taksim edilirken hazır bulunan kimse gibidir. Kur'an'ın fâtihasında bulunan kimse, Allah yolunda bir fetihte bulunan kimse gibidir*."[49] İşte Kur'an hatmedilince tekrar Fâtiha ve Bakara sûresinin ilk âyetlerinin okunmasında bu iki fazîleti elde etmek ve şeytanı zelil kılmak söz konusudur.

Şerhu'l-Cezerî'de der ki: "Duâda ısrarlı olunmalıdır. Önemli işler için ve câmî geniş anlamlı lafızlarla duâ edilmelidir. Duânın tamamı veya çoğu âhiret için, müslümanların

başarılı olmaları, devlet başkanlarının ve idârecilerin Allah'a itâatta muvaffak olmaları, Allah'ın dinine muhalefetten korunmaları, iyilik ve takvâda yardımlaşmaları, hakkı galip kılma, din düşmanlarına karşı mansûr ve muzaffer olmaları ve diğer bütün muhâlif amellerden korunmaları ve benzeri şeyler için duâ edilmelidir.

Rasûlullah (s.a.)'in Kur'an hatmi esnasında okuduğu duâlardan biri şudur:

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِى بِالْقُرْاٰنِ الْعَظِيمِ وَاجْعَلْهُ لِى إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً

اَللّٰهُمَّ ذَكِّرْنِى مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِى مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِى تِلاَوَتَهُ اٰنَاءَ اللَّيْلِ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ حُجَّةً لِى يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

"*Allah'ım! Kur'an-ı Azîm hürmetine bana rahmet et. Onu bana imam, nur, hidâyet ve rahmet kıl. Allah'ım! Ondan unuttuğumu bana hatırlat. Bilmediğimi bana öğret. Gece ve gündüz onun tilavetiyle beni rızıklandır. Onu benim için huccet kıl. Ey âlemlerin Rabbi!*"[50]

Ebü'l-Kasım Şâtıbî (r.a.) Kur'an hatmi sırasında şöyle duâ ederdi:

"Allah'ım! Biz senin kullarınız, kullarının çocuklarıyız. Erkek ve kadın kullarının kölelerinin çocuklarıyız. Bizim aramızda ancak senin hükmün geçerlidir, aramızda senin verdiğin hüküm adâletten ibârettir.

Allah'ım! Kendini isimlendirdiğin sana âid, mahlûkâtından birine öğrettiğin, kitabında indirdiğin veya gayb ilminde kendi katında kendine has kıldığın bütün isimler hürmetine, Kur'an'ı kalblerimizin baharı, göğüslerimizin şifâsı, üzüntü ve kederlerimizin cilâsı yapmanı dileriz. Kendilerine nimet verdiğin peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlihlerle beraber onu bizim için sana ve senin diyarın naîm cennetlerine götüren bir rehber ve öncü kılmanı niyâz ederiz. Rahmetin hürmetine, ey merhametlilerin en merhametlisi!"

el-Kunye'de der ki: "Kur'an hatmi esnasında cehrî olarak ihlas suresini okumak için toplanmakta bir beis yoktur. Biri okuyup diğerleri dinlerse daha evlâdır." Evlâ olması şu bakımdandır: Kur'an okumanın en önemli amacı, onda olanlarla amel etmek üzere mânâlarının ortaya çıkması için lafızlarını tashih etmek, doğru okumaktır. Tek sesle toplu olarak okunan Kur'an kıraatinde zihinler karışır. Aynı zamanda sese uyum sağlayabilmek için okuyanlardan bazısı kelimenin bir kısmını, diğerleri başka kısmını okur, bazen harf hazfedilir, ziyadeler yapılır, sâkin harekelenir, harekeli sâkin okunur, kasr med olarak, med kasr olarak okunur. Dolayısıyla günahkâr olurlar.

Hâfız gibi on dört rivâyete göre Kur'an'ı ezbere okusan da faydasız
Feryadına yine ancak aşk erişir, aşk!

Allah Teâlâ'dan bizi Kur'an'ın hakîkatlarına ve esrarına ulaştırmasını, haber ve kıssaların hikmetlerine ve maslahatlarına muttalî kılmasını ve tahkik ehlinden eylemesini dileriz. Tevfik ancak O'ndandır.

وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ بِالْخَيْرِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولاً ﴿١١﴾

11. İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir.

“*İnsan hayrı istediği kadar”* kendisi, âilesi, hizmetçileri ve malı hakkında hayır, rızık, âfiyet ve rahmet isteyip de duâsı kabul edildiği gibi *“şerri de ister*” İnsan öfkelenince şer ve lânetle kendisinin, âilesinin, hizmetçilerinin ve malının helâk olması için de Allah’a duâ eder. Buradaki ‘insan’dan maksad, insan cinsidir. Bazı fertlerin hâli insan cinsine isnâd edilmiştir. Ya da insanın bazı zamanlarındaki halleri hikâye edilmiştir.

Şâyet hayırla edilen duânın kabul edildiği gibi lânetle edilen duâ da kabul edilseydi helâk olurdu. Ya da mânâ şöyledir: “Aslında şer olduğu halde hayır zannettiği şeyle duâ eder.” İşte bu yüzden kula gereken, arzu ve hevâsının hayır gördüğü ile değil, Allah katında hayır olanla duâ etmektir.

“*İnsan*” yaratılışı gereği “*pek acelecidir*.” Aklına gelenin peşine düşer, sonucunu düşünmez. Aklına gelen şeyin geçmesi için teennî ile; ağır ve temkinli davranmaz.

Kâşifî şöyle der: “Bir halden başka bir hale geçerken insan acele eder. Ne sevince, ne darlığa, keder ve gama, ne kışa ve ne de yaza tahammül ve sabır gösterir.”

Bilesin ki duâ ya hakikat lisanı ile veya şerre götüren, şerri gerektiren seyyie (kötülük) îtibârı iledir. İnsanoğlu hem sözde hem de fiilde acelecidir. Azâbı ve şerri gerektiren amellerde ısrarcı davranır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Mü’min çok teennî ile hareket eder, münâfık ise bir şeyin üzerine hemen sıçrar*.”[51]

Âdem (a.s.) çocuklarına şöyle demiştir: “Yapmak istediğiniz her iş için bir zaman durun. Şüphesiz ben bir an durup düşünseydim, başıma gelenler gelmezdi.” Bir bedevî de şöyle demiştir: “Acele etmekten sakının. Çünkü Araplar aceleye ‘bütün nedâmetlerin anası’ derler.”

Mesnevî’de der ki:

Önüne bir lokma atsan köpek bile köpekliğiyle
Önce koklar da sonra yer a ihtiyatlı adam!
O burnuyla koklar, biz aklımızla koklarız.
Hele bir bak, biz de her şeyi aklımızla kokluyoruz.

“*Acele şeytandandır*.”[52] denilmiştir. Ancak şu altı yer müstesnadır: Vakit girdiğinde namazı edâ, hazır olduğunda ölüyü defnetmek, evlenme çağına geldiğinde kızı evlendirmek, zamanı gelince borcu ödemek, misafir gelince ona yemek yedirmek, günah işlediğinde tevbede acele etmek.

Bu âyetlerden sonra hidâyet kaynağı Kur'ân'ın haber verdiği hidâyet edici bâzı tabîat olaylarının beyanına başlanmaktadır:

---

[47]. *Irâkî*, Muğnî, IV, 500
[48]. *İbn Mâce*, İkame, 178; *Dârimî*, Salat, 173
[49]. *Kenzü'l-ummâl*, I, 543
[50]. *Irâkî*, Muğnî, I, 286
[51]. Bk. *Muhâsibî*, er-Riâye (thk Abdülkadir Ahmet Ata), Beyrut ts. s. 46
[52]. *Münâvî*, et-Teârif, Beyrut 1410, s. 504

YILLARIN SAYI VE HESABI

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ
مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ
وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْص۪يلًا ﴿١٢﴾

12. Biz geceyi ve gündüzü, iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı kıldık ki hem Rabbinizin lütfunu arayasınız ve hem de yılların sayı ve hesabını bilesiniz. Biz her şeyi açık açık anlattık.

"*Biz geceyi ve gündüzü iki âyet yaptık*" yâni Biz, gece gündüzün peş peşe gelmeleri, uzama ve kısalma konusunda birbirlerinden farklı olmaları sebebiyle onları kâdir ve yaratıcı olan Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet eden iki âyet kıldık. Çünkü her değişenin mutlaka bir değiştireni vardır. Âyette "gece" gündüzden önce zikredilmiştir. Çünkü ayların hilâli (ilk günleri) geceleyin ortaya çıkar.

Başka bir âyette "***Meryem'in oğlunu ve annesini bir âyet kıldık***." (el-Mü'minûn, 23/50) buyrulduğu halde burada "*Biz geceyi ve gündüzü iki âyet yaptık*." buyrularak onlara "iki âyet" denilmesi, Hz. Îsâ ve Meryem'in aksine gece ve gündüzün birbirine zıt olmaları sebebiyledir. Yine denilmiştir ki: Îsâ ve Meryem aynı zamanda idiler. Güneş ve ay ise farklı iki zaman için âyet olup, ikisini aynı anda parlak olarak görmek mümkün değildir.

"*Gecenin âyetini sildik*" Yâni Biz o âyeti sildik ki o gecedir. "el-Mahv (silmek)" sâbit olan bir şeyi silmek, izâle etmek, ortadan kaldırmak demektir. Burada kasdedilen, onun ışığı sönmüş ve silinmiş olarak yaratılmasıdır. Bu Arapların: "Sivrisineği küçük, fili büyük yaratan Allah noksanlıklardan münezzehtir" sözüne benzer. Yâni gecenin ışığının silinmesi, gündüzün aydınlık kılınması mukabilindedir. İşte karîneden anlaşıldığı üzere onları böyle yaratmıştır.

"*Gündüzün âyetini"* yâni gündüz demek olan âyeti, eşyânın görüleceği şekilde *"aydınlatıcı kıldık ki*" âyette gündüz, gündüz ehlinin hâliyle vasıflandırılmıştır. "Gecenin âyeti" ve "gündüzün âyeti" ifâdelerindeki izâfetin hakîkî izâfet olması da câizdir. Buna göre gece ve gündüzün âyetinden maksad, ay ve güneştir.

Rivâyet edilmiştir ki Allah Teâlâ ay ve güneşin nûrunu yetmiş parça olarak yarattı. Sonra Cebrâil (a.s.) Allah'ın emri ile, üç defa kanadını sürdü ayın aydınlığının altmış dokuz parçasını sildi ve bunu güneşe verdi ki gece gündüzden ayrılsın. Çünkü ilk zamanda gece ve gündüz birbirinden ayrılmazdı. İşte aydaki siyahlık bu silmenin eseri olup güzel yüzdeki ben gibidir. Ahmedî devletin zamanı kamerî olunca O'nun yıldızlar üzerinde liderliği belirmiş oldu. O da bu siyahlıktır. Çünkü siyah renklerin efendisidir.

Nitekim cennetten beyaz olarak çıkan Hacer-i esved'in üzerinde peygamberlerin ve velîlerin bey'atlarının eseri siyah olarak zâhir oldu. Allah Teâlâ bizim aylarımızı şemsî değil, kamerî kılmıştır. Bu, Allah Teâlâ'dan âriflere bir tenbihtir. Yâni, onların âyetleri zâhirlerinden silinerek bâtınlarına çevrilmiştir. Böylece bütün geçmiş ümmetler arasında özel tecellîler onlara tahsis edilmiştir.

Denilmiştir ki: "***Kendisine âyetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı, çıktı,.***" (el-A'râf, 7/175) âyetinde yerilen kimselere mukâbil bu ârifler hakkında "***İşte Allah, onların kalblerine îmânı yazdı***" (el-Mücâdele, 58/22) buyrulmuştur.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Ne güneş aya yetişebilir***…" (Yâsîn, 35/46) Yâni güneş, mertebesinin yüksekliği ve şeref bakımından aya ulaşamaz.

Hz. Şeyhim ve senedim **Bursevî** (k.s.) *Kitâbu'l-Berkıyyât* adlı eserinde güzel bir açıklamadan sonra şöyle der: "Sonra gecenin âyeti ikinci derece ve tâbi olma mertebesindedir. Gündüzün âyeti ise aslî ve müstakil olma mertebesindedir. Çünkü ay ışığını güneşten alır.

Sonra gecenin âyetinin silinip gündüzün âyetinin aydınlatıcı kılınmasının sırrı, onlar arasında eşitlik olmadığını ve farklılık bulunduğunu bildirmektir. Ta ki istifâde edenin haddi ve derecesi, zaaf ve noksanlık yönünden daha aşağıda; istifâde ettirenin (verenin) haddi ve derecesi de, kuvvet ve kemâl bakımından daha üst mertebede olmuş olsun. Yine onlardan her biri kendi haddini ve derecesini aşmaksızın diğeri ile irtibatlı olsun. Her biri kendi kadrini ve makamının lüzûmunu bilsin. Böylece nizam ve intizam meydana gelir, ârıza ve bozulma olmadan onların varlığı ve devamı sürer gider.

Sonra bu sır bir başka sırra işârettir. O da celâl mazharları için tebeiyyet ve fer'iyyet mertebesi, cemâl mazharları için ise müstakillik ve asıl olma mertebesi vardır. Çünkü, celâl mazharlarının varlığı, devamı ve bakâsı için gelen yardım, cemâl mazharlarından ulaşır. Bundan dolayı "Sâlihler olmasaydı, kötüler helâk olurdu." denilmiştir. Celâl mazharlarının fikirlerinin isâbet etmekten etmemeye çevrilmesi, cemâl mazharlarının fikirlerinin isâbetli ve aydınlatıcı kılınmasındaki hikmet, aralarında eşitlik olmadığını, farklılık bulunduğunu belirtmek içindir. Ta ki böylece aslın derecesinin kuvvet, üstünlük ve şerefle olduğu, fer'in derecesinin ise zaaf, âcizlik ve zilletle olduğu ortaya çıksın. Mukâbele ve mukavemet esnâsında tebeiyyet mertebesi tarafından müstakillik mertebesine doğru bir tecâvüz ve aşırılık olmaksızın nizâmın varlığı ve intizâmın sürekliliği gerçekleşsin. Böylece asıl olan taraftaki üstünlük, yücelik ve hâkimiyet en doğru ve en uygun biçimde sürsün. Bu durum, kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın dilediği zamana kadar kendiliğinden devâm etsin.

Sonra kamer (ay) mertebesi, ilâhî mertebelerdeki rubûbiyyet mertebesine; şems (güneş) mertebesi ulûhiyyet mertebesine işârettir. Âfâkî varlık mertebelerinde kamer mertebesi kürsî ve levh mertebesine, şems mertebesi de arş ve kalem mertebesine işârettir. Enfüsî varlık mertebelerinde kamer mertebesi ruh mertebesine, şems mertebesi ise sır mertebesine işârettir.

Bunlara benzer daha başka Kur'an'ın işâretlerini böyle yaptık ki "*hem Rabbinizin*

lütfunu” rızkınızı *“arayasınız*” yâni gündüz aydınlığında kendiniz için Allah’ın lütfunu arayasınız... Rızık “fadl/lütuf” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü rızık vermek Allah’a vâcib değildir. O bunu Rab olmasının bir tezahürü ve hükmü olarak verir. Kazanmanın “*aramak*” diye ifâde edilmesinde kulun rızık elde etme konusunda taleb ve aramaktan başka bir te’siri olmadığına delâlet vardır.

“*Ve hem de*” yâni peşpeşe gelmelerinin yanında gündüz ve gecenin değişmesi ile ya da karanlık ve aydınlık bakımından zatları yönünden ayrı olmaları ve diğer durumları ile “*yılların sayı ve hesabını bilesiniz.*” Din ve dünya ile ilgili menfaatlerinizi yerine getirmeyi sağlayacak ilmî bir maksadla ilgili olarak yılların sayısını; aylar, geceler, gündüzler ve bunlara bağlı zikredilen maslahatlarla ilgili hesâbı bilesiniz demektir. Bunlar olmasaydı hiç kimse vakitlerin hesabını bilmezdi ve bir çok iş muattal kalırdı.

Hesab, özel bir ismi ve müstakil bir hükmü olan muayyen bir târiften ve muayyen bir tâifeden oluşan bir şeyi benzerlerini tekrarlayarak saymaktır. “Saymak” ise kendisinden başka bir şey hâsıl olmaksızın sadece bir şeyin benzerlerini sayıp dökmektir. İşte bunun gibi yıl, müteaddid aylardan; ay, müteaddid günlerden; gün de sayılı saatlerden meydana gelir.

Sene, şemsî ve kamerî diye ikiye ayrılır. Şemsî yıl, güneşin bir burçtan ayrıldığı noktaya tekrar ulaşma müddetidir. Bu da 365 gün altı saattir. Kamerî yıl, on iki kamerî aydır. Müddeti 354 gün sekiz saattir.

Dediler ki: عِنِّين ***“İnnin”***; yâni cinsî bakımdan iktidarsız olan kimse, hanımı ile beraber olamadığını ikrar ederse, sahih görüşe göre hâkim ona kamerî bir sene süre verir. Namaz fidyesinin hesabı, ihtiyaten şemsî yıla göre yapılır, fazla olan altı saat dikkate alınmaz. Her farzın fidyesi 520 dirhem[53] buğdaydır. Vitir için de aynı miktardır. Sonuç olarak her gün ve gecenin namaz fidyesi 3125 dirhem buğday olur. Her şemsî yılın fidyesi İstanbul ölçeğine göre 142 ölçek (kile) ve 7 ukiyye[54] buğdaydır. Bu miktar buğdayın kıymeti, her zaman ve asırda insanlar arasındaki cârî hesaba göre hesaplanır.

“*Biz*” dünya ve âhirette ihtiyacınız olan “*her şeyi açık açık anlattık.*” yâni, Biz Kur’an’da herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde bunu beliğ bir beyanla açıkladık. İleri süreceğiniz bahâneleri ortadan kaldırdık, sizin için aleyhimizde kullanabileceğiniz hiçbir huccet bırakmadık. Aklı olan kimse, anladığı, yanî ilminin ulaştığı şeylere tâbî olsun, bilmediklerini ilim ehline havâle etsin.

Burada şuna işâret vardır: Âlim bir kimse Kur’an’ı tedebbürle okuduğunda kendisini ilgilendiren her mühim şeye vâkıf olur. Ashab, Mushaf’a bakmadan bir günün geçip gitmesini kerih görürlerdi. Çünkü Kur’an’a bakmak ibâdettir. Yine Kur’an okumak maksada vâkıf olmayı sağlar. Çünkü tedebbür, kelâmın gizli mânâlarının ortaya çıkmasına sebep olur.

Rivâyet edilmiştir ki Ebû Hanife’nin ashabından olan İmam Muhammed b. Hasan Şeybânî, fıkıh öğrenmek için Ebû Hanîfe’nin yanına vardı. Ebû Hanîfe ona: “Ey oğlum! Kur’an’ı ezberledin mi?” diye sordu. O da: “Hayır” dedi. Ebû Hanife de: “Önce Kur’an’ı ezberle.” dedi. Bunun üzerine İmam Muhammed yedi gün görünmedi. Sonra

tekrar Ebû Hanîfe'ye geldi. Ebû Hanife O'na: "Ben sana Kur'an'ı ezberle demedim mi?" dedi. O da "Ezberledim." cevabını verdi.

İmam Şâfiî der ki: İmam Muhammed'in yanında bir gece kaldım. Ben sabaha kadar namaz kıldım. O ise sabaha kadar yattı. Onun bu davranışını yadırgadım. Sonra kalktı, abdest almadan sabah namazının iki rekat sünnetini kıldı. Ona bu durumu sorunca şöyle dedi: "Benim uyuduğumu mu zannettin. Hayır!.. Bu gece Allah'ın kitabından bin küsur mesele çıkardım. Sen kendin için amel yaptın. Ben ise ümmet için amel işledim. Ben zihnim bu halde daha berrak olduğu için yattım."

İşte bu, Hz. **Şeyh-i Ekber** (k.s.)'in şu sözünün sırrıdır. O der ki: Peygamberlerin vahiy inerken sırt üstü yatmalarının sebebi şudur: Kayyûmiyet sıfatı demek olan ilâhî vârid onlara geldiği zaman insan rûhu tedbirden yâni bedeni çekip çevirmekten kalır. Böylece bedenin oturma ve kalkma fiillerini idâre eden bir şey kalmaz. Vücud aslına döner, o da toprakla birleşir."

Sonra Kur'an'da hem ibâre ehli hem de işâret ehli için pek çok açıklamalar vardır. *Mesnevî*'de der ki:

Oğul, sen Kur'an'ın dış yüzüne, zâhirine bakma…
Şeytan da Âdem'i topraktan ibaret gördü, hakikatine eremedi!
Kur'an'ın zâhiri, insana benzer…
Sûreti görünür, meydandadır da canı gizli!

---

[53]. 1 Dirhem= Yaklaşık 3 gr.
[54]. 1 Okka= 1,28 kg.

KİTABINI OKU!

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ ف۪ي عُنُقِه۪ۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ
مَنْشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَاْ كِتَابَكَۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَس۪يبًاۜ ﴿١٤﴾

13. Her insanın amelini boynuna bağladık, kıyâmet günü onun için, açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız.
14. “Kitabını oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter *(denilir)*.”

Mü’min olsun kâfir olsun, erkek olsun kadın olsun, âlim olsun ümmî olsun, halk olsun reis olsun, hür olsun köle olsun “*her insanın amelini*” yâni onun için takdir edildiği şekilde irâde ve ihtiyarıyla kendisinden sâdır olan amelini “*boynuna bağladık*.” Ameli sanki gayb ve kader yuvasından kendine doğru uçtuğu için âyette ona “tâir” denilmiştir.

“Boyna bağlama” ifâdesi, bağ ve irtibâtın kuvvetliliğini gösterir. Yâni, kesin olarak kendisinden ayrılmayacak şekilde amelini ona bağladık. Artık ayrılması mümkün değildir. Boynuna takılan gerdanlık ve kelepçenin kuvvetlice bağlanması gibi devamlı bağlı kalır, demektir.

İşlediğim her iyi ve kötü
Ben muradsızın boynuna zincir olur

el-Es’iletü’l-mukhime’de şöyle der: “Amelin bağlanması nasıl boyuna tahsis edildi? sorusunun cevabı şöyledir: Boyun, süsleme ve lekeleme için işâret yapma ve gerdanlık takma yeridir. Araplar, insanla beraber olan ve ondan ayrılmayan şeyleri boyunlara nisbet ederler. Mesela: “Bu benim boynumdadır.” “Şu, senin boynundadır.” derler.

Hayâtü’l-hayevan’da şöyle denilir: Araplar: “ تَقَلَّدَهَا تَوْقَ الْحَمَامَةِ ***Tekalledehâ tavka’l-hamâme*** = O’nu güvercin tasması gibi takındı” derler. Burada ‘onu’ zamiri kötü huydan kinâyedir. Yâni kötü huyu güvercin tasması gibi takındı, demektir. Çünkü güvercin tasması güvercinden ayrılmadığı gibi o huy da ondan ayrılmaz. İşte “*Her insanın amelini boynuna bağladık*” âyeti de böyledir. Çünkü onun ameli, gerdanlık ve yuların boyundan ayrılmadığı gibi insandan ayrılmaz.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Bu âyet, ezelde insan için ezelî hikmet ve kadîm irâde ile takdir edilen saâdet ve şakâvete, üzerinde cereyân eden takdir olunmuş hükümlere ve hallere işâret eder. Bunlar henüz yoklukta/ademde ve nasibi var edilmesini beklerken onlar için yaratma, huy, rızık, ecel, büyük ve küçük amellerden takdir olunanları kalem yazmıştır. Her insan, başını yokluktan varlığa çıkarınca hayatı ve ölümü boyunca ameli onun boynundan ayrılmaz. Nihâyet kıyâmet gününde bu onun boynunda asılı olarak kabrinden kalkar. İşte âyetin devâmı da buna işâret eder:

“*Kıyâmet günü*” yeniden dirilme ve hesap günü “*onun için*” yâni her insan için dürüldükten sonra “*açılmış olarak bulacağı*” ve göreceği, küçük ve büyük her amelinin yazıldığı “*bir kitap çıkarırız*.”

Hasan Basrî (rh.a.) der ki: “Bunun mânâsı şudur: Senin önüne bir sahife serilir ve iki de melek tayin edilir. Bunlar insanın sağ ve sol tarafındaki meleklerdir. Sağındaki melek iyiliklerini, solundaki melek kötülüklerini yazar. Nihâyet ölünce kıyâmet gününde çıkarılana kadar sahifen dürülüp beraberinde kabre konur.”

Yâni insan sekerât hâline gelince amel defterini dürerler. Tekrar diriltilince tekrar onu açarlar ve insanın eline verirler.

اِقْرَاْ كِتَابَكَ ۜ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ۜ ﴿١٤﴾

14. “Kitabını oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter *(denilir)*.

“*Kitabını oku,*” **Katâde**’nin şöyle dediği nakledilir: Dünyada okuma bilmeyen de o gün okur.

“*Bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter.*” denilir. Yâni kendine bak ki ne yapmışsın ve ne tür bir karşılığa müstehaksın. Allah Teâlâ kulunun hesâbını, yine kendisine havâle etmiştir. Bu O’nun zulme nisbet edilmemesi ve kulun günahını îtirafının kendi aleyhine delil olması içindir.

Hasan Basrî (rh.a.): “Sana insafla muâmele edene sen de insafla muâmele et! Seni nefsinin muhâsibi yapana sen de insaflı ol.” demiştir.

Hz. Ömer (r.a.): “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.” buyurmuştur. Bugün kendi amel defterini önüne koy. İyi ve kötü ne yapmışsan bak. Elinde fırsat varken durumunu düzeltmeye çalış. Yoksa yarın durumunu düzeltemezsin.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle anlatılır: Bir baba oğluna: “Bugün insanlara ne söylersen, onlardan ne işitirsen ve ne iş yaparsan bana söyle. Yapıp ettiklerini ve yapmadıklarını bana arz et.” dedi. Oğlu akşam namazına kadar bir günde bütün yapıp ettiklerini babasına arz etti. Ertesi gün babası oğlundan yine bir günlük durumunu sordu. Oğlu: “Babacığım, başka zahmetli ve meşakkatli işleri emret, razıyım. Yeter ki her gün bana ne yapıp ettiğimi sormaktan vazgeç. Ben buna güç yetiremiyorum.” dedi. Babası: “Ben seni bu işe mecbur ettim ki uyanasın, akıllı olasın ve hesab yerinden gafil olmayasın. Madem ki bir günlük hesabı bile babana vermeye gücün yoktur, ömrünün tamamının hesabını Hak Teâlâ’ya nasıl vereceksin?” dedi.

Sen gündüz ve gecenin hesabını bilmezsin
Peki bir ömrün hesabını nasıl tam vereceksin
Bu ameller doğru şekilde yapılmazsa
Hesap vaktinde utançtan başka bir şey olmaz

KİMSE BAŞKASININ GÜNAHINI YÜKLENMEZ

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ وَلَا تَزِرُ
وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَمَا كُنَّا مُعَذِّب۪ينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَاِذَٓا
اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَف۪يهَا فَفَسَقُوا ف۪يهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ
فَدَمَّرْنَاهَا تَدْم۪يرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍۜ وَكَفٰى
بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِه۪ خَب۪يرًا بَص۪يرًا ﴿١٧﴾

15. "Kim hidâyete ererse kendisi için hidâyet bulmuş olur, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkar, başkasının günah yükünü taşımaz. Biz peygamber göndermedikçe azâb edecek değiliz."
16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşılarına *(iyilikleri)* emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz.
17. Nuh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak Rabbin yeterlidir.

"*Kim hidâyete ererse*" doğru yolu bulur ve onda yürürse, yâni Kur'an hidâyeti ile hidâyet bulup onun hükümleri ile amel eder ve yasaklarından kaçarsa "*kendisi için hidâyet bulmuş olur*," hidâyete ermesinin faydası kendisine âiddir, hidâyete ermeyen başka birine ulaşacak değildir.

"*Kim de*" girdiği; erdiği hidâyet yolundan "*saparsa kendi aleyhine sapmış olur*," sapıklığın günahı ve sorumluluğu kendi aleyhinedir. Sapıtmayan başka birine âid olmaz. Çünkü amelin sâhibinden ayrılması mümkün olmaz.

Beyzâvî der ki: O'nun hidâyeti âhirette başkasını kurtarmadığı gibi, dalâleti de başkasını cehenneme yuvarlamaz. Ancak dünyada hidâyete ermenin faydası ve dalâlete düşmenin zararı başkasına ulaşır. Nitekim **Müftî Sa'dî**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

"*Hiçbir günahkar, başkasının günah yükünü taşımaz*." Yâni hiçbir günah yüklenen nefis diğer bir nefsin günahını yüklenmez ki böylece ikinci nefsin günahından kurtulması mümkün olsun ve amel ile sahibinin birbirinden ayrılmazlığı ortadan kalksın. Bilakis herkes kendi günahını yüklenir ve hiç kimse başkasının günahı ile sorumlu tutulmaz. İşte bu, "***Her insanın amelini boynuna bağladık.***" (el-İsrâ, 17/13) âyetini te'yid etmektedir. "***Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü***

bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur." (en-Nisâ, 4/85) ve "***Kıyâmet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için (böyle derler)***." (en-Nahl, 16/25) âyetlerine gelince, bu âyetler bir kimsenin başkasının günahını yükleneceğini, iyiliklerinden faydalanacağını, kötülüklerinden zarar göreceğini ifâde eder gibi görünmektedir. Ancak bu aslında kendi iyiliğinden faydalanma ve yine kendi kötülüğünden zarar görmekten ibarettir. Çünkü iyilik ve kötülük yapan kimsenin alacağı karşılık onun için zâten gereklidir. Şefaat/aracılık edene ulaşan ise iyilik ve kötülüğün aslının karşılığı değil şefaatinin karşılığıdır. Aynı şekilde yoldan çıkmanın cezası yoldan çıkanlara mahsustur. Yoldan çıkaranların yükleneceği günah ise yoldan çıkmanın değil, yoldan çıkarmanın cezâsıdır.

"*Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü taşımaz*" cümlesi önceki cümleyi te'kid etmektedir. Müşriklerin boş umutlarının kesilmesi için özellikle zikredilmiştir. Çünkü onlar hak üzere olmasalar bile taklid ettikleri atalarına tâbi olduklarını, tâbi olanlara ise hiçbir zarar ve cezâ ulaşmayacağını iddiâ ediyorlardı.

Kâşifî der ki: Velîd b. Muğîre kâfirlere: Siz bana tâbi olun, ben sizin günahlarınızı yüklenirim. diyordu. Bunun üzerine Hak Sübhânehû ve Teâlâ: "*Herkes başkasının günahını değil kendi günahını yüklenir*." buyurdu.

Bâzıları der ki: (14. âyetteki) "kitap"tan maksad, kendisine kişinin amellerinin izleri nakşolunmuş olan nefsidir. Çünkü hayır olsun şer olsun, insandan sâdır olan her amelden, insan rûhunun cevherinde o amelin özel bir izi vardır. Şu kadar var ki ruh bedende olduğu sürece bu eser görülmez. Çünkü ruh duyu ve kuvvetlerden gelen bilgilerle meşguldür. Rûhun bedenden ilişkisi kesilince, artık onun kıyâmeti kopar. Çünkü nefis cesedde sâkin ve karar kılmıştı. Ölünce ulvî âleme doğru yükselmeye başlar. Örtü kalkar, haller açılır, nefs levhası üzerinde bulunan hayat boyunca yaptığı tüm amellerin nakışları ortaya çıkar.

İşte bu, yazma ve okumanın aklî îzahıdır. Bu da nakille gelen bilgilere ters değildir. Hatta **Katâde**'den rivâyet edilen şu sözler, bu açıklamayı desteklemektedir: "O gün, dünyada okumasını bilmeyenler de okur." Bu îzaha göre kıyâmetten maksad küçük kıyâmettir. Ama bu sözler, felsefe kaidelerine benzemektedir. Nitekim **Müftî Sa'dî**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âşikârdır ki âhiret hem mânâyı hem de şekli içerir. İnsanın iki sahifesi vardır. Birisi amelinin sahifesi ki o kitaptır. Diğeri de nefsinin sahîfesidir. Bunlardan her biri, kişinin amel ve hâlini haber verir. *et-Te'vîlâtün'n-Necmiyye*'de böyle denilmektedir. Küçük büyük hiçbir şeyi bırakmadan tüm amelleri sayıp döken bu kitabın kirâmen kâtibîn meleklerinin kişinin amellerini nefislerinin sahifesine yazdığı kitap olması da mümkündür. İşte bu onun boynunda sürekli asılı olan kitaptır. Bundan dolayı "*Kitabını oku*" denilir. Yâni kendi yazdığın kitabı oku. "*Bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter*." Çünkü senin nefsin amellerinin kalemiyle ya saâdet damgasıyla ya da şakâvet damgasıyla işâretlenmiş, damgalanmıştır. "*Kim hidâyete ererse*" sâlih

amellere ulaşırsa *“kendisi için hidâyet bulmuş olur,”* yâni nefsini kurtarmış ve saâdet nişanıyla süslenmiştir. *“Kim de”* fâsid, bozuk amellerle doğru yoldan *“saparsa kendi aleyhine sapmış olur.*” Kendisini şakâvet damgasıyla damgalamış olur. “*Hiçbir günahkar, başkasının günah yükünü taşımaz.*” Hiçbir damga vuran kimse günahlarının kalemiyle başkasının nefsini damgalamaz.

“*Biz”* mâzereti ortadan kaldırmak ve delil ile muhâtabı susturmak üzere insanları hakka ileten, sapıklıktan men eden, delilleri ortaya koyan, şer‘î hükümleri yerleştiren *“peygamber göndermedikçe azâb edecek değiliz.*” Yâni sadece aklın hükmüyle yetinerek dalâlet ve günah sahiplerine azâb etmemiz bizim hakkımızda sahih ve doğru değildir, hatta sonsuz hikmetimize dayanan âdetimize göre muhal; imkânsızdır.

Bu âyette peygamberlerin gönderilmesinin vâcib olduğuna delâlet vardır. Ancak bu Allah için bir zorunluluk olması anlamında değildir. Aksine Allah’ın hikmetinin bunu gerektirmesi bakımından vâcibdir. Çünkü peygamberlerin gönderilmesinde bir takım faydalar ve hikmetler vardır. Âyette olmayacağı söylenen azabdan maksad dünyevî azabdır. Dünyevî azâb ise uhrevî azâbın öncülerindendir. Onun için âlimler küfür ve inadlaşma sebebiyle dünya ve âhirette ve her ikisi arasındaki berzah âleminde azâbı câiz gördüler.

Peygamber göndermek, mutlak olarak azâbın olmaması için değil, azâbın mukadder olduğu vakitte gerçekleşmemesi amacıyladır. Nasıl böyle olmasın ki! Uhrevî azâbın peygamber gönderilmesinden hemen sonra olması mümkün değildir. Dünyevî azâb da aynı şekilde ancak azâbı gerektiren fisk ve isyan gibi şeylerin gerçekleşmesinden sonra meydana gelir.

وَاِذَٓا اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا
الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾

16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşılarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz.

“*Biz bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde*,” bir ülkeyi ahâlisine azap etmek sûretiyle helâk etmekle ilgili irâdemizin vakti yaklaştığında “*o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşılarına*” yâni nimetlere ermişlerine, büyüklerine ve krallarına o ülke ahâlisine gönderilmiş peygamberin lisanıyla itâat etmelerini “*emrederiz*.”

“ اَلْمُتْرَفُ *el-Mütraf”* nimetlerin ve rahat hayatın kendisini şımarttığı kimsedir. Bu kelimenin kökü olan *“* اَلتُّرْفَةُ *et-türfe”* ise nimet ve hoş yiyecek demektir. İtâat emri, kavmin tamamına yönelik olduğu halde Allah Teâlâ’nın özellikle mütref olanları zikretmesi emrin asıl muhataplarının onlar olması sebebiyledir. Çünkü diğerleri onların takipçileridir.

“*Buna rağmen onlar orada kötülük işlerler”* yâni bu ülkede tâatten uzaklaşırlar ve inatla, ısrarla isyan ederler. *“Böylece o ülke helâke müstehak olur*” kötülükleri ve taşkınlıklarını takiben de azâbı gerektirecek şeyler, tahakkuk eder. **Kâşifî** şöyle der: “O ülke ehli üzerine azâb kelimesi, yâni onlara azâb edileceği hükmü vâcib oldu ki ezelî hükümde ilâhî cezâya lâyık oldukları önceden yazılmıştı.”

Halkını helâk etmek ve meskenlerini de tahrip etmek sûretiyle “*Biz de orayı darmadağın ederiz*.” “ اَلتَّدْمِيرُ *et-Tedmîr* (darmadağın etmek)”, izini silmek ve binâyı yıkmak sûretiyle yok etmek demektir.

Âyetteki “*emrederiz*” ifâdesinin onları fıska/kötülük işlemeye yöneltmekten ve ona sebep olmaktan mecaz olduğu da söylenmiştir. Bu da onları şımartan ve fâsıklığa götüren şeylerin onların üzerlerine dökülmesi ile olur.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِه۪
خَب۪يرًا بَص۪يرًا ﴿١٧﴾

17. Nuh’tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak Rabbin yeterlidir.

“*Nuh’tan sonraki*” yâni, Âd, Semûd ve daha sonrakiler gibi Nuh zamanından sonraki “*nesillerden nicelerini”* yâni pek çoklarını *“helâk ettik*.” Allah Teâlâ ‘Âdem’den sonra’ buyurmamıştır. Çünkü Nûh (a.s.), kendisini yalanlama konusunda kavmi çok aşırı giden ilk peygamberdir. Yine Nuh (a.s.)’ın kavmi Tûfan’la kökleri kazınmak sûretiyle büyük cezaya çarptırılan ilk topluluktur.

“ اَلْقَرْنُ *el-Karn*”, insanın, yorulup yıprandığı bir süredir. Ancak daha çok yüz senelik bir zaman için kullanılır. Çünkü Rasûlullah (a.s.) bir çocuğa: “*Bir karn yaşayasın*.”[55] buyurmuş, o çocuk da yüz sene ömür sürmüştür. Karn, bir topluluktan herkesin yok olduğu, o nesilden hiç kimsenin kalmadığı zaman dilimidir. Her asrın yaşayanları kendilerinden sonraki nesiller için bir karndır. Çünkü onlardan önce gelirler.

“*Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak Rabbin yeter.*” Allah zâhirî ve bâtınî bütün günahları kuşatır ve bunlara göre cezalandırır. Gayba ait olan bâtınî işlerle ilgili olan habîr (bilen) kelimesi önce, buna mukabil zâhirî işlere nisbet edilen basîr (gören) kelimesi ise daha sonra getirilmiştir. Bu, bilmenin ilgili olduğu zâhirî amellerin temeli olan niyet ve îtikadların daha önce olması sebebiyledir.

Burada peygamber gönderme, emretme ve bunların ardından onların kötülük işlemesinin kendilerinden sudûr eden günahların bilinmesi için olmadığına işâret vardır. Çünkü Allah bunu daha önce de biliyordu. Ancak bu durum onların her türlü mazeretini ortadan kaldırmak ve onları delille ilzâm etmek/susturmak içindir.

Âyette Allah’a ve Rasûlü’ne itâat etmeleri, Allah’a isyan etmemeleri, aksi takdirde geçmiş ümmetlerin başına gelen musîbetlerin onlara da geleceği konusunda özellikle

Mekke müşriklerine olmak üzere bu ümmete de bir tehdîd vardır.

Şa‘bî’nin şöyle dediği nakledilmiştir: “Aslan, kurt ve tilki avlanmaya çıktılar. Yabani bir eşek, ceylan ve tavşan avladılar. Aslan kurda:

“Bunları paylaştır.” dedi.

Kurt:

“Yabani eşek kralın, ceylan benim, tavşan da tilkinin.” dedi.

Aslan pençesini kaldırdı ve kurdun başına öyle bir vurdu ki kurt aslanın önünde yığılıp kaldı. Sonra tilkiye dönüp

“Bunları aramızda paylaştır bakalım.” dedi.

Tilki:

“Kralımız eşekle kahvaltı yapar, ceylanı akşam yemeğinde, tavşanı da iki vakit arasında yer.” dedi.

Aslan paylaştırmadan memnun olur ve: “Harika! Ne güzel hüküm verdin! Sana bunu kim öğretti?” diye sordu.

Tilki: “Kurdun başına gelenler öğretti.” diye cevap verdi.

İşte bu yüzden ‘Akıllı kimse başkalarından ibret alandır.’ denilmiştir.

İnsan işlere nazar edince
Onlardan ibret alır
Onlardan faydalı olanı alır
Faydasız olanı da terk eder

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “*Biz peygamber göndermedikçe azâb edecek değiliz*” âyeti, kişileri saâdet ve şakâvet damgasıyla damgalayan sâlih ve fâsid amellerin ancak peygamberlerin dâvetini kabul veya reddetmekle olacağına işâret etmektedir. Çünkü saâdet ve şakâvet şerîatın emir ve yasaklarına emânet edilmiş, onlarda saklanmıştır. “*Biz”* nefis ülkelerinden *“bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşılarına*” yâni kötülüğü emreden nefislere “*emredeRiz*” de “*onlar orada kötülük işlerler*.” Şeriata bağlılıktan ve peygamberlere itâattan ayrılır, hevâlarına uyarlar ve nefsin arzularını yerine getirmeye çalışırlar. “*Böylece o ülke helâke müstehak olur*.” Şeriata muhalefetleri sebebiyle onlara şekâvet gerekli olur. “*Biz de*” saâdeti kabul etmeye olan istîdadını yok etmek etmek sûretiyle “*orayı darmadağın ederiz*.” Çünkü artık nefis ebedî olarak şekâvet damgasıyla damgalanmıştır.

“*Nuh’tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik.*” yâni, peygamberlerin dâvetini reddetmeleri sebebiyle saâdeti kabul etme istîdadlarını yok ettik. Peygamberlerin dâvetini kabul etmedikleri için günaha giren “*Kullarının günahlarını bilen ve gören

olarak Rabbin yeterlidir.” Çünkü kullarının saâdet ve şekavet sebeplerini ezelde takdir eden ve ebediyete kadar düzenleyen O’dur.”

---

[55]. *İbnü’l-Esir*, Nihaye, IV, 51

RABBİ'NİN İHSÂNI SINIRSIZDIR

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا
لَهُ جَهَنَّمَۚ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى
لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا
نُمِدُّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ وَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَۜ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا
﴿٢٠﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ
وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا
مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾

18. Her kim çabucak geçen bu dünyayı dilerse ona, yâni dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen verir, sonra da onu, kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme koyarız.

19. Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak kendine yaraşır bir çaba ile âhiret için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür.

20. Hepsine, onlara da bunlara da Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.

21. İnsanların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük bakımından daha büyüktür.

22. Allah ile beraber bir başka ilah edinme, yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın.

"*Her kim çabucak geçen bu dünyayı dilerse*" her kim himmetinin düşük olması yüzünden amelleriyle sadece dünya hayatını, dünyadaki çeşitli güzellikleri isterse -ki bunu isteyenler kâfirler, fâsıklar, riyâ ehli, münâfıklar, dünyalık için hicret edenler ve sadece ganimet elde etmek ve meşhur olmak için cihâd edenlerdir- "*ona, yâni dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen verir,*" Onlara istediklerinden dilediğimizi âcilen veririz. Dünya nimetlerinden dilediğini yesinler diye hemen istediklerimizi veririz. Çünkü hikmet herkesin istediği şeyi elde etmesini gerektirmez.

Allah bazı kullarını öyle bir taleb ile imtihan eder ki onun matlûbu hâsıl olmaz. Bazılarını da öyle bir taleble imtihan eder ki onun matlûbu hâsıl olur. Bu talebde şart koşulan ya o talebin hemen peşinde ya da sonra meydana gelir. Çünkü talebin vakti bazen matlûbun hâsıl olma vaktinden ayrı olur. Taleb bir vakitte, matlûb başka bir

vakitte hâsıl olur. Bazılarını da taleb ile imtihan etmez. Aksine feyiz ona talebsiz ulaşır. Buna göre birincisi talebdir, ama ondan bir şey hâsıl değildir. İkincisi talebdir ve ondan bir şey hâsıl olur. Üçüncüsünde ise hâsıl olan bir şey vardır, ama taleb yoktur.

"*Sonra da onu kınanmış"* yerilmiş *"ve kovulmuş"* Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış *"olarak cehenneme koyarız*." Dünyada kendisine âcilen verdiğimiz şeylere karşılık onun yeri cehennem ve içinde çeşitli azap bulunan yerlerdir.

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ كَانَ
سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾

19. Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak kendine yaraşır bir çaba ile âhiret için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür.

"*Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak"* yâni beraberinde şirk ve yalanlama bulunmayan sahih bir îman ile îman ettiği halde -ki aslolan odur- *"kendine yaraşır bir çaba ile âhiret için çalışırsa*", her kim de himmetinin yüksekliği sebebiyle âhiret amelleriyle âhiret yurdunu ve âhiret yurdundaki ebedî nimetleri isterse ve bunun için âhiret yurduna lâyık çaba sarf ederse, işte bunların çalışmaları makbuldür. Âhiret yurduna lâyık çalışma ise Allah'ın emrettiğini yapmak, yasakladıklarından kaçınmaktır. Yoksa kendi düşüncesiyle îcâd ettikleri yakınlaşma fiilleri değil. " لَهَا *Lehâ* = âhiret için" ifâdesindeki lâmın faydası amellerde niyet ve ihlâsın muteber olduğunu göstermek içindir.

"*İşte bunların"* âhireti istemek, bunun için güzel bir şekilde çaba sarfetmek ve îman etmek olan bu üç şartı kendisinde toplayanların *"çalışmaları makbuldür*." Amelleri Allah nezdinde hüsn-i kabul ile makbul olur, sevab verilir. Âyette "makbûl" anlamında "meşkûr" kelimesi kullanılmıştır. Allah Teâlâ'nın 'şükrü' kendisine itâat karşılığında sevap vermektir. Amellerin makbûliyyetinin; meşkûr olmasının irâde veya amele değil de çalışmaya bağlanması da meşkûr olmada esâsın çalışma ve gayret olduğunu bildirmek içindir.

Bilesin ki Allah insanı dünya ve âhiretten mürekkeb olarak yaratmıştır. Dünya veya âhiretten her bir cüzün gıdalanmak, kuvvetlenmek ve kendisiyle kemâle ermek için bütününe meyli ve irâdesi vardır. İnsanın dünyevî cüzü olan nefiste cehennemin derekelerine/uçurumlarına bir yol vardır. Uhrevî cüzü olan rûhunda cennetlerin derecelerine bir yol vardır. Kalb ise her iki cüzden yaratılmıştır. Kalbin Rahmân'ın lütuf ve kahr parmakları arasına doğru bir yolu vardır. Allah Teâlâ kahrının mazharı olmasını istediği kimsenin kalbini kaydırır ve yüzünü dünyaya çevirir. O kimse de âcil olanı, dünyayı ister. Onun nefsini dünya ile terbiye eder. Sonunda onu Hak'tan uzaklık cehenneminin derekelerine ulaştırır ve ayrılık cehennemine koyar. Allah Teâlâ kimin de lütfunun mazharı olmasını isterse kalbini düzeltir ve yüzünü yücelikler âlemine çevirir.

O kimse de âhireti arzular, âhiret için çalışır. Bu ise mü'min olarak sıdk ile talebdir. Çünkü onu isteyen bulur. İşte bu kimselerin varlık âlemindeki çalışmaları, ezelde yaratan Allah tarafından makbuldür.

كُلًّا نُمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ
مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

20. Hepsine, onlara da bunlara da Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.

"*Hepsine*," yâni, dünya ve âhireti isteyenlerden her birine "*onlara da bunlara da*" yâni dünyada âcilen nimetlere kavuşanlara da, amelleri Allah katında makbul olanlara da "*Rabbinin ihsânından veririz*." Rabbinin engin, nihâyetsiz ihsânından artırırız. Öyle ki şimdiki öncekine destek olur. Onu kesmez, esirgemeyiz. Kendisiyle imdad edilen şey, birine dünyevî ihsanlardan âcil olarak verilen, diğerine ise çalışmasının makbul olmasıyla işâret edildiği gibi daha sonraya te'cîl edilerek verilen ihsanlardır. Burada yardımın ne ile olacağı zikredilmemiştir. Zikredilen yardım da çalışma ve amele karşılık değildir, bilakis sırf Allah Teâlâ'nın fazlı ve ihsânıdır.

"*Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir*." Rabbinin sâlih olsun, günahkâr olsun dilediği kimseye, dünyevî ve uhrevî ihsanı kısıtlanmış, yasaklanmış değildir. Aksine iyi kimselere dünyada ve âhirette, fâcirlere de onlara ihsanda bulunmasını engelleyen günah ve küfür bulunmasına rağmen yalnızca dünyada akmakta ve taşmaktadır.

Şeyh Sa'dî der ki:

Yeryüzü O'nun umûmî sofrasıdır
Bu yağma sofrada dost düşman eşittir
Cenâb-ı Hak perde arkasından kötü amelleri görür
Hem de kendisini örter, gizler
Eğer senin sanatın halka zulüm ve cefa ise,
O'nun kahır elinden nasıl eman bulursun?

انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ
وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

21. İnsanların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük bakımından daha büyüktür.

"*İnsanların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak!*" yâni ey Muhammed! kendilerine dünyevî ihsanlarda bulunarak insanlardan bir kısmını diğerlerine nasıl üstün

kıldığımıza ibret nazariyle bak. Kimi aşağı kimi yüce, kimi efendi kimi köle, kimi zengin kimi fakir. İşte buna bakılarak en aşağı mertebedeki kimseler ile en üstün mertebedeki kimselerin dereceleri mukayese edilerek Allah'ın uhrevî ihsanlarının mertebeleri ve o mertebelerdeki kimselerin derecelerinin üstünlükleri de bilinir. Nitekim "*Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük bakımından daha büyüktür*." ifâdesi bunu açıklamaktadır. Âhiret ve âhiretteki nimetler dünyadakilerden daha büyüktür. Çünkü âhiretteki farklılık cennet ve cennetin yüksek dereceleriyledir. Cennetteki iki derece arası ise yeryüzü ile gökyüzü arası gibidir.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de şöyle denilir: Dünya ehlinden "*insanların kimini kiminden"* nimette, devlette ve istekleri eksiksiz karşılanması husûsunda *"nasıl üstün kıldığımıza bir bak!*" Böylece bunların sadece bizim ihsanımızla olduğuna kesin olarak inanasın. "*Elbette ki âhiret*" yâni, âhiret ehlinin dereceleri ve üstünlükleri "*derece ve üstünlük bakımından*" dünya ehlinden "*daha büyüktür*." Çünkü âhiret mertebelerinin dereceleri ve âhiret ehlinin fazîletleri bâkîdir, sonsuzdur. Dünya nîmeti ve dünya ehlinin fazîletleri ise fânîdir, sınırlıdır.

Hâfız der ki:

Hülâsa zamanın sebat ve bakasına güvenme
Çünkü bu dünya fânîdir, onu da değiştirirler

Şu halde akılı kimseye düşen bâkî olan uhrevî dereceleri elde etmeye çalışmaktır. Bir hadiste "*Cennet ehlinin çoğu saf kimselerdir. İlliyyûn, yüce mertebeler ise akıl sahiplerinindir*."[56] buyrulmuştur. Hadisteki akıl sahiplerinden kasıt âlimlerdir. Çünkü Allah Rasûlü "*Âlimin âbide üstünlüğü benim sizden en aşağı olanınıza üstünlüğüm gibidir*."[57] buyurmuştur. Bir başka rivâyete göre "*Ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir*."[58] buyurmuştur.

İbn Abbâs (r.anhümâ): "…***kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin***." (el-Mücâdele, 58/11) âyetini tefsir ederken şunları söylemiştir: "Allah âlim olan kimseyi âlim olmayan mü'minden yedi yüz derece üstün kılar. Her iki derece arası yer ile gök arası gibidir." İşte bu delillerden cennet ehlinin derecelerinin ilâhî mârifetlerine ve hakîkat ilimlerine göre değiştiği anlaşılmaktadır. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"*Cennette nurdan bir şehir vardır. Oraya ne mukarreb bir melek ne de mürsel bir nebî bakmıştır. Oradaki saraylar, odalar, hanımlar ve hizmetçiler gibi şeylerin hepsi nurdandır. Allah bunları akıllılar için hazırlamıştır. Allah cennet ehlini cehennem ehlinden ayırınca akıl ehlini de ayırır ve onları bu şehre yerleştirir. Her topluluğu da akılları miktarınca mükâfatlandırır. Doğu ile batı arasındaki gibi bin kat derece farkıyla birbirlerinden ayrılırlar*."[59]

Başka bir hadiste de Rasûlullah (s.a.): "*Cennette öyle bir makam vardır ki ona*

ancak himmet sahipleri ulaşır."[60] buyurmuşlardır. Yâni ancak hayır ve maîşet talebinde gayret sarf edenler ulaşır. Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"*Cennette öyle bir derece vardır ki ona ancak üç sınıf insan ulaşır: Âdil olan, akrabaları ile münâsebetini devam ettiren ve âilesi kalabalık sabırlı kimse.*" **Ali** (r.a.): "Âilesi kalabalık kimsenin sabrı nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (a.s.): "*Âilesine harcadığı şeyleri başa kakmamasıdır.*" buyurdu. [61]

Rivâyete göre bir grup insan **Hz. Ömer** (r.a.)'ın odasının önünde toplandılar. Bilâl ve Suheyb (r.a.)'ın içeri girmesine izin verildi. Bu durum Ebû Süfyan'ın ağırına gitti. Suheyl b. Amr'a dönüp şöyle dedi:

"Şüphesiz biz daha önce uzak durduk, çekindik. Onlar da biz de İslâm'a dâvet edildik. Onlar acele ettiler, biz ise ağır davrandık. İşte Ömer'in kapısındaki durum bu! Kim bilir âhiretteki farklılık nasıl olacak? Eğer Ömer'in kapısındaki önceliklerinden dolayı onları kıskanıyorsanız iyi bilin ki Allah'ın cennette onlar için hazırladıkları daha fazladır."

Âyetteki " أَكْبَرُ تَفْضِيلاً ***Ekberu tafdîlen*** = üstünlük bakımından daha büyüktür)" ifâdesi, bazı kırâat imamları tarafından " أَكْثَرُ تَفْضِيلاً ***ekseru tafdîlen*** = üstünlük bakımından daha çoktur" şeklinde de okunmuştur.

Bazıları şöyle demiştir: "Ey dünya meclislerinde yüceltildiği için böbürlenen kimse! Daha büyük ve daha üstün olan âhiret meclislerinde yüceltilerek övülmeyi arzulamaz mısın?"

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah yolunda cihâd edenle oturan kimse arasında yüz derece vardır. Her iki derece arasını ise süratli giden at ancak yetmiş senede kat'eder*."[62] Yine Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*İlim öğrenin. Allah Teâlâ kıyâmet günü önce peygamberleri, sonra âlimleri, sonra şehidleri ve sonra da derecelerine göre diğer insanları diriltir.*"[63] Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

*Mesnevî*de şöyle denilir:

Bilginin iki kanadı vardır, şüphenin bir kanadı.
Zan kusurludur, zanna düşmek sonu gelmeyen bir uçuştur.
Tek kanatlı kuş, çabucak tepetaklak düşer.
Sonra uçmaya çalışsa bile ya iki adım, ya da biraz fazla uçabilir.
Şüphe kuşu düşe kalka ümit yuvasına
Tek kanatla uçmaya savaşır.
Şüpheden kurtuldu da bilgi sâhibi oldu mu

O tek kanatlı kuş, iki kanatlı kesilir, kanatlarını açar.
Ondan sonra yüzüstü, eğri büğrü değil,
Doğru yolda güzelce uçar gider.

Allah'ım bizi yakîn ve temkîn ehlinden eyle!

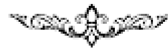

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾

22. Allah ile beraber bir başka ilah edinme, yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın.

"*Allah ile beraber bir başka ilah edinme*," Burada hitap Rasûlullah (s.a.)'edir. Kasdedilen ise ümmetidir. Çünkü bazı âlimler emirlerde aslolanın Rasûlullah (s.a.), nehiylerde ise ümmeti olduğunu söylemişlerdir. "*yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın*." Yâni meleklerin ve mü'minlerin kınamasını ve Allah tarafından da terk edilmeyi kendi üzerine çekmiş olursun. Çünkü Allah'a ortak koşulan şey, yardım etmekten âcizdir. Burada muvahhid kimsenin övgü ve yardımı hak ettiğine, Hakk'ı taleb eden kişinin Allah'la birlikte başka bir şeyi, dünya, âhiret ve onların nimetlerini istemeyeceğine işâret vardır.

Bir kimsenin durumunu soran kişiye " قَاعِدٌ فِى اَسْوَءِ حَالٍ ***kâidun fî esvei hâl***" dendiğinde o kimse ister ayakta, ister oturuyor olsun onun berbat bir durumda olduğu söylenmek istenmiştir. Bazen "kuûd (oturma)" kelimesinin gerçek mânâsı da kasdedilir. Çünkü kınanmış, terk edilmiş bir kimsenin durumu şaşkın şaşkın oturmaktır. Ya da kınanan kimsenin genel durumu dile getirilmiştir ki o da oturmaktır.

---

[56]. *İbnü'l-Esir*, Nihaye, I, 155; *Münâvi*, II, 179
[57]. *Tirmizî*, İlim, 19
[58]. *Münâvî*, IV, 433
[59]. Bk. *İbn Arrak*, I, 223
[60]. *Deylemî*, Hadis no: 840; Münâvi, II, 470
[61]. *Deylemî*, Hadis no: 842
[62]. *Deylemî*, Hadis no: 2161
[63]. *Deylemî*, Hadis no: 2235

ANA BABAYA
ÖF BİLE DEME !

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۜ اِمَّا يَبْلُغَنَّ
عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا
وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ
وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًاۜ ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِي
نُفُوسِكُمْۜ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

23. Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "öf!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.

24. Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara *(öyle)* rahmet et!" diyerek duâ et.

25. Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.

"*Rabbin,"* her mükellefe *"sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.*" "قَضٰى " kelimesi " اَمَرَ emretti" mânâsını da içine alır. Burada içine alınan asıl, içine alan ise onun şartı/kaydı kılınmıştır. Çünkü hakkında hüküm verilen şeyin gerçekleşmesi gerekir. Halbuki muhataplardan bir kısmı henüz tevhîd ehli olmamıştır.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de şöyle denilir: "Allah Teâlâ "*Rabbin*" buyurarak Rasûlullah (s.a.)'i kasdetmiştir. Çünkü terbiye asâleten O'na mahsustur, bu konuda ümmet O'na tâbidir. "*Rabbin emretti*" ifâdesi ise ezelde hükmetti ve takdîr etti, demektir.

"*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi emretti,*" Çünkü ibadet saygının ve yüceltmenin zirvesidir. Yalnızca son derece azamet ve son derece ihsan sâhibi olan Allah ibâdete müstehaktır. "*Ana-babaya iyilik etmenizi emretti,*" Çünkü varlık âlemine gelmek ve yaşamak için zâhirî sebep onlardır. Allah Teâlâ ise gerçek sebeptir. Allah öncelikle gerçek sebebe tâzimde bulunmayı, sonra da zâhirî sebep olan ana-babaya saygının gerekliliğini haber verdi. Yâni Allah ana-babaya iyilikte bulunmayı kendisini bir tanımak ile birlikte zikretmiştir. Çünkü onların senin var olmana sebep olmalarında, âciz ve küçükken seni terbiye etmelerinde ulûhiyyet ve rubûbiyyet makamı ile

münâsebetleri bulunmaktadır. Sana ulaşması bakımından Allah Teâlâ'nın var etme, rubûbiyyet, rahmet ve şefkat gibi sıfatlarının eserlerinin zâhir olduğu ilk mazhar onlardır. Bununla birlikte anne-baba kendi haklarının yerine getirilmesine muhtaçtırlar. Allah ise bundan müstağnîdir.

Tevhidden sonra farzların en önemlisi anne-babaya iyilikte bulunmaktır. Bir hadiste: "*Anne-babaya iyilik; namaz, oruç, hac, umre ve Allah yolunda cihaddan daha fazîletlidir*"[64] buyrulmuştur. Bu rivâyeti **Fahreddin Râzî** zikretmiştir.

"*Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa,"* yâni onlar ihtiyarlığa ulaşırlar ve senin hizmetine muhtaç olurlarsa…

"*Senin yanında*" ifâdesinin mânâsı, 'senin himayende ve korumanda' demektir. Âyetin başında çoğul siygası kullanıldığı halde " عِنْدَكَ ***Indeke***" = senin yanında" ifâdesinde ve daha sonra müfred (tekil) ifâdelerin kullanılması, maksadın karıştırılmasını engellemek içindir. Çünkü asıl maksad herkesi anne-babasına öf demekten ve onları azarlamaktan nehyetmektir. Şâyet çoğul olanlara göre çoğul, tesniye olanlara göre de tesniye zamiri gelseydi bu mânâ hâsıl olmazdı.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Allah Teâlâ anne-babaya iyilik ve ihsanda bulunmayı niçin özellikle onlar yaşlandıkları zaman vâcib kılmıştır? Halbuki anne-babaya ihsanda bulunmak mutlak olarak vâciptir." denilirse, bunun cevabı şudur: Çünkü genellikle anne-babanın muhtaç olduğu vakit yaşlılık zamanlarıdır. Muhtaç olmadıkları zaman onların isteklerini yerine getirmek mendûb, muhtaç oldukları zaman ise farzdır."

"Kendilerine" gerek yalnız olduklarında gerekse bir topluluk içinde iken *"Öf!" bile deme;"* "öf" sıkıntıyı gösteren bir sestir. "Sıkılmak" anlamında isim fiildir. Yâni anne ve babandan tiksinerek ve onlara bakmayı ağır bularak öf deme, canını sıkma, sinirlenme. "Öf" kelimesi, her türlü eziyet ve sıkıntı için kullanılır. Fakat burada önemine binâen eziyetin bir kısmı zikredilmiş ve şöyle buyrulmuştur: Onlardan hoşlanmadığın bir şey gördüğün zaman kaba söz söyleyip "*onları azarlama*; *ikisine de güzel söz söyle.*" " قَوْلاً كَرِيمًا ***Kavlen kerîmen***", güzel ahlâkın gerektirdiği ve şahsî olgunluğa yakışan güzel ve hoş söz demektir. "Ey babacığım, ey anneciğim!" gibi sözler söylemektir. Nitekim İbrâhim (a.s.)'ın âdeti böyledir. O, babasının küfür içinde olduğunu bildiği halde ona "Babacığım" demiş, anne-babasını isimleriyle çağırmamıştır. Çünkü anne-babayı isimleriyle çağırmak bir eziyet ve cefa, kötü edeb ve çirkin çağırıştır. Ancak bazılarının dediği gibi onlar olmadığı zaman gıyablarında isimleriyle anılabilirler.

İnsan, sesini anne-babasının sesinden fazla yükseltmez, onlarla yüksek sesle konuşmaz. Aksine fısıltıyla ve alçak sesle konuşur. Sağır olmaları hâlinde ve bir husûsu daha iyi anlatmak gibi zaruret hâsıl olduğunda yüksek sesle konuşabilir. Kişi bir başka kimsenin anne-babasına da sövmez. Çünkü sövdüğü kişi de onun anne-babasına söver. Anne-babasına öfkeyle de bakmaz.

❀

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا
رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

24. Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara *(öyle)* rahmet et!" diyerek duâ et.

"*Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger*" 'جَنَاحَ الذُّلِّ ***Cenâha'z-zülli*** = alçak gönüllülük kanadı' ifâdesi, istiâre-i mekniyye/kapalı istiâredir. Burada tevâzu kuşa benzetilmiş ve hayâlî olarak da bu kuşa kanat verilmiştir. Yâni anne-babaya karşı tevazu göster ve yumuşak huylu ol, demektir. Kuşlar yere inmek istediklerinde kanatlarını alçaltır ve kanat kırarlar. Uçmak istediklerinde ise kanatlarını yükseltir, açarlar. Bu âyette Allah Teâlâ, kuşun yere inerken kanatlarını alçaltmasını tevâzu ve yumuşak huyluluk için bir misal kılmıştır. **Kâdî Beyzâvî**, şöyle der: "Allah Teâlâ'nın evlâda kanatlarını indirmesini emretmesi anne babaya karşı alçak gönüllü olmanın vâcibliği konusunda mübâlağa ve istiâreye hazırlık içindir."

İbn Abbâs (r.anhümâ) "Anne-babana karşı kaba ve katı, efendisi karşısında zayıf, zelîl ve suçlu bir köle gibi ol." demiştir. Yâni tevâzu gösterip onların sevgisini kazanmak için böyle davran.

"*Esirgeyerek*" yâni onlara ziyadesiyle merhametinden dolayı böyle ol. Çünkü bugün onlar, daha önce Allah'ın yarattıkları içerisinde kendilerine en çok muhtaç olana muhtaçtırlar. Müfessirler çocuğun ana-babasına muhabbet, şefkat ve merhamet hisleriyle bakması gerektiğini söylemişlerdir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Anne-babasına bir defa merhametle bakan çocuğa hac ve umre sevabı verilir*." Ashab: "Peki bir günde bin defa bakarsa ne olur?" deyince Rasûlullah (s.a.): "*Bir günde yüz bin defa baksa da böyledir*." buyurdu.[65] Bu rivâyet *Hâlisatü'l-hakâyık*'ta geçmektedir.

Yine kişi tevâzudan dolayı annesini öper. Nakledildiğine göre bir adam Üstad Ebû İshâk'a geldi ve: "Dün gece rüyamda sakalının mücevher ve yakutlarla süslendiğini gördüm." dedi. Ebû İshâk: "Doğru söyledin. Çünkü dün gece uyumadan önce sakalımı annemin ayaklarının altına sürdüm. Gördüğün rüya işte bunun içindir." dedi.

Bir evlad anne-babasının hizmetini bizzat kendisi yapmalıdır, başkalarına havâle etmemelidir. Çünkü bir kişinin hocasına, anne-babasına, devlet başkanına ve misafirine hizmet etmesi, bir kusur ve ayıp değildir. Çocuk babasından daha fazla fıkıh bilse de önüne geçip namaz kıldırmamalıdır. Yolda bulunan zararlı bir şeyi kaldırmanın dışında yolda yürürken babasının önüne geçmemelidir. Bir mecliste anne-babasının yanında iken baş köşeye oturmamalıdır. Yemek, içmek, oturmak ve konuşmak gibi hiçbir hususta anne-babasından daha önce davranmamalıdır.

Fakihler söyle demişlerdir: Bir çocuk babasını kiliseye götürmemelidir. Ancak haber gönderip kendilerini kiliseden alıp taşımasını isterlerse bunu yerine getirir. Babasına içki ikram etmez ve uzatmaz. Fakat babası içkisini içtikten sonra bardağını alabilir.

Bir kimse anne-babasını küçümseyip reddederek kendisini başkalarına nisbet etmemelidir. Çünkü bu durum lâneti gerektirir. Rasûlullah (s.a.) böyle kimse hakkında: "*Allah'ın, meleklerin ve insanların tamamının lâneti onun üzerine olsun. Allah böyle kimsenin farz ve nâfile amelini kabul etmez*."[66] buyurmuştur. *el-Esrâru'l-Muhammediyye*'de hadiste geçen *"sarfen ve adlen"* kelimeleri farz ve nâfile olarak açıklanmıştır. *el-Kâmûs*'ta ise şöyle der: "Hadiste 'sarf' tevbe, nâfile, farz, tartı ve kazanç olarak, 'adl' ise fidye, farz, nâfile, ölçü, ölçek ve fidye anlamlarına gelir."

"*Ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse,"* yâni, onların bana rahmeti gibi bir rahmet ile ve küçük olduğum halde beni terbiye edip doğru yola irşad ettikleri gibi, *"şimdi de sen"* merhamet edenlere olan vaadini yerine getirerek *"onlara (öyle) rahmet et!" diyerek duâ et.*" Sonsuz rahmetiyle bağışlaması için Allah'a duâ et. Senin geçici merhametinle yetinme. Kâfir de olsalar duâ et. Çünkü onları İslâm'a iletmesi Allah Teâlâ'nın rahmetindendir.

Kâşifî der ki: "Anne-baba hakkında çocuğun rahmet duâsında bulunmasının hakîkati şudur: Eğer mü'minseler 'onları cennete eriştir' diye duâ eder. Eğer kâfirseler 'Onlara İslâm ve îman yolunu göster.' diye duâ eder."

Ebü'l-Leys Tefsîri'nde yer aldığına göre **İbn Abbas** (r.anhümâ) şöyle demiştir: "İbrahim (a.s.) babası ölünceye kadar istiğfarda bulunmaktan vazgeçmedi. Babasının Allah düşmanı olduğu anlaşılınca ondan uzaklaştı, yâni duâyı terk etti ve kâfir olarak öldükten sonra istiğfarda bulunmadı.

Bir hadiste "*Bir kimse anne-babaya duâyı terk ettiğinde dünyadaki rızkı kesilir*."[67] buyrulmuştur. **İbn Uyeyne**'ye vefat eden bir kimse adına sadaka verilip verilmeyeceği sorulunca şöyle cevap verdi: "Her şey ona ulaşır, fakat ölü bir kişi için istiğfardan daha faydalı bir şey yoktur. Eğer istiğfardan daha fazîletli bir şey olsaydı ana-baba için onu emrederdim." Bu sözleri Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsi de desteklemektedir: "*Allah cennette kulun derecesini yükseltince kul şaşırır ve "Ya Rabbî, bu nasıl oldu?" diye sorar. Allah da: "Çocuğunun istiğfarı sebebiyle." der.*"[68] Başka bir hadiste ise: "*Anne-babasının kabrini her cuma günü ziyaret eden kişi iyilerden, sâlihlerden olur.*"[69] buyrulmuştur.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Nice yıllar üzerinden gelir geçer
Babanın kabrine uğramazsın
Sen babanın yerine/kabrine ne hayır eyledinse
Oğlun da sana öylece eyler

Rivâyet edildiğine göre bir kişi gelip Hz. Peygamber (s.a.)'e : "Ana-babam yaşlandı. Onların küçükken bana baktıkları gibi ben de onlara bakıyorum. Onların hakkını ödedim mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.): "*Hayır. Çünkü onlar bunu yaparken senin hayatta kalmanı isteyerek yapıyorlardı. Sen ise onların ölümünü isteyerek bunları*

yapıyorsun.” buyurdu.[70]

رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فٖى نُفُوسِكُمْ ۜ اِنْ تَكُونُوا صَالِحٖينَ فَاِنَّهُ كَانَ
لِلْاَوَّابٖينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

25. Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.

“*Rabbiniz sizin kalplerinizdekini”* gönüllerinizdeki iyiliğe ve takvâya yönelme kasdını *“çok iyi bilir.*” Sanki bu ifâde anne-babasına karşı hizmet ve saygıyı kerih ve ağır görerek gönlünde gizleyen kimselere bir tehdittir. “*Eğer siz iyi olursanız*”, isyan ve bozgunculuğu değil de iyilik ve hoşnutluğu kasdederseniz “*şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri*” neredeyse hiçbir beşerin kurtulamayacağı bir takım kusurlar işlemiş olsalar da Allah kendisine yönelenleri “*son derece bağışlayıcıdır.*” Onların kusurlarını, sözlü veya fiilî eziyetlerini bağışlayıcıdır.

İmam Gazzâlî şöyle demiştir: “İslâm âlimlerinin çoğunluğu haramlığı şüpheli hususlarda anne-babanın emrine itâatin vâcip olduğunu, fakat kesinlikle haram olduğu bilinen hususlarda vâcip olmadığı görüşündedir. Çünkü şüpheli şeyi terk etmek vera‘dır, anne-babanın rızâsı ve hoşnutluğu ise vâcibdir.”

Denilir ki birinin hakkına özen gösterildiğinde diğerinin rahatsızlık duyması gibi bir durumda anne-babanın her ikisinin de hakkını ödemek, imkânsız olduğu takdirde saygı ve ihtiram husûsunda babanın hakkı tercih edilir. Çünkü nesep babadandır. Hizmet ve ihsanda bulunma konusunda ise annenin hakkı tercih edilir. Hatta anne ve baba aynı anda yanına geldiklerinde babası için ayağa kalkar. Bir şey istediklerinde ise ilk önce annesine verir. Nitekim *Menbau’l-âdâb*’da böyle geçmektedir.

Fakihler derler ki: Eğer çocuğun anne-babasının ikisine de yetecek kadar malı olmaz ve yalnız birisine nafaka vermeye muktedir olursa anne babadan öne alınır. Çünkü anne çocuğu için daha fazla yorulmuştur. Anne çocuğuna hâmile iken ona şefkat göstermiş, hizmet edip sıkıntılara katlanmış, sonra onu doğurup emzirmiş, terbiye etmiş, hizmet edip pisliklerini temizlemiş, hastalandığında hastalığıyla ilgilenmiştir. Nitekim *Fethu’t-takrîb*’de böyle denilmiştir.

Cennet annenin sarayıdır
Annenin ayakları altındadır
Rabbimiz bize nasib eyle
Vâlidemizin râzı olduğu şeyi

Bir kimse Rasûlullah’a gelip babasını ve kendi malını aldığını şikâyet etti. Hz. Peygamber (a.s.) o kimseyi çağırdı. Bir de gördü ki asâsına dayanarak yürüyen yaşlı bir

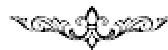
kimse. Hz. Peygamber yaşlı adama niçin oğlunun malından aldığını sordu. O da: "O zayıfken ben güçlü, kuvvetliydim. O fakirken ben zengindim. Ben o zaman malımdan hiçbir şeyi ondan esirgemiyordum. Bugünse ben güçsüzüm o güçlü, ben fakirim o zengin ve malını benden esirgiyor, cimrilik yapıyor." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ağladı ve "*Bunu taş ve toprak bile işitse mutlaka ağlardı*." dedi. Sonra çocuğa dönüp: "*Sen ve malın babana âidsiniz*" buyurdu.[71]

Bir hadiste şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.): "*Burnu sürtülsün!*" buyurunca "Kimin yâ Rasûlallah?" diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.) de: "*Anne-babasından birine veya ikisine yaşlandıkları zaman yetişip sonra da cennete girmeyen kimsenin.*" buyurdu.[72]

Ömer b. Hattâb (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben Hz. Peygamber (s.a.)'i şöyle buyururken işittim: "*Eğer ben sizin benden sonra durumlarınızın değişeceğinden korkmasaydım size dört sınıf kimsenin cennetlik olduklarına şâhidlik yapmanızı emrederdim. Bunlardan ilki mehrini kocasına bağışlayan ve kocası kendisinden hoşnut olduğu halde Allah'a kavuşan kadın. İkincisi pek çok evlâd sâhibi olup çocuklarına helâl lokma yedirmek üzere rızık temini için çalışan kimse. Üçüncüsü, sütün bir daha memeye dönmemesi gibi kesinlikle yapmamak ve tekrarlamamak üzere günahına tevbe eden kimse. Dördüncüsü ise anne-babasına iyi davranan evlâd.*"

Ana-babanın da kötü muamele ve eziyette bulunarak çocuklarını isyana sevk etmemesi, onları iyiliğe alıştırması gerekir. Âriflerden biri şöyle demiştir: "Benim otuz yaşında bir oğlum var. Bana isyan eder de azâbı hak eder korkusuyla otuz senedir ona bir şeyi emretmedim." Fakir (**Bursevî**) der ki: Zaman bozuldu, ihvân değişti. Kötü ahlâkımızdan dolayı kendimiz için ağlayalım. Sahâbe (r.anhüm) nefsin ahlâkından dolayı gözlerinden yaş yerine kan döküp ağlarlardı. Bize ne oluyor ki ağlamayalım. Biz ki hata ve günah denizinde boğulmuşuz, çirkinlik ve ayıp kuyularına düşmüşüz. Ne kendi nefislerimizin hakkı ne de başkalarının hakkı konusunda insafımız var! Sürekli kötülüğü emreden nefisten/nefs-i emmâreden kaynaklanan bu değişmeyi **Hâfız** ne güzel anlatır!:

Kardeşin kardeşine hiç merhameti yoktur
Babalarda oğullarına hiç şefkat yok görürüm.
Kızların da hepsi analarıyla cenk ve cedel eder
Evlâdların hepsi babalarının kötülüğünü ister görürüm
Câhillerin cümle şerbeti gülsuyu ve baldır
Âlimlerin gıdâsını cümle ciğer kanından görürüm
Arap atı semer altında yaralanmış
Altın gerdanlığı cümle eşeklerin boynunda görürüm

---

[64]. *Deylemî*, Hadis no: 2091

[65]. *Süyutî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 264
[66]. *Müslim*, Hac, 467; *Ebû Dâvud*, Edeb, 110; *Tirmizî*, Vasaya 5; *Dârimî*, Siyer, 83; *Müsned*, IV, 187, 238
[67]. *Kenzü'l-ummal*, XVI, 482
[68]. *Müsned*, II, 509; *Mecmeu'z-zevâid*, X, 210
[69]. *Münâvî*, VI, 141
[70]. *Tefsîru İbn Mes'ud* c.5 s.167
[71]. Bk. *İbn Mâce*, Ticârât, 64; *Aclûnî*, I, 239-240
[72]. *Müslim*, Birr, 8; *Müsned*, II, 346

ŞEYTANLARIN DOSTLARI

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذٖيرًا
﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرٖينَ كَانُوٓا اِخْوَانَ الشَّيَاطٖينِۜ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ
كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَٓاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا
فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ
وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبٖيرًا بَصٖيرًا ﴿٣٠﴾

26. Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma.

27. Şüphesiz mallarını saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.

28. Eğer Rabbinden umduğun *(beklemek durumunda olduğun)* bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.

29. Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, *(kaybettiklerinin)* hasretini çeker durursun.

30. Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, *(onları)* çok iyi görür.

Ey yaratılmışların en fazîletlisi! "*Bir de akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver*." Bu âyetin kapsamına Hz. Peygamber (s.a.)'le birlikte onun ümmetinden olan herkes dâhildir.

Ebû Hanîfe (r.h.)'a göre âyetteki akrabalardan maksad mahrem olanların tamamıdır. İster yakınlıkları çocuk ve anne-baba gibi doğum sebebiyle olsun, isterse yakınlıkları erkek ve kız kardeşler gibi doğumdan kaynaklanmayan sebeplerle olsun.

Akrabanın hakkından maksad, fakir iseler onlara nafakalarını vermektir. Bilesin ki fakir kimseye ancak küçük fakir çocuklarının nafakaları ile zengin olsun fakir olsun, müslüman olsun kâfir olsun hanımının nafakasını vermek düşer. Zengin bir kimseye ise -ki zengin temel ihtiyaçlarının dışında nisap miktarı mala sahip olan erkek veya kadındır- fakir oldukları takdirde anne-babasının nafakası ve anne-baba hükmünde olan dede ve ninelerin nafakasını vermesi vâcibdir. Anne-babası veya dede ve ninelerinin müslüman veya kâfir olması durumu değiştirmez. Ancak gayr-i müslim oldukları takdirde bu hüküm ehl-i zimmet; yâni İslâm ülkesinde müslümanların idâresi altında yaşayan gayr-i müslim olmaları durumunda geçerlidir. Anne-baba, dede veya nineler harbî; yâni

dâru'l-harbde yaşayan oldukları takdirde müste'men; yâni İslâm ülkesinde ikâmet eden yabancı devlet tebeası da olsalar nafaka gerekli değildir.

Anne-baba dışındaki mahrem olan diğer akrabalardan fakir, çocuk, kadın olanlara, yatalak hasta veya âmâ olanlara, cehâleti ve beceriksizliğinden dolayı veya şerefli ve büyük kimselerden olduğu için iyi kazanç temin edemeyenlere de nafaka vermek gereklidir. Ancak cehâleti veya beceriksizliğine rağmen iyi kazanç elde etmeye güç yetirebiliyorsa nafaka verilmeyeceği ittifakla kabul edilmiştir.

Anne-baba çalışmaya güçleri olsa dahi onları diğer akrabalara tercih ederek üstün tutmak amacıyla nafaka vermek gereklidir. İlim talebesi kazanç teminine güç yetiremediğinde onun nafakası müzmin hasta gibi babasına âiddir. Nasıl ki akıl-bâliğ olmuş bir kızın ve müzmin yatalak bir oğlun nafakası babaya âidse aynı şekilde ilim talebesinin nafakası da babasına âiddir. Fakir kimsenin hem zengin babası ve hem zengin oğlu olsa; nafakayı anne-babanın vermesi gerekir. Daha önce geçtiği gibi zevciyyet ve doğum bağı hâriç farklı dinlerden olan insanların birbirine nafaka verme zorunluluğu yoktur. Fakir usûlün (kişinin sulbünden geldiği kimselerin) nafakası öncelikle zengin furûa = zürriyetinden olanlara âiddir. Fakir furûun nafakası ise zengin usûle âiddir.

Hristiyan bir kişinin müslüman kardeşine nafaka vermesi gerekli değildir. Aynı şekilde müslüman bir kişinin de fakir hristiyan kardeşine nafaka vermesi gerekli değildir. Çünkü aralarında velâ[73] yoktur. Doğumdan kaynaklanan akrabalıklarda/karâbet-i vilâde nafaka verme husûsunda gerek usûlde ve gerekse furûda en yakın olana itibar edilir. Zû rahim'den kaynaklanan akrabalıklarda ise kişinin miras almaya ehil olmasına îtibar edilir. Amca çocukları gibi mahrem olmayan bir akrabaya nafaka vermek ittifakla vâcib değildir. Bilakis onların hakkı birbiriyle sevgi bağını sürdürmek, ziyarette bulunmak, iyi ve uyumlu geçinmekten ibârettir. Nafaka konusunda daha fazla bilgi için fıkıh kitaplarındaki nafaka bahsine mürâcaat et!

Bir hadiste "*İyilik ve akrabayı ziyaret (sıla-i rahim) ömürleri uzatır, memleketleri mâmur kılar ve malları çoğaltır*."[74] buyrulmuştur. Eğer bir topluluk fâcir ve günahkâr iseler, iyilik ve sıla-i rahim kıyâmet gününde onların hesaplarını azaltır.

Âyette nefse işâret vardır. Çünkü nefis kalbin akrabalarındandır ve onun da hakkı vardır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "*Şüphesiz senin nefsinin de üzerinde hakkı vardır.*"[75] buyurmuştur. Bunun mânâsı, usanmamak ve bıkmamak, şeriatın yükünü taşımakta ve şeriatın hakkını gözetmekte zayıf düşmemek için riyâzatta ve nefisle cihadda aşırı gitmemek demektir. Nefsin hakkı ise yeme, içme ve giyimde, mesken ve meskenin döşemesinde israftan sakınmak, nefsi ifrât ve tefrîtten korumaktır. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

"*Yoksula ve yolcuya hakkını vermek*" Mekke döneminde zekât yerine farz kılınan şeylerdendi. Miskîn/yoksul, hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Fakir ise nisap miktarından daha az mala sahip olan kimsedir. Bunun aksini söyleyenler de olmuştur. Yolcudan maksad seferde olandır. Bu kimselerin malları vardır, fakat yanında değildir. Malından

uzak düşmüş yolcudur.

Malı zikredilen kimselerin dışında ona hak kazanmamış kimselere vermek sûretiyle "*gereksiz yere de saçıp savurma.*" " اَلتَّبْذِيرُ ***et-Tebzîr*** = saçıp savurma", malı uygun olmayan yere harcamak demektir. İsrâf ise malı harcamakta haddi aşmaktır. "***Büsbütün eli açık da olma***." (el-İsrâ, 17/29) buyrularak o da yasaklanmıştır.

Sa'dî şöyle der:

Herkes mala/zenginliğe lâyık değildir
Kimine mal vermek, kiminin de kulağını çekmek lâzımdır

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

27. Şüphesiz mallarını saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar. Şeytan ise Rabbi'ne karşı çok nankördür.

"*Şüphesiz mallarını saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar*." Yâni kendi nefislerini helâk etmekte onun yardımcıları, nimete nankörlük etmek ve isyanda bulunmakta şeytanların benzerleri olmalarıdır. "*Şeytan ise Rabb'ine karşı çok nankördür*." Allah'ı inkârda aşırı gider. Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak Allah'ın nimetlerine şükretmez. Kureyşliler develeri boğazlar ve mallarını gösteriş için hiçbir hayır getirmeyen eğlence ve fuhuş yerlerinde saçıp savururlardı.

Mücâhid şöyle demiştir: "Dağ kadar altın hayır yollarında sarf edilse israf olmaz. Bir dane bâtıl için sarf edilse israf olur."

Bir kimse hayırlı bir işte çok infakta bulundu. Arkadaşı ona: "İsrafta hayır yoktur." dedi. O da: "Hayırda israf yoktur" diye karşılık verdi.

Sa'dî der ki:

Şimdi her ne varsa elinin avucunun üzerine koy, infak et
Ki yarın elinin arkasını dişlerinle ısırırsın

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا
مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾

28. Eğer Rabb'inden umduğun *(beklemek durumunda olduğun)* bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.

"*Eğer*" kendilerine vermek için *"Rabb'inden umduğun* (beklemek durumunda olduğun) *bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan*," başına bir iş gelip rızkını yitirdiğinden dolayı akrabalardan ve diğer insanlardan olan hak sâhiplerinden yüz

çevirmek zorunda kalırsan, demektir. Burada müsebbeb, sebeb yerine ikame edilmiştir. Çünkü rızkı yitirmek ve kaybetmek, onu beklemenin sebebidir.

Hz. Peygamber (s.a.)'den bir şey istendiğinde o şey yanında mevcut değilse hayâsından dolayı susardı. O'na bu durumlarda güzel söz söylemesi emredildi ki onun susmasından dolayı istekte bulunan kimselere yalnızlık ve gariplik musallat olmasın.

"*Hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.*" Onlara kolay ve yumuşak söz söyle, onlara kolay gelecek ve rahatlatacak vaadlerde bulun. Zâhirî mânâsı "kolay söz" olan, ve "yumuşak söz" diye terceme edilen " اَلْقَوْلُ الْمَيْسُورُ ***el-Kavlü'l-meysûr***"un onlara kolaylık için duâ etmek olduğu da söylenmiştir. Yâni onlara: "Allah sizi fazlı ve ihsanıyla zengin kılsın. Allah bizi ve sizi rızıklandırsın." diye duâ et.

Rivâyet edildiğine göre **Îsâ** (a.s.) şöyle demiştir: "Kim bir dilenciyi mahrum olarak kapısından çevirirse melekler onun evine yedi gün uğramazlar. Kim de fakirliğinden hoşnut olarak ölürse cennete ondan daha zengin olarak hiçbir kimse girmez." *el-Hâlisa*'da böyle geçmektedir.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ
مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾

29. Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, *(kaybettiklerinin)* hasretini çeker durursun.

"*Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma.*" Âyette eli sıkı olmak, eli boynuna bağlamak olarak ifâde edilmiştir ki cimrilikten kinâyedir. 'Büsbütün eli açık da olma' ifâdesi ise isrâf etme demektir. Müfessirler bu iki ifâdenin cimrinin cimriliği ve müsrifin savurganlığına temsil olduğunu söylerler. Bu, her ikisini de yaptıklarından dolayı kınamak ve cimrilikle israf arasındaki iktisâda sevk etmek içindir. İktisad ise israf ile cimrilik arasında bir şey olup kerem ve cömertlik bundan ibarettir.

Elleri boynuna bağlı olduğu için hiçbir şey vermeye gücü yetmeyen kimse gibi son derece cimri davranarak hak yolda infak etmekten kaçınma. Elini sonuna kadar açıp elinde hiçbir şey kalmayan kimse gibi son derece cömert davranıp da yanında hiçbir şey kalmayacak kadar elindekilerin tamamını da verme. "*Sonra*" cimrilik yaptığın takdirde Allah nezdinde ve insanlar arasında, hem dünyada hem de âhirette "*kınanır,*" isrâfa varacak şekilde elin açık davrandığında ise elinde hiçbir şey kalmaz ve kaybettiklerinin "*hasretini çeker durursun.*" Pişman olursun.

Cimrilikten elini boynuna bağlama
Çünkü vakar ehli yanında bu haslet iyi değildir
Yine israf tarafına o kadar meyletme
Ki ne varsa bir nefeste elinden çıkarıverme

Çünkü bu iki yol arasında o kadar
Fark vardır ki güneşten ta sühâ yıldızına kadar
İmdi bütün işlerde orta yolu tutmak
Şu delil ile ki 'İşlerin hayırlısı orta olanıdır' buyrulmuştur

el-Kevâşî'de der ki: "Doğrusu âyetteki bu hitap Hz. Peygamber (s.a.)'edir, kasdedilen ise başkasıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) insanların gönlü en geniş olanıdır. O yarın için hiçbir şey biriktirmezdi."

Kâşifî der ki: "*Esbâb-ı Nüzûl*'de rivâyet edilir ki müslüman bir hanımla yahudi bir kadın bahse tutuştular. Bahis konusu Hz. Risâletpenâh Efendimiz'in Mûsâ Kelîm (a.s.)'dan daha cömert olduğu idi. Mûsâ (a.s.)'ın cömertliği, isteyeni reddetmemesiydi. Ya ona bir şey ikram eder ya da hoş söz söyleyerek onu memnun ederdi. O yahudi kadın sınamak için kızını Peygamber Efendimiz'e gönderdi. Kızcağız geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, annem sizden bir gömlek taleb ediyor." dedi. Hz. Peygamber ona bir süre sonra gelmesini emir buyurdu. Bir zaman sonra kızcağız: "Annem sizin üzerinizdeki gömleği istiyor." diyerek geri geldi. Hz. Peygamber (a.s.) hücresine vardı, gömleği çıkardı, kıza verdi ve kendisi gömleksiz oturdu. Bilal (r.a.) kamet getirdi. Ashab Peygamber Efendimiz'in çıkmasını bekliyordu. Peygamberimiz ise gömleği olmadığı için dışarı çıkamadı. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu."

Burhânu'l-Kur'ân'da der ki: "Namaz vakti geldiği halde Hz. Peygamber elbisesi olmadığı için hayasından dolayı namaz için mescide çıkmadı. Bunun üzerine sahabe Hz. Peygamber'in yanına vardılar. Rasûlullah'ı bu hal üzere görünce onu kınadılar. Bunun üzerine "*Kınanır ve açık kalırsın*" âyeti nazil oldu. Buradaki 'mahsûran' açık, çıplak demektir. Âyetin tefsiri ile ilgili en âşikâr olan da budur."

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu böyledir. Çünkü ashâbı Hz. Peygamber (s.a.)'i kınadıkları için kınanmış oldu ve çıplak, üstü açık ve elbisesiz ortada kaldı. Çünkü 'el-hasr' kelimesi keşf, yâni açmak, meydana çıkarmak anlamındadır. Buna göre âyetteki " فَتَقْعُدَ ***fetak'ude*** = oturur kalırsın" ifâdesi ile gerçek anlamda oturmanın kasdedilmiş olması daha uygundur. *el-İrşâd* müellifi ise bu rivâyeti uygun bulmamıştır. Çünkü bu sûre Mekkî bir sûredir. Anlatılan kıssa ise Medine'de olmuştur. İşin doğrusunu Allah bilir!

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا
بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

30. Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, *(onları)* çok iyi görür.

"*Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır.*" Allah, hikmetine bağlı olan dilemesiyle dilediği kimselere rızkı bol bol verir, bazılarına da azaltır. Bu genişletme

ve daraltma sırf hikmettir. Kimsenin ona îtiraz etme imkânı yoktur.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de âyetin tefsiri şöyledir: "Allah Teâlâ, bu âyetle Allah'a tevekkül ve bütün işleri ona havâle etmek sûretiyle beşeriyet ve insânî tabîat vatanlarından ubûdiyyet fezâsına çıkmaya işâret ediyor. Bast yaygıları önüne serilmek için bazı vakitlerde nefsin bazı isteklerine bol bol verilir. Bâzı vakitlerde de kabz dizginleriyle hallerini kontrol altına almak için nefsin dilekleri daraltılır. Bütün işler Allah'ın sonsuz hikmetine ve ezelî hükümlerine havâle edilmiştir."

"*Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır,*" onları "*çok iyi görür.*" Allah kullarının gizli ve âşikâr hâllerini, kendilerine gizli kaldığı hâlde faydalarına olan şeyleri de bilir. Allah Teâlâ (bir kudsî hadiste) şöyle buyurmuştur:

"*Benim mü'min kullarımdan öyle kimseler vardır ki onun îmânına ancak zenginlik uygundur. Şâyet onu fakirleştirsem fakirlik onun îmânını bozar. Mü'min kullarımdan öyle kimseler de vardır ki îmânına ancak fakirlik uygundur. Şâyet onu zenginleştirsem zenginlik onun îmânını bozar. Benim öyle mü'min kullarım vardır ki îmânını ancak sıhhat düzgün tutar. Ona hastalık verdiğimde bu durum onun îmanını bozar. Yine benim öyle mü'min kullarım vardır ki îmânını ancak hastalık sağlam tutar. Onu iyileştirsem îmânını bozar. Ben kullarımın işlerini onların kalplerindekini bilerek düzenlerim. Şüphesiz ki Ben en iyi bilenim ve her şeyden haberdar olanım*."[76] *Bahru'l-ulûm*'da geçtiği üzere bu hadisi Enes (r.a.) rivâyet etmiştir.

Allah zengin de kılar fakir de. Bazen bolca verir, bazen de kısar. Şâyet Allah insanların tamamını zengin yapsaydı azgınlaşır, yoldan çıkarlardı. Bütün insanları fakir ve muhtaç kılsaydı o zaman da Allah'ı unutur ve helâk olurlardı. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Beş şeyden önce amellerde acele edin: Azdıran zenginlikten, unutturan fakirlikten, aklı götüren yaşlılıktan, ifsad eden hastalıktan ve ani ölümden*."[77]

Eğer zenginlik bazı kimseler için azgınlık sebebi oluyorsa Allah azacağını, isyan edeceğini bildiği kimseden bu zenginliği alır ve onu fakirleştirir. Çünkü Allah çok iyi bilmektedir ki fakirlik ona Allah'ı unutturmayacak, bilakis dili Allah'ı zikirle, hamd ile meşgul olacak, kalbi ise Allah'a tevekkül ve ona ilticayla dolu olacaktır. Fakirlik bazı kimselere Allah'ı unutturuyorsa Allah böyle olacağını bildiği kimseden fakirliği uzaklaştırır.

Mesnevî de şöyle denilir:

Fakir, Allah'tan korktu, kendini ibadete verdi.
Yoksulluk, işte bu yüzden daima övünülecek bir şeydir!
Zengin zenginliği yüzünden Allah kapısından reddedildi.
Çünkü kudreti var; sabrı terk etti, dilediğini yapıverdi!..
Âcizlik, yoksulluk, insana aman verir,
Hırslarla, gamlarla dolu olan nefis belâsından.

Akıllı kişiye gereken Allah'ın emrine teslim olmak, Allah'ın kazâsına rızâ göstermek,

sıkıntı zamanlarında sabretmek, bolluk zamanlarında şükretmek ve imkân buldukça Allah yolunda infak etmektir.

el-Esrâru'l-Muhammediye'de der ki: **Üveys Karanî** (r.h.) her sabah ve akşam evinde olan fazla yiyecek ve giyecekleri sadaka olarak verir ve şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ مَنْ مَاتَ جُوعًا فَلاَ تُؤَاخِذْنِى بِهِ وَمَنْ مَاتَ عُرْيَانًا فَلاَ تُؤَاخِذْنِى بِهِ

"Allah'ım! Açlıktan bir kimse ölürse beni onun yüzünden muâheze etme, kınama. Çıplak olarak bir kimse ölürse ondan dolayı beni kınama!"

Hallâc (r.h.) kendi hâlini haber vererek şöyle derdi: "Bir kimse yirmi gün aç vaziyette otursa da sonra bir gün yiyecek imkânı doğsa, fakat o beldede bu yiyeceğe kendisinden daha muhtaç bir kimsenin olduğunu öğrendiği halde onu kendisine tercih etmeyip o yiyeceği yese rütbesini kaybeder." Bu makam görünüşe göre Üveys'in makamından daha yüce bir makâmdır.

Kâmil şeyh **Muhammed b. Ali Arabî/İbn Arabî** şöyle demiştir: "Bilesin ki Üveys'in sözü onun yüksek makamına ve mükemmel kutbiyyetine işâret ediyor. Çünkü bu söz vaktin îmamının hâlini ifâde ediyor. Sâhip olduğunu veriyor ve kendisini kullarına halife kılan Allah'a onlara rahmet etmesi ve şefkat göstermesi için bu şekilde tazarrû ve niyazda bulunuyor. Mükemmil olan başkasını kemâle erdiren, rahmeti gadabına gâlib olandır. Nitekim Allah Teâlâ halifelerin en kâmili ve kutubların efendisi hakkında: "***Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik***." (el-Enbiyâ, 21/107) buyurmaktadır. Fakat ârif, Hallâc gibi hâl sâhibi olduğu zaman kendi nefsiyle diğer insanların nefsine farklı davranır. Kendi nefsine şiddet, kahır ve azabla muâmele eder, diğerlerine ise onları kendisine tercih ederek îsar, rahmet ve şefkatle muamele eder.

Hâl ile makam arasındaki farkı bilmek sûretiyle makâm, temkîn ve kuvvet sâhibi olduğu zaman nefsi ona yabancı olur. O yüceliklere yükselir, nefsi kendi cinsinden olanlarla süflî olarak kalır. O zaman başkalarına şefkat gösterdiği gibi kendi nefsine de şefkat göstermesi gerekir. Çünkü velâyet sâhibi ârifin edebi şöyledir:

Sadaka vermek için dışarı çıktığında sadaka vermeye lâyık ilk karşılaştığı miskine mutlaka sadakayı verir. O sadakayı başka bir miskine vermek için bırakır ve ilk miskîne vermezse Rabbinden nefsinin hevasına intikal etmiş olur. Çünkü velâyet risâlet gibidir. Dâveti belli bir şahsa özel, has kılmaz, karşılaştığı ilk kimseye "Lâ ilahe illallah de." diye dâvette bulunur.

Kâmil veli, peygamberin halifesidir. Allah bir velîye bir rızık verdiğinde bilir ki bu rızık kendisiyle hayvânî nefisler âlemine gönderilmiştir. Bundan dolayı kendisine verilen bu miktar rızkı insanlara iletmek için aklının semâsından nefisler toprağına iner. Onu karşılayan ilk nefis kendi nefsidir, başkalarının nefsi değil. Çünkü başkalarının nefsi onunla ilgili değildir ve onu tanımaz. Fakat kendi nefsi ona bağlıdır, devamlı kapısında durmaktadır. Kapısını her açtığında onu karşısında bulur ve nefsi ondan emânetini ister. O da kendi nefsini, başkalarının nefislerine takdim eder. Çünkü o ilk

isteyen, taleb edendir. İşte bu sırra Allah Rasûlü (s.a.) şu sözüyle işâret etmiştir: "*Önce nefsinden başla, sonra yakınlarından.*"[78] Yakın akrabalar iyilik yapmaya daha lâyıktır. Çünkü onların seninle bağlantıları, ilgileri vardır ve devamlı kapındadırlar, senden ayrılmazlar. Ancak başkalarının seninle bağı, ilişkisi yoktur, seninle ve âilenle beraber bulunma zarûreti bulunmamaktadır. Allah'ın diğer esrârı gibi, onlar geride kaldıkları için geri bırakıldılar. Her kalp ki karşısına çıkıp kendisinden isteyene, esrardan ve hikmetlerden onun açlığı ve susuzluğu, zillet ve ihtiyacı miktarınca nasîbini verir, işte onlar Allah'ın has kullarıdır. İşte bu makama Hz. Peygamber (s.a.) şu sözüyle teşvik etmiştir. "*Allah'ın nefehâtını, lütuflarını talep edin*."[79] İşte bu, hadisin sırrı ve şerîatın gayesidir. Kim gecikirse geciktirilir. Kim unutursa unutulur.

Şimdi iki menzil ve makam arasında ne kadar fark olduğuna bir bak. Sonra yine bu makamın yüceliğine ve yüksekliğine bir bak; nasıl zâhirde avamın halleri ile müşterek oldu. Çünkü onlar cömertlikte bulunurken önce kendilerine; sonra başkalarına cömertlik yaparlar. Onların tasarrufları ancak bu hakikatin hükmü altındadır. Halbuki onlar bunu hissetmezler. Âlemin sırlarının Allah ile olan konumunu bilmedikleri için bu sırlardan habersiz ve hayvanların seviyesine düşmekle birlikte onlar diğergâmlık konusunda hırs gösterdiler ve bununla övüldüler. İşte bu Hallâc'ın zikrettiği makamıdır. Sen bu makamın terakkî ve yücelmede en son zirve, doruk nokta olduğunu zannettin. İşte hakikatler böylece birbirinden ayrılır ve inceliklerin düğümleri çözülür." **Şeyh-i Ekber** (k.s.)'un sözü burada bitti.

---

[73]. Mirasçı olmak için uygun olan hükmî yakınlık.
[74]. Bk. *Terğib*, IV, 96
[75]. *Buhârî*, Savm, 55, 59; *Müslim*, Sıyam, 181, 182, 186, 193
[76]. *Kenzü'l-ummal*, I, 389
[77]. Bk. *Tirmizî*, Zühd, 3; *Münâvî*, III, 195
[78]. *Müslim*, Zekat, 95, 97; *Ebû Dâvud*, Zekat, 39
[79]. *Aclûnî*, I, 269

VERİLEN SÖZ
SORUMLULUK GEREKTİRİR

وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْۜ اِنَّ قَتْلَهُمْ
كَانَ خِطْـًٔا كَب۪يرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةًۜ وَسَٓاءَ
سَب۪يلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَمَنْ قُتِلَ
مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّه۪ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِۜ اِنَّهُ كَانَ
مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۖ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُ۫لًا ﴿٣٤﴾

31. Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.

32. Zinâya yaklaşmayın. Şüphesiz o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.

33. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine *(hakkını alması için)* yetki verdik. Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin. Zâten *(kendisine bu yetki verilmekle)* o, alacağını almıştır.

34. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.

Ey Araplar! "*Geçim endişesi ile"* fakirlik korkusuyla ya da fakirlik korkusu olmaksızın *"çocuklarınızın canına kıymayın."* Araplar Câhiliyye döneminde fakirlik korkusuyla erkek çocuklarını öldürür, kızlarını da diri diri toprağa gömerlerdi. Allah onlara bunu yasakladı ve onlara rızıklarını vereceğini garanti vererek şöyle buyurdu: "*Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz.*" Yoksa bizden başkası vermez. O hâlde onların rızkı için endişelenmeyin. O kime can verirse nân/ekmek de verir.

Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Bir efendi ki bir köleyi satın alır, onun ihtiyaçlarını görür,
Nasıl kulu yaratan onun ihtiyaçlarını görmez?
Sende Cenâb-ı Hakk'a îtimâd yoktur,
Kölenin efendisine olan îtimadı kadar.

Herim, **Üveys Karanî**'ye "Nerede olmamı emredersin?" diye sordu. Üveys Şam tarafına işâret etti. Herim: "Orada geçim nasıl?" diye sordu. Üveys: "Yuh olsun bu kalblere! Onlara şüphe karışmış, nasihat de fayda etmiyor!" dedi.

"*Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.*" Allah'ın binâsı yıkıldığı ve nesli yok

ettiği için büyük bir günahtır.

Bilesin ki bu âyetin başından 39. âyetin sonuna kadar olan on âyette on kınanmış kötü **huy**un on iyi huyla değiştirilmesine işâret vardır. Kınanan on hasletin **birincisi** *cimrilik*, **ikincisi** *uzun emeldir*. "*Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın.*" âyetinde bu iki haslet kınanmıştır. Çünkü cimrilik ve uzun emel Câhiliyye Araplarını çocuklarını öldürmeye sevk etmişti. Allah "*Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz*" buyurarak onlara bu kötü hasletlerini cömertlik ve tevekküle dönüştürmeleri gerektiğini gösterdi.

Anlatıldığına göre **Yahyâ b. Zekeriyyâ** (a.s.) şeytanla kendi sûretinde karşılaştı ve ona şöyle dedi:

"–Ey İblis! İnsanlardan sana en sevgili olan kimse ile en çok kızdığın kimsenin kim olduğunu bana haber ver." Şeytan:

"–İnsanlardan en çok sevdiğim kimse cimri olan mü'mindir. En çok kızdığım ise cömert olan fâsıktır" dedi.

Yahyâ (a.s.):

"–Bu nasıl oluyor?" deyince şeytan:

"–Çünkü cimrinin bana cimriliği yeter, cömert fâsıka gelince Allah'ın onun cömertliğine muttali olmasından ve onu kabul etmesinden korkarım." dedi. Sonra "Şâyet sen Yahyâ olmasaydın haber vermezdim." diyerek dönüp gitti.

Derler ki: Bir kimsenin âilesini zühde zorlaması yakışmaz. Bilakis onları zühde dâvet eder, icâbet ederlerse ne âlâ. Etmezlerse îtidal sınırını aşmaksızın onlara dünyalıktan bol bol verip kendi hallerine bırakır. Kendi nefsine de dilediğini yapar.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰىٓ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةًۜ وَسَٓاءَ سَب۪يلًا ﴿٣٢﴾

32. Zinâya yaklaşmayın. Şüphesiz o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.

"*Zinâya yaklaşmayın*." Bizzat zinâ yapmak bir tarafa zinânın öncüleri olan öpmek, göz kırpmak ve şehvetle bakmak gibi kötü fiillere bile yaklaşmayın! "*Şüphesiz o,*" zinâ çirkinliği son derecede açık, haddi aşan "*bir hayâsızlıktır.*" Zinâ, adam öldürmek gibidir. Çünkü zinâda nesebleri yok etmek vardır. Çünkü nesebi belli olmayan kimse hükmen ölü gibidir.

"*Ve çok kötü bir yoldur*." Yâni, zinâ yolu ne kötüdür. Çünkü zinâ, zinâ edeni cehenneme sürükler. Bu aynı zamanda neseblerin kesilmesi ve fitnelerin kışkırtılması için bir yoldur. Bir hadiste "*Bir kul zinâ yaptığında ondan îman çıkar, başının üzerinde bir gölge gibi durur. Zinâ fiilini bitirdiğinde îman ona döner*."[80] buyrulmaktadır.

Sahabeden birinden rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Zinâdan kaçının! Çünkü onda altı haslet vardır. Bunlardan üçü dünyada, üçü de âhirettedir. Dünyada olanların ilki rızkın noksanlaşmasıdır. Yâni zinâ sebebiyle rızkın bereketi gider, hayırdan mahrum

olur. İkincisi ömrün noksanlaşması, üçüncüsü ise insanların kalbinde kendisine buğz oluşmasıdır. Çünkü zinâ, insanın değerini yok eder. Âhiretle ilgili üç haslet ise Allah Teâlâ'nın gadabı, hesabının şiddetli olması ve cehenneme girmektir.

Bir haberde "*İki göz de zinâ eder, iki el de zinâ eder*."[81] buyrulmuştur.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Kuş, o taneye baktıkça bakar, hoşlanır,
Ama tane de uzaktan o kuşun yolunu vurur!
Bu uzaktan bakış ok ve zehir gibidir...
Gittikçe sevgin artar, sabrın eksilir!

Bil ki şehvetin galebesi zinâyı doğurur. *Şehvet* ise kınanan on hasletten **üçüncüsü**dür. Allah zinâyı yasaklamak sûretiyle şehveti iffete dönüştürmüştür.

Hikâye edildiğine göre Basra'da **Miskî** diye tanınan bir kimse vardı. Kendisinden misk kokusu yayıldığı için ona bu isim verilmişti. Bu kokunun nereden geldiği sorulunca şöyle dedi: "Ben insanların en güzel yüzlüsü idim ve utangaçtım. Babama: 'Onu çarşıda bir yerde çalıştırsan da insanlarla görüşüp açılsa' denildi. Babam da beni bir kumaş dükkanına verdi. Yaşlı bir kadın geldi ve bazı şeyler istedi. Ben de istediklerini ona çıkarıp verdim. Kadın: "Parasını almak için benimle gelsen olmaz mı?" dedi. Onunla birlikte gittim. Nihâyet beni büyük bir köşke götürdü.

Köşkte büyük bir kubbe, onun içinde de bir yatak vardı. Altın işlemeli yaygıların üzerinde de bir câriye oturuyordu. Âniden beni göğsüne doğru çekti. Ben "Allah'tan korkarım" dedim. Kadın "Önemli değil" dedi. Bunun üzerine ben: "Sıkıştım, helâya gitmem lazım" dedim. Helâya girdim, büyük abdestimi yaptım ve pisliği yüzüme ve bütün bedenime sürüp dışarı çıktım. Bana: "Bu deli " dediler ve ben de kurtuldum. Geceleyin rüyada bir adam gördüm. Bana: "Sen neredesin, Yusuf b. Yâkub nerede!" dedi. Sonra "Beni tanıyor musun? diye sordu. Ben de "Hayır! tanımıyorum." dedim. "Ben Cebrâil'im." dedi, sonra elini yüzüme ve bedenime sürdü. İşte o vakitten beri Cebrâil (a.s.)'dan bana misk kokusu yayılıyor. İşte bu iffet ve takvânın bereketidir."

İblis, Mûsâ (a.s.) ile karşılaştı ve şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Öfkelendiğin zaman beni hatırla (O öfkeyi benden bil). Çünkü benim yüzüm senin kalbinde ve gözlerim de gözlerindedir. Senin içinde kanın damarlarda dolaştığı gibi dolaşırım. Düşmanla karşılaştığında beni hatırla. Çünkü düşmanla karşı karşıya geldiği zaman Âdemoğluna gelir ve harpten kaçıncaya kadar ona çocuğunu, hanımını ve âilesini hatırlatırım. Mahremin olmayan kadınla oturmaktan sakın. Çünkü ben onun sana, senin de ona elçisiyim." *Âkâmül-mercân*'da böyle geçmektedir.

❀

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ
جَعَلْنَا لِوَلِيِّهٖ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ ۗ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

33. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine *(hakkını alması için)* yetki verdik. Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin. Zâten *(kendisine bu yetki verilmekle)* o, alacağını almıştır.

"*Haklı bir sebep olmadıkça*" haklı olan sebep dışında herhangi bir sebeple "*Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın.*" Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı, müslüman olan veya anlaşma ile canları koruma altına alınmış zimmî ve muâhidlerin canlarına kıymayın. Bir kişinin öldürülmesini gerekli kılan üç sebep vardır. Bunlar: "Îman ettikten sonra küfre dönmek, evlendikten sonra zinâ yapmak ve kasıtlı olarak suçsuz bir kimseyi öldürmektir.

"*Bir kimse zulmen öldürülürse*" yâni bu üç suçtan birini işlemediği halde öldürülürse "*onun velîsine* (hakkını alması için) *yetki verdik.*" Burada veli, öldürülen kimseden sonra onun işlerini üstlenecek olan mirasçıları veya mirasçısı olmadığı takdirde devlet başkanıdır. Çünkü devlet başkanı velisi olmayanın velisi, sorumlusudur. Buradaki 'yetki'den maksad ise veli isterse katil (kısasen) öldürülür, dilerse ondan diyet alır.

"*Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin.*" Veli öldürme işinde kulağını, burnunu keserek, (müsle) veya katil dışında bir başkasını, katilin akrabalarından birini öldürerek meşrû sınırı aşıp aşırılıkta bulunmasın. Câhiliyye döneminde katili öldürmek yeterli görülmezdi. Öldürmek denk ve eşit olmadığında dengeyi sağlamak için katilin yerine katilin akrabalarından birini öldürürlerdi. **Kâşifî** der ki: "Câhiliyye döneminde bir kimse öldürülünce maktulün vârisi o kimseyi öldüreni öldürmez, belki katilin kabilesinin büyüğüne kasdederdi." Ya da bir kişi yerine iki kişi öldürürdü. Câhiliyye devrinde eşraftan bir kimse öldürüldüğünde katilin öldürülmesiyle yetinmezler, katilin akrabalarından bir grubu daha öldürürlerdi. Bir başka aşırılık da hem diyet alıp hem de katili öldürmektir.

"*Zâten* (kendisine bu yetki verilmekle) *o,*" veli "*alacağını almıştır.*" Şeriat ve devlet başkanı ona yardım eder. Allah veliye kısas ve diyet hakkını vermek, devlet başkanlarına da hakkını eksiksiz olarak elde etmesi için veliye yardımcı olmalarını emrederek yardımda bulunur. Âyette "o" zamirini öldürülen kişiye râci kılmak da mümkündür. O takdirde mânâ: "Allah öldürülen kimsenin katilini öldürmek ve öldürülene de ecir vermek sûretiyle yardım eder" demektir.

"Kasıtlı olarak adam öldüren kimsenin tevbesi nedir?" diye soracak olursan, şöyle cevap veririm: Rasûlullah (s.a.): "*Kasıtlı olarak adam öldüren katilin tevbesi üç şeydedir: Ya öldürülmesi veya affedilmesi ya da ondan diyet alınmasıdır. Bunlardan hangisi yapılırsa o, katilin tevbesidir.*"[82] buyurmuşlardır. Bu hadisi **Enes** (r.a.)

rivâyet etmiştir.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۖ
وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُ۫لًا ﴿٣٤﴾

34. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.

"*Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar,"* onun malında tasarrufta bulunmak bir yana *"ancak en güzel bir niyetle yaklaşın.*" Yâni, ancak en güzel haslet ve yollardan birisiyle onların malını kullanabilirsiniz. Bu ise o malı korumak, işletip çoğaltmak sûretiyledir. Yâni, yetimin asıl malına dokunmayıp kârıyla yetimin geçimini sağlarsınız.

Âyetteki istisnâ ile gösterilen en güzel şekilde yetimin malında tasarruf, yetim büluğ çağına gelinceye kadardır. *Bahru'l-ulûm*'da der ki: "Rüşde erme idrâk iledir. Denildiğine göre bundan maksad kişinin bâliğ olmasıyla birlikte rüşdüne eriştiğinin hissedilmesidir. Bunun son haddi otuz üç yaştır."

"*Verdiğiniz sözü de yerine getirin.*" İster Rabbiniz ile aranızdaki ahid, isterse diğer insanlarla yaptığınız ahidler olsun hepsini yerine getirin. Ahde vefâ, ahde sâdık kalarak gereğini yapmaktır.

"*Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*" Anlaşma yapan kimseden anlaşmayı bozmaması ve anlaşmaya sâdık kalması istenir. *el-Kevâşî*'de şöyle denilir: Mânâ gerçekten ahdini bozan kimseyi azarlamak da olabilir. Meselâ diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna kendisini öldüreni kınamak için "Niçin öldürüldün?" diye sorulur. O zaman bu bir temsîldir. Yâni iyiliklerin nûrânî cisimlere, kötülüklerin de zulmânî cisimlere dönüştürülüp tartıldığı gibi, söz de kendisine soru yöneltilen bir kimse şeklinde canlandırılır. Nitekim **Müftî Sa'dî**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

---

[80]. *Ebû Dâvud*, Sünnet, 15
[81]. *Müsned*, II, 343, 344, 372, 411, 528, 535, 536
[82]. *Deylemî*, Hadis no: 2370

RABBİMİZİN VAHYETTİĞİ HİKMETLER

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ
وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌۜ اِنَّ السَّمْعَ
وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي
الْاَرْضِ مَرَحًاۚ اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا
﴿٣٧﴾ كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ مِمَّٓا اَوْحٰٓى
اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِۜ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِي
جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

35. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.

36. Bilmediğin şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.

37. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen *(ağırlık ve azametinle)* ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara erişebilirsin.

38. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin nezdinde sevimsizdir.

39. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve *(Allah'ın rahmetinden)* uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.

Müşterileriniz için "*ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün*" ölçüyü tam yapın, eksik tartmayın. Âyette ölçme "ölçtüğünüz zaman" diye kayıtlanmıştır. Çünkü eksik ölçmek müşteriye satma sırasındadır. İnsanlardan ölçerek satın alma sırasında adâletli olmalarını emretmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü başka bir âyette de "***Onlar insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü tam yaparlar***." (el-Mutaffifîn, 83/2) buyrulmaktadır.

"*Ve doğru terazi ile tartın*." " اَلْقِسْطَاسُ ***el-Kıstâs*** = terazi, kantar demektir." Arapça'ya sonradan girmiş bir kelimedir. Kendisiyle küçük veya büyük her şeyin tartıldığı tartı âletidir. Bazıları bu kelimenin aslının Rumca olduğunu, sonradan Arapça'ya girdiğini söylemişlerdir. Ama bu, Kur'ân'ın Arapça olmasına zarar vermez. Çünkü Arapça'ya sonradan girmiş kelimeler Arapça kelimelerin kalıbına uymaktadırlar. *Bahru'l-ulûm*'da şöyle demiştir: Cumhur, bu kelimenin adâlet ve terazi anlamlarına gelen قِسْط kökünden alınmış Arapça bir kelime olduğunu söylemişlerdir. En doğru görüş de budur.

“ٱلْمُسْتَقِيمُ *el-Müstakîm* = eşit, denk demektir.” Herhalde terazi dosdoğru olunca tartı tam olarak yerine getirilmiş olacağı için terâzinin doğru olması emredilmekle yetinilmiştir. Çünkü terazi tam olduğu zaman genellikle zulüm düşünülemez. Ancak ölçü öyle değildir. Çünkü çoğu zaman âlet dosdoğru olduğu zaman bile eksik ölçme mümkün olur. Nitekim âyette ölçüyü tam yapma emriyle yetinilip ölçüyü adâletle yapmak zikredilmemiştir. Çünkü ölçünün tam yapılması ölçünün adâletle yapılmasından/düzeltilmesinden önce düşünülemez. Bir başka âyette de ölçü ve tartı âletlerinin düzgün olması şöyle emredilmiştir: “***Ölçü ve tartıyı adâletle yerine getirin***.” (Hûd, 11/85)

“*Bu,*” ölçü ve tartıyı tam ve eşit olarak yerine getirmeniz sizin için dünyada “*hem daha iyidir*” Çünkü bu, muâmelesinde rağbeti ve iyi anılmayı gerektiren bir emânettir “*hem de neticesi bakımından daha güzeldir.*”

Bilesin ki kınanan on hasletten **dördüncüsü**, *öfke*dir. Bu ise daha önce geçen: “***Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın muhterem kıldığı cana kıymayın.***” (el-İsrâ, 17/33) âyetinde bildirilmektedir. Çünkü öfkenin insanı kaplaması haksız yere ölüme sebebiyet verir. Allah da bunu: “*Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine (hakkını alması için) yetki verdik.*” âyetindeki hükümle değiştirmiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulur:

“*Kıyâmet günü Rahmân’ın arşına en yakın olan kimse, haksız yere öldürülen mü’mindir. Başı sağ tarafında, katili de sol tarafındadır. Şah damarlarından kan fışkırır. “Rabbim, buna beni niçin öldürdüğünü sor. Niçin benimle duâlarımın arasına girdiğini sor.” der. Allah da “Sen helâk oldun!” der ve kâtil cehenneme götürülür*.”[83]

Enuşirvân şöyle demiştir: “Dört şey çirkindir. Onların dört kimsede bulunması ise daha çirkindir.

Devlet başkanlarında cimrilik,

Hâkimlerde yalan,

Âlimlerde hiddet,

Kadınlarda hayâsızlık.”

“Hilim/yumuşak huyluluk, bütün âfetlerin perdesidir.” denilmiştir.

Kınanan on hasletten **beşincisi** *israf*tır. Çünkü her şeyde aşırılık israfı doğurur. Allah da onu îtidâl ile değiştirir. **“*Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin. Zâten* (kendisine bu yetki verilmekle) *o, alacağını almıştır.*”** (İsrâ, 17/33) âyeti de bunu ifâde etmektedir.

Abdullah b. Ömer’den rivâyet edildiğine göre bir gün Rasûlullah (s.a.) Sa‘d’ın yanına uğradı. Sa‘d abdest alıyordu. Rasûlullah (s.a.): “*Ey Sa’d! Bu israf niye?*” dedi. Sa‘d ise: “Abdestte israf olur mu?” diye cevap verdi. Hz. Peygamber (a.s.): “*Evet, akan bir nehir kenarında da olsan olur*.” buyurdu.[84]

Kınanan on hasletten **altıncısı** *hırs*tır. Bu da şu âyette geçer. ***“Yetîmin malına***

yaklaşmayın" (İsrâ, 17/34) Çünkü yetimin malında tasarrufta bulunmak hırstandır. Allah "*ancak en güzel bir niyetle yaklaşın*" sözünde olduğu gibi onu kanâatle değiştirir.

Hikmet sâhibi bir kimseye: "Yaşlı bir kimse nasıl olur da dünyaya genç bir kimseden daha fazla hırslı olur?" denildi. O da: "Yaşlı kimse dünya lezzetlerinden gencin tatmadıklarını tatmıştır." diye cevap verdi.

Sâib der ki:

Yaşlı hurma ağacının kökü genç olanından fazladır
İhtiyarlar da dünyaya daha çok gönül bağlar

Sevrî (r.h.) şöyle demiştir: "Kanâate karşılık hırsı satan kimse zenginliği elde eder."

Yedincisi *ahdi bozmak*tır. Allah "*Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir*" buyurarak bu huyu ahde vefâ ile değiştirmiştir.

Sülemî der ki: "Cenâb-ı Hak insanın uzuvlarından âdâba bağlılık, nefsinden farzları edâ, gönlünden korku ve haşyet, rûhundan Hakk'a kurbiyyet makamından uzak olmama, sırrından mâsivâya nazar etmeme konusunda aldığı ahdi/sözü vardır. İşte Cenâb-ı Hak her ahidden/sözden suâl eder."

Bir kimse o sözün uhdesinden nasıl taşra gele

Zamanımız insanlarının Allah'ın ve insanların haklarına vefâ göstermediklerinde hiç şüphe yoktur.

Hâfız der ki:

Kimseden vefâ isteme ve eğer söz kabul etmezsen
Boş yere simurg ve kimya gibi ol, bak eline ne geçer

Sekizincisi, *hıyânet*tir. Bunu ise Allah "*Ölçtüğünüz zaman tastaman ölçün…*" buyurarak emânet ile değiştirmiştir. Bir adama ölüm gelip çattı. Bir de baktılar ki "Ateşten iki dağ, ateşten iki dağ" diyor. Âilesine onun ne iş yaptığı soruldu. Onlar da: "Onun iki ölçeği vardı. Birisiyle satarken ölçerdi, diğeriyle satın alırken ölçerdi" dediler.

İbn Abbas (r. anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) tâcirlerin yanına varıp: "*Ey tacirler topluluğu! Şüphesiz ki Allah kıyâmet günü sizi fâcirler olarak diriltecektir. Ancak doğru söyleyen, malın hakkını veren ve emâneti yerine getirenler hâriç.*"[85] buyurdu. *Nevâbiğu'l-kelim*'de şöyle denilmiştir: "Güvenilir kimse güvendedir. Hâin ise helâk olarak hıyânete uğrar." denilir. Söyleyen ne güzel de söylemiş:

Emin yoktur, aşk emânetini kimseye söyleme
Bu zamanda ancak Cebrâil emîn olur

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾

36. Bilmediğin şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.

"*Bilmediğin şeyin ardına düşme.*" Âyetteki " قفى ***kafâ***" kelimesi bir şeyi takip etme, iz sürme anlamına gelir. Bu sebeple şiirde dizelerin sonunda tekrarlanan ve aynı sesi veren hecelerin benzeşmesine kâfiye denilir.

Yâni, kendisini maksadına ulaştırıp ulaştırmayacağını bilmediği bir yola giren kimse gibi, hakkında bilgin olmayan söz ve fiillere uyma, tâbi olma.

Zemahşerî şöyle der: "İctihâdı kabul etmeyenler bu âyeti delil göstermişlerdir. Halbuki bu doğru değildir. Çünkü ictihadda bir tür ilimdir. Şeriat zann-ı galibi ilim yerine ikame etmiş ve zann-ı galible amel edilmesini emretmiştir." Yâni Zemahşerî tercih edilen (râcih) îtikadın kesin itikad hükmünde olduğunu, çünkü şâhidlikle ve kıbleyi araştırıp ictihad etmek ve benzeri hususlarla amel etmenin vâcib olduğunda icmâ bulunduğunu söylemek istiyor. Dolayısıyla bu âyette zanna tâbi olup kıyasla amel etmeyi uygun görmeyen Zâhirîler gibi kimseler için bir delil yoktur.

"*Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların*" bu organların "*hepsi ondan*" kendisinden ve onunla sâhibinin yaptıklarından "*sorumludur.*" Yâni onlardan sorulur ki: "Sizin sâhibiniz sizinle ne muâmele eyledi?" Kulağa ne işittiği, göze ne gördüğü, gönülden ne bildiği ve niçin bildiği sorulur.

Allah Teâlâ bu organlardan akıllı kimseler gibi bahsetmiştir. Çünkü organlara, durumları hakkında hesap sorulacak ve sahipleri aleyhine şâhidlik edeceklerdir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilir: Bilesin ki kulak, göz ve kalple ilgili hakkında bilgi olmayan her şeye uyulması yasaklanmıştır. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmuştur: 'İşitilmesi câiz olmayan hiçbir şeyi işitme, görülmesi câiz olmayan şeylerin hiç birini görme ve azmetmen câiz olmayan hiçbir husûsa karar verme. Çünkü bunların her birinden Allah Teâlâ sorgular ve cezalandırır.' Kişinin en çok hata yaptığı azâsı olmasına rağmen Allah burada dili zikretmedi. Çünkü kulak ona delâlet etmektedir. Çünkü insanlar burunları üstü cehennem ateşine ancak dillerinin söyledikleri sebebiyle düşerler. Bu sözler de zorunlu olarak kulak tarafından işitilen şeylerdir.

Âyet kişinin günah işlemeye azim ve niyet etmesiyle muaheze edilip sorgulanacağına delâlet etmektedir. Nitekim Allah "***Fakat Allah sizi kalplerinizin kazandıklarından hesaba çeker***." (el-Bakara, 2/225) buyurmaktadır. Yâni kişinin kendi tercihi ve irâdesiyle kalben yaptığı dünya sevgisi, riya, kendini beğenme, hased, kibir ve gaflet

gibi kalbin amellerinin çirkin olanlarından hesaba çekilir. Ancak insan, kendisinin ihtiyârı, irâdesi bulunmayan hususlarda hesaba çekilmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "*Ümmetimin nefislerinin fısıldadığı; içinden geçen fenâ şeyler (hadîs-i nefs) affedilmiştir*."[86] buyurmuştur. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'de şöyle der: "Müslim hadîsinde geçtiği üzere konuşulmadığı veya yapılmadığı sürece hadîsü'n-nefsten; yâni insanın içinden geçen fenâ düşüncelerden hesab sorulmaz."

Bu hususta söylenilenlerin özeti şudur: Bir kimsenin nefsinde günaha yönelme beş mertebede gerçekleşir. Birincisi *hâcis*tir. Bu ise günah işlemenin nefse atılması, ilka edilmesidir. İkincisi, bu düşüncenin nefiste devamlı sûrette dolaşmasıdır ki buna *hâtır* denilir. Üçüncüsü ise nefiste o kötülüğü yapıp yapmama husûsunda tereddüd geçirme safhasıdır. Buna da *hadîsü'n-nefs* denilir. Dördüncüsü *hemm*, yâni kötülük yapma kasdını tercih etmektir. Beşincisi ise *azim*dir. Bu ise kasdın kuvvet kazanması ve ona kesin karar vermektir.

Bir kimsenin hâcisten cezâlandırılmayacağında icmâ edilmiştir. Çünkü o kişinin kendi fiillerinden değildir. O kendisine vârid olan reddetmeye ve bir şey yapmaya kâdir olmadığı bir şeydir. Ondan sonra gelen hâtırı ise hâcis kendisine ilk vârid olduğunda kendisinden uzaklaştırarak reddetmeye kadirdir. Ancak hâtır ve ondan sonraki hadîsü'n-nefs sahih hadiste bildirildiğine göre giderilebilir. Hadisü'n-nefs ortadan kaldırılabildiğine göre ondan öncekilerde elbette giderilebilir.

Büyüklerden birisi havâtırın tamamının affedileceğini, ancak Mekke'deki havâtırın bağışlanmayacağını söylemiştir. Bu sebeple Abdullah b. Abbâs kendisi için ihtiyat göstererek Taif'te oturmayı tercih etti. Ayrıca bu üç şey (hâcis, hâtır ve hadîsü'n-nefs) iyilikler hakkında olursa, kasıt olmadığı için bunlar sebebiyle kişiye ecir yazılmaz. Hemm'e ise sahih bir hadiste şöyle açıklanmıştır:

"*İyiliğe karar vermeye; bir hasene yazılır. Kötülüğe karar vermeye; ise bir günah yazılmaz ve beklenilir. Eğer Allah için onu yapmayı terk ederse hasene yazılır, işlerse bir günah yazılır.*"[87]

Bu hadisin mânâsı ile ilgili en sahih görüş şudur: O kimseye sadece yaptığı fiil yazılır. Hadisteki "*bir günah*" ifâdesinin mânâsı budur. Hemm affedilmiştir. Fakat muhakkık âlimler azim sebebiyle kişinin sorumlu tutulacağını söylemişlerdir. Bir kısım alimler ise azmin hemm gibi olduğunu, kişiden sorumluluğun kaldırıldığını belirtmişlerdir.

el-Bezzâziyye'nin Kitâbül-Kerâhiyye kısmında ise şöyle denilir: Azmedip kesin karar vermedikçe bir günahı içinden geçirmek hemm; yâni günah değildir. Eğer azmederse organlarla amelin günahı ile değil, azminden dolayı günahkâr olur. Ancak inkâr gibi yalnızca azimle tamam olan bir husus, bunun dışındadır.

Bilesin ki "*Bilmediğin şeyin ardına düşme*" âyeti kınanan on hasletten **dokuzuncusu** olan zulme işâret etmektedir. *Zulüm*, organları ve âzâları kendilerine emredilenin hilâfına kullanılarak, bir şeyi kendi yerinden başka yere koymaktır. Allah: "*Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur"* buyurarak zulmü adâletle değiştirmiştir. Kulağın zulmü gıybet, boş söz, kadınlarla sohbet, iftirâ, zinâ iftirâsı,

eğlence, edebsiz sözleri dinlemekte kullanmakla olur. Kulağın adâleti ise Kur'ân, hadis, ilim, hikmet, vaaz ve nasihat, iyilik ve hak sözleri dinlemekte kullanılmasıdır.

Kur'an'ın güzergahı öğüt ve nasihattir, kulak ver
İftirâ ve bâtıl şeyleri dilemeye gayret etme

Gözün zulmü, haram kılınan ve şehvet uyandıran şeylere bakmak, dünyalık hususlarda kendinden üstün olanlara, dinî meselelerde ise kendinden düşük olanlara bakmakla, dünya malına ve süsüne ve güzelliklerine bakmakla olur. Gözün adâleti ise Kur'ân'a, ilimlere, âlimlerin ve sâlihlerin yüzüne, Allah'ın rahmetinin eserlerine, öldükten sonra yeryüzünü nasıl dirilttiğine ve eşyaya ibret nazarıyla bakmakla mümkündür. Dünyalık hususlarda kendinden düşük olana, dînî hususlarda ise kendinden üstün olana bakmak da gözün adâletindendir.

Şu iki göz, Hakk'ın san'at ve îcâdını görmek içinse ne âlâ
Yoksa kardeşinin ayıbını görmek için değildir

Hz. Ali (r.a.)'dan sâbittir ki o, Rasûlullah (a.s.)'in yüzüne bakan gözlerin avret mahalline bakmasının uygun olmamasına binâen gözü Rasûlullah (s.a.)'e iliştikten sonra avret mahalline bakmamıştır. Sen de bundan ibret al ve edeb sâhibi ol. Hz Osman (r.a.)'ın sözleri de bunun benzeridir: "Müslüman olduğumdan beri yalan söylemedim. Rasûlullah (s.a.)'e bey'at ettiğim günden beri sağ elimle avret mahallime dokunmadım. Kur'ân'ı okuduğumdan beri pırasa ve benzerlerini yemedim."[88]

Kalbin zulmü ise kin, hased, düşmanlık, dünya sevgisi ve Allah'tan başka şeylerle ilgilenmeyi kabul etmesidir. Adâleti ise kınanan bu huylardan temizlenmesi, aksi huylarla bezenmesi ve Allah Teâlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanmasıdır.

Peyderpey aynadan kiri tozu temizle
Çünkü kirli paslı ayna cila tutmaz

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۚ إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ
الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾

37. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen *(ağırlık ve azametinle)* ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara erişebilirsin.

"*Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.*" Burada yürümenin "yeryüzünde" diye kayıtlanması daha iyi anlatmak içindir. **Kâşifî** de şöyle der: "مَرَحًا *Merahan*" tekebbür ile salınarak yürümek demektir. Yâni mütekebbirlerin salınarak yürüdükleri gibi yürüme." Maksad böbürlenerek yürümenin yasaklanmasıdır.

"Çünkü sen ne yeri yarabilir" ne sert yürüyüşünle yerde bir delik ve yarık açabilir "*ne de*" kasılmanla "*boyca dağlara erişebilirsin*." Burada kasdedilen boy, böbürlenen kişinin zorlanarak elde ettiği göstermelik boydur. Bu ise büyüklenen kişiyle alay etmek ve yasaklamanın böbürlenmenin yalnızca ahmaklık olmasından ileri geldiğini, insanın kibir ve büyüklenme ile hiçbir fayda elde edemeyeceğini belirtmektir.

Kibir kınanan on hasletten **onuncusu**dur. Çünkü böbürlenerek yürümek kibirdendir. Allah, "*Çünkü sen ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara erişebilirsin"* buyurarak kibri tevâzu ile değiştirmiştir.

Cenâb-ı Hak seni pâk topraktan yarattı
İmdi ey kul sen de toprak gibi mütevâzı ol

Bir hadîste: "*Kim kendisini büyük görür ve böbürlenerek yürürse Allah kendisine kızmış olduğu halde huzuruna varır*."[89] buyrulmuştur.

Senin vücûdun bir şehirdir iyi ve kötü ile dolu
Sen sultansın, bilen akıl ise vezîrin
Sanki kibirli alçaklara benzer
Bu şehirde kibir sevdâ ve hırs
Sultan kötülere bile inâyet edince
Akıllı adamlara rahat vermesi nerede kalır?

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'den daha güzel bir şey görmedim. Sanki güneş onun yüzünde seyrediyordu. Yürüyüşünde Rasûlullah (s.a.)'den daha hızlı olan bir kimseyi de görmedim. Sanki yeryüzü onun için dürülüp katlanıyordu. Biz kendimizi zorluyorduk, o ise hiç zorlanmıyordu."[90]

كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

38. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin nezdinde sevimsizdir.

"*Bütün bu sayılanların*" "***Allah ile beraber bir başka ilah edinme***" (22.) âyetinden itibaren sayılan yirmi beş haslete işâret edilmektedir. Birincisi Allah'la beraber başka bir ilah edinmenin yasaklanmasıdır. İkinci ve üçüncü haslet ise "***Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi … emretti***" âyetinde belirtilmiştir. Bu Allah'a ibadet etmenin emredilmesi, başkasına ibadet etmenin ise yasaklanmasıdır. Diğer hasletler ise bundan sonraki emir ve yasaklarda açıkça bellidir.

"*kötü olanları*" yâni yasaklananları demektir. Bunlar on dört haslettir. Çünkü emredilen şey güzeldir. Bunlar on bir tanedir. Üç tanesi gizli, sekizi açıktır. Nitekim

Bahru'l-ulûm'da böyle geçmektedir. "*Rabbinin nezdinde sevimsizdir.*" Burada kasdedilen, razı olunan/beğenilenin zıddı olan istenmeyen nefret edilen şeydir. Yoksa burada, irâde edilenin mukabili kasdedilmemiştir. Çünkü bütün hâdiselerin Allah'ın irâdesiyle gerçekleştiğine kesin delil bulunmaktadır. Böylelikle Mu'tezile'nin 'Çirkin şeylere irâde taalluk etmez.' şeklindeki görüşleri için bu âyete sarılmaları geçersiz olmaktadır. Aksi halde irâde etmek ve istememek gibi iki zıt bir araya gelmiş olur.

Zikredilenlerden bir kısmı büyük günah olmasına rağmen onlar "sevimsiz/mekruh" olarak vasfedilmiştir. Bu, bir şeyin Allah Teâlâ katında sadece mekruh/sevimsiz olmasının, o şeyden uzak durmak için yeterli olduğunu bildirmek içindir. Bu yüzden takvâ ehline göre mekruh, sakınmanın gerekliliği bakımından haram gibidir. Mekrûhu bilip tanımayan kimse bir adım sonra ibâhiyye (her şeyi mübah gören kimseler) dâiresine geçer. Bunu iyi düşün, muhâfaza et ve edeblen.

ذٰلِكَ مِمَّٓا اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۜ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا
اٰخَرَ فَتُلْقٰى فٖى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

39. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilah edinme; sonra kınanmış ve *(Allah'ın rahmetinden)* uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.

"*İşte bunlar,*" daha önce geçip açıklanan mükellefiyetler "*Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir*." Allah'ın sana vahyettiği hususlardan bir kısmıdır veya vahiy cinsindendir. Hikmetlerden maksad, şeriat ilimleri ve bizzat hakkı bilmektir. Bu nazarî hikmetin gayesi ve esasıdır. En hayırlısı ise o hikmetle amel etmektir. Bu da nesih veya bozulmanın olmadığı muhkem hükümlerden olan ilmî hikmettir.

"*Allah ile birlikte başka ilah edinme*" Bu hitap Hz. Peygambere'dir, fakat asıl kasdedilenler yasağı işlemesi mümkün olan kimselerdir. Bu ifâdenin tekrarlanması ise işin başının ve sonunun tevhid olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü niyeti olmayan kimsenin ameli bâtıl olur. Kim de fiili veya terkiyle tevhid dışında bir şeyi kasdederse çabası boşa gider. Tevhid her hikmetin başıdır ve özüdür. Tevhidi olmayanın ilmi ve hikmeti fayda vermez. Bunları en değerli filozoflar söylese, ünü semânın derinliklerine çıksa bile bu böyledir. Sayfalar dolusu hikmetler filozoflara fayda vermez. Çünkü onlar Allah'ın dini konusunda hayvanlardan daha sapıktırlar.

Şirk koşmanın dünyadaki karşılığı "***Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın***." (22. âyet) buyrularak ifâde edilmişti. Bu âyette ise şirkin âhiretteki cezâsı şöyle belirtilmiştir: "*sonra kınanmış,*" Allah'ın rahmetinden ve her hayırdan "*uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.*" Sen âhirette kendini kınarsın, diğer insanlar ve melekler de seni zemmeder ve kınarlar.

Bu bir temsîldir. Çünkü Allah Teâlâ tahkir etmek için şirk koşan kimseyi ele alınıp

fırına atılan bir oduna benzetmiştir. Tevhid bütün iyiliklerin aslı, şirk ise bütün kötülüklerin kaynağıdır. Tahkîk ehli şöyle demiştir: Lâ ilâhe illallah kelimesini kâfir bir kimse söylediği zaman kendisinden küfrün karanlığı gider, kalbinde tevhid nûru yerleşir. Mü'min söylediğinde ise ondan nefsin zulmetini giderir, kalbinde vahdâniyyet nûru yerleşir. Her gün bin defa bu sözü söyleyen kimse ise her defasında kendisinden daha önce gidermediği bir kötülüğü giderir. Allah'ı bilme makâmı, ebediyete kadar bitmez. Allah Teâlâ "***Rabbim ilmimi artır" de.***" (Tâhâ, 20/114) buyurmuştur.

Ey birâder, Hakk'ın dergâhı nihâyetsizdir
Her nereye erişsen Allah bizimledir

Yahyâ b. Muâz (r.h.) şöyle demiştir: "Dünya ancak Senin zikrinle güzeldir. Âhiret ancak Senin affınla, cennet ancak Seninle karşılaşmakla güzeldir." Bir hadîste "*Dünya lânetlenmiştir. Dünyadaki her şey de lânetlenmiştir. Ancak Allah'ı zikir ve Allah'ı zikre yardım eden şey, bilen âlim ve öğrenen hariç*."[91]

Tevhid vahdeti, birliği isbat etmektir. Tevhid ehlinden kemâl üzere olanlar ise kesretten çokluktan vahdete/birliğe kaçanlardır.

Şeyh Ebü'l-Hasen şöyle demiştir: Dağda yaşayan bir velîden bahsedildiğini işittim. Bir gece onun çilehanesinin kapısında geceledim. Onun şöyle dediğini duydum: "İlâhî! Kullarından bazıları halkı kendi emri altına vermeni taleb etti. Sen de ona istediğini verdin. Ben ise senden insanların bana iyi muâmele etmemelerini istiyorum. Böylece senden başka sığınacağım, ilticâda bulunacağım kimse olmasın."

Allah bizi ve sizi bu makâmın hakikatlerine ulaştırsın. Bizi kendisine kavuşuncaya kadar her ân firâr ile şereflendirsin. Firâr'ın mânâsı Allah Teâlâ'yı her şeye tercih etmektir. Çünkü himmetin üstünlüğü ancak, mâsivâyı terk etmekle ortaya çıkar.

Hikâye edilir ki sultanlardan birisi vezirlerinden birini diğerlerinden daha fazla severdi. Diğer vezirler ona hased ettiler ve onu tenkid ettiler. Sultan o vezirin kendisine olan sevgisinin derecesini göstermek istedi. Çeşitli süslerle bezenmiş bir evde vezirlerine ziyâfet verdi. Sonra vezirlerine "her biriniz evde bulunanlardan en çok hoşuna giden şeyi alsın" dedi. Vezirlerden her biri hoşlarına giden mücevher ve eşyalardan dilediklerini aldılar. Kıskanılan vezir ise sultânı aldı ve "Senin dışında hiçbir şey benim hoşuma gitmedi" dedi.

Hâfız der ki:

Senin köyünün dilencisi sekiz cennetten müstağnîdir
Senin aşkının esiri her iki âlemden âzâddır

Yâni sâdık âşık sevgilisinden başkasını seçmez ve her durumda başkalarını

arzulamaktan uzak ve hür olur.

---

[83]. *Terğib*, IV, 75; *Kenzü'l-ummâl*, hadis no: 39928

[84]. *İbn Mâce*, Taharet, 18

[85]. *Tirmizî*, Büyû, 4; *İbn Mâce*, Ticarât, 3; *Müsned*, III, 428, 444

[86]. Bk. *Buhâri*, Eyman, 15; *Müslim*, Îman, 201-202; *Ebû Dâvud*, Talak, 15; *Tirmizî*, Talak, 8; *İbn Mâce*, Talak, 14; *Müsned*, II, 255, 393, 425, 474

[87]. *Buhâri*, Rikak, 31; *Müslim*, Îman, 203, 204, 206, 207; *Tirmizî*, Tefsir (6), 10; *Müsned*, I, 227, 279

[88]. Bu nevî haller, âdâb cümlesinden olup, kişilerin özel tercihleridir.

[89]. *Müsned*, II, 118

[90]. *Tirmizî*, Menakıb, 12; *Müsned*, II, 305, 380

[91]. *Tirmizî*, Zühd, 14; *İbn Mâce*, Zühd, 3; *Dârimî*, Mukaddime, 32

O'NU TESBİH ETMEYEN HİÇ BİR ŞEY YOKTUR

أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ
قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا
يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا
لَابْتَغَوْا إِلٰى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ
عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ
كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

40. *(Ey müşrikler!)* Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, *(vebali)* çok büyük bir söz söylüyorsunuz.

41. Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur'an'da *(çeşitli ikaz ve ihtarları)* türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara, daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.

42. De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sâhibi olan Allah'a ulaşmak için çareler arayacaklardı.

43. Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur.

44. Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.

"*(Ey müşrikler!) Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi!*" Bu âyet meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyenlere hitaptır. Müşrikler kız çocuklarından hoşlanmıyorlar, kendileri için erkek çocuklarını tercih ediyorlardı. Bununla birlikte Allah Teâlâ'ya kızları isnad ediyorlardı. Bu sebeple Allah onların bu tutumunu kınadı.

Âyetin başlangıcındaki hemze inkâr içindir. Yâni, Allah soru üslûbu ile onların dediklerinin asılsızlığını ortaya koymaktadır. Kız çocuklarının "إِنَاثًا **inâs** (dişi)" kelimesi ile ifâde edilmesi onların müşriklere göre değersizliğini ortaya koymak içindir. Çünkü dişilik onlara göre bir canlının en değersiz vasıflarındandır. Yâni Allah özel bir durum

olarak üstün çocukları size verip sizi fazîletli kıldı da kendisi için en değersizlerini mi tercih etti? Nitekim bir başka âyette “***Size erkek de O’na (Allah’a) dişiler mi?***” (en-Necm, 53/21) buyrulmuştur. Bu hem hikmete, hem de sizin akıllarınıza ve geleneklerinize terstir. Çünkü eşyanın en değerli ve karışıklıktan en uzak olanlarının seçilip kölelere verilmesi, en değersiz ve aşağılarının efendilerin olması mümkün değildir.

Kâşifî der ki: “Acaba Rabbiniz sizin için oğulları seçer de kendisi için melekleri kız evlâd mı edinir?! Bu sizin âdetinize muhâliftir ki siz kız evlâdlarından ar ve haya edersiniz, oğlan olursa iftihar edersiniz.”

“*Gerçekten siz,”* Allah Teâlâ’ya çocuk nisbet etmek sûretiyle kimsenin cesâret edemeyeceği *“(vebâli) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.*” Çünkü Allah’ı çok çabuk yok olan birbirine benzeyen cisimler gibi kabul ediyor, sonra da kendinizce en değersiz olan kız çocuklarını ona nisbet ediyor, erkek çocuklarla kendinizi Allah’a karşı üstün kılmaya çalışıyorsunuz. Ayrıca yaratılmışlar içerisinde en şerefli varlıklar olan melekleri de canlıların en önemsiz vasfı olan dişilikle vasıflandırıyorsunuz.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Bu âyet insanın zâlimlik ve bilgisizlikteki kemâline işâret etmektedir. İnsanın zâlimliğinin kemâli, müşriklerin Allah Teâlâ’yı üreme özelliği olan canlılardan bir canlı zannetmeleridir. Bilgisizliğinin kemâli ise üreme ihtiyacının insan cinsinin bakâsı için gerekli olduğunu, Allah Teâlâ’nın ise ebedî ve bâkî olduğunu, Bâkî için üremeye ihtiyacı olmadığını bilmemeleridir. Ayrıca onlar Allah Teâlâ’nın cins olmaktan münezzeh olduğunu, meleklerin de aynı cinsten olmadıklarını bilemediler. Çünkü Allah ezelî ve ebedî yaratandır. Melekler ise yaratılmış, mahlûktur. Müşriklerin Allah’ın kendilerini erkek evlâdlarla seçkin kıldığını, kız çocuklarını ise erkek evlâdların kızlara üstünlüğünü bilmediği için kendisi için tercih ettiğini düşünmeleri, onların zâlimliğinin ve bilgisizliğinin son noktaya vardığının bir diğer göstergesidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: “*Gerçekten siz büyük bir söz söylüyorsunuz*.” buyurmuştur. Yâni siz öyle bir söz söylüyorsunuz ki bu söz sizin zâlimliğinizin ve câhilliğinizin ne kadar büyük olduğunu haber veriyor.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوا ۜ وَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾

41. Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur’an’da *(çeşitli ikaz ve ihtarları)* türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara, daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.

“*Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için”* yâni Kur’an’da olanları düşünüp söyledikleri sözün bâtıl olduğuna vâkıf olmaları için *“bu Kur’an’da”* Kur’ân’ın muhtelif yerlerinde çeşitli ikaz ve ihtarları *“türlü şekillerde tekrar ettik.*” Bu mânâyı tekrarladık ve açıkladık.

Kâşifî şöyle der: “Doğrusu biz âyetlerde kendimizin çocuktan münezzeh olduğumuzu tekrar tekrar beyan ettik” “*Fakat bu,”* bu etkili tekrar ve açıklamalar *“onlara,”* haktan *“daha da kaçıp uzaklaşmaktan”* ve yüz çevirmekten *“başka bir şey sağlamıyor.*” **Kâşifî** şöyle der: “Haktan ürkmekten ve uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor”

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ
سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

42. De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş’ın sâhibi olan Allah’a ulaşmak için çareler arayacaklardı.

Sözlerinin asılsızlığını bir başka açıdan ortaya koymak için onlara “*De ki: Eğer”* müşriklerin tamamının *“söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş’ın sâhibi olan*” mutlak olarak mülk ve rubûbiyyet kendisinin olan “*Allah’a ulaşmak için*” kralların birbirlerine yaptıkları gibi Allah’a galip gelmek ve onu alt etmek, kendi ayıp ve âcizliklerini gidermek için “*çareler arayacaklardı.*”

Bu da, diğer ilâhların ya Allah’tan daha büyük ya O’na denk ya da O’ndan daha küçük olmasından başka bir durum olamayacağına işâret etmektedir. Eğer ilâhlar Allah’tan daha büyük olsalar arş sâhibini sıkıntıya düşürmeye ve kralların yaptığı gibi mülkün kendi ellerine geçmesi, O’nda kalmaması için kahır ve galebe yoluyla çekip almak için bir yol ararlar.

Âyet istisnâî bir kıyas olarak tasvir etmek sûretiyle imkânsızlık/temânu‘ deliline işârettir. Çünkü âyette arkadan gelenin zıddı istisnâ edilmiştir. Eğer ilâhlar Allah’ın bir benzeri olsalardı kendileri mülkten uzak bir halde iken mülkün kendileri gibi birinin elinde olmasına râzı olmazlardı. Yine mülk konusunda onunla çekişirlerdi. Eğer onlar Allah’tan daha aşağıda iseler o takdirde de noksan olan, ilâhlığa lâyık olmaz. O takdirde ulûhiyette mükemmel olan arşın sâhibine hizmet, kulluk ve yaklaşmak için yol ararlardı.

Âyet iktirânî kıyâsa işârettir. Şöyle ki eğer Allah’la birlikte başka ilâhların da olduğu farz edilse Allah’a itâat ederek O’na yaklaşırlardı. Allah Teâlâ’ya itâat ederek O’na yaklaşanlar ise ilâh olamazlar. Dolayısıyla ilâh olduğu farz edilenler ilâh olamazlar. Burada ilâhlar ifâdesiyle kasdedilenler, ilim sâhibi kimselerden Îsâ (a.s.), Uzeyr (a.s.) ve meleklerdir. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir. **Müftî Sa‘dî** *Hâşiye*’sinden de ona bazı şeyler karıştırılmıştır.

سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

43. Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur.

"*Allah, onların söyledikleri şeylerden"* Allah'la birlikte başka ilâhlar olduğu ve Allah'ın kızları bulunduğu sözlerinden *"münezzehtir*" Gerçekten çok uzaktır, zâtıyla bu tür iftirâlardan münezzehtir. *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "Bu ifâde, hem tenzih hem de onların sözlerine hayrettir. Yâni mülk ve rubûbiyyet kendisine âid olan onların söylediklerinden ne kadar uzak ve ne kadar yücedir.

"*Son derece yücedir ve uludur.*" Onun ötesinde hiçbir gaye yoktur. Nasıl olur ki?! Çünkü Allah Teâlâ mevcûdâtın gâyelerinin en son sınırındadır. O'nun varlığı, zâtî zorunluluktandır (vücûb-i zâtî). Allah Teâlâ'nın ortakları ve çocukları olduğunu söyledikleri ise yokluk (adem) mertebelerinin en uzağındadır, yâni mümteni/imkânsızdır.

Bilesin ki Allah zâtında ahad/tek, sıfatlarında ise vâhiddir. Şirk ancak vehimden, kuruntudan doğar. Nasıl ki müşriklerin kendi kuruntularına göre ilâhları vardır aynı şekilde zayıf mü'minlerin cehâletleri ve gafletleri sebebiyle bir takım ilâhları vardır. "***Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzaklaştır***." (İbrahim, 14/35) âyeti hakkında **Dîneverî** şöyle demiştir: Onlardan bir kısmının putu kendi nefsidir. Allah Teâlâ: "***Hevâsını ilâh edineni gördün mü?***" (el-Furkan, 25/43) buyurmuştur. Bir kısmının muhabbet ve itâatta putu zevcesidir. Bir kısmının putu ise yalnızca ticaretine güvenip Allah'a itâati terk ettiği için ticâretidir.

Hikâye edildiğine göre **Malik b. Dînâr** namazda "***Yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz***." (el-Fâtiha, 1/5) âyetini okuduğunda baygınlık geçirirdi. Ona bunun sebebi sorulunca: "***Yalnız sana ibadet ederiz***" diyoruz, fakat nefislerimize, hevâmıza ibâdet ediyoruz. "***Yalnız senden yardım dileriz***" diyoruz, fakat Allah'tan başkalarının kapılarına mürâcaat ediyoruz." dedi.

Hakikatte sen, âlemin esirisin, cihan hapsine düşmüşsün
Ne vakte kadar kendini cihan sâhibi sanıp duracaksın?
Sabah akşam başkasına hizmet edersin
Ondan sonra ben Hakk'ın kölesiyim dersin
Hakk'ın kölesi O'nun kapısında olmak gerek
Hem de ihlâs ve dosdoğru îtikad ile

Akıllı kimseye, sürekli olarak Allah'ın birliğini, zikretmesi ve arşın sâhibi Yüce Allah'la kendisi arasındaki ahdi yenilemesi gereklidir. Çünkü yakîn erbâbının çok iyi bildiği gibi bu, bağışlanmaya, iyilerin (ebrâr) ve Allah'a yakın olanların (mukarrabîn) derecelerine yükselmeye sebeptir.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan nakledildiğine göre Allah Teâlâ yaratılmışların en büyüğü olan arşı yarattığı zaman arş, 124000 sene sallandı. Allah sonunda 24 harf ortaya

çıkardı ki bu “لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ***Lâ ilâhe illallah Muhammedü’r-Rasûlullah***” kelime-i tayyibesidir. Bunun üzerine arş, Allah ilk mahlûku yaratıp ona kelime-i tevhidi emredip o da “Lâ ilâhe illallah Muhammedü’r-Rasûlullah” deyinceye kadar 124000 sene sakinleşti.

İlk yaratılan ***“Lâ ilâhe illallah Muhammedü’r-Rasûlullah”*** deyince arş yine titredi ve sallandı. Allah “sakin ol” dedi. Bunun üzerine arş “Sen bu sözü söyleyeni bağışlamadığın sürece nasıl sakin olurum?” dedi. Allah:

“Sen sakin ol. Ben seni yaratmadan bin sene önce kullarımdan biri bu sözü söylediği takdirde onu bağışlayacağıma dâir yemin ettim.” buyurdu. Allah’tan af ve mağfiret dileriz!

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ
اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

44 Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.

“*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder.*” Tesbih, Allah Teâlâyı imkân (mümkin olmanın) ve hudûsun (sonradan olmanın) noksanlıklarından tenzih etmek ve uzak tutmaktır. Göklerin ve yerin Allah’ı tesbih etmesi bir yaratıcının varlığına, kudretine ve hikmetine delâlet eder şekilde hal lisânı iledir. Gökler ve yer arasındaki meleklerin, cinlerin ve insanların tesbihi ise kâl lisânı ile, sözle ve kendilerinden işitilen lafızlarladır. Tesbihten maksad umûmî mecaz yoluyla makâl (söz) lisânının ve hal lisanının söylediğine uygun olan bir mânâdır. Bu mânâ ise tenzihe delâlet eden her şeyi içine alır. Çünkü o kendisine delâlet eden lafız ile Allah Teâlâ’yı mümkin ve hâdis olmanın gereklerinden tenzîhe delâlet eden hudûs ve imkân gibi lafızlar arasında müşterektir.

“*O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.*” Yaratıcının varlığına, kudretine ve hikmetine delâlet eden ister hayvan olsun ister bitki olsun her şey O’nu tesbih eder. **Kâşifî** şöyle der: “O’nu noksan sıfatlardan tenzih ederler, kemâl sıfatlarıyla da överler.”

“*Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız.*” el-Fıkh, konuşanın sözünden maksadını anlamaktır. Yâni ey müşrikler, siz doğru düşünmeyi ihlâl ettiğiniz için onların tesbihini anlayamazsınız. Çünkü tesbih ancak doğru düşünmekle anlaşılır. Her ne kadar müşriklere gökleri ve yeri kimin yarattığı sorulduğunda “Allah’tır” deseler de bu ikrarlarıyla birlikte Allah’tan başka ilahlar olduğunu kabul ettikleri için sanki hiç düşünmemiş ve Allah’ı ikrar etmemiş gibidirler. Çünkü doğru düşüncenin ve sâbit ikrarın neticesi, onların mevcut durumlarının aksinedir. Şu halde onlar tesbihi

anlamadılar ve onun yaratana delâlet ettiğini araştırmadılar.

"*O, halîmdir,*" Bu sebepledir ki siz Allah'a delâlet eden şeyleri düşünmekten yüz çevirdiğiniz ve şirk içinde boğulduğunuz halde sizi cezâlandırmakta acele etmedi. Hilm, Allah'a nisbet edildiğinde zâlimin cezasını geciktirmek, te'hir etmek; insanlara nisbet edildiğinde ise gadab anında mutmain ve nefsine hâkim olmaktır.

Sizden tevbe eden ve tevhide dönenleri "*bağışlayıcıdır.*" **Zemahşeri**, **Beyzâvî**, **Ebüssuûd** ve onları tâkip eden zâhir ehli âlimlerin görüşü ve yorumu budur. Onlar tek göze ve tek kulağa sahip olanlardır.

Şeyh Ali Semerkandî *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: Selef-i sâlihin âyette iki yerde zikredilen tesbîhin hakîkate hamledilmesi görüşündedirler. En doğru olan da budur. Çünkü cansız varlıkların konuştukları kabul ediliyorsa, aynı şekilde tesbihlerinin olduğu da kabul edilmelidir.

Rasûlullah (s.a.): "*Şüphesiz ki ben Mekke'de bir taş biliyorum, o bana peygamber olarak gönderilmeden önce selam verirdi. Ben onu şu an biliyorum.*"[92] buyurmuştur. **İbn Mes'ûd** (r.a.)'ın "Yemin ederim ki biz yiyeceklerin, yenilirken tesbih ettiğini duyardık." dediği rivâyet edilmiştir. Uzuvların ve derilerin şâhidlik yapacakları Kur'an'da zikredilmiştir.

İbn Abbâs (r.anhümâ) "***Biz dağları onunla beraber (tesbih etmeleri için) boyun eğdirmiştik; akşam sabah onunla tesbih ederlerdi***." (Sâd, 38/18) âyeti hakkında şöyle demiştir: Dâvud (a.s.) Allah'ı " سُبْحَانَ اللّٰهِ وَ بِحَمْدِهِ ***Sübhânallahi ve bihamdihi***" diyerek tesbih ettiğinde dağlar da tesbihte bulunarak ona cevap verirlerdi."

Mücâhid, de şöyle demiştir: "Canlı olsun cansız olsun eşyanın hepsi Allah'ı tesbih eder. Onların tesbihi ise "Sübhânallahi ve bi-hamdihî = Hamd ederek Allah'ı tesbih ederim."dir."

Mikdâd b. Ma'dîkerib'den nakledilmiştir: Toprak ıslanmadığı müddetçe tesbih eder. Kavun karpuz yerinden kaldırılmadığı sürece Allah'ı tesbih eder. Yaprak ağaçta kaldığı, su aktığı, elbise yeni kaldığı müddetçe Allah'ı tesbih eder. Elbise kirlenince tesbihi bırakır. Vahşi hayvanlar ve kuşlar bağırdıkları zaman tesbih ederler, sustuklarında tesbîhi bırakırlar.

Medârik tefsirinde zikredildiğine göre bir hadiste "*Denizdeki bir balık veya havada uçan bir kuş Allah'ı tesbihi terk etmeleri sebebiyle avlanırlar*."[93] buyrulmuştur.

Nehaî: "Canlı ve cansız her şey Allah'a hamd ederek tesbih ederler. Hatta kapının gıcırtısı, çatının uğultusu bile." demiştir. **İkrime**: "Ağaç tesbih eder, fakat direk tesbih etmez. Ağaç ve bitkiler kesildiklerinde kuruyuncaya kadar tesbih ederler." demiştir. *el-Kevâşî*'de şöyle der: "Bu aklen ve kudreten mümkündür."

el-Hulâsâ'nın Cenâiz bahsinde: "İhtiyaç olmadığı halde kabir üzerindeki odunları ve yaş otları kesmek mekruhtur. Çünkü onlar Allah'ı tesbih eder." denilmiştir.

el-Mültekat'ta der ki: Hiçbir izi kalmamış eski bir kabir dahi olsa insanların ondan faydalanması, orada bina yapması ve hayvanlarını otlamak için göndermesi câiz olmaz."

Fethu'l-karîbi'l-mücîb'de de şöyle der: "Cansız varlıkların tesbihiyle bereket hâsıl olduğuna göre en şerefli zikir olan Kur'ân'ın okunmasıyla bereketin hâsıl olması evlâdır, daha uygundur. Özellikle sâlih bir kimse okuduğu zaman. Bu yüzden âlimler kabir başında Kur'ân okunmasını müstehab görmüşlerdir."

Kabrin başına veya lahdin arkasına fesleğen veya hurma dalı dikilir mi? Cevap: Hadiste mutlak olarak zikredildiğinden kabrin neresine dikilirse dikilsin maksad hâsıl olur.

Hz. Peygamber (a.s.) bir hurma kütüğüne yaslanarak hutbe okuyordu. Bir kişi üç merdivenli minber yapıp Hz. Peygamber (a.s.) minber üzerinde hutbe okumak isteyince hurma kütüğü inledi.[94] Hz. Peygamber (a.s.) ona döndü ve elini üzerine koyup: "*Tercih et, ister seni daha önceki yerine ekeyim, eskisi gibi gür ol; dilersen seni cennette ekeyim, cennetin nehirlerinden ve pınarlarından içesin, bitkin güzel olsun, meyve veresin, Allah'ın dostları da senin meyvelerinden yesin*." buyurdu.[95] Hurma kütüğü cenneti ve âhiret yurdunu dünyaya tercih etti. Hz. Peygamber (a.s.) vefât ettiği zaman kütük yüksek bir yere konuldu, çürüdü ve böcekler yedi. Onun gömüldüğü de söylemiştir.

Mesnevî'de şöyle der:

Hannâne direği, Rasûl'ün ayrılığı yüzünden
Akıl sahipleri gibi ağlayıp inledi.
Peygamber, "Ey direk, ne istiyorsun?" dedi.
O da "Canım, ayrılığından kan kesildi.
Bana dayanıyordun, şimdi beni bıraktın.
Minberin üstüne çıktın" dedi.
Peygamber (a.s.): "Dilersen seni hurma fidanı yapayım
Doğudakiler de, batıdakiler de senin hurmanı yesinler.
Yahut Tanrı, seni o âlemde bir servi yapsın da
Ebediyen ter ü taze kal" dedi.
Hannâne "Daim ve bâkî olanı isterim" dedi.
Ey gafil, dinle de bir ağaçtan aşağı kalma!
Peygamber, o ağacı yere gömdü.
Kıyâmet günü insanlar gibi dirilmesi için
Bir kimsenin Tanrı sırlarından nasibi olmazsa
Cemâdın inlemesini nasıl tasdik eder?

Ebû Zer (r.a.)'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.) beraberinde Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman (r.anhüm) oldukları halde bir yerde oturdular. Hz. Peygamber (a.s.) eline yedi tane çakıl taşı aldı. Taşlar Allah'ı tesbih ettiler; hatta onların arı vızıltısı gibi inledikleri işitildi. Sonra Hz. Peygamber (a.s.) onları yere koydu ve sustular. Hz. Peygamber (a.s.) taşları tekrar yerden alıp Ebû Bekr'in eline koydu. Taşlar yine tesbih

etmeye başladılar ve onların arı vızıltısı gibi inledikleri işitildi. Sonra Hz. Peygamber taşları Hz. Ömer'in eline, o da Hz. Osman'ın eline koydu, taşlar tesbih getirdiler ve her defasında arı vızıltısı gibi inlediler.[96]

Abdullah Kurtubî şunları zikretmiştir: Dâvud (a.s.) "Bu akşam Allah Teâlâ'yı yarattıklarından hiç birinin yapmadığı bir tesbihle tesbih edeceğim." dedi. Evinin su kanalından bir kurbağa ona şöyle seslendi: "Tesbihinle Allah'a karşı böbürleniyor musun? Ben yetmiş senedir sürekli Allah'ı zikrediyorum. İki kelimeyle meşguliyetimden dolayı on gecedir ne bir lokma yedim ne de bir yudum su içtim." Dâvud (a.s.): "Nedir o kelimeler?" diye sordu. Kurbağa: "O kelimeler şunlardır:

" يَا مُسَبَّحًا بِكُلِّ لِسَانٍ وَ يَا مَذْكُورًا بِكُلِّ مَكَانٍ ***Yâ müsebbehan bi külli lisân ve yâ mezkûran bi külli mekân.***" = *Ey her dilde tesbih edilen ve her yerde zikredilen Allah'ım!*" Bunun üzerine Dâvud (a.s.) kendi kendine "Belki de ben bundan daha özlü bir şey söyleyemezdim." dedi.

Şeyh Ebû Amr tevbesinin sebebini şöyle zikretmiştir: Bir gece sırtüstü uzanmış yatıyordum. Gökyüzünde beş tane güvercin gördüm. İçlerinden ***birincisi***;

" سُبْحَانَ مَنْ عِنْدَهُ خَزَائِنُ كُلِّ شَيْئٍ وَ مَا يُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ***Sübhâne men indehû hazâinü külli şey' ve mâ yünezzilühû illâ bi-kaderin ma'lûm*** = *Her şeyin hazineleri yanında olan ve onu belirli miktarda indiren Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih ederim*" diyordu.

İkincisi; " سُبْحَانَ مَنْ اَعْطَى كُلَّ شَيْئٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ***Sübhâne men a'tâ külle şey'in halkahu sümme hedâ*** = *Her şeye yaratılışını veren sonra da doğru yolu gösteren Allah'ı tenzih ederim*" diyordu.

Üçüncüsü; "سُبْحَانَ مَنْ بَعَثَ الْأَنْبِيَاءَ حُجَّةً عَلٰى خَلْقِهِ وَ فَضَّلَ عَلَيْهِمْ مُحَمَّدًا" ***Sübhâne men bease'l-enbiyâe hucceten alâ halkihî ve faddale aleyhim Muhammed (s.a.)*** = *Yarattıklarına hüccet olarak peygamberleri gönderen ve Muhammed (s.a.)'i onlara üstün kılan Allah'ı tenzih ederim*" diyordu.

Dördüncüsü; "Allah ve Rasûlü için yapılanlar müstesna dünyadaki her şey bâtıldır" diyordu.

Beşinci güvercin, "Ey gaflet ehli! Kerîm olan, bol bol veren ve büyük günahları bağışlayan Rabbinize itâat için kalkın" diyordu.

Bu sözü duyunca kendimden geçtim. Kendime geldiğimde kalbimin dünya sevgisinden uzaklaştığını hissettim. Sabahleyin nefsimi bir mürşide teslim etmek için yola koyuldum. Heybet ve vakar sâhibi bir şeyhle karşılaştım. Kendisine selâm verdikten sonra yemin vererek kim olduğunu söylemesini istedim. O da şöyle dedi: "Ben Hızır'ım. Bir gün zamanın âriflerinin sultanı Abdülkadir Geylânî'nin yanındaydım. Bana şöyle dedi:

"Ey Ebü'l-Abbâs! Bir adama ilâhî cezbe isâbet etti ve gökyüzünden kendisine "Merhaba ey kulum!" diye seslenildi. O kimse kendisini bir şeyhe teslim edeceğine dair Allah'a söz verdi. O kimseyi bana getirir" dedi. Sonra Hızır bana: "Sana ondan ayrılmamanı tavsiye ederim" dedi. Sonra kendimi Bağdad'da buldum. Orada Şeyh

Abdülkâdir Geylânî'yle karşılaştığımda bana: "Kuşların diliyle Rabbi tarafından cezbedilen ve kendisinde pek çok hayır toplanan kişiye merhaba!" dedi."

Kısacası cansız varlıkların tesbihte bulunması imkânsız değildir. Bilakis kâinatta olan şeylerdendir. Bunu ancak hârikulâde şeyleri inkâr eden münkirler inkâr eder.

Fütûhât'ta şöyle zikredilmiştir: "Eğer bu tesbihten murad cansız varlıkların hal lisanı ile tesbih etmeleri olsaydı âyette '*siz onların tesbîhini anlamazsınız*' buyrulmasının faydası olmazdı." Yâni "*Siz onların tesbihini anlamazsınız*" âyetinde kasdedilen, Allah'ın birliğine delâlet etmek değil cansız varlıkların tesbihte bulunduğunu isbat etmektir.

"*Anlamazsınız*" hitabı hem müşriklere hem de müslümanlara şâmildir. Yâni siz onları duyamadığınız için tesbihlerini de anlayamazsınız, demektir. Çünkü kasdedilen yalnızca sözün işitilmesi değildir. Asıl kasdedilen, konuşanın söylediği sözü anlamak için düşünmektir. Böylece işiten de konuşan gibi tesbihte bulunsun.

el-Kevâşî'de şöyle der: "*Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız.*" Çünkü onların tesbihi sizin dilinizde değildir. Allah Teâlâ'nın cemâdâttan ve sessiz varlıklardan bir kısmının tesbihini, Dâvud ve Süleyman (a.s.) gibi kullarından bazılarının anlamasını sağlaması mümkündür."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu yorum âyetin genel ifâdesine uygun değildir. Çünkü sesi olan varlıkların dilleri çeşitlidir ve işitilse de anlaşılmaz. Öyle varlıklar da vardır ki işitilen bir sesi olmadığı halde tesbihte bulunduğu isbat edilmiştir. Anla!

Sülemî Ebû Osman Mağribî'den şöyle nakleder: "Mükevvenâtın tamamı dilleri başka başka olarak Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ederler. Fakat herkes onların tesbîhini işitemez ve ne söylediğini anlayamaz. Meğer ki gönül kulağı açılmış rabbânî bir âlim ola."

Gördüğün her şey O'nun zikriyle cûş u huruştadır
Gönül sâhibi olan gönül kulağıyla işitir ve bilir
Yalnız bülbül değil gül de O'nun tesbihini okur
Çünkü her diken O'nun tesbihini dillendirir

el-Hasâisu's-suğrâ'da şöyle denilir: "Taşın kendisine selam vermesi, ağaçla konuşması ve kendisinin peygamberliğine şâhidlik edip çağrısına uyması gibi husûsiyetler Nebî (a.s.)'a has kılınmıştır." **Süheylî** der ki: "Taşın konuşması hayat ve ilimle beraber olan bir söz olabileceği gibi hayat ile beraber olmayan sadece bir ses olması da mümkündür."

Şeyh-i Ekber (k.s.) şöyle der: "Akıllıların çoğu, hatta tamamı cansız varlıkların akletmediğini söylerler. Onlar gözlerinin gördüğüyle kaldılar. Fakat bize göre durum böyle değildir. Onlara bir peygamberden veya velîden taşın kendisiyle konuştuğuna dâir bir haber gelse: "Allah o vakitte o taşta ilim ve hayat yarattı" derler. Bize göre de durum böyledir. Bilakis hayat sırrı bütün âlemde yaygındır. Bir hadiste varid olduğuna göre yaş ve kuru her şey müezzinin sesini işitir ve onun için şâhidlikte bulunur.[97]

Ancak bilen kişi şâhidlikte bulunur. Allah insan ve cinlerin gözünden cansız varlıkların hayatını idrak etme gücünü almıştır. Ancak biz ve bizim gibi Allah'ın dilediği kimseler müstesna. Biz bu konuda bir delile ihtiyaç hissetmeyiz. Çünkü Allah Teâlâ bizim için onların hayatını olduğu gibi ortaya çıkarmış, keşfetmiştir. Bize onların tesbihlerini ve konuşmalarını işittirmiştir. Tecellî gerçekleştiği zaman dağların darmadağın un ufak olması da böyledir. Çünkü dağ Allah Teâlâ'nın yüceliği ve azametini bildiği için böyle olmuştur. Eğer dağ azamet nedir bilmeseydi un ufak olmazdı."

Fütûhât'ın ikinci kitabının 12. bâbında şöyle denir: "Biz kendi kulağımızla işittik ki bir taş kâl/söz lisanıyla Melik ve Müteâl olan Allah'ı zikretti ve bise her insanın söylemediği, âriflerin hitabı ve sözleri gibi hitabda bulundu."

Şeyh-i Ekber, *Kitâbü't-Tarîka*'da şöyle der: "Bu âlemlerin senin yaptığın zikirle meşgul olduğunu gördüğün zaman keşfin hayâlîdir, doğru değildir. Bu ancak senin hayâlinden ibârettir. Sana mevcûdât hakkında verilmiş bir keşiftir. Bu âlemlerde çeşitli zikirler olduğuna şâhid olduğunda işte sahih keşif odur."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Bilinen her şey diridir. Çünkü bilinen her şey âlime ilim verir. Nasıl ki güneşin ışığı onu gören herkesi aydınlatıyorsa, aynı şekilde zâtıyla diri olan da O'nu gören herkese hayat verir. Her şey O'nunla diridir. Keşf erbabına göre ağaçların ve cemâdâtın da hayatları vardır. Kalbi olan, yahut şâhid olarak (zihnini toplayarak dikkatle) kulak veren kimsenin işiteceği sözleri/kelâmı vardır."

Şeyh Üftâde Hazretleri (k.s.) şöyle demiştir: Sâlik sülûku esnasında feleklerin hareketlerini işitir. Bu ise riyâzatının kuvvetiyle gerçekleşir. Halifesi Hz. **Hüdâyî** (k.s.) ise şöyle demiştir: "Bir sabah teheccüd vakti abdest almak için dışarı çıktım ve akan suyun şu vezinle "Yâ Dâim, Yâ Dâim, Yâ Dâim, Yâ Dâim" dediğini işittim." Bunun benzerleri sayılamayacak kadar çoktur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Şeyhim (Allah rûhunu rahat ettirsin) bazı sûfîleri iftara çağırdı. O vakit sadece su ve ekmekle iftar ederdi. Sonra ancak ertesi akşam yemek yerdi. Bir gün şöyle dedi: "Bu ekmeğin hakkânî bir rûhu vardır. Zâhiri cesede, rûhu ise rûha döner, gider. Böylece onunla hem cisim hem de ruh kuvvet kazanır. Her varlığın ya hayvânî ya da hakkânî rûhu vardır. Ölen kimsenin cesedinin hakkânî rûhu vardır. Yâni onu terk eden rûhundan başka bir rûhu vardır. Görmez misin Allah Teâlâ onu konuşturmak istese konuşur. Onun konuşması Allah Teâlâ'nın konuşturmasıyladır. Bunun böyle olması onun hakkânî bir rûhu olmasındandır. Âyette her şeyin Allah'ı hamdederek tesbih ettiği bildirilmiştir. Bu ise ancak tesbihte bulunan taş, ağaç ya da başka şeyin ruh sâhibi olmasındandır.

Mesnevî de şöyle denilir:

Siz cansızlar tarafına gidiyor, onlara yöneliyorsunuz.
Artık cansızların canına, sırrına nasıl mahrem olursunuz ki?
Cansızlardan onların can âlemine gidin de
Âlemin cüzlerinin tesbihlerini ve gürültülerini duyun!

O vakit cansızların tesbihlerini apaçık duyarsınız da
Te'vil vesveselerine kapılmazsınız.
Can âleminde kandiller yok da
Görmek için te'villere yapışıyorsun:
Tesbihten maksad, nasıl olur da zâhirî tespih olur?
'Onların tesbihini duydum' diye iddiâ, hayal ve sapıklıktır.
Doğrusu şu: Onları gören,
İbret alır da Allah'ı tesbih eder.
Sana Allah'ı tesbih etmeyi hatırlatıyor ya…
İşte bu delil olmaları, onların söze gelip, tesbihi; demektir.
Mûtezile'nin te'vili budur işte.
Hâl nûruna sâhip olmayan kişinin işi budur.
İnsan, hissinden kurtulmadıkça
Gayb âlemine tamamıyla yabancıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder.*" Yâni, mükevvenâtın zerreleri ve mahlûkâtın cüzleri Allah Teâlâ'yı onların söyledikleri her türlü noksanlıktan tenzih eder. Rûhu olanlar Allah'ı lisanı ve lügatiyle tesbih eder. Bu akıl sahiplerinin anlayacağı türdendir. Cansızlar ise melekûtî lisan ile tesbih eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "*O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.*" Yâni her varlık yaratma ve terbiye nimetlerinden dolayı Allah'a hamd eder. "*Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız.*" Çünkü onların tesbihi sizin tesbihiniz cinsinden değildir.

Bilesin ki "***Her şeyin melekûtu kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir!***" (Yâsîn, 36/83) âyetiyle Allah mevcûdatın zerrelerinden her bir zerreye bir melekût ihsan etmiştir. Melekût, kevnin (varlık âleminin) bâtını, iç yüzüdür ki o âhirettir. Âhiret canlıdır, cansız değildir. Çünkü Allah Teâlâ: "***Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur***." (el-Ankebût, 29/64) buyurmuştur. Bu delille mevcûdâtın zerrelerinden her bir zerrenin melekûtî bir lisânı olduğu sâbit olmuştur. Bu melekûtî lisân tesbih ve hamd ederek, kendisini yaratan Allah'ı tenzih ederek ve verdiği nimetlerden dolayı O'na hamd ederek konuşur. İşte Rasûlullah (s.a.)'in elindeki taş bu lisanla konuşmuştur. Kıyâmet günü yeryüzü de bu lisanla konuşacaktır. Nitekim Allah: "***O gün (yeryüzü) haberlerini söyler***." (ez-Zilzâl, 99/4) Kıyâmet günü insanın cüzleri ve uzuvları bu lisanla şâhidlikte bulunur ve: "***Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu***." (Fussılet, 41/21) derler. "***Boyun eğerek geldik***" (Fussılet, 41/11) diyen göklerin ve yerin konuşması da bu lisanladır. Bunu iyi anla ve ganimet bil.

Ezelde "*O, halîmdir*" yoklukta (ademde) iken doğup da Allah'la birlikte başka ilahlar edinen kimseye karşı çok yumuşaktır, halîmdir. Bu nevi sözlerden tevbe edenlere karşı da çok "*bağışlayıcıdır.*" *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den yapılan nakil burada son buldu.

Kâşânî şöyle der: Bil ki her şeyin bir başkasında bulunmayan kendine has bir özelliği

vardır. Nasıl ki ondan başkasındaki özelliği ona has kılmıyorsa bu da böyledir. O kendisinde olmayana arzu duyar ve ister. Kendisinde hâsıl olduğunda ise onu korur ve sever. İşte o kendi özelliğini ızhar etmek ve o özellikte tek olmak sûretiyle Allah Teâlâ'yı ortaktan tenzih eder. Sanki o lisan-ı hal ile şöyle der:

"O beni tek kıldığı gibi ben de O'nu tek biliyorum, tevhid ediyorum." Aksi halde o kendi özelliğinde müstakil ve tek olmaz. Kemâlini taleb ederek O'nu noksan sıfatlardan tenzih eder. Sanki o şöyle der:

"Ey kâmil olan beni mükemmel kıl." Allah kemâlini ortaya koydukça O'na hamd eder ve "Beni mükemmel kıldığı için O'na hamd ediyorum" der. Hatta rızık peşinde koşan bir hayvan bile: "Ey Razzâk (rızık veren)! Beni rızıklandır!" diye yalvarır. Rızkı bulduğu zaman da "Bana rızık verdiği için O'na hamd ediyorum" der. Çocuğuna şefkat gösterince "Râuf olan beni şefkatli kıldı" ve "Rahîm olan beni merhametli eyledi." der.

Yedi kat semâ Allah'ı tesbih eder ve O'nu âcizlikten ve yok olmaktan tenzih eder. Devamlılığı, yüceliği, te'siri, kudreti, bakası, mülk sâhibi oluşu, rubûbiyyeti ve her an yaratma hâlinde olmasından dolayı O'na hamd eder. Yeryüzü devam, sebat, yaratıcılık, rızık vericilik, ibadetleri kabul ve benzeri sebeblerle Allah'a hamd eder. Melekler ise hayat, ilim, kudret sebebiyle hamd eder. Mücerred varlıklar ise maddeyle alakalı olmaktan uzak oldukları için hamd ederler. Onlardan zikredilenlerin tamamı Allah Teâlâ'yı tesbih etmek ve yüceltmekle birlikte aynı zamanda ona hamd ederler. Çünkü kemâl sıfatlarıyla Allah'a hamd eden, buna mukabil O'nu tenzih ve tesbih etmektedir. Allah Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederek tesbihte bulunan da buna mukabil kemâl ile Allah'a hamd eder. Onlar hamd ederken Allah'ı tesbih etmekte ve tesbih ederken de O'na hamd etmektedirler.

Eşyanın melekûtu üzerinde az düşünmek ve fikir yürütmekten, gaflet sebebiyle olanlara kulak vermemekten dolayı "*siz onların tesbîhini anlamazsınız.*" Onların tesbîhini ancak kalbi tevhid nûruyla aydınlanmış kimseler ya da şâhid olduğu halde dinleyen, kulak veren kimseler anlayabilir. Çünkü kalb melekût âlemindendir. Kalb tevhid nûruyla aydınlandığında eşyanın tesbihini anlar. Çünkü o artık onların âlemindedir.

"*O, halîmdir.*" Tesbihi terk etmeniz sebebiyle sizi cezalandırmakta acele etmez, böylece sizin kemâlâtınızı ve havâssınızı ortaya çıkarmayı ister. Eşyanın tesbihini anlamak ve onların Allah'ı birlediği gibi tevhidde bulunmak da bu özelliklerdendir "*bağışlayıcıdır.*" Sizin gafletlerinizi ve ihmallerinizi bağışlar." Bazı değişiklikler ve ilavelerle **Kâşânî**'nin sözleri sona erdi. Tevhid ve tesbîhin hakîkatinin yolunu gösteren ancak Allah'tır. Her sâlikin mürîdi vardır.

---

[92]. *Müslim*, Fedail, 2
[93]. *Münâvî*, V, 452

[94]. *Buhâri*, Cuma, 26, Büyü, 32; *Tirmizî*, Cuma, 10; *Nesâî*, Cuma, 17; *İbn Mâce*, İkame, 199; *Müsned*, I, 249, 267, III, 295, 300

[95]. *Dârimî*, Mukaddime, 6

[96]. *Aliyyü'l-Kârî*, Şerhu'ş-Şifâ, I, 628

[97]. Bk. *Ebû Dâvud*, Salât 31; *Nesâî*, Ezân 14; *İbn Mâce*, Ezân 5

KAPALI KALBLER
SAĞIR KULAKLAR

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي
آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ
نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ
نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ انْظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

45. Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle âhirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.

46. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini andığında onlar, canları sıkılmış bir vaziyette gerisin geri dönüp giderler.

47. Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırlarken de o zalimlerin: "Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliriz.

48. Bak; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, *(öyle bir)* saptılar ki, artık *(doğru)* yolu bulamayacaklardır.

"*Biz, Kur'an okuduğun zaman, seninle âhirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.*" Âhirete inanmayanlar, Kureyş kâfirleridir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Onlarla senin arana çektiğimiz perde onların, senin üzerinde bulunduğun peygamberliği, nübüvveti ve senin yüceliğini anlamalarına engel olur. Bu sebeble onlar: "***Siz ancak sihirlenmiş bir adama uyuyorsunuz.***" (el-Furkân, 25/8) deme cesaretinde bulundular.

"Gizleyici bir örtü" ifâdesini **Hasan Basrî**, hissî olmayan ve görülmeyen, konulduğu şey üzerinde örtülü olan bir perde veya örtüsü bulunan perde olarak tefsir etmiştir. *el-Kevâşî*'de der ki: Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.)'e namaz kılarken eziyet ediyorlardı. Ümmü Leheb ona atmak için bir taşla geldi, bunun üzerine bu âyet indi."

Bu durumda "*Kur'ân okuduğun zaman*" ifâdesinin mânâsı "Namaz kıldığın zaman" demek olur. Namaz Kur'ân'ı da içine aldığı için Allah salât (namaz) kelimesini Kur'ân diye ifâde etti. Nitekim "*Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun.*" (el-A'râf,

7/204) âyetinde de Kur’ân kelimesi ile hutbe kasdedilmiştir. Dolayısıyla âyetin özel mânâsına hamledilmesi gerekir. Onlar perdeyi göremezlerse onunla örtüneni de göremezler. O da onların işkencelerinden kurtulur. Fakat kesin delillerin gösterdiğine göre durum her zaman böyle olmamıştır.

Müftî Sa‘dî: “Belki de âyetin şu rivâyete hamledilmesi daha uygundur. Rivâyete göre bu âyet Ebû Süfyân, Nadîr, Ebû Cehl ve Ebû Cehl’in karısı Ümmü Cemîl hakkında nâzil olmuştur. Bu kimseler Hz. Peygamber (a.s.) Kur’ân okuduğu zaman ona eziyet veriyorlardı. Allah da Hz. Peygamber (a.s.) Kur’ân okuduğu zaman onların gözlerine perde çekti. Bundan sonra onun yanından geçiyorlardı, ama onu göremiyorlardı.” demiştir. Bu görüş, bu âyetten sonraki “***Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini biliriz.***” (el-İsrâ, 17/47) âyetini dikkate almamak demektir. Nitekim onunla ilgili rivâyet gelecektir. Bu önemli konuda gönlüme doğan budur.

Âyette Kur’ân’ı hakkıyla okuyan kimselerin kurb (Allah’a yakınlık) derecelerinin en yükseğine yükseleceğine işâret vardır. Bir hadiste: “*Kur’an âyetlerinin sayısı cennet derecelerinin sayısı kadardır. Kim Kur’ân âyetlerinin tamamını hakkıyla okursa cennet derecelerinin en üstününe yerleşir*.”[98] buyrulmuştur. Kur’ân âyetlerinin tamamının hakkını vermek aslında Kur’ân ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Kur’an, Allah’ın ahlâkından ve sıfatlarındandır. Kur’ân ahlâkıyla ahlâklanan bir kişi Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmış olur. Bu ise ancak zulmânî ve nûrânî perdeleri geçtikten, muktedir melik olan Allah katında gerçek makama eriştikten sonra gerçekleşir. İşte O, onunla âhirete inanmayanlar arasına gizleyici bir perde yerleştirendir.

Âyette “ سَاتِرًا ***sâtiran***/örten” buyrulmadı. Çünkü perde (hicâb) vâsıl olanı, yolda kalandan perdeler. Yolda kalanı vasıl olandan örtüp gizlemez. Böylece vasıl olan, hicâpla yolda kalandan örtünüp gizlenmiş olur.” Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

Yine burada işâret vardır ki Hak ile korunan en sağlam kalede korunmaktadır. Allah’ın kitabıyla korunan kimse yine en sağlam kalede korunmaktadır. İlmiyle ve nefsiyle korunan ise vaktini boşa harcayan kimsedir. Onun helâki güvendiği yerden olacaktır.

Kim Cenâb-ı Hakk’ın korumasının dışında olursa
Öyle kimsenin canı sonunda cisminden uzak olur
Allah adamı gör nasıl Hak’tan gayrısına dayanır
Çünkü Hak’tan gelen her kazâ kolaydır

وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۜ وَاِذَا
ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾

46. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini andığın zaman onlar, canları sıkılmış bir vaziyette gerisin geri dönüp giderler.

"*Ayrıca, onu anlamamaları için"* Kur'ân'ı künhü üzere anlamalarını ve onun Allah katından olduğunu bilmelerini istemeyerek *"kalplerine bir kapalılık"* birçok örtüler veririz.

Bu âyet, onların kalblerinin haktan uzaklaştıklarını ve hakkı kabul edip inanmaktan nefret ettiklerini gösteren bir benzetmedir. Sanki onların kalbleri, hakla kalbleri arasına girmiş ve hakkın kalblerine nüfûzunu engelleyen kılıf ve örtüler içindedir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İşte bu haktan uzaklaşma ve nefret etme, mânevî perdelerin kalb ve aslî fitrat üzerinde birikmesi, yoğunlaşması sebebiyledir. Her ne kadar aslî fitrat anlamayı, idrâki ve ilmin nûruna çıkmayı gerektirse de bu perdelerin karanlıkları buna mânîdir. Bu söz her ne kadar temsil olarak zikredilmişse de işin kendisi de gerçekten böyledir.

"Ve kulaklarına bir ağırlık veririz." Yâni hakkı duymaya engel olan bir sağırlık ve ağırlık koyarız. Bu da onların hakkı işitmek ve ona kulak vermekten nefret etmelerini anlatmak için bir temsildir. Sanki onların kulaklarında hakkı duymaya mânî bir sağırlık vardır. Kur'an lafzı ve mânâsı bakımından mûcize olduğu için inkârcıların Kur'ân'ın mânâlarını hakkıyla anlamalarına ve lafızlarını da hakkıyla idrâk etmelerine mânî olan şeyin ne olduğunu isbat etmiş, göstermiştir.

"*Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini andığın zaman"* yalnızca Allah'ı anıp onların ilahlarından bahsetmediğin zaman, yâni Lâ ilâhe illallah dediğin zaman *"onlar,"* kâfirler *"canları sıkılmış bir vaziyette gerisin geri dönüp giderler.*" Yâni o nefret etmiş bir halde yüz çevirir ve dönüp kaçarlar.

يَقُولُ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ نَجْوٰى اِذْ

47. Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırlarken de o zâlimlerin: "Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliriz.

"*Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini,*" Onların Kur'ân'ı boş sözlerle karıştırdıklarını, Kur'ân'ı ve seni hafife alıp alay ettiklerini gâyet iyi biliriz.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Kur'an okuduğu zaman sağına ve soluna Abdüddâr kabilesinden iki kişi dikilir, ellerini çırparak ses çıkarır, ıslık çalarak ve yüksek sesle şiir okuyarak Kur'ân'ın işitilmesine mâni olurlardı.

Biz zikredilen ve hiçbir hayır getirmeyen şeylerle Kur'ân'ı karıştırmayı isteyerek dinleyen kimseyi çok iyi biliriz. Ayrıca "*kendi aralarında fısıldaşırlarken de o*

zâlimlerin:” konuştukları şeyleri de biliriz. Yâni, biz onların Kur’ân’ı hiç hayrı olmayan şeylerle karıştırarak dinlediklerini ve kendi aralarında konuştuklarını biliriz.

Âyette “onlar” anlamında “hüm” zamirinin yerine, zamirle işâret etmek yeterli iken “zâlimûn” kelimesi kullanılmıştır. Bu kâfirlerin bu sözlerinin zulüm ve haddi aşmak olduğuna işâret etmek içindir. Burada kâfirlerin gizlice konuştukları şeylerin dinlemek istedikleri şeyden farklı olduğuna delil vardır. Yâni onlardan her biri diğeriyle fısıldaşırken: “*Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!” dediklerini çok iyi biliriz.*” Yâni onlar aralarında ‘Sihirlenmiş ve aklını yitirmiş bir adama uyuyorsunuz’ derler. Kâfirlerin zulümlerinden birisi de “ مَبْعُوثْ ***meb’ûs***” gönderilmiş peygamber) kelimesi yerine “ مَسْحُورْ ***meshûr***” (büyülenmiş) kelimesini kullanmalarıdır.

أُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

48. Bak; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, *(öyle bir)* saptılar ki, artık *(doğru)* yolu bulamayacaklardır.

“*Bak; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar!*” Yâni seni şair, büyücü, kâhin ve mecnûna benzettiler. **Kâşifî** şöyle der: “Senin için misaller getirirler, seni mecnûn, sihirbaz, kâhin ve şâir diye tavsif ederler.”

“*Bu yüzden,”* bütün bu benzetmelerinin tamamında asıl yoldan öyle bir *“saptılar ki, artık (doğru) yolu bulamayacaklardır.*” Kimsenin kabul edebileceği bir çareleri kalmamıştır, sözleri birbiriyle çelişmektedir. Ne yapacağını bilmeyen şaşkın kimse gibi yürürler ve herkesin bâtıl olduğunda şüphe etmeyeceği şeyler öne sürerler. Ya da onlar haktan ve doğru yoldan saptılar. Ona götüren yolu bulmaya güçleri yetmez. Çünkü onlar sapıklıkta ve inkârda çok ileri gittiler.

Onlar hevâlarına kulak veriyorlardı. Hurâfe, sihir ve şiir dinliyorlardı. Eğer Allah’a kulak verselerdi Allah’ın kelâmını ve sıfatlarını dinlerlerdi de mîzaçlarında bir değişiklik olur, kalplerinde hastalık olmazdı. Bir ve tek olan Allah’ın birliğinden ve tek olmasından bahsedildiği zaman bundan nefret ediyorlardı. Tevhîdin tadını almıyorlar, aksine mîzaçlarının kötülüğü sebebiyle tevhîdi acı buluyorlardı.

Her asırda hevâ ehlinin Allah Teâlâ’nın kelâmından yüz çevirip masallar ve hurâfeler dinlemeye yönelmesi de bu kabildendir. Onlar Allah kelâmını dinlemedikleri gibi aksine onların çoğunluğu sadece dünyevî meselelerde konuşmayı, geleneksel meseleleri tartışmayı, insanların namuslarını çiğnemeyi, vesvese veren şeytanın vesveselerine uymayı, iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan ehl-i hakkı tenkid etmeyi severler.

Tevrât’ta vârid olduğunu göre Allah Teâlâ şöyle demiştir: “Ey kulum, benden utanmaz mısın? Yolda yürürken sana kardeşlerinden birinden bir mektup geldiğinde mektubu okumak için yolun kenarına çekilir, onun için oturursun. Mektubu okur, hiçbir şeyi kaçırmamak için harf harf üzerinde düşünürsün. İşte bu da benim kitâbım. Onu sana

indirdim. O kitaba bak! O kitapta senin için nice sözleri açıkladım. Enine boyuna düşünesin diye ne kadar tekrar ettim. Sen ise ondan yüz çeviriyorsun. Yoksa ben senin bazı arkadaşlarından daha mı değersizim? Ey kulum! Bazı arkadaşların sana oturmaya geliyor da sen onlara bütün her şeyinle yöneliyor, sözlerine bütün kalbinle kulak veriyorsun. Eğer bir kimse konuşsa veya seni onun sözünü dinlemekten alıkoysa ona sus diye îmâda bulunuyorsun. İşte ben sana yöneliyor ve sana konuşuyorum. Sen ise kalbinle benden yüz çeviriyor, uzaklaşıyorsun. Yoksa sen beni bazı arkadaşlarından daha değersiz mi sayıyorsun?" *İhyâ*'da böyle geçmektedir.

Kim devamlı Hakk'a tâzim gösterirse
Gönülden O'nun emrini yerine getirir

---

[98]. *Münâvi*, II, 458

İSTER TAŞ OLUN
İSTER DEMİR
DİRİLTİLECEKSİNİZ

وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ
كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ
فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ
رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

49. Bir de onlar dediler ki: Sahi biz, bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışta diriltileceğiz, öyle mi!

50. De ki: “İster taş olun, ister demir”,

51. İsterse aklınıza *(yeniden dirilmesi)* imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık! *(Bunlar, Allah’ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez.)* Diyecekler ki: “Bizi tekrar *(hayata)* kim döndürecek?” De ki: “Sizi ilk kez yaratan.” Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar ve “O ne zaman?” diyecekler. De ki: “Yakın olsa gerek!”

52. Allah sizi çağıracağı gün, kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız ve *(dirilmeden önceki hâlinizde)* çok az kaldığınızı sanırsınız.

“*Bir de onlar”* Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Mekke’li kâfirler başlangıçta topraktan yaratıldıklarını, yaradılışlarını unuttular. Oysa onlar Allah Teâlâ’nın: “***Sen hiçbir şey değilken (yokken) seni yarattım***.” (Meryem, 19/9) buyurduğu gibi yoktan var edildiler. Kâfirler bütün bunları unuttular da inkâr ederek ve gerçekleşmesini imkânsız bularak *“dediler ki: “Sahi biz,”* acaba ölümden sonra aradan zaman geçince *“bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışta diriltileceğiz, öyle mi!*” yâni, öldükten sonra hayatımız imkânsızdır. Çünkü canlının tazeliği, yumuşaklığı ve kemiğin çürümesi birbirine zıt şeylerdir.

Kâfirlerin sözünün âyette zikredilen vakit ile kayıtlanması, onların inkârı o vakte mahsus olduğu için değildir. Çünkü onlar beden aynı şekilde çürümeden kalsa da öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmektedirler. Bilakis bu vaktin zikredilmesi dirilmeye aykırı olan bir duruma yönlendirerek onların dirilmeyi inkârlarını kuvvetlendirmek içindir.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ اَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ

فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِى فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾

50-51. De ki: "İster taş olun, ister demir. İsterse aklınıza *(yeniden dirilmesi)* imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık! *(Bunlar, Allah'ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez.)* Diyecekler ki: "Bizi tekrar *(hayata)* kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk kez yaratan." Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar ve "O ne zaman?" diyecekler. De ki: "Yakın olsa gerek!"

Onlara cevab olarak "*De ki: "İster taş olun, ister demir. İsterse aklınıza* (yeniden dirilmesi) *imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık!*" İsterse hayattan en uzak şey olan size göre hayatı kabul etmesi imkânsız görünen bir varlık bile olsanız mutlaka diriltileceksiniz ve yeniden yaratılacaksınız. Çünkü Allah Teâlâ'nın kudreti sizi diriltmekten âciz değildir. Çünkü cisimler ârazları kabulde müşterektirler. Nasıl daha önce hayatla bezenmiş nârin varlıklar iken sonradan erimiş kemikler oldunuz? Çünkü bir şey alışmadığına değil alıştığı şeye yönelir. Bu husus temsille anlatılmıştır. Yâni, *Tefsiru'l-Kâşifî*'de belirtildiği gibi 'Mesela vücudunuz taş veya demir oldu' demektir.

el-Kevâşî'de der ki: "Buradaki emir âciz bırakma ve azarlama emridir, yoksa ilzam/mecbur tutma emri değildir." *Bahru'l-ulûm*'da ise şöyle der: "Bu emir gerçek mânâda değildir, burada mecaz söz konusudur. Çünkü bununla kasdedilen onları küçük ve değersiz kılmak ve onların anlayışlarının kıtlığına işâret etmektir. Yoksa onların taş veya demir olmalarını istemek değildir. Çünkü bunu yapmaya güçleri yoktur. Onların gönüllerine büyük gelen şey ise gökler ve dağlardır. Cumhûr ise bunun ölüm olduğunu söylemiştir. Çünkü nefse ölümden daha büyük gelen bir şey yoktur. Yâni 'Siz bizzat ölümün kendisi olsanız bile ben sizi mutlaka öldürür, sonra da diriltirdim.'

"*Diyecekler ki: "Bizi tekrar (hayata) kim döndürecek?"* öldükten sonra bizi kim diriltecek? Onlar ilk yaratılışlarını unuttukları için tekrar diriltilmelerini unutmaları da gerekli olmuştur. "*De ki: "Sizi ilk kez*" bir benzeri olmaksızın, siz toprak iken ve hayat kokusunu tatmamışken "*yaratan*." Yâni sizi var eden mutlak kudret sâhibi Allah diriltecek. O " اَلْمُبْدِئُ ***el-Mübdi***" ve " اَلْمُعِيدُ ***el-Muîd***"'dir; ilk defa yaratan ve tekrar diriltecek olandır. Yâni Cenâb-ı Hak başlangıçta toprağa nasıl can verdiyse ölümden sonra nihâyette de öylece can verir.

"*Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar*" Şaşkınlıkları ve inkârları sebebiyle sana başlarını sallayacaklar "*ve"* alay ederek: *"O ne zaman?"* Yâni bahsettiğin dirilme ne zaman olacak? "*diyecekler."* Bu, yaratan ve dirilteni belirledikten sonra dirilme vaktini sormaktır. "*De ki: "Yakın olsa gerek!*" Onlara bunun yakında olmasının umulduğunu söyle. Çünkü her gelecek olan yakındır. Ya da zamanın çoğu geçtiği ve az bir zaman kaldığı için onun gelmesi yakındır. *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "Öldükten sonra dirilme yakındır. Çünkü " عَسٰى ***asâ*** (umulur ki)" fiili aslında ümid, arzu ve temennî içindir."

Allah'tan bir şeyin beklenmesi konusunda ise kesinlik ifâde eder. Yâni o günün vakti yaklaştığı gibi o günde gerçekleşecek olan hesap ve cezalandırma da yaklaşmıştır.

❀

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَليلًا ﴿٥٢﴾

52. Allah sizi çağıracağı gün, kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız ve *(dirilmeden önceki hâlinizde)* çok az kaldığınızı sanırsınız.

"*Allah sizi çağıracağı gün*" sizi daha önce yoktan var ederken çağırdığı gibi kabirlerinizden çağırdığı gün "*kendisine hamd ederek"* yâni siz diriltme kudretinden dolayı Allah Teâlâ'ya hamd ederek *"çağrısına"* canlı kimselerin karşılık vermesi gibi *"uyarsınız*" yâni O'nun sizi dirilteceği sizin de dirileceğiniz günü anın.

Burada diriltme ve dirilme yerine istiâre olarak çağrı (duâ) ve çağrıya cevap verme (icâbet) kullanılmıştır. Bu, gelişin son derece kolay olacağını bildirmek içindir. **Ebû Hayyân** şöyle der: Zâhire göre buradaki çağrı hakîki mânâda bir çağrıdır. Yâni işittireceği bir nidâ ile Allah sizi çağırır demektir ki bu son üfleme/nefhadır. Nitekim Allah: "***O gün bir çağırıcı yakın bir yerden çağrıda bulunur***." (Kâf, 50/41) buyurmuştur.

"*Çağrısına uyarsınız*" ifâdesinin mânâsı, sizi dâvet ettiği hususta dâvet edene uyarsınız demektir. Nitekim **Kâşifî** de şöyle der: "İsrâfil (a.s.) sûra son üfürüşte (nefha) sizi kabirlerinizden kalkmaya çağırır, siz de İsrâfil'e icâbet edersiniz."

Bazı müfessirler dâvet ve dâvete icâbetten maksadın hesaba çekmek ve yaptıklarının karşılığını vermek için kişiyi hazırlamak ve götürmek olduğunu söylemişlerdir. Fakir (**Bursevî**) der ki: Çağrının bir kaç defa olacağı açıktır. Dirilme, neşr ve haşir dâveti gibi. Nitekim Allah Teâlâ: **"*Çağrıcıya derhal uyarlar*."** (el-Kamer, 54/8) buyurmuştur. Kitapların verilmesi için çağrıda bulunulması gibi. Nitekim Allah Teâlâ: **"*O gün her ümmeti Allah'ın huzurunda toplanmış görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır*."** (el-Câsiye, 45/28) buyurmuştur. Bu makamda kasdedilen birinci çağrıdır. Çünkü söz dirilme ile ilgilidir.

Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: Kabirdekiler üzerlerindeki toprağı silkelerler ve " سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ ***Sübhanekallâhümme ve bi hamdike***" derler. Onlar Allah'ı her türlü noksan sıfatlardan tenzih, kemâl sıfatlarla vasıflandırmanın ve hamd etmenin fayda vermediği bir zamanda O'nu takdis edip hamd ederler. *el-Kevâşî*'de der ki: "bihamdihi" Allah'ın irâdesi ve emriyle demektir. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: "*Besâir Tefsîri*'nde der ki: Hamd, emir mânâsına alınmıştır. Nitekim " فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ***Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et***" (en-Nasr, 110/3) " âyetinde 'O'nun emriyle namaz kıl' demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Cenâb-ı Hak sizi dâvet eder, O'nun emrine ve O'na icâbet edersiniz."

“*Ve”* korkunç durumları görünce, diriltildikten sonraki ebedî hayata nisbetle kabirde veya dünyada *“çok az kaldığınızı sanırsınız.*”

‘En uzun ömürlü bir kimse bile olsa herkes dünyadaki hayatını az bulur.’ denirse biz şöyle deriz: Bu kısa ve az bulma uzun emellerine mukabil ömrün az olduğunun bilinmesindendir. Kıyâmette ise korkunun şiddetinden dolayı bu müddeti unutur. **Kâşifî** der ki: “Yâni dünyadaki hayatınızı ona nisbetle az sayarsınız. İmdi akıllı ve âgâh olan kimseye dünya hayatını âhiret hayatının yanında az saymak gerektir. Yine bu fânî olan azı, o çok ve bâkî olan âhiret için sarf eder ki o günde hasret ve pişmanlık azâbı ile kalmaya.”

Şeyh Sa‘dî (k.s.) şöyle der:

Dünya ile âhireti satın almaya kâdirsin
Ey benim canım, satın al yoksa pişman olursun
Kişi devlet topunu dünyadan götürür
Ki nasibini kendisiyle âhirete iletir

Sâlih amellerle ve günahlardan kaçınarak kıyâmet gününe hazırlanmak gereklidir. Çünkü yakında bilgi gerçek olur.

Bil ki öldüğün zaman senin kıyâmetin kopmuş demektir. Çünkü bir kişi öldüğünde kıyâmetle karşı karşıya gelir. Çünkü cennet, cehennem ve melekleri görür ve hiçbir amel yapmaya da kudreti yoktur. Dolayısıyla kıyâmet gününde hazır bulunan kişi gibi olur ve ölümle ameli sona erdirilir. Kişi kıyâmet gününde öldüğü hâl üzere diriltilir. Sonu hayır olan kimseye ne mutlu!

Ebû Bekr Vâsıtî der ki: Devlet üçtür. Hayatta iken olan devlet, kişinin Allah’a itâat üzere yaşamasıdır. Ölüm sırasında olan devlet, kişinin ‘Lâ ilahe illallah’ diyerek rûhunu teslim etmesidir. Kıyâmet gününde olan devlet ise kabirden kalkarken kendisine bir müjdecinin gelip onu cennetle müjdelemesidir. Hiç şüphe yok ki Allah’a isyan eden ve dirilmeyi inkâr eden kimseye bir korkutucu gelir ve onu cehennem azâbıyla korkutur. Dolayısıyla Allah’a itâat ve ikrâr lâzımdır.

Muhakkak ki Allah Teâlâ öldükten sonra toprağı diriltir. Bu da kıyâmet gününde dirilmenin delilidir.

Mesnevî’de der ki:

Allah da toprağı, meniyi ve et parçasını
Daima bizim gözümüz önünde tutmuyor mu?
A kötü niyetli bak... Seni ne halden ne hale getirdim?
Şimdi onlardan nefret ediyorsun değil mi?
Sen o devirlerde o toprağa, meniye, et parçasına âşıktın...
O zamanlar bu kerem ve ihsanı (bugünkü hâlini) inkâr ediyordun!
Önce toprak hâlindeyken (şimdiki hâlini) inkârda bulunuyordun ya...

Bu kerem ve ihsan, o inkârını gidermek içindir.
Canlanman, evvelki inkârına karşı reddedilmez bir delildir...
Şu hastalığın dermandan da beter oldu ya!
Toprağın bu işi yapmasına imkân mı var...
Menî, düşmanlıkta bulunur, inkâra düşer mi hiç?
O zamanlar gönlün de başın da yoktu...
Bu yüzden düşünceyi de inkâr ediyordun, inkârı da!
Cemâdken insan olacağını inkâr ederdin,
Şimdi de haşr olmayı inkâr etmede ayak diredin!
Sen şuna benzersin: Adam gelir, kapıyı döver de
Ev sâhibi, içerden " Ev sâhibi evde yok" diye bağırır.
Kapıyı döven bu "yok" sözünden anlar ki ev sâhibi içerdedir...
Elini kapının halkasından çekmez!
Senin inkârın da gösterir, belli eder
Allah'ın cemâd âleminden yüzlerce haşirde bulunduğunu...

SÖZÜN EN GÜZELİNİ SÖYLESİNLER

وَقُلْ لِعِبَادِى يَقُولُوا الَّتِى هِىَ اَحْسَنُۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْۜ اِنَّ
الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٣﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْۜ اِنْ يَشَاْ
يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَاْ يُعَذِّبْكُمْۜ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾
وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ
النَّبِيِّنَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾

53. Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.

54. Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.

55. Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud'a da Zebur'u verdik.

Ey Muhammed! Mü'min "*kullarıma söyle*" müşriklerle tartıştıklarında "*sözün en güzelini söylesinler*." Onlarla sert ve haşin konuşmasınlar. Nitekim Allah Teâlâ: "***Ehl-i kitapla ancak en iyi tarzda mücâdele edin***." (el-Ankebût, 29/46) buyurur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Burada Allah'ın kullarından bir kısmının Allah'ın zâtına izâfe edilerek şereflendirilmeleri, onlar hakkında inâyet nazarının te'sirine sebep olacağına işârettir. Bu yüzden onlardan en güzel söz, en güzel fiil ve en güzel ahlâk sâdır olur. En güzel söz, samimiyetle "Lâ ilahe illallah" diyerek Allah Teâlâ'ya duâ etmektir. En güzel fiil, hakikat âlemine yönelik olarak şeriat kanununa ve tarîkat âdâbına uygun olan fiildir. En güzel ahlâk ise Allah hakkında O'nu talebde ihsân üzere yüzünü/kendini Allah'a teslim etmektir. Kullarla ilgili olarak ise hiçbir ihsan ve teşekkür beklemeksizin insanlara iyilikte bulunmak, insanların kendisine yaptığı kötülükleri bağışlamak, insanlar arasında onlara nasihat ederek yaşamak, sert davranmadan iyiliği emretmek ve küçük düşürmeden kötülüğü yasaklamaktır.

"*Sonra şeytan aralarını bozar.*" Araplar bir kimse insanlar arasında fesad çıkarıp onları aldattığında, vesvese verdiğinde 'nezeğa' fiilini kullanırlar. Yâni şeytan fesad çıkarır, kötülüğe ve kendi aralarında tartışmaya teşvik eder. Belki de aralarındaki sertlik onları inatlaşmaya ve fesâdın artmasına götürür.

et-Te'vîlât'ta der ki: "İnsanlar birbirlerine nasihat ederek yaşamadıkları zaman "şeytan aralarını bozar." Şu halde nasihat konusunda her zamanın akıllı kimselerinin sahâbe gibi olmaları gerekir. Çünkü sahâbenin hâlleri ve kendi zamanlarındaki

insanlarla muâmeleleri Rasûlullah (s.a.) zamanındaki hallerinden ve muâmelelerinden farklı olmamıştır.

"*Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır*." Asla onların salâhını değil, helâkini ister. Şeytan insanoğlunun babası Âdem (a.s.)'ı cennetten çıkarmak ve nur elbisesini üzerinden sıyırmakla düşmanlığını açıkça ortaya koşmuştur.

رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْۜ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْۜ وَمَٓا
اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَك۪يلًا ﴿٥٤﴾

54. Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.

Ey müşrikler! "*Rabbiniz, sizi en iyi bilendir.*" Sizi bizden daha iyi bilir. "*Dilerse*" îmâna muvaffak kılarak "*size merhamet eder; dilerse*" sizi kâfir olarak öldürerek "*sizi cezalandırır*." Bu âyet önceki âyetteki "*sözün en güzeli*" ifâdesinin tefsiridir. Yâni o müşriklere bu sözü ve benzerlerini söyleyin. Onlara açıkça cehennem ehli olduklarını söylemeyin. Çünkü bu onları şerre, kötülüğe tahrik ve teşvik eder. Ancak yine de âkıbeti Allah'tan başka kimse bilemez. Umulur ki Allah onları îmâna iletir. *el-Keşşâf* müellifinin görüşü budur. **Beyzâvî** ve **Ebüssuûd** (r.h.) da ona uymuştur. Cumhûr ise "*sözün en güzeli*" ile mânâ bakımından güzel konuşmanın, olduğunu söylemişlerdir. Merhamet ile Mekke kâfirlerinden ve onların eziyetinden kurtarmanın, cezâlandırma ile Mekke müşriklerinin mü'minler üzerine musallat edilmesinin kasdedildiğini söylemişlerdir. Bu durumda "*Rabbiniz*" ifâdesinde hitap mü'minlere olur.

et-Te'vîlât'da şöyle der: Allah hanginizi lütuf ve rahmet sıfatının mazharı kılıp ona rahmette bulunacağını, şeytanın iğvâ ve saptırmalarından koruyacağını en iyi bilendir. Hanginizi de kahr sıfatının ve azâbının mazharı kılıp ona şeytanın saptırması ve aldatmasıyla azap edeceğini en iyi bilendir.

"*Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.*" Ey Muhammed! Onların işleri sana havâle edilmiş değildir ki onları îmân etmeye zorlayasın. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "***Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur***." (Âl-i İmrân, 3/128) "***Biz ancak seni müjdeleyici ve sakındırıcı olarak gönderdik***." (bk. el-Bakara, 2/119) Binaenaleyh onları ıslah ve iknaya çalış, ashabına da onları idâre etmelerini, tahammüllü davranmaları ve hasımlaşmayı terk etmelerini emret. Rasûlullah (a.s.)'ın: "*Allah bana farzları yerine getirmemi emrettiği gibi insanlarla hoş geçinmeyi de emretti*."[99] buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Hâfız şöyle der:

Dünyâ ve âhiretin emniyet ve safâsı şu iki cümlededir:
Dostlara lütuf ve ihsanda bulun, düşmanları da idâre et!

Bazıları insân-ı kâmilin yaşayışıyla ilgili olarak şöyle der: “Cenâb-ı Hakk’a sıdk, halka insaf, nefse kahr, elinin altında olanlara şefkat, büyüklere hürmet, dostlara nasîhat, düşmanları idâre, ulemâya tevâzu, fakirlere cömertlik, câhillere sükût ile muâmele eder.”

وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ
النَّبِيِّنَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾

55. Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud’a da Zebur’u verdik.

“*Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir.*” Allah gökyüzünde ve yerde olanları ve onların gizli ve açık hallerinin ayrıntılarını bilir. İnsanlar bu halleri sebebiyle diğer yaratılmışlar arasından seçilmeye ehil ve lâyık olurlar. Allah onlar arasından peygamberlik ve velâyet için buna müstehak olanları seçer. Bu âyet soylu ve asillerden birinin değil de Ebû Tâlib’in yetiminin peygamber olmasını, Bilâl, Suheyb, Habbâb ve diğerleri gibi aç ve çıplak kimselerin onun ashâbı olmasını imkânsız gören Kureyş’e bir cevaptır.

Âyette ‘*göklerde olanlar*’ ifâdesi, “***Keşke bize melekler indirilseydi***” (el-Furkan, 25/21) diyen müşriklerin sözlerini ibtal etmek için zikredilmiştir. ‘Yerde olanlar’ ifâdesi ise onların “***Bu Kur’an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?***” (ez-Zuhruf, 43/31) sözlerine cevaptır. İki büyük şehirden maksad, Mekke ve Tâif’tir. Kasdettikleri kimseler ise Velîd b. Muğîre el-Mahzûmî ve Urve b. Mes’ûd es-Sakafî ya da başkalarıdır.

et-Te’vîlât’ta şöyle der: “Allah, gökyüzünde melekler ve İblis, yeryüzünde de mü’min ve kâfirler gibi kendisinin lütuf sıfatının mazharı ve kahır sıfatının mazharı olanları en iyi bilendir.”

“*Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.*” **Beyzâvî** ve onun peşinden giderek **Ebüssuûd** Efendi şöyle der: “Yâni, biz onları nefsânî fazîletlerle ve cismânî alâkalardan uzak olmakla birbirinden üstün kıldık, yoksa mallarının ve takipçilerinin çokluğuyla değil. **Dâvud** (a.s.) bile böyledir. Allah onu kendisine verdiği mülk ve saltanatla değil vahyettiği kitabla şereflenmiştir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu ifâdenin peygamberlerin birbirine üstünlüğünün cismânî alakalardan uzak olmakla olduğunu ifâde ettiği açıktır. Ancak bu hatadır. Çünkü onların bu konudaki üstünlükleri ümmetin diğer fertlerine göredir. Peygamber kardeşlerine nisbetle ise böyle bir üstünlük yoktur. İşin aslı şudur: Allah’a ulaşmaya ve âlem-i kudsten ilim almaya ters olduğu için peygamberlerde rûhânî alâkalar bile yoktur. Bu sebeple “Kalbde mülk ve melekût âlemine bir anlık bakış bile varken Allah’ı bilme (el-ilmü billah) kapısı açılmaz.” demişlerdir. Mülk, eş ve çocukların çokluğu gibi cismânî

alâkalara gelince, bunların olması veya olmaması peygamberlere nisbetle aynıdır. Dünyadan zühd ve tecerrüdlerine rağmen Îsâ ve Yahyâ (a.s.)'ın bu hususta pek çok mülkü ve hanımları olan Dâvûd ve Süleymân (a.s.)'a bir fazîleti ve üstünlüğü yoktur. Görünüşte de olsa onlara böyle bir alâkanın nisbet edilmesi edebe uygun değildir. Dolayısıyla asıl üstünlük kitab, risâlet, dostluk, konuşma, mi'râc, rü'yet, şefaat gibi hususlardadır. Nitekim Allah Teâlâ: "***O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş…***" (el-Bakara, 2/253) buyurmaktadır. İşte böyle Kur'ân'ın bir kısmı bir kısmını tefsir eder.

Şeyh-i Ekber (k.s.) şöyle der: Süleyman (a.s.) mülkün tamamının zuhûr etmesiyle; Îsâ (a.s.) beşikte konuşmak, Rûhu'l-kudüs ile desteklenmek, ölüleri diriltmek, Allah'ın izniyle çamurdan kuş yaratmak gibi şeylerle, Mûsâ (a.s.) Allah'la konuşmak, beyaz el, asâ, denizi yarmak ve taşlardan su fışkırtmakla; Sâlih (a.s.) kayadan deve çıkmak ve benzeri şeylerle; Hûd (a.s.) helâk eden rüzgarla, İbrâhim (a.s.) ateşten çıkartılmakla, Yûsuf (a.s.) güzelliğiyle ve rüya tabirleriyle üstün kılınmıştır. Nübüvvet bakımından tecellînin tamamına istidadları farklı farklı olduğundan dolayı da birbirinden üstün oldular. Çünkü varlık âlemindeki her varlık gıdalanır ve rızıklanır. Ancak Allah Teâlâ rızık verilenlerden bir kısmını bir kısmına üstün kılmıştır. Rızık cisimler için hissî, ruhlar için ise ilimler gibi aklîdir. Peygamberlerin şahsî velâyeti ve Allah'a güvenlerine gelince bu hususta tek bir nefis gibidirler, ne üstün olan ne de üstün kılınan vardır. Bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.) "*Beni peygamberler arasında üstün kılmayın*."[100] buyurmuşlardır.

Kendisini üstün kılmak için "*Davud'a da Zebur'u verdik.*" Zebûr yüz elli sûre idi. İçinde helâl, haram, farzlar ve hadlerle ilgili hiçbir hüküm yoktu. Ancak Allah'ı yüceltme, Allah'a hamd ve duâ vardı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Bu âyet Allah'ın ezelî hikmetinin makbûl olan kimselerin derecelerinin yükselmesini, merdûdların derekelerinin ise alçalmasını gerektirdiğine işâret etmektedir. Çünkü bunlar lütuf ve kahır sıfatlarının mazharlarıdır. Herkesin lütuf ve kahırdan bir nasibi vardır. Ezelden ebede lütuf ve kahır sıfatını sonsuz derecede ızhâr etmekte Allah'ın yüce hikmeti vardır.

Allah, peygamberlerin bir kısmını bir kısmından üstün kılmıştır. Bu onların kurbiyette mekânlarının yüksekliği; ümmetlerindeki sirâyeti ve ümmetlerinin hayırlı olması bakımından inâyet nazarının te'sirini kabûl iledir. Görmez misin ki Hz. Peygamber (a.s.), peygamberlerin en üstünü olduğu için onun ümmeti de ümmetlerin en fazîletlisi, Kitâb'ı da en fazîletli kitap olmuştur. "*Davud'a da Zebur'u verdik.*" âyeti, Hz. Peygamber (s.a.)'in Dâvud (a.s.)'a üstünlüğünün, Kur'ân'ın Zebûr'a üstünlüğü kadar olduğuna işârettir."

Allah, önceki kitabların hepsinde Peygamberimiz (a.s.)'ın ve ümmetinin vasıflarını anlatmıştır.

Ey vasfı Mûsâ (a.s.)'ın kitabında olan

Ey sıfatı Dâvud (a.s.)'ın Zebûr'unda olan
Yaratılmışlardan maksad sensin
Mevcûdâtın geri kalanı sana tâbidir

Allah Hz. Peygamber'i ümmetinin çokluğuyla da üstün kılmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "*Cennet ehli yüz yirmi saftır. Bunlardan seksen safı benim ümmetimdir.*"[101] buyurmuştur.

Câmiu'l-usûl'de Zührî'den, onun da **İbn Abbâs** (r.anhümâ)'dan rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: "Sahâbeden bir kısmı Rasûlullah'ın yanlarına gelmesini bekler vaziyette oturmuş kendi aralarında konuşuyorlardı. Hz. Peygamber (a.s.) evinden çıktı ve onlara yaklaştı. Onların konuşmalarını işitti ve sözlerini dinledi. Onlardan birisi: "Allah Teâlâ'nın yarattıklarından bir kimseyi, İbrâhim (a.s.)'ı dost edinmesi gerçekten hayrete şâyan." dedi. Diğeri: "Allah'ın Musâ ile konuşmasından daha acayip ne olabilir?" dedi. Bir diğeri ise: "Allah'ın Îsâ (a.s.)'ı Allah'ın kelimesi ve rûhu kılmasından daha ilginç ne olabilir!" dedi. Bir diğeri "Allah Teâlâ'nın Âdem (a.s.)'ı seçmesinden (ıstıfâ) daha ilginç ne olabilir?" dedi.

Rasûlullah (s.a.) ashabına selâm verip şöyle dedi:

"Sözlerinizi ve şaşırmanızı işittim. 'İbrâhim (a.s.) Allah'ın dostudur' dediniz, ki o öyledir. 'Mûsâ Allah'ın sırdaşıdır (Neciyyullah)' dediniz, ki o öyledir. 'İsâ Allah'ın rûhu ve kelimesidir' dediniz, ki o öyledir. 'Âdem'i Allah seçmiştir' dediniz, ki o da öyledir.

Dikkat edin! Ben Allah'ın habîbi/sevgilisiyim, fakat övünmek yok. Ben kıyâmet günü hamd sancağını (livâü'l-hamd) taşıyanım, fakat övünmek yok. Ben Allah nezdinde öncekilerin ve sonrakilerin en değerlisiyim, fakat övünmek yok. Ben cennet kapısının halkasını ilk çalanım. Allah kapıyı açar, ben muhacirlerin fakirleriyle birlikte cennete girerim, fakat övünmek yok."[102]

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah beni diğer peygamberlere tercih etti. Benim ashabımı da nebîler ve resûller dışında diğer tüm insanlara tercih etti. Allah benim ashabımdan da dört kişiyi; Ebû bekir, Ömer, Osman ve Ali'yi seçti.*"[103] Allah onlardan razı olsun! *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Cenâb-ı Hak, O'na serverler/önderler üzerine serdarlık verdi
Peygamberler cemâatine reislik ihsan eyledi
Îman duvarının temeli O'nun işi oldu
Dört yari O'na dört rukün/direk oldu

Nasıl ki bir ev dört sütun üzerine dikilir ve ayakta kalırsa din de dört halife ile kaimdir. Bu sebeple Rasûlullah (a.s.): "*Size sünnetimi ve benden sonra râşid halifelerin sünnetini tavsiye ederim.*"[104] buyurmuştur. Çünkü onlar kendilerinden

sonraki mü’minlere nisbetle asıl/temel gibidirler.

---

[99]. *Deylemî*, Hadis no: 659; *Münâvi*, II, 215
[100]. *Buhârî*, Enbiya, 35; *Müslim*, Fedail, 159; *Müsned*, III, 47, 53
[101]. *Tirmizî*, Cennet, 13; *İbn Mâce*, Zühd, 34; *Dârimî*, Rikak, 111, *Müsned*, I, 453, V, 347, 355
[102]. *Tirmizî*, Menâkıb, 1; *Dârimî*, Mukaddime, 8
[103]. *Kenzü’l-ummal*, XI, 635; *Mecmeu’z-zevâid*, X, 17
[104]. *Tirmizî*, İlim, 16; *Ebû Dâvûd*, Sünnet, 6

RABBİNİN AZÂBI HAKTIR

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ
وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ
أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ
مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ
مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

56. *(Rasûlüm!)* De ki: "Allah'ı bırakıp da *(ilâh olduğunu)* ileri sürdüklerinize yalvarın. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler."

57. Onların yalvardıkları bu varlıklar Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir azaptır.

58. Hiçbir ülke yoktur ki biz, kıyâmet gününden önce onu helâk edecek, yahut ona şiddetli bir şekilde azâb edecek olmayalım. Bu, Kitap'ta *(levh-i mahfuz'da)* yazılıdır.

Rasûlüm! "*De ki:*" Ey Mekke müşrikleri! "*Allah'ı bırakıp da"* ilâh olduğunu *"ileri sürdüklerinize*" meleklere, Mesih'e, annesine ve Uzeyr'e "*yalvarın. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı*" hastalık, fakirlik ve kıtlık gibi sıkıntıları "*ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler"* Onu sizin dışınızdaki kabilelere yöneltmeye ve nakletmeye de güç yetiremezler.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ
رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

57. Onların yalvardıkları bu varlıklar Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir azaptır.

"*Onların yalvardıkları bu varlıklar"* müşriklerin ilah diyerek yalvardıkları şeyler kendileri için *"Rablerine"* işlerinin mâlikine ve mutlak hâkimine *"-hangisi daha yakın olacak diye- vesîle ararlar*" yâni tâat ve ibâdet ile Allah'a kurbetin/yakınlığın yolunu ararlar. **Kâşifî** şöyle der: "Bir vesîle ve bir el tutar, yâni tâat ve ibâdet ile Hz. Hakk'a

takarrub ederler.”

Allah’a en yakın olanlar Allah’a yaklaşmak için vesîle ararlarsa Allah’a yakın olmayanların durumu nasıl olur bir düşün! Yâni ilâhî dergâha yakın kılınan (mukarrab) melekler ve onlardan başkaları Hak Sübhânehû’ya tevessül eder/vesîle ararlar. İmdi mukarrab olmayanların yüzünü o Hazret’e çevirmesi daha evlâdır.

el-Kevâşî’de der ki: Onlar Allah Teâlâ’ya yakınlığı/kurbiyeti isterler ki Allah’a en yakın olan mâbûdları hangisidir görsünler ve onu Rablerine vesile kılsınlar. Hulâsa onların ilahları da Allah Teâlâ’ya yaklaşmayı isterler.

O vesîle ile “*O’nun rahmetini umarlar ve*” vesîleyi terk ettikleri takdirde Allah’ın diğer kulları gibi “*azâbından korkarlar*.” İlah olmak bir yana onlar sıkıntıyı bile gideremezler. “*Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir azaptır.*” Rabbinin azâbı peygamberler ve meleklerin dahi sakınacağı şekilde gerçektir. Allah’a isyan edenler sakınmıyorlarsa bu onların gafletlerinin kemâlindendir. Onlar Allah’ın azâbından sakınmadıkları gibi bir de onu hak edecek şeyler yapmaktadırlar. Binaenaleyh akıllı kimsenin özür beyân etmeyi terk etmesi ve Kahhâr olan Allah’ın ansızın yakalamasından sakınması gerekir.

Abdullah b. Abbâs (r.a.), **Hz. Ömer** (r.a.) yaralandığı zaman ona şöyle demişti: “Ey mü’minlerin emîri! İnsanlar inkâr ettiği zaman sen müslüman oldun. İnsanlar kendisini terk edip yalnız bıraktığında Rasûlullah (s.a.)’le birlikte cihad ettin. Allah Rasûlü senden hoşnut olarak vefat etti. Senin hakkında iki kişi dahi ihtilaf etmedi ve sen şehid olarak öldürüldün.”

Bunun üzerine **Hz. Ömer** (r.a.): Aldanan kimse sizin aldattığınız kimsedir. Allah’a yemin ederim ki eğer üzerine güneşin doğduğu her şey benim olsaydı, kıyâmetin ve ölümden sonra olacakların korkusundan onların hepsini fedâ ederdim. Çünkü kişi kıyâmette ameline muttali olur ve korkunç işlerle karşılaşır.”

Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: “Hüzün yemekten alıkoyar. Korku günahlara mâni olur. Recâ/ümit ise insanı ibadetlere dayanıklı kılar. Ölümü anmak boş işlerden el etek çektirir.”

Havf ve recâ (korku ve ümit) ancak Allah’tan olur. Çünkü Allah bol bol iyilik ve ihsanda bulunandır. Peygamber ve onların kâmil varisleri ise Allah Teâlâ ile insanlar arasında vâsıtadırlar. Peygamberlikleri, verâset sâhibi olmaları sebebiyle onlara itâat etmek ve Hakk’a yakınlık için onlara yaklaşmak gereklidir.

Mesnevî de şöyle denilir:

Malik oğlu Enes’ten rivâyet edilmiştir.
Bir kimse ona misafir olmuştu.

Misafir hikâye eder ki Yemekten sonra,
Enes (r.a.) peşkirinin sararmış,
Kirlenmiş, yemeğe bulaşmış gördü. Hizmetçi kadına:
"Bunu al da tandıra at, bir müddet kalsın" dedi.
Enes'in sırlarına vâkıf olan o hizmetçi de peşkiri
Ateşle dopdolu olan tandıra atıverdi.
Bütün misafirler, şaşırıp kaldılar,
Peşkirden duman çıkacağını; kavrulup yanacağını umuyorlardı.
Derken bir müddet sonra hizmetçi, getirdi.
Peşkiri arınmış temizlenmiş, tertemiz olarak.
Orada bulunanlar: "Ey azîz sahâbî!" dediler.
"Peşkir nasıl oldu da hem yanmadı, hem de temizlendi?"
Enes dedi ki: "Mustafa, elini, ağzını
Bu peşkire silmişti; onun için!"
Ey ateşten, azaptan korkan gönül,
Böyle bir ele, böyle bir ağıza yaklaş!
Bu el, bu ağız, cansız bir şeye böyle bir yücelik verirse
Âşığın rûhuna neler açmaz, neler yapmaz?
Kâbe'nin taşını kerpicini öptü, Kâbe puthaneyken kıble oldu.
Ey can, sen de çalış, çabala da mânâ erlerinin ayağının toprağı ol.

وَ إِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا
شَدِيدًا ۜ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

58. Hiçbir ülke yoktur ki biz, kıyâmet gününden önce onu helâk edecek, yahut ona şiddetli bir şekilde azâb edecek olmayalım. Bu, Kitap'ta *(levh-i mahfuz'da)* yazılıdır.

"*Hiçbir ülke yoktur ki*" Âyette kullanılan edatlardan anlaşıldığına göre bu hüküm bütün ülkeler için genel bir ifâdedir. **Ebüssuûd Efendi** ise âyetteki "karye (ülke)" kelimesiyle kâfir ülkelerin kasdedildiğini söylemiştir. Yâni, 'kâfir hiçbir ülke yoktur ki' demektir. *"Biz, kıyâmet gününden önce onu helâk edecek,"* işlemiş oldukları büyük günahlar azâbı gerektirdiği için ya tamamen ahâlisini yok etmek veya yerin dibine geçirmek sûretiyle mutlaka harâb edecek "*yahut ona şiddetli bir şekilde azâb edecek olmayalım.*"

Âyette "*kıyâmet gününden önce*" buyrulmuştur. Çünkü kıyâmet günü helâk ne yalnızca kâfir ülkelere mahsustur, ne de cezalandırmak içindir. Bu ancak dünyanın ömrünün sona ermesinden dolayıdır.

"*Ülkeye azâb edilmesi*" mecâzî bir isnaddır ve o ülkenin halkına şiddetli bir şekilde

azâb edecek olmayalım demektir.

"*Şiddetli azâb*" ile öldürme, kıtlık, zelzele ve benzerleri gibi dünyevî musîbetler ile uhrevî cezalardır. Çünkü âyette azâb, helâk gibi kıyâmet gününden önce olmakla kayıtlanmamıştır. İsyan eden pek çok toplumun cezâları kıyâmet gününe ertelenmiştir. İşte **Ebüssuûd Efendi** (r.h.)'ın görüşü budur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: bu genelleme âyetin sevkine uygun değildir. Âyetteki "*kıyâmet gününden önce*" kaydı âyetin ikinci şıkkı ile de ilgilidir ve o kısım için de geçerlidir. Bu da kesin delilin ifâde ettiğine göre kıyâmet gününden sonra şiddetli bir azâbın gerçekleşmesine mâni değildir. Dolayısıyla burada doğru olan, helâk etmeyi "kökünü kazıma" mânâsına, azâb etmeyi ise ölümden daha şiddetli olan musibet türlerine hamletmektir. *Bahru'l-ulûm*'da âyetteki "ülke" lafzı umûmî kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın: "*Şüphesiz benim ümmetim rahmet olunan bir ümmettir (ümmet-i merhûme). Ümmetimin azâbı öldürme, deprem ve fitnelerdir*."[105] ve "*Şüphesiz benim ümmetimin cehennemden hissesi yer altında çürümeleridir*."[106] hadisi bu şekilde umûmî olmasına delildir.

"*Bu,*" zikredilen helâk ve azâb "*Kitap'ta*" yâni levh-i mahfuzda "*yazılıdır.*" Hiçbir şey eksik bırakılmamış, helâkin ve azâbın keyfiyeti, onu gerektiren sebepler ve ne zaman gerçekleşeceği açıklanmıştır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey nurdan bir kalemdir. Allah onu sağ eline aldı. Allah'ın her iki eli de sağdır. Kalemin ve levh-i mahfûzun uzunluğu beş yüz senelik yürüyüş mesafesidir. Allah kaleme yaz dedi. O da kıyâmet gününe kadar olacak olan şeyleri, iyilik ve kötülükleri, yaş ve kuru ne varsa her şeyi yazdı. Allah Teâlâ'nın kudretinden size ulaşan şeyleri tasdik edin*."[107]

Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: "*Allah Teâlâ'nın eliyle yarattığı ilk şey kalemdir. Sonra nûn'u, yâni diviti yarattı. Sonra da: "Yaz!" dedi. Kalem: "Ne yazayım?" dedi. Allah: "Olanı ve kıyâmet gününe kadar olacakları yaz." dedi. Sonra da kalemin ağzını mühürledi. Kalem bir daha konuşmadı ve kıyâmete kadar da konuşmayacak*."[108] Bu hadisi **İbn Abbâs** (r.anhümâ) rivâyet etmiştir.

et-Te'vîlâtü'n Necmiyye'de der ki: "*Hiçbir ülke*" yâni insanın bedeninin ülkesi "*yoktur ki biz, kıyâmet gününden önce"* yâni insan bedeninin ölmesinden önce demektir. Çünkü ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur. *"Onu"* kalbinin ve rûhunun ölümüyle *"helâk edecek, yahut"* belâlar ve sıkıntılar göndermek, hastalıklara, musibetlere dûçar kılmak, mallardan ve canlardan eksiltmek, türlü riyâzat ve mücâhedelerle, istekli veya zorunlu olarak hevâya muhâlefetlerle *"ona şiddetli bir şekilde azâb edecek olmayalım."* Çünkü alışılan şeyleri bırakıp onlardan kesilmek, oldukça şiddetli ve zordur. *"Bu,"* ezelden itibaren izzet, azamet, kibriyâ ve ceberût olarak *"Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) yazılıdır.*" Sâdık ve muhabbet sâhibi seyr ehli, zorlu engeli aşmadan Allah'ın cemâline şevk duyarak O'nun celâlinin otağlarına ulaşamaz. "***Fakat o sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden***

bileceksin?” (el-Beled, 90/11-12) Allah’ın evine ulaşanın durumu “***ancak güçlüklere katlanarak varabileceğiniz***” (en-Nahl, 16/7) diye ifâde edilince, kendisine vâsıl olanın hâli nasıl olur? Bu sebeple Rasûlullah (s.a.): “*Benim eziyet gördüğüm gibi hiçbir peygamber eziyet görmedi*.”[109] buyurmuştur.

Hiç kimse O’nun ulaştığı makama ulaşamadığı için hiç kimse de seyr ilallah, seyr fillah ve seyr billah’ta Rasûlullah (s.a.)’in gördüğü eziyeti görmemiştir. Seyr ehlinin eziyeti, seyr hâlinde varlıklarını eritmeleridir. Seyr ilallah’ta fiillerin erimesi, seyr fillah’ta sıfatların erimesi, seyr billah’ta ise zâtın erimesi vardır. İyi anla!

Sa‘dî der ki:

Cefâ çekmeyen yârin kıymetini ne bilir?
Gönlün murâdını tahsil için dalkavukluk çok hoştur

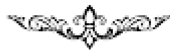
Hâfız şöyle der:

Sıkıntıdan şikâyet etme, çünkü talep yolunda
Zahmet çekmeyen kimse rahata ermedi

Yine o şöyle der:

Ham olanlarda kanatları yanmış pervanenin gücü yoktur
Nazik olanlar can fedâ etmenin yolunu bilmezler

Allah’ım! Bizi belâlara karşı sabırlı olanlardan kıl ve dostlarının ganimetleriyle rızıklandır.

---

[105]. *Münâvî*, II, 185
[106]. *İbnü’l-Cevzî*, Mevzûât, III, 241; *İbn Arrak*, Tenzîh, II, 377
[107]. *Aclûnî*, I, 309
[108]. *Aclûnî*, I, 309
[109]. *Münâvî*, V, 430

RABBİN İNSANLARI ÇEPEÇEVRE KUŞATMIŞTIR

وَمَا مَنَعَنَٓا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّٓا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَۜ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ
النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَاۜ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَاِذْ
قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِۜ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتٖٓي اَرَيْنَاكَ اِلَّا
فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِۜ وَنُخَوِّفُهُمْۙ فَمَا يَز۪يدُهُمْ
اِلَّا طُغْيَانًا كَب۪يرًا ﴿٦٠﴾

59. Bizi, âyetler *(mûcizeler)* göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mûcize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, *(bu deveyi boğazladılar ve)* bu yüzden zalim oldular. Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.

60. Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.

"*Bizi*" Kureyşliler'in teklif ettiği; ölüleri diriltmek, Safâ tepesini altına dönüştürmek, mekânın genişlemesi ve zirâata elverişli hâle gelmesi için Mekke'nin dağlarını ortadan kaldırmak, bahçelerin oluşması için nehirler akıtmak gibi "*âyetler*" mîcizeler "*göndermekten alıkoyan tek şey*" tabiat bakımından Kureyşlilerin benzeri olan Âd ve Semûd gibi "*öncekilerin*" daha önceki kavimlerin "*bu âyetleri*" bu nevi mûcizeleri "*yalanlamış olmasıdır.*" Başka bir şey bizi bundan alıkoymamıştır. Eğer bu mûcizeler gönderilmiş olsaydı Kureyşliler de Âd ve Semûd'un inkâr ettiği gibi inkârda bulunacaklardı. Dolayısıyla daha önceki sünnetimizde olduğu gibi toptan helâki hak edeceklerdi. Halbuki biz onları toptan helâk etmeyeceğimize hükmettik. Çünkü onların içinde mü'minler veya îman edecekleri dünyaya getirecekler vardır.

Sonra Allah Teâlâ, kendilerine gösterilen mûcizeleri inkâr ettiği için helâk olan bazı kavimleri zikretti ve şöyle buyurdu: "*Nitekim Semûd kavmine, açık bir mûcize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise,* (bu deveyi boğazladılar ve) *bu yüzden zalim oldular.*" Âyetin bu cümlesi daha önceki cümleye atıftır. Sanki şöyle denilmiştir: 'Bizi mûcizeler göndermekten daha öncekilerin onları yalanlamış olmaları alıkoymuştur. Çünkü biz onlara teklif ettikleri apaçık mûcizeleri gösterdik, fakat onlar yalanladılar. Semûd kavmine de istekleri üzerine deveyi mûcize olarak verdik. Onlar da zâlimler

olarak inkâr ettiler. O mûcizeyi inkâr etmekle yetinmediler ve o deveyi boğazlamak gibi zulümler yaptılar. Kendilerine zulmettiler ve deveyi boğazlamak sûretiyle kendilerini helâke attılar.

Allah Teâlâ'nın bu âyette özellikle Semûd kavmini zikretmesi belki de Kureyş gibi Arap olmaları ve Kureyş'in Semûd'un durumu hakkında fazlasıyla bilgi sâhibi olmasındandır. Çünkü Kureyş onların yok edilişlerinin izlerini ticaret için gidip gelirken görürlerdi.

"*Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.*" Onların istedikleri mûcizeleri göndermemiz, köklerini kurutan azâbın öncüsü gibi onun gelmesinden onları korkutmak içindir. Eğer bununla korkmazlarsa o zaman azâb iner. Biz onları hem istedikleri mûcizelerle hem de Kur'ân'ın eserleri gibi istemedikleri mûcizelerle ve âhiret azâbıyla korkuturuz. Çünkü sana olan ikramdan dolayı kendilerine peygamber olarak gönderildiğin topluluğun işi kıyâmet gününe ertelenmiştir.

Denilir ki Rasûlullah (s.a.) yaşadığı ve O'nun sünneti devam ettiği sürece o toplum için en büyük güvencedir. Ancak O'nun sünnetini öldürürlerse o zaman Allah da onları öldürür ve yok eder. Çünkü bu ümmetin de durumlarına göre dünya azâbından bir nasibi vardır. Bu ise daha önce geçtiği üzere son zamanlarda olacaktır. Depremler, korkular ve vebâ bu tür azabdandır. Çünkü bunlar fisk ehlini ve zâlimleri tasalluttan men etmek içindir. Bu bir azabdır, hem de ne azâb!

Şu halde mü'minin takvâ yoluna ve yaratılmışların en hayırlısı Rasûlullah (s.a.)'in sünnetini ihyâ etmeye koşması, çabalaması gerekir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kim sünnetimi ihyâ ederse, beni ihyâ etmiş olur. Kim beni ihyâ ederse, beni sevmiş olur. Kim beni severse cennette benimle beraber olur.*"[110] Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "*Kim sünnetimi muhâfaza ederse Allah ona dört haslet ikram eder: İyilerin kalplerinde muhabbet, fâcirlerin kalplerinde korku, rızıkta bolluk, dinde güven.*" Nasıl ki Rasûlullah yaşadığı müddetçe o toplum için bir güvence ise, aynı şekilde onun en kâmil vârisi de güvencedir. Çünkü ona inanmak ve onun yoluna uymak Rasûl'e îmân ve şerîatına ittibâ gibidir. Çünkü o O'nun nâibi ve halîfesidir. Şu halde salâh ve takvâ ehline yakın olmak Allah'ın azâbı kaldırmasına sebep olan hususlardandır. Bir hadiste: "*İşlerinizde şaşkınlığa düştüğünüzde kabir ehlinden yardım isteyin.*"[111] buyrulmuştur. **Kâşifî** bu sözü *er-Risâletü'l-Aliyye*'de, **İbn Kemâl** *el-Erbâûne hadîsen*/Kırk Hadisi'nde zikretmiştir. Burada 'kabir ehli'nden maksad zorunlu ölümden önce kendi ihtiyârıyla ölenlerdir.

Hâfız der ki:

Ey gönül, rindlerin gönlünden yardım iste
Yoksa iş zordur, olmaya ki bir hata ederiz

Bilesin ki îmanında samimi olan mü'mine Allah âhirette azâb etmez. Çünkü kıyâmet günü O'nun peygamberi onların içinde olacaktır. Rasûlullah ümmetinin arasında olduğu

sürece Allah mü’minlere azâb etmez. Cehennem onlara şöyle der: “Geç ey mü’min! Senin nûrun benim nârımı/ateşimi söndürdü.”[112] Eğer bazı günahkarlar cehenneme girerse bu onların temizlenmeleri, hâlis olmaları içindir, ebedî kalmaları için değildir.

وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ۜ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّت۪ٓي اَرَيْنَاكَ
اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ ۜ وَنُخَوِّفُهُمْ ۙ فَمَا
يَز۪يدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَب۪يرًا ۟ ﴿٦٠﴾

60. Hani sana: “Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır.” demiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur’an’da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.

“*Hani sana: “Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır.” demiştik*” Allah’ın insanları ilim ve kudretçe kuşattığımızı ve insanların Allah’ın kabzasında/kudret elinde bulunduğunu vahyettiğimizi hatırla. İşine devam et ve hiçbir kimseden korkma!

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Ârifler nezdinde Allah’ın bütün varlıkları çepeçevre kuşatması, O’nun mevcûdatın sûretleri ile tecellî etmesinden ibarettir. Allah Teâlâ, tüm isimlerinin ahadiyyeti/birliğiyle zât, hayat, ilim ve kudret gibi sıfatlarla varlıkların hepsine sirâyet edicidir. Allah Teâlâ’nın ihâta ve kuşatmasından maksad işte bu sirâyettir. Gökyüzündeki ve yeryüzündeki hiçbir zerre ondan uzak kalmaz. Ondan uzak kalan her şey ise yokluğa ulaşır. Bâzı kimseler bu ihâtanın kabın içinde olan şeyi, bütünün cüzlerini veya küllî olanın parçalarını kuşatması gibi olmadığını, aksine melzûmun (zorunlu olanın) lâzımını (kendisi için gerekli, lüzumlu olanı) kuşatması gibi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ’nın mutlak zâtına sonradan katılan taayyünât ancak O’nun vâsıta ile veya vâsıtasız, şartlı veya şartsız levâzımıdır (gerekleridir). Levâzımın çokluğu melzûmun birliğine zarar vermez ve onunla da çelişmez.

“*Sana gösterdiğimiz rüyâyı ve Kur’an’da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik.*” Buradaki rü’ya ile kasdedilen Hz. Peygamber (s.a.)’in mi‘rac gecesi yeryüzünün ve gökyüzünün şaşırtıcı hallerini görmesidir. Bu tür şeylere rü’ya denilmesi ya rü’ya ile rü’yet/görme arasında bir fark olmamasındandır. Nitekim *el-Kevâşî*’de rü’yanın uyku hâlinde de görme gibi uyanıkken de olacağı söylenir. Ya da mi’rac geceleyin kısa sürede tamamlandığı için sanki uyku/rüya gibi olduğu için rü’ya denilmiştir. Bir üçüncü ihtimal ise kâfirler mi‘rac hakkında “Belki de bir rü’yadır.” dedikleri için inkâr edenlerin sözüne atıfta bulunularak rü’ya denilmiştir.

Sa’dî Çelebi Hâşiyesi’nde şöyle denilir: “Bazen rü’yada görülmeye daha uygun olan harikulade şeyler normal hayatta gerçekleştiği zaman teşbih ve istiâre yoluyla onlara rü’ya denilir.” Yâni, mi‘rac gecesi sana apaçık gösterdiğimiz rü’yayı -ki aslında o en alt seviyede basîrete sahip kimselerin bile doğruluğundan şüphe edemeyeceği gerçekten

büyük bir mûcizedir- ancak kendisiyle insanların sınandığı bir deneme vâsıtası kıldık. Nitekim insanlardan bir kısmı da irtidâd etti.

Kur'ân'da lânetlenen ağaçtan maksad, mecâzî isnad ile o ağactan yiyenin lânetlenmesidir veya o ağaçtan yiyen kimseyi Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmasıdır. Çünkü 'zakkûm' denilen bu ağaç rahmetten en uzak yerde, cehennemin dibinde biter. Yâni biz bu ağacı da ancak sınama vâsıtası kıldık. Çünkü kâfirler bunu inkâr ettiler ve "Muhammed cehennemin taşları yakacağını iddiâ ediyor, sonra da orada ağaç biteceğini söylüyor" dediler. Gerçekten onlar bu konuda son derece sapıttılar. Çünkü akıllarının hükmüne saplanıp kaldılar. Çünkü onlar deve kuşunun ateşi ve kızdırılmış demir parçalarını yuttuğunu ve bunun kendisine zarar vermediğini görüyorlardı. Semender[113] denilen hayvanın tüylerinden yapılmış mendillerin ateşe atıldığı halde ona tesir etmediğini müşâhede ediyorlardı.

Kâşifî der ki: "Onlara hayret edilir ki yeşil ağaçtan ateş elde ederler. Nitekim Allah Teâlâ: "***Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur.***" (Yâsîn, 36/80) buyurur. Ateşin ağaçta emânet bırakıldığını hiç düşünmezler. O'nun ateş içinde ağaç bitirmesi hiç şaşılacak bir şey değildir." Âyetteki yeşil ağaç Arapların vâdîlerinin çoğunda bulunan afâr ve merh adlı iki ağaçtır. Bir kişi misvak şeklinde bu ağaçların yaş dallarından keser. Kestiği zaman dallardan su damlar. Erkek olan merh adlı ağaç, dişi olan afârın üzerinde ezilir ve öğütülür. Böylece Allah'ın izniyle ateş yanar.

"*Biz*" bununla ve buna benzer âyetlerle "*onları korkuturuz da*" Çünkü bunların hepsi korkutmak içindir "*bu"* korkutma *"onlara, büyük bir azgınlıktan"* haddi aşan bir azgınlıktan *"başka bir şey sağlamaz.*" Yâni biz onlara istedikleri mûcizeleri gönderseydik daha önceki mûcizelere nasıl davrandılarsa bunlara da aynısını yaparlardı. Daha önce bunu yapanların başına neler gelmişse onların başına da aynı musibetler gelirdi. Halbuki Allah bu ümmetin tamamını içine alacak cezâyı kıyâmete ertelemiştir. Allah Teâlâ, Îsâ (a.s.)'a şöyle vahyetti: "Nice güzel ve parlak yüzlü, güzel konuşan, sağlam vücutlu kimseler yarın cehennemin tabakaları arasında feryâd edip bağırır." Şu halde korkmak gerekir. Çünkü ârifler korkarlar. Diğerleri nasıl korkmalıdır bir düşün!

Müzenî der ki: "İmam Şâfiî (r.h.)'yi vefatından önceki hastalığı sırasında ziyaret ettim. Ona: "Nasıl oldun?" dedim. O da: "Dünyadan gider, kardeşlerimden ayrılır, amelimle karşılaşır, ölüm kâsesinden içer, Allah'ın huzuruna gider oldum. Rûhum cennete mi yoksa cehenneme mi gidecek bilmiyorum. Sonra da şöyle diyorum:

İki halden hangisinin bana geleceğini bilmiyorum
Şüphesiz sen ne zaman öleceğini bilmiyorsun.

Mesnevî de şöyle der:

"Korkmayın" sözü, korkanlara sunulan hazır yemektir.

Ve bu yemek tam onlara lâyıktır.
Korkanı, emin ederler,
Gönlünü yatıştırırlar.
Korkusu olmayana nasıl "korkma" dersin?
Niye ona ders veriyorsun? O, derse muhtaç değil ki!

Bilesin ki mûcizeleri görmek ve işitmek mü'minlerin îmanlarını artırır ve onları yakîn konusunda güçlendirir. Çünkü hoş toprak soğuk suyu değiştirmez ve tabiatını bozmaz. Kötü, pis toprak ise o tatlı suyla dahi ürün vermez. Çünkü istîdâdı yoktur ve kısırlıktan başka bir şeye müstahak değildir. Allah Teâlâ'dan bize bol bol ilim ihsan etmesini ve anlayışımızı artırmasını dileriz!

---

[110]. *Münâvî*, VI, 40
[111]. *Aclûnî*, I, 88
[112]. Ebû Nuayman, Hilye, c. 10, s. 329; Hatîb, Tarih, c. 5, s. 193; Beyhakî, Şuabu'l-İman, c. 1, s. 339
[113]. Ateşte yaşadığı kabul edilen bir hayvan

ŞEYTAN ALDATMADAN BAŞKA BİR ŞEY VÂDETMEZ

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ ءَاَسْجُدُ
لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ
اَخَّرْتَنِ إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اذْهَبْ
فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَاسْتَفْزِزْ
مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ
وَشَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ
إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفٰى بِرَبِّكَ
وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

61. Meleklere: “Âdem’e secde edin!” demiştik. İblis’in dışında hepsi secde ettiler. İblis: “Ben çamurdan yarattığın bir kimseye secde eder miyim?” dedi.

62. “Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyâmete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım!” dedi.

63. Allah buyurdu: “Git! Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki hepinizin cezası cehennemdir. Tam bir ceza!”

64. Onlardan gücünün yettiği kimseleri dâvetinle şaşırt; süvarilerinle ve yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun.” Şeytan, insanlara, aldatmadan başka bir şey vâdetmez.

65. Şurası muhakkak ki, benim *(ihlâslı)* kullarım üzerinde senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır. *(Onlara)* vekil olarak Rabbin yeter.

“*Meleklere: “Âdeme secde edin!” demiştik*.” Yâni, meleklere “*Âdeme secde edin*” dediğimiz vakti an. Yüce ruhlar, yâni müheyyem melekler secde emrinin dışındadır. Çünkü onlar Hak Teâlâ’yı müşâhedede müstağrak olduklarından Âdem (a.s.)’ın da başkasının da yaratılmasından habersizdirler. Hz. Âdem’e secde, bunu gerektiren fazîletlere sahip olduğundan ona bir selâm ve ikram olması içindi.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Allah, Âdem’i yarattı ve onda tecellî etti. Dolayısıyla secde hakîkatte Allah Teâlâ içindi. Âdem (a.s.) da secdenin kıblesi olan Kâbe mesâbesindeydi.

“*İblis’in dışında hepsi secde ettiler*.” Melekler Allah’ın emrine uyarak ve Âdem (a.s.)’ın hakkını yerine getirmek için herhangi bir tereddüt göstermeden hemen secde

ettiler. Meleklerin Allah’ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmaları onların ezelî saâdetlerine delâlet eder. Ancak İblis secde etmedi. Çünkü o kibirlenip secde etmekten sakındı. Bu gösteriyor ki muhalefet, büyüklenmek ve kaçınmak, ezelî şakâvete delâlet eder. Çünkü ebed, ezelin aynasıdır. Orada kişinin hâli, saîd ve şakî olarak gözükür.

Bahru’l-ulûm’da der ki: İblis cinlerden olduğu halde meleklerden istisna edilmiştir. Çünkü ona da meleklerle birlikte secde edilmesi emredilmiştir. Dolayısıyla meleklerin çoğunluğu dikkate alınmıştır.

Allah İblis’i: “Ey İblis! Sana ne oluyor da secde edenlerle birlikte secde etmiyorsun” (el-Hıcr, 15/32) diyerek azarladığında kendini beğenerek, kibir ve inkârından dolayı îtiraz ederek “*İblis: “Ben çamurdan yarattığın bir kimseye secde eder miyim?” dedi*.” Çünkü ben yüce bir unsurdan, ateşten yaratılmışım, dedi. Benim secde etmem doğru değildir ve imkânsızdır. Çünkü inkâr için olan soru (istifhâm-ı inkârî) olumsuzluk mânâsı ifâde eder. İşte bu îtirazından dolayı İblis lânete, kovulmaya ve uzaklaştırılmaya müstehak oldu.

قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذ۪ي كَرَّمْتَ عَلَيَّۘ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُٓ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٦٢﴾

62. “Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyâmete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım!” dedi.

İblis lânetlenip kovulduktan ve uzaklaştırıldıktan sonra düşmanlığını ortaya koyarak ve hased ederek şöyle dedi: “*Şu benden üstün kıldığına da bir bak!*” *el-İrşâd*’da belirtildiğine göre İblis bu sözleri önceki âyetteki sözlerinden hemen sonra söylememiş, mele-i a‘lâdan ebediyyen lânetlenerek kovulduktan sonra kıyâmete kadar kendisine süre verilmesini istemesinden ve müddet verilmesinden sonra söylemiştir. Başka bir âyette bu husus açıkça zikredildiği için o açıklamayla yetinilerek burada açıkça zikredilmemiştir. Çünkü lânetli İblis’in iki sözünün arasına “dedi” diyerek girilmesi, ikinci cümlenin birinci cümlenin devamı olmadığını, onun üzerine bina edilmediğini, aksine başka bir cümle üzerine atıfta bulunulduğunu bildirmek içindir.

“ اَرَاَيْتَ” bana haber ver, demektir. Burada haber vermenin sebebi olan ilim haber vermekten mecaz yapılarak “bana bildir” mânâsı verilmiştir. Her ikisinin de talebe delâletinden dolayı buradaki soru edâtı da emirden mecaz yapılmıştır. Buna göre mânâ şöyledir: “Kendisine secde etmemi emretmek sûretiyle bana üstün kıldığın şu kimseden haber ver. Onu niçin bana üstün kıldın, hilafet ve secdeyle fazîletli eyledin? Halbuki ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü o çamurdan yaratıldı. Ben ise ateşten yaratıldım.”

Mesnevî de der ki:

Âdem’i bedenden ibaret gören, ona secde etmemiştir.

Onu emniyete mahzar olmuş bir nur gören, secde etti.
Oğul, sen Kur'an'ın dış yüzüne/zâhirine bakma…
Şeytan da Âdem'i topraktan ibaret gördü, hakikatine eremedi!

"*Yemin ederim ki, eğer beni"* insanları aldatma ve sapıklığa düşürme sıfatıyla *"kıyâmete kadar yaşatırsan*" yâni benim ölümümü, vaad ettiğin gibi te'hir edersen, Allah'ın kendilerini koruduğu ihlaslı olan "*pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım!" dedi.*" Onun evladlarına ve zürriyetine hâkim gelip iğvâ ile azdırarak onlara üstün geleceğim. Nitekim İblis şöyle demiştir: "***Senin izzet ve şerefine and olsun ki, onların tümünü azdıracağım.***" (Sâd, 38/82) "Kendime bağlayacağım" diye ifâde edilen ' إحْتنَكَ ' fiilinin bir diğer mânâsı da kökünü kazımaktır. Buna göre mânâ şöyle olur: 'Azdırarak onların kökünü kazıyacağım.' Yâni iğvâ ile/azdırarak Âdem'in oğullarının köklerini kazıyayım ki senin azâbına lâyık ve vâsıl olsunlar. Çekirgeler topraktaki yiyecek her şeyi silip süpürdüğü zaman Araplar bu fiili kullanırlar ve: "Çekirgeler toprağın kökünü kazıdı" derler.

el-Es'iletü'l-mukhime'de der ki: "İblis insanlarda şehvetlerin terkîb edilmiş olduğunu ve bu şehvetlerin onların haktan bâtıla meyletmesinin sebebi olduğunu biliyordu. Bunu da babaları Âdem'in şehvet ile ağaçtan yemeye meyletmesine kıyâs ederek bilmişti." Bu hususta başka şeyler de söylenmiştir.

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾

63. Allah buyurdu: "Git! Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki hepinizin cezası cehennemdir. Tam bir ceza!"

"Allah buyurdu: "Git!" aldatarak ve saptırarak kötü yolun istikâmetinde git. *Bahru'l-ulûm*'da der ki: "Burada gitmekten maksad, gelmenin zıddı olan gitmek değildir, 'kasdettiğin şeye devam et' demektir. Ya da onu kovmak, İblis'i nefsine hoş gelen şeyle başbaşa bırakmaktır. Ya da git ifâdesi onu küçümseme ve tehdit yollu söylenmiş bir sözdür. Sözünü dinlemeyen kimseye: "Git ve nefsin için tercih ettiğin hal üzere ol" denir. **Kâşifî** der ki: "Bu 'git' emri, horlamak ve uzaklaştırmak içindir. Yâni şeytanı yakınlık/kurb dergâhından sürdüler. Cenâb-ı Hak ona: "Senin için mühim olan ne ise onun izinden git" buyurdu."

"*Onlardan kim"* dalâlet husûsunda *"sana uyarsa,"* **Kâşifî** der ki: 'senin emrini dinlerse' *"iyi bilin ki hepinizin"* senin de onların da *"cezası cehennemdir. Tam bir cezâ!*" Yâni mükemmel bir şekilde cezâlandırılacaksınız. **Kâşifî** der ki: "Tam bir cezâ, yâni devamlı bir azâb!"

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ ۜ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

64. "Onlardan gücünün yettiği kimseleri dâvetinle şaşırt; süvarilerinle ve yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun." Şeytan, insanlara, aldatmadan başka bir şey vâdetmez.

"*Onlardan"* Âdem'in zürriyetinden kaydırmaya *"gücünün yettiği kimseleri dâvetinle"* vesvesenle, şerre ve günaha dâvetinle *"şaşırt*" Yâni aldat ve harekete geçir. *Bahru'l-ulûm*'da der ki: "Onları kaydır ve harekete geçir." Yâni yerinden oynat ve harekete geçir.

Allah'a isyâna çağıran herkes İblis'in grubundan ve ordusundandır. **İmam Zâhidî**, **İbn Abbâs** (r.anhümâ)'nın şöyle dediğini nakleder: "Hak Teâlâ'nın rızası için olmayarak ağızdan çıkan her söz, şeytanın sesidir." **Mücâhid**: Âyetteki "dâvetinle" ifâdesini, şarkı/ğınâ ve çalgı âletleri (mezâmîr) olarak tefsir etmiştir. Buna göre şarkı söyleyenler ve çalgı çalanlar İblis'in ordusundandır. Bir hadîste çalgı çalan kişiye Allah'ın azâb edeceği ifâde edilmiştir. Yine bir hadiste: "*Ben müzik âletlerini kırmak ve domuzları öldürmek için gönderildim*."[114] buyrulmuştur. Mezâmîr kelimesi, mizmâr'ın çoğuludur. Mizmâr ise kendisine vurularak çalınan meşhur bir çalgı âletidir. Ya da bundan maksad müzik âletlerinin tamamıdır. Hadisteki "*kırmak*" ifâdesi hakiki mânâsında olmayıp müzik âletlerini yasaklamakta mübâlağa anlamındadır. Çünkü kelimenin burada hakîkî mânâsında kullanılmadığını bildiren karîneler vardır.

Eğer "Zikredilen hadis müzik âletlerinin kötülüğünü açıkça bildirmektedir. Rasûlullah (s.a.)'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Kur'ân okumasını işittiği zaman ona: "*Buna Dâvûd âilesinin mizmârlarından verilmiş*."[115] buyurması ise buna terstir" dersen, şöyle cevap veririm. Bu hadiste Rasûlullah (s.a.) , mizmarları Dâvud (a.s.)'ın güzel sesine ve tatlı nağmelerine benzetti. Sanki onun boğazında çaldığı müzik âletleri var, demektir. "Âilesi" kelimesi zâiddir, maksad Dâvud (a.s.)'ın şahsıdır. **İbn Kemâl**'in *Şerhu'l-Erbaîne hadîsen* adlı eserinde böyle geçmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Ey İblis! Felsefecilerin uydurmaları, ehl-i hevâ ve bid'atçilerin teşbihleriyle, materyalistlerin (dehriyye) hurâfeleriyle, her şeyi mübah sayan İbâhiyye'nin felâketleriyle ve tabiatçıların şerîata muhâlif sözleriyle onları kaydır ve harekete geçir."

"*Süvarilerinle ve yayalarınla onları yaygaraya boğ*" onların üzerine süvari ve piyade askerlerini sevk eyle. Yâni onlara tasallut etmek için vesvese ve iğvâ vermek üzere bütün yardımcılarını ve askerlerini topla.

el-Kevâşî'de der ki: Burada "yaygaraya boğ" diye ifâde edilen 'جَلَبَ ve اَجْلَبَ' fiilleri teşvik ve bağırma anlamındadır. Yâni fesad ehlinden binekli ve yaya yardımcılarınla onlara bağır, demektir.

İbn Abbâs, **Mücâhid** ve **Katâde**; âyetteki atlı ve yayalar cin ve insanlardandır. Allah'a isyan uğruna savaşan binekliler İblis'in süvârilerindendir. Yine Allah'a isyan için koşturan yayalar da İblis'in piyadelerindendir. İblis'in yerinden oynatıp harekete geçirmesi sesiyle; yaygarayı basmasının ise atlıları ve yayalarıyla olması da mümkündür. Bu İblis'in aldattığı kimselere tasallutunun bir temsilidir. Sanki o bir topluluğa saldırıp bağırdığı zaman sesiyle onları yerlerinden oynatan ve merkezlerinden koparan, sonra da atlı ve piyade ordusunu üzerlerine sevk edip köklerini kazıyan bir kimse gibidir.

"*Mallarına, evlâtlarına ortak ol*" Onları haram yoldan kazanç elde etmeye ve mal toplamaya, kazandığı malları da fâize, israfa ve diğer faydasız yerlerde harcamaya, zekât vermemeye sevk ederek onların mallarına ortak ol. İnsanları haram yollardan çocuk edinmeye, çocuklarını diri diri toprağa gömmeye; çocuklarına Uzzâ'nın kulu, Hâris'in kulu, Güneşin kulu, Evin kulu gibi isimler vermelerini sağlayarak şirk koşmaya teşvik edip çocuklarına ortak ol. Saptırma bâtıl dinlere, çirkin mesleklere ve fiillere sevk etmek sûretiyle olur.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de der ki: "Zamanlarını zâyî et. İstîdadlarını dünyalık ve dünya riyâsetini taleb uğrunda ifsad et. Nefislerini terbiye, tezkiye ve te'dib etmekten, onu kötü sıfatlardan korumaktan, güzel sıfatlarla süslemekten, onlara farz ve sünnetler ile dînî ilimleri öğretmekten; onları âhireti ve yüksek dereceleri taleb etmeye; cehennemden ve aşağı derekelere düşmekten kurtulmayı istemeye teşvik konusunda gaflete sevk et. Böylece mallarına ve evladlarına ortak ol."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*İblis yeryüzüne indirilince şöyle dedi:*

"Ey Rabbim! Beni yeryüzüne indirdin ve rahmetinden kovulmuş eyledin. Bana bir ev ver."

Allah Teâlâ: "Hamamlardır." buyurdu.
İblis: "Bana oturacak bir meclis ver." dedi.
Allah Teâlâ: "Çarşılar ve yol kavşaklarıdır." buyurdu.
İblis: "Bana bir yiyecek ver." dedi.
Allah Teâlâ: "Üzerine Allah'ın ismi anılmayan yiyeceklerdir." buyurdu.
İblis: "Bana içecek ver." dedi
Allah Teâlâ: "Sarhoşluk veren her şey." buyurdu.
İblis: "Bana bir dâvetçi ver." dedi.
Allah Teâlâ: "Çalgı âletleri" buyurdu.
İblis: "Bana bir Kur'an ver." dedi.
Allah Teâlâ: "Şiir" buyurdu.
İblis: "Bana bir kitap ver." dedi.
Allah Teâlâ: "Dövme." buyurdu.

İblis: “Bana bir hadis/söz ver.” dedi.
Allah Teâlâ: “Yalan” buyurdu.
İblis: “Bana elçiler ver.” dedi.
Allah Teâlâ: “Kâhinler” buyurdu.
İblis: “Bana avlanmak için tuzaklar ver.” dedi.
Allah Teâlâ: “Kadınlar” buyurdu.”[116]

Bu rivâyet **Semerkandî**’nin *Bahru’l-ulûm*’unda geçmektedir.

İlâhlarının şefaatte bulunacağı, atalarının üstünlüğüne güvenme, emeli uzatarak tevbeyi geciktirme, onlara cennet ve cehennem olmadığını haber verme ve benzeri “*kendilerine”* bâtıl *“vaadlerde bulun.” “Şeytan,”* burada bilinen şeytanın veya şeytan cinsinin kasdedilmiş olması da mümkündür. Hz. Peygamber (a.s.): “*Sizin her birinizin mutlaka bir şeytanı vardır*.”[117] buyurmuştur. *“İnsanlara, aldatmadan başka bir şey vaadetmez*.” Yâni şeytan hatayı sevab sûretinde süsler. “Gurûr”, hatâyı onun doğru olduğunu vehmettirecek şekilde süslemektir.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Bu emirler, âsîlere ‘Dilediğinizi yapın.’ demek gibi tehdid yollu söylenmiştir. Rezil rüsvay etmek ve kovmak için olduğu da söylenmiştir.”

إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

65. Şurası muhakkak ki, benim *(ihlâslı)* kullarım üzerinde senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır. *(Onlara)* vekil olarak Rabbin yeter.

“*Şurası muhakkak ki, benim (ihlâslı) kullarım üzerinde senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır.*” Onları azdırmaya tasallut ve kudretin yoktur. Nitekim Allah Teâlâ: “***Gerçek şu ki: Îman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hâkimiyeti yoktur***.” (en-Nahl, 16/99) buyurmuştur.

“*Kullarım*” ifâdesindeki izâfet şereflendirmek içindir. Onlar ihlâslı/samîmî kullardır. Bu ifâdede şeytana tâbi olanların bu kullardan olmadığı anlamı vardır.

İmam Kuşeyrî der ki: “Hakk’ın kulu odur ki başkasının bendinde/kaydında olmaz.”

Şeyh Attâr şöyle der:

Yüz şeye kul olmuşsun, Hakk’a nasıl kul olursun?
Sen her şeyin kaydındayken Hudâ’ya nasıl bende olursun?

Onlara “*vekil olarak Rabb’in yeter.*” O’na tevekkül ederler, senin azdırmandan kurtulmak için O’ndan yardım isterler, ey İblis!

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Bu âyette işâret vardır ki Allah’ın kulları kevneynin köleliğinden ve alâkalarından hürdürler. Dolayısıyla şeytan onları köleleştiremez, onlara ilişmeye güç yetirip onları hak yoldan saptıramaz ve başka şeylerle onları Allah’tan saptıramaz, uzaklaştıramaz. Onlar için saâdet vesîlelerini

yaratmada, şakâvetlerinin sebeplerini ortadan kaldırmada, onları şeytandan koruyup Rahman'a yöneltmede onlara "*vekil olarak Rabb'in yeter*."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeytanın onlara tasallutunun olmadığının söylenmesi, hiçbir zaman onlara kasdetmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü, şu âyet bunu reddetmektedir: "***Allah'tan sakınanlar kendilerine şeytandan bir kötülük dokunduğunda hatırlar ve hemen gerçeği görüverirler.***" (el-A'râf, 7/201) Çünkü âyetteki " إذا izâ" kelimesi bir şeyin gerçekleşmesi ve vukû bulması anlamını taşımaktadır. Ancak onlar Allah tarafından yardım olundukları için şeytana ittibâdan korunmuşlardır.

Hikâye edilmiştir ki, bir yahûdi Hz. Peygamber (s.a.)'in yanına geldi ve: "Ey Muhammed, biz Allah'a şeytanın vesvesesinden uzak bir şekilde kalb huzûruyla ibâdet ederiz. Oysa senin ashâbının vesveseyle namaz kıldıklarını duyuyoruz." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) Ebû Bekir (r.a.)'a: "Sen cevap ver." buyurdu. O da şöyle dedi: "Ey yahudi! İki ev düşün; biri altın, gümüş, inci, yakut, değerli kumaşlarla dolu; diğeri ise harâbe, içinde bu zikredilenlerden hiçbir şey yok. Hırsız değerli kumaşlarla dolu mâmur olan eve mi, yoksa harâbe olana mı girmek ister?" Yahudi: "Bu şeylerle dolu mâmur eve" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.): "Bizim kalblerimiz tevhid, ma'rifet, takvâ, ihsan ve diğer fazîletlerle dolu. Sizin kalblerinizde ise bunlar yok. Bu sebeple de hannâs/sinsi şeytan oraya girmez." dedi. Bunun üzerine yahudi müslüman olmuştur. Böylece ortaya çıktı ki şeytan kasdeder, niyetlenir ancak murâdına ulaşamaz. Çünkü Allah dostlarını korur.

---

[114]. Bk. *Kenzu'l-Ummâl*, XV, 226

[115]. *Buhârî*, Fedailu'l-Kur'an, 31; *Müslim*, Müsafirin, 235-236; *Tirmizî*, Menakıb, 55; *Nesâî*, İftitah, 83

[116]. *Mecmau'z-zevâid*, VIII, 119

[117]. *Aclûnî*, II, 419

İNSANOĞLU ÇOK NANKÖRDÜR

رَبُّكُمُ الَّذِى يُزْجِى لَكُمُ الْفُلْكَ فِى الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِؕ اِنَّهُ كَانَ
بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّٓا
اِيَّاهُۚ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾
اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ
لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًاۙ ﴿٦٨﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرٰى
فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْۙ ثُمَّ لَا تَجِدُوا
لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِٓى اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا
تَفْضِيلًاۚ ﴿٧٠﴾

66. Rabbiniz, lütfuna nâil olmanız için denizde gemileri sizin için yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir.

67. Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, *(yine eski hâlinize)* dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür.

68. O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.

69. Yahut O'nun, sizi bir kez daha oraya *(denize)* gönderip üzerinize bir kasırga yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize *(intikamınızı almak için)* bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.

70. Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık. Onları, *(çeşitli nakil vâsıtaları ile)* karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.

Her şeye kâdir ve hikmet sâhibi "*Rabbiniz, lütfuna nâil olmanız için*" O'nun tarafından bir lütuf olan rızkı taleb etmeniz için *"denizde gemileri sizin için"* faydalanmanız için *"yüzdürendir."* Yâni kâmil kudretiyle sevk eden, yürütendir. *el-Kâmûs*'ta der ki: 'el-Bahr' çok su demektir.

"Doğrusu O, sizin için" ezelde ve ebedde *"çok merhametlidir."* Çünkü sizin ihtiyaç duyduklarınızı hazırlamış, onun zor olan sebeplerini size kolaylaştırmıştır. Bundan maksad dünyevî rahmet, değerli ve değersiz olarak ikiye ayrılan dünya nimetleridir.

وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّٓا اِيَّاهُۚ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ
اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

67. Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski hâlinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür.

"*Denizde başınıza bir musibet*" orada boğulma korkusu "*geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider.*" Yâni başınıza gelen felaketler sebebiyle kendilerine yalvardıklarınız ve yardım bekledikleriniz hatırlarınızdan gider. Yüce Allah'tan başka hatırınıza onlardan hiçbiri gelmez. Bu sıkıntının giderilmesi için yalnız O'na veya ortaklar koşarak yine O'na yalvarırsınız. Ya da Mesih, melekler ve diğerleri gibi kendilerine tapıp yalvardığınız tüm ilahlar size yardımdan ve sizi kurtarmaktan kaybolup gider. Ancak kendisinden felaketleri bertaraf etmesini beklediğiniz yalnızca Allah'tır.

"*O sizi"* boğulmaktan *"kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski hâlinize) dönersiniz.*" Tevhidden yüz çevirir, putlara tapmaya döner, nimetleri unutup nankörlük yaparsınız.

"*İnsanoğlu çok nankördür.*" Nankörlüğü çok fazladır. Âyette 'siz nankörsünüz' buyrulmadı. Bu insan cinsinin nimete nankörlükle damgalı olduğunu tescil etmek içindir.

اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا
تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًاۙ ﴿٦٨﴾

68. O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.

"*O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden,"* Karun gibi kendinizi emniyette hissettiğiniz yer olan kara parçasını siz üzerinde bulunduğunuz halde veya siz üzerinde bulunmanız sebebiyle ters çevirip batırmayacağından emin misiniz?

Müftî Sa'dî der ki: "Yâni karanın sizin üzerinde bulunduğunuz tarafını tersyüz eder, onun yere geçirilmesiyle sizin helâkiniz gerçekleşir. Yoksa onların yüzünden kara parçasının batırılması onların helâk edilmesini gerektirmez."

Kâşifî de şöyle der: "Yoksa denizden karaya çıktık diye emin mi oldunuz? Yâni sizi

yerin altına geçirmesinden emin olmayınız. O sizi denizde gark etmeye kâdir olduğu gibi karada da yerin altına geçirmeye kadirdir.”

“Yahut başınıza taş yağdırmayacağından” üzerinize küçük taşlar savuran bir kasırga göndermeyeceğinden *“emin misiniz?*” kurtuldunuz ve bu sayılanlardan emin mi oldunuz?

Böyle bir kasırga sizin için denizde boğulmaktan daha beterdir. Bunun anlamının Lût (a.s.)’ın kavmine ve Fil ordusuna gönderdiği gibi sizin üzerinize de taşlar yağdırmayacağından emin misiniz? şeklinde olduğu da söylenilmiştir.

“*Sonra kendinize”* sizi bundan koruyacak ve bunu sizden uzaklaştıracak *“bir koruyucu da bulamazsınız.*” Çünkü onun emrine karşı koyacak hiçbir şey yoktur.

اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ
فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

69. Yahut O’nun, sizi bir kez daha oraya *(denize)* gönderip üzerinize bir kasırga yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize *(intikamınızı almak için)* bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.

“*Yahut O’nun, sizi*” karaya çıkıp selâmete kavuşmanızdan sonra, sizi oraya dönmek zorunda bırakacak sebepleri yaratarak neticede gemilere binmenizi sağlamak sûretiyle “*bir kez daha oraya*” denize “*gönderip*” siz denizdeyken “*üzerinize*” üzerinden geçtiği her şeyi kırıp geçiren, un ufak eden “*bir kasırga yollayarak inkâr etmiş olmanız”* Allah’a ortak koşmanız ve sizi kurtarma nimetine nankörlük etmeniz *“sebebiyle*”, “ قَصَفَ ” kelimesinin de işâret ettiği şekilde geminizi parçaladıktan sonra “*sizi boğmayacağından emin misiniz?*”

“*Sonra, bundan dolayı kendinize”* intikam almak veya bunu sizden uzaklaştırmak için *“bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.*” *el-Kâmûs*’ta şöyle der: “ تَبِيعًا ”, takip eden anlamındadır. Bu ifâde de bu anlamdadır. Yâni sizin için intikam alan ve arayıp soran birini bulamazsınız.

Bu âyetlerde bâzı işâretler vardır. Bunlarda biri şudur: Şerîat, hakîkat denizinde bir gemi gibidir. Bu gemi olmasa hiç kimsenin hakîkat denizinden geçmesi mümkün olmaz. Bundan maksad inâyet cezbesidir. Çünkü, insanların kendi çabalarıyla elde edilemez. Aksine lütuf kabilindendir. Bu cezbeye ulaşmak isteyen kimsenin, ilim ve amel ayaklarıyla yürümesi gerekir.

Mesnevî’de şöyle der:

Tarikat sâliklerinin âdeti şudur:

Onlar şerîatın hükümleri üzere giderler

Diğer bir işâret şudur: Nankörlük/küfrân ile Hak'tan yüz çevirmek hüsrâna sebep olur. **Cüneyd** şöyle demiştir: "Bir sıddîk bin sene Allah'a yönelse, sonra bir an O'ndan yüz çevirse, kaybettiği elde ettiğinden daha çoktur." Kendi zamanındaki meşâyıhın yegânesi **Ebû Abdullah Şîrâzî** şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'i şöyle buyururken rüyada gördüm: "Kim kendisini Allah'a götüren bir yolu tanır, ona sülûk eder sonra da ondan dönerse Allah Teâlâ ona âlemlerden hiçbir kimseye etmediği bir azâb ile azâb eder."

Bu yolda dâimâ sâbit-kadem ol
Yürü, eşkıyânın gamından elem çekme
Hakk'a teveccüh pazarından yüz çevirme
İstediğin bütün faydaları bu pazarda bil

Diğer bir işâret de şudur: Tüm yön ve cihetler Allah Teâlâ'nın güç, kudret ve hâkimiyetine nisbetle eşittir. O'ndan yine ancak O'na sığınılır. Kulun Allah'tan korkusu, nerede olursa olsun her yönden aynı olmalıdır. Allah Teâlâ her yerde cemâl ve celâliyle tecellî etmektedir. Bu yüzden yakaza ve huzûr ehli, Allah'ın her yeri kuşattığını müşâhede ettikleri için mekânlar ve haller arasında ayrım gözetmezler. Çünkü Allah Teâlâ dilese, akla hatıra gelmeyecek bir yönden insanları helâk eder. Görmez misin ki O Nemrud'u sinekle helâk etmişti. O'nun kudretine nisbetle sinek helâk etme işinde aslan ve benzerleri gibidir. Belki de boğazına takılan bir lokma ile öleni bile görmüşsündür. Bu lokma hayatın vesîlelerinden biriyken nasıl da ölümün sebeplerinden biri oldu, bir bak. Allah yaşamasının vesîlesi olduğunu düşündüğü şeyle o kişinin canını almıştır. İyi düşünürsen Allah'ın bu dünyadaki işlerinin ne kadar hayret verici olduğunu görürsün.

Hak kimi dilerse tasarrufu altına alır,
Kimsede pazu kuvveti yoktur ki O'nunla cenk ede

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنٖى اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثٖيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضٖيلًا ﴿٧٠﴾

70. Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık. Onları, *(çeşitli nakil vâsıtaları ile)* karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.

"*Biz, hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık.*" Tekrîm ve ikrâm aynı anlama gelir. Bunun isim hâli, kerâmettir. **Ebüssuûd Efendi** şöyle der: "İyisine ve günahkârına şâmil olarak âdemoğullarının hepsini şan ve şeref sâhibi kıldık."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Biz insana onu ortaklık kapsamından çıkaran bir şeref bahşettik. Bu şereflendirme, biri rûhânî diğeri cismânî olmak üzere iki şekilde olur. Cismânî olanı geneldir; o konuda müslüman ve kâfir eşittir. Bu onun hamurunun kırk sabah Allah tarafından kendi elleriyle yoğurulması, ona ana rahminde bizzat şekil vermesi ve onu en güzel sûrette ve ölçülü bir şekilde yaratması, onu sırat-ı müstakîmde boynu dik olarak düzgün bir şekilde yürütmesi, elleriyle tutan, parmaklarıyla yiyen, sakal ve saçlarla süslenmiş çeşit çeşit sanatları icra eden bir varlık olarak yaratmasıdır.

Rûhânî şereflendirme ise özel ve genel olmak üzere iki kısımdır. Genel olanında müslüman ve kâfir yine eşittir. Bunları şöyle saymak mümkündür: Allah ona kendi rûhundan üflemiş, ona bütün isimleri öğretmiş, onu henüz yaratmadan önce "*Ben sizin rabbiniz değil miyim?*" sözüyle onunla konuşmuş, ona hitabını işittirmiş ve " بَلٰى Evet, sen bizim rabbimizsin" sözüyle ona cevab verdirmiş, kulluk üzerine ondan ahid/söz almış, onu fitrat üzere dünyaya getirtmiş, kendisine peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiş, onu huzuruna çağırmış, cennetle müjdeleyip ateşle korkutmuş, ona deliller ve mûcizeler göstermiştir.

Özel rûhani şereflendirme ise Allah'ın nebîleri, rasulleri, velîleri ve mü'min kullarına bahşettiği nebilik, rasullük, velîlik, îman, islâm, Allah'ın yolu olan sırat-ı müstakîme ulaştırma, makamlardan geçerken Allah'a, Allah'ta ve Allah'la seyr (yürümek), lâhûtî cezbelerle insanlığı aşmak, enâniyyetin/benliğin yok oluşu/fenâsı ve hüviyyetin bekası sırasında ilâhî ahlâkla ahlaklanmaktır.

İmam Kuşeyrî şöyle buyurmuştur: "Âyetteki "*İnsanoğlu*"ndan murad, Âdemoğullarından mü'min olanlardır, Kur'an nassı kâfirleri ne münâsebetle zikretsin. "***Allah kimi hor ve hakir kılarsa, artık onu değerli kılacak bir kimse yoktur***." (el-Hacc, 22/18) Yüceltmekten kâfirlerin nasîbi yoktur. Mü'minlerin mükerremliği, zâhirlerinin mücâhedelere muvaffak kılınmakla bezenmiş olması, bâtınlarının ise müşâhedelerin hakîkatine ererek münevver olmasıyladır."

Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: Bize zâhir olan onların îman ve sâlih amelle şereflendirilmiş olmasıdır. Bunun delili de Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsidir: "*Bir adamın eşini ve çocuğunu tanıması gibi mü'min de semâda öylece tanınır. O Allah katında mukarreb (Allah'a yakın kılınmış) melekten daha değerlidir*."[118]

Muhammed b. Ka'b (r.a.) şöyle der: "İnsanların şan ve şeref sâhibi olması, Hz. Muhammed (s.a.) onlardan olduğu içindir."

Ey Âdem âilesinin şerefi sensin
Âlemin gözünün nûru sensin
Bu hânede senin cemâatin olmayan kimdir?
Bu sofrada senin tufeylin olmayan kimdir?
'Elest'e senden salâ gelmiş olmasaydı
Varlık misafirliğine gelmiş yoktu.

“*Onları karada”* dört ayaklı hayvanlar üzerinde *“ve denizde”* gemilerle *“taşıdık*”. Yaratılmışlardan insan dışında hiçbiri için böyle bir şey söz konusu değildir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Yâni onları cismânî karadan ve rûhânî denizden rabbâniyyet kıyısına geçirdik.”

Sülemî’nin *Hakâik*’ında şöyle der: “İnsanları ma‘rifet ve tevhîd ile mükerrem kıldık. Onları nefis karasında ve kalb denizinde taşıdık. İlâhî sıfatlardan zuhûr edenlere “ بَرّ ***berr*** = kara”, zâtın hakîkatlerinden gizli olan şeylere de “ بَحْرْ ***bahr*** = deniz” denilmiştir.”

“*Kendilerine güzel güzel rızıklar”* eritilmiş yağ, tereyağı, hurma, bal ve diğer tatlılar gibi kendi yaptıkları veya yapmadıkları şeylerden meydana gelen çeşit çeşit lezzetli nimetler *“verdik*”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Bunlar, Allah’ın sonradan olmaktan/hudûstan temizlediği mevhibelerdir. Onları kendi katında geceleyenlere/kalanlara yedirir, içirir. Bunlar mukarreb meleklerin bile tatmadığı müşâhede yemeği mükâşefe içeceğidir. Allah Teâlâ bunları en has kullarına ma‘rifet kaplarıyla yedirir, muhabbet kadehleriyle içirir; tüm âlemlerden ayrı olarak bunu yalnızca onlara bahşeder. Bu yüzden mukarreb melekleri onlara secde ettirmiştir.

Molla Câmî (k.s.) şöyle der:

Meleklere güzel tâattan ne fayda var?
Çünkü feyz-i aşk Âdem üzerine döküldü.

Hâfız da şöyle der:

Melek bilmez ki aşk nedir, kıssa okuma
Cam iste ve Âdem’in toprağına gülsuyu dök

“*Yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan*” melekler dışındaki varlıklardan ilimlerde, idrâklerde, hakkı bâtıldan, güzeli çirkinden ayırt etmeye yarayan kavrama kuvvetlerinde “*cidden üstün kıldık.*” Bu sebeple onların Allah’ın nimetlerine şükretmeleri, nankörlük yapmamaları, kuvvelerini hak inançları elde etmede kullanmaları, saf akıl olan mele-i a‘lâ dışındakilere üstün kılınmış olanlar şöyle dursun azıcık aklı olanların bile kabul etmeyeceği içinde bulundukları şirki terk etmeleri onlar üzerinde bir haktır. Bu üstün kılmadan meleklerin istisnâ edilmesi, onların ilimlerinin devamlı, hatâ ve noksanlıktan âzâde olması sebebiyledir. Burada üzerinde tartışılan anlamda bir üstünlüğe delâlet yoktur. Burada anlatılmak istenen, iyisiyle kötüsüyle tüm insanlar arasında ortak olan bir konuda üstünlüktür. Bunun Allah katında derecenin yüksekliği veya O’na daha yakın olma konusunda bir üstünlük olması mümkün değildir. Nitekim *el-İrşâd*’da böyle denilmektedir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle denir: Burada delâlet vardır ki Âdem oğulları çoklarına üstün

kılınmış, az bir bölümü de insana üstün kılınmıştır. Bunlar babaları Âdem ve anaları Havvâ'dır. Çünkü Âdem ve Havvâ'nın kendi sulblerinden üreyen diğer insanların aslı olma üstünlüğü vardır. Yoksa Kelbî, Ebû Bekir Bakıllânî ve bir takım Mutezile'nin iddiâ ettiği gibi mukarreb melekler insandan üstün kılınmamıştır. Aksi halde âyetler arasında teâruz/çatışma kaçınılmaz olurdu. Çünkü Allah bütün meleklere bir tâzim ve hürmet ifâdesi olarak secde etmelerini emretmiştir.

Hikmetin gereği, aşağı derecede olanın yüksekte olana secdeyle emrolunmasıdır, aksi değil. Ayrıca Allah Teâlâ "***Âdem'e bütün isimleri öğretti.***" (el-Bakara, 2/31) buyurmuştur. Bu dili konuşan herkes bu âyetten anlar ki, Allah Teâlâ'nın kasdı Âdem'in meleklere üstünlüğünü, ilminin meleklerden daha çok olduğunu, hürmet ve tâzimi hak ettiğini beyan etmektir. Yine başka bir âyette şöyle buyrulmuştur: "***Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim âilesini ve İmrân âilesini seçip âlemlere üstün kıldı.***" (Âl-i İmrân, 3/33)

Melekler âlem cümlesindendir. Dolayısıyla konumuz olan âyetin meleklerin tüm insanlardan üstün kılındığı iddiâsına delâlet etmesi imkânsızdır. Bu iddiânın bâtıl olduğuna delillerden biri de Hz. Peygamber (s.a.)'in şu sözüdür: "*Şüphesiz Allah peygamberleri mukarreb meleklerden üstün kılmıştır. Yedinci semâya ulaştığımda nurdan bir melek bir taht üzerinde beni karşıladı. Ona selam verdim, o da selamımı aldı. Sonra Allah ona şöyle vahyetti "Sana benim seçkin kulum ve peygamberim selam verdi de sen ayağa kalkmadın. İzzetim ve celâlim hakkı için kıyâmete dek ayakta dikilecek ve oturmayacaksın.*"[119]

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Ehl-i hak mezhebinin meşhur olan görüşü peygamberlerin meleklerden üstün oldukları şeklindedir."

Kâşifî der ki: "Âlimler beşerin meleklerden üstünlüğü konusunda uzun uzadıya tartışmışlardır. Ehl-i sünnet'in cumhûru insanlardan olan peygamberlerin meleklerin peygamberlerinden daha fazîletli, meleklerin peygamberlerinin insanların velîlerinden efdal, insanların velîlerinin meleklerin velîlerinden daha şerefli, îman ehlinin sâlihlerinin meleklerin avâmından efdal, meleklerin avamının fâsık mü'minlerden daha güzel olduğu görüşündedir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Onları yarattıklarımızın birçoğundan"* yâni meleklerden "*cidden üstün kıldık.*" Çünkü melekler Allah Teâlâ'nın yarattıkları içinde büyük bir çoğunluk teşkil ederler. İnsan-ı kâmil en güzel sûrette yaratılmış olması dolayısıyla melekten üstün kılınmıştır. Bu en güzel sûrette yaratılış onun vâsıtasız olarak Allah'ın nûrunun feyzini kabul konusunda istîdâdının güzel olmasıdır. Bu, diğer yaratılmışlar arasında sadece insana âid bir özelliktir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, ondan korktular; onu insan yüklendi***." (el-Ahzâb, 33/72) Emânet, Allah'ın nûrudur. Nitekim bu husus şu âyette şöyle açıklanmıştır: "***Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam***

içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ve ne batıya mensub olmayan mübârek bir zeytin ağacı(nın yağı)ndan yakılır. (Öyle mübârek bir ağaç) ki, neredeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl, parıldır. Allâh, dilediği kimseyi nûruna iletir." (en-Nûr, 24/35) İyice anla ve bunu ganimet bil. Çünkü bu açıklama kibrît-i ahmerden daha kıymetli zümrüdü ankadan daha hayret vericidir.

Kâşifî der ki: "Hülâsa bu âyet insanın üstünlüğüne ve câmi olmasına delildir. Mahlûkattan hâlis mertebeleri cihetinden ilâhî sıfatların enfâsı/nefesleri odur. Şu beyitlerin mazmûnundan hakîkatlerin alâmetlerini anlamak mümkündür:

Kevnin cümlesi aynadır, lâkin
Hepsi ayna gibi parlak olmadı
Onda kemâl üzere görünmez,
Celâl ve lütuf sâhibinin sûreti.
O yüzden böyle sayı olarak ayırmak
Vâhidiyyet sırrının cem'iyyetine mânidir
İnsan o aynanın cilâsı oldu
O'nun zâtı bütün sıfatlarıyla insanda zâhir oldu
Küllî ve câmi bir mazharı oldu
Zâtın sırrı onun sıfatlarından parladı
Kevnin tafsîlâtı onda mücmel oldu
Taayyün-i evvel misâli üzere
Bu dâirenin kokusu mükemmel oldu
Sonunda bu noktanın sonu evvelinin aynı oldu

---

[118]. Bk. *Deylemî*, hadis, no: 6567; *Münâvi*, VI, 256
[119]. *Süyutî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 315

HER TOPLULUĞU ÖNDERLERİYLE ÇAĞIRACAĞIZ

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْۚ فَمَنْ اُوت۪يَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ
يَقْرَؤُ۫نَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَت۪يلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ ف۪ي هٰذِه۪ٓ اَعْمٰى
فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَب۪يلًا ﴿٧٢﴾ وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ
عَنِ الَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۗ وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَل۪يلًا
﴿٧٣﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَل۪يلًاۗ ﴿٧٤﴾ اِذًا
لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا
نَص۪يرًا ﴿٧٥﴾ وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا
وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ
مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْو۪يلًا ﴿٧٧﴾

71. Her insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklar.

72. Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.

73. Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnad etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.

74. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.

75. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.

76. Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.

77. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun *(da budur)*. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.

“*Her insan topluluğunu”* Âdemoğullarından her topluluğu *“önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde*” yâni tâbi oldukları peygamberle çağırırız. Onlara: “Ey Mûsâ’nın ümmeti, Ey Îsâ’nın ümmeti” diye seslenilir. Ya da önde gelen din

büyükleriyle çağırırız. Onlara “Ey Hanefî, Ey Şâfiî…” diye seslenilir. Ya da kitaplarına göre çağrılır. Onlara: “Ey Kur’an ehli, Ey İncil ehli…” diye seslenilir. Ya da dinlerine göre çağrılır. “Ey müslüman, Ey yahûdi, Ey hristiyan, Ey Mecûsî…” diye seslenilir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Âyet her kavmin tâbî olduğu imâmına işâret ediyor. Bazıları dünyaya, onun güzelliklerine ve zevklerine tâbî olurlar. Dolayısıyla onlara: “Ey ehl-i dünya” diye seslenilir. Bazıları âhirete, onun nimetlerine ve derecelerine tâbî olurlar. Onlara da: “Ey âhiret ehli” diye seslenilir. Bir topluluk ise Allah sevgisi, ona yaklaşmak ve ma‘rifetulaha ulaşmak gayesiyle Rasûlullah (s.a.)’e tâbî olur. İşte onlar da: “Ey ehlullah” diye çağrılır.

İmam kelimesinin “*ümm”* (anne) kelimesinin çoğulu olduğu da söylenilmiştir. Anneleriyle birlikte çağrılmalarının hikmeti Îsâ (a.s.)’ın büyüklüğünü göstermek, Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ)’ya şeref bahşetmek içindir. Çünkü Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ)’nın annelerine nisbet edilmesi, soy olarak Rasûlullah (s.a.)’e nisbetlerini ortaya koymaktadır. Oysa babalarına nisbetlerinde durum bunun aksinedir.

İnsanların annelerinin ismiyle çağrılmasının hikmetlerden biri de zinâdan olan çocukların ayıplarını örtmektir. *Bahru’l-ulûm*’da zikredildiği üzere **Hz. Âişe** ve **İbn Abbas** (r.anhümâ)’nın Hz. Peygamber (s.a.)’den rivâyet ettiği şu haber de bunu desteklemektedir: “*Allah kullarının ayıplarını örtmek için kıyâmet günü insanları annelerinin ismiyle çağırır*.”[120] Telkin hadisi de bunu te’yid eder:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

“*Kardeşlerinizden biri vefat edip de onu toprağa verdiğiniz vakit içinizden biri onun kabrinin başında durup: “Ey filanca kadının oğlu filanca!” diye seslensin. Çünkü, o (ölü) onu duyar, ancak cevap veremez. Sonra yine: “Ey filanca kadının oğlu filanca!” diye seslensin. Bu sefer o (ölü) doğrularak oturur. Sonra tekrar: “Ey filanca kadının oğlu filanca” diye seslensin. Bu sefer o: “Allah seni doğru yola iletsin ve sana rahmet etsin.” der. Ancak siz bunu duyamazsınız. Sonra şöyle desin:*

اُذْكُرْ مَا خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا شَهَادَةَ اَنْ لآَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ وَاَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْاِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَبِالْقُرْاٰنِ اِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً

“Dünyadan çıkarken inandığın Allah’tan başka ilâh olmadığı Muhammed’in onun kulu ve rasûlü olduğunu, Rab olarak Allah’ı, din olarak İslam’ı, peygamber olarak Muhammed (s.a.) ’i, önder olarak Kur’ân’ı, kıble olarak Kâbe’yi seçtiğini hatırla.” Çünkü münker ve nekirden her biri diğerinin elinden tutarak: “Hadi gidelim de ne söyliyeceği kendisine telkin edilen kimsenin yanında oturmayalım.” derler. Bu telkin onlara karşı kendisinin hucceti olmuş olur.” Bunun üzerine bir adam: “Ey Allah’ın Resulü eğer annesinin ismini bilmiyorsa ne yapar?” diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): “*O zaman onu Havvâ’ya nisbet ederek seslensin.*” buyurdu.[121] Hadîsi **Sehâvî**

Makâsıdü'l-hasene'de zikretmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. **Kurtubî** de *Tezkire*'sinde zikretmiştir.

Bu hadisten iki sonuç çıkmaktadır: Bunlardan ilki telkin sırasında ayakta durmanın müstehab olduğu, ikincisi de ölüye babasının değil kendisinin ve annesinin ismiyle seslenilmesidir. Ancak *el-Makâsıd* ve *el-Mesâbîh* hadisleri içinde Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Kıyâmet günü kendi isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılırsınız.*"[122] buyurduğu da rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet muhtemelen yukarıda zikrettiklerimizle çelişmemektedir. Çünkü bu hadis güzel isimler koymak ve hoş olmayan isimleri değiştirmeye teşvik sadedinde söylenilmiştir. Çünkü Câhiliyye âdetleri üzere *muddaci'*, *asram* ve *âsıye* gibi hoş olmayan isimler takıyorlardı. Hz. Peygamber (a.s.) nâhoş olan isimleri güzel isimlerle değiştirirdi. Kesilmiş anlamındaki 'sarm' kökünden gelen asram ismini, âdetâ sen kesilmiş değil aksine köklerine bitişik münbitsin der gibi ekin parçası anlamındaki *'zür'a'* ismiyle; yatan anlamındaki muddaci'ismini canlı, haraketli anlamındaki *'münbais'*le; isyankâr anlamındaki 'âsıye'yi; güzel anlamındaki *'cemîle'* ile değiştirmiştir.

O gün çağrılanlardan "*kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak"* amel defterlerinde yazılı olan amellerinin ecirlerinden hiçbir şey eksiltilmemiş olarak *"amel defterlerini okuyacaklar.*" Amel defteri sağından verilenler, saîdlerdir. Kitabın sağ taraftan verilmesinde sâhibini onurlandırma ve müjdeleme anlamı vardır. Amel defteri sağından verilenler, sevinçli bir şekilde açıktan okurlar ve içinde yazılı iyiliklerden faydalanırlar. Şakîler de kitaplarını okuyor olmalarına rağmen âyette onlar anılmamıştır. Çünkü onlar kitaplarında yazılanları korku ve utançlarından dolayı sesli okumazlar. Zâten onların faydalanacakları iyi amelleri de yoktur.

" فَتِيلًا ***Fetîl"*** iki parmak arasındaki kir veya çekirdeğin üzerindeki zar ya da çok az bir şey demektir. "Fetîl" azlık ve değersizliği ifâde etmek için örnek olarak kullanılır.

وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمٰى وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

72. Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.

Şu çağrılanlardan "*Bu dünyada"* doğruyu göremeyip kalbi *"kör olan kimse ahirette de kördür;"* kurtuluş yolunu göremez. Çünkü ilk körlük ikinciyi kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla kâfir cennet yoluna, isyankâr itâatkarın sevabına, günahkâr da kamillerin makamlarına ulaşamaz. *"üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.*" İstîdadının kaybolması, sebeplerin ve vesîlelerin işlememesi ve artık mühletin bulunmaması nedeniyle dünyadaki körden daha şaşkındır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Kimlerin amel defteri sağından verilirse,"*

bunlar kitabı verilenlerden saâdet ehli olanlardır. Burada Allah Teâlâ'nın ehli olan sâbikûnun hesaba çekilmeyeceği gibi onlara kitab da verilmeyeceğine işâret vardır. *"onlar,"* sâlih amellerinin karşılığı konusunda *"en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklar."* Çünkü onlar basîret, kıraat ve düşünme erbabıdır. Burada kitabı sol taraftan verilen şakîlerin kitaplarını okumadıklarına da işâret vardır. Çünkü onlar körlük ve cehâlet erbabıdır. Allah Teâlâ'nın "***Gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur***." (el-Hacc, 22/46) buyurduğu üzere *"Bu"* okuma ve basîretle düşünme işinde *"dünyada kör olan kimse âhirette de kördür;"* Çünkü o günde kalblerde gizli olanlar açığa çıkarılır, yüzler kalplerdeki şekle büründürülür. Bu dünyada kalbi kör olan durumunun fenâlığını göstermek için orada kör sûretinde haşredilir. Çünkü, bu dünyadaki kalb körlüğü telafi edilebilecek iken âhirette bu imkân ortadan kalkmıştır. Bu yüzden Hakk'ı görme konusunda kör olur. *"üstelik"* istîdadının bozukluğu ve telafi imkânlarının yok olması dolayısıyla ona ulaşma konusunda *"iyice yolunu şaşırmıştır."*

Fakir (**Bursevî**) der ki: 'Bazı kişiler için şeklî ölümden sonra terakkî (yükselme) ve teyakkuz (uyanıklık) mümkün olur mu?" diye sorarsan, şöyle derim: Talebinde sâdık olan sâlik kendi tabîat ve nefsi makamından sefere çıksa ve ihtiyârî ölümle muradına ulaşmadan önce zorunlu ölümle yolda ölse, ona vuslata erenlerin ecrinden bir pay vardır. "***Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer***." (en-Nisâ, 4/100) âyeti de buna işâret etmektedir. Nitekim büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kâbe yolunda ölen kişiye iki hac sevabı yazıldığı gibi kemâle ermeden ölen kişinin muradı da kendisine ulaşır." O bu sözüyle Allah Teâlâ'nın bu kişiyi berzah âleminde ruhlardan bir ruh vâsıtasıyla veya bizzat kemâle ulaştırıp mevhum noksanlıktan mâlum kemâle erdireceğine işâret etmiştir. Şer'-i şerifte Allah Teâlâ'nın kabirde öğrenim esnasında ölen bazı kulları için onlara Kur'an okutan ve öğreten melekler tâyin ettiği sâbittir. Ancak sâlik olmayan ölümden sonra Hakk'ı bilme konusunda terakkî edemez. Çünkü şer'an, aklen ve keşfen üzerinde ittifak edilen gerçeklerden biri de şudur: Bu yaratılış ve dünyada insan sahip olamadığı her türlü kemâle ölümden sonra âhirette de sahip olamaz. Nitekim *el-Fükûk*'te böyle geçmektedir.

"*Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür.*" âyetinin delâlet ettiği ölümden sonra terakkînin olmaması, hiç ma'rifeti/bilgisi olmayan kimse hakkında değil Hakk'a ma'rifeti olmayan kimse ile ilgilidir. Çünkü, örtü açıldığında âhiret hayatının güzellikleri, korkunç sahneleri ve oradaki çeşitli hallerle ilgili olarak körlük ortadan kalkar. Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Âdemoğlu ölünce ameli son bulur.*"[123] hadîsi ise meydana gelmesi amellere bağlı olan şeylerin hâsıl olmayacağına delâlet eder. Ancak böyle olmayıp Allah'ın bir fazlı ve rahmetiyle meydana gelenler ise hâsıl olabilir. Bu da terakkînin mertebelerindendir. Nitekim **Molla Câmî**'nin (k.s.) *Şerhu'l-Fusûs*'unda böyle geçmektedir.

“*İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur*.” (en-Necm, 53/39) âyetinin mânâsı insanın kazandıklarının sadece kendi çalışmasıyla meydana gelenlerden ibâret olduğu değildir. Bilakis bunun mânâsı insan için ancak çalışmasıyla olması mümkün olan vardır şeklindedir. Buna göre çalışmasıyla olması mümkün olan çalışmasıyla olandır, geri kalanlar ise mülk mertebesindeki çalışma gibi Allah’ın fazlındandır. Melekût ise ancak sırf Allah’ın fazlıyla mümkün olur. Bunda çalışmanın hiçbir etkisi yoktur. Nitekim Hz. Hüdâyî’nin *el-Vâkıâtü’l-Mahmûdiyye*’sinde böyle geçmektedir.

Akıllı kimseye düşen dünyadan çıkmadan önce basîret tahsiline çalışmak ve tüm aynalarda Allah Teâlâ’yı müşâhede edenlerden olmaktır.

Mesnevî’de der ki:

Şu âlem, güneşin, ayın nûruyla dopdolu da
O, başını kuyunun dibine eğmiş.
“Aydınlık var diyorlar, nerede hani?” deyip duruyor.
A alçak, başını kuyudan kaldır da bak!
Bütün dünya… Doğu, batı, o nurla nurlanmış…
Fakat sen kuyudayken o nur, sana vurmaz ki!
Gözleri açık, fakat gönlü uykuda nice adamlar var…
Zâten su ve toprak ehli olanın gözü ne görebilir ki?
Fakat gönlü uyanık olanın baş gözü
Uyusa bile gönlünde yüzlerce göz açılır.
Gönül ehli değilsen uyanık ol, uyuma.
Bir gönül iste, mücadeleye giriş.
Gönlün uyandı mı güzelce uyu.
Gayri gözünden ne yedi kat gök kaybolur, ne altı cihet!
Peygamber: “ Gözüm uyur ama
Kalbim nasıl uyur, buna imkân mı var?” dedi.
Bekçi farzet ki uyumuş; fakat padişah uyanık ya.
Gönül gözleri açık olduğu halde uyuyanlara can fedâ!

وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذٖٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۗ
وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلٖيلًا ﴿٧٣﴾

73. Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnad etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.

Müfessirler bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili bir çok rivâyet zikretmişlerdir. Bunlar arasında en sağlamı *Kevâşî Tefsîri*’ndeki şu rivâyettir: “Müşrikler Hz. Peygamber

(s.a.)’den bir azâb âyetinin yerine bir rahmet âyeti koyması, Hacer-i Esved’i selâmlarken onların putlarına dokunması, zayıf ve fakirleri etrafından dağıtması ve benzeri isteklerde bulunup O’nu müslüman olacakları konusunda ümitlendirdiler. Rivâyetlere göre o da bu isteklerin bazılarına sıcak bakmaya başlar gibi oldu. Bunun üzerine bu âyet indi.

“*Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnâd etmen için seni, nerdeyse, sana”* emir, nehiy, vaad ve vaîd/tehditler şeklinde *“vahyettiğimizden saptıracaklar”* ayağını kaydırarak fitneye düşürecekler, seni aldatacaklar *“ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi*” o zaman sen onların dost ve arkadaşı olur ama, benim dostluğumdan çıkardın.

وَلَوْلَٓا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلٖيلًاۗ ﴿٧٤﴾

74. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.

“*Eğer seni*” hak üzere “*sebatkâr kılmasaydık,”* ve korumasaydık *“gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.*” Yâni, hile ve oyunlarının güçlü ve etkili olması sebebiyle neredeyse onların isteklerine azıcık da olsa meyledecektin. Fakat ismet/Allah’ın koruması sana yetişti ve seni onlara meylin kendisi şöyle dursun, en alt derecesine bile yaklaşmaktan korudu. Bu ifâde güçlü sâikler bulunmasına rağmen Hz. Peygamber (s.a.)’in onların istekleri doğrultusunda hareket etmeye niyetlenmediği konusunda açık bir ifâdedir. Aynı zamanda ismetin/günahtan korunmanın Allah’ın tevfik ve yardımıyla olduğuna delildir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Allah Teâlâ meyli azlıkla nitelemiştir. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.)’in rûhâniyeti asıl yaratılışta beşeriyet vasfına gâlipti. Çünkü, o zaman rûhunu Allah’tan alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Buna göre mânâ şöyledir: Şâyet seni sâbit kılmamız, peygamberliğin gücü, hidâyetin nûru, inâyet nazarının te’siri olmasaydı, rûhâniyet nûrunun galebesi ve beşeriyet nûrunun sönüvermiş olması dolayısıyla insânî menfaatler için nefsânî hevâsı olan hevâ ehline neredeyse azıcık meyledecektin.

اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا
نَصٖيرًا ﴿٧٥﴾

75. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.

Şâyet onlara azıcık meyletseydin “*O zaman, hiç şüphesiz sana”* dünyadaki *“hayatın ve ölümün”* âhiret hayatının da *“sıkıntılarını kat kat tattırırdık;”* yâni senden başka

birisinin benzer bir fiili dolayısıyla her iki dünyada çarptırılacağı azâbın kat be-katıyla cezâlandırırdık. Çünkü önemli bir kişinin hatâsı daha büyüktür. *“Sonra bize karşı kendin için”* azâbı senden uzaklaştıracak *“bir yardımcı da bulamazdın.”*

İmam Sa‘lebî şöyle rivâyet eder: Bu âyetin nüzûlünden sonra Hz. Peygamber (s.a.) : “*Allah’ım, göz açıp kapayacak kadar bir süre bile beni nefsime bırakma.*”[124] buyurdu.

İlâhî, bizi kendi yolunda sâbit kıl.
Bir an bizi nefsimize bırakma.

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ
خِلَافَكَ اِلَّا قَليلًا ﴿٧٦﴾

76. Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.

“*Yine onlar,”* Mekkeliler *“seni yurdundan”* içinde bulunduğun Mekke’den *“çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler.”* Yâni düşmanlıkları ve hileleriyle seni tedirgin edip süratle oradan çıkaracaklar. Ya da ayağını kaydıracaklar.

“***Seni (yurdundan) çıkaran şehirden daha güçlü nice şehirleri yok ettik.***” (Muhammed, 47/13) âyetinin ve Medine’ye müteveccih olarak Mekke’den çıktığı zaman Hz. Peygamber (s.a.)’in söylediği “*Allah’a yemin olsun ki senin Allah katında en sevgili ve en değerli belde olduğunu bildiğim halde senden çıkıyorum. Vallahi senin halkın beni çıkarmasaydı senden çıkmazdım.*”[125] hadîsinin gösterdiği gibi Mekkeliler Hz. Peygamber (s.a.)’i yurdundan çıkarmamışlar mıydı?” dersen, şöyle cevap veririm: Bu âyetin inmesinden sonra çıkarma işi gerçekleşmedi. Daha sonra Allah Teâlâ’nın izniyle Hz. Peygamber (a.s.)’ın hicreti gerçekleşti. Müşrikler Mekke’den çıkması için zorluyorlardı. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “Mekkeliler, Hz. Peygamber (s.a.)’i çıkarmak için istişâre ettiler. Onlar: ‘O kadar aşırı düşmanlık gösterin ki o mecburen dışarı çıksın.’ görüşünde karar kıldılar. İşte bunun üzerine bu âyet indi.”

“*O takdirde,”* yâni oradan çıkarılacak olursan *“senin ardından”* yâni senin çıkarılmandan sonra *“kendileri de fazla kalamazlar.”* Yâni ancak pek az bir süre kalırlar. Gerçekten de öyle oldu. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.)’in hicretinden sonra Bedir’de helâk edildiler.

سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

77. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun *(da budur).* Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.

"*Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur).*" Sünnet âdet demektir. Yâni, Allah bir sünnet (âdet, kanun) koydu. O da şudur: Allah, kendi aralarından peygamberini çıkaran her ümmeti helâk eder. Sünnet Allah Teâlâ'ya âiddir. Sünnetin peygamberlere izâfe edilmesi, peygamberler için konulmuş olması dolayısıyladır. Nitekim âyetin devamı bunu ifâde etmektedir: "*Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.*" Yâni, peygamberlerini çıkaranları helâk etme âdetimizde bir değişiklik bulamazsın.

Âyette işâret vardır ki nebî ve rasulleri terbiyedeki ezelî yüce hikmet kanunu uyarınca peygamberlerin som altından olan rabbânî-rûhanî cevherlerini, dünyevî-nefsânî vasıfların kötülüklerinden temizlemek için kendilerine düşmanlar ihdas etmek ve böylece onları imtihan etmek Allah Teâlâ'nın sünnetlerindendir. Bu imtihan asla değişmez. Çünkü hikmet, maslahat ve Allah Teâlâ'nın ezelî irâdesine dayanır. Böyle olan bir şey ise asla değişmez.

Büyüklerden birisi şöyle der: "İnsanların şerrinden kaçtığından daha çok hayrından kaç. Çünkü onların hayrı senin kalbine, şerleri ise bedenine isâbet eder. Bedeninin yaralanması, kalbinin yaralanmasından daha hayırlıdır. Sâyesinde Mevlâ'na döndüğün düşman, seni Mevlâ'ndan alıkoyan dosttan daha hayırlıdır. Her belâ seni tevhîdin hakîkatine yönelten ve dünyevî alâkaları ortadan kaldıran Allah'ın kamçılarından bir kamçıdır. O elem sûretinde bir lezzettir.

Hâfız şöyle der:

Seni kötülükle vasfedip duranın hükmü yoktur, sus
Ki bizim sâkîmiz her ne ederse lütfun ta kendisidir

Bilesin ki Nebî (s.a.) zâhirinde ve bâtınında ancak Allah'ın hareket ettirmesiyle hareket emiştir. Fesadcıların söyledikleri şeyler onun nurlu bâtınına bir fikir ve meyil şeklinde tesir etmez. Ancak Allah Teâlâ her işte uyanık ve ihtiyatlı olmanın gerekliliğine işâret etmektedir. Çünkü insanın görünen ve görünmeyen birçok düşmanı vardır. Sabırlı kişi neticede hayırdan başka bir şeyle karşılaşmaz. Bu da sıkıntının sona ermesi ve düşmanların helâk olması şeklinde tecellî eder. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar."*** (76. âyet) buyurmaktadır. Kudsî bir hadiste şöyle buyrulur: "*Benim bir velî kulumu hor gören bana açıkça savaş ilan etmiş olur*."[126] Yâni benim gerçek takvâ sâhibi velî kullarımdan birini kızdıran, ya da ona eziyet eden bana savaş ilan etmiş olur. Çünkü velî Allah'ın dinine yardım eder. Allah da onun yardımcısıdır. Allah'ın yardımcısı olduğu bir kişiye düşmanlık edense Allah'a düşmanlığa kalkışmış olur.

---

[120]. *Sehavî*, Mekasıd, s. 139
[121]. *Sehavî*, Mekasıd, s. 176
[122]. *Ebû Dâvud*, Edeb, 61; *Dârimî*, İstizan, 59; *Mesned*, V, 194
[123]. *Müslim*, Vasiyet, 14; *Tirmizî*, Ahkam, 36
[124]. *Ebû Dâvûd*, Edeb 110; *Müsned*, V, 42
[125]. *Tirmizî*, Menakıb, 68; *Müsned*, IV, 305
[126]. Bk. *Buhârî*, Rikak, 38; *Mecmeu'z-Zevaid*, II, 248

KUR'AN ŞİFÂ VE RAHMETTİR

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ
الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِه۪ نَافِلَةً لَكَ عَسٰى
اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْن۪ى مُدْخَلَ
صِدْقٍ وَاَخْرِجْن۪ى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ ل۪ى مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا
نَص۪يرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا
﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِن۪ينَ وَلَا يَز۪يدُ
الظَّالِم۪ينَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

78. Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar *(belli vakitlerde)* namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şâhidlidir.

79. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl. Umulur ki Rabbin seni övgüye değer bir makama ulaştırır.

80. Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.

81. Yine de ki: Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti. Zâten bâtıl yıkılmaya mahkumdur.

82. Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifâ ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.

"*Gündüzün güneş dönüp"* yâni zeval ya da gurup vaktinde demektir. *al-Kâmûs*'ta belirtildiği üzere " دُلُوكٌ ***dülûk***" güneş battı, sarardı, göğün ortasından batıya doğru meyletti demektir. *"gecenin karanlığı bastırıncaya kadar"* -ki bu yatsı namazının vaktidir- belli vakitlerde *"namaz kıl;"* namaza devam et. Bu ifâdeden maksad her namazı, devamlı olarak yukarıdaki iki vakit arasında değil ,o namaz için tayin edilen vaktinde kılmaktır. " اَلْغَاسِقُ ***el-Gâsık***" şafaktaki kızıllığın kaybolduğu vakit geceye verilen isimdir.

"Bir de sabah namazını." Âyette namazın 'Kur'an' diye isimlendirilmesi, kırâatin namazın rüknü olması sebebiyledir. Namaz rükû ve sücûd olarak da isimlendirilmiştir. "Dülûk" kelimesinin zevâl anlamında tefsirine göre âyet beş vakit namazı içine alır. "*Çünkü sabah namazı şâhidlidir.*" Gece ve gündüz melekleri o namaza şâhid olur ve o namazda hazır bulunur. Gece melekleri inerken gündüz melekleri göğe yükselir. Bu, gece amellerinin yazıldığı defterin sonu gündüz amellerinin yazıldığı defterin başlangıcında cereyan eder. Yâni gece melekleri onu müşâhede ederler ve gece

amelinin yazıldığı defterin sonuna onu kaydederler. Gündüz melekleri onu görürler, gündüz amellerinin başına onu yazarlar. Yine sabah vaktinde karanlığın ışıkla, ölümün kardeşi olan uykunun uyanmayla değişmesinde kudretin delilleri vardır.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ ۗ عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا
مَحْمُودًا ﴿٧٩﴾

79. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl. Umulur ki Rabbin seni övgüye değer bir makama ulaştırır.

"*Gecenin bir kısmında uyanarak,"* yâni gecenin bir kısmında kalk, uykuyu izâle et ve at *"sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl.*" "*en-Nefl*" kelimesi, kök olarak fazlalık anlamındadır. Yâni, farz namazlara ek olarak ümmetin dışında, yalnızca sana mahsus bir farz olmak üzere demektir. Nitekim **Hz. Âişe** (r.anhâ)'nın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Üç şey bana farz, size ise sünnettir: Vitir namazı, misvak kullanmak ve gece namazı*"[127] Ya da derecelerin fazlalaşıp artması için ümmetin nâfilelerinden farklı olarak tatavvu, yâni nâfile olmak üzere, demektir. Çünkü ümmetin nâfileleri günahların keffâreti ve farzlardaki hatâların telâfisi içindir. **Katâde** ve **Mücâhid** de gece namazının ümmet için olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.) hakkında da nesh edildiğini söylemişlerdir. Bu durumda âyette zikredilen şeyler nâfile olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ "*sana mahsus bir nâfile olmak üzere*" buyurmuş, "senin üzerine" dememiştir.

"*Umulur ki Rabbin seni"* kabirden diriltip senin ve insanların nezdinde *"övgüye değer bir makama ulaştırır.*" "عَسٰى ***Asâ***" kelimesi sözlükte ummak, arzu ve ümid anlamındadır. Allah'tan umulan şey ise vâcib/olması zorunlu gibidir. **Kâşifî**: "Lâyıktır ve elbette böylece olur." der.

"Makâm-ı mahmûd/övgüye değer makam", gelmiş geçmiş tüm insanların gıpta ettikleri, mahşer ashabına şefaat etme makamıdır. Çünkü, şefaat etmesi için kendisine başvurulan her peygamber bundan geri durur ve bunu başkasına havâle eder. Nihâyet insanlar Muhammed (s.a.)'e gelir. O da "*Evet onu ben yapacağım*" der. Daha sonra o ve diğer şefaat ehli onunla birlikte şefaat ederler. *Fütûhât* sâhibi der ki: "Makâm-ı mahmûd, bütün makamların mercii ve bütün ilâhî isimlerin görünme yeridir. O, Hz. Muhammed (s.a.)'e mahsustur. Şefaat kapısı bu makamda açılır."

Ey zâtı iki âlemde varlığın maksûdu olan,
Senin nâmın Muhammed, makâmın mahmûddur

Bu âyet, şefaati inkâr eden Mutezile mezhebini reddetmektedir. Onlar sevâba hakkı olmayanları buna hakkı olanlar derecesine çıkarmak olacağı ve bunun da zulüm olduğu

iddiâsıyla şefaati inkâr ederler. Bu ise zulümdür, haksızlıktır.

Mutezile, sevap ve cezâya müstehak olmanın Allah'ın ihsan ve adâletiyle gerçekleştiğini, Allah'ın kimseye karşı bir yükümlülüğünün bulunmadığını, aksine O'nun kulları üzerinde dilediği gibi tasarruf ettiğini bilememiştir. Yine onlar: "*Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir*."[128] hadisini ileri sürerek, ancak adam öldüren, zinâ eden ve içki içenlerin şefaate hak sâhibi olabileceklerini; çünkü büyük günah işleyenlerin bunlar olduğunu, bunun ise kulları Allah'ın emirlerine karşı gelmeye teşvik etmek olacağını söylerlerse buna şu şekilde cevap verilir: Bu hadiste böyle bir teşvik söz konusu değildir. Bu hadiste ifâde edilen şey şudur:

Allah'ın azâbına yakın ve cezaya müstehak olsa da şefaatim büyük günah işleyen kişiye ulaşır, inâyetim onu kurtarır ve herkesten daha rahmet sâhibi olan Allah Teâlâ katındaki değerim ve yerim dolayısıyla bunu kabul eder. Burada Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah katındaki yüksek mevkii ve şefaat vesilesi sebebiyle kendisini medhetmesi söz konusudur. Büyük günah işleyenlerin durumu böyle olunca küçük günah işleyenler elbette bu şefaatten yararlanacaklardır.

Şefaatin yukarıda ifâde edildiği şekliyle "zulüm" olacağı iddiâsına ise şöyle cevap veririm: Allah Teâlâ insanı yaratmış ve ona büyük günah işleyebilme kudret ve kabiliyeti vermiştir. Bu Allah Teâlâ'nın insanı büyük günah işlemeye teşvik ettiği anlamına gelmediği gibi Hz. Peygamber (s.a.)'in şefaatçiliği de bu anlama gelmez. *el-Es'iletü'l-mukhime*'de böyle geçmektedir.

*Mesnevî*de şöyle der:

Peygamber buyurdu: "Kıyâmet günü
Suçluları ağlar, inler bir halde nasıl terk ederiz?
Ben o gün canla başla onların suçlarını affettirir, onlara şefaat eder,
Onları ağır işkencelerden kurtarırım.
Suçluları, büyük günahlarda bulunanları çalışıp çabalar,
Ne yapıp edip Allah azâbından halâs ederim.
Ümmetimin iyileri zâten kurtulurlar,
O azâb günü benim şefaatime ihtiyaçları olmaz.
Hattâ onlar bile suçlulara şefaat ederler,
Onların bile sözleri geçer, hükümleri yürür."

Bu âyet mü'minleri teheccüd namazına teşvik etmektedir. Teheccüd namazı sekiz rekattır. **Hz. Aişe** (r.anhâ)'dan şöyle rivâyet olunmuştur: "*Hz. Peygamber (s.a.) ne Ramazan'da ne de diğer zamanlarda (gece namazında) on bir rekattan daha fazla kılmazdı. Önce dört rekat kılardı. Onların güzelliğini ve uzunluğunu sorma! Daha sonra aynı şekilde dört rekat kılardı. Onların güzelliğini ve uzunluğunu sorma! Son olarak da üç rekat (vitir namazını) kılardı*."[129]

Şeyh Abdurrahman Bistâmî *Tervîhu'l-kulûb*'da şöyle der: "Gecenin son üçte birlik

bölümü girdiğinde kalkar, abdest alır, on iki rekat namaz kılar ve hizbinden dilediği kadar Kur'an okur. Hz. Peygamber (s.a.) gece on üç rekat namaz kılardı. Bunun beş rekatını vitir olarak kılar ve son rekat dışında tahiyyata oturmazdı." Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Ümmetimin en şereflileri hamele-i Kur'an ve devamlı olarak gece ibadetine kalkanlardır*."[130]

Ey gönül hayır ve tâat üzere ol ki tâat her işten iyidir.
Mutluluk sabah vaktinde uyanık olan kimseyi kaplar
Horozlar seher vaktinde 'Kalk ey gafil' diye öterler
Sen sarhoşluğundan bilmezsin, kim ki bilir uyanıktır

İbn Abbas (r.anhümâ)'nın şöyle dediği rivâyet edilir:

Yemek çoğaldığında beni uyarın
Çünkü çok yemek kalbi ifsad eder.
Uyku çoğaldığında beni uyandırın
Çünkü ömrü uyku kısaltır
Söz çoğaldığında beni susturun
Çünkü dini söz yıkar
Aklar çoğaldığında beni uyarın
Çünkü akların ardından ölüm gelir

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "*Kul uyuduğu zaman şeytan onun başına üç düğüm atar. Uykudan uyanıp doğrulur ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür. Abdest alırsa bir düğüm daha çözülür. İki rekat namaz kılarsa tüm düğümler çözülür, zinde ve huzurlu, aksi halde ise tembel ve huzursuz olarak sabahlar.*"[131]

Gece ibâdetine kalkan kişinin gecesi, yüzü gibi ibâdetinin nûruyla aydınlanır. Âbid bir gencin şöyle dediği hikâye edilir: "Bir gece uyuyup virdimi yapamadım. O gece rüyamda sanki mihrabımın ikiye yarıldığını ve kendimi bu mihrabın içinden çıkan, şimdiye dek görmediğim güzellikte yüzleri bulunan câriyelerin yanında gördüm. Sonra bunların arasında ömrümde daha çirkinini görmediğim biri gözüme çarptı. Onlara: "Sizin sâhibiniz ve bunun sâhibi kimdir?" diye sordum. Onlar da: "Biz senin geçmiş geceleriniz, bu ise uyduğun bu gecedir. Eğer bu gece ölseydin senin nasibin bu olacaktı."

Ebû Hanîfe gibi bazı sâlihler bütün geceyi ibadetle geçirir ve yatsı namazı abdestiyle sabah namazını kılarlardı. Bir zât:

"Yastık görmektense şeytanı evimde görmek bana daha sevimli gelir. Çünkü yastık uykuya çağırır" demiştir.

Âriflerden birisi:

"Allah Teâlâ seherlerde uyanık bulunan kulların kalblerine bakâr ve onları nurla

doldurur. Onların kalbleri mânevî hazlarla dolar ve aydınlanır. Sonra bunlar onların kalblerinden gâfillerin kalblerine yayılır.

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ
لِى مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا ﴿٨٠﴾

80. Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.

"*Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere"* kabre *"dürüstlükle"* kendisinden hoşnut olunan, kötülüklerden temizlenmiş pak bir şekilde *"girmemi sağla;"* ba's günü *"çıkacağım yerden de dürüstlükle"* yâni hoşnut olunan, haysiyetli bir şekilde ve gazâbdan emin olarak *"çıkmamı sağla.*"

Önceki âyette ba'sdan söz edilmesi âyetin bu şekildeki tefsirine işâret etmektedir. Âyetin mânâsı, girdirmek denilmeye lâyık olan bir girdirme ki bunda hoşa gitmeyecek bir şey görülmez, demektir. Çünkü bu ifâdeler, kötülük üzere girdirmek ve kötülük üzere çıkarmak karşılığında zikredilmiştir. Girdirmek ve çıkartmaktan maksadın Medine'ye girdirmek ve Mekke'den çıkartmak olduğu da söylenilmiştir. Buna göre âyet Medine'ye hicret emri sırasında nâzil olmuştur. "***Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler***." (el-İsrâ, 17/76) âyeti bu anlama delâlet etmektedir. Yine denilmiştir ki: Âyette kasdedilen herhangi bir yer veya işe girdirmek ve çıkartmaktır. Çoğunluk bu te' vîli tercih etmiştir. Bu durumda âyetin mânâsı: "Beni nereye girdirir veya nereden çıkarırsan doğruluk üzere kıl. Beni iki yüzlülerden eyleme! Çünkü iki yüzlü olan emîn olamaz.

"*Bana tarafından,"* yardım ve rahmet hazinelerinden *"hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver*" Din düşmanlarına karşı bana yardım edecek bir delil ve galibiyet ver. Ya da İslâm'a yardımcı olacak, onu küfre üstün kılacak bir mülk ve şeref ver.

Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'in bu duâsını "***Allah seni insanlardan korur***." (el-Mâide, 5/67), "***Üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır***." (el-Mâide, 5/56)", "***Bütün dinlerden üstün kılmak üzere***…" (el-Fetih, 48/28)", "***kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını… vaat etti***." (en-Nûr, 24/55) buyurarak kabul etmiştir. Yine İran ve Bizans hâkimiyetini sona erdirip O'na vereceği vaadinde bulunmuştur.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) **Attâb b. Esîd**'i Mekke'ye vâli tayin etti ve ona: "*Kalk, seni Allah'ın ehline vâli tâyin ettim*" buyurdu. Attâb münâfıklara karşı sert, mü'minlere karşı yumuşak huyluydu. Bir gün "Allah'a yemin olsun ki cemâatle namazdan geri kalan birisini görürsem boynunu vururum. Çünkü münâfıktan başkası namazdan geri kalmaz." dedi. Mekkeliler Hz. peygamber (s.a.)'e: "Ey Allah'ın Rasûlü,

Allah’ın ehline sert mizaçlı bir bedevîyi vâli tâyin ettin” diyerek şikâyette bulundular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): “*Rüyamda Attâb b. Esîd’in cennet kapısına geldiğini gördüm. Attâb kapının halkasını şiddetli bir şekilde çaldı. Nihâyet ona kapı açıldı ve içeriye girdi*”[132] buyurdu. Allah, müslümanlara zulmetmek isteyenlere karşı onun yardım etmesinden dolayı İslâm’ı aziz kıldı. İşte ‘*hakkıyla yardım edici kuvvet*’ budur.

وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُۜ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

81. Yine de ki: “Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti. Zâten bâtıl yıkılmaya mahkumdur.”

“*Yine de ki: “Hak*” İslam ve Kur’an “*geldi; bâtıl yıkılıp gitti*.” ‘زَهَقَ رُوحُهُ’ rûhu çıktı anlamındadır. Yâni bâtıl gitti, şirk ve şeytan helâk oldu.

Şeytan kaçar o topluluktan ki Kur’an okurlar

İmam Kuşeyrî (k.s.) şöyle demiştir: “Hak, Allah için olan şeydir. Bâtıl ise O’ndan başkası için olan şeydir.” *Te’vîlât* sâhibi şu görüştedir: “Hak, sâbit ve vâcib olan varlıktır. O’nun şânı yücedir ki ezelî ve ebedîdir. Bâtıl ise beşerî ve mümkün olan varlıktır ki zevâl ve fenâ kabul eder. Hakkânî varlığın parıltılarının ışıkları zâhir olunca onun yanında mevhum mümkin varlık kaybolur ve yok olur.”

Her ne varsa O’na nisbetle yoktur
Adı ‘varlık’ olan ne kadar var varsa O’nunla kâimdir
Çünki sultân-ı izzet sancağı yukarı kaldırdı
Cihan başını yokluk yakasına çekti, yok oldu

“*Zâten bâtıl*” ne olursa olsun “*yıkılmaya mahkûmdur*.” Yâni o yokluğa mahkûm ve yerinde kalıcı değildir. **İbn Mes‘ûd** (r.a.)’dan şöyle rivâyet olunmuştur: “Hz. Peygamber (a.s.) Mekke’ye girdiğinde Kâbe’nin etrafında üç yüz altmış put vardı. Hz. Peygamber “*Hak geldi, bâtıl yıkılıp gitti*” diyerek elindeki sopayla onların tek tek gözlerine dürterek hepsini yüzüstü devirdi. Nihâyet Kâbe’nin üzerinde bulunan Huzâalılar’a kurşundan yapılmış bir put kaldı. Hz. Peygamber (s.a.) “*Ey Ali onu aşağıya at*” buyurdu. Hz. Ali yukarıya tırmanarak onu aşağıya attı ve kırdı.”[133]

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَۙ وَلَا يَزِيدُ
الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

82. Biz, Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifâ ve rahmettir;

zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.

“*Biz, Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için”* kalblerdeki şüphe ve evham hastalıklarına *“şifâ ve rahmettir;”* Bu mü’minlere hastır. Çünkü ondan istifâde edenler onlardır. Bir bütün olarak Kur’an mü’minlerin dînî hayatlarını düzeltmede ve nefislerini ıslah etmede hastalara verilen şifâlı ilaç gibidir. *“Zalimlerin ise yalnızca ziyânını artırır.*” Yâni Kur’an, her ne kadar kendisi bizzat hastalıklar için şifâ olsa da onu yalanlayan ve eşyayı yerli yerine koymayan kâfirlerin bu küfürleri ve yalanlamaları sebebiyle küfür ve yalanlamalarını artırmaktan başka bir işe yaramaz.

Bu âyette, hidâyete ve doğru yola ulaşırken mü’minlere ârız olan şüphelerin hastalıklara benzediği, kâfirlerin câhillik ve inadlarının ise ölüm ve helâk gibi olduğuna bir îmâ vardır. Burada aynı zamanda Kur’an’ın hayrete düşürücü özelliklerinden biri de görülür. Çünkü Kur’an hem şifânın, hem de helâkin kaynağı olmaktadır. Tıpkı yağmurun bir kısmının mahallin istîdâdının olup olmamasına göre inci ve zehir olması gibi.

Feyzi kabul etmek için cevheri temiz olmak gerektir
Yoksa her taş ve çamur, inci ve mercan olmaz

Bilesin ki Kur’an cismânî hastalıklara da şifâdır. Hikâye olunduğuna göre Üstad **Ebü’l-Kasım Kuşeyrî**’nin çocuğu ağır bir hastalığa yakalanmış ve iyileşmesinden ümit kesilmişti. Bu Üstad’a ağır geldi. Bir gün rüyasında Hak Teâlâ’yı gördü ve bu durumu şikâyet etti. Hak Teâlâ ona şöyle buyurdu: “Şifâ âyetlerini bir araya getir, onları hastaya oku. Onları bir kabın içerisine yaz ve içine bir içecek dök. Sonra onu hastaya içir.” Üstad söylenenleri yaptı ve çocuk hastalıktan kurtuldu.

Kur’an’da şifâ âyetleri altı tanedir:

وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ

“***Mü’minler toplumunun göğüslerine şifâ versin***.” (et-Tevbe, 9/14);

وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ

“***Göğüslerde olana şifâdır***” (Yûnus, 10/57);

فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

“***Onda insanlar için şifâ vardır***.” (en-Nahl, 16/69);

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

“***Biz Kur’an’dan mü’minler için şifâ ve rahmet olan şeyler indiriyoruz.***” (el-İsrâ, 17/82);

وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ

“***Hastalandığım zaman bana şifâ veren O’dur.***” (eş-Şuarâ, 26/80);

قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ

“***De ki: O mü’minler için bir hidâyet ve şifâdır.***” (Fussılet, 41/44).

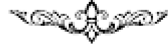
Tâcüddîn Sübkî Şâfiî *Tabakât*’ında: “Birçok meşâyıhın hastaların şifâ bulmaları için bu âyetleri kaplar içerisine yazdıktan sonra suyunu hastalara içirdiklerini gördüm” der. Hz. Peygamber (s.a.)’in “*Kur’an’dan şifâ aramayana Allah şifâ ihsan etmesin*”[134] sözü hem cismânî, hem de rûhânî hastalığa şâmildir. **Şeyh Temîmî** (r.h.) da *Havâssu’l-*

Kur'ân'da şöyle der:

"Fâtiha sûresi bir kabın içerisine yazılır, temiz bir suyla bu yazı imhâ edilip hasta yüzünü bu suyla yıkarsa Allah'ın izniyle şifâ bulur. Kalbinde düzensizlik, rahatsızlık, sıkışma ve çarpıntı olan kimse bu sudan içtiği takdirde bu rahatsızlıkları geçer.

Fâtiha sûresi cam bir kaba miskle yazılıp gül suyuyla imhâ edilir ve ezberleme güçlüğü çeken birisi yedi gün süreyle bunu içerse, ahmaklığı gider ve işittiği şeyleri aklında tutabilir.

Akıllı kişi Kur'an'a sıkı sıkıya yapışmalı ve onunla hastalıklarını tedâvi etmelidir. Şöyle bir rivâyet vardır: "*Kur'an size hastalıklarınızı ve onların şifâsını gösterir. Hastalıklarınız günahlarınız, şifânız ise istiğfardır.*"[135] Şu halde öncelikle hastalığın bilinmesi gerekir. Çünkü hastalığın ne olduğu bilinmedikçe kolaylıkla tedâvi edilemez. Bu hastalıkları ve tedâvî şekillerini ancak ehl-i Kur'an bilir. Bu sebeple vesile ile sülûk etmek evlâdır.

---

[127]. *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 323; *Münâvî*, III, 309

[128]. *Ebû Dâvud*, Sünnet, 23; *Tirmizî*, Kıyame, 11; *Müsned*, III, 213

[129]. *Buhârî*, Teravih, 1; *Müslim*, Müsafirin, 125; *Tirmizî*, Salat, 208; *Müsned*, VI, 36, 73, 104

[130]. *Münâvî*, I, 522

[131]. *Buhârî*, Teheccüd, 12; *Müslim*, Müsafirin, 207; *Ebû Dâvud*, Tatavvu, 18; *İbn Mâce*, İkame, 174

[132]. *Üsdü'l-ğâbe*, III, 556

[133]. *Buhârî*, Mezalim, 32; *Müslim*, Cihad, 87

[134]. Bk. *İbn Mâce*, Tıb, 28, 41

[135]. Bk. *Münâvî*, IV, 536

HERKES MİZAÇ VE MEŞREBİNE GÖRE İŞ YAPAR

وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ
يَؤُ۫سًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖۜ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ
اَهْدٰى سَب۪يلًا ﴿٨٤﴾

83. İnsana nimet verdiğimiz zaman *(bizden)* yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.

84. De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.

"*İnsana"* sıhhat ve genişlik şeklinde *"nimet verdiğimiz zaman"* bizden, bize şükretmekten *"yüz çevirip yan çizer;"* kendi nefsi ile kalıp uzaklaşır, salına salına yürür, yâni tekebbür ve büyüklük gösterir, hak yoldan uzaklaşır**.** Bu ifâde insanın kibirlenme ve kendini büyük görmesinden kinâyedir. Çünkü uzaklaşmak ve yüz çevirmek kibirli insanların davranışlarındandır.

"*Ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa"* fakirlik, hastalık veya bir musibet başına gelse *"iyice karamsarlığa düşer.*" Nimet vermek Allah'a isnâd edildikten sonra dokunmanın ziyâna/şerre isnâd edilmesi, hayrın bizzat istenen bir şey olduğuna, şerrin ise böyle olmadığına işâret etmektedir.

"يَؤُ۫سًا " Allah'ın rahmet ve ihsânına karşı şiddetli bir umutsuzluk, karamsarlık demektir. İnsan hakkında böyle buyrulması, bir özelliğe sâhip bâzı ferdlerini dikkate alarak bir cinsin hepsi vasfetmek türündendir. "***Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.***" (Fussılet, 41/51) âyeti ve benzerleri bu âyete ters düşmez. Çünkü bu âyette bahsedilen insanların bir bölümünün vasfıdır.

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖۜ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَب۪يلًا ﴿٨٤﴾

84. De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.

"*De ki:"* Mü'minlerden ve kâfirlerden *"Herkes,"* hidâyet ve sapıklıktan kendine yaraşan şekilde *"kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."* Yâni herkes kendine lâyık

olanı yapar. ‘ شَاكِلَةٌ ’ kelimesi ‘طَرِيقٌ ذُو شَوَاكِلَ’ sözünde olduğu gibi ana yoldan ayrılan diğer yollar anlamındadır. *el-Kâmûs*’ta der ki: “ اَلشَّاكِلَةُ” şekil, taraf, niyet, yol ve mezheb demektir.”

“Bu durumda kimin doğru” daha isâbetli ve açık *“bir yol tuttuğunu”* sizi böyle farklı tabiatlarda yaratan *“Rabbiniz en iyi bilendir.*” Yâni Allah doğru yolda olanı sapıtmış olandan ayırır ve her birini kendi ameline göre mükâfâtlandırır. Bu âyette amellerin insanların hâllerine delâlet ettiğine işâret vardır.

Mesnevî’de şöyle der:

Yerde şeker kamışı mı bitmiş, yoksa alelâde kamış mı...
Her biten ot, bittiği yerin hâlini, kabiliyetini bildirir!

Bu sebeple kendisini iyilik, itâat, şükür içerisinde bulan Allah’a çokça hamd etsin. Kendisini kötülük, fısk ve küfrân-ı nimet içerisinde bulan ise iş elinden çıkmadan Allah’a dönsün.

Hikâye edilir ki debdebeli bir saltanatın, geniş bir ülkenin ve zengin bir hazinenin sâhibi bir hükümdar, çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle bir ziyâfet hazırlattı ve tüm idârecilerini bu ziyâfete dâvet etti.

Tam yemek başladığı sırada bir adam, kralın tahtını sarsacak bir şekilde hızla kapıyı çalmaya başladı. Hizmetçiler ona:

“Bu ne hırs! Ne edepsiz bir davranış ey fakir! Yemeklerimizi yiyip senin de karnını doyuruncaya kadar sabret.” dediler.

Adam: “Benim sizin yemeğinize ihtiyacım yok. Ben hükümdarı görmek istiyorum” diye karşılık verdi.

Hizmetçiler: “Senin hükümdarla ne işin olur ki?” dediler. Bu defa adam daha hızlı bir şekilde kapıya vurmaya başladı. Bunun üzerine ellerinde silahlarla ona hücum ettiler.

Adam: “Yerinizde durun. Ben ölüm meleğiyim. Fenâ âleminin hükümdarının rûhunu kabzetmeye geldim” deyince hepsi oldukları yerde kalıp hareket edemediler. Hükümdar bir miktar süre istemişse de o buna razı olmadı. Bunun üzerine hükümdar:

“Allah mala lânet etsin. Zira o beni aldattı. İşte bugün eli boş bir halde bu dünyayı terk ediyorum. Mallarımın faydası düşmanlara, hesâbı ve azâbı ise bana kaldı” diyerek hayıflandı.

Allah Teâlâ mala konuşma kâbiliyeti verdi ve o da: “Bana değil kendine lânet et. Çünkü ben senin hizmetine âmâde edildim ve sen de istediğini yapma kabiliyetine sahiptin. Şimdi bile alışık olduğun zulmü terk etmiş değilsin. Suçlu sen olmana rağmen mâsûm olana küfredip duruyorsun.” dedi.

Bu hikâyede üzerinde durulması gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan ilki, Allah Teâlâ bu hükümdara saltanat, mal, şöhret ve büyüklük nimetleri vermesine rağmen o bunlara şükretmekten yüz çevirmiştir.

Sa'dî şöyle der:

Akıllı tabîatlılar minnet bilirler
Nimete hamd ü senâ çivisi vurarak sağlamlaştırırlar.

İkincisi, ölüm gelip çattığında Allah'ın fazlından ümid kesip karamsarlığa düşmüştür. Tevbe edip Allah'a yönelecek yerde lânet ve küfretmekle meşgul olmuştur. Allah Teâlâ can boğaza gelmedikçe kulunun tevbesini kabul eder.

Sa'dî şöyle der:

Bir yol ele getir ve bir sulh ara
Bir şefâatçi bul ve özrünü söyle
Çünkü bir lahza 'emân' demeye imkân yoktur
Zirâ zamanın devriyle ömür kadehi doldu

Üçüncüsü, bu hükümdar kendi karakterine göre hareket etmiş ve neticede kötülükle muâmele görmüştür. Çünkü onun başka bir şeye istîdâdı yoktu.

RUH
RABBİMİN EMRİNDENDİR

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنَ
الْعِلْمِ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٨٥﴾

85. Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.

Rivâyet edilir ki Arab kâfirleri Hz. Peygamber (a.s.)'in durumunu Yesrib yahudilerine sormak için Nadr b. Hâris, Übey b. Halef ve Ukbe b. Ebî Muayt'ı Medîne'ye gönderdiler. Onlar yahudilerle görüşüp Peygamberimiz'in durumunu anlatınca yahudiler hayret ettiler. Onlara şöyle dediler: "Ey Arab'ın ulularıı, biz bir peygamberin zuhûr etme zamanının yakın olduğunu biliyoruz. Sizin sözlerinizden o peygamberin hallerinin kokusu geliyor. Siz sınamak için ona: "Doğuyu ve batıyı kim dolaşmış, eski zamanda kaybolan gençlerin durumu ne oldu ve ruh nedir?" diye sorun. Eğer üç soruya da cevap verir; ya da hiç birine cevap vermezse bilin ki o peygamber değildir. Eğer iki soruya cevap verir, ruhtan hiç bahsetmezse peygamberdir." dediler. Onlar Mekke'ye geri döndüler, O'nun yanına vardılar ve üç şeyi sordular. O da iki soruya cevap verdi. Ruh konusunda ise bu âyet nâzil oldu.

Yahudiler "*Sana ruh hakkında*" insan bedeninin rûhu ve hayatının kaynağı hakkında "*soru sorarlar.*" Yahudiler Hz. Peygamber (s.a.)'e rûhun hakîkatini sordular ve onlara şöyle cevap verildi: "*De ki: "Ruh Rabbimin emrindedir*." Yâni insan aklının neredeyse hemen hiç kavrayamayacağı Allah'ın, bilgisini kendisine has kıldığı, sırlarındandır.

el-İrşâd'da ifâde edildiği gibi '*el-emr*' kelimesi iş, durum anlamında '*umûr*' kelimesinin tekilidir. Bu kelimenin Rabb'e izâfe edilmesi, yaratma bakımından değil ilim bakımından O'na has olduğu içindir. Çünkü yaratmanın O'na mahsus olması bakımından her şey müşterektir.

Beyzâvî şöyle der: "Ruh, insan bedeninin organları gibi bir maddeden, bir asıldan türemek şeklinde olmaksızın "*Ol*" emriyle yaratılmış varlıklardandır."

"Bilesin ki var etmenin (îcad) taalluk ettiği ve varlık âlemine giren şeyin, hâsıl olması ve varlık kazanması bir maddeden ve bir müddette olmamıştır. Bunlar mücerred varlıklar gibi Allah'ın benzersiz olarak yarattığı şeylerdir. Onlar her yönden bilfiil vardır. Onlar için varlık kazanmayı bekleme durumu söz konusu değildir. Onlar, bir bölümünün hareketiyle zamanın meydana geldiği isimlerin mazharlarıdır. Ya da hâsıl olması ve varlık kazanması bir maddeden ve bir müddette olmuştur. Bunlar 'muhdesât' diye isimlendirilen unsurlardır ki mürekkeb varlıklar onlardan meydana gelir. Ya da

hâsıl olması ve varlık kazanması bir maddeden değil, bir müddette olmuştur. Bu kısmın varlığı yoktur, denilmiştir. Çünkü nefs-i nâtıkanın bedenin var oluşuyla varlık kazandığını söyleyenler dışındakilere göre bir müddette meydana gelen şeyin mutlak sûrette maddeden oluşması gerekir. Geri kalan kısımlar, ehlüllahın muttali olduğu şekliyle hükümleri değişen ilâhî isimlerin mazharlarıdır." Bu bilgileri **Dâvûd Kayserî** (k.s.) zikretmiştir.

Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlî Efendi**), şöyle der: "**Sadreddîn Konevî** (k.s.)'un *Fatiha Tefsiri Şerhi*'nden anlaşılan şudur: "Halk/yaratma âlemi ruh ve cisim olarak ayn, kevn ve hudûs âlemidir. Emr âlemi ise ilim, ilâh ve vücûb âlemidir. Halk âlemi emir âlemine tâbidir. Çünkü bu onun aslı ve kaynağıdır. "*De ki: Ruh Rabbimin emrindendir*." Diğer bazı açıklamalar ileride gelecektir.

Kevâşî Tefsîri'nde ifâde edildiği gibi "Ey mü'minler ve kâfirler! "*Size ancak"* bu gibi konuları anlamaya yetmeyecek *"az bir bilgi verilmiştir.*" Yâni, duyu organlarınızla elde ettiğiniz pek az bir bilgi verilmiştir. Çünkü akıl, nazarî bilgilere cüz'î varlıkların duyu organlarıyla algılanmasıyla elde edilen zarûrî bilgiler yoluyla ulaşır. Bu sebeple: 'Bir duyusunu kaybeden bunun karşılığında bir bilgiden mahrum olur' denilmiştir. Varlıkların çoğunu ve kendi zâtını ma'rifetle ilgili durumları duyular idrâk edemez. Bu, rûhun zâtı bilinmesi mümkün olmayan şeylerden olduğuna işârettir. Ruh, ancak onu kendisiyle karıştırılan şeylerden ayıran ârızî vasıflarla bilinir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "*Size ancak az bir bilgi verilmiştir*." ifâdesi umûmîdir. Bunu şu rivâyet de desteklemektedir. Rasûlullah (s.a.) bu âyeti onlara söylediğinde: "Bu hitab bize mahsus mu, yoksa sen de bizimle bu hitâba dahil misin?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.) de: "*Bilakis bize de size de ilimden pek az bir şey verilmiştir*."[136] buyurdu. Bunun üzerine: "Ne tuhaf hâlin var. Bir gün "***Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiştir***." (el-Bakara, 2/269) diyorsun, başka bir gün ise böyle diyorsun." dediler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "***Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez.***" (Lokman, 31/27). Yâni onların söyledikleri bâtıl ve merduddur. Çünkü hâdisin bilgisi, kadîmin bilgisi yanında azdır. Çünkü kulların bilgisi sonlu; Allah'ın bilgisi ise sonsuzdur. Sonsuza nisbetle sonlu, uçsuz bucaksız büyük bir denize nisbetle bir damla gibidir."

Büyüklerden birisi şöyle der: Evliyânın ilmi peygamberlerin ilmine nisbetle yedi denizden bir damla gibidir. Peygamberlerin ilmi Muhammed (s.a.)'in ilmine, O'nun ilmi de Hak Teâlâ'nın ilmine nisbetle aynı şekildedir. Kullara verilen ilim kendi içinde çok olsa da Hak Teâlâ'nın ilmine nisbetle azdır.

Şeyh **Ebû Medyen Mağribî** (k.s.) şöyle demiştir: "Hak Teâlâ'nın verdiği bu az ilim de bizim değildir, belki bizde emânettir. Bu ilmin bile çoğuna ulaşamamışız. Devamlı olarak câhilleriz. Câhile ise bilme iddiâsı düşmez."

Molla Câmî şöyle der:

Seni tesbih ederiz bizim ilmimiz yok
Bize öğrettiğin ve ilham ettiğinden başka

el-Kevâşî'de şöyle der: "Âlimler rûhun ne olduğu konusunda ihtilaf ettiler. Ancak kimse iddiâsını destekleyecek kesin bir delil ortaya koyamadı. Ne var ki ruh, bedenden ayrılınca insan ölür, bedenle birlikte bulunduğu müddetçe yaşar."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Ruh sultanî ve hayvânî olarak ikiye ayrılır. Bunlardan ilki emir âlemindendir. Bedenden ayrılması sebebiyle buna mufârık/ayrılan da denir. Bedenle ilgisi yönlendirme ve tasarruf etme ilgisidir. Bu bedenin ölümüyle yok olmaz. Yok olan rûhun bedendeki tasarrufudur. Bu rûhun taayyün yeri dimağdır.

İkincisi olan hayvânî ruh halk âlemindendir. Buna kalb, akıl ve nefs de denir. Bu bedenin tüm organlarına sirâyet etmiş vaziyettedir. Ancak onun gücü kandadır, kan onun en belirgin olduğu yerdir. Taayyün yeri ise kalbdir. Bu sultânî rûhun maddî bedenle alâka kurmasından sonra meydana gelir ve sultânî rûhun nurlarının bir yansımasıdır; fiil ve hareketlerin kaynağıdır.

Hayat, diri olan kişide ancak his, hareket, ilim, irâde ve benzerleri gibi rûhun eserleri vâsıtasıyla bilinen, gaybî, insanlara kapalı olan bir şeydir. Bu ruh insanlarda bulunmasaydı, onlardan değişik eserler sâdır olmazdı. Çünkü o zâta nisbetle sıfat gibidir.

İlâhî fiillerin zâtın sıfatla birleşmesine dayanması gibi, insanın fiilleri de sultânî rûhun hayvânî ruhla birleşmesinden ortaya çıkar. Yine ilâhî kemâlî sıfatlar, bu fiil ve eserlerin meydana gelmesinden önce zât-ı ahadiyyetin gaybının bâtınında olduğu gibi bu hayvânî ruh da bedenle alâkalanmasından önce bilkuvve sultânî rûhun bâtınındadır. Eğer bu husûsu anladınsa Hz. Peygamber (s.a.)'in: "*Allah'ın velileri ölmezler, onlar bir dünyadan diğerine geçerler.*"[137] hadîsinin mânâsına vâkıf oldun demektir. Çünkü intikal; yâni bir dünyadan diğerine geçmek tam fenâ hâlinde insilâh; yâni rûhun sıyrılıp çıkması gibidir.

Rûhun beş hâli vardır:

1- Yokluk adem hâli. Allah şöyle buyurur: "***İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?***" (el-İnsan, 76/1).

2- Ruhlar âlemindeki varlık hâli. Allah şöyle buyurur: "*Ruhları cesedlerden iki bin yıl önce yarattım.*"[138]

3- Rûhun bedenle alâkalanması hâli. Allah şöyle buyurur: "***Ona rûhumdan üflediğim zaman.***" (el-Hicr, 15/29)

4- Rûhun bedenden ayrılma hâli. Allah şöyle buyurur: "***Her nefis ölümü tadacaktır***." (el-Ankebût, 29/57)

5- Rûhun tekrar bedene iâde edilme hâli. Allah şöyle buyurur: "***Biz onu yine ilk durumuna sokacağız***." (Tâhâ, 20/21)

Yokluk hâlinin faydası, kendi nefsinin hâdis ve yaratanını kadîm olarak

ma‘rifeti/tanıması içindir. Ruhlar âleminde var olmasının faydası, Allah’ı kudret, hayat, ilim, vücud, sem‘, basar, kelâm ve irâde sâhibi olmak gibi zâtî sıfatlarıyla tanıması içindir. Bedenle alâkalanmasının faydası, cüz’î ve küllî varlıklarla ilgili gayb ve şehâdet âleminde kemâl-i ma‘rifet kazanması içindir.

Rûhun bedene üflenmesinin faydası Razzâklık, Tevvâblık, Gaffârlık, Rahmânlık, Rahîmlik, Mün‘imlik, Muhsinlik ve Vehhâblık gibi fiilî sıfatların ma‘rifetinin hâsıl olması içindir. Bedenden ayrılmasının faydası cisimlerle beraberlik sebebiyle ruhta meydana gelen pislikleri gidermek ve indiyyet (Hakk’ın katında olma) makamında zevk şerbetini içmesi içindir. Tekrar bedene iâde edilmesinin faydası ise uhrevî nimetlerden istifâde etmesi içindir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Allah Teâlâ birçok âlemler yaratmıştır. Bazı rivâyetlere göre üç yüz altmış bin âlem yaratmıştır. Fakat onları iki âlemde, halk ve emir âleminde toplamıştır. Nitekim Allah Teâlâ: “***İyi bilin ki, yaratma/halk ve emir O’nundur.***” (el-A‘râf, 7/54)

Dünyâ âlemi ve beş duyu, yâni işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma ile idrâk edilen âlem, halk/yaratma âlemi olarak ifâde edilmiştir.

Beş bâtınî duyu, yâni akıl, kalb, sır, ruh ve hafî ile idrâk edilen âhiret âlemi, emir âlemi olarak ifâde edilmiştir. Emir âlemi ruh, akıl, kalem, levh, arş, kürsî, cennet ve cehennem gibi Allah Teâlâ’nın bâkî olması için yarattığı ilk büyük varlıklardır.

Emir âlemine ‘emir’ isminin verilmesi, Allah’ın onu yoktan bir şey vâsıta olmadan “*Ol*” emriyle yaratması sebebiyledir. Nitekim Allah: “***Daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım.***” (Meryem, 19/9) buyurmuştur. Allah’ın emri kadîm olduğu için ‘emir’ ile meydana gelen de kadîmdir. Her ne kadar sonradan (hâdis) olsa da bâkîdir.

Halk âlemine ‘halk’ isminin verilmesi, Allah’ın onu vâsıtalarla ve bir şeyden yaratması sebebiyledir. Nitekim Allah ***“Allah’ın bir şeyden yarattıklarına…”*** (el-A‘râf, 7/185) buyurmuştur. Vâsıtalar da yaratılmış bir şeyden olduğundan, onlara da “halk” adı verilmiştir. Allah onları yok olmak için yaratmıştır.

Böylece “*De ki: Ruh Rabbimin emrindedir*” âyetinin rûhu tanıtmak için olduğu ortaya çıktı. Bunun mânâsı, ruh halk ve fenâ âleminden değil emir ve bakâ âlemindendir. Bir topluluğun zannettiği gibi bu âyette rûhun mâhiyyetini mübhemleştirmek için değildir. Onlara göre Allah Teâlâ ruhla ilgili bilgiyi insanlar için mübhem bırakmış ve onu yalnızca kendisine hasretmiştir. Hattâ onlar Hz. Peygamber (s.a.)’in bile bu bilgiden mahrum olduğunu söylerler. Ancak Allah Teâlâ’yı bilme şerefine erişen ve “***Sana bilmediklerini öğretti. Allah’ın sana lütfu cidden çok büyüktür.***” (en-Nisâ 4/113) âyetiyle Allah’ın kendisine verdiği nimetleri hatırlattığı ”Habîbullah” makamı rûhu bilmemekten yücedir. Yoksa onlar ruhla ilgili bilginin O’nun bilmediklerinden olduğunu mu zannettiler? Allah O’na bilmediklerini öğrettiğini haber vermedi mi?

Yahudiler kendisine rûhun ne olduğunu sorduğunda Hz. Peygamber (a.s.)’ın bunu hemen cevaplamaması ve vahyin gelmesini beklemesinin sebebi ise Hz. Peygamber

(s.a.)'in cevabın anlamında bir kapalılık görmesi ve yine bu cevapta yahudilerin tabiatlarındaki ahmaklık, kalblerindeki katılık ve inançlarındaki bozukluk sebebiyle anlayamadıkları bir inceliğin bulunmasıdır. Çünkü bu ancak âlimlerin akledebilecekleri şeylerdendir.

O âlimler de erbâb-ı sülûk ve Allah'a seyr edenlerdir. Onlar nefisten ve sıfatlarından geçip kalbin harîmine ulaştıklarında kalbin nûruyla nefsi tanırlar. Sır ile kalbden ve sıfatlarından geçip sır makamına ulaştıklarında sır ilmiyle kalbi tanırlar. Sırdan geçip ruh âlemine ulaştıklarında rûhun nûruyla sırrı tanırlar. Ruh âleminden hafî menziline geçip Hakk'ın şâhidleriyle rûhu tanırlar. Hafî menzilinden geçip hakîkat denizinin sâhiline ulaştıklarında cemâl müşâhedelerinin sıfat nûruyla hafîyi tanırlar.

Celâl sıfatının tecellîsinin şiddetiyle varlık enâniyyetinden fânî olduklarında ve hakikat denizinin dalgasına ulaştıklarında Hak Teâlâ'nın hüviyyeti onlara keşfolunur. Hüvviyyet denizinde gark olup ülûhiyyetin bakâsıyla bâkî olduklarında Allah'ı Allah ile tanırlar. Velînin durumu böyle olunca "*Olanlar ve olacaklar bana öğretildi*." diyen (Hz. Peygamber (s.a.)'in) hâli nasıl olur bir düşün!

İnsânî ruh ilâhî kudretin taalluk ettiği ilk şeydir. Emir âleminden nûrânî, latîf ve rabbânî bir cevherdir. Emir âlemi yoktan yaratılmış olan melekûttur. Halk âlemi ise bir şeyden yaratılmış olan mülk âlemidir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Göklerin ve yerin melekûtuna ve Allah'ın şeylerden yarattıklarına bakmıyorlar mı?***" (el-Araf 7/185) buyurmuştur. İki âlem vardır. Bunlar dünya-âhiret, mülk-melekût, şehâdet-gayb, sûret-mânâ, halk-emir, zâhir-bâtın, cisimler-ruhlar âlemi diye ifâde edilir. Bunlarla kevnin zâhiri ve bâtını kasdedilir. Kevnin bâtını olan melekûtun yoktan yaratıldığı âyetle sâbittir. O halde onun dışındaki mülk âlemi bir şeyden yaratılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.): "*Allah'ın ilk yarattığı bir cevherdir*.", "*Allah'ın ilk yarattığı benim rûhumdur*.", "*Allah'ın ilk yarattığı akıldır.*" "*Allah'ın ilk yarattığı kalemdir.*"[139] buyurmuştur.

Büyük imamlardan birisi: "Mutlak olarak ilk yaratılan "akıl" adı verilen kerrûbî bir melektir. O kalemin sâhibidir." demiştir. Kalem diye isimlendirilmesi kılıç sâhibinin kılıç ismiyle isimlendirilmesi kabilindendir. Mesela Hâlid b. Velîd (r.a.) "Allah'ın kılıcı" olarak isimlendirilmiştir. Bu İslâm'daki ilk lakaptır. Yine Allah Teâlâ "***O gün ruh ve melekler sıra sıra dururlar.***" (en-Nebe, 78/38)" buyurur. Bir rivâyette de "*Ruh, saf hâlinde duran bir melektir*."[140] şeklinde geçer. Bu büyük meleğin yaratılmışların ilki ve aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhu olması uzak bir ihtimal değildir. Bu durumda ilk yaratılan bir olmakla birlikte onun değişik isimleri vardır.

Netice îtibâriyle sahip olduğu her bir sıfat sebebiyle ayrı bir isimle isimlendirilmiştir. Şüphesiz varlığın aslı Hz. Peygamber (s.a.)'dir. Çünkü "*Sen olmasaydın varlığı yaratmazdım*"[141] buyrulmuştur. Dolayısıyla o ilk olmaya en lâyık olandır. Diğerleri ise ona tâbî olmaya lâyıktır. Çünkü ruhla mevcûdât ağacının tohumu atılmıştır. İyice olgunlaşıp kırk yaşına erdiğinde cisim ve ruhla mevcûdât ağacının meyvesi ortaya

çıkmıştır. Bu da sidretü'l-müntehâdır. Meyvenin ağacın dalından çıkması gibi o da "***iki yay uzunluğu kadar ya da daha az***" (en-Necm, 53/9) bir mesafede çıkmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) "*Biz öne geçen sonuncularız*."[142] buyurmuştur. Yâni meyve gibi sonra çıkan, tohum gibi önce yaratılanız.

Buradan çıkan netice şudur: İlâhî kudretin taalluk ettiği ilk şey Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhudur ve değişik adlarla isimlendirilmiştir. Mevcûdât sadefinin incisi olması yönüyle 'inci ve cevher' diye isimlendirilmiştir. Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "*Allah'ın ilk yarattığı bir cevherdir.*"[143] Diğer bir rivâyete göre: "*Bir incidir, Allah ona nazar etmiş ve o erimiştir. Ondan şunlar şunlar yaratılmıştır.*"[144] Nûrânî olması îtibâriyle 'nûr', aklının çokluğu îtibâriyle 'akıl', meleklik sıfatlarının ona galebesi îtibâriyle 'melek', kalem sâhibi olması îtibâriyle 'kalem' diye isimlendirilmiştir.

Nasıl olur da Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhu bilmediği zannedilebilir? Halbuki ruh O'nun ta kendisidir. O: "*Kendini bilen Rabbini bilir*"[145] buyurmuştur.

Ruhların hepsi Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhundan yaratılmıştır. Onun rûhu tüm ruhların aslıdır. Bu yüzden "ümmî", yâni ruhların anası diye isimlendirilmiştir.

Hz. Âdem insanlığın babası olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.) de ruhların anası ve babasıdır. Tıpkı Âdem insanların babası, Havva da anası olduğu gibi. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhunu yarattığında Allah'tan ve onun rûhundan başka bir şey yoktu.

Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhunun nisbet veya izâfe edilebileceği Allah'tan başka bir şey yoktu. Onun rûhu Allah Teâlâ'nın varlık ağacının bir meyvesi olarak vücuda getirdiği ve ilâhî kudretin taalluk ettiği ilk şeydir.

Allah Teâlâ insanlar için yapılmış ilk evi kendisine nisbet ederek şereflendirmesi ve ona "evim" buyurduğu gibi, O'nu kendisine izâfe ederek şeref bahşetmiş ve "*Rûhum*" diye isimlendirmiştir. Sonra Âdem'i yaratmayı dilediğinde onu tamamlayıp rûhundan, yâni nefsine izâfe edilen Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhundan üfürmüştür.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"***Onu tamamlayıp içine de rûhumdan üflediğim zaman...***" (Sâd, 38/72)

Bu, Âdem (a.s.)'ın rûhunun Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhundan yaratıldığının delilidir.

Aynı şekilde: "***Sonra onun neslini dayanıksız bir suyun özünden üretmiştir. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi rûhundan üflemiştir.***" (es-Secde, 32/8)" âyeti de Âdemoğullarının ruhlarının da Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhundan yaratıldığının delilidir.

Allah, Meryem oğlu Îsâ (a.s.) hakkında: "***Biz ona rûhumuzdan üfledik.***" (et-Tahrîm, 66/12) buyurur. Cibrîl'e ve onun rûhuna üfürüş, Allah Teâlâ'ya izâfe edilen Hz. Peygamber (s.a.)'in rûhundandır. Hz. Peygamber (s.a.)'in: "*Âdem ve ondan sonrakiler kıyâmet günü benim sancağım altındadır.*"[146] hadîsinin sırlarından biri budur.

Allah Teâlâ'nın: "*Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*" ifâdesi, Hz. Peygamber (s.a.)'e ruh hakkında soru soran yahudilere âiddir. Yâni siz bana bu soruyu sordunuz ve rûhun Allah'ın emrinden olduğu cevabını aldınız. Ancak siz benim sözümü hakkıyla

anlamıyorsunuz. Çünkü ben size âhiret âleminden, gayb âleminden haber veriyorum. Oysa siz dünya ve duyular âleminin sâkinlerisiniz. Bu âlemin bilgisi ise âhiret âlemi ve onun bilgisine nisbetle pek azdır. Bu yüzden siz bunun bilgisinden gafilsiniz. Nitekim Allah Teâlâ: "***Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise onlar tamamen gafildirler.***" (er-Rûm, 30/7)" buyurur." *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den yapılan özet nakil burada sona erdi.

---

[136]. *Süyutî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 333
[137]. *Süyutî*, Şerhu'ş-sudur, s. 90
[138]. *İbn Arrâk*, Tenzîh, II, 191
[139]. Bk. *Aclûnî*, I, 309, 311
[140]. *Süyutî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 332
[141]. *Deylemî*, Hadis no: 8031; *Aclûnî*, II, 214
[142]. *Buhârî*, Cuma, 1; *Müslim*, Cuma, 19, 20
[143]. Bk. *Aclûnî*, I, 309, 311
[144]. Bk. *Deylemî*, hadis no: 638
[145]. *Aclûnî*, II, 343
[146]. *Tirmizî*, Menakıb, 1; *Dârimî*, Mukaddime, 8

KUR’AN’IN BİR BENZERİNİ GETİREMEZLER

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذٖى اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا
وَكٖيلًا ﴿٨٦﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبٖيرًا ﴿٨٧﴾
قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهٖيرًا ﴿٨٨﴾

86. Andolsun ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra onun *(geri alınması)* için bize karşı sana bir yardımcı bulamazsın.
87. Ancak Rabbinin rahmeti *(sayesinde Kur’an bâki kalmıştır)*. Çünkü O’nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.
88. De ki: Andolsun, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.

“*Andolsun ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız;*” Yâni, Allah’a yemin olsun ki, biz dileseydik Kur’an’ı tamamen ortadan kaldırır, onu mushaflardan ve kalblerden siler ve ondan hiçbir eser bırakmazdık. Sen de kitap nedir bilmez bir halde kalakalırdın. Bu söz bir faraziye kabîlindendir. Bir gaye için muhal farz edilebilir. Böyle olunca muhal olmayan bir şey nasıl farz edilmesin?
Ortadan kalktıktan “*sonra onun”* Kur’an’ın geri alınması *“için bize karşı sana bir yardımcı bulamazsın*.”
Kâşifî şöyle der: “İmdi onu izâle ettikten sonra sen kendin için onu sinelere ve mushaflara geri getirecek bir vekil bulamazsın.”

اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبٖيرًا ﴿٨٧﴾

87. Ancak Rabbinin rahmeti *(sayesinde Kur’an bâki kalmıştır)*. Çünkü O’nun sana lütufkârlığı çok büyüktür.
“*Ancak Rabbinin rahmeti*” sayesinde Kur’an bâki kalmıştır. Yâni Rabbi’nin sana rahmet etmesi ve onu sana geri göndermesi müstesnâ. Sanki O’nun rahmeti bunun sana geri döndürülmesine vekil gibidir.
Kâşifî şöyle der: “Fakat senin Rabbinin bir rahmetidir ki o Kur’ân’ı bâkî kılar ve yok etmez.

el-Kevâşî’de: “Yâni, rahmetimiz sebebiyle o Kur’an’ı senin üzerinde koruduk” der. Devamla bu hitâbın Hz. Peygamber (s.a.)’e olduğunu, ama başkalarının kasdedildiğini ekler.

“*Çünkü O’nun*” seni peygamber olarak görevlendirmesi, kitabı sana indirmesi ve onu senin ezberinde bırakmasıyla “*sana lütufkârlığı çok büyüktür.*”

Kâşifî şöyle der: “Doğrusu senin üzerinde O’nun fazlı büyüktür ki seni Âdemoğullarının efendisi kıldı. Peygamberlerin hâtemi eyledi. Livâü’l-hamdi (hamd sancağını) ve makâm-ı mahmûdu (övgüye değer makamı) sana verdi. Kur’ân’ı sana gönderdi. Ümmetinin içinde seni bâkî kılar ve onları helâk etmez.”

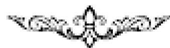
يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَاْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا

88. De ki: Andolsun, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.

Kur’an’ın ne kadar yüce olduğunu bilmeyen, onun bir beşer kelâmı olduğunu zannedenlere “*De ki: Andolsun, bu Kur’an’ın*” belâğatta, mânâsının kemâlinde, nazmının güzelliğinde, gaybdan haber vermesinde, hâlis Arapların, beyan ilmi erbâbının ve tahkîk ehlinin anlayışına hitâb etmede “*bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler*” yâni ittifak etseler “*birbirlerine destek de*” yardımcı da “*olsalar*” eşsiz güzellikteki sıfatlarında “*onun benzerini*” ona benzer bir sözü “*ortaya getiremezler.*”

Âyette yalnızca insanlar ve cinler zikredilmiştir. Çünkü, bu meydan okuma meleklere değil onlara yapılmıştır. Çünkü Kur’an’ın Allah katından geldiğini inkâr edenler insanlar ve cinler arasından çıkmıştır. Yoksa Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymaya Allah’tan başka kimse güç yetiremez. *Aynü’l-hayât*’ta şöyle der: “Cin kelimesi melekleri ve görünmeyen her şeyi içine alır. Çünkü onlar gözle görülmezler.” *Bahru’l-ulûm*’da ise şöyle der: “Melekler dışında yalnızca insan ve cinlerin zikredilmesi meleklerin aksine bu iki sınıfın muhal üzere ittifak etmelerinin mümkün olduğuna işâret eder. Çünkü melekler için böyle bir şey söz konusu değildir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “*Onun benzerini ortaya getiremezler*” buyrulmuştur. Çünkü Allah Teâlâ’nın kelâmının bir benzeri yoktur. Çünkü kelâmı O’nun sıfatıdır. Zâtının benzeri olmadığı gibi sıfatlarının da benzeri yoktur. Çünkü Allah’ın sıfatları kadîm ve kendi yüce zâtıyla kâimdir. Yaratılmışların sıfatları ise yaratılmıştır, değişme ve yok olma kabul eder.

KUR'AN'DA HER TÜRLÜ MİSÂLİ ANLATTIK

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍۘ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ
اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ
يَنْبُوعًاۙ ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ
خِلَالَهَا تَفْج۪يرًاۙ ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ
تَأْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَب۪يلًاۙ ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ
تَرْقٰى فِى السَّمَٓاءِۜ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُ۬هُۜ قُلْ
سُبْحَانَ رَبّ۪ى هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًاࣖ ﴿٩٣﴾

89. Andolsun ki biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

90. Onlar: "Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız."

91. "Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın."

92. "Yahut, iddiâ ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin."

93. "Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece *(göğe)* çıktığına da asla inanmayız." De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.

"*Andolsun ki biz*" üstün sıfatları hâiz "*bu Kur'an'da insanlara*" nefislerin hüsn-i kabûl göstermeleri için ilginçlik, güzellik ve gönüller üzerinde tesir etmede mesel kabul edilecek eşsiz mânâlardan "*her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık*" Yâni Allah'a yemin olsun ki iyice pekiştirmesini, anlamının daha iyi anlaşılmasını ve kalblerde daha iyi yer etmesini te'min edecek muhtelif şekillerde defaatle ifâde ettik ve tekrarladık. "*Yine de insanların çoğu inkârcılıktan başkasını kabullenmediler*" Hakkı inkâr ve kabul etmeme üzerinde direndiler.

Âyetten çıkarılması gereken bazı sonuçlar vardır. Bunlardan biri şudur: Kur'an-ı Azîm nimetlerin en kıymetlisi ve en yücesidir. Bu sebeple her âlim ve her hâfız iş işten geçmeden bu nimetin şükrünü edâ etmeli ve Kur'an'ın hukukunu edâya riâyet etmelidir.

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey

emânet, son kaybedeceğiniz ise namazdır. Kimileri namaz kılar, halbuki dinleri yoktur. Bir gün gelecek ağzınızdan bu Kur'an'dan bir şey olmayacak." Adamın biri: "Bu nasıl olur? Oysa biz onu kalblerimize yerleştirdik, mushaflarımıza kaydettik, çocuklarımıza öğretiyoruz, onlar da kendi çocuklarına öğretiyorlar" dedi. Bunun üzerine şöyle karşılık verdi: "Bir gece alınıp götürülür ve insanlar ondan mahrum olarak sabahlar. Mushaflar kaldırılır, kalplerdekiler de sökülüp alınır."

Abdullah b. Amr b. Âs (r.anhümâ) da şöyle demiştir: "Kur'an indirildiği gibi kaldırılmadıkça kıyâmet kopmaz. Onun arş etrafında arı uğultusuna benzer bir uğultusu vardır. Rab Teâlâ: "Neyin var?" diye sorar. O da şöyle cevap verir: "Ey Rabbim! Okunuyorum, amel edilmiyorum." Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Üç şey dünyada gariptir: Zâlimin göğsünde Kur'an, kötü bir topluluk içindeki sâlih kişi, bir evde bulunup da okunmayan mushaf.*"[147]

Şeyh Sa'dî şöyle der:

İlmi ne kadar ki önceden okursun,
Sende amel yoksa câhilsin.
Ne muhakkık olur, ne ilim sâhibi,
Üzerinde bir nice kitap olan dört ayaklı.
O beyinsizin ne ilmi, ne de haberi vardır,
Ki üzerinde olan odun mu yoksa defter mi?

Yine o şöyle der:

Câhiller arasında kalmış âlimi,
Dostlar misâl getirip söylediler:
Körler arasında kalmış gören gibidir
Zındıklar arasında kalmış Mushaf gibidir

Âyetten çıkarılacak bir sonuç da şudur: Allah Teâlâ'nın kelâmına benzer, pek çok mânâları kendinde toplayan bir kelam ortaya koymak ne insanın, ne de başka bir yaratılmışın kudreti dahilindedir. Onun gâyet zengin ve nezih bir ibâresi, gâyet dakik ve ince bir işâreti, gâyet latif ve temiz incelikleri, gâyet gerçek ve nezih hakîkatleri vardır. Ehl-i beyt imamlarından **Cafer b. Muhammed Sâdık** (r.anhümâ): "Kur'an'ın ibâresi avama, işâreti havâssa, letâifi (incelikleri) evliyâya, hakîkatleri ise nebîleredir" der.

Mesnevî'de şöyle geçer:

Gazneli Hakîm Senâî, perde ardında kalanlara
Ne güzel mânevî bir misâl getirdi.
Kur'an'da sözden, lâftan başka bir şey görmezlerse
Sapıklık yolunda olanların bu hâline şaşılmaz

Nurlarla dolu güneşin ışıkları gelmez de
Körün gözüne, yalnız bir harâret gelir.
Oğul, sen Kur'an'ın dış yüzüne/zâhirine bakma!..
Şeytan da Âdem'i topraktan ibaret gördü, hakikatine eremedi!
Kur'an'ın zâhiri, insana benzer…
Sûreti görünür, meydandadır da canı gizli!

Bil ki Kur'an mahlûk değildir. Çünkü Allah'ın sıfatıdır. Allah'ın sıfatlarının tümü ezelîdir. **Ebû Hanîfe** (r.h.), "Allah'ın sıfatlarının mahlûk olduğunu söyleyen veya bu hususta tavakkuf edip herhangi bir görüşü tercih etmeyen ya da tereddüt eden Allah'ı inkâr etmiş olur." demiştir. Lafzının hâdis olduğuna delâlet eden görüşler ise Eş'ariyye ve Mansûriyye/Mâturîdiyye mezheplerine göre tartışma dışındadır. Nitekim bâzısı 'Allah'ın kelâmı zâtıyla kâim olan harf ve sestir, bununla birlikte kadîmdir' demiştir. Bundan daha garibi 'Kur'an'ın cildi ve kabı dahi kadimdir' diyenlerin görüşüdür.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiye'de (Allah müellifinin sırrını takdis etsin) şöyle der: "Kur'an'ın harflerden müteşekkil olmasından iki husus anlaşılır: Birinci husus o, 'söz, kelâm, ve lafız' diye adlandırılır. İkinci husus ise o 'yazı, rakam, hat' diye isimlendirilir. Kur'an yazılır ve onun yazılan harfleri vardır ve onlarla okunur. Yine Kur'an'ın telaffuz edilen harfleri vardır. Onun okunan harfleri olması durumu Allah'ın sıfatı olan kelâmına mı râcidir yoksa ondan tercüme edilene mi?

Bil ki Hz. Peygamber (s.a.)'in bize bildirdiğine göre Allah Teâlâ kıyâmet günü farklı sûretlerde tecellî eder. Bu tecellîlerden bazısı tanınır, bazısı tanınmaz. Kimin hakîkati tecellîyi kabul ederse; harflerle telaffuz edilen, 'kelâm' adı verilen bu sözün Allah'ın celâline lâyık bir şekilde o sûretlerden bir kısmı olduğunu imkânsız görmez. Nitekim: 'Celâline yaraşır bir şekilde tecellî etti' dendiği gibi, 'Celâline yaraşır şekilde harf ve sesle konuştu' denir."

Allah ondan razı olsun Şeyh-i Ekber uzunca bir sözden sonra şöyle der: "Açıkladığımız husûsu kesin olarak anladınsa sâbit oldu ki, Allah'ın kelâmı bu okunan, işitilen ve telaffuz edilen, 'Kur'an, Tevrât, Zebur ve İncil' adı verilen şeydir."

Bazıları şöyle der: "Allah'ın kelâmı bir mertebede konuşanın kendisi/aynısı, diğerinde onunla kaim olan bir mânâdır. Kelâm-ı nefsî gibi. Harflerden meydana gelmiştir; misal ve his âleminde harflerle taayyün etmiştir."

Âyetten çıkarılacak bir sonuç da şudur: İnsanların çoğu ilâhî nimetlerin kıymetini bilmez, rabbânî uyarılara dikkat göstermez. Bin kişiden biri cennetliktir. Diğerleri ise cehenneme gönderilir. Onlar haktan ve onu öğrenmekten yüz çeviren câhillerdir.

Mesnevî'de şöyle der:

Uykuya dalmış bilgisiz kişiye öğüt vermek,
Çorak yere tohum saçmaktır.
Aptallık ve bilgisizlik yırtığı yama kabul etmez...

Ey öğütçü, ona hikmet tohumunu pek saçma.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ۙ ﴿٩٠﴾

90. Onlar: "Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız."

İmam Vâhidî *Esbâbü'n-nüzûl*'de şöyle der: İkrime (r.a.), İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet etmiştir: Utbe, Şeybe, Ebû Süfyan, Nadr b. Hâris, Ebü'l-Buhterî, Velid b. Muğîre, Ebû Cehil, Abdullah b. Ebî Umeyye, Ümeyye b. Halef ve Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'nin arkasında toplandılar. Birbirlerine: "Muhammed'e bir haberci gönderip onunla konuşun, tartışın, ta ki günah sizden gitsin" dediler. O'na: "Kavminin eşrâfı seninle konuşmak için toplandılar." diye haber gönderdiler. O da bunun üzerine çabucak yanlarına geldi. Onların kendisi hakkında yeni bir kanâate vardıklarını zannediyordu. Hz. Peygamber onların müslüman olmasını çok istiyor, doğru yola gelmelerini arzu ediyor, ağırdan almaları zoruna gidiyordu. Yanlarına varıp oturdu.

Onlar şöyle dediler: "Ey Muhammed! Vallahi senin kendi kavmine yaptığını yapan başka hiçbir Arap tanımıyoruz. Ecdâda küfrettin, dîni ayıpladın, akıllıları sefihlikle itham ettin, ilahlara küfrettin, topluluğu parçaladın, kendinle bizim aramızda kötü olan her şeyi yaptın. Şâyet bunu mal elde etmek için yaptıysan, seni aramızda en fazla mal sâhibi yapacak kadar mallarımızdan toplayıp sana verelim. Şeref istiyorsan eğer, seni başımıza emir yapalım. Yok eğer meliklik istiyorsan seni başımıza melik yapalım. Sana gelip musallat olan bir cin sana gâlib geldiyse, seni iyileştirinceye veya elimizden gelen her şeyi yapıncaya dek bu uğurda mallarımızı harcayalım."

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: "*Şu söylediklerinizden hiçbiri bende yok. Size getirdiğim şeyi ne sizin mallarınızı elde etmek ne aranızda şerefe nâil olmak; ne de başınıza melik olmak için yaptım. Ancak Allah beni size peygamber olarak gönderdi. Bana kitap indirdi ve size müjdeleyici ve uyarıcı olmamı emretti. Ben size Rabbimin haberini tebliğ ettim, size nasihat ettim. Eğer size getirdiğim şeyi kabul ederseniz bu sizin dünya ve âhiretteki nasîbinizdir. Şâyet reddederseniz benimle sizin aranızda hüküm verene dek Allah'ın takdirine sabrederim.*"

Onlar şöyle dediler: "Ey Muhammed, sana teklif ettiklerimizi kabul etmiyorsan, iyi bilirsin ki insanlar arasında beldesi bizimkinden daha dar, malı daha az ve geçimi daha dar olanı yoktur. Seni şu iddiâ ettiğin şeyle gönderen rabbinden bizim için iste de üzerimize darlık veren şu dağları bizden uzaklaştırsın veya beldemizi genişletsin, içinden Şam ve Irak nehirleri gibi nehirler akıtsın. Ölüp giden ecdâdımızı diriltsin. Bizim için diriltilenler arasında Kusay b. Ka'b da olsun. Çünkü o doğru sözlü bir ihtiyardı. Ona, söylediklerin doğru mu değil mi, soralım. Şâyet senden istediklerimizi yaparsan senin doğruluğunu kabul eder ve böylece Allah katındaki yerini bilir,

söylediğin gibi seni peygamber olarak gönderdiğini anlarız.”

Allah Resulü şöyle cevap verdi: “*Ben bunun için gönderilmedim. Ben ancak Allah’tan size beni kendisiyle gönderdiği şeyi getirdim. Kendisiyle gönderildiğim şeyi size tebliğ ettim. Kabul ederseniz bu sizin dünya ve âhiretteki nasibinizdir. Reddederseniz Allah’ın emrine sabrederim*.”

Bunun üzerine şöyle dediler: “Bunu yapmıyorsan o zaman Rabbin’den seni tasdik eden bir melek göndermesini, sana bahçeler, altın ve gümüşten hazineler ve saraylar yapmasını, böylece seni başkalarına muhtaç olmaktan kurtarmasını iste. Çünkü sen çarşı pazarda dolaşıyor, geçim te’mini için uğraşıyorsun.”

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle cevap verdi: “*Ben kesinlikle Rabbinden bunu isteyen biri olamam. Size bunun için gönderilmedim. Ancak, Allah beni müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi*.”

Yine onlar: “O’ndan göğü üzerimize düşürmesini iste. Çünkü sen Rabbinin dilerse bunu yapabileceğini iddiâ ediyorsun” dediler. Hz. Peygamber (s.a.): “*Bu Allah’ın bileceği bir iştir, dilerse yapar*” diye karşılık verdi.

İçlerinden biri “Allah’ı ve melekleri topluca getirmedikçe sana asla inanmayız.” dedi. Abdülmuttalib’in kızı Âtike’nin oğlu, yâni Hz Peygamber (s.a.)’in teyze oğlu -ki daha sonra İslâm’a girmiş ve iyi bir müslüman olmuştur- **Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Muğîre Mahzûmî** ayağa kalktı ve şöyle dedi:

“Semâya merdiven dikip onunla göğe tırmanmadıkça ve ben sana bakıyor olduğum halde beraberinde açık bir nüsha ve senin söylediğin gibi olduğuna şâhidlik eden bir grup melekle birlikte bize geri gelmedikçe sana asla îman etmem.”

Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) onların yanından ayrıldı. Kavminin kendisinden iyice uzaklaştığını görmesi sebebiyle artık onlarla konuşmayı devam ettiremediği için üzgün bir şekilde âilesinin yanına gitti. Hemen ardından Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

“*Onlar:”* yâni Mekke müşrikleri ve ileri gelenleri *“Sen, dediler, bizim için yerden”*: Mekke toprağından suyu bol, asla eksilmeyen *“bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.”*

“ اَلْيَنْبُوعُ ”, suyu bol, devamlı akan ve kesilmeyen kaynak demektir.

اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًاۙ ﴿٩١﴾

91. “Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.”

“*Veya senin bir hurma bahçen*” ağaçları altındaki toprağı örten bahçeye ‘cennet’ denir “*ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden*” yâni o bahçelerin aralarından “*gürül gürül”* kuvvetli bir şekilde *“ırmaklar akıtmalısın.*” Bu söz ile kasdedilen ya bu

bahçeleri sularken nehirleri akıtmaktır veya devamlı olarak akıtmaktır.

اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ
قَبِيلًا ﴿٩٢﴾

92. “Yahut, iddiâ ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.”

“*Yahud, iddiâ ettiğin gibi,”* yâni iddiâ ettiğine benzer bir yağdırma ile *“üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın*” Onlar bu sözleri ile “***Dilesek üzerlerine gökten parçalar düşürürüz.***” (Sebe’, 34/9) âyetini kasdediyorlardı.

“*Veya Allah’ı ve melekleri”* topluluk hâlinde ayan beyan veya söylediklerinin doğruluğuna şâhidlik edecek kefil olarak *“gözümüzün önüne getirmelisin.*”

اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَٓاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبّ۪ي هَلْ كُنْتُ
اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

93. “Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece *(göğe)* çıktığına da asla inanmayız.” De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.

“*Yahud da altından bir evin olmalı*” **Kâşifî** şöyle der: “Altından bir evin olmalı, içinde oturmalı ve fakirlikten kurtulmalısın” “*ya da göğe”* göğün merdivenlerine *“çıkmalısın. Bize,*” gökten, senden almaksızın bizzat “*okuyacağımız*” seni doğrulayan “*bir kitap indirmediğin sürece*” göğe “*çıktığına da asla inanmayız.*”

Onların bu tür tekliflerde bulunmaktan kasıtları ayak diretme ve inatçılıktan ibâretti. Eğer maksadları doğruya ulaşmak olsaydı şâhid oldukları mûcizeler onlara yeterdi.

Onların katılıklarına ve tekliflerine bir hayret ifâdesi ve Sübhân’ı tenzih için “*De ki: Rabbimi tenzih ederim.”* Benim Rabbim münezzehtir ki kimse O’na tahakküm edemez ve kudretine ortak olamaz. *“Ben, sadece beşer bir elçiyim.*” Melek değilim ki benden göğe yükselme ve benzeri şeyler yapmam düşünülsün. Sadece diğer peygamberler gibi tercih hakkı olmaksızın Rabbim tarafından risâleti tebliğ ile görevli bir rasûlüm. Diğer peygamberler de kavimlerine onların durumuna uygun şekilde Allah’ın kendi ellerinde ızhâr ettiği dışında bir şey getirmiyorlardı. Mûcizeler onların elinde değildi. Allah’ın izni olmaksızın kendi başlarına herhangi bir mûcize getirmeleri mümkün değildi.

Âyette işâret vardır ki onlar mûcizeleri duyularla hissedilen varlıkların zâhirinde

arayan hayvânî his ehlidirler. Hakk'ın şâhidlerini, peygamberliğin delâletlerini görecekleri, rûhânî velâyet ve rabbânî kuvvetin yardımıyla mânâ âleminin mûcizelerini idrak edebilecekleri basîretten mahrumdurlar. Ta ki o mânâ âleminde nefisleri tezkiye, kalpleri tasfiye, ruhları tezyin (tahliye) etmeyi taleb etsinler. Muvâsalât (Hakk'a kavuşma) bahçelerinde müşâhedât hurmaları ve mükâşefât üzümlerinin yetişmesi için gönül toprağından hikmet pınarları akıtmayı istesinler.

Sâdık bir sâlikin mânâ âlemine ulaşmayı istemesi gerekir. Çünkü en yüce gaye orasıdır. Oraya ancak ilim, amel ve tevâzu ile toprak hâline dönmekle ulaşılabilir. Îsâ (a.s.): "Dâne nerede biter?" diye sordu. "Yerde" dediler. Bunun üzerine şöyle dedi: "Hikmet de böyledir. O da ancak toprak gibi bir kalbde biter." Bu sözüyle o tevâzua ve kibri terk etmeye işâret etmektedir. İnsanlığın Efendisi (s.a.)'in: "*Hikmet pınarları kalbinden çıkıp lisanında zuhûr eder.*"[148] sözüyle buna işâret edilmiştir. Kaynaklar ancak yerde olur. Bu makam ancak riyâseti terk ile elde edilir. Bu ise nefsi ve kulluğunu bilmekle olur. Kulluk ve riyâset asla bir araya gelmez. Aynı anda hem sultan hem tebea olunmaz. **Molla Câmî** şu sözleriyle buna işâret etmektedir:

Fakr libâsıyla şahlık hil'ati bir yerde doğru olmaz
Yarısı atlas, yarısı palas elbise padişahlara yaraşmaz

Bu âyetlerde onların müşriklerden nakledilen tekliflerle ortaya koydukları sû-i edebe ve Muhammedî edebin ve Ahmedî fenânın kemâline ve îtirazı terk etmesine bir bak!

Hikaye edilir ki Leylâ, Mecnun Kaysın'ın kabını kırınca neşesinden üç gün raksetmiştir. Kays'a "Ey Mecnun, sen Leyla'nın seni sevdiğini zannediyordun, oysa o sevgi şöyle dursun senin kabını kırdı." dediler. O da onlara şöyle cevap verdi: "Mecnun ancak bu sırrı anlayamayacak olan kimsedir." Yâni Kabın kırılması yok etmekten ibarettir. Tâlib maksûduna ancak varlığını yok ettikten sonra ulaşır.

Ey Câmî, her iyi ve kötünün hamurunun mayası sensin
Her şeyden kurtulmak sana gerek ise kendinden kaç

Akıllı kişi varlığı yok; müşâhedeyi var etmeye çalışır. Kalbi kirlerden temizlemeye gayret eder. Rabbinin zikirden başka bir şeyle ünsiyet etmez.

İmam Gazzâlî (r.h.) şöyle demiştir: Ölüm anında kişiyle birlikte ancak üç özellik kalır. Kalb temizliği, yâni kalbin dünya kirlerinden arınmışlığı, Allah'ın zikriyle ünsiyeti, Allah için sevgisi. Kalb temizliği ve arılığı ancak ma'rifetle olur. Ma'rifet ise ancak devamlı zikir ve tefekkürle meşgul olmakla olur. İşte bu üç sıfat kurtarıcı sıfatlardır.

[147]. Bk. *Aclûnî*, I, 125
[148]. *Münâvî*, VI, 43

İNSANOĞLU
PEK ELİ SIKIDIR!

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَٓاءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ
بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ
لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا
بَيْن۪ى وَبَيْنَكُمْۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِه۪ خَب۪يرًا بَص۪يرًا ﴿٩٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ
الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِه۪ۜ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّاۜ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ كُلَّمَا
خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَع۪يرًا ﴿٩٧﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا
وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَد۪يدًا ﴿٩٨﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذ۪ى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ
يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ ف۪يهِۜ فَاَبَى الظَّالِمُونَ اِلَّا
كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّ۪ٓى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ
خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

94. Zâten, kendilerine hidâyet rehberi geldiğinde, insanların *(buna)* inanmalarını sırf, “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.

95. Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.

96. De ki: Benimle sizin aranızda gerçek şâhid olarak Allah yeter. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir.

97. Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu bulan odur; kimi de hidâyetten uzak tutarsa, artık onlara, Allah’tan başka dostlar bulamazsın. Kıyâmet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşrederiz. Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız.

98. Cezaları işte budur! Çünkü onlar, âyetlerimizi inkâr etmişler ve: “Sahi bizler, bir kemik yığını ve kokuşmuş toprak olduktan sonra yeni bir yaratılışla diriltilmiş mi olacağız?” demişlerdir.

99. Düşünmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir! Allah, onlar için bir vâde takdir etti. Bunda şüphe yoktur. Ama zalimler, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

100. De ki: Rabbimin rahmet hazinesine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!

Zâten, kendilerine hidâyet rehberi" vahiy *"geldiğinde, insanların"* yâni Kureyş'in Kur'ân'a ve nübüvvete *"inanmalarını sırf,"* peygamberin beşer cinsinden olmasını inkâr ederek: *"Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" demeleri engellemiştir."* Mâni olan, bu sözü söylemeyi gerektiren inançtır.

قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾

95. Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.

Şüphelerine cevap olarak: "*Şunu söyle: Eğer yeryüzünde"* insanlar yerine orada *"yerleşmiş"* semâ ehlinden haberler işitip bilinmesi gerekenleri bilmek üzere kanatlarıyla semâya uçmayan ve insanların yürüdüğü gibi ayakları üzere *"gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten,"* din ve dünya işlerinde ihtiyaç duydukları şeyleri açıklaması için *"peygamber olarak bir melek gönderirdik.*" Çünkü her cins kendi cinsine meyleder. Yeryüzünün sakinleri beşer olunca faydalı olma ve istifâdeyi temin için peygamberlerinin de beşer olması gerekir. Onlar ise aynı cinsten olmanın kaynaşmayı, farklılaşmanın uyuşmazlığı getireceğini bilemediler.

O beşer kendisinin sizin gibi olduğunu buyurdu
Ta ki kendi cinsinize gelesiniz ve ondan eksik olasınız
Çünkü hemcinslik şaşılacak kadar cezb edicidir
Cinsini cezb eden her yerde onu taleb eder

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا بَيْن۪ى وَبَيْنَكُمْۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِه۪ خَب۪يرًا بَص۪يرًا ﴿٩٦﴾

96. De ki: Benimle sizin aranızda gerçek şâhid olarak Allah yeter. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir.

"*De ki: "Benimle sizin aranızda*" size tebliğ etmekle görevlendirildiğim şeyi tebliğ ettiğim, sizinse yalanlayıp inad ettiğiniz şey husûsunda "*gerçek şâhid olarak*" yalnızca "*Allah yeter. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir.*" Onların hem dışlarını hem de içlerini bilir, buna göre de onlara karşılıklarını verir.

Burada Hz. Peygamber (s.a.)'e bir tesellî ve kâfirlere de tehdid vardır. Yine bu âyette

câhillerin kendi cinslerinden kâmil bir insanın peygamber olarak gönderilmesini imkânsız görmelerine ve melekleri beşer cinsinden daha üstün kabul ettiklerine işâret edilmektedir. Oysa Allah melekleri ona secde ettirmiş, ona hilâfet sırrını tevdî etmiştir. Şâyet melek dünyada hilâfete ehil olsaydı Allah meleklerin içinden bir peygamber gönderirdi. Bu insanın peygamberliğe, hilâfete ve hükümdarlığa ehil olduğunun delilidir.

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ

97. Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu bulan odur; kimi de hidâyetten uzak tutarsa, artık onlara, Allah'tan başka dostlar bulamazsın. Kıyâmet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşrederiz. Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız.

"*Allah kime hidâyet verirse*" yâni onda hakka yönelmeyi yaratırsa. **Kâşifî** şöyle der: "Cenâb-ı Hak kime yol gösterir, yâni onun hidâyet ve tevfîkına hükmederse" "*işte doğru yolu bulan odur*" başkası değil, "*kimi de hidâyetten uzak tutarsa*" kötü tercihi sebebiyle onda dalâleti yaratırsa. **Kâşifî** şöyle der: "Kimi azgın kılar, yâni onun dalâletine hüküm ferman buyurur ve onu aşağı kılarsa" "*artık onlara, Allah'tan başka dostlar"* onları hak yoluna götüren ve onlardan dalâleti uzaklaştıran yardımcılar *"bulamazsın.*"

Âyette hidâyetten söz ederken tekil ifâdeler kullanılarak hak yolun tek olduğuna ve bu yolu tutanların azlığına işâret edilmiştir. Dalâletten söz ederken çoğul ifâdeler kullanarak bâtıl yollarının ve bu yolu tutanların çokluğuna işâret edilmiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Ben ancak peygamberim. Hidâyet benim elimde değildir. Hidâyet elimde olsaydı yeryüzündeki herkes îmân ederdi. İblis de ancak kötülüğün süsleyicisidir. Dalâlet onun elinde değildir. Dalâlet onun elinde olsaydı yeryüzündeki herkes dalâlete düşerdi. Fakat Allah dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola ulaştırır*."[149]

Hâfız şöyle der:

Mest olan bana hakaret gözüyle bakma
Çünkü günah da zühd de O'nun irâdesi olmadan olmaz

"*Kıyâmet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun"* sürükleyerek veya yürüterek *"haşrederiz.*" Çünkü onları ayakları üzerine yürüten yüzleri üzerine yürütmeye de kadirdir

Bu âyetle “***Onun (cehennemin) öfkesini ve horultusunu işitirler***.” (el-Furkân, 25/12)”, “***günahkarlar ateşi gördüler***.” (el-Kehf, 18/53)” ve “***o zaman ölümü çağırırlar.***” (el-Furkân, 25/13)” âyetleri nasıl uzlaştırılır denirse şöyle derim: **İbn Abbas** (r.a.) âyetin anlamının şöyle olduğunu söylemiştir: “Onlar kendilerini sevindirecek bir şey görmezler, kendilerinden kabul edilecek bir şey konuşmazlar, kulaklarına hoş gelecek bir şey duymazlar. Çünkü dünyadayken âyetleri ve ibretleri görmek istemezler, hakkı söylemezler ve dinlemezlerdi” **Mukâtil** şöyle demiştir: “Onlara “***Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!***” (el-Mü’minûn, 23/108)” denilince hepsi kör, sağır dilsiz olur.” Allah’ın gazâbından yine O’na sığınırız.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Onlar dünyada süflî şeylerin peşine düşüp dünya ziynetlerine ve şehvetlerine yüzükoyun kapandıkları için onları hakka karşı kör, hakkı söylemeye dilsiz, hakkı dinlemeye sağır olarak haşrederiz. Böyle olması ise ruhlara serpilen nûrun onlara isâbet etmemesindendir. “***Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.***” (el-İsrâ, 17/72) Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*İnsan nasıl yaşadıysa öyle ölür ve nasıl öldüyse öylece haşrolur*.”[150]

“*Onların varacağı ve kalacağı yer*” evleri ve meskenleri “*cehennemdir ki ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız.*” Yâni onlar için yakıcı ateşi ziyâdeleştiririz ya da onların üzerine ateşi yüksek eyleriz. Onların derilerini ve etlerini yiyip yakıp yok etmek sûretiyle ateşin alevi dinince ve dokunacağı bir şey kalmayınca onların derilerini yenilemek sûretiyle yeniden ateşlerini artırırız. Ateş tekrar alevli ve yakıcı hale gelir.

“***Onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz***.” (en-Nisâ, 4/56)” âyeti ateşin onlara azap vermede derilerini kızartmanın ötesinde yakmaya ve yok etmeye varmadığına delâlet ediyor denirse, şöyle cevab veririm: ‘*Pişmek*’ ateşin mutlak olarak te’sir etmesinden mecazdır. Sonra zikredildiği şekliyle derinin yok edildikten sonra yenilenmesi, ölümden sonra yeniden diriltilmeyi tekrar tekrar inkâr etmelerinin cezasıdır. Tâ ki tekrar tekrar bunu gözleriyle görsünler. Çünkü onlar bunu bir delil bilmemişlerdi. Nitekim aşağıdaki âyet bu husûsu açıklamaktadır:

ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾

98. Cezaları işte budur! Çünkü onlar, âyetlerimizi inkâr etmişler ve: “Sahi bizler, bir kemik yığını ve kokuşmuş toprak olduktan sonra yeni bir yaratılışla diriltilmiş mi olacağız?” demişlerdir.

“*Cezaları işte budur! Çünkü onlar,”* tekrar diriltmenin doğruluğuna açıkça delâlet eden aklî ve naklî *“âyetlerimizi inkâr etmişler*”

et-Te'vîlât'ta şöyle der: Onlar hırs ve şehvet cehennemindeydiler. Hazlarını tam olarak aldıkları için şehvet ateşi her dindiğinde bir başka şehvetin ardına düşerek alevini artırdılar. Haşre ve yeniden diriltilmeye inansaydılar dünya ve onun şehvetlerinin hırsı cehennemine dalmazlar, peygamberlerin (aleyhimü's-selam) getirdiği açık delillerden yüz çevirmezlerdi.

Mesnevî'de şöyle der:

Harislerin göz testisi dolmadı.
Sedef, kanaatkâr olduğundan inci ile doldu.

"*Ve" şiddetle inkâr edenler: "Sahi bizler, bir kemik yığını ve kokuşmuş toprak olduktan sonra yeni bir yaratılışla diriltilmiş mi olacağız?" demişlerdir.*"

"اَلرُّفَاتُ" moloz, kırılmış parçalar demektir. **Mücâhid** bunu toprak diye tefsir etmiştir.

"خَلْقًا جَدِيدًا" 'yeni bir diriltilişle diriltilmiş mi olacağız?' ya da 'yeni baştan mı yaratılacağız?' demektir.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ
يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فٖيهِ فَاَبَى الظَّالِمُونَ اِلَّا
كُفُورًا ﴿٩٩﴾

99. Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi? Allah, onlar için bir vâde takdir etti. Bunda şüphe yoktur. Ama zalimler, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

Bu denli büyüklüklerine rağmen "*Gökleri ve yeri"* yoktan *"yaratan Allah'ın kendilerinin benzerini*" kendileri gibi küçük olan şeyleri "*yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi?*" yâni düşünüp bilmediler mi?

Âyetteki "*misl* (benzeri)" kelimesi zâiddir. **Kâşifî** şöyle der: "Misl, kelimesi bir şeyin kendisini ifâde etmek için kullanılır. Meselâ 'Senin mislin böyle yapamaz.' derler." Âyetteki ikinci '*yaratma*' ile öldükten sonra diriltme kasdedilmiştir.

"*Allah, onlar için bir vâde takdir etti. Bunda şüphe yoktur."* Bu cümle "*görmediler mi?*" cümlesine atfedilmiştir. Çünkü bu ifâde "elbette gördüler" anlamında bir kuvvettedir. Yâni muhakkak gökleri ve yeri yaratanın insanlardan benzerlerini yaratmaya kadir olduğunu bildiler. Onlar için ve yeniden diriltilmeleri için kesin bir vâde koymuştur ki bunda şüphe yoktur. O da kıyâmet günüdür.

Kâşifî şöyle der: "Doğrusu Hak Teâlâ onların fenâsı için bir müddet takdir etmiştir ki bunda hiç şüphe yoktur. O zaman ölüm zamanıdır. Ya da onları yeniden yaratma cihetinden bir vakit koymuştur ki o vakit kıyâmettir."

"Ama zâlimler," hakka boyun eğmekten imtinâ ettiler ve *"inkârcılıktan başkasını*

kabullenmediler.” Ancak onu inkâra râzı oldular.

قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّ۪ٓي اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ
الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا۟ ﴿١٠٠﴾

100. De ki: Rabbimin rahmet hazinesine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!

Kâfirlere “*De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine*” tüm varlıklara bolca verdiği rızık hazinelerine “*eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla”* harcamanın sonucu olan bitme korkusuyla *“kıstıkça kısardınız.*” Cimrilik yapardınız. Cimriye ‘ *mümsik*’ denir. “*İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!*” “ قَتَرَ ” cimri davrandı, kıstı demektir. Yâni, insanoğlu eli sıkı, cimrilikte aşırıya gidicidir, demektir. Çünkü insanın işi ihtiyaca ve ihtiyaç duyduğu şeyde cimrilik etme ve harcadığı şeyin karşılığını bekleme düşüncesi üzerine kuruludur.

Allah Rasûlü (s.a.) Ensar’dan bir kabileye “*Efendiniz kimdir, ey Selemeoğulları*?” diye sordu. “Kendisinde cimrilik olsa da Ced b. Kays’tır” dediler. Bunun üzerine “*Cimrilikten daha kötü bir hastalık var mıdır? Hayır, bundan böyle efendiniz Amr b. Cemuh’tur*” buyurdu.[151] Çünkü cimrilik ve ihtiras kötü sıfatlardandır. Bu yüzden nefsi bunlardan temizlemek; cömertlik, kanâat ve uzun emelleri terk etme sıfatlarıyla süslemek gerekir. Çünkü şeytan itâatkâr olsa da cimriyi kendine köle yapar, günahkâr da olsa cömertten uzak durur. İnsan cinsi her ne kadar cimri, toprak gibi sıkılık ve kuruluk üzere yaratılmış olsa da içlerinden Allah’ın sıfatlarıyla sıfatlanan, zâtının sırlarının hakîkatine eren has kullar da vardır.

Hassân b. Sâbit (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)’i medhederken şöyle demiştir:

Öyle bir eli var ki O’nun; cömertliğinin onda biri
Eğer toprakta olsaydı denizden daha yaş olurdu.

Rivâyet olunduğuna göre bir adam ehl-i beyt imamlarından **Zeynelâbidin** (r.a.)’la karşılaştı ve ona sövdü. Bunun üzerine hizmetçileri ve köleleri adamın üzerine yürüdü. Zeynelâbidin adamı bırakmalarını söyledi ve ona yaklaşıp: “Bizim gizli kalmış kusurlarımız daha da çoktur. Senin bir ihtiyacın varsa sana yardım edelim?” dedi. Adam utandı. Bunun üzerine üzerindeki desenli siyah bir elbiseyi çıkarıp ona verdi. Kendisine de bin dirhem verilmesini emretti. Bundan sonra adam: “Senin Peygamber neslinden olduğuna şâhidlik ederim” dedi.

Aldanmış kişi, onların dünya ehli olup mallarını harcayan kimseler olduklarını sanmasın. Onlar ancak cömert ve mürüvvet sâhibiydiler. Dünya onlara gelir, onlar ise

hemen onu ellerinden çıkarırlardı. Şâirin şu sözü onları doğrular mâhiyettedir:

Onlar zenginliğin başında mallarını infâk ederler
Fakirliğin sonunda da sabra yeniden başlarlar.
Mahallelerine bir garip misafir olsa aralarında kura çekerler
Sen onların hangisi fakir hangisi zengin bilemezsin.

Şeyh Sa'dî (k.s.) da şöyle der:

Karun'un hazinesi eline geçse
İhsan ettiğinden başkası kalmaz geri
Cimri zengin, dinar ve gümüş ile
Hazinenin üzerine oturmuş tılsım gibidir
Bu yüzden senelerce onun altını kalır
Ki tılsım titrer böylece hazinenin başında
Ansızın ecel taşı ile kırarlar
Rahatlıkla hazineyi taksim ederler

---

[149]. Bk. *Münâvî*, II, 571
[150]. Bk. *Müslim*, Cennet, 83
[151]. *Kurtubî*, IV, 292; *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 315

MÛSÂ’YA VERİLEN DOKUZ MÛCİZE

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اِذْ جَٓاءَهُمْ
فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنّٖى لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ
عَلِمْتَ مَٓا اَنْزَلَ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَٓائِرَۚ وَاِنّٖى
لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ
فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمٖيعًاۙ ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهٖ لِبَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ
اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفٖيفًاۜ ﴿١٠٤﴾

101. Andolsun biz, Mûsâ’ya apaçık dokuz âyet verdik. Haydi İsrailoğulları’na sor. Mûsâ onlara geldiğinde Firavun ona, “Ey Mûsâ! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!” dedi.

102. *(Mûsâ Firavun’a:)* “Pek âlâ biliyorsun ki bunları birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum!” dedi.

103. Derken, Firavun onları ülkeden çıkarmak istedi. Bu yüzden biz onu ve maiyyetindekilerin hepsini *(denizde)* boğduk.

104. Arkasından da İsrailoğulları’na: “O topraklarda oturun! Ahiret vaadi tahakkuk edince, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz” dedik.

“*Andolsun biz Mûsâ’ya*” onun peygamberliğine, Allah katından getirdiği şeyin doğruluğuna açıkça delâlet eden “*apaçık dokuz âyet* “ mûcize “*verdik*.” Bunlar asâ, beyaz el, çekirge, haşere, kurbağalar, kan, tufan, kıtlık seneleri ve ürünlerin azalmasıdır.

Biz Mûsâ’ya dedik ki: “Ey Mûsâ! “*Onlara geldiğinde*” Firavun’dan “*İsrailoğulları’nı*” yâni Yakub’un evladlarını “*iste*” ve ona: ‘İsrailoğulları’nı benimle birlikte gönder” de.

“Sor” hitabı Peygamberimiz’e olduğunda âyetin mânâsı şöyle olur: “*Haydi İsrailoğulları’na sor. Mûsâ onlara geldiğinde Firavun ona, “Ey Mûsâ! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!” dedi.*”

Kâşifî şöyle der: “İmdi ey Muhammed, İsrâiloğulları’ndan, yâni onların âlimlerinden bu âyetleri sor ki müşrikler üzerinde senin sözlerinin doğruluğunu zâhir etsinler.” Yâni onlara haber verdiğine göre Mûsâ onlara geldiğinde onunla Firavun arasında ne geçtiği konusunda seni sınadıklarında doğruluğun ortaya çıksın.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Mûsâ onlara bu âyetlerle geldiğinde onları

görüp kabul ettiler mi, bu âyetleri delil saydılar ve hak ehli gibi îman ettiler mi? Allah hak ehlini, kendi emriyle doğru yolu bulan ve âyetlerine kalbden kesin olarak îman eden kimselerden kılmıştır.

"*Mûsâ onlara geldiğinde*" Yâni Mûsâ ona verdiğimiz âyetleri Firavun'un huzurunda gözler önüne serip ona tebliğle görevlendirildiği şeyi bildirdiğinde "*Firavun ona: "Ey Mûsâ! Senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!"* Sen sihirlenmişsin ve aklın karışmış. Bu yüzden böyle akla sığmaz şeyler söylüyorsun *"dedi.*" Bu söz, yine Firavun'un söylediği: "*Size gönderilen peygamberiniz gerçekten de delidir.*" (eş-Şuarâ, 26/27) sözünün benzeridir.

Âyetteki '*meshûr* (büyülenmiş)" kelimesi sihir sâhibi anlamında nisbet için de kullanılmış olabilir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle der: "Firavun yakîn ehli değil de zan ehli olduğu için yanıltıcı zan nazarıyla Mûsâ'yı sihirbaz, mûcizeleri sihir gördü."

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَٓائِرَۚ
وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

102. ***(Mûsâ Firavun'a:)*** **"Pekâlâ biliyorsun ki bunları birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum!" dedi.**

Mûsâ, Firavun'a: Ey Firavun! Dilinle söylemesen de gönlünle "*Pekâlâ biliyorsun ki*" *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "Eğer akıl nazarıyla baksaydın bilirdin ki" "*bunları*" yâni ızhâr ettiği bu mûcizeleri "*birer ibret olmak üzere,"* yâni sana benim doğruluğumu gösteren açık ve açıklayıcı olarak, her biri benim peygamberliğime delil olan apaçık âyetler olarak "*ancak göklerin ve yerin Rabbi*" yaratıcısı ve idarecisi "*indirdi.*" Ancak sen inat ediyor, büyüklük taslıyorsun. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle der: "Oysa basîret ve akıl nûruyla görülür."

Şeyh-i Ekber (k.s.) şöyle demiştir: İlim ancak cehâleti uzaklaştırması bakımından saâdet getirir. Onun için ilmin sana perde olmasın. Çünkü Firavun, Mûsâ (a.s.)'ın peygamber olduğunu, İblis, Âdem (a.s.)'ın durumunu, yahudiler de Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamber olduğunu ve diğer peygamberlerden üstün olduğunu biliyorlardı. Bununla birlikte îmanda muvaffakiyetten mahrum kaldılar. Zamanla bu bilgileri onları bedbaht yaptı. Allah Teâlâ: şöyle buyurmuştur: "***Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.***" (en-Neml, 27/14)

Kemâl Hocendî şöyle der:

Muhakkıkların ilminde cedel yoktur

İlimden murad amelden başkası değildir

Hâfız da şöyle der:

Amelsizlikten dünyada melûl olan sâdece ben değilim
Âlimlerin üzüntüsü de amelsiz ilimlerindendir

“*Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu”* hayırdan uzaklaştırılmış, şerle yoğrulmuş veya helâk olmuş *“sanıyorum!” dedi.*”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Yâni, basîretsiz ve akılsız olduğunu zannediyorum. Zan iki türlüdür: Yalancı zan (zann-ı kâzib), doğru zan (zann-ı sâdık). Firavun’un zannı yalancı zandı, Mûsâ’nınki ise doğru zandı.”

فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾

103. Derken, Firavun onları ülkeden çıkarmak istedi. Bu yüzden biz onu ve maiyetindekilerin hepsini *(denizde)* boğduk.

“*Derken,”* yalancı zannının neticelerinden olarak *“Firavun onları ülkeden”* Mısır topraklarından veya öldürmek ve kökünü kazımak sûretiyle yeryüzünden *“çıkarmak istedi.”* Mûsâ (a.s.)’ı ve kavmini yerinden sürmek ve uzaklaştırmak istedi. *“Bu yüzden biz onu”* Firavun’u *“ve maiyetindekilerin”* Kıptîler’in *“hepsini (denizde) boğduk.*” Mûsâ ve kavmini doğru zannının neticelerinden olarak kurtardık. *el-İrşâd*’da şöyle der: “Hilesini ters yüz ettik. Onu ve kavmini boğarak yerlerinden çıkardık.

“ اَلْاِسْتِفْزَازُ ” bir şeyi yerinden koparmak, rahatsız etmek demektir.

وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِى اِسْرَٓائِيلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ
جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

104. Arkasından da İsrailoğulları’na: “O topraklarda oturun! Ahiret vaadi tahakkuk edince, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz” dedik.

“*Arkasından da*” yâni Firavun’un boğulmasından sonra “*İsrailoğulları’na*” Yâkub’un evladlarına, onun sizi çıkarmak istediği “*O topraklarda oturun!*” Daha sonra İsrailoğulları’nın oraya yerleştiği sâbit ise bu topraklar Mısır topraklarıdır veya mutlak olarak yeryüzüdür. “*Âhiret vaadi*” yâni kıyâmet saati “*tahakkuk edince, hepinizi*” sizi ve onları mahşerde birbirine karışmış bir topluluk olarak “*toplayıp bir araya getireceğiz”* saîdleri ve şakîleri birbirinden ayırarak aranızda hükmedeceğiz *“dedik.*” “

اَللَّفِيفُ" birbirlerine karışmış halde çeşitli kabilelerden oluşan topluluklar demektir.

el-Kâmûs'ta şöyle der: "*Hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz"* yâni, her kabileden karışık bir şekilde bir araya toplanmış olarak demektir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Yâni kâfirler onlarla birlikte azaptan kurtuluruz ümidiyle mü'minlerin arasına karışırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ'nın: "***Bugün ayrılın, ey mücrimler***" (Yâsîn, 36/59) hitabıyla karşılaşırlar. Mü'minlerin arasına karışmaları onlara bir fayda sağlamaz. Bilakis onlara "***(İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir***." (eş-Şûrâ, 42/7) denir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu böyledir. Çünkü şeklen karışmaları ve zâhiren irtibat kurmaları kâfirlere ve münâfıklara fayda etmez. Zira, onlarla mü'minleri hâlis îtikad ve sâlih amel bir araya getirmemiştir. Onların hâli, gemileri parçalanıp da yüzme bilmeyenlerin iyi yüzme bilenlere tutunmasına benzer. Bu tutunmaları onlara fayda vermez. Çünkü deniz derin, sâhil uzaktır. Nice iyi yüzücüler dahi kurtulamazken yüzme bilmeyenler nasıl olur da kurtulur?

Sa'dî der ki:

Bir deniz ki ucu bucağı yoktur
Yüzücünün gururu bir işe yaramaz

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Ameli kendisini geri bırakan kimseyi nesebi ileri götüremez*."[152] Yâni kötü ameli ve sâlih amel konusundaki ihmalkârlığı kendisini âhirette geri bırakan kişiye, dünya bakımından sahip olduğu neseb şerefi fayda etmez ve bununla kusuru telâfi olmaz. Çünkü nesebi burada sona erer.

Görmez misin ki, ağaçtaki kuru dal onun kuru, geri kalanın ise yaş ve yeşil olması yüzünden kesilir. Çünkü artık onunla yeşil ve taze dallar arasında bir alâka yoktur. Her ne kadar o ağaca bağlı, ona mensub bir dal olsa da kuru olması sebebiyle kesilmesi gerekir. Fayda sağlayan neseb, ancak takvâ bağıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) "*Her takvâ sâhibi temiz kişi benim ehlimdir*."[153] buyurmuştur.

Ebû Leheb ve benzerleri gibi takvâ ve temiz olma sıfatlarını taşımayanlar onun ehlinden değildir ve onun Allah Teâlâ'ya ulaşan bir yolu yoktur. Usûlü/asılları zâyi ettikleri ve nakdi faydasız şeylere harcadıkları halde vusûle erdiklerini zanneden kavme yazıklar olsun! Büyüklerden birine vâsıtasız olarak Allah Teâlâ'dan hediye takdim edildi. O: Bunu ancak Muhammed (s.a.)'in elinden, yâni dosdoğru yoldan kabul ederim, dedi. Sonra o yönden misliyle katlanmış olarak geldi. Bu, Allah'la irtibatın sıhhatinin ancak vâsıtayla irtibatın sıhhatli olmasına bağlı olduğunun delilidir. O vâsıta da Hz. Peygamber (s.a.)'dir. Hz. Peygamber (s.a.) ve şeriatı mihenk taşıdır. Mevhibeler ve atıyyeler ona vurulur. Onun emrine muvafık gelirse kabul edilir, yoksa reddedilir. Çünkü bunun hak kisvesine bürünmüş süslü bir şekilde şeytan ve nefis tarafından olmuş olması da mümkündür. Bu yüzden mutlaka iyice ayrılması gerekir. Bu ise en zor işlerdendir. Ey kardeşim Allah yolunda sebat ve vakardan ayrılma. Düşman seni hak yoldan çıkarıp da

helâk batağına düşürmesin.

Hâfız şöyle der:

Aşk yolunda şeytanın vesveseleri çoktur
Aklını topla ve gönül kulağını melekten gelecek habere aç!

Gerçek kurtarıcı ve başarıya ulaştıran Allah'tır.

---

[152]. *Ebû Dâvud*, İlim, 1; *Tirmizî*, Kuran, 10; *İbn Mâce*, Muk. 17; *Dârimî*, Muk. 32; *Müsned*, II, 252, 407

[153]. *Münâvî*, I, 55

EN GÜZEL İSİMLER O'NUNDUR

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾
وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾
قُلْ اٰمِنُوا بِهِٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِٓ اِذَا يُتْلٰى
عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنْ
كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ
خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ
الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ
ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

105. Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

106. Biz onu, Kur'an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye *(âyet âyet, sûre sûre)* ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.

107. De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o *(Kur'an)* okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.

108. Ve derlerdi ki: Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir.

109. Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. *(Kur'an okumak)* onların saygısını artırır.

110. De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır." Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.

111. Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim" de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!

"*Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik; o da hak ile indi."* Yâni biz ancak Kur'an'ın

indirilmesini gerekli kılan hak ile birleşmiş olarak indirdik ve o da ancak içine aldığı hak ile birleşmiş olarak indi. Her iki yerde de ‘hak’ ile kasdedilen birbirinden farklı anlamlardır. İkincisi ilkinin te’kidi değildir.

Kâşifî şöyle der: “*Tibyân*’da şöyle der: “Hak” ile kasdedilen Muhammed (s.a.)’dir. Yâni ‘Muhammed’e indi’ demektir.”

Medârik’te ise şöyle der: “**Ahmed b. Ebi’l-Havârî** der ki: Muhammed b. Semmâk hasta oldu. Onun bevlini kâfir bir tabîbe götürüyordum. Yolda iyi yüzlü ve hoş kokulu ve temiz elbise giyinmiş bir adamla karşılaştım. Bana nereye gittiğimi sordu, ben de anlattım. “Sübhânallah, mühim bir işte Hak Teâlâ’nın dostu O’nun düşmanından yardım istiyor!” dedi. Beni geri çevirdi. “İbn Semmâk’a söyle ki elini ağrı olan yere koysun ve: “ وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَ بِالْحَقِّ نَزَلَ *Ve bi’l-hakkı enzelnâhu ve bi’l-hakkı nezel Biz Kur’ân’ı hak olarak indirdik; o da hak ile indi”* desin” dedi ve gözümden kayboldu. Geri döndüm. Hikâyeyi şeyhe arz ettim. Şeyh elini ağrıyan yerine koydu, bu âyeti okudu ve derhal şifâ buldu.” O kimsenin Hızır (a.s.) olduğu söylenir. Bu gibi hikmet eseri işler ilâhî tabiblere mahsustur.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Kur’an’ın indirilmesi hak ile olmuştur, bâtıl ile değil. Çünkü Allah Teâlâ mukaddes ruhları en güzel sûrette yarattı. Sonra nefha ile (üfleyerek) aşağıların en aşağısı olan insan bedenine indirdi. İşte o zaman ruhlar yücelerin en yücesi olan Hakk’ın yakınına ve civarına dönmek için tutunacak bir ipe ihtiyaç duydu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Kur’ân’ı indirdi. O, Allah’ın sağlam ipidir. Allah: “***Hep birlikte Allah’ın ipine sarılın.***” (Âl-i İmrân, 3/103)” buyurdu.

O hak ile indi ki Allah yüce hikmeti gereği şakavet ehlini onun sebebiyle, onu reddetmeleri, inkâr etmeleri ve ona sarılmaktan geri durmaları yüzünden saptırsın ve onlar en alçakta kalsın. Yine saâdet ehli onu kabul, ona îmân, ona sarılmak ve onun ahlâkıyla ahlâklanmak sûretiyle onun sâyesinde hidâyet bulup Hakk’a yakınlığın kemâline ulaşsın ve Hakk’a sarılsın. Nitekim Allah Teâlâ: “***Allah’a sımsıkı sarılın. O sizin mevlânızdır.***” (el-Hacc, 22/78)” buyurmuştur.”

“Seni de ancak” itâat edeni sevab ile *“müjdeleyici ve”* isyankâr olanı cezâya karşı *“uyarıcı olarak gönderdik.*” Senin görevin ancak müjdelemek ve uyarmaktır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Saâdet ehlini Kur’an’a sarılındığında vuslat mutluluğuyla ve irfan ile “*müjdeleyici*”, şakâvet ehlini ise Kur’ân’ın ipinden ayrılmak ve ona sarılmayı terk etmek durumunda Hak’tan uzak olma, mahrumiyet ve ateşte ebedî olarak kalma şekâveti ile “*uyarıcı*” olarak gönderdik.

Sülemî (k.s.) şöyle demiştir: “Bizden yüz çeviren, korkusundan bize yönelemeyenlere müjde verir, yâni kötü ameller işleyenlere bizim rahmetimizin geniş, affımızın kemâl üzere olduğu müjdesini verir ki yüzlerini bizim dergâhımıza çevirsinler.”

Ey Hâfız, O’nun rahmeti günahkârlar içindir
Ey dost, fâsıkları ümidsiz eyleme

“İyileri, heybet eserinden korkutur ki amellerine güvenmesinler.”

Zâhid gurura kapıldı, yolu onu selâmete iletmedi
Rind niyâz yolundan dâru’s-selâma (cennete) gitti.

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْز۪يلًا ﴿١٠٦﴾

106. Biz onu, Kur’an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye *(âyet âyet, sûre sûre)* ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.

“*Biz onu, Kur’an olarak, insanlara dura dura”* ağır ağır *“okuyasın diye”* âyet âyet, sûre sûre *“ayırdık;”* parça parça indirdik. Çünkü bu, ezberlenmesini daha kolay kılar ve anlaşılmasına daha çok yardımcı olur. *“Ve onu”* yirmi üç senede hikmet kanunu üzere hâdiselere ve insanların sorularının cevaplarına göre *“peyderpey indirdik.*”

قُلْ اٰمِنُوا بِه۪ٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى
عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ۙ ﴿١٠٧﴾

107. De ki: “Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o *(Kur’an)* okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.”

İnkâr edenlere *“De ki: “Siz ona”* yâni Kur’an’a *“ister inanın ister inanmayın.”* Çünkü sizin ne inanmanız onun kemâlini artırır, ne de inanmamanız onda bir eksiklik meydana getirir.

Gönül rahatı olan sevgilinin yüzünün berbere ihtiyacı yok

Kâşifî Tefsîri’nde ifâde edildiği üzere buradaki emir tehdid anlamındadır.

“*Şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere*” yâni yahudilerden **Abdullah b. Selâm** ve ona uyanlar ile hristiyanlardan **Necâşî** ve ashabı gibi Kur’an’ın indirilmesinden önce geçmiş kitapları okuyup vahyin hakikatini, peygamberliğin emârelerini anlayan, hak ile bâtılı, hakkı getirenle bâtılı getireni birbirinden ayırdeden âlimlere “*o”* Kur’an *“okununca*” Allah’ın emrini tâzim ile “*derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.*” “ اَلْاَذْقَانُ çeneler” kelimesi burada mecâzen bir şeyin bir bölümünü zikredip tamamını kasdetme yoluyla ifâde edilmiştir.

Onların Allah’ın emrine tâzim ile secdeye kapanmaları, “*“Siz ona ister inanın, ister inanmayın*” ifâdesindeki onların inanıp inanmamalarına önem vermemenin sebebini ortaya koymaktadır. Yâni eğer siz inanmazsanız, buna sizden daha hayırlıları en güzel îman ile îman etmişlerdir.

Beyzâvî şöyle der: “Secde eden kişinin yüzünün yere gelen ilk bölümü olması sebebiyle âyette “ezkân (çeneler)” zikredilmiştir. Kelimenin başındaki harf-i târif secdeye kapanmanın Allah’a mahsus olduğunu ifâde içindir.”

Müftî Sa‘dî, *Hâşiye*sinde şöyle der: “Secde eden kişinin yüzünün yere ilk gelen kısmı alnı ve burnu olduğu açıktır. Ancak ‘Onların secdeleri bildiğimiz secdeden farklıydı’ denirse o başka.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Burada Beyzâvî’nin “yere gelen ...” sözünün anlamı, secdeye giderken çenenin yere burun ve alından daha yakın olmasıdır. Çünkü yere kapanma durumunda yere en yakın olan diz, sonra eller, sonra da baştır. Başın yere en yakın bölümü çenedir. Secdeden kalkarken yukarıya en yakın; yâni yerden ilk kaldırılan baştır. Başın da en yakın bölümü; yâni yerden ilk kaldırılan kısmı ise alındır.

وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾

108. Ve derlerdi ki: Rabbimizi tesbih ederiz. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir.

“*Ve*” secdelerinde “*derler ki: Rabbimizi tesbih ederiz.*” Kâfirlerin yalanlamalarından veya geçmiş kitaplardaki Muhammed (s.a.)’i göndereceği ve O’na Kur’ân’ı indireceği vaadini tutmamaktan münezzehtir, pâk ve yücedir. *“Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir*” Kesinlikle gerçekleşecek, mutlaka olacaktır. Çünkü vaadini tutmamak bir eksikliktir. Bunun Allah için söz konusu olması muhaldir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Anlaşılan o ki bu vaad, yukarıda geçen Mûsâ ile Firavun kıssası ve öncesindeki Kureyş’in yeniden diriltilmeyi inkâr hikâyesinin de delâlet ettiği gibi âhiret vaadidir. En doğrusunu Allah bilir.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

109. Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. *(Kur’an okumak)* onların saygısını artırır.

Allah korkusuyla “*Ağlayarak yüz üstü kapanırlar*” Yüz üstü yere kapanmanın tekrar edilmesi, sebepler farklı olduğu içindir. İlki Allah’ın emrini tâzim içindir. İkincisi ise Kur’an’ın öğütlerinin onlara te’sir etmesi sebebiyledir. **Abdullah b. Ömer** (r.anhümâ)’dan Hz. Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Duâ ve niyaz ile Allah’a yalvarın ve ağlayın. Çünkü gökler, yer, güneş, ay ve yıldızlar Allah korkusuyla ağlarlar*.”

Kur’ân’ı dinlemeleri, “*onların*” ilimlerini ve Allah’a kesin îmanlarını artırdığı gibi “*saygısını artırır.*” Huşûunu artırır. Huşû, tevâzu ve tazarru, yalvarmak demektir. Bil ki

tevâzu ve secde ruhların hallerinden, ağlama ve huşû bedenlerin hallerindendir. Ruhlar bedenlere ancak kulluktaki bu faydaları elde etmek için gönderilmiştir.

Kâşifî der ki: “Bu âyet, Kur’ân’daki secde âyetlerinin dördüncüsüdür. Hz. Şeyh (k.s.) bu secdeye “ulemânın secdesi” adını vermiş ve şöyle demiştir: “Bu secdenin hakîkati tecellî eder. Çünkü huşû, zâhire veya hem zâhire hem bâtına tecellî olmasından ileri gelir. Cenâb-ı Hak haber verdi ki onların huşûu ziyâde olur. Huşû ise ancak ilâhî tecellîden olur. O halde huşûun ziyâdeliği tecellînin ziyâdeliğine delildir. Bu takdirde bu secde tecellî olur. Secde eden kimseye bu secdenin bereketiyle tecellînin feyzinden hissedar olması ve tevâzuunun (hudû‘) artması gerektir. Allah neye tecellî ederse mutlaka o şey O’na boyun eğer.

Kadîm olan taraf-ilâhîden tecellî nûrunun parıltısı
Hâdis varlık üzerine düşer de o parça parça dökülür
İmdi orada boğun eğmek (hudû‘) varlığın zevâlidir
Allah katında yükseklik bu tevâzuu gerektirir

Şu halde varlığı kendi rızanla vermen ve yok etmen gerekir. Çünkü Allah Teâlâ ancak fenâ ehline tecellî eder. Evet, fenâ da zikredilen haberin delâlet ettiği gibi, tecellîden kaynaklanır.

Mesnevî’de şöyle der:

Kadîm olan Allah’ın sıfatları tecellî edince
Hâdisin/sonradan olanların sıfatlarını yakar, yok eder

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ
الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ
سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

110. De ki: “İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na hastır.” Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut.

Rivâyete göre yahudiler Rasûlullah (s.a.)’e: “Sen Rahmân’ı az zikrediyorsun. Halbuki Allah Tevrât’ta onu çok zikretmiştir.” dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.

“*De ki: “İster Allah deyin, ister Rahman deyin.*” Burada ‘*ed-duâ*’ seslenmek, yakarmak anlamında değil isimlendirmek anlamındadır. “*Allah*” ve “*Rahmân*” kelimeleri ile kasdedilen müsemmâ (isimlendirilen) değil isimdir. Âyetteki “*Ev (veyâ)*” ifâdesi, iki isimden isteneni söylemekte serbest bırakmak içindir. Maksad ikisinin de söylenmesinin güzelliğinde ve müsemmâyı ifâde etmekte eşit olduklarını belirtmektir.

Yâni ister bu isimle, ister diğeriyle isimlendirin; ya da ister bu isimle ister diğeriyle zikredin. “*Hangisini deseniz olur.*” Hangisini derseniz o isimle Cenâb-ı Hakk’ı çağırmış olursunuz. Bu iki isimden hangisiyle O’nu isimlendirirseniz ve zikrederseniz olur. “*Çünkü en güzel isimler O’na”* müsemmâya/isimlendirilene *“hastır.*” Çünkü isimlendirme, isim için değil bu iki ismin müsemmâsı olan Allah Teâlâ’nın zâtı içindir. Allah’ın isimlerinin tamamının güzel olması bu iki ismin de güzel olmasını gerektirir. ‘En güzel olması’, cemâl ve celâl sıfatlarına delâlet etmelerinden ötürüdür.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “İsimlerin en güzeli olmasının anlamı, onların takdis, temcid/yüceltme, tâzim, rubûbiyyet, ilâhlık ve güzelliğin zirvesinde olan fiiller mânâsında müstakil olmalarıdır.”

Bazıları demiştir: Bu âyet, müşrikler Rasûlullah (s.a.)’i: “*Yâ Allah, yâ Rahman*” derken işittiler. Bunun üzerine: “Muhammed bizi iki ilâha ibâdet etmekten men ediyor, ama kendisi başka bir ilâha duâ ediyor.” dediler.

Kasdedilen her iki ismin bir tek zâtı ifâde etmekte eşit olduğunu anlatmaktır. Mânâları farklı ve söylenmeleri îtibâriyle değişik olsa da her ikisi de bir tek zât için söylenmektedir. Tevhid, ancak Mâbud olan zâta mahsustur. “*Veya*” ifâdesi mubah kılmak içindir. Çünkü mubâhta iki fiili birden yapmak câizdir, muhayyerde ise böyle değildir. En iyisini Allah bilir.

Molla Fenârî (r.h.) şöyle der: “Allah ismi hem konulma, hem de kullanılma bakımından özeldir. Rahman ismi ise kullanılma bakımından özeldir. Müseyleme hakkında “Rahmânü’l-Yemâme (Yemâme’nin Rahmânı)” demeleri onların onu mesela “Allah” diye isimlendirmiş olmaları gibi küfürde inadlaşmalarından ibârettir.”

İmam Süheylî (r.h.) da *Kitâbü’t-Ta‘rîf ve’l-i‘lâm*’da şöyle der: “Müseyleme eskiden de yalan söyler ve kendisini ‘Rahman’ diye isimlendirirdi. O’nun Peygamberimiz (s.a.)’in babası Abdullah’ın doğumundan önce kendisine ‘Rahman’ ismini verdiği söylenir. Sonra Yemâme’de öldürülene kadar uzun bir ömür yaşamıştır. Onu Hz. Ebû Bekir (r.a.)’ın halîfeliği zamanında Vahşî öldürmüştür.”

Rivâyete göre zorbalardan birisi kendisine “Allah” ismi verdi. Karnında ne varsa eriyip arkasından çıktı ve o saatte helâk oldu. Çünkü bu yüce isim Cenâb-ı Hak’tan başkasına uygun değildir. Bu yüzden bu isimde kimse O’na ortak değildir. Nitekim Allah Teâlâ: “***O’nun adıyla anılan birini”*** *yâni bu isimde bir ortağı olduğunu* ***“biliyor musun?***” (Meryem, 19/65) buyurmuştur. Mısır Firavun’u Kıptîler’e: “***Ben, sizin en yüce Rabbinizim***.” (en-Nâziât, 79/24) demiş, fakat “Ben Allah’ım” demeye muktedir olamamıştır.

Hüdâyî (k.s.) şöyle der: “Bütün isimlerin istimdâdı Rahmân ismindendir. O hâtem-i nübüvvet ve umûmî şefâat makamıdır. Bütün isimler ona ulaşır, onda son bulur. Rahman isminin istimdâdı da zât ismindendir. Müsemmâya ulaşmak, bütün isimleri toplamak ve hepsinin üstünde olmak için sâlike bâzı isimlerin mertebelerinde ibâdet ile yetinmemek gerekir.”

Mesnevî’de şöyle der:

El üstünde el var… nereye kadar bu.
Ta son erişilecek menzile, ta Allah'a kadar!
Çünkü O, öyle bir denizdir ki ne dibi var, ne kıyısı!
Bütün denizler, ona karşı sele benzer.

"*Namazında"* yâni Mescid-i Haram'da namazındaki kırâatta müşriklerin işiteceği şekilde *"yüksek sesle okuma!*" Bu durum onların Kur'ân'a, O'nu indirene ve O'nu getirene küfretmelerine sebep olur. "*Onda sesini fazla da kısma;*" arkanda namaz kılan mü'minlerin işitemeyeceği ölçüde sesini de kısma "*ikisinin arası bir yol tut.*" Gizli ile âşikâr arasında orta bil yol seç. İşlerin en iyisi orta halli olanıdır. Bunun '*yol*' diye ifâde edilmesi, yönelen kimselerin yöneldiği ve uyan kimselerin imam saydığı; kendilerini maksadlarına ulaştıran bir husus olduğu içindir.

Rivâyete göre **Ebû Bekir** (r.a.) Kur'an okurken gizli okur ve: "Rabbime gizli olarak duâ ediyorum, O muhakkak benim hâcetimi bilir." derdi. **Ömer** (r.a.) ise açıktan/cehren okur ve: "Şeytanı uzaklaştırıyor ve uyuklayanı uyandırıyorum." derdi. Bu âyet nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) Hz. Ebû Bekir'e okurken sesini biraz yükseltmesini, Hz. Ömer'e de sesini biraz kısmasını emretti.[154]

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِىٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

111. Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim" de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!

"Çocuk edinmeyen," Çünkü doğurmak, başkalarının değil, cisimlerin sıfatlarındandır. Bu âyet 'Uzeyr Allah'ın oğludur' diyen yahudileri, 'Îsâ Allah'ın oğludur' diyen hristiyanları ve 'Melekler Allah'ın kızlarıdır' diyen Müdlicoğulları'nı reddetmektedir. Allah bu bâtıl iddiâlardan yüce ve münezzehtir. *"Hâkimiyette"* âlemin mülkünde, yâni ulûhiyyette *"ortağı bulunmayan,"* çünkü herkes onun kuludur. Kul ise efendisinin mülkünde ortak olamaz. Burada da birden çok ilâh olduğunu söyleyen senevîler/dualistler reddedilmektedir.

Mesnevî'de der ki:

Mülk ve devlette tektir, eşi yok.
Kullarına ondan başka başbuğ yoktur.
Halkına ondan başka kimse sahip değildir.
Helâk olandan başka kimse ona şeriklik dâvâsına kalkışamaz.

“Âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah’a hamd ederim” de” Bu sebeple kendisinde olan bir âcizliği dostluğu sayesinde gidermesi için kimseyi dost edinmemiştir. Çünkü O’nun âciz olup kendisiyle izzet bulacağı ve kendisinden âcizliği uzaklaştıracak bir kimseye ihtiyaç duyması muhaldir. Çünkü izzetin tamamı O’na âiddir. Çünkü O’nun için âcizlik olmadığı gibi âcizliği kendisinden uzaklaştıracak bir veliye de ihtiyacı yoktur. Bu ifâde de ‘Allah’ın dostları olmasaydı Allah bundan âciz kalırdı’ diyen mecûsî ve sâbiîleri reddetmektedir.

el-Es’iletü’l-Mukhime’de şöyle der: “Âyette Allah’ın çocuğunun olmaması nasıl hamde müstehak olmasının illeti kılındı?” sorusunun cevabı şöyledir: Bu hamd etmenin vâcib olmasının illeti değildir. Bu ancak kime hamd düştüğünü açıklamak içindir. Nitekim: “Hamd, ilk ve son olan Allah’a muhsustur.” “Hamd âlemlerin Rabbi’ne mahsustur.” denir.

el-Keşşâf’ta der ki: “Hamd nasıl çocuğu, ortağı ve ihtiyacı üzerine getirilmiştir, onlara dayandırılmıştır? Oysa bunlar ihtiyârî güzellikten değildir” denirse, şöyle derim: Vasfı bu olan zât her türlü nimeti vermeye kadirdir. İşte o, cins olarak hamdin hepsine müstahaktır.

“Ve tekbir getirerek O’nun şanını yücelt!” O’nu tâzim ile yücelt veya ‘ortak ve dost edinmiş olmaktan Allah en büyüktür, yücedir’ de.

Kâşifî şöyle der: “Yâni Cenâb-ı Hakk’ı vasfedenlerin vasfettiklerinden ve âriflerin ma‘rifetinden/bilip tanıdığından daha büyük bil”

Fikirler, akıllar O’nun vasıflarını bilmekten âcizdir
Akılların O’nun hakkında söylediği boş lâf ve abestir
Akıl akıldır, can ise candır
Cenâb-ı Hak her şeyden yüce olandır.

Hz. Peygamber (s.a.), Abdulmuttalib oğullarından bir çocuk düzgün konuşmaya başlayınca ona bu âyeti öğretirdi. Bu âyete ‘**izzet âyeti**’ adını verirdi.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “*De ki: “İster Allah deyin, ister Rahman deyin.”* Allah isminin zât ismi, Rahmân isminin ise sıfat ismi olduğuna işâret etmektedir. *“Hangisini deseniz olur.”* Yâni zât ismi ve sıfat isimlerinden hangisini deseniz, hangisi ile O’na duâ etseniz olur. *“Çünkü en güzel isimler O’na hastır.”* Yâni O’nun isimlerinden her isim güzeldir. Siz de ona güzel deyin, ona güzel duâ edin. Elbette O’na ihlâsla duâ etmek şartıyla. *“Namazında”* yâni duâ ve ibâdetinde riyâ ve süm‘ada bulunarak *“yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma;”* onu tamamen gizleme ki başkaları sana tâbi olmaktan ve seni güzel bir örnek edinmekten mahrum kalmasın *“ikisinin arası bir yol tut.”* Bu ise farzları camilerde cemaatlerle açıktan kılmakla ve nâfileleri evlerde yalnız olarak gizli kılmakla olur.

“Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah’a hamd ederim” de” Allah çocuk edinseydi inâyetinin kemâli,

lütuf ve ihsânı kendi çocuğuna olur, onun yanında kulları mahru m kalırdı. Hâkimiyette ortağı olsaydı O'nun kullarına ve dostlarına hayır isâbet ettirmesine mâni olurdu. Allah'ın âcizlikten dolayı bir dostu olsaydı ona muhtaç olurdu. O'nun müstağnî olduğu kimse -hâşâ- O'na ihsanda bulunmuş olurdu. Bilakis O, îman eden Allah yolunda hakkıyla cihâd eden; muhabbet, taleb ve ubûdiyyet ile Allah'ı büyük tanıyan ve yücelten dostlarından bile müstağnîdir. İşte *"ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!"* ifâdesinin mânâsı budur.

Alemü'l-hüdâ şöyle demiştir: "Hak Teâlâ evliyânın imdâdıyla ve yardımıyla zilletten izzete ulaşanları dost tutmaz. Belki kendi lütuf ve keremiyle zelillik çukurundan izzet zirvesine terakkî edenleri dost edinir." Nitekim Allah Teâlâ: "***Allah, îman edenlerin dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır***." (el-Bakara, 2/257) buyurmuştur. Bu dostluk, bütün mü'minler arasında genel ve müşterektir (velâyet-i âmme). Onların terakkîsi, cehâletten ilmedir. Yine Allah Teâlâ: "***Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de.***" (Yûnus, 10/62) buyurmuştur. Bu dostluk, sülûk ehlinden Allah'a vâsıl olanlara hastır (velâyet-i hâssa). Onların terakkîsi, ilimden ayna ve ayndan Hakk'adır.

el-Hikemü'l-Atâiyye Şerhi'nde şöyle der: "Allah'ın ihlâslı kulları iki kısımdır: Bir topluluğu Allah kendi hizmeti için kâim kılmıştır. Onlar âbid, zâhid, çok amel ve evrâd ehlidir. Bir topluluğu da kendi muhabbeti ile özel kılmıştır. Onlar muhabbet, sevgi, safâ ve murâda ittibâ ehlidir. Hepsi O'nun hizmetinde, tâatinde ve hürmetindedir. Çünkü onların hepsi O'nun zâtını kasdetmektedir ve O'na yönelmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***Hepsine, onlara da bunlara da Rabbinin ihsanından veririz.***" Bu her yolda genel ve her grupta zâhirdir. **"*Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.*"** (el-İsrâ, 17/20) ki bir türde veya bir sıfatta kısıtlansın veya sınırlansın.

Yahyâ b. Muâz (r.a.) şöyle demiştir: "Zâhid dünyadan Hakk'ın avıdır, ârif cennetten Hakk'ın avıdır."

Bayezid Bistâmî (k.s.) şöyle demiştir: "Yüce Allah velîlerin kalblerine muttalî oldu. Onlardan kimisinin kalbi ma'rifeti yüklenmek için uygun değildi. Onun için onları ibâdetle meşgul etti."

Hâfız der ki:

Bu çemende beni kendiliğinden yetişmekle kınama
Şöyle ki beni yetiştirirler ben de biterim[155]

---

[154]. *Ebû Dâvud*, Tatavvu, 25; *Tirmizî*, Mevakit, 212; *Müsned*, I, 109

[155]. İsrâ sûresi 1105 yılının Cemâziyelevvel ayının ortalarında (Ocak 1694) tamam oldu.

سُورَةُ الْكَهْفِ

18-KEHF SÛRESİ

Kehf sûresi 110 âyettir. Mekke'de nâzil olmuştur. Ancak 28. âyetin Medine'de nâzil olduğu rivâyeti de vardır. Sûre bu adı, içinde söz konusu edilen ve "mağara arkadaşları" demek olan "Ashâb-ı Kehf"den almıştır.

DOSDOĞRU BİR KİTAP

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًاۜ ﴿١﴾
قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَد۪يدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِن۪ينَ الَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ
الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًاۙ ﴿٢﴾ مَاكِث۪ينَ ف۪يهِ اَبَدًاۙ ﴿٣﴾ وَيُنْذِرَ
الَّذ۪ينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۗ ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِه۪ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَٓائِهِمْۜ
كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۜ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَعَلَّكَ
بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَد۪يثِ اَسَفًا ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allah'ın adıyla.

1. Hamd olsun Allah'a ki kulu *(Muhammed'e)*, Kitab'ı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.

2. Onu dosdoğru *(bir Kitab)* olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azâba karşı *(insanları)* uyarsın ve yararlı işler yapan müminlere kendileri için güzel mükâfat bulunduğunu müjdelesin.

3. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

4. Ve "Allah evlât edindi" diyenleri de uyarmak için.

5. Ne onların *(Allah evlât edindi, diyenlerin)*, ne de atalarının bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

6. Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa *(ve bu yüzden helâk olurlarsa)* arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin.

"Hamd olsun Allah'a ki," "el-Hamd" lafzının başındaki lâm, istihkak içindir. Yâni Allah hamd, övgü ve şükrün tümüne lâyıktır. Çünkü kâinattaki her varlık O'nun sonsuz nimetlerinden bir nimettir. O'ndan başka gerçek anlamda nimet veren yoktur.

Dâvud Kayserî (r.h.) şöyle demiştir: "Hamd sözle, davranışla ve hâl ile olmak üzere üç kısımdır. Sözlü hamd, Cenâb-ı Hakk'ı dil ile övmek ve peygamberlerin lisanıyla kendi nefsini nasıl övmüşse O'nu öylece senâ etmektir.

Fiilî hamd, Allah rızasını kazanmak ve O'nun yüce cenâbına yönelmek için bedenle yapılan ibâdet ve hayırlardır. Çünkü insana dil ile hamd etmek gerektiği gibi her uzva karşılık şükür olarak ve her hâlükarda hamd etmek gerekir. Nitekim Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her hâlükarda Allah'a hamd ederim."*[156] Bu ise ancak nefsin hazlarını

elde etmek ve onu memnun etmek için değil, meşrû şekilde yaratılış gayesine uygun olarak, Hak Teâlâ'ya ibâdet ve O'nun emrine boyun eğerek bütün uzuvları kullanmakla olur.

Hâl ile hamd, ruh ve kalb ile olandır. İlmî ve amelî kemâlât ile vasıflanmak ve ilâhî ahlâkla ahlâklanmakla olur. Çünkü insanlara nefislerinin ve zâtlarının kemâl sıfatları kazanması için peygamberlerin dili ile ilâhî ahlâkla ahlâklanmaları emredilmiştir. Hakîkatte bu, kendisinden farklı olmaması bakımından mezâhir denilen tafsîlî makamıda Hakk'ın kendisini övmesidir. O'nun cem makâmında zâtına sözlü olarak hamdi ise kendisini peygamberlerine verdiği ilâhî kitaplarda ve sahifelerde kemâl sıfatlarla târif etmesidir. O'nun zâtını fiilen övmesi, cemâl ve celâlle ilgili kemâlâtını sıfatlarının ve isimlerinin âyetlerinin tezâhürlerinde gaybından şehâdetine, bâtınından zâhirine, ilminden aynına ızhâr etmesidir. Hâl ile zâtını övmesi, ilk feyz-i akdes ile zâtında tecellî etmesi ve ezelî nûrun zuhûrudur. Esasen cem' ve tafsîl olarak hamd eden ve hamd edilen O'dur.

Molla Câmî der ki:

O yerde ki Senin kemâl-i kibriyân ola,
Âlem, Senin ihsan denizinden bir nem olur.
Bizim ne haddimize Sana hamd ü senâ etmek
Senin hamd ü senân Sana lâyıktır

"Kulu" mutlak anlamda hakîkî kul olmaya ehil olan, mâsivallahın hepsinde hür olan Muhammed (s.a.)'e *"Kitab'ı"* yâni Kur'ân'ı *"indirdi."* Bu sebeple bütün peygamberlerin "nefsim, nefsim" dedikleri dehşetli günde o, "*ümmetî, ümmetî*"[157] diyecektir. Burada işaret vardır ki insanlara Hakk'ı tebliğ ile görevlendirilen peygamberin durumu, kendisini gönderen zâta kul olmaktır. Yoksa hristiyanların Îsâ (a.s.) hakkında iddiâ ettikleri gibi değil.

Kur'an 'Kitab' ismi verilmeye lâyıktır. Hamde müstahak olma, Kur'an'ın inzâline bağlanmıştır. Bu, Kur'an'ın Allah'ın en büyük nimetlerinden olduğuna işarettir. Çünkü iki cihan saâdeti ondadır.

"Ve ona" Kur'an'a *"hiçbir eğrilik"* nazmında bir ahenksizlik, birbirini tutmayan bir anlam karışıklığı ya da haktan bâtıla meyil *"koymadı."*

Hafs, Âsım'dan rivâyetle " عِوَجاً *ıvecen*"de "sekte" olmasını tercih etmiştir. Bu, ondan sonrasının onun sıfatı olduğu vehmedilmesin diye nefes almaksızın yapılan latîf bir vakfedir. Yine o, " مِنْ مَرْقَدِنَا *min merkadinâ*" (Yâsîn, 36/52)'da sekteyi tercih etmiştir. Çünkü "hâzâ" lafzı ile "merkadinâ"ya işaret edildiği vehmedilmemesi için tamamen kat' da vasl da âyetteki iki söz arasında güzel olmamaktadır.

❀

قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾

2. Onu dosdoğru *(bir Kitab)* olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azâba karşı *(insanları)* uyarsın ve yararlı işler yapan mü'minlere kendileri için güzel mükâfat bulunduğunu müjdelesin.

"Onu dosdoğru" yâni, istikâmet üzere, mûtedil, ifrat ve tefritten uzak ya da kulların dinî ve dünyevî işlerini düzelten, doğrultan *"(bir Kitab) olarak indirdi ki"* " قَيِّماً *Kayyimen*" kelimesi, 'düzelten, doğrultan' anlamında alındığında bu, Kitabın kendisinin kemâl ile vasfedildikten sonra başkalarını kemâle erdirme (tekmîl) ile vasfedilmesi olur.

Kâşifî der ki: "*Te'vîlât*'ta şöyle denilmiştir: (Birinci âyetteki) "*ona*" zamîri "*kulu*" kelimesine râcidir, onunla ilgilidir. Mânâsı şöyle olur: O, kendi kuluna kendisinden başkasına meyil vermedi. Onu bütün hâllerinde istikâmet üzere kıldı."

Muhammed (a.s.) ya da o Kitab içindekilerle inkâr edenleri Allah *"katından gelecek şiddetli azâba karşı uyarsın"* yâni onların inkâr ve yalanlamalarına karşılık O'nun katından gelecek azâbı bildirmek için indirildi. Bu azâb, ya dünyada onların kökünü kurutacak bir azâbdır veya ahirette atılacakları cehennem ateşidir ya da bunların her ikisidir. Âyette inkâr edenlere ineceği bildirilen azâbın Allah'ın: '*katından*' olacağı belirtilmiştir. Çünkü gerçek anlamda azâb edici O'dur, başkası değil.

"Ve yararlı işler" sırf Allah rızası için sâlih ameller/iyi işler *"yapan mü'minlere"* tasdik edip doğrulayan kimselere *"kendileri için"* bu îmanlarına ve hayırlı amellerine karşılık *"güzel mükâfât"* cennet ve oradaki eşsiz nimetler *"bulunduğunu müjdelesin."*

مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا ﴿٣﴾

3. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

"*Onlar orada*" o ecrin içinde "*ebedî"* kesilme, sona erme ya da durumunda değişme olmadan *"kalacaklardır*."

Önceki âyette önce uyarının (inzâr), sonra müjdenin (tebşîr) zikredilmesi; "hi" ile yazılan ve boşaltıp temizlemek anlamına gelen tahliyenin, "ha" ile yazılan ve süsleyip bezemek mânâsına olan tahliyeden önce gelmesinden dolayıdır.

وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿٤﴾

4. Ve "Allah evlât edindi" diyenleri de uyarmak için.

“Ve” yine özellikle *“Allah evlâd edindi diyenleri”* yahûdileri, hristiyanları ve kâfir Araplardan Müdlic oğulları gibilerini *“de uyarmak için.”*

مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَٓائِهِمْۜ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۜ
اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾

5. Ne onların *(Allah evlât edindi, diyenlerin),* ne de atalarının bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

“Ne onların (Allah evlâd edindi, diyenlerin), ne de” taklid ettikleri *“atalarının bu konuda”* Yâni Allah’ın evlâd edindiği husûsunda *“hiçbir bilgisi yoktur.”* İlim, imkansız oluşuna binâen Allah’ın evlâd edinmesini uygun bulmaz. Ancak bunu, Allah hakkında câiz olan şeyleri düşünüp tefekkür etmeden câhilliklerinden ötürü söylüyorlar.

“Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu!” Ağızlarından çıkan hava olduğu halde, onun merâmı ifâdeye vesile olan ses kalıplarına bürünmesi sebebiyle burada “el-hurûc (çıkmak)”, “söz kelime”e isnad edilmiştir.

Kadı Beyzâvî şöyle der: “Allah’ı başkalarına benzettikleri, O’na ortak koştukları, O’nun kendisine yardım eden ve halef olan bir çocuğa ihtiyaç duyduğu vehminde bulunmaları ve diğer sapkınlıkları sebebiyle küfrü gerektiren bu sözleri ne büyük, ne kadar pervâsızcadır.”

et-Te’vîlât’ta şöyle der: “Onların küfür ve yalan olarak söyledikleri Allah katında büyük oldu. Bu, günahların en büyüğüdür. Çünkü bu sözü Allah’a nisbet ettiler, O’na yalan iftirâda bulundular ve O’nu yalanladılar.”

“*Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.*” Onların bu konuda (Allah’ın çocuk edindiğine dair) söyledikleri, doğru olması imkansız olan yalan sözlerden başka bir şey değildir.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدٖيثِ
اَسَفًا ﴿٦﴾

6. Bu yeni Kitab’a inanmazlarsa *(ve bu yüzden helâk olurlarsa)* arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin.

“Bu yeni Kitab’a” Kur’ân’a “*inanmazlarsa (ve bu yüzden helâk olurlarsa) arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin!”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Bu ifâde yasaklamak mânâsınadır. “Sen nefsini helâk etme” demektir. Bu tıpkı ‘Sakın öyle yapma!’ anlamında “Herhalde sen şöyle yapmak istiyorsun.” demektir. Ya da ‘ey Muhammed (a.s.) şimdi senin durumun

(kendini helâk edercesine üzülmen), Allah'ın Âd kavmini îkâz etmesi gibidir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?"*** (eş-Şuarâ 26/129)" buyurmaktadır.

el-Kâmûs'ta şöyle der: "Yâni onların müslüman olmalarını hırsla istemekle nefsini helâk edeceksin."

Kâşifî der ki: "Onlar senden yüz çevirip sana uymadıktan sonra ya da onlar seni inkâr ettikten sonra, yâni ey Rasûlüm kendi işini kolay tut, işin zoruna gitme, içinde kötülük olmayan kalbine gam ve keder koyma!"

Eğer "Âyette Kur'an "hadîs (söz)" olarak adlandırılması, onun hudûsuna/sonradan yaratıldığına delâlet eder." dersen ben buna şöyle cevap veririm: "Âyette Kur'an'dan "hadîs" olarak bahsedilmiştir. Çünkü o, onların mânâsını işittikleri anda söylenmekte, meydana gelmektedir. Çünkü o, Kur'ân'ın ibârelerini oluşturan harflerden müteşekkildir. Nitekim *el-Es'iletü'l-mukhime*'de böyle geçmektedir.

es-Sıhâh'ta şöyle der: "el-Hadîs, kadîm (öncesiz olan)"in zıddıdır. Az sözü anlatmak için olduğu gibi çok sözü anlatmak için de kullanılır."

" أَسَفًا *Esef*-üzüntü", şiddetli hüzün demektir. Nitekim *el-Kamûs*'ta böyle denilmiştir. Çünkü kavminin îmandan ve Kur'an'dan yüz çevirmesine çok üzüldüğünden dolayı şiddetli üzüntü, kızgınlık ve keder sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.)'in durumu, dostlarının ayrılmasına üzülerek kendisini helâk etmesi beklenen bir kimsenin durumuna benzetilmiştir. İşte bu, O'nun ümmetine olan sonsuz şefkat ve merhametinin, peygamberlik hukûkunu tam olarak edâ ettiğinin, kulluk vazifesini yerine getirmek için gücünün üzerinde çalıştığının göstergesidir.

Nitekim kendisine bir şey emredildiği vakit onu en üst seviyede yerine getirmek Peygamberimiz'in âdetiydi. Mesela O, infak etmekle emrolunduğu vakit buna bütün varlığı ile riâyet etmiş, sırtındaki gömleğini bile bağışlamış ve evinde gömleksiz kalmıştır. Bunun üzerine şu âyet ile böyle yapmaktan men edilmiştir: ***"Elini boynuna bağlanmış yapma, tamâmen de açma, sonra kınanır, hasret içinde kalırsın."*** (el-İsrâ, 17/29)

Büyüklerden birisi hüzün hakkında şunları söylemiştir: "Hüzün, edebli kişilerin giysisidir. Ne mutlu şiârı hüzün, elbisesi hüzün, evi hüzün, yemesi hüzün ve içmesi hüzün olan kimseye. Ancak sıddîklar ve nebîler hüzünden tad alırlar. Allah bir kulu severse, onun kalbine hüzünden bir feryâd ilkâ eder. Kim hüznün tadına varmazsa, her türlü kulluğun lezzetine eremez. Temkin ehli bir sıddîkın: "Hüzün aşağı bir makamdır." sözü seni aldatmasın. Bunu söyleyenin maksadı, hüznün kendisi için hüzün duyulan şeye tâbi olduğunu anlatmaktır. İlmin, mâlûma bağlı olması gibi. Yâni o alçalınca alçalır, yükselince yükselir."

İbrahim b. Beşşâr şöyle demiştir: "**İbrahim b. Edhem** ile arkadaşlık ettim. Onu, sanki bütün üzüntüler üzerine dökülmüş gibi elini başına koymuş bir vaziyette uzun hüzünlerde ve devamlı düşünceli olarak gördüm."

Süfyân, **Râbia**'nın yanındayken şöyle demişti: "Vah, onun hüznüne (ne çok üzüntülü)"

Bunun üzerine Râbia şöyle dedi: "Bilakis 'Yazık, ondaki hüznün azlığına.' demelisin. Çünkü sen hakîkaten mahzun olsaydın, hayat sana hoş gelmezdi."

Dâvud (a.s.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Allah'ım, bana kalbimi temizlememi emrettin, onu ne ile temizleyeyim?" Allah Teâlâ da ona şöyle buyurdu: "Ey Dâvud, üzüntü ve kederlerle."

Hâfız der ki:

Sarı yüz ve dertli âhtır
Âşıkların hastalığının devâsı

Allah'ım! Kalbimi senin hüznünle nimetlendir.

---

[156]. *Ebû Dâvud*, Edeb, 91; *Tirmizî*, Edeb, 2
[157]. Bk. *İbn Kesir*, Tefsir, II, 121

RABBİMİZ!
BİZE BİR KURTULUŞ
YOLU HAZIRLA!

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا
﴿٧﴾ وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًاۜ ﴿٨﴾ اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ
اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ
اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَٓا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا
رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًاۙ ﴿١١﴾ ثُمَّ
بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُٓوا اَمَدًا ﴿١٢﴾

7. Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık.

8. *(Bununla beraber)* biz mutlaka oradaki her şeyi kupkuru bir toprak yapacağız.

9. *(Rasûlüm)*! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden *(sadece)* Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şâyan olduklarını mı sandın?

10. O *(yiğit)* gençler mağaraya sığınmışlar ve: Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, *(şu)* durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla! demişlerdi.

11. Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk *(uykuya daldırdık.)*

12. Sonra da iki guruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini bilelim diye onları uyandırdık.

“*Biz, insanların”* Allah’ı ve rızâsını taleb ederek dünyayı terk ve nefsinin arzularına muhâlefet konusunda *“hangisinin daha güzel amel edeceğini”* Allah’tan ve O’nun katındaki bâkî kalacak olan amellerden yüz çevirme, dünyaya ve dünyada bulunan fâsid ve fânî şeylere yönelme konusunda hangisinin daha kötü amel edeceğini *“deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi”* canlıları, bitkileri ve madenleri *“dünyanın kendine”* ve ehline *“mahsus bir ziynet yaptık.*” *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de şöyle der: “Dünyayı ve şehvetlerini insanların tabiatlarına uygun olarak süsledik ve onu bir imtihan mahalli kıldık.”

Kâşifî şöyle der: “Âyetteki ‘*yeryüzündeki her şey*’den maksad peygamberler, âlimler veya Kur’an hâfızlarıdır. Çünkü yeryüzünün süsü/ziyneti onlardır. Bir topluluk yeryüzünün süsü Allah adamlarıdır. Bu yüzden âlemin kıyâmı onların vücûduna

bağlıdır.

Yeryüzü onların güneş gibi doğmasıyla aydınlanmıştır
Gökyüzü Zühre, Güneş ve Müşterî ile aydınlandığı gibi

وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾

8. ***(Bununla beraber)*** **biz mutlaka oradaki her şeyi kupkuru bir toprak yapacağız.**
Bununla beraber *"Biz mutlaka"* bir gün dünyanın ömrü sona erdiğinde *"oradaki her şeyi kupkuru"* ot ve başak bulunmayan, yağmur da yağmayan *"bir toprak yapacağız."* **Kâşifî** der ki: "صَعِيدًا جُرُزًا، *Saîden curuzen*" otsuz sahra ve ova demektir. Yâni sonunda bu mâmur olan zemîni harâb ederiz. İmdi ona gönül bağlama ki onun sâbit ve bâkî olmayan ziynetine aldanmış olmayasın."

Cihan renk ve kokusuyla seni esir eder
Fakat basîret ehli yanında
Ne dünyanın gönül çekici rengine îtibar vardır
Ne de gönül aldatıcı kokusuna dayanak vardır

Büyüklerden birisi şöyle der: "صَعِيدًا جُرُزًا، (kupkuru toprak)", kendisi için pişmanlık ve zarardan başka bir şey hâsıl olmayan demektir. Kendisini ibâdete veren sâlik, sâdık tâlib, gerçek anlamda seven, haramıyla helaliyle dünyayı ve ondaki ziynetleri nefsine haram kılan kişidir. Bunlar insanlara süslenen şeylerdir. Nitekim Allah: ***"Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten (otlağa) salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü (câzip) gösterildi. Bunlar, sâdece dünya hâyatının geçimidir."*** (Âl-i İmrân 3/14) buyurmuştur. Çünkü Allah'ı sevmek, dünyayı ve şehvetlerini sevmekle, hatta âhireti ve derecelerini sevmekle bir arada olmaz.

Hikâye edilir ki **Hârun Reşid**'in on altı yaşında bir oğlu vardı. Dünyadan el etek çekmiş, aba giymeyi kaftan giymeye tercih etmişti. Bir gün Hârun Reşid'in yanına uğradı. Etrafında vezirleri vardı. Vezirler:
"Bu çocuk bu hâliyle mü'minlerin emîrini krallar arasında utandırdı." dediler. Bunun üzerine Hârun Reşid çocuğu çağırdı ve:
"Oğulcuğum, bu hâlinle beni utandırdın." dedi.
Çocuk ona cevap vermedi ve yüzünü çevirdi. Duvarın üzerinde duran bir kuş gördü ve şöyle dedi:

“Ey kuş, seni yaratanın hakkı için şu elime gelmez misin?” Kuş hemen gelip çocuğun eline kondu. Sonra: “Haydi yerine dön.” dedi. O da yerine döndü. Sonra kuşu Hârun Reşid’in eline çağırdı, ancak gelmedi. Bunun üzerine çocuk babasına şöyle dedi:

“Bilakis sen, dünyayı sevmekle evliyâ arasında beni utandırdın. Ben artık senden ayrılmaya karar verdim.”

Sonra babasının memleketinden çıkıp gitti. Giderken yanına sâdece bir yüzük ve Mushaf aldı. Basra’ya vardı. Orada sâdece cumartesi günleri çamur işinde çalışırdı. Buna karşılık yiyeceği için yalnızca bir dirhem ve dânık[158] alırdı.

Ebû Âmir Basrî der ki: “Bir gün onu işçi olarak çalıştırdım. On kişinin yapabileceği işi yaptı. Çamuru avucuna alıp duvara koyar, taşları üst üste dizerdi. “Bu, Allah dostlarının çalışma biçimidir. Çünkü onlara Allah katından yardım olunur.” dedim. Sonra bir gün onu aradığımda bir harâbede hasta halde buldum. Bana şöyle dedi:

Ey dostum! Dünya nimetine aldanma.
Ömür biter, nimet yok olur.
Sen cenâze olarak kabre taşındığında.
Bil ki artık bundan sonra sadece bir yüksün.

Sonra bana kendisini yıkamamı ve kefen olarak cübbesine sarmamı vasiyet etti. Ona: “Ey kardeşim, niçin seni yeni bir bez ile kefenlemeyeyim ki?” dedim. Buna karşılık: “Ey Ebû Âmir, diri yeniye ölüden daha muhtaçtır. Üstelik elbiseler eskir, ameller ise bâkîdir. Sonra şu Mushaf’ı ve yüzüğü Hârun Reşid’e ver ve ona şöyle de: “Garip oğlun sana: Gaflet üzere dâim olma!” diyor.” de.” dedi.

Ebû Âmir şöyle der: Onun cenazesini kaldırdım. Mushafı ve yüzüğü de götürüp Hârun Reşid’e verdim. Olanları ona anlattım. Bunun üzerine halife ağladı ve: “Sen, gözümün nûrunu, ciğerimin parçasını nerede çalıştırmıştın?” diye sordu. “Taş ve çamur işinde.” dedim. “O Rasûlullah’ın soyundan olduğu halde sen onu böylesi işlerde çalıştırdın ha.” dedi. “Ben öyle olduğunu bilmiyordum.” dedim. “Sonra, onu sen yıkadın, öyle mi?” diye sordu. “Evet.” dedim. Bunun üzerine elimi tutup öptü, göğsüne koydu, sonra da onun kabrini ziyaret etti.

Daha sonra ben onu rüyada gördüm. Büyük bir kubbe altında heybetli bir kürsüde oturuyordu. Ona hâlini sorduğumda bana şöyle dedi: “O, benden razı olduğu halde Rabb’ime yaklaştırıldım. Bana hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin hatırına gelmeyen nimetler bahşetti. Beni yüce zâtına yükseltti. Beni yaratan Allah’a yemin olsun ki, benim çıktığım gibi bu dünyadan çıkan her kul mutlaka O’nun, bana yaptığı ikrama nâil olur.”

Fırsatı değerlendir ki âlem bir dem/bir nefestir

Bir dem Hak ile olmak âlim önünde âlemden iyidir
Herkes burada ne ekerse orada onu biçer
Geriye iyi ve kötü namdan başkası kalmaz
Gönlü dünyanın gönül eğlencesine/sevgilisine bağlama
Çünkü o kiminle oturursa gönlünü koparır

Allah'ım bizi her şeyden kesilip sana yönelenlerden eyle.

أَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

9. *(Rasûlüm)*! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden *(sadece)* Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şâyan olduklarını mı sandın?

"(Rasûlüm)! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden (sadece) Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şâyân olduklarını mı sandın?" Buradaki hitap, Rasûlullah (s.a.)'edir. Kasdedilen ise ümmetinin böyle sanmasını garip karşılamaktır. Yâni 'zannetmen gerekmez, neden öyle zannettin?' demektir.

Kâşifî der ki: "Rivâyet edilir ki yahûdiler, Hz. Risâlet (s.a.)'e sormaları için Kureyş'e üç soru öğrettiler. Onlar birbirlerine: "Gençlerin kıssası çok tuhaftır. Ondan da tuhafı O buna nasıl cevap verecektir." dediler. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. Yâni iş onların söyledikleri gibi değildir. Sen zanneder misin ki bu iş çok tuhaftır. Halbuki ilâhî kudrete göre öyle değildir."

" اَلْكَهْف *el-Kehf*" dağda olan geniş mağaraya denir. Geniş olmazsa o zaman " اَلْغَار *el-ğâr*" denir. " اَلرَّقِم *er-Rakim*" ise Rumca köpek demektir.

Rivâyet olunur ki; "**Sâhib b. Abbâd**; " اَلرَّقِيم *er-rakîm*,تَبَارَكَ *tebâreke* ve اَلْمَتَاع *el-metâ*" kelimelerinin anlamı husûsunda tereddüd ediyor ve bunların gerçek anlamını öğrenmek için Arap kabilelerini dolaşıyordu: Bir kadının çocuğundan *"Metâ' nerede?"* diye sorduğunu işitti. Çocuk annesine şu cevabı verdi: "er-Rakîm ehaze'l-metâa ve tebâreke'l-cebel = Rakîm metâı aldı ve dağa tırmandı." Çocuğa bu kelimelerin ne anlama geldiğini sordu. "*er-Rakîm*"in köpek, *"metâ*"ın suyla ıslatılıp yer silinen bez parçası, *"tebâreke"*nin ise yükselmek, yukarı çıkmak anlamında olduğunu öğrendi."

el-Kamûs'da şöyle der: "*er-Rakîm*, Ashâb-ı Kehfin köyünün veya bulundukları dağın yahut onların köpeklerinin ya da bir vâdinin veya bir sahrânın adıdır. Ya da üzerine Ashâb-ı Kehfin isimlerinin, soylarının, dinlerinin ve içinde bulundukları toplumdan niçin kaçtıklarının yazıldığı taştan veya kurşundan bir levhadır. Bu, mağaranın kapısına dikilmiş bir kitâbedir.

Taberî şöyle der: "O günkü kralın evinde Allah'a inanmış iki adam vardı: Adları **Yenderus** ve **Runas** idi. Bunlar Ashâb-ı Kehfin isimlerini, soylarını ve başlarından geçen hâdiseleri kurşundan bir levhaya yazıp bakırdan bir sandığa koyarak mağaranın

ağzına koydular ve: “Umulur ki Allah kıyâmetten evvel bunlara mü’min bir topluluğu vâkıf kılar da haberlerini öğrenirler.” dediler.

Onların uzun süre mağarada canlı kalmaları, bizim âyetlerimizin ve kudretimizin delillerindendir. Ashâb-ı Kehfin kıssası her ne kadar hârikulâde işlerden olsa da Allah’ın diğer âyetlerine nisbetle şaşılacak bir şey değildir. Allah’ın öyle şaşılacak âyetleri vardır ki onların kıssası, bu âyetlerin yanında basit kalır.

Kâşifî der ki: “Yâni onların kıssası, göklerin ve yerin yaratılışında zâhir olan bizim kudretimize nisbetle daha acayip ve garip değildir. Âyetteki “kehf”ten maksad mağaradır. Bu mağara, Dakyanus isimli kralın başşehri Efsus şehrinin havalisinde Anchilus dağında bulunan Cirom adlı mağaradır.

Rivâyet edilir ki Dakyanus Rum memleketlerini kendine bağladığı zaman Efsus şehrine de ulaştı. Orada kendi putları için bir kurban kesme yeri/mezbaha yaptırdı. Şehir halkına o putlara tapmalarını teklif etti. Onun sözünü dinleyenler kurtuldu. Sözünü kabul konusunda inad edenleri ise öldürdü. Efsus şehrinin büyüklerinin oğullarından Allah’a ibâdet eden yeni yetme altı genç, bir köşeye çekilip duâ ve niyazla meşgul oldular. Onları o zâlimin fitnesinden emin eylemesini Hak Teâlâ’dan istediler.

Hâsılı o gençlerin durumu Dakyanus’un kulağına ulaştı. Dakyanus onların, huzuruna getirilmesini emretti ve bunu çok istedi. Onlar tevhid yolunda sâbit ve muhkem olmuşlardı. Mutlak olarak onun fermanını ve dâvetini kabul etmediler.

Dakyanus onların üzerlerindeki elbiselerin soyulmasını emretti. Onlara: “Siz gençsiniz ve yaşınız küçük. Size iki üç gün mühlet verdim. Kendi durumunuzu düşünün, sizin maslahatınız benim sözümü kabul etmekte mi değil mi?” dedi.

Dakyanus o şehirden başka bir yere gitti. Gençler onun gitmesini ganimet bildiler. Kendi durumlarını birbirleriyle istişâre ettiler. Hepsinin görüşü firarda karar buldu.

Her biri babasının evinden azık ve nafaka için yetecek kadar mal aldı. Şehre yakın bir dağa doğru yöneldiler. Yolda onlara bir çoban rast geldi ve onların dinine girdi. Onlarla birlikte sefer etmeye muvafakat etti. Çobanın köpeği de onların ardından seğirtmeye başladı. Öyle ki onu men ettilerse de kendilerinden uzaklaştıramadılar. Rabbi onu dile getirdi ve onlara açık bir lisanla:

“Benden korkmayın. Ben Allah’ın dostlarını dost edindim. Siz uyuyunca ben size bekçilik ederim.” dedi. Dağın yakınına varınca çoban: “Ben bu dağda bir mağara biliyorum, oraya sığınabilirsiniz.” dedi. İttifakla mağaraya yöneldiler. Cenâb-ı Hak onların mağaraya gitmesini şöyle haber veriyor:”

إِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ
لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾

10. O *(yiğit)* gençler mağaraya sığınmışlar ve: Rabbimiz! Bize tarafından rahmet

ver ve bize, *(şu)* durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla! demişlerdi.

“O (yiğit) gençler” yâni Rum’un ileri gelenlerinden olan gençleri, Dakyanus Allah’a ortak koşmaya zorlamış, onlar bunu kabul etmemiş ve ondan kaçıp *“mağaraya sığınmışlar ve:”*

Buradaki mağara, onların Anchilus adlı dağında bulunan Cirom adlı mağaradır

“ اَلْفِتْيَةُ *el-Fitye*”, “اَلْفَتٰى *el-fetâ*”nın çoğuludur. Genç, kuvvetli delikanlı demektir. Bu ifâde “ اَلْغُلَامُ *el-gulâm* (genç çocuk)” kelimesi gibi istiâre ile yaşlı da olsalar köleler için kullanılır. Nebî (a.s.) şöyle buyurur: *“Sizden kimse abdî (kulum), emetî (cariyem) de demesin. Bilakis “oğlum”, “kızım, yavrum” desin.”*[159] **Ebu Yûsuf**: “Kim ben falanın fetâsıyım/kölesiyim” derse bu onun köleliği ikrâr ettiği anlamına gelir.” demiştir.

“Rabbimiz! Bize tarafından” avamın gözlerine gizli olan özel rahmet hazinelerinden *“rahmet ver”* ki mağfiretimize, rızkımıza ve düşmanlarımıza karşı güven içinde olmamıza medâr olsun *“ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla! demişlerdi.”* Yâni, Rabbimiz bizim işimizi ıslâh et, düzenle. Kâfirlerden kaçma ve sana tâat işimizi tamamla ve bize bir kurtuluş yolu hazırla, bizi matlûbumuza götüren yola ulaştır.

İşte bunların olduğu, gençlerin toplanıp bir araya gelip böyle iltica ettikleri zamanı hatırla, an demektir.

فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنٖينَ عَدَدًاۙ ﴿١١﴾

11. Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk *(uykuya daldırdık.)*

“Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık.)” Kulaklarına, işitmelerini engelleyen bir perde çektik. Yâni onları, uyuttuk. Burada, ağır uyku kulaklarına sesin ulaşmasını engelleyen perdelemeye benzetilmiştir. Burada Ashâb-ı Kehfin uyutulmaları anlatılırken kulaklarına perde koyulması özellikle zikredilmiştir. Oysa uykuda kulakla birlikte diğer duyu organları da bir şey hissetmezler. Bu, kulakların genellikle uyurken örtülmeye muhtaç olmalarındandır. Çünkü çoğu kez, özellikle uyuyanın yalnız ve halktan ayrı olduğu zaman kulakların açık olması uyanmaya yol açar. Onların duâlarına icâbet edilerek kulaklarına perde koyulması, sağa ve sola çevirilmeleri, diriltilmeleri ve diğer hususlar onları sıradan sebeplere sarılan kimselerin gözlerinden gizler.

Buradaki “*nice yıllar*”dan maksat, ileride (25. âyette) zikredileceği üzere onların mağarada 309 yıl kalmalarıdır. Burada “سِنٖينَ *sinîn* (seneler)” kelimesinin, “عَدَدًا *adeden* (nice)” lafzı ile nitelenmesi ya onların hiç uyandırılmadan uyutuldukları sürenin çokluğunu vurgulamak içindir. Böyle olması Allah’ın sonsuz kudretini vurgulama bakımından daha uygundur. Ya da bu sürenin azlığını belirtmek içindir. Bu da kıssanın

diğer şaşırtıcı mûcizelere nisbetle, şaşılacak bir şey olmadığını anlatması açısından daha elverişlidir. Çünkü onların mağarada 309 sene uyutulmaları, Allah katında günün bir bölümü gibidir.

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا ﴿١٢﴾

12. Sonra da iki guruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini bilelim diye onları uyandırdık.

"Sonra da" ileride geleceği gibi takdir ederek ve Allah'a havâle ederek onların uyuma müddetleri hakkında ihtilaf eden *"iki guruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini bilelim diye onları"* ölüme benzeyen o ağır uykularından *"uyandırdık."* Burada uyandırılmayı gerektirmesi, hayâtı tatil etmesi ve kişiyi cansız varlık hâline getirmesi bakımından uykunun ölümün kardeşi olduğuna delil vardır.

Âyette "bilmek" müsebbibin isminin sebebe verilmesi yoluyla 'sınamak'tan mecazdır. Sınanan fiilin mutlaka meydana gelmesi, sınamanın olmazsa olmaz şartı değildir. Aksine insanın yerine getirmekten âciz olduğu tekliflerde olduğu gibi, onun bunu yapmaktan âciz olduğunu göstermek içindir. Nitekim ***"İbrahim: "Allah, güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir!" deyince, inkâr eden o adam şaşırıp kaldı..."*** (el-Bakara, 2/258) âyetinde bu durum söz konusudur. Bu âyette kasdedilen de budur. Buna göre âyetin anlamı "Biz onları dirilttik ki o iki gruba kendilerini sınayan kimsenin yaptığı muâmeleyi yapalım" şeklinde olur.

İbn Abbas (r.anhümâ)'nın şöyle dediği rivâyet edilir: "Âyette bahsedilen iki zümreden biri gençler, diğeri ise o şehri sıra ile idare eden yöneticilerdir."

"*İki guruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceği"* bilinince onların acziyeti meydana çıkar ve onlar bu konuyu her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah'a bırakırlar. Onların hallerini, bedenlerini ve dinlerini korumak için Allah'ın onlara ne yaptığını bilirler. Böylece Allah'ın sonsuz kudretine ve nihâyetsiz ilmine olan kesin îmanları (yakîn) artar. Yeniden diriltilmede gizlenen sırrı görürler. Bu, onların zamanındaki mü'minlere bir lütuf kâfirlere de apaçık bir âyet/delil olur.

Âyette kastedilen, hepsinin kendi başına Ashâb-ı Kehf'in mağarada ne kadar uyutuldukları müddeti hesaplamaktan âciz olduğunu açıklamaktır. Yoksa her iki grup da hesap etmekle birlikte tahminde bulunan iki gruptan üstün olanı ortaya koyup onu aşağı olandan ayırmak değildir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*(Rasûlüm)! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden"* yâni kulumuza ihsânımızın âyetlerinden sadece *"Kehf ve Rakîm sahiplerinin"* hallerinin *"ibrete şâyan olduklarını mı sandın?*" Burada işaret olunan Nebî (a.s.)'dır. Çünkü senin ümmetin içinde halleri bunlardan daha ibrete şâyân olanlar vardır. Çünkü onların içinde halvet ehli vardır. Onlar tefekkür ve tezekkür için O'nunla baş başa kalmayı

tercih edenlerdir. Onların sığınağı, halvet odasıdır. Onların âlâmeti (rakîmi) muhabbet nakışları ile bezenen kalbleridir. Onlar benim sevgilimdir, ben de onların sevgilisiyim. Onların gönül aynası, ledünnî ilimle yaldızlanmıştır."

Hâfız der ki:

Heyhât, senin hatırın nasıl feyz yazılmasını kabul eder?
Meğer dağınık nakışlardan kalb sayfasını temizleyesin.

Her ne kadar Ashâb-ı Kehf, Dakyanus'la karşılaşmaktan korkarak ve ondan kaçarak mağaraya sığınmışlarsa da esasen onlar benim şevkimle bana kaçmışlar ve halvet mağarasına sığınmışlardır.

Hâfız der ki:

Şeker, tadın kemâlini riyâzattan sonra bulur
O yüzden o dar kamışın büklümünde yer tutar

"Her ne kadar o gençler "*Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!*" derken Dakyanus'un şerrinden emin olmayı ve mağaradan kurtulmayı dilemişlerse de esâsen onlar nefislerinin şerrinden kurtulmak ve vücûd mağarasının karanlıklarından çıkarak benim cemâlim ve celâlimin nurlarına kavuşmayı istemişlerdir."

Hâfız der ki:

Tûr ateşi eğer bir kandil ile meded eylemezse
Vâdi-i eymenin karanlık gecesine ne çare bulayım?

"*Kulaklarına nice yıllar perde koyduk*" âyeti, halvet ehlinin zâhir ve bâtın kulaklarına, yaratılmışların kelâmı ulaşmasın ve kalb aynalarına nakşolunmasın diye set çekildiğine işaret etmektedir. Böylece onların bütün duyuları, kalblerinin nakşından kopar ve ayrılır. Sonra onlar gönül aynasını cilâlayan *"lâ ilâhe illallah"* kelimesine devamla kalblerinde önceden yer eden nakışları imhâ ederler. Bu imhayı gerçekleştirirler ve kalplerini aydınlatırlar. Sonunda gönülleri *"lâ ilâhe"* lafzındaki nefy ile, Allah'tan gayrı her şeyin sevdâsından arınır. *"İllallah"* lafzındaki isbât ile gönülleri ilâhî nûrun aydınlığına kavuşur. Ledünnî ilmin ziyası kalb aynasına nakşolunur. Nihâyet Hak Tebâreke ve Teâlâ, zâtı ve bütün güzel sıfatlarıyla onların gönüllerinde tecellî eder. Bu Allah'ın onları kendilerinden fânî, kendisiyle bâkî kılması içindir. İşte bu sırra şu âyette işaret edilmektedir: "*Sonra da iki guruptan"* kehf ve halvet ashâbından *"hangisinin"* mağaralarında ve halvethânelerinde *"kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini"* daha iyi hata ya da isâbet edeceğini *"bilelim diye onları uyandırdık*" yâni onları kendimizle dirilttik.

---

[158]. Dânık; gümüş para tartısında kullanılan, dirhemden daha az bir ağırlık birimidir.

[159]. *Müslim*, Elfâz 15

RABLERİNE İNANMIŞ GENÇLER

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّۜ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ
هُدًىۗ ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِه۪ٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةًۜ لَوْلَا يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۜ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۜ ﴿١٥﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
اِلَّا اللّٰهَ فَأْوُٓا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِه۪ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ
مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ
ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ ف۪ي فَجْوَةٍ مِنْهُۜ
ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِۜ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ
لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

13. Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz. Hakîkaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidâyetini arttırdık.

14. Onların kalplerini metîn kıldık. O yiğitler *(o yerin hükümdarı karşısında)* ayağa kalkarak dediler ki: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına ilah demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz.

15. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Bâri bu tanrılar konusunda açık bir delil getirseler. *(Ne mümkün!)* Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?

16. *(İçlerinden biri şöyle demişti:)* "Mâdem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."

17. *(Rasûlüm! Orada bulunsaydın)* güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder; batarken de sol taraftan onlara isâbet etmeden geçerdi. *(Böylece)* onlar *(güneş ışığından rahatsız olmaksızın)* mağaranın bir köşesinde *(uyurlardı)*. İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın.

"Biz sana onların" Kehf ve Rakîm ashâbının *"başından geçenleri gerçek"* hak ve doğru *"olarak anlatıyoruz."* bildiriyoruz. Burada işaret vardır ki onların hikâyesini

anlatanlar çoğunlukla yanlış anlatırlar, ya ilâve yaparlar ya eksiltirler ya da hikâyeyi değiştirirler. Her biri kendi tabîatına ve hevâsına uygun olarak kendi görüşüyle amel eder. Onu hakîkat üzere ancak Allah anlatır.

"Hakîkaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi." "et-Tekmile'de şöyle der: "Onların îman etmelerinin sebebi şudur: **Îsâ** (a.s.)'ın havârîlerinden birisi onların şehrine girmek istedi. Ona: "Şehrin giriş kapısında bulunan puta secde etmeyen buraya giremez." dediler. Havârî de buna yanaşmadı. Şehrin yakınında bulunan bir hamama vardı. Orada ücretle çalışmaya başladı. Derken şehirden bazı gençler onun peşine takıldılar. O da onlara, Allah katından Îsâ (a.s.)'a gelen haberleri ve âhiret hallerini bildirmeye başladı. Gençler ona inandılar, anlattıklarını tasdik ettiler. Sonra havârî, kralın oğlu yüzünden oradan kaçtı. Kralın oğlu bir kadınla birlikte hamama girmek istedi. Havârî buna karşı çıktı ve onu azarladı. Ancak buna rağmen kralın oğlu yanındaki kadınla birlikte hamama girince ikisi de orada öldüler. Krala: "Senin oğlunu o öldürdü" denince kral onu çağırttı. Bunun üzerine o da kaçtı. Sonra kral: "Onun arkadaşları kimdi?" diye sordu. Gençlerin adını verdiler. Bunun üzerine gençler de mağaraya sığındı."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zâhir olan şu ki onların îmânı, zâhirî bir delil olmaksızın melekût âleminden bir ilham ve lâhûtî bir cezbe ile olmuştur. İleride geleceği üzere *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de söylenenler bunu göstermektedir.

Ashâb-ı Kehf'in ne zaman yaşadıkları da ihtilaflı bir konudur. Bazı insanların dediklerine göre onlar, Îsâ (a.s.)'dan önce yaşamışlardır. Hz. Îsâ, onların başına gelenleri kavmine haber vermiştir. Onların uyutuldukları uykudan uyandırılmaları ise Îsâ (a.s.)'ın göğe yükseltilmesi ile Hz. Muhammed (s.a.)'in gönderilmesi arasındaki zamanda olmuştur. Bazıları da "Onlar Îsâ (a.s.)'dan sonraydı ve Hz. Îsâ'nın dinindendiler." demiştir. **Taberî**, "Âlimlerinin çoğu bu görüştedir." der.

"Biz de" kendilerini hak dinde sebât ettirerek ve onun gizli güzelliklerini onlara göstererek *"onların hidâyetini arttırdık."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Allah onları gençlik (fütüvvet) adıyla isimlendirmiştir. Çünkü onlar taklid ile değil tahkik ile îman ettiler. Allah'tan Allah'a Allah ile hidâyet istediler. Ama onlar, daha işin başında kendi görüşleri ve himmetleri nisbetinde hidâyeti taleb ettiler. Allah Teâlâ ise: "*Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım.*"[160] hükmüne göre hareket eder.

Allah da fazl ve keremiyle onların hidâyetini artırdı. Nitekim O: *"Biz de onların hidâyetlerini artırdık."* Yâni, Onların hidâyet konusundaki isteklerini arttırdık. Çünkü onlar Allah'ın kendilerini Allah'a, peygamberler vâsıtasıyla O'nun katından gelenlere, yeniden diriltilmeye, haşre ve gayba inanmakla hidâyete erdirmesini dilemişlerdi. Allah da 309 sene uyuttuktan sonra halleri hiç değişmeden ve hatta elbiseleri bile eskimeden uyandırarak hidâyet konusundaki isteklerini artırdı. Böylelikle îmanda yakîn, gayb de ayn ve ıyân hâline geldi.

Meyve olur sonunda senin çiçeklerin

Kâbe olur sonunda senin seferlerin

❀

لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

14. Onların kalplerini metîn kıldık. O yiğitler *(o yerin hükümdarı karşısında)* ayağa kalkarak dediler ki: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına ilah demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz.

"Onların kalplerini metîn kıldık." Güçlendirdik de vatanı terk etmek, âile ve arkadaş çevrelerinden ayrılmak, hazırlanmış kendilerini bekleyen nice nimetleri ellerinin tersiyle itmekle gelecek sıkıntılara sabretmeyi göze aldılar. Zâlim kral Dakyanus'u reddederek hiç korkmadan ve sakınmadan onun karşısında açıkça hakîkatı söyleme cesaretini gösterdiler. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cihadın en üstünü zâlim sultan karşısında hakîkatı söylemektir."*[161] Çünkü bilfiil cihad eden mücâhid, korku ile ümid arasında gidip gelir. Oysa zalim yöneticinin karşısında hakkı söylemeye azmeden kişi, öldürülmeyi göze almış demektir. Onun yaptığında ümidden ziyade korku baskındır.

"el-Esâs" da şöyle denilmiştir: " رَبَطَ عَلٰى قَلْبِهٖ *Rabata alâ kalbihî*" ifâdesi mecâzî bir ifâdedir. Kalblerin üzüntü ve korkudan yerinden sarsıldığı bir vakitte onu sabırlı kıldı, sağlamlaştırdı, demektir. Nitekim böylesi bir durum hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Gözler (şaşkınlıktan ötürü yerlerinden) kaymış, yürekler (korkudan) hançerlere dayanmıştı."*** (el-Ahzâb, 33/10) Denilir ki: "Kişi bir işte sebat ettiği vakit: "*rabeta kalbehû*" denir. Bu, bir temsildir. Burada kalbin sabırla tesbit edilmesi, hayvanın yularla bağlanmasına benzetilmiştir.

"O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) *ayağa kalkarak:"* Yâni, dinin esaslarını açıklamak üzere dimdik durdular. Onların ayağa kalkmasından maksad, putlara tapmayı terk etmesi husûsunda uyarmak üzere -yüreklerinde hiçbir sıkıntı ve korku hissetmeksizin- zâlim kral Dakyanus'un huzurunda dikilmeleridir de denilmiştir. Bu anlayışa göre bir sonraki âyetteki: "*Onlar*" önceki kısımla bağlantılı değildir. Gençlerin kralın huzurundan çıktıktan sonra söyledikleri bir sözdür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Dünyaya ve onun âlâyişine iltifat etmemeleri ve büsbütün Allah'a yönelmeleri için "*onların kalplerini metîn kıldık.*" Bu sebeple uzun süreli uykudan uyandırılmalarından sonra dünyalık hiçbir şeyi tercih etmediler. Sadece Hakk'ın civârına dönmeye rağbet ettiler."

"Dediler ki: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir." O, bu âlemin Rabb'i, sâhibi ve yaratıcısıdır. Put da âlemin bir parçasıdır. O da mahlûktur ve ibâdete elverişli değildir. *"Biz, O'ndan başkasına ilâh demeyiz."* O'ndan başkasına ne müstakil olarak, ne de onunla birlikte ebediyyen kulluk etmeyiz, mâbûd demeyiz. Burada Allah hakkında "Rab" ifâdesi kullanılırken diğerlerine "ilâhlar" denilmesi, muhâlifleri reddetmek

içindir. Çünkü onlar putlarına “ilâhlar” diyorlardı.

“Yoksa” şâyet böyle dersek, başkalarına taparsak *“saçma sapan konuşmuş”* haddi aşan söz söylemiş *“oluruz.”*

İbâdet mâbûdun ulûhiyetini îtiraf ve O’na yalvarmadan hâlî olamayacağı için “konuşmuş/söylemiş oluruz” denilmiştir. Yâni eğer biz O’ndan başkasına ilâh deseydik, Allah’a yemin olsun ki aklın sınırlarının dışında ve zâlimlikte ileri gitmiş bir söz söylemiş olurduk.

هٰؤُلَٓاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةًۜ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۜ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۜ ﴿١٥﴾

15. Şu bizim kavmimiz Allah’tan başka tanrılar edindiler. Bâri bu tanrılar konusunda açık bir delil getirseler. *(Ne mümkün!)* Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zâlimi var mı?

“Şu bizim kavmimiz” Şu, denilmesi Allah’a ortak koşan putperest toplumu aşağılamak içindir. Yâni bu topluluk, yâni Efsus halkından bir topluluk neseb bakımından bizim insanlarımızdır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Îmanlı gençler içinden çıktıkları toplumu nitelerken “ قَوْمُنَا *kavmünâ* (kavmimiz, milletimiz)” demişlerdir. Yâni, biz onlardandık, dalâlet sebebiyle onların zümresindendik. Allah bize hidâyet ve ma‘rifeti nimet olarak verdi. Bizimle onların arasını hakka riâyet ve inâyetle ayırdı. Bizi hevâya, dünyaya ve şehvetlerine ibâdetten kurtardı.

“Allah’tan başka tanrılar edindiler.” Yâni putlara taptılar, bilgisizlikle onları tanrı edindiler.

Ebû Hayyân şöyle der: “Buradaki “*edindiler*” anlamındaki fiil “yaptılar” anlamındadır. Çünkü bu putlar, onların kendi elleriyle yontarak şekil verdikleri şeylerdi.

Mesnevî’de der ki:

Nakşedilmiş, bezenmiş tahta ve taş önünde
Nice aptallar baş kor, secde eder!
Şeytan insanları azgınlık yoluna düşürmek için uğraşıp durur,
Şeyh ise onları doğru yola götürmeye uğraşır.

“Bâri bu tanrılar” onların tanrı oldukları *“konusunda açık bir delil getirseler. (Ne mümkün!)”* Yâni onlar öyle tanrılara tapıyorlar ki onlara ibâdet etmenin doğruluğuna dâir vahiy cihetinden hiçbir delilleri, hiçbir duyumları, kesin bilgileri ya da aklî delilleri yoktur.

Burada şu husûsa delil vardır: Dînî bir delile dayanmayan şey makbûl değildir. Âyet

Allah'tan başkasını tanrı edinenlerin delillerini inkâr, onları âciz bırakma ve susturmaya yöneliktir. Çünkü putlara tapınmaya dâir sağlam deliller bulmak imkansızdır.

"Öyle ise" O'na ortak nisbet ederek *"Allah hakkında yalan uydurandan daha zâlimi var mı?"* Oysa Allah bu kabil yakıştırmalardan münezzehtir, çok yücedir. Bunun anlamı, Allah'a bu tür yakıştırmada bulunanlar zâlimlerin hepsinden daha zâlimdir. Allah'ın buna cür'et edenlere azâbı da, azabların en şiddetlisidir. Çünkü zulüm, azâbı gerektirir ve azâbın en şiddetlisi de en zâlim olanadır.

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾

16. ***(İçlerinden biri şöyle demişti:)*** **"Mâdem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."**

İçlerinden biri şöyle demişti: *"Mâdem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız,"* Yâni siz onlardan îtikadda ayrıldınız cismen de ayrılmak istediniz. Bu ifâde, Ashâb-ı Kehf'in dinleri uğrunda kaçmaya kesin olarak karar verdikleri zaman bazılarının diğerlerine hitâbıdır.

Kâşifî der ki: "Daha önce geçti ki Dakyanus bunlar ile muârazadan sonra mühlet verdi. Onlar da kaçtılar. Onların büyüğü olan **Yemliha** yolda onlara: "*Mâdem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız…*" dedi. Yâni mâdem ki şirk ehlinden bertaraf oldunuz ve onlardan uzaklaşmak istediniz, demektir"

Âyetin anlamı şöyledir: "Mâdem ki siz onlardan ve Allah'ın dışındaki mâbûdlarından, yâni Allah'a ibâdet dışında onların mâbûdlarına ibâdetten ayrılıp uzaklaştınız."

"O halde mağaraya sığının" yâni mâdem ki onlardan îtikâden ayrıldınız, o halde cismen de onlardan ayrılın. Ya da eğer onlardan ayrılmak istiyorsanız, bunu mağaraya sığınarak yapın.

Burada îtikâdî ayrılığın cismânî ayrılığı da gerekli kılacağına işaret vardır. Bu sebeple *Mecmau'l-fetâvâ*'da şöyle der: **Rustuğfenî**'ye Ehl-i sünnet ile Mûtezile arasında evliliğin caiz olup olmadığı sorulduğunda o "Hayır, câiz olmaz." diye cevap verdi.

"Ki Rabbiniz" işinizin mâliki *"size rahmetini"* iki cihanda fazlını, nimetlerini *"yaysın"* bollaştırsın, genişletsin "*ve işinizde"* sadedinde olduğunuz din uğrunda kaçma işinde *"sizin için fayda ve kolaylık sağlasın*" ki ondan faydalanasınız. Onların böyle bir şeye kesin karar vermeleri, îmanlarının şüphe şâibesinden uzak ve bağlılıklarının kuvvetli olduğu içindir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kabûl edileceğine kesin inanarak Allah'a duâ edin.*"[162]

Âyette işaret vardır ki sıdk ile tevbe eden ve gerçek tâlib olan kimse, kavminden

ayrılan, sohbet ettiği kimseleri terk eden, arkadaşlarından kopan, Allah'tan başkasına ibâdet edilmeyeceğine inanan kimsedir. O, Allah'tan yardım isteyerek, Allah'a tevekkül ederek, Allah'tan başkasından Allah'a firar ederek mâsivallahtan yüz çevirir.

Hucendî şöyle der:

Mâsivâdan kesilmeden Hakk'a vuslat müyesser olmaz
Birinci kesilme cümleden kesilmektir

Sonra halvet mağarasına sığınır.

Câmî de şöyle der:

Zamanın oğullarından hiç kimsenin vakti hoş olmaz
Vakti hoş olan kimse uzlet bucağında îtikâfa girendir

O, kendisini terbiye etmesi, hidâyetini artırması, Ashâb-ı Kehf'in hâlinde olduğu gibi kalbini velâyet nûru ve riâyet kuvveti ile metin kılması için kâmil, mükemmil (başkasını kemâle erdiren), vâsıl, mûsıl (başkasını vuslata erdiren) bir şeyhin irâde eteğine yapışan kimsedir.

Mesnevî'de şöyle der:

Aslan bile olsan değil mi ki kılavuzsuz yol almaktasın
Kendini görüyorsun, sapıksın, hor hâkirsin.
Ancak şeyhin kanatlarıyla uç da
Şeyhin askerlerinin yardımını gör!

Fakat onlar Allah'ın cezbesine kapılmışlardı. Gönülden Rab'lerine bağlanmışlardı. O'nun terbiyesinde yetişmişlerdi. Bu ise nâdirâttandır. Nâdir görülen bir şeye göre ise hüküm verilmez. Nitekim şu hadis de buna işaret eder: "*Allah beni terbiye etti ve terbiyemi de ne güzel yaptı.*"[163] İşte bir topluluğu, arada bir nebî ya da rasûl vâsıta olmaksızın hidâyete erdirmesi; arada bir şeyh, mürşid, yol gösterici ve mürebbî olmaksızın inâyet cezbeleriyle kurb makamlarına ve velîlerin mahalline cezb etmesi Allah'ın kudretindendir. Allah'ın kullarını nebî ve rasûllerle, onlara hilâfeten ve niyâbeten ilimde ileri giden âlimlerle ve peygamberlere tâbi olan meşâyıh ile hidâyete erdirmesi sünnetullahtandır.

"O halde mağaraya sığının" ifâdesinde halvete sığınmaya ve bu yola sülûk ettirmeye gücü yeten meşâyıha sarılmaya işaret vardır. "*Rabb'iniz size rahmetini yaysın"* yâni zâtına izâfe edilen husûsî rahmetini size tahsis etsin. Bu da inâyet cezbeleri ile onları cezbetmesi ve ilâhî ahlâka bürünmeleri ve O'nun sıfatları ile muttasıf olmaları için sıfat âlemine onları dâhil etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O, dilediğini rahmetine sokar."*** (el-İnsan, 76/31) buyurur. O'nun umûmî rahmeti vardır. Mü'min, kâfir, cin, insan ve

hayvan onda ortaktır. *“Ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın”* yâni sizin için vusûl ve vuslat yolunu açsın. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا
غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ
آيَاتِ اللَّهِ ۗ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا
مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

17. ***(Rasûlüm! Orada bulunsaydın)*** **güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder; batarken de sol taraftan onlara isâbet etmeden geçerdi.** ***(Böylece)*** **onlar** ***(güneş ışığından rahatsız olmaksızın)*** **mağaranın bir köşesinde** ***(uyurlardı).*** **İşte bu, Allah’ın âyetlerindendir. Allah kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın.**

Ey Muhammed ya da bu hitaba muhâtab olmaya elverişli olan kimse, Orada bulunsaydın *“güneşi görürdün:”*

Burada kasdedilen görmenin gerçekten meydana geldiğini bildirmek değil, aksine ‘mağara öyleydi ki onu görseydin güneşi şöylece görürdün’ anlamındadır.

Kâşifî der ki: “Rivâyet edilir ki gençler dağ tarafına gitme konusunda ittifak ettiler. Çoban da onları mağaraya götürdü. Mağaraya yerleşince Hak Teâlâ onlara uyku verdi ve hepsi orada uyudular.

Dakyanus iki üç gün sonra Efsus’a geri döndü ve gençlerin durumunu sordu. Onların kaçtığını haber alınca onların babalarının getirilmesini emretti. Onlar: “Ey kral, bizim malımızdan hayli akça alıp şu dağa sığındılar” dediler.

Dakyanus bir grup ile onların peşine gitti ve onları mağaranın içinde sığınmış buldu. Onların uyanık olduğunu zannetti. Hepsinin orada ölmesi için mağaranın ağzının taşla örülmesini emretti. Mağaranın kapısını sağlamca kapattılar.

Dakyanus’un yakınlarından iki mü’min gençlerin isimlerini ve hallerini taştan bir levha üzerine nakşetti ve mağaranın duvarına koydu. Bunu, bir gün bir kimse oraya ulaşırsa, onların hallerinden haberdar olsun diye yaptılar.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu durumda âyette zikredilen ‘*doğduğu zaman mağaralarının sağına meyletmesi, batarken de sol taraftan onlara isâbet etmeden geçmesi*’, mağaranın ağzının Dakyanus tarafından kapatılmasından önce olmuştur. Çünkü, âşikârdır ki kapısı kapatılmış olan mağaraya güneş ışıklarının girip de meyletmesi ve isâbet etmeden geçmesi düşünülemez.

Güneş “*Doğduğu zaman”* sığındıkları *“mağaralarının sağına”* mağaranın içine doğru giren kimseye göre mağaranın sağ tarafına, yâni batıya gelen tarafına *“meyleder;”*

eğilirdi. Böylece güneşin ışıkları onların üzerine düşüp de rahatsız etmezdi. Çünkü (mağaranın kapısı kuzey tarafa bakıyor) mağara ise güneye doğru içeri uzanıyordu. Ya da Allah, hârikulâde bir tarzda onlara bir ikram olarak güneşi meylettirmişti.

"*Batarken de sol taraftan"* mağaranın doğu tarafına düşen sol tarafından *"onlara isâbet etmeden geçerdi.*" Battığı zaman da görürdün ki güneş onları keser ve onlara yaklaşmazdı.

*el-Kâmûs'*ta şöyle der: "Bu ifâdenin mânâsı, "Kuzeyden onları bırakır geçer, keser ve onları solunda bırakırdı" demektir."

"Onlar, mağaranın geniş bir açıklığı içindedirler." Yâni sen güneşi o halde görürsün ki o sağa ve sola döner, ama onlar bütün gün mağaranın ortasında geniş bir yerde olmalarına rağmen onların etrafında dönmez. Eğer Allah'ın kudret eli onu çevirmeseydi, güneşin ışıkları mutlaka onlara ulaşırdı.

"İşte bu," yâni onlar tam güneş ışığının isâbet edeceği bir yerde bulundukları halde doğuşu ve batışı sırasında Allah'ın güneşi sağa eğriltmesi ve soldan makaslayıp geçirmesi, *"Allah'ın âyetlerindendir."* O'nun ilminin ve kudretinin kemâline, tevhîdin hakîkatine ve ehlinin O'nun katındaki değerine delâlet eden şaşılacak işlerdendir.

"Allah," tevfîkıyla *"kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır"* kurtuluşa ermiştir. Tam mutluluğu elde etmiştir. Artık onu saptırmaya kimsenin gücü yetmez. Burada kasdedilen, hidâyete erdirildikleri için ya onları övmek ya da Allah'ın bu kabil âyetlerinin pek çok olduğunu işaret etmektir. Ancak bunlardan gerektiği gibi faydalananlar, sadece Allah'ın bu âyetlerdeki esrârı görmeye muvaffak kıldığı bahtiyarlardır.

İhtiyârını/irâdesini ona sarf ederek *"kimi de hidâyetten mahrum ederse"* yâni onda sapıklığı yaratırsa, inceleme ve araştırmada son noktaya ulaşsan da *"artık onu doğruya yöneltecek bir dost"* yardımcı *"bulamazsın."* Senin, onun için böyle bir dost bulamaman, o dostun bulunması mümkün olduğu halde bulamaman demek değil, böyle bir dostun bulunmasının imkansız oluşundandır.

---

[160]. *Buhârî*, Tevhid, 50; *Müslim*, Zikr, 1-3; *Tirmizî*, Deavat, 131; *İbn Mâce*, Edeb, 58; *Müsned*, II, 251, 316; III, 40, 127, 130

[161]. *Ebû Dâvud*, Melahim, 17; *Tirmizî*, Fiten, 13; *İbn Mâce*, Fiten, 20; *Müsned*, III, 19

[162]. *Tirmizî*, Deavat, 65; *Müsned*, II, 177

[163]. *Münâvî*, I, 224

ASHÂB-I KEHF HAKKINDA

وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌۗ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمٖينِ وَذَاتَ الشِّمَالِۗ
وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصٖيدِۜ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ
فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَٓاءَلُوا بَيْنَهُمْۜ
قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْۜ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ قَالُوا رَبُّكُمْ
اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُٓوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدٖينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَٓا
اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا
﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعٖيدُوكُمْ فٖي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ
تُفْلِحُٓوا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُٓوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فٖيهَاۚ اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا
عَلَيْهِمْ بُنْيَانًاۜ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْۜ قَالَ الَّذٖينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ
عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ
سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِۚ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْۜ قُلْ
رَبّٖٓي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلٖيلٌ فَلَا تُمَارِ فٖيهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً
ظَاهِرًاۖ وَلَا تَسْتَفْتِ فٖيهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾

18. Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çevirirdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.

19. Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri: “Ne kadar kaldınız?” dedi. *(Kimi)* “Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık” dediler; *(kimi de)* şöyle dediler: “Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, *(şehrin)* hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın *(gizli hareket etsin)* ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.”

20. “Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşlayarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyyen iflah olmazsınız.”

21. Böylece *(insanları)* onlardan haberdar ettik ki, Allah’ın vaadinin hak olduğunu, kıyâmetin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında

Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: "Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir." Onların durumuna vâkıf olanlar ise: "Bizler, kesinlikle onların yanı başlarına bir mescit yapacağız" dediler.

22. ***(İnsanların kimi:)*** **"Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; yine: "Beş kişidir; altıncıları köpekleridir" diyecekler.** ***(Bunlar)*** **bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir.** ***(Kimileri de:)*** **"Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir" derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında** ***(ileri geri konuşan)*** **kimselerin hiçbirinden malumat isteme.**

"Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın." Çünkü onların gözleri, sanki bakıyormuş gibi açıktı.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Ashâb-ı Kehf'in bu hâli tarîkat-ı aliyye civanmerdlerinin işlerinin nümunesidir. Çünkü tarîkat-ı aliyye sâliklerinin zâhirlerine bakacak olsan onları zâhiren herkes gibi dünya ile uğraşır görürsün. Onların sırlarına bakacak olsan her şeyden fâriğdirler, gönülleri boştur. Zü'l-celâl hazretlerinin lütuf ve keremi bostanında bâtınları mest ve zâhirleri uyanıktır, yâni mânâda işsiz ve sûrette işte görünürler."

Zâhiri şununla bununla beraberdir
Bâtını ise cümle mâsivâdan geçmiştir

"Onları" uyurken meleklerin elleri ile *"sağa sola çevirirdik."* Orada geçen uzun zaman zarfında bedenlerinin yere gelen taraflarını toprak yemesin diye onları sağ ve sol yanlarına çevirirdik.

Ebû Hureyre (r.a.): "Onlar senede iki kere çevrilirlerdi." demiştir. **İbn Abbas** (r.anhümâ) ise: *"Toprak bedenlerini yemesin diye onlar, Aşûre gününde bir yandan öbürüne çevrilirlerdi"* demiştir.

İmam (Razî) bu işe şaşar ve şöyle der: "Allah, bir yandan diğerine çevirmeden de onların bedenlerini korumaya kâdirdir." **Müfti Sa'dî** de ona şöyle cevap verir: "Allah'ın buna kadir olduğunda şüphe yoktur. Ancak O, bu âlemdeki her şeyi genellikle bir sebebe bağlı olarak yaratmıştır."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "(Zikir sırasında) kelime-i şehâdetten "nefyi (Lâ ilâhe) söylerken sağa, "isbâtı (illallah) söylerken de sola dönmek bu âyetten alınmıştır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Burada pek hoş bir inceliğe işaret vardır. Allah'ın meşâyıh vâsıta olmadan terbiye ettiği mürîd, ricâl mertebesine erişene kadar nefsini gassâl elindeki meyyit gibi 309 sene müddetle tamamen Allah'a teslim etmesi gerekir.

Allah'ın kendilerini meşâyıh vâsıtasıyla terbiye ettiği mürîde gelince belki de kırk günlük bir, iki veya birkaç halvette ricâl mertebesine ulaşır. Çünkü onlar meşâyıh vâsıtasıyla Allah'ın halifeleri ve lütfunun sûretleridir. Nitekim dağlardaki ağaçlar vâsıtasız/bakıcısız olarak gelişirler, ama sürekli ve düzenli bir bakımla gelişen bahçelerdeki ağaçlar gibi meyve vermezler.

Ey dost benim bu öğüdümü kabul et
Git bir devlet sâhibinin terkisini tut
Ki sedefe bir yağmur damlası gelmezse
İncinin cevheri parlak ve ziyâdâr olmaz

"Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi." Burada sözü edilen, onların dinine tâbi olan çobanın köpeğidir. Adı da **Kıtmîr** idi.

" اَلْوَصِيدْ *el-Vasîd*" mağaranın kapısının bulunduğu yerdir. *el-Kâmûs*'ta şöyle der: "el-vasîd" avlu, eşik demektir." **Süddî** şöyle demiştir: "Mağaranın kapısı ya da eşiği olmaz. Burada kasdedilen köpeğin mağarada evin eşiği yerinde olan bir yerde olduğudur.

Mukâtil'in dediğine göre mü'minlerle beraber cennete on hayvan girecektir:

1. Sâlih (a.s.)'ın devesi,
2. İbrahim (a.s.)'ın buzağısı,
3. İsmail (a.s.)'ın koçu,
4. Mûsâ (a.s.)'ın ineği,
5. Yûnus (a.s.)'ın balığı,
6. Üzeyr (a.s.)'ın eşeği,
7. Süleyman (a.s.)'ın karıncası,
8. Belkıs'ın kuşu (Hüdhüd),
9. Ashâb-ı Kehf'in köpeği (Kıtmîr)
10. Muhammed (a.s.)'ın devesi. Bunların hepsi koç sûretinde yaratılacak ve cennete gireceklerdir. *Mişkâtü'l-envâr'*da böyle geçmektedir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Ashâb-ı Kehf'in köpeği bir zaman
İnsanların peşinde dolaştı, onlardan oldu

Yâni koç sûretinde insanlarla birlikte cennete girecektir. **İmam Sa'lebî**'nin tefsîrinde şöyle zikredilir: "Kim gece gündüz Nuh (a.s.)'a salât ve selâm gönderirse akrebden ona zarar erişmez. Kim de;

" وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ "

"Ve kelbühüm bâsitun zirâayhi bi'l-vâsîd" âyetini yazıp üzerinde taşırsa ona köpekten zarar gelmez."

Hayâtü'l-hayevân'da şöyle der: "Müfessirlerin çoğuna göre Ashâb-ı Kehf'in köpeği

normal köpek cinsindendir.”

İbn Cüreyc şöyle demiştir: “Âyette sözü edilen hayvan, aslandır. Esâsen aslana ‘kelb’ denildiği de olur. Nitekim Nebî (a.s.) Allah’tan Utbe b. Ebî Leheb’e kelblerinden birini musallat etmesi için duâ etmişti. Bunun üzerine onu bir aslan yedi.

Kelb iki çeşittir: Ehlî ve av köpeği (selûkî). Selûkî köpek cinsi bu adı, Yemen’deki bir şehirden almaktadır. O beldenin iri yapılı köpekleri olur ve onlarla avlanırlardı.

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle demiştir: “Sâdık köpek, hâin arkadaştan hayırlıdır.”

Hâris b. Sa‘saa’nın hiç ayrılmadığı ve kendilerini çok sevdiği arkadaşları vardı. Birbirlerini çok severler ve hiç ayrılmazlardı. Bir gün hep beraber bir gezintiye çıktılar. Ancak onlardan biri geride kaldı ve doğruca Hâris’in karısının yanına gitti. Birlikte yediler, içtiler ve yattılar. O sırada evde bulunan köpek, ikisinin üzerine atıldı ve onları öldürdü. Gezintiden döndükleri vakit, Hâris evine gelip baktığında karısı ile arkadaşının cesedlerini gördü. İşin aslını anlamakta gecikmedi. Sonra şu şiiri söyledi:

Benim zimmetimi gözetir ve etrafımda döner,
Dostum bana hıyânet ederken o ırzımı korur.
Nâmûsuma göz diken dosta şaşarım!
Hayret şu köpeğe ki onu nasıl koruyor!

Acâibü’l-mahlûkât’ta şöyle der: Isfahan’da bir kişi diğerini öldürdü ve cesedini bir kuyuya attı. Öldürülen şahsın bir köpeği vardı. Onları görmüştü. Bu hâdiseden sonra köpek her gün kuyunun başına gider, toprağı eşelerdi. Sanki orayı işaret ediyordu. Kâtili gördüğü zaman da ona havlar saldırırdı. Bu hâdise defalarca tekrar edince, insanlar orayı kazdılar. Öldürülen şahsın cesedini bulup kâtil zanlısını tutukladılar. Yapılan sorgulamada o da suçunu îtirâf etti. Sonra kısas olarak onu öldürdüler.

Molla Câmî zamâne insanlarını zemmetme bâbında şöyle demiştir:

Dostluk libâsında düşmanlık işi görürler
Mümkün oldukça onların hîlelerinden kaçınmak lâzımdır
Şekilleri insan şekli, işleri yırtıcı hayvan işidir
Onlar elbise içinde canavardırlar ya da canavar içinde elbise

Hasan Basrî (r.h.) şöyle demiştir: “Köpekte on haslet vardır ki aslında mü’minde bulunması gerekir:

1- Aç durur. Bu, sâlihlerin âdetidir.
2- Belli bir mekânı yoktur. Bu, tevekkül ehlinin alâmetlerindendir.
3- Gece pek az uyur. Bu da Allah’ı sevenlerin alâmetlerindendir.
4- Öldüğünde mîrâsı olmaz. Bu, zâhidlerin sıfatlarındandır.
5- Dövse ve eziyet etse de sâhibini terk etmez. İşte bu sâdık müridlerin

alâmetlerindendir.

6- Yeryüzünde en aşağı beğenilmeyen mekânlara râzı olur. Bu, tevâzu ehlinin alâmetlerindendir.

7- Yerine biri musallat olursa, orayı terk eder ve başka yere gider. Bu da, rızâ ehlinin alâmetlerindendir.

8- Dövsen, türlü eziyet etsen, kovsan sonra da bir kırıntı atsan, hemen karşılık verir. Önceden olanlara kin tutmaz. Bu, huşû ehlinin alâmetlerindendir.

9- Önüne bir yiyecek konulsa, tâ uzaktan bakar. Bu miskinlerin alâmetlerindendir.

10- Bir yerden ayrılırsa, artık oraya bir daha iltifât etmez. Bu da mahzûn kimselerin alâmetlerindendir.

İmam Yafiî'nin *Ravdu'r-rayyâhîn* adlı eserinde böyle denilmiştir.

"Eğer onların durumlarına muttali olsa idin" onların durumlarını görüp şâhid olsaydın; *"dönüp onlardan kaçardın"* Muttali olmanın aslı, bir şeye görüp müşâhede ederek üstten bakmaktır.

"Ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı." Bir korku, bir ürperti içinizi kaplardı. Çünkü Allah onları heybetle ve insanın içine korku salan bir görünümle süslemişti. Gözleri, hemen konuşmak isteyen insan gibi açıktı.

Kâşifî der ki: "Kasdedilen odur ki kimsede onları görmeye tâkat yoktur. Çünkü onların gözleri açıktır, saçları ve tırnakları uzamıştır. Onlar karanlık ve ıssız bir yerdedir."

Muâviye (r.a.)'dan rivâyete göre o Rum diyarına sefer ettiğinde Ashâb-ı Kehf'in bulunduğu mağaraya da uğradı ve: "Bunların üstü açılsaydı da hâllerini görseydik." Bunun üzerine **İbn Abbas** (r.anhümâ): "Bu senin için mümkün değil. Allah, senden hayırlı olanı bile bundan men etmişti." dedi ve: *"Eğer onların durumlarına muttali olsa idin, mutlaka onlardan dönüp kaçardın."* âyetini okudu. Muâviye "Onlar hakkında bilgi edinmeden bu işin arkasını bırakmam." dedi. Sonra oraya bir takım insanlar gönderdi ve onlara: "Gidin, onlara bakın." diye emir verdi. Gönderilenler denileni yaptılar. Mağaraya girdiklerinde bir rüzgar gelip onları yaktı. Bir rüzgarın gelip onları çıkarttığı da söylenmiştir.

Eğer: "Bu âyetten Ashâb-ı Kehf'in durumuna muttali olmanın yasak olduğu anlamı nasıl çıkartılır?" denilirse; buna cevâben şöyle deriz: "Âyetin delâletinden bu anlaşılmaktadır. Şöyle ki Allah'ın onlara giydirdiği heybet elbisesinden ötürü, sırf araştırma niyetiyle Ashâb-ı Kehf'e bakmak isteyenler bir şey göremezler. Nitekim Hz. Muaviye de bunu istemiş ancak muvaffak olamamıştır. Çünkü, âyette sözü edilen imkansızlığın, sadece o (uyutuldukları) zamana mahsus olduğunu sanmıştı. Onlara muttali olunamayacağını belirten ifâdenin onlar uyandırılmadan ve üzerlerine mescid yapılmadan önceki zamana işaret ettiğini düşünmüştü. **İbn Abbas** (r.anhümâ) ise bunun bütün zamanları şâmil olduğunu bilmiştir. **Müftî Sa'dî** *Hâşiye'*sinde böyle denilmiştir:

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Âyetteki "*Eğer onların durumlarına muttali olsa idin...*" ifâdesinde hitâb Rasûlullah (s.a.)'edir. İşâreti ise bu hitâba ehil olan bütün ümmetinedir. Muâviye (r.a.) de bu hitâbın işâretine dâhildir. Onun için Ashâb-ı Kehf'i araştırması boşuna ve faydasızdır. Çünkü normal ölçüleri aşan olağanüstü şeylere muttali olmak, her nazara müyesser olmaz.

Görmüyor musun ki Rasûlullah (s.a.)'e melekiyyet gâlib olduğu halde Cebrâil (a.s.)'ı bir kanadı doğuyu, bir kanadı batıyı kaplamış vaziyette aslî hüviyeti ile görünce düşüp bayıldı. Ayrıca ehil olmayanların Ashâb-ı Kehf'e bakmaları, onların değerini düşürür. Zâten Cenâb-ı Hakk'ın âlemde cereyan eden âdeti de dünyada mânâların, âhiret hayatının başlangıcı olan berzahta da sûretlerin gizlenmesi şeklide cereyân eder. Nitekim ruh, bakanın gözü perdeli olduğu için berzah âleminde görülemediği gibi, temiz, tayyib ve mukaddes cesed de ruh makamına muttasıl olduğu için, onu toprak yemez (çürütmez). Anla!

Hikâye edilir ki bir sûfî, evliyâullahtan bir zâtı gördü. O zat bir aslana binmiş, kamçı yerine bir yılanla onu sürüyordu. Derviş bunu görünce, o makâmın heybetinden helâk oldu."

Ham olanlarda kanatları yanmış pervanenin gücü yoktur

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَٓاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا
لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ
بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدٖينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَٓا اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ
مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾

19. Böylece biz, onları dirilttik ki birbirlerine sorsunlar: İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. *(Kimi)* "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler; *(kimi de)* şöyle dediler: "Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, *(şehrin)* hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın *(gizli hareket etsin)* ve sakın sizi kimseye sezdirmesin."

Kâşifî der ki: "Dakyanus onların üzerine mağarayı sıkıca kapattıktan sonra geri döndü ve saltanat merkezine vardı. Bir müddet sonra ecel rüzgârı onun hayat binâsını yıktı. Onun bütün mülkü, malı ve azameti yok oldu."

Birkaç nefes saydı ve îtibarsız, nâçiz oldu
Zaman o da gitti diye güldü

"Dakyanus'tan sonra birkaç kral o memleketi idâre etti. Sonunda sıra sâlih bir kral olan Tendrus'a ulaştı. Tendürüs Hak Teâlâ'ya inanan ve ondan korkan bir kimseydi. Onun zamanında pek çok kimselerin kalbine cesedin haşri konusunda şüphe düştü. Kral

her ne kadar nasîhat verdiyse de fayda vermedi. Hak Teâlâ cesedin haşri konusunda onları delil göstermek istedi ve Ashâb-ı Kehf'i uykudan uyandırdı. Kur'an bunu şöyle anlatır:"

"Böylece biz," sonsuz kudretimize delâlet eden bir âyet olsun diye onları uzun süreli bir uyku ile uyutup bedenlerini çürümekten, elbiselerini eskiyip toprağa karışmaktan koruduğumuz gibi *"onları dirilttik"* uzun süreli uykularından uyandırdık *"ki birbirlerine sorsunlar."* Bazıları diğerlerine sorsunlar da bu hususta verilmesi gereken apaçık hüküm ortaya çıksın.

"İçlerinden biri:" reisleri olan **Maksimilian**: Uykunuzda *"Ne kadar kaldınız?" dedi"* Herhalde bunu, uyandıkları andaki durumları alışılagelenden farklı olduğu için demiştir. Bunun üzerine bâzıları: *"Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler."* Onların böyle söylemelerinin sebebinin şu olduğu söylenir: Onlar mağaraya sabahleyin girmişlerdi. Uyandıklarında ise günün sonuydu. Onun için "Bir gün kaldık" dediler. Fakat güneşin henüz batmadığını görünce: "Ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler. Bununla birlikte onların bu ifâdeleri, zann-ı gâlib üzeredir. Onun için bu sözlerinden ötürü onlara yalan isnâd edilemez.

Kâşîfî der ki: "Onlar mağaraya sabah gelmişlerdi. Baktılar, güneşin kuşluk vaktine ulaşmış olduğunu görünce "Burada bir veya iki gün ya da günün bir kısmında yahut gündüzün bir bölümünde kaldık, uyuduk." dediler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bu, öncekinden daha uygundur. Çünkü âyetteki "*içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin*" ifâdesi, gündüz henüz şehre gidip gelecek kadar bir vakit kaldığına delâlet eder. Yoksa eğer uyandıklarında vakit güneş batmak üzere olsaydı, mağara ile şehir arasındaki uzaklıktan ötürü âdeten geri dönme imkânı olmadığından içlerinden birini göndermeleri uzak bir ihtimal olurdu.

Ashâb-ı Kehf'ten bazıları, ortaya çıkan delillere bakarak ya da Allah katından kendilerine bahşolunan ilhamla "*şöyle dediler:*" **Kâşifî** şöyle der: "Kendi tırnaklarını ve başlarında saçlarını uzamış bulunca birbirlerine şöyle dediler:" *"Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir."* Sürenin uzunluğundan ötürü siz burada ne kadar kaldığınızı bilemezsiniz. Bunun miktarı size kapalıdır. Ne kadar kaldığınızı ancak Allah bilir. Böylece daha önce bahsi geçtiği üzere mağaradakilerin iki gruba ayrıldıkları anlaşılmış oldu.

"Şimdi siz, içinizden birini" **Yemliha**'yı *"şu gümüş paranızla şehre gönderin"* dediler. Durum, onların bilemeyeceği kadar karışık olduğu için meseleyi fazla araştırmayı bir tarafa bırakarak ve durum gereği kendileri için gerekli olana yönelerek böyle dediler.

Âyetteki " اَلْوَرِقْ *el-verık*" aslında basılmış ya da basılmamış gümüş para demektir. "Şu gümüş para" denilmesi, konuşan kişinin, onunla arkadaşlarına bir günlük azık alınması için o parayı diğerlerinden aldığına delâlet eder. Ashâb-ı Kehf'in uyandırıldıktan sonra bu karara varmaları, azık almanın tevekküle mâni olmadığına delildir. Aksine bu, sâlih

kulların işidir. Hayır sâhiplerinden gelebilecek yardımlara değil de, sırf Allah'a güvenenlerin âdetidir. Tevekkül, maddi sebepleri yerine getirdikten sonra olur.

Mesnevî de şöyle der:

Tevekkül ediyorsan çalışmak husûsunda et
Kazan da sonra Cebbâr'a dayan!"
"Çalışıp kazanan Allah'ın sevgilisidir" hadisini dinle,
Tevekkül edeceğim diye sebeplere sarılmakta tembellik etme.

Ashâb-ı Kehf'in rızık konusunda ve her işlerinde Allah'a mütevekkil oldukları şu sözlerinden anlaşılmaktadır: ***"Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."*** (el-Kehf 18/16)

Âyette sözü edilen şehir, Tarsus'tur. Câhiliyye döneminde adı Efsus idi. *el-Kâmûs*'ta şöyle denilir: "Tarsus, önceleri Ermenilere aid olan verimli bir yerdi. Asrımızda müslümanların elindedir."

"De baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz" yiyeceklerin hangisi daha temiz, helâl ve daha ucuz *"ise size ondan erzak"* insan bedeninin hayatiyetini sağlayan bir azık *"getirsin"*

Kâşifî'şöyle der: "Onların zamanında o şehirde îmân ettiklerini gizleyen bazı kimseler vardı. Bu sözleri ile o kimselerin kestiklerini satın almalarını kasdetmişlerdir."

"Ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin)" aldanmamak için ya da tanınmamak için işini gizlice görsün.

Mütekaddimînden birisi şöyle demiştir: "Kur'an'ın harflerini saydım. Tam ortasını Kehf sûresindeki bu âyetin " وَلْيَتَلَطَّفْ *ve'l-yetelattaf*" kelimesinde buldum. Bu kelimedeki ikinci "lâm" harfi Kur'an'ın ilk yarısında, "tı" ve "fe" ise ikinci yarısındandır. Nitekim *el-Bostan'*da böyle denilmektedir.

"Ve sakın sizi" şehir halkından "*kimseye sezdirmesin."* Çünkü, sizinle ilgili haberlerin yayılmasına sebep olur. Yâni içinizden şehre inecek olan, bilmeyerek böyle yapmasın. Herhangi bir kasdı olmadığı halde gizlendiğimiz yerin bilinmesine sebep olacak bir şey yapmasın. Bu sebeple âyette aralarından şehre gönderilen kişinin, halka kendilerini sezdirmesi "iş'âr (bildirme)" olarak nitelenmiştir. Çünkü bu yönde yapılacak bir hatâ bir nevi bildirmeye sebep olacaktır. Âyetteki "*nâzik davransın*" sözü, gidecek kişinin durumlarını bildirmemesi için bir uyarı, "*sakın sizi kimseye sezdirmesin*" sözü de öncekini te'kiddir.

إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ وَلَنْ
تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

20. “Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşlayarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyyen iflah olmazsınız.”

Onlara nâzik davranma ve varlığımızı sezdirmeme konusunda mübâlağa etsin. *“Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa,”* sizin varlığınızdan haberdar olur da sizi ele geçirirlerse *“ya sizi taşlayarak öldürürler”* yâni siz bu sâbit olduğunuz din üzere bulunmakta ısrar ederseniz, mutlaka sizi taşlayarak öldürürler. Bu ise öldürülmenin en kötü şeklidir. Taşlayarak öldürmek o toplumun âdetlerindendi.

“Veya kendi dinlerine” kâfirliğe *“çevirirler ki”* ya da geri dönmenize sizi zorla o dinlerine sokarlar. Ashâb-ı Kehf’in önceden onların dininden olduğu, sonradan Allah’a îmân ettikleri söylenmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Doğru olan budur. Çünkü onlar hakkında: ***“Onlar Rab’lerine inanmış gençlerdi.”*** (el-Kehf, 8/13) buyrulmuştur. Eğer onlar, sonradan îmân etmiş olmasalardı onlar için: “ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ مُؤْمِنُونَ *İnnehüm fityetün mü’minûn* = Onlar mü’min gençlerdi.” buyrulurdu.

Burada “fî” harf-i cerrinin “ilâ” ya tercih edilmesi, kâfirlikte sebâta delâlet etmesi içindir. Bu ise onların en kerih gördükleri şeydir.

“O zaman ebediyyen iflâh olmazsınız.” Zorla olsa bile onların dînine girerseniz; ne dünyada ne de âhirette asla bir hayra eremezsiniz. Çünkü siz her ne kadar küfre zorlanmış da olsanız; şeytanın sizi, küfrü hakîkaten kabule ve onda devama tedrîcen yöneltmesi muhtemeldir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Çok şaşılacak bir şeydir ki Ashâb-ı Kehf 309 sene kendilerinden geçip Hakk’ın yanında olmak makamında kaldıkları sürece nâil oldukları rûhânî gıdâlarla dünya yiyeceklerine, cismânî gıdâlara muhtaç olmadılar. Nitekim Nebî (a.s.)’ın hâli de böyleydi. O, günlerce orucu birbirine ekler (visâl orucu tutar) ve: “*Rabb’imin katında gecelerim, O beni yedirir, içirir*.”[164] derdi. Onlar Hakk’ın yanında olmak makamından kendilerinde olmak durumuna dönünce, hemen aralarında azık meselesini konuşmaya başladılar.

Onların yiyeceklerin en temiz olanını taleb etmeleri şuna işarettir: Vuslat erbabı ve müşâhede ashabı, bu cemâl ve güzelliğe şâhid olup vuslatın tadına varınca, ünsiyetin ve Sevgili’nin iltifatlarının tadını hissederler. Nefisler âlemine döndükleri vakit kalbleri ve ruhları, rûhânî gıdaları arzu ederler. Hep güzel şeyleri müşâhede etmek isterler. Çünkü her güzellik, Allah’ın cemâlindendir. Her letâfet Allah’ın güzelliğindendir. İşte onlar güzel yiyeceklerle bu güzelliklere ulaşırlar. Bu yüzden Ashâb-ı Kehf kendi aralarında şöyle dediler: “*Hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.*” Yemek arama husûsunda gâyet mülâyim davransın.

Burada gaflet ehlinin muhabbet ehlinin hâllerini sezmelerinden sakınmak gerektiğine işaret vardır. Çünkü muhabbet ehlinin nihâyet makamında öyle halleri vardır ki bunlar henüz daha işin başında olanlara (bidâyet ehline) göre küfür gibidir. Nitekim **Ebû**

Osman Mağribî “Âriflerle beraberlik yumuşaklıkla (lutf ile), müridlerle berâberlik ise sertlikledir.” demiştir.

Ey ma‘rifet ehli “*onlar eğer size muttali olurlarsa,”* sizde gördükleri velâyet genişliği ve gücü, iki cihanda tasarruf gücünü hak etme ve iki cihanın sizin üzerinizde tasarrufunun olmaması konusunda sizi yermek sûretiyle *“ya sizi taşlayarak öldürürler”;* çünkü onlar kendisiyle sizin hallerinizi müşâhede edecekleri basîretten mahrumdurlar. Kısır görüşlü olduklarından sizi ayıplarlar.

Aşk her gönülde ki senin için bir dert hânesi binâ eder,
O evin temelini melâmet taşından koyar.

“Veya kendi dinlerine çevirirler ki,” hevâ ve heves putlarına, dünyâ şehvetleri ve ziynetleri Firavunlarına tapmaya, onlara kul köle olmaya teşvik ederler. Şâyet siz de bunlara meyl ederseniz *“o zaman ebediyyen iflâh olmazsınız.”*

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bil ki her asırda sûreten ve mânen Dakyanus benzeri zorbalar bulunur. Kim bedeninde, dîninde, amelinde, inancında ve ırzında selâmet isterse onu vahdette; insanlardan ayrı durmakta, evine sığınmakta ve uyuyan kimse gibi insanların büyüğünün-küçüğünün, yükseğinin-alçağının hallerine muttali olmaktan sakınmakta arayıp bulsun. Çünkü uyuyan kimsenin hisleri elinden alınmıştır. Dünyayı ve onda olanları duymaz. Gözleri kapalı olduğu için siyahı beyazı ayıramaz. Birisi, kendisinin değişmeyen bir deniz olduğunu iddiâ ederse bu sırf bir aldanmadır. Çünkü değişmemek ancak nihâyete erenler için söz konusudur. İnsanların içine karışmakta çok zarar vardır. Çünkü bu, kişinin tabîatını değiştiren süt emme gibidir. Bunun sonu ise hevâ ehlinin yaptıklarına isteyerek ya da istemeyerek râzı olmak, muvafakat etmektir. Bu hâle düşmekten Allah’a sığınırız. O’ndan helâk olacağımız durumlara düşmekten bizi korumasını niyaz ederiz. O’ndan ebedî felâh ve sürekli kurtuluş dileriz.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا
رَيْبَ فِيهَا اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا
رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ
مَسْجِدًا ﴿٢١﴾

21. Böylece *(insanları)* onlardan haberdar ettik ki, Allah’ın vaadinin hak olduğunu, kıyâmetin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehfin durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: “Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir.” Onların durumuna vâkıf olanlar ise: “Bizler, kesinlikle onların yanıbaşlarına bir mescit yapacağız” dediler.

Kâşifî der ki: “Yemliha kâmil akıl sâhibiydi. Arkadaşlarının tavsiyelerini kabul etti ve şehre doğru gitti. Şehrin kapısına ulaştı. Kapının durumunu değişmiş gördü. Şehre girince pazarı, mahalleleri ve insanların şekillerini, renklerini farklı bir üslûb üzere buldu. Onu hayret kapladı. Sonunda bir ekmekçi dükkanına gitti. Şehirden kaçarken babalarının evlerinden alıp beraber götürdükleri paralardan ekmek almak için ekmekçiye bir akçe verdi.

Ekmekçi altının Dakyanus adına basılmış olduğunu görünce Yemliha’nın hazîne bulduğunu zannetti. Ekmekçi altını diğer çarşı esnafına gösterince bir anda bu haber çarşıya yayıldı. Şehrin yöneticisine haber ulaştı ve derhal Yemliha’yı taleb etti ve ona çok tehdidde bulundu. Altının geri kalanını istedi. Yemliha:

“Ben hazine bulmadım. Dün bu altını babamın evinden aldım ve bugün pazara getirdim.” dedi. Babasının adını sordular, şehir halkından kimse onu bilemeyince ona ”yalan söylüyorsun” diye karşı çıktılar. Çok dehşete kapılan Yemliha:

“Beni Dakyanus’un önüne götürün, o benim durumumu bilir.” dedi. Adamlar:

“Dakyanus öleli üç yüz seneye yaklaştı. Sen bize hikâye anlatıyorsun.” dediler.

Yemliha:

“Siz benimle alay ediyorsunuz. Biz dün bir topluluk o Dakyanus’tan kaçtık ve dağa gittik. Bugün yiyecek almak için beni gönderdiler. Ben bundan başkasını bilmiyorum.” dedi.

Yemliha’yı kralın yanına götürdüler ve olup bitenleri haber verdi. Kral belde eşrâfından ve kendi yakın çevresinden bir topluluk ile mağaraya doğru yöneldi.

Yemliha arkadaşlarına geri geldi ve durumu haber verdi. Melik hemen mağaraya ulaştı ve mağaranın duvarında olan levhayı okudu. Onların isimleri ve halleri mâlûm oldu. Kral mağaraya girdi ve onların yüzlerinin taze ve elbiselerinin yeni olduğunu gördü. Şaşırdı ve hayrette kaldı. Kral onlara selâm verdi, onlar da selâmı aldılar. Cenâb-ı Hak bu durumu haber vererek şöyle buyurur:”

“*Böylece”* yâni sonsuz kudretimizi ve apaçık bir hikmeti ortaya koymak, onların basîret ve yakînini artırmak için onları önce uyutup sonra nasıl uyandırdıksa, işte öylece bazı insanları *“onlardan haberdar ettik*” Yâni, Ashab-ı Kehf’in durumundan, bazı insanları haberdâr ettik. “ اَلْاِعْثَارُ *el-İ’sâr*”, bir şeyden habersiz olan ya da onun hakkında bilgisi olmayan kişinin bir şeye bakıp da gerekli bilgiye sahip olmasıdır. Şu halde “el-isâr” herhangi bir şeyi bilmenin sebebidir. Burada sebebin ismi, müsebbibe verilmiştir.

Tehzîbü’l-masâdır’da der ki: “*el-İ’sâr*” bir kimseye bir nesneyi ulaştırmak, haber vermek demektir. Allah Teâlâ “*Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik*” buyurmuştur. “el-İttılâ‘ “ise bir kimseyi gizli olan bir şeye ulaştırmak, yetiştirmek demektir.

“*Ki*,” onları bulan öldükten sonra diriltmeyi inkâr eden **Tendrus** kavmi “Allah’ın,” ruh ve cesedin birlikte yeniden diriltme *“vaadinin hak olduğunu”* bunda bir hilâf olmadığını bilsinler, anlasınlar. Çünkü Ashâb-ı Kehf’in 309 sene uyutulduktan sonra yeniden uyandırılmaları tıpkı, öldükten sonra tekrar diriltme gibidir. Çünkü uyku

ölümün kardeşidir. Hesaplarının görülmesi, amellerinin karşılığını almaları için bütün yaratılmışların diriltileceği vakit olan *"kıyâmetin şüphe götürmez olduğunu bilsinler."*

Kıyâmetin bir gün geleceğinde ve yukarıda zikredilenlerin olacağında asla şüphe yoktur. Çünkü bu hâdiseye şâhid olan, yâni Allah'ın Ashâb-ı Kehf'in nefislerini sanki ölmüşcesine 300 küsür sene uykuda tutmasını, bu süre içinde bedenlerinin çürümemesini ve hatta elbiselerinin bile yıpranmamasını gören ve bundan sonra ruhlarını tekrar bedenlerine gönderip de onları asırlık uykudan uyandırdığına şâhid olan kişi bilir ki, Allah bütün insanları vefat ettirir ve ruhlarını bedenleri haşr oluncaya kadar tutar. Sonra haşir gününde hesâb ve cezâ için ruhlarını bedenlerine iâde eder.

İlâhî kudretin önünde işlerde zorluk yoktur
Âcizlerin Hakk'ın rızkı konusunda işi yoktur

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu hâdise, Allah'ın bir kavme uyku sûretinde lütfu ve onları irşâdıdır. Yakaza ehline sanki peygamber göndermişcesine bu kudreti göstermiş, hakîkatı açıklamıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyetteki; "*Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik*" kavli işaret etmektedir ki cesedlerin ruhlarla birlikte yeniden diriltileceğini reddeden bazı inkârcılara Ashâb-ı Kehf'in hâlini göstermekle, Allah'ın ölüleri dirilteceği vaadinin ve kıyâmetin mutlaka geleceğinin gerçek olduğunu nasıl gösterdikse, aynı şekilde biz bazı ölü kalbleri de diriltmeye kâdiriz. Nitekim bu husûs Allah'ın şu buyruğunda vaad edilmiştir: ***"Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu (dünyada) hoş bir hayatla yaşatırız."*** (en-Nahl, 16/97) Başka bir âyette de şöyle buyrulur: ***"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu?"*** (el-En'âm, 6/122) Şu halde gerçek anlamda Hakk'ı seven sıddîkların ve muhiblerin kalplerinin, Allah yolunda kıyâm edeceği muhakkaktır."

İmam Sa'lebî'nin tefsirinde şöyle zikredilir: "Hz. Risâlet (s.a.) Efendimiz, Ashâb-ı Kehf'i görmeyi arzu etti. Cebrâil (a.s.) geldi ve "Yâ Rasûlallah, sen onları bu dünyada görmeyi isteme. Ama ashâbının hayırlılarından dört kimseyi gönder ki onları senin dinine dâvet etsinler." dedi.

O Hazret şöyle buyurdu:

"Nasıl göndereyim ve kimin gitmesini buyurayım?"

Cebrâil:

"Kendi mübârek ridânı döşe, zemine aç. Hz. Sıddîk, Fârûk, Murtazâ ve Ebü'd-Derdâ'ya söyle her biri bir köşesine otursun. Süleyman (a.s.)'ın emrine âmâde olan rüzgarı taleb eyle ki Cenâb-ı Hak onu sana itâatkâr kılmıştır. Ona söyle onları kaldırıp o

mağaraya iletsin.” dedi. Hz. Peygamber (a.s.) da öyle etti.

Sahâbe o mağaranın kapısına ulaştılar. Mağaranın ağzında bir taş vardı, onu kaldırdılar. Köpek onlara havladı ve hamle etti. Sonra onları görünce kuyruğunu sallamaya başladı. Köpek onlara ”Gelin” diye başıyla işaret etti. Ashâb da vardılar:

“es-Selâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtüh” dediler.

Cenâb-ı Hak Ashâb-ı Kehf’in ruhlarını cesedlerine iâde etti, kalktılar ve selâma karşılık verdiler.

Sahâbe:

“Allah’ın nebîsi Muhammed b. Abdullah (s.a.) size selam gönderdi.” dediler.

Onlar da:

“Allah’ın Rasûlü Muhammed’e selam olsun.” diye karşılık verdiler. Sahâbe onları İslâm dînine dâvet etti, onlar da kabul etti. Hz. Peygamber (a.s.)’a selam gönderdiler ve tekrar kabirlerine geri döndüler.

Onlar bir kere de Muhammed (a.s.)’ın âilesinden olan mehdînin ortaya çıktığı zaman dirilirler. Mehdî onlara selam verir, onlar da selâma mukabele ederler, sonra ölürler ve kıyâmette tekrar diriltilirler.”

“Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehfin durumunu tartışıyorlardı.” Yâni Allah Ashâb-ı Kehf uzun süreli uykularından uyandırdıktan sonra tekrar vefât ettirdiğinde haklarında nasıl muâmele edeceklerini müzâkere ediyorlardı. Onların bulundukları yeri insanlardan nasıl gizleyeceklerini, onlara varan yolu nasıl örteceklerini tartışıyorlardı. Şehir halkından bazıları: *“Dediler ki: Üzerlerine”* bulundukları mağaranın ağzına *“bir bina yapın”* bir duvar örün ki insanların gözünden gizli kalsınlar, hiç kimse türbelerinin bulunduğu yeri bilemesin. Böylece insanların ona yol bulmasına imkan vermesin. Tıpkı –Rasûlullah (s.a.)’in türbesinin etrafındaki hazîre ile korunduğu gibi.

“Rableri onları” onların hâlini, durumunu *“daha iyi bilir.”* Başkalarının onların yerlerini bilmesine gerek yoktur. Müslümanlardan ve onların krallarından, *“Onların durumuna vâkıf olanlar ise: “Bizler, kesinlikle onların yanı başlarına”* bulundukları mağaranın kapısına *“bir mescid yapacağız”* Ta ki Müslümanlar orada namaz kılıp duâ etsinler. Ashâb-ı Kehf’in bulunduğu mekân ile teberrükte bulunsunlar “*dediler*.”

Rivâyet edilir ki **Tendrus**’un kavmi düşüncesizce bir tavırla yeniden diriltilmeyi inkâr ettikleri zaman kral, mâlikânesine girip kapıyı kapattı. Kalın bir elbise giyip kül yığınının üzerine oturdu. Rabbinden; bu yeniden diriltilme hakkında kendisine hakîkatı beyan etmesini istedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak onun halkından bir kişiye mağaranın ağzına Dakyanus’un yaptırdığı seddi yıkmasını ilhâm etti. O da mağarayı koyunlarına sığınak yapmak için kapısındaki engeli yıktı. İşte Allah o zaman Ashâb-ı Kehf’i uykularından uyandırıp diriltti. Bundan sonra onların başından geçenler duyuldu. Şehir halkı ve kral, müslümanı da kâfiri de onların durumunu öğrendiler. Onlarla konuştular. Yeniden diriltilmeye açıkça delâlet eden bu âyeti kendilerine gösterdiği için Allah’a

hamd ettiler. Ardından îmânlı gençler krala: “Allah’a ısmarladık. Sana cinlerden ve insanlardan gelebilecek kötülükler için Allah’a sığınırız.” dediler. Sonra tekrar yattıkları yere dönüp uyudular ve oracıkta öldüler. Kral, elbisesini onların üzerine örttü. Onların her birine altınden birer tabut yapılmasını emretti. Ancak rüyasında onların altından hoşlanmadıklarını gördü. Bunun üzerine tabutlarını sac ağacından yaptırdı. Mağaranın kapısına da bir mescid inşâ ettirdi.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: “İşte bu, fenâ ehlinin hâlidir. Bu sebepledir ki **Şeyh Sadreddin Konevî** kabrinin üzerine türbe yapılmamasını vasiyet etmiştir. Ancak buna rağmen insanlar onun kabrinin üzerine levhalardan bir türbe yapmışlardı. Onu da bir fırtına alıp götürdü. Sanki o, üzerinin örtülmesini kabûl etmiyordu. Bunun sebebini de ben şeyhimden **(Osman Fazlî.)** -Allah ruhûnu rahat ettirsin- şöyle işittim:

“Şeyh Sadreddin Konevî, *Mesnevî* sâhibi Mevlânâ gibi padişah evlâdındandır. Mevlânâ, mutlak mânâda dünyayı terk ederdi. Sadreddin Konevi ise sûreten güzel yaşar, dış görünüşüne önem verirdi. Hatta onun süslenip bezenmiş hizmetçileri bile vardı. Onun bir de gümüş ibriği vardı. Bundan dolayı bir şahıs şeyhi yadırgamıştı. Konevî, bunu anlayınca ibriğe işaret etti, o da yanına geldi. Orada bulunanlar bu hadiseyi görünce şaşırıp kaldılar. O şahıs da tevbe etti.

Bir gün Sadreddin **Konevî**, **Mevlânâ**’ya şöyle dedi: “Melikler gibi yaşayalım, dervişler gibi yatalım.” Mevlânâ da: “Dervişler gibi yaşayalım, melikler gibi yatalım.” Bu sebepledir ki Mevlânâ’nın türbesi büyük bir ihtişam içindedir. Şeyh Sadreddin Konevî’nin kabri ise böyle değildir.” Allah bize onların şefaatlerini nasib eylesin.

Molla Câmî der ki:

O’na vuslatı şahların atlas elbisesinde arama
Aşkın ten üzerine diktiği bu elbise yama altında gizlidir

سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ
رَجْمًا بِالْغَيْبِۚ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْۜ قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ
بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَل۪يلٌ۠ فَلَا تُمَارِ ف۪يهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِرًاۖ
وَلَا تَسْتَفْتِ ف۪يهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾

22. ***(İnsanların kimi:)*** **“Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir” diyecekler; yine: “Beş kişidir; altıncıları köpekleridir” diyecekler.** ***(Bunlar)*** **bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir.** ***(Kimileri de:)*** **“Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir” derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında** ***(ileri geri***

konuşan) **kimselerin hiçbirinden malumat isteme.**

"(İnsanların kimi:) "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler;" Âyette " يَقُولُونَ *yekûlûne* (diyecekler)" fiillerindeki zamirler, Ashâb-ı Kehf'in kıssası hakkında konuşan Rasûlullah devrindeki kitab ehlinden ve müslümanlardan olan kimselere râcidir. Fakat bu âyetteki her sözün hepsine değil, bir kısmına isnâdı anlamındadır.

Rasûlullah (s.a.)'e Ashâb-ı Kehf'i sordular. O da onların durumları kendisine vahiyle bildiriline kadar cevap vermedi. Nihâyet onlar arasında, Ashâb-ı Kehf'in sayısı konusunda cereyân edecek tartışmayı, onlardan isâbet edenin 'Onlar yedi kişidir, sekizincileri köpekleridir.' diyenler olduğunu haber vermek için bu âyetler nâzil oldu.

Yahûdiler "*Onlar üç kişidir, dördüncüleri de köpekleridir*." diyecekler. Yâni, köpeklerini de sayarak onları dörde tamamlayacaklar. Hıristiyanlar *"Beş kişidir; altıncıları köpekleridir" diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir."* Onlar, gayba taş atarcasına böyle diyeceklerdir. Onlar hakkında gizli bir haber uydurarak böyle diyecekler. Nitekim bu âyetin benzeri dünyada iken inkâr edip de âhirette "inandık" diyenler hakkında- vârid olmuştur: ***"(Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi.) Uzak yerden görülmeyene taş atıyorlardı."*** (Sebe', 34/53) Bu âyetteki " يَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ *yakzifûne bi'l-gaybi*" ifâdesi, " يَأْتُونَ بِهِ *ye'tûne bihi*" (Onu getiriyorlardı.) anlamındadır. Ya da gayba dâir zan üzere konuşuyorlar, demektir. Bu anlayışın dayanağı, Arapların; "zannetti" anlamında " رَجْمًا بِالظَّنِّ *Racmen bi'z-zanni*" demeleridir.

"Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir" derler." Bunu söyleyenler, müslümanlardır. Onlar bunu bu vahiyden (âyetten) ve bu vahiydeki bilinmeyen hakkında tahmin yürütmemeye dâir irşâddan öğrenmişlerdir. Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkındaki tahminlerden üçüncüsü (ve isâbetli olanı) sevk olunurken yedi ile sekiz kelimeleri arasına "vav (ve)" ziyâde edilmiştir. Böylece "vav"ın birleştirdiği tarafların birbirine nisbetindeki bağlılık artırılmış oluyor. Çünkü, "sîn" harfinin delâlet ettiğine göre vahyin gelişi bu sözün söylenmesinden önce olmuştur.

İlk iki görüşü reddetmek ve hakkı tam olarak ortaya koymak için *"De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir."* **Müftî Sa'dî**, şöyle der: "Yâni O, ilmi en kuvvetli olandır. Onların keyfiyetine ziyadesiyle vâkıftır. Çünkü bir şeyi yakînen bilmenin dereceleri, kuvvet açısından farklıdır. Ashâb-ı Kehf'in sayıları hakkında söz söyleyen önceki iki zümre ile O'nu üstünlük sıralamasına tâbi tutmak da câiz değildir. Çünkü bilme konusunda onların ortaklıkları söz konusu değildir.

İnsanlardan *"Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır."* Onları da bu delilleri ortaya koymaya Allah muvaffak kılmıştır.

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle der: "Ashâb-ı Kehf'in sayılarına dâir görüşler sıralanırken üçüncüsünde vâv gelmiş (seb'atün ve sâminühüm) ve sayma işi bitmiştir. Yâni ondan sonra îtibar edilecek onların sayısını belirten hiçbir kimsenin görüşü kalmamıştır. Böylece onların yedi kişi oldukları, sekizincisinin de köpekleri olduğu

kesinlikle sâbit olmuştur.” İşte İbn Abbâs’ın “Ben de âyette sözü edilen o az insanlardanım.” sözünün dayanağı budur.

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: “Ashâb-ı Kehf yedi kişidir. Bunların isimleri ve aralarında vazife dağılımı şöyledir: **Yemliha**, **Mekşelina** ve **Meşilîna**. Bu üçü, kralın sağ yanında bulunan danışmanları idi. Sol yanında bulunan danışmanları ise: **Mernoş**, **Debernoş** ve **Şâzenoş** idi. Kral, bir işe karar vereceği zaman onlara danışırdı. Yedincisi ise kral Dakyanus’tan kaçtıkları zaman onlara katılan çobandı. Onun adı, Kefeştetayuş ya da Kefişitetayuş’tur... **Kâşifî**: “En doğrusu onun isminin Mertuş olmasıdır.” der.

“Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması hâricinde bir münakaşaya girişme.” Yâni “Artık sen ilk iki görüşü seslendirenlerin bu konuda hiçbir şey bilmeyen câhiller olduğunu anladıktan sonra onlarla Ashâb-ı Kehf’in durumları hakkında derin bir tartışmaya girme!.. Belki, yüzeysel bir tartışma olabilir. Bu da cehâletlerini yüzlerine vurup onları utandırmadan ancak Kur’an’da Ashâb-ı Kehf’in haberlerine dâir zikredilenleri nakletmenden ibâret olmalıdır. Çünkü aksi bir tarz, güzel ahlâkı ihlâl olur.

“Ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden mâlûmât isteme.” Ashâb-ı kehf’in durumları hakkında onlardan sayılarını tahmine yeltenen, esasen ve sayıları da pek az olan ilk iki zümreden hiç birine herhangi bir şey sorma. Çünkü, bu konuda sana vahyedilenler, onlara soru sormanı gereksiz kılar. Onlar, Ashâb-ı Kehf’in haberlerine dâir bilgi sâhibi değildirler.

Kâşifî der ki: “Te’vil ehlinin Ashâb-ı Kehf hakkında sözleri/görüşleri çoktur. Bazıları der ki bu kıssa büdelâ-i seb‘anın hâllerini gösterir ki âlemin yedi iklîmi onlarla kâimdir. Mağara onların halvethânesi ve köpek de hayvânî nefis idi.”

Hızır (a.s.)’ın şöyle dediği hikâye edilir: “300 evliyâ, 70 nücebâ/seçkinler, 40 evtâd-ı arz/yeryüzü direkleri mesâbesindeki kişiler, 10 nukabâ/reisler, 7 urafâ/ârifler, üç seçilmişler/muhtârûn ve bir de gavs vardır. Bunlar vâsıl oldukları derecelere çok oruç tutmak, çok namaz kılmak, huşû sâhibi olmak ve güzel vasıflar ile ulaşmamışlardır. Onlar bu mertebeye ancak sıdk ile verâ sâhibi olmak, iyi niyet sâhibi olmak, iç âlemlerinin sâlim olmasıyla ve bütün müslümanlara karşı engin bir merhamet duymakla erişmişlerdir. Çünkü Allah onları ezelî ilmi ile seçmiş ve sırf kendi nefsine has kılmıştır.

Onlar hiç kimseye kötü söz söylemezler, hiç kimseye bedduâ etmezler. Kendilerinden aşağıda olanlara eziyet etmezler ve asla onları hor görmezler. Kendilerinden üstün olanlara da hased etmezler. Onlar, insanlar içinde huyca en mülâyim ve kelâmı en doğru olanlardır. Cömertlikte eşsizdirler.” **İmam Yâfiî** (r.h.)’ın *“Ravzu’r-rayyâhîn”* adlı eserinde böyle geçmektedir.

Kâşifî devamla şöyle der: “Bir topluluğa göre de Ashâb-ı Kehf kıssası ruh, kalb, fıtrî akıl, maîşet, kuvvet-i kudsiyye, sır ve hafîye işarettir ki bunlar beden mağarasına

bağlanmışlardır. Dakyanus ise nefs-i emâredir."

Nefs-i emmâre insanı hor ve hakîr eder
Eğer akıllıysan onu azîz tutma
Şehvete tapan nefse itâat etme
Ki onun her saati başka bir kıblededir

---

[164]. *Buhârî*, Temennî, 9; Savm, 20, 48, 49; *Müslim*, Sıyam, 57 - 58; *Müsned*, III, 8, VI, 126

İNŞÂALLAH DEYİNİZ

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنّ۪ي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًاۙ ﴿٢٣﴾ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۘ
وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَس۪يتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّ۪ي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا
رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا ف۪ي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ س۪ن۪ينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا
﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُواۚ لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَبْصِرْ
بِه۪ وَاَسْمِعْۜ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّۘ وَلَا يُشْرِكُ ف۪ي حُكْمِه۪ٓ اَحَدًا
﴿٢٦﴾ وَاتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِه۪ وَلَنْ
تَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

23. Hiçbir şey için “Bunu yarın yapacağım” deme.

24. Ancak Allah dilerse *(yapacağım de)*. Unuttuğun zaman Allah’ı an ve “Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir.”de.

25. Onlar, mağaralarında üç yüz yıl kaldılar ve dokuz yıl da buna ilave ettiler.

26. De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O’na aittir. O’nun görmesi de, işitmesi de şâyanı hayrettir. Onların *(göklerde ve yerde olanların)*, O’ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez.

27. Rabbinin Kitabı’ndan sana vahyedileni oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O’ndan başka bir sığınak da bulamazsın.

Yapmaya azmettiğin: *“Hiçbir şey için “Bunu yarın yapacağım” deme.”* Buradaki yasaklama, te’dib içindir, âdâbla ilgilidir. Buradaki “*yarın*”dan maksad, mutlak olarak gelecek zamandır. Gelecek zamanın çerçevesine, gelecekten bir parça olan “yarın” da evveliyetle dâhildir. Çünkü bu âyet Yahûdiler, Kureyş’e “Muhammed (s.a.)’e; rûhu, Ashâb-ı Kehf’i ve Zülkarneyn’i sorun” dedikten sonra nâzil olmuştur. Kureyş, bu üç husûsu Rasûlullah (s.a.)’e sormuşlar o da: “*Yarın bana gelin, bu sorduklarınızı size bildireyim.*”[165] buyurdu, “İnşâallah” demedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.)’e günlerce vahiy gelmedi ve bu durum O’na pek ağır geldi. Yâni O Hz. Rasûl’ün kin ve kötülükten berî olan gönül aynasına keder ve hüzün tozu çöktü. Kureyş ise O’nu yalanladı ve “Rabb’i onu bıraktı, ona kızdı.” dediler.

اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۘ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَس۪يتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّ۪ي

لِأَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

24. Ancak Allah dilerse *(yapacağım de)*. Unuttuğun zaman Allah'ı an ve "Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir."de.

"Ancak Allah dilerse (yapacağım de)." Yâni 'İnşâallah' demeden hiçbir şeye "şunu şöyle yaparım" deme!" Burada şu husûsa işaret vardır: Seçme ve dileme Allah'a aiddir. Kulların fiilleri Allah'ın dilemesine (meşîet) bağlıdır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: ***"Âlemlerin Rabb'i Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."*** (et-Tekvîr, 81/29)

"Unuttuğun zaman" unutup da sonra hatırladığın vakit *"Rabb'ini an"* yâni "inşâallah" de. Nitekim rivâyete göre bu âyet nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) "*inşâallah*" buyurmuştur. *"Ve umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana"* yâni insanları irşâd etmek ve onlara yol göstermek üzere Ashâb-ı Kehf'in haberlerinden benim peygamberliğime delâlet eden âyet ve delillerden doğruya daha yakın ve âşikâr olanlara*"eriştirir"* muvaffak kılar *"de."* Nitekim Cenâb-ı Hak bunu gerçekleştirmiş, Ashâb-ı Kehf'in kıssasından daha açık ve daha önemlilerini Efendimiz (s.a.) açıklamış, kendisinden asırlarca önce yaşamış peygamberlerin kıssalarını beyân etmiş ve kıyâmete kadar gelecek önemli hâdiselerden pek çoğunu haber vermiştir.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: "Yahhudiler, Ashâb-ı Kehf'in başından geçenleri haber vermeyi Rasûlullah (s.a.)'in nübüvvetine delil kabul edince Allah bu husûsu kolaylaştırdı ve şöyle buyurdu: "*Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir, de.*" Nitekim bu kıssanın girişinde O'na hitaben: ***"Yoksa sen, sadece Kehf ve Rakim sahiplerinin bizim şaşılacak âyetlerimizden olduklarını mı sandın?"*** (el-Kehf, 18/9) buyurmuştu."

Semerkandî *"Bahru'l-ulûm'*da şöyle der: "Burada zâhir olan mânâ şudur: Herhangi bir şeyi unuttuğun zaman hemen Rabb'ini hatırla. Rabbini hatırlaman ise: "Umulur ki Rabb'im bu unuttuğum şeyin yerine ondan daha doğru ve daha hayırlısına ve daha faydalısına beni muvaffak kılar" demektir.

İmam (Râzî) tefsirinde şöyle der: "Bir işi yapmaya azmedince "inşâallah" demenin gerekli olması şundandır: İnsan: "Şu işi yarın yapacağım" dediğinde, yarına varmadan vefât etmesi mümkündür. Yarına çıktığı halde herhangi bir sebepten ötürü onu yapamaması da uzak bir ihtimâl değildir. Bu durumda o işi yarın yapacağını söylerken "inşâallah" dememişse, yalancı durumuna düşer. Yalancılık ise sevilmeyen bir şeydir ve peygamberlere lâyık değildir. Bu sebepledir ki herhangi bir şeyi yapacağını vaad edince "inşâallah" demek peygambere vâcibdir. Böylece o vaad ettiği şeyi yerine getiremediğinde yalancı olmaz ve kendisinden nefret edilmez."

Ebü'l-Leys (r.h.) der ki: **Ebû Hüreyre** (r.a.), Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "*Dâvud oğlu Süleyman (aleyhime's-selâm): "Şüphesiz bir gecede yüz kadınla birlikte olacağım. Bunlardan her biri birer erkek evlâd doğuracak. Onlar da Allah yolunda cihâd edecekler" dedi. Ancak bunu söylerken "inşâallah" demeyi*

unuttu. Bunun üzerine o kadınlardan sadece bir tanesi doğurdu. O da yarım bir oğlandı." Nebî (a.s.) buyurdu ki: *"Canım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun, eğer "inşâallah" deseydi; Onların hepsi birer erkek çocuk doğururdu."*[166]

Buradan anlaşılan odur ki kişi yapacağı işi "inşâallah/Allah dilerse" diyerek O'nun dilemesiyle irtibatlandırmazsa o işin kulun isteğinin aksine gerçekleşmesi ilâhî sünnet gereğidir. Bu gerçekte Allah'ın dilemesinin (meşîetinin) dışında başka bir dileme/meşîet olmadığının bilinmesi içindir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kişinin her sözüne "Allah dilerse" diye başlaması îmânının tamam olmasından ileri gelir."[167] Bunu, hem dil hem kalb ile ya da sadece kalb ile demesi fark etmez. Ancak, kalben inanmaksızın sadece dil ile "inşâallah" demenin faydası yoktur.

Mesnevî'de der ki:

"İnşâallah'ı terk edişlerinden maksadım kasvettir.
Ârızî bir hal ile unutmak değildir.
Hey gidi nice inşâallah'ı diliyle söylemeyen vardır ki
Onun canı "inşâallah"ın canı ile eş olmuştur.[168]

Hatîb'in *Ravza*'sındaki hoş hikâyelerden biri şöyledir:

"Bir adama "Nereye gidiyorsun?" diye sordular.

O da: "Eşek almak için Künâse'ye (Kûfe'de bir yer) gidiyorum." dedi.

Ona: "İnşâallah" de." dediler.

Adam: "Benim "inşâallah" demeye ihtiyâcım yok. İşte paralar cebimde, merkeb de Künâse'de." dedi.

Ancak pazara varmadan parası çalındı ve istediğini alamadan geri döndü. Dönüşte birisi ona: "Nereden geliyorsun?"diye sordu.

Adam: "İnşâallah Künâse'den geliyorum, inşâallah paralarım çalındı" diye cevap verdi.

İbn Abbas (r.anhümâ), tefsîr edilen âyete istinâden söylenilen sözden bir süre sonra "inşâallah" demenin câiz olduğuna hükmetmiştir. Ancak fakihlerin büyük çoğunluğu, aksi görüştedir. Çünkü eğer bu sahih olsaydı, ikrar, talâk, ne de köle âzâdı gerçekleşmiş olurdu. Geleceğe dâir verilen sözlerin gerçek mi yalan mı olduğu bilinemezdi.

Kurtubî, bu âyeti te'vil ederken şöyle demiştir: "Geleceğe dâir verilen herhangi bir sözü "inşâallah" ifâdesiyle ile bağlamak, herhangi bir sebeple yerine getirilemediğinde doğacak günahtan kurtulmak içindir. Verilen hükmü değiştiren istisnânın mutlaka verilen sözle eş zamanlı (muttasıl) olması gerekir."

Menâkıbu’l-İmami’l-A‘zam’da şöyle der: *“Meğâzî* sâhibi **Muhammed İbn İshak,** Ebû Hanîfe’ye hased ederdi. Çünkü Halife Ebû Cafer Mansur, onu diğer ulemâdan üstün tutardı. Bunun üzerine Muhammed ibn İshak halifenin yanında Ebû Hanîfe’ye şöyle dedi:

“Bir hususta yemin ettikten sonra susan, bir müddet sonra “inşâallah” diyen kişi hakkında ne dersin?”

Ebû Hanife:

“Söze bitişik olmayan; munfasıl istisnâ ile amel edilmez. İstisnâ ancak verilen söz ile eş zamanlı/muttasıl olduğu zaman geçerlidir.” dedi.

Muhammed İbn İshak buna itiraz etti ve “Munfasıl istisnâ nasıl geçersiz olur? Halbuki Mü’minlerin Emiri’nin dedesi **Abdullah b. Abbas** (r.anhümâ), “*Unuttuğun zaman Rabb’ini an*” âyetine dayanarak bir sene sonra bile olsa onunla amel edilebileceğini söylemiştir.” dedi. Bunun üzerine halife:

“Gerçekten bu ceddim İbn Abbas’ın sözü müdür?” diye sordu.

İbn İshak: “Evet öyledir” diye cevap verdi.

Halife Mansur, Ebû Hanife’ye kızarak:

“Ey Ebû Hanîfe, dedeme muhalefet mi ediyorsun?” dedi.

Ebû Hanife: “İbn Abbas’ın sözünün sahih olmasına karşı gelen bir te’vil vardır” diye cevap verdi. Sonra Halife Mansur’a hitâben şöyle dedi: “Bu Muhammed İbn İshak ve arkadaşları seni hilâfete ehil görmüyorlar. Çünkü sana bey’at ediyorlar, sonra senin yanından ayrılıp çıkınca “inşâallah” diyorlar ve sana bey’attan çıkmış oluyorlar. Yanında iken verdikleri yemin kendilerini bağlamıyor” dedi. Halife, bu sözleri işitince yardımcılarına: “Şu İbn İshak’ı tutun.” diye emir verdi. Onu tuttular ve cübbesini boynuna dolayarak hapse attılar.

Muhammed ibn İshâk tartışmada mağlub oldu
Serbest bırakılmanın zıddına mübtelâ oldu

Burada hiçbir şeyden çekinmeden halîfenin huzurunda hakîkati söyleyen İmam-ı A‘zam’ın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

وَلَبِثُوا فِى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

25. Onlar, mağaralarında üç yüz yıl kadar kaldılar ve dokuz yıl da ilave ettiler.

“*Onlar*” îmanlı gençler *“mağaralarında”* diri oldukları hâlde uyuyarak *“üç yüz yıl kaldılar.”* Bu âyet: “***Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık.)***” (el-Kehf, 18/11) âyetinde geçen özet bilginin açıklanması mâhiyetindedir.

“Dokuz yıl da ilâve ettiler.” Burada üç yüz yıla dokuz ilâve edildiğinin belirtilmesi, bu hesaplamanın ehl-i kitabın îtikadı üzere şemsî takvime göre yapıldığına işarettir.

Arablar’a göre ise bu hesaplama kamerîdir. Üç yüz senede kamerî takvim, şemsî takvimden dokuz yıl fazla olur. Çünkü bu iki takvim arasında her yüz yılda üç yıl fark vardır. İşte bu sebeple âyette “*dokuz yıl da ilâve ettiler*” buyrulmuştur.

Şemsî yıl, güneşin bir burçtan ayrıldığı noktaya ulaşma müddetidir. Bu da 365 gün, 6 saattir. Kamerî yıl ise 12 kamerî aylardan oluşur. Bu da 354 gün, 6 saattir.

Kâşifî der ki: “Üç yüz güneş yılı, tam olarak ay yılı hesabıyla üç yüz dokuz yıl iki ay dokuz gün olur.

قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ۚ لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ اَبْصِرْ
بِهٖ وَاَسْمِعْ ۜ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَلِيٍّ ۘ وَلَا يُشْرِكُ فٖى حُكْمِهٖ
اَحَدًا ﴿٢٦﴾

26. De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O’na aittir. O’nun görmesi de, işitmesi de şâyân-ı hayrettir. Onların *(göklerde ve yerde olanların),* O’ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez.

Beğavî şöyle der: “Onların mağarada kaldıkları süre zikrettiğimiz gibidir. Eğer bu konuda seninle tartışacak olurlarsa, onlara cevap ver ve:” *“De ki: “Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir.”* yâni onların orada kaldıkları zamanı Allah daha iyi bilir. Çünkü gizlilikleri bilmek sadece O’na mahsustur. Bu sebeple şöyle buyurmuştur:; *“Göklerin ve yerin gizli bilgisi”* yâni yeryüzündekilere göre bilinmez olan hususlar sadece *“O’na âiddir. O’nun görmesi de, işitmesi de şâyan-ı hayrettir.”* Cenâb-ı Hak her mevcûdu görücüdür, hem de ne görücü! İşitilen her şeyi işiticidir, hem de ne işitici!

Bunun anlamı; Allah, görülebilen her varlığı en iyi gören ve bütün sesleri en iyi işitendir, demektir. Buradaki taaccübün gerçek anlamda olmaması, bunu Allah’a isnâd etmenin imkansızlığına binâendir. Bilakis bu, O’nun görülenler ve işitilenlere dâir ilminin idrâk edenlerin idrâkinin ötesinde olduğuna delâlet eder. Her şeyi görmekten ve işitmekten O’nu hiçbir şey engelleyemez. O’na mâni olabilecek hiçbir perde yoktur. O’nun görmesi ve işitmesine cisimlerin latif-kesif, büyük-küçük, gizli ve açık olması da mâni değildir. Herhalde burada Hak Teâlâ’nın her şeyi en iyi görür olduğunu önce zikretmesi, sadedinde olduğumuz şeyin görülenler cümlesinden olduğundandır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “*O’nun görmesi de, işitmesi de şâyân-ı hayrettir*.” Yâni O, bütün varlıkları görür ve bütün sesleri işitir. O halde sen O’nunla gör ve O’nunla işit.”

Kayserî (r.h.) şöyle der: “Allah’ın işitmesi, cem‘u’l-cem‘ makamında kelâm-ı zâtînin hakîkatiyle alâkalı ilmiyle ve cem‘ makamında a‘yân tecellîsinden ibârettir. Buradaki ayrılma zâhiren ve bâtınendir, görme (şuhûd) yoluyla değil. O’nun görmesi ise tecelli

etmesi ve ilminin görme (şuhûd) yoluyla hakîkatlara taallukundan ibarettir. O'nun kelâmı, gaybda olan bir şeyin ızhârı ve var edilmesi için irâde ve kudretin taallukundan hâsıl olan tecellîsinden ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ: "***O'nun işi, bir şey(in olmasını) istedi mi ona, sadece "ol" demektir***." (Yasin 36/82)" buyurmuştur.

"Onların" yâni göklerde ve yerde olanların *"O'ndan"* Allah Teâlâ'dan *"başka"* onların işlerini üstlenecek ve tek başına onlara yardım edecek *"bir yöneticisi yoktur."* Sanki şöyle buyrulmuştur: Onların O'ndan başka herhangi bir yöneticisi/yardımcısı yoktur. *"O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez."* Şanı yüce olan Allah, onlardan müstağnî olduğundan ezelden ebede kadar bütün hükümlerinde ulu zâtına süflî ve ulvî varlıklardan hiç birini ortak etmez.

İmam (Râzî) şöyle der: "Allah Teâlâ, Ashâb-ı Kehf'in mağarada ne kadar kaldıklarını yukarıda hikâye etmiştir. Artık onların orada kaldıkları süre budur. Kimse bunun aksini iddiâ edemez."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Gökler ve yer arasında idâre edilen, indirilen, gerçek olarak cereyan eden ve hâdis olan, gece gündüz mazharları ve sebepleri elinde ortaya çıkan bütün bu işler, Hak Teâlâ'dan başkası tarafından değiştirilmekten korunan muhkem işlerdir. Çünkü bütün bunlar Allah'ın takdir ettiği, çekip çevirdiği ve yaratılışını sağlam kıldığı takdir olunan şeylerdir. O'nun dışında hiç kimse, O'nun yok ettiğini var etmeye ve var ettiğini de yok etmeye muktedir değildir. ***"Allah, dilediğini siler, (dilediğini) bırakır."*** (er-Ra'd, 13/39) Şu halde kim olursa olsun O'na teslim ve rızânın dışında hiç kimse istediği bir şeyi izâle etmeye ya da yerinde bırakmaya kâdir değildir. Bu hususta O, hükmüne hiç kimseyi ortak etmez.

Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Mukadderâtı takdir ettim, olacak işleri düzenledim ve yaratılacaklar hakkında hükmümü verdim. Kim bunlarda benim takdîrime râzı olursa, bana kavuşuncaya kadar ben de ondan râzı olurum. Kim de benim taksîmâtımdan hoşnud olmazsa, bana kavuşuncaya kadar ben de ona buğz ederim."*[169]

Hâfız der ki:

Verilene râzı ol, kaşını çatma
Sana ve bana seçme hakkı bırakılmamıştır
Ferman dâiresinde biz teslim noktasıyız
Lütuf senin ihsan ettiğin, hüküm senin buyurduğundur

Herhangi bir işinde ve hükmünde Mevlâ'ya îtiraz etmek kula gerekmez. Kula düşen teslimiyet, rızâ ve işin sonunun nasıl olacağını düşünmeyi terk etmektir. Nitekim büyüklerden birisi Hak Teâlâ'nın lisânıyla şöyle demiştir:

"Ey nefsinden ötürü üzülen kişi, her kim olursan ol, eğer sen onu kendi gayretinle yönetme sevdasından vazgeçip nefsin idaresini (terbiyesini) bize bıraksaydın ve bizim bu husustaki tedbirimizi tartışmaksızın alıp kendi tedbîrini terk etseydin; nefsin

dizginlenmesinde bizim tedbîrimiz sana yeterdi ve rahat ederdin.”

Allah, fazlı ile bizi ve sizi böyle olanlardan eylesin. Bu söz, ancak aradan nefisle münâzaayı kaldıran seçkin büyüklerin ulaşabileceği yüce bir sözdür. Yine bu söze ancak teslimiyet ve rıza yolunda olanlar ulaşır.

Ey kişi, zamanımızda böyle seçkin insanlar nerede! Onların durumunu insanlar nasıl bilecek! Buna rağmen sen yine de çalış, umulur ki onlardan birisini bulursun da Allah’ın râzı olduğu bahtiyarlardan birisi olursun.

وَاتْلُ مَآ اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ
مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

27. Rabbinin Kitabı’ndan sana vahyedileni oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O’ndan başka bir sığınak da bulamazsın.

Kur’ân’ı tilâvet etmek, gereği ile amel etmek ve esrârına muttali olmak sûretiyle Allah’a yaklaşmak için *“Rabb’inin Kitabı’ndan,”* Kur’an’dan *“sana vahyedileni oku.”* “***Bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir***.” (Yûnus, 10/15) diyenlerin sözlerine kulak asma.

Tilâvet ile kırâat arasındaki fark şudur: Tilâvet, Kur’ân’ı ders ve üzerine vazife olarak alınan evrâd gibi sürekli okumaktır. Kırâat ise daha umûmidir. Çünkü o harfleri bir araya getirerek telaffuz etmektir ve bunda süreklilik şartı da yoktur.

“Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur.” Yâni tebdil ve tağyire Allah’tan başka hiç kimsenin gücü yetmez. Nitekim O, bu hususta şöyle buyurmuştur: ***“Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman Allah ne indirdiğini bilirken; “Sen (Allah’a) iftira ediyorsun (bu sözleri kendin uydurup Allah’a atıyorsun)” derler. Hayır, onların çokları bilmiyorlar.”*** (Nahl 16/101)

Ne kadar ararsan ara üzerinize bir bela indirdiği vakit de *“O’ndan başka bir sığınak da”* ebediyyen *“bulamazsın.”*

Şeyh, tefsirinde der ki: “Faraza onu (Kur’ân’ı) değiştirmeye yeltenirsen, Allah’ın azâbından kurtulmak için bir sığınak bulamazsın.”

Bil ki Kur’an ebediyyen değiştirilemez. Ona herhangi bir ilave yaparak ya da eksilterek bozmak da sonsuza kadar mümkün olmayacaktır. Keza bu değişmezlik onun hükümleri için de geçerlidir. Çünkü o, nazmı ve mânâsı ile birlikte gönüllerdedir. Ancak asırların değişmesiyle sadece onun ehli değişir. İlim ve amel cehâlete ve terke dönüşür. Bundan Allah Teâlâ’ya sığınırız.

İbrahim Edhem (r.h.) şöyle demiştir: “Bir gün üzerinde “beni çevir ki sana faydam dokunsun.” yazan bir taşa rastladım. Onu çevirdim, üzerinde şöyle yazıyordu: “Sen

bildiğinle amel etmiyorsun. Öyleyse bilmediğini nasıl istersin?"

Eğer cümle âlemin ilmi senin olsa
Amelsiz bir iddiâcı ve yalancı olursun

Bidatçi mutasavvıf guruplardan "İlhâmiyye" adında bir gurup vardır. Onlar ilim tahsilini ve okumayı terk ederler. "Kur'an hicâbdır, şiirler tarîkatın Kur'ân'ıdır." derler ve şiir öğrenirler. İşte böylece helâk olur giderler.

Kemâl Hucendî şöyle der:

Gönül her zaman seni Kur'an dinlemekten alıkoyuyor,
Bâtıllar gibi hak kelamdan seni usandırıyor, nedir bu haldir?

İbrahim Havvas (k.s.) şöyle demiştir: "Kalbin cilâsı ve devâsı beştir:

1. Mânâsını düşünerek Kur'an okumak,
2. Karnı (mideyi) boş tutmak,
3. Gece ibadetine kalkmak,
4. Seher vaktinde Allah'a yalvarmak,
5. Sâlihlerin meclisinde bulunmak.

Kim de nefse ağır gelen bu amellerle meşgul olmayıp şehvetine ve hevâsına uyarsa, rûhânî marazı üzere kalır. Azab ve helâkten başka nefsine bir sığınak bulamaz.

Bak ey kötü edeb sâhibi, Allah Teâlâ'dan başka sığınılacak kapı yoktur. Şu halde senin ve senin gibi nefis ve hevâsına düşkün kimselerin Kur'an'a bedel kendi uydurduğunuz şiirlerle O'nun huzuruna nasıl varacaksınız? Oysa Kur'an'ı sana Allah gönderdi ve gereği ile amel etmeni buyurdu. Allah'a yakın kılınan mukarrebûnun bile korkudan diz üstü çöktükleri günde sen ne cevab vereceksin? Nitekim **Şeyh Sa'dî** şöyle der:

O günde ki fiil ve sözden sorarlar
Ulü'l-azm peygamberlerin korkudan vücudları titrer
Bir yer ki peygamberleri dehşet yer bitirir
Senin günahların için ne özrün var, gel söyle bakalım

Bugün yapman gereken Kur'ân'ı okumayı, gereği ile amel etmeyi öğrenmek ve onun hakîkatlerine ulaşmanın yolunu bilmek için bir âlimin önünde diz çökmendir. Çünkü o, içinde bütün peygamberlerin ve Allah dostlarının ilimleri bulunan ilâhî bir nüshadır. İster yaşlı olsun ister genç, kim bu huzur sarayına girmek isterse kapı tarafından gelsin.

Hz. Ali (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Kur'ân'ı namazda kıyamda iken okuyana her harfi için yüz sevab, tahiyyatta ise elli sevab vardır. Namaz dışında abdestli olarak okuyana her harfi için yirmi beş sevab, ezbere abdestsiz okuyana ise on sevab vardır."

Dediler ki: “Kur’an tilâvetinin en efdal olanı, abdestli olarak, kıbleye doğru oturarak, bağdaş kurmadan, bir yere dayanmadan, kibirli insanların oturuşu gibi oturmadan okumaktır. Lâkin Kur’an okurken karşısında zayıf olduğu ve utandığı bir kimsenin karşısında oturduğu gibi oturmalıdır.”

---

[165]. *Kurtubi*, X, 385
[166]. *Buhârî*, Keffaret, 9; *Müslim*, Eyman, 23-24; *Nesâî*, Eyman, 43; *Müsned*, II, 275
[167]. *Münâvî*, II, 537
[168]. *Mesnevî*, I, b. 49-50
[169]. *Zebîdî*, İthâf, IX, 651

HAK, RABBIMIZ KATINDAN GELENDİR

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْۚ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ
اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَٓاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْۙ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ
نَارًاۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَاۜ وَاِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَٓاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَۜ بِئْسَ الشَّرَابُۜ وَسَٓاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًاۚ ﴿٣٠﴾
اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا
مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ
مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِۜ نِعْمَ الثَّوَابُۜ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

28. Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.

29. Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen îman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepe çevre kuşatmıştır. *(Susuzluktan)* imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fenâ bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!

30. Îman edip de güzel davranışlarda bulunanlar *(bilmelidirler ki)* biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz.

31. İşte onlara, zeminlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!

"Sabah akşam" günün evvelinde ve sonunda ettikleri duâlarla dünyalık bir şey değil sırf *"O'nun"* Allah Teâlâ'nın *"rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et."* Onlarla sohbet ve beraberlikte dâim ol. "Sabah akşam" vakitlerinden murad,

devamlılıktır. Yâni onlar bütün vakitlerde duâya devam ederler. Ya da " اَلْغَدَوةُ *el-gadât/*sabah" edilen duâdan maksad, muvaffakiyet ve kolaylık talebi için duâ etmeleri, " اَلْعَشِىُّ *el-aşiy/*akşam" edilen duâdan maksad ise o günde meydana gelen kusurlarının affı için duâ etmeleridir.

Bu âyet Mekkeli kâfirlerin reisleri Rasûlullah (s.a.)'den Suheyb, Ammâr ve Habbâb (r. anhüm) gibi fakir sahâbîleri meclisinden kovmasını istedikleri zaman nâzil olmuştur. Onlar şöyle dediler: "Nâhoş kokan bu adamları meclisinden kov. Yâni bu yünden elbise giyen, hırkalarının kokusu bizi rahatsız eden şu değersiz adamları meclisinden uzaklaştır. O zaman senin yanına gelir, otururuz. Biz müslüman olursak, diğer insanlar da müslüman olur. Bizim sana uymamıza engel olanlar sadece bunlardır. Çünkü onlar bayağı kimselerdir." Nitekim Nuh (a.s.)'ın kavmi de ondan fakir mü'minleri huzurundan kovmasını istemişler ve: ***"Sana bir sürü bayağı kimseler uymuşken, biz sana inanır mıyız?"*** (eş-Şuarâ, 26/111) demişlerdi. Ancak Allah Teâlâ, kâfirlerden bir topluluğun inanmasına karşılık fakir mü'minlerin peygamberin huzurundan kovulmasına izin vermedi.

Eğer denirse ki: "Ehem yâni daha önemli olan, mühimme tercih edilir. Fakir müslümanların huzurdan uzaklaştırılması, sadece onlar için onur kırıcı olur ve bu az bir zarardır. Oysa onları peygamberin huzurundan kovmamak, berikilerin küfür üzere kalmalarına sebep olur. Bu ise daha büyük bir zarardır." Buna şöyle cevap veririz: Kim fakirlerle aynı mecliste bulunmaktan çekinerek îmân etmekten yüz çevirirse; bu kimsenin isteği yerine getirilerek inanmış olsa bile gerçekten îman etmiş olmaz. Bu ancak çirkin bir münafıklık olur ki ona iltifat etmemek gerekir." **İmam (Râzî)**'nin tefsirinde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Peygamberlik, şanı yüce bir vazifedir. Eğer Rasûlullah (s.a.) kesin olmayan bir husus için onları kovsaydı bu O'nun yüce şanına nisbetle büyük bir günah olurdu. Hem de bu kabil bir kovma ancak kralların ve zâhir ehlinin büyüklerinin işidir. Din büyükleri ise bâtınlara ve sırlara bakarak böyle durumlara düşmekten kaçınırlar.

Âyetteki "vech" rızâdan mecazdır. Yüz ile rızâ arasında şu münâsebet vardır. Kişinin hoşnutluğu da kızgınlığı da yüzünden belli olur. *Telvîh* hâşiyesi olan, *el-Hevâşi'l-Huseyniyye*'de böyle denilmektedir.

Ey Muhammed *"Dünya hayatının süsünü isteyerek"* zenginlerle, soylularla ve dünya ehli ile oturmayı arzu ederek *"gözlerini onlardan çevirme."* Yâni, bakışın onlardan başkasına geçmesin, onları bırakıp başkasına bakma.

Kâşifî der ki: "Gerektir ki senin gözlerin onlardan geçmeye." Burada yasak gözlere olsa da esas kasdedilen gözlerin sâhibidir. Yâni Rasûlullah (s.a.)'in zenginlerin gösterişli kıyafetlerine tamah ederek, gösterişsiz ve eski elbiseler giyen fukarâ müslümanları küçük görmesi yasaklanmaktadır.

Zünnûn (r.h.) şöyle demiştir: "Burada Allah Teâlâ Rasûlullah (s.a.)'e hitâb etmekte

ve onu (âdetâ) azarlayarak şöyle buyurmaktadır: "Bize karşı nefsiyle, rûhuyla ve kalbiyle sabredenlere sen de sabret. Onlar sabah akşam bizim huzûrumuzdan ayrılmazlar. Kim bizim huzûrumuzdan ayrılmazsa, artık senin de ona sabretmen ve ondan ayrılmaman gerekir. Bir an bile gözünü benden ayırmayandan, senin de gözünü ondan ayırmaman doğru olan bir gerçektir. Bu onların dünyadaki mükâfâtıdır.

Burada ziynetin/süsün dünya hayatına izâfe edilmesi, onu küçümsemek ve ondan nefret ettirmek içindir.

Kâşifî der ki: "Bilmen gerekir ki Peygamber Efendimiz asla dünyaya ve ziynetine meyletmemiştir. Belki âyetin mânâsı şöyledir: 'Dünyanın ziynetine meyleden kimse gibi amel eyleme.' Dünyaya meyleden kimse ise fakirlerden yüz çevirir ve zenginlere ikbâl gösterir."

*Zübdetü't-tefâsîr'*de şöyle der: "Âyetteki " تُرِيدُ *türîdü*" lafzı, istikbâle yöneltilmiş bir hâldir. Yoksa Nebî (a.s.)'ın dünya ziynetini istediğini belirten bir hüküm değildir. Oysa O (s.a.) dünyadan, süslerinden ve (fakir müslümanları bırakıp da kâfir) zenginlerle oturmaktan sakındırmıştır. Nitekim Nebi (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ölülerle oturmayın"*[170] Yâni (gösteriş düşkünü îmânsız) zenginlerle oturmayın.

"Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız," Gaflet, insanın işlerin hakîkatine vâkıf olmasını önleyen bir mânâdır. Yâni, kalbini ilk fıtratı üzere zikirden gâfil ve Kureyş'in ileri gelenleri gibi tevhîde kapalı kıldığımız demektir.

"kötü arzularına uymuş" Hevâ, nefsin arzusu demektir. Bir şeyi sevmek, arzu etmek anlamında bir masdardır. Sonra ister övülen, ister yerilen bütün istek ve arzulara bu isim verilmiştir. Daha sonra ise çoğunlukla övülmeyen arzular için söylenir olmuştur. Nitekim bir kimse yermek istendiği zaman: "Filan hevâsına uydu" denir. Kasden sünnetten sapan kişiye de: "Filanca, hevâ ehlindendir." denir. Hâsılı hevâ nefsin arzularına yönelmesi ve şer'an hoş görülmeyen şeylerden tat almasıdır.

Âlimler şöyle derler: Kulun yaptığı işin nefsine nisbet edilmesi, onun kudretine bitişik olmasına binâen câizdir. İşte âyetteki "*kötü arzularına uymuş*" ifâdesi bu kabildendir. Allah Teâlâ'ya nisbet edilmesi ise o fiilin yaratıcı olması bakımındandır. Âyetteki "*Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız*" ifâdesi de bu kabildendir.

"Ve işi gücü aşırılık olan" yâni hakk ve doğru olanın önüne geçip onları arkasına atan *"kimseye"* fakirleri meclisinden kovmak husûsunda *"boyun eğme."*

el-Kâmûs'ta der ki: " اَلْفُرُوطْ *el-Fürut*" Zulüm, haksızlık yapmak ve bu konuda haddi aşmak demektir." Diğer atları geride bırakıp öne geçen ata da " فَرَاسٌ فُرُوطْ *Ferasün fürut*" denir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Hevâya uyma konusunda "*işi gücü"* helâk ve hüsran olan kimseye uyma. Âyette şu husûsa tenbih vardır: Onları bu istîdâda sevk eden şey, kalblerini Allah'ın zikrinden gafil kılmaları, bâkî olan Hakk'ı bırakıp fânî olan bâtıl ile meşgul etmeleridir. Âyette şuna da dikkat çekilmektedir: Şeref ve îtibar nefsi süslemede, kalbi tasfiyede ve içi yani serâir: temizlemededir, yoksa cesedi süslemekte,

sûretin ve dış görüntünün güzel olmasında değildir.

Hâfız şöyle der:

Hakîkat yolcuları yarım arpaya bile almazlar
Hünerden yoksun kimsenin atlas libâsını

Câmî (k.s.) ise der ki:

Sûretin noksanlığından mânâ ehline ne gam!
Canı Rum'dan (beyaz) olanın, teni Habeş'ten (siyah) olsa ne zarar

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Allah sizin sûretinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat kalblerinize ve amellerinize nazar eder."*[171] Yâni sizin kalbleriniz ve amelleriniz sâlih ise mutlaka makbûl ve mûteber olursunuz. İster güzel sûretleriniz ve değerli mallarınız olsun, ister olmasın. Aksi halde makbûl ve mûteber olmazsınız. İşte zâhirde ve bâtında hüküm böyledir. Anla!

Rivâyet olunur ki Allah Teâlâ, İbrâhim (a.s.)'ı dost edindiği vakit melekler: "Ey Rabbimiz, onun nefis, mal, evlad ve kadınlarla meşguliyeti varken sana dost olması nasıl uygun olur?" dediler. Bunun üzerine Hak Teâlâ: "Ben, kulumun sûretine ve malına bakmam. Aksine onun kalbine ve ameline bakarım. Benim dostum da benden başkasına muhabbet beslemez. İsterseniz onu sınayın!" buyurdu.

Bundan sonra Cebrail (a.s.), Hz. İbrahim'in yanına geldi. İbrahim (a.s.)'ın avlanmak ve koyun sürülerini gözetlemek üzere on iki köpeği vardı. Dünyanın değersizliğini ve hakirliğini göstermek için köpeklerinin halkasını altından yaptırmıştı. Cibril ona selam verdi ve:

"Bunlar kimin?" dedi.

İbrâhim (a.s.):

"Bunlar Allah'ındır, ancak şu anda benim elimde bulunuyor." dedi. Cebrâil (a.s.):

"Onlardan birini bana satar mısın?" dedi. İbrâhim (a.s.):

"Bir kere Allah'ı zikret, sürünün üçte biri senin olsun." dedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.):

" سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَ الرُّوحِ *Sübbûhun kuddûsün Rabb'ül-melâiketi ve'r-rûh* Meleklerin ve rûhun Rabbi yücedir, ben onu tesbîh ederim" dedi. Hz. İbrahim de sürünün üçte birini ona verdi ve şöyle dedi: "İkinci defa Allah'ı zikret ve üçte birini daha al. Üçüncü kez zikredersen, çobanları ve köpekleriyle birlikte tamamını alırsın. Dördüncü defa zikredersen, ben de senin kölen olurum."

Aralarında geçen bu konuşmadan sonra Allah Teâlâ ona:

"Ey Cebrail, dostumu nasıl buldun?" diye sordu.

Cebrâil (a.s.):
“Evet bu kul senin gerçek dostundur yâ Rabbi.” diye cevap verdi. Daha sonra Hz. İbrâhim çobanlara hitaben:
“Koyunları, bu arkadaşımın ardından sürün.” dedi.
Cebrail (a.s.):
“Benim bunlara ihtiyacım yok.” dedi ve kendini tanıttı.
İbrahim (a.s.) ise:
“Ben Allah’ın dostuyum. Bağışladığım malı geri almam” dedi.
Bunun üzerine Allah Teâlâ: İbrahim (a.s.)’a koyunları satıp parası ile arazi ve mülk almasını, onları da vakf etmesini buyurdu.
İşte Halilullah Hz. İbrahim’in vakıfları ve onun kabri üzerinde yenilen yemekler bu vakıflardan gelen gelirlerdendir.

Bilesin ki Allah’ı zikretmenin kıymetini ancak büyükler bilir. Görmez misin Hz. Halîlullah Allah’ı zikredip O’na gereğince hürmet edene bütün malını bağışladıktan sonra nasıl nefsini de fedâ ediyor. Şu halde Hak yolunun âşıkları, Kadir-i Mutlak olan Yaratıcı’nın zikrine koşsunlar. Çünkü kalblerin cilâsı gaybları çok iyi bilen Allah’ın zikriyledir.
Şeyh Mağribî (k.s.) der ki:

Gerçi cânânın yanağı aksetsin diye ayna tutarsın
Eğer dâimâ kirli paslı ayna tutarsan bunun ne faydası olur
Gel tevhid cilâsıyla aynadan temizle
Şirk tozunu ki o aynayı kir pas eder

Tahkik ehli şöyle der: “Lâ ilâhe illallah” kelime-i tevhîdini bir kâfir söylese bu kelime ondan küfrün zulmetini giderir ve kalbine tevhîdin nûrunu yerleştirir. Mü’min bu kelimeyi söylese bu söz ondan nefsin karanlıklarını giderir ve kalbinde vahdâniyet nûrunu parlatır. Eğer kişi bu kelimeyi günde bin defa söylese bu onu her söyleyişinde bir öncekinde nâil olmadığı bir dereceye ulaştırır. Çünkü ilm-i billah Allah’ı bilmek makamı sonsuza kadar tükenmez.
Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah’ın anıldığı zikir halkasında bir saat oturman, bin saat (nâfile) ibadet etmenden hayırlıdır.*”[172] Nitekim **Hz. Hüdâyî** (k.s.)’un *Mecâlis*’inde böyle geçmektedir.
Zikir, kişiyi zikredilenin huzuruna ve nur makamında onu müşâhedeye ulaştırır.
Celâleddîn Rûmî (k.s.) der ki:

İnsan gözden ibarettir. Geri kalanı bir deridir.
Göz de, dostu gören göze derler.

Allah’ım bizi cemâlinin nûruna nazar edenlerden ve sana vâsıl olma şerefiyle şereflenenlerden kıl.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا
أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا
يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ
مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

29. Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen îman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepe çevre kuşatmıştır. *(Susuzluktan)* imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fenâ bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!

Ey Muhammed (a.s.), nefislerinin arzularına uyan şu gafillere *“de ki; Hak, Rabbinizdendir.”* Allah tarafındandır, hevâ ve hevesin gerektirdiği değil. Çünkü hevânın gerektirdiği bâtıldır. Ya da bu bana vahyedilen Rabb’inizden olan haktır. Hak gelmiş, artık illetler/mâzeretler ortadan kalkmıştır. O halde kendiniz için dilediğiniz kurtuluş ya da helâk yolundan birini seçmekten başka yapacağınız bir şey kalmamıştır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Müjdeleme, korkutup uyarma, saâdet ehlinin yollarına sülûk ve şakâvet ashâbının helâk olduğu yerlerden korunmayı açıklama husûsunda *“Hak, Rabb’iniz katındandır.” “Öyle ise”* saâdet ehlinin nefislerinden *“dileyen îman etsin,”* şakâvet ehli olanların kalplerinden *“dileyen inkâr etsin”*

el-İrşâd’da şöyle der: “*Öyle ise dileyen”* diğer mü’minler gibi *“îman etsin,”* neredeyse ileri sürmek için uygun olmayan bahaneler göstermesin *“dileyen inkâr etsin.*” Îman edenin îmânı ve inkâr edenin inkârı beni ilgilendirmez. Hak açıkça belli olup iş bütün yönleriyle açıklığa kavuştuktan sonra sizin îman etmenizi umup hevânıza uyarak samimi mü’minleri kovamam. Bu bir muhayyer bırakma değil, tehdid ve korkutmadır.

Bu ifâde ile kasdedilen şudur: Allah Teâlâ’ya sizin inanmanız fayda sağlamaz, inkâr etmeniz de zarar vermez. Şu halde dilerseniz îmân edin, dilerseniz inkâr edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki Allah size azâb edecektir. Îman ederseniz bilin ki O sizi mükâfâtlandıracaktır. Nitekim *el-Es’iletül-Mukhime*’de böyle denilmektedir.

Allah Teâlâ: “***Eğer inkâr ederseniz bilin ki Allah sizden müstağnîdir***” yâni sizin îmânınıza muhtaç değildir. Her ne kadar bazıları hakkındaki irâdesi buna taalluk etse de “***Kullarının inkârından hoşnud olmaz.***” Yâni O’nun sonsuz rahmeti, küfür sebebiyle kullarının zarar görmesinden hoşnud olmaz. “***Eğer***” Allah’a “***şükrederseniz***” ve îman ederseniz “***sizden***” şükrünüzden “***hoşnut olur.***” (ez-Zümer, 39/7)

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Kim îmânı tercih ederse, bütün güç ve irâdesini îmânı elde etme yönünde sarf etsin: Bu da Allah katından gelenleri bütün kalbiyle tasdik etmekten ibarettir. Kim de îmânın yokluğunu isterse onu tercih etsin. Bunların her ikisine de aldırmam."

Burada kulun îmânında da inkârında da seçimi ve tercihi olduğuna delâlet vardır. Îman ve inkâr Allah'ın yaratması ve kulun fiilinin birlikte olmasıyla gerçekleşen iki fiildir. Mesela namaz, oruç gibi ihtiyârî fiilleri de böyledir. Çünkü bu fiillerden her biri Allah'ın var etmesi ve kulun kesbinin bir araya gelmesi ile olmaktadır. Bu cebir ve kadercilik arasındaki hak yoldur. Eğer böyle olmasaydı, yaptıklarından ötürü kullar hakkında şu ilâhî tehdid vârid olmazdı:

"Şüphesiz biz," kendilerine küfrü seçip onu îmâna tercih ederek kendilerine zulmeden *"zâlimlere öyle"* büyük ve hayret verici *"bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepe çevre kuşatmıştır."* Âyette ateşin onları kuşatması, adeta kendilerini örten bir çadıra benzetilmiştir. *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "*es-Sürâdik*" çadırın etrafını tavansız olarak çevreleyen duvarlar, demektir. **Ebû Saîd** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Cehennem ateşini çevreleyen çadırlar, dört kesif duvardır. Her duvar kırk yıllık yoldur."*[173]

"(Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar" eğer susuzluktan feryad ederlerse *"imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan"* kızartıp yakan, eritilmiş demir (lav) gibi kızgın *"bir su ile cevap verilir."*

Bu ifâde başka türlü de tefsir edilmiştir. Âyetteki üslub, onları küçümseyip azarlamak için seçilmiştir. Yâni ateşin harareti ile su talep ettikleri vakit onlara su yerine kızgın maden eriyiği verilir. Onu içmeye başladıkları vakit harâretinden dolayı yüzleri haşlanır. O, Nebî (a.s.)'ın da buyurduğu gibi "*zeytin yağı tortusu gibi*"[174] simsiyahtır. Kişi o simsiyah ve galîz içeceğe yaklaşınca onun harâretinden yüzünün derisi dökülür.

İşte bu şekilde tavsif edilen bu su: *"Ne fenâ bir içecek"* cehennem ehlinin maksadı bu şekilde hararetini yatıştırmak olduğu halde, yukarıda tavsîf edilen içecek onları iyice yakar. *"Ve"* cehennem de *"ne kötü bir kalma yeri!"* Yâni, ne kötü yaslanma yeri ve ne kötü mekândır. " اَلْاِرْتِفَاقُ *el-İrtifâk*"ın asıl mânâsı, dirseği yanağın altına dayamak demekir. Böyle bir şeyin cehennemde olması ne mümkün! Bu ifâde (31. âyette gelecek olan) "*ne güzel kalma yeri*" kavlinin mukabilidir.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: "Dirseğe dayanmak, istirahat için olduğu gibi bazen şaşkınlık ve hüzün için de olur. Ancak burada birincisinin olmadığı müsellem olduğuna göre bir anlam karışıklığı söz konusu değildir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Ancak bununla gerçek anlamda dayanma kasdedilmez. Belki burada kasdedilen menzildir. Çünkü onların menzili, cehennem olduğu için istirahat edilecek bir yer değildir. Ondan Allah'a sığınırız.

Şu halde mü'mine düşen, zulüm ve günahlardan sakınmak ve bunlarda ısrar etmemektir. Kişi günahlarından hemen istiğfar etmeli, pişman olmalıdır. Dâimâ tevhid

ve ezkâr ile meşgul olmalıdır: Aksi halde sefer (âhiret yolculuğu) uzaktır ve cehennemin ateşi de pek şiddetlidir. Onun suyu irin ve maden eriyiğidir. Bukağısı da demirdendir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Cehennem ehlinin azâb bakımından en hafif olanının ayaklarına demirden ayakkabılar giydirilip ayakkabıların harâretinden beyni kaynar*."[175]

Mâlik b. Dînar'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Bir gün toprakla oynayan bir çocuğa rastladım. Bazen gülüyor, bazen ağlıyordu. Ona selam vermek istediğimde nefsim beni engelledi. Nefsime: "Ey nefis, Peygamber (a.s.) büyük küçük ayırmaksızın herkese selam verirdi." dedim ve çocuğa selam verdim. O da bana:

"Allah'ın selâmı ve rahmeti senin de üzerine olsun, ey Malik!" diye karşılık verdi.

"Beni nereden tanıyorsun?" dedim. O da:

"Rûhum, rûhuna melekût âleminde ülfet etti de ölümsüz olan diri Allah seni bana tanıttı." dedi.

"Nefisle akıl arasındaki fark nedir?" dedim. O da:

"Nefis, seni bana ilk önce selam vermekten alıkoyandır. Akıl ise, seni buna teşvik edendir." diye cevap verdi.

"Niçin toprakla oynuyorsun?" diye sordum.

"Çünkü biz ondan yaratıldık ve yine onun bağrına döneceğiz." dedi.

"Bazen gülüp bazen ağlamanın sebebi nedir?" diye sordum.

"Rabb'imin azâbını hatırlayınca ağlar, rahmetini hatırlayınca gülerim." dedi.

"Ey çocuk, senin ne günahın var da ağlıyorsun? Çünkü sen henüz mükellef bile değilsin." dedim. O da:

"Böyle söyleme; Çünkü anneme bakıyorum, büyük odunları küçüklerle tutuşturuyor." dedi." Bundan ibret almak lazım.

Mesnevî der ki:

Ne görünüşte bir ibadetin var,
Ne içinde gizli bir iyilik niyeti.
Ne geceleri münâcâtta bulundun, namaz kıldın;
Ne gündüzleri haramdan çekindin oruç tuttun!
Ne kimseyi incitmemek için dilini tuttun,
Ne ibretle önüne ardına baktın.
Önünde ölüm anlayışı ile can çekişmeden,
Ardında dostlarının ölümünden başka ne var ki?
Ne zulmünle yana yakıla coşarak bir tövbe ettin,
Ne ağlayıp sızlandın ey buğday gösterip arpa satan âdi adam!

Terazin eğriydi; mükâfat terazisinin doğru olmasını beklersin?
Hıyânette sol ayak kesilmiştin, nasıl da terazin sağ yanından gelir?
A boyu bükülmüş, mükâfat ve mücazat, gölge gibidir,
Elbet gölgen de önüne iki büklüm düşecek.

Yezîd Rakkâşî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Bir gün Cebrail (a.s.) rengi değişmiş bir halde Rasûlullah (s.a.)'in huzûruna geldi. Nebi (a.s.):

"*Ey Cebrâil, bana ne oluyor ki seni rengi değişmiş halde görüyorum?*" buyurdu.

Cebrail (a.s.):

"Ey Muhammed! Sana Allah'ın, ateşi üfleyenlere emir verdiği saatte geldim de ondan." dedi.

Rasûlullah (s.a.):

"*Cehennemi bana anlat*." dedi.

Cebrâil (a.s.) şu karşılığı verdi:

"Ey Muhammed (a.s.), Allah Teâlâ cehennemi yarattığı vakit onu yedi tabaka kıldı. Bunların en hafif olanında ateşten yetmiş milyon dağ, her dağda ateşten yetmiş milyon vâdî, her vâdîde ateşten yetmiş milyon ev, her evde ateşten yetmiş milyon sandık ve her sandıkta da yetmiş milyon azâb çeşidi vardır."[176]

En ehven tabakası böyle olan cehennemden Allah'a sığınırız. Bu rivâyet *Mişkâtü'l-envâr'*da geçmektedir. Bu rivâyet mübâlağaya yorulmamalıdır, aksine hakîkatin ta kendisidir. Çünkü tavsif edilen azâb, cennet nimetlerinin mukabilidir. Azab da nimetler de akıl dâiresinin dışındadır. Şu halde akıllı kişiye gereken, ancak teslim olmak ve azâbı gerektirecek hallerden sakınmaktır.

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ
عَمَلًا ۚ ﴿٣٠﴾

30. Îman edip de güzel davranışlarda bulunanlar *(bilmelidirler ki)* biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz.

"Îman edip de güzel davranışlarda bulunanlar" kalbin amelini ve onun gereklerini yerine getirmeyi bir araya getirenler bilmelidirler ki *" biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz."*

"اَلصَّالِحَاتُ *es-Sâlihat*", sâliha'nın çoğuludur. Esâsen sıfattır, ancak çoğunlukla şerîatın güzel gördüğü ameller için kullanılır olmuştur. Bu durumda onun vasıflanana (mevsûf) ihtiyacı kalmamıştır. Bu kelimenin benzeri Allah'a yaklaşmaya vesîle olan şeyler hakkında "el-hasene" kelimesidir.

"اَلْاَجْرُ *el-Ecr*", yapılan işin karşılığı demektir. Burada sevâbın ilimle değil ancak amel ile kazanıldığını vurgulamak üzere zamir yerine "amelen" lafzı açıkça getirilmiştir.

Çünkü mânevî dereceler ve Allah katındaki izzet ancak amelle kazanılır. Nitekim kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Cennete benim lütfumla girin. Onu da amellerinize göre paylaşın.*”[177]

Berâ b. Âzib (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Veda haccında Rasûlullah (s.a.) Arafat’ta devesi üzerinde iken bir bedevî kalkıp: “Ben öğrenmek isteyen bir adamım. Bana: “*Îman edip de güzel davranışlarda bulunanlar (bilmelidirler ki) biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz*” âyeti hakkında bilgi ver.” dedi. Rasûlullah (s.a.):

“*Ey a‘rabî, sen bu âyette bahsedilenlerden uzakta değilsin, onlar da senin uzağında değiller. Onlar dört kişidir. Onlar şu yanımda duran Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali’dir. (r.anhüm.) Kavmine, bu âyetin işte bu dördü hakkında nâzil olduğunu bildir.*” Bu rivâyeti **İmam Süheylî** “*Kitâbü’t-Ta‘rîf ve’l-i‘lâm*’da zikretmiştir.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا
مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ
مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۚ نِعْمَ الثَّوَابُ ۚ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

31. İşte onlara, zeminlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!

“İşte onlara,” yukarıda belirtilen yüce sıfatları hâiz olanlara *“zeminlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır.”* **İmam (Râzî)** şöyle der: “Lügatte “adn”, ikâmet demektir. Bu takdirde âyetin anlamının “onlar için ikâmet cennetleri vardır” şeklinde olması câiz olur. “Adn” kelimesinin cennetteki muayyen bir yerin adı olması da câizdir. Burası cennetin ortası ve en şerefli yeridir. Âyette geçen “cennât (cennetler)” lafzı çoğuldur. Burada kasdedilenin ***“Rabb’inin makamından korkan kimseye iki cennet var.”*** (er-Rahman, 55/46) ve ***“Bu ikisinin ötesinde iki cennet daha var.”*** (er-Rahman, 55/62) âyetlerinde bahsedilen cennetler olması mümkündür. Yine bu cennetlerin her mükellefin derecesine göre nasîbine düşen bir cennet olması mümkündür.

Cennetlerin zeminlerinden şarap, süt, bal ve tatlı su ırmakları vardır. Çünkü dünyada en değerli bahçeler, içlerinden ırmaklar akan bahçelerdir.

“Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler;”

Bahru’l-ulûm’da der ki: “ أَسَاوِرَ *Esâvir* (bilezikler)” kelimesinin nekre oluşu, çokluk ve tâzim içindir.”

Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: “Cennet ehlinden her biri, üçer bilezik takacak.

Bunlardan biri altın, biri gümüş ve biri de inci ve yakuttandır. Onlar bu bilezikleri ya ardarda takacaklar ya da dünyada kadınların yaptıkları gibi hepsini bir arada takacaklardır."

Büyüklerden biri şöyle der: "Cennet ehli, zâtî tevhîdin hakîkatlerinden ve aynî ahadî tecellîlerin mânâlarından türlü hullelerle süslenirler. Onların süslendikleri altın ziynetler zâtî olanlardır. Gümüşler ise nûrânî sıfatlardır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: ***"Gümüş bilezikler takınmışlardır."*** (el-İnsan, 76/21)

"ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler." Çünkü yeşil, renklerin en güzeli, en hoşu ve Allah'a en sevimli olanıdır. İpek kumaşın incesine " سُنْدُسٍ *sündüs*", kalın olanına ise " إِسْتَبْرَقٍ *istebrak*" denir. Dibac, dokuması ve dolgusu ibrişim olan elbiseye denir. İpek kumaşın bu iki çeşidini giymeyi nefis arzu ettiği ve göze hoş göründüğü için burada bir arada zikredilmiştir.

Bil ki dünya ehlinin giyimi, ya süslenmek için takılar ya da örtünmek için giyilen elbiselerdir. Süslenmek için takılan takılar hakkında Allah Teâlâ: *"Orada altın bileziklerle bezenirler."* buyurmuştur. Örtünme için olan giyecekler hakkında ise *"ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler."* buyurmuştur.

Eğer "Allah Teâlâ bezeme husûsunda fâilinin belirtilmediği bir fiille " يُحَلَّوْنَ *yuhallevne* (bezenirler)" buyurmuştur. Halbuki bezeyen Allah ya da melekler. İnce ve kalın ipek hakkında ise giymeyi onlara isnâd ederek " يَلْبَسُونَ *yelbesune* (giyecekler)" buyurmuştur. Bunun sebebi nedir?" diye sorulursa, buna şöyle cevap veririz: Giymenin ilâhî vaad gereği onların amelleri ile hak ettiklerine, bezenmenin ise Allah'ın onlara vaad ettiğinden ziyadesini ikram edeceğine işaret olması mümkündür. Yine '*bezenirler*' ifâdesinde bunun onlara olan ikram olduğu ve bu bezemeyi onlara başkasının yaptığı ve böylece onları süsleyecekleri beyan edilmektedir. Giyinmek ise böyle değildir. Çünkü, şerefli olan da, hakir olanda elbise giyecektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Örtünmek için olan elbiseyi sultan bile olsa herkes kendi giyer. Onun için bu fiil kendisine isnad edilmiştir. Ziynet elbisesini ise sultanlar ve gelinler de olduğu üzere genellikle başkası bezer ve giydirir. Bu yüzden tâzim ve ikram kabilinden başkalarına isnad edilir.

"Koltukları üzerine yaslanırlar" " أَرَائِك *erâik* (koltuklar)", " أَرِيكَة *erîke*'nin çoğuludur. Gelin odasındaki sedir demektir. Burada " اَلْاِتِّكَاءِ *el-ittikâ* (yaslanma)" özel olarak zikredilmiştir. Çünkü o, nimete erenlerin ve kralların koltuklarına oturma tarzıdır.

İbn Atâ, der ki: "Onlar rahmet meydanlarında ve kuds bahçelerinde ünsiyet koltuklarına yaslanmışlardır. Onlar vuslat bahçelerinde her halükârda sizi müşâhede etmektedirler."

Burada işaret olunan Adn cennetleri ve onlardaki nimetler *"Ne güzel karşılık"* "Sevâb", tâatin karşılığıdır *"ve ne güzel kalma yeri!"* Yâni bu koltuklar yaslanmak için ne güzel dayanak ve istirahat etmek için ne güzel menzildir.

Bilesin ki burada söylenenler cennetin güzelliklerini anlatma ve oradaki nimetleri

vasfetme kabilinden değildir. Ancak bunlar, oraya girmek için nasıl hazırlanmak gerektiğini târif mâhiyetindedir. Cennete girmeye vesîle olan işlerin başında sâlih ameller vardır. Bunlar da sırf Allah için olan namaz, oruç ve sâir hayırlı amellerdir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Kıyâmet günü cennet pazarı kurulur
Mertebeler iyi amellere göre verilir
O kimse ki güzel ameli çoktur
Hakk'ın dergâhında derecesi yüksektir
Oraya götürdüğün sermaye kadar mal alırsın
Eğer müflis isen o zaman mahcub olursun
O öyle kalabalık bir pazardır ki
Eli boş olanın gönlü perişan olur

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Îman ve amel ehli için amellerinin sâlih ve güzel oluşuna uygun bir mükâfât vardır. Sâlih amellerden bazısı ile cennete ve onun köşklerine seyr mümkündür. Bunlar şerîata uygun olarak sâlih niyetle bedenle yapılan tâat ve ibadetlerdir. Sâlih amellerden bâzısı ile de Allah'a seyr mümkün olur. Bunlar da kalbî ibadetlerdir. Sıdk ile Hakk'ı taleb etmek, tevhidde ihlâs, dünyayı terk etmek, Allah'tan gayrısından yüz çevirmek, bütünüyle Allah'a yönelmek; kâmil ve mükemmil, sâlih ve Hakk'a vâsıl eden bir şeyhe irâdeyi teslim ile eteğine sımsıkı sarılmak ve boş temennîlere aldanmamak gibi. Çünkü arpa eken, buğday biçemez.

Hikâye edilir ki Belh'te adamın biri kölesine buğday ekmesini emretti. O da arpa ekti. Hasad vaktinde durumu görünce bunun sebebini sordu. Köle: "Buğday biteceğini umarak arpa ekmiştim." dedi. Efendi şöyle dedi: "Ey ahmak, hiç sen arpa ekip de buğday hasad eden gördün mü?" Bunun üzerine köle şu cevabı verdi: "O halde sen Allah'a isyan edip dururken O'nun rahmetine nâil olmayı nasıl umarsın?"

Herkes ne ektiyse sonunda onu biçer

Bilmez misin ki dünya âhiretin tarlasıdır. Hz. **Celâleddîn Rûmî** (k.s.) şöyle der:

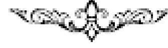
Sen inanmazsan da bunu herkes bilir.
Ne ekersen bir gün gelir, onu biçersin.

Bunun üzerine adam tevbe etti ve kendisine bu anlamlı cevabı veren kölesini âzâd etti.

Allah, kimi gaflet uykusundan uyandırırsa, o Allah'ı bilir ve O'nun rızâsını tahsîle

çalışır. Ârifin mertebesi, âbidden üstündür. Kevnî kerâmetlerin değeri yoktur. **Ebû Bekir Sıddîk** (r.a.)'ın diğer sahâbeden (r.anhüm) üstün olduğu sâbit olduğu halde ve hatta onun hakkında: "*Allah cennet ehline umûmen, Ebû Bekir'e ise husûsen tecellî edecektir.*"[178] denildiği halde ondan sâdır olan herhangi bir kerâmet nakledilmemiştir. Ona olan bu tecellî Allah'ın kendisine verdiği ilmî kerâmetler ve onların hakîkatlerine en güzel bir sûrette ermesindendir. İlmî kerâmetlere erenlere dünyada hemen verilen kalbî cennet vardır.

---

[170]. *Deylemî*, Hadis no: 7466
[171]. *Müslim*, Birr, 33; *İbn Mâce*, Zühd, 9; *Müsned*, II, 285, 539
[172]. Bk. *Deylemî*, hadis, no: 2575
[173]. *Tirmizî*, Cehennem, 4; *Müsned*, III, 29
[174]. *Tirmizî*, Cehennem, 4; Tefsir, (70); *Müsned*, III, 71
[175]. *Buhârî*, Rikak, 51; *Müslim*, Îmân, 363; *Tirmizî*, Cehennem, 12; *Nesâî*, İstiaze, 62; *Müsned*, IV, 271, 274
[176]. *Münzirî*, Terğib, 418
[177]. *Süyûtî*, ed-Dürru'l-mensûr, III, 599
[178]. *Aclûnî*, I, 285

ŞU İKİ ADAMI
MİSAL OLARAK ANLAT

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ
وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ
اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ
ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾
وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ هٰذِهِ اَبَدًا ﴿٣٥﴾
وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّ۪ى لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا
مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾

32. Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik.
33. İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fışkırtmıştık.
34. Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm."
35. *(Böyle gurur ve kibirle)* kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun, hiçbir zaman yok olacağını sanmam."
36. "Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum. Şâyet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, *(orada)* bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum."

"Onlara şu iki adamı misal olarak anlat;" Yâni, ey Muhammed, Allah'ın nimetleri içinde yüzen kâfirlerle, fakirliğin sıkıntılarına göğüs geren mü'minlere şu iki adamı misal olarak anlat! Burada söz konusu olan kişiler ya hayâlî iki adamdır ya da İsrâiloğulları'ndan iki kardeştir.

Celâleyn Tefsîri'nde şöyle der: Âyette İsrâiloğulları'ndan bir kralın iki oğlu kastedilmektedir. **Ebû Hayyân** der ki: "(34.) âyetteki "*arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi*" ifâdesinden onların kardeş olmadıkları anlaşılmaktadır."

Fakir (**Bursevî**) der ki; "Bu ifâde kelâmın aslını gözden kaçırmak demektir. Çünkü onlara "racüleyn (iki adam)" denilmesi bir kardeşin diğerine "arkadaş" demesine mâni değildir. Yine kâfir olan kardeşin, müslüman olanın elinden tutup bahçelerini ona

göstermesi ve daha sonraki sözleri bizim iddiâmızı doğrular mahiyettedir. Çünkü bu beraberlik/arkadaşlık kardeş olmalarına ters düşmez. Çünkü kardeşlik ve arkadaşlığın her ikisi de özel vasıflardır.

Derler ki: Bu iki kardeşten biri mü’mindi ve adı Yehûda idi. Diğeri kâfirdi ve adı Kutrus’tu. Onlara babalarından 8.000 dinar miras kaldı ve onu aralarında paylaştılar.

Kâfir olan, hissesine düşen miktarın bin dinarı ile bir arazi satın aldı. Bin dinarı ile bir mâlikâne yaptırdı. Bin dinarı ile evlendi. Kalan bin dinarı ile de hizmetçiler tuttu ve çeşitli eşyalar aldı.

Mü’min olan: “Allah’ım, kardeşim bin dinara bir arazi satın aldı. Ben de bin dinara senden cennette bir yer almak isterim.” dedi ve bu niyetle bin dinarı tasadduk etti. “Kardeşim bin dinara bir mâlikâne yaptırdı, ben de bu miktarı senin yolunda sarf ederek cennette bir köşk sâhibi olmak isterim” dedi ve onu da tasadduk etti. “Allahım! Kardeşim bin dinara bir kadınla evlendi. Ben de cennette hûrilere nâil olmayı ümid ederek bu miktarı tasadduk ediyorum” dedi ve bin dinarı da fakirlere dağıttı. Sonra: “Allah’ım, kardeşim bin dinara kıymetli eşyalar satın aldı ve hizmetçiler tuttu. Ben de bununla senden ***“cennet ehlinin etrafında saçılmış inciler gibi dolaşan ölümsüz gençler”*** (bk. el-İnsan, 76/19) satın almak isterim” dedi ve onu da Allah yolunda sarf etti.

Bir müddet sonra kendi hissesine düşen bütün mîrâsı Allah yolunda sarf eden mü’min kardeş, muhtaç duruma düştü. Hâlini arz etmek gayesiyle kardeşinin geçeceği yol üzerine oturdu ve onu beklemeye başladı. Kâfir olan, bütün ihtişâmıyla oradan geçmekteydi. (Küçümseyerek) ona baktı ve: “Ne istiyorsun?” dedi. O da: “Şu anda ihtiyaç içindeyim. Bana bir yardımın dokunur diye sana geldim” dedi. Kâfir kardeş: “Seninle biz büyük bir serveti paylaştık, malını ne yaptın?” dedi. Bunun üzerine mü’min kardeş, kendi hissesine isâbet eden malı nasıl tasadduk ettiğini anlattı. Kâfir olan: “Anlaşılan sen bütün servetini fakirlere dağıtmışsın. Git, sana asla bir şey vermem” diyerek onu yanından kovdu. Malının hepsini tasadduk ettiği için kardeşini kınadı.

“Bunlardan birine” kâfir olana içinde türlü türlü üzümler olan *“iki üzüm bağı vermiş her ikisinin de etrafını”* üzüm bahçelerinin etrafını da *“hurmalarla donatmış, aralarında da”* bu iki bahçenin ortasında bahçelerden her biri gıdaları ve meyveleri içinde bulundursun, güzel şekilde ve en zarif tertipte devamlı mâmûr olsun diye *“ekinler bitirmiştik.”*

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا
نَهَرًا ﴿٣٣﴾

33. İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fışkırtmıştık.

“*İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş,”* tam yenilecek kıvama ulaşmış, diğer bahçelerde olduğu gibi ondan *“hiçbirini eksik bırakmamıştı.”* Çünkü diğer bahçelerde genellikle meyveler bir sene bol, bir sene de az olur. Bazı ağaçların da bazı senelerde meyvesi bol olur, bazısında olmaz.

“İkisinin arasından” bu iki bahçenin her birinde devamlı sulanmaları ve değerlerinin artması için *“bir de ırmak fışkırtmıştık.”* Herhalde -dış dünyada sıralama bunun aksine olduğu halde- önce yemişlerini vermesinin, sonra da ırmak fışkırtmanın zikredilmesi, onların bahçelerin güzelliğini teminde birbirinden bağımsız olduklarını bildirmek içindir. Aksi olsaydı onların birbirini izleyen tek bir nimet olduğu anlaşılırdı. Çünkü bahçelerin yemiş vermesi genellikle sulamaya bağlıdır. Ayrıca burada bu bahçelerin yemiş vermesinin sulamaya bağlı olmadığına işaret vardır. Nitekim şu âyet de buna benzer: **“**Öyle mübarek bir ağaç ki ***nerdeyse ateş değmese de yağı ışık verir, parıldır.”*** (en-Nûr, 24/35)

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

34. Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: “Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm.”

İki bağın sâhibi olan *“Bu adamın başka geliri de vardı.”* Zikredilen bahçelerin gelirlerinden başka muhtelif malları da vardı.

Şeyh, tefsirinde der ki: “ ثَمَرٌ *Semer*” kelimesi, “ ثَمَرَةٌ *semere*”nin çoğuludur ve toplanmış meyve demektir. Bahçeler meyvesiz olmadığı halde meyvelerin açıkça zikredilmesi, o iki bahçedeki meyve ve diğer ürünlerin çok olduğunu bildirmek içindir.”

Kâşifî bu ifâde hakkında der ki: “Üzüm, hurma ve diğer meyvelerin hepsi mevcuttu, demektir. Bu meyvelerin özellikle zikredilmeleri çok olmaları sebebiyledir.”

“Bu yüzden arkadaşıyla” yâni mü’min kardeşiyle *“konuşurken ona şöyle dedi:”* **Kâşifî** der ki: “yâni o iki bostanın sâhibi kâfir, mü’min olan kardeşiyle mücâdele etti ve ona şöyle cevap verdi:” *“Ben, servetçe senden daha zenginim”*

Muhammed b. Hasan (r.h.) şöyle der: “Mal, insanların sahip oldukları dirhem, dinar, altın, gümüş, buğday, ekmek, hayvan, elbise, silah ve benzeri şeylerdir.”

“İvffnsan sayısı bakımından da” yâni ihtişamım, yardımcılarım ve erkek evladlarım bakımından da *“senden güçlüyüm”* dedi. Çünkü, erkek evladları onunla birlikte bulunmaktaydı, kızla değil. “ نَفَرٌ *Nefer*” sayıları üç ile on arasında olan adamlara denir. Ondan yukarısı için bu tâbir kullanılmaz.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Burada bir anlaşılmazlık olduğu gönlüme doğdu. Eğer âyetteki “*daha zengin*” ve “*daha güçlü*” ifâdeleri gerçek mânâda üstünlük (tafdîl) anlamında

yorumlanırsa zikredilen iki adamın gerçek değil mukadder iki kardeş olmaları gerekir Çünkü gerçekten kardeş olsalardı, geçen ifâdeden anlaşıldığı üzere birinin hiç malı olmaması îcâb ederdi. Oysa buradaki ifâdeden kâfir kardeşin çok malı, mü'min olanın ise az malı olduğu belirtiliyor. Bu îtirazın cevabı, onun malca zengin olandan istekte bulunmasından anlaşılabilir. İşin hakîkatini en iyi Allah bilir.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ ۚ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَٰذِهِ
أَبَدًا ۙ ﴿٣٥﴾

35. ***(Böyle gurur ve kibirle)*** **kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun, hiçbir zaman yok olacağını sanmam."**

Daha önce sözü edilen iki bahçenin sâhibi olan Kutrus, *"(Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek"* arkadaşı ile birlikte onu gezdirmek ve ona övünmek için *"bağına girdi."*

Daha önce "cenneteyn (iki bağdan)"dan, burada ise bir "bağ"dan bahsedilmesi, bahçelerden birinin diğerine bitişik olmasından ya da bahçelere teker teker girildiğinden dolayıdır. **Şeyh** şöyle der: "Bağın tek olarak zikredilmesi, bir bahçe murâd edildiği içindir."

O kendisine zulmediyordu, çünkü malı ile gururlanarak, yaratılışı ve âhireti (mebde' ve maâd) inkâr ederek kendisine zarar veriyordu. Bu ise zulmün en çirkinidir.

Sanki "O zaman o ne dedi?" denilmiş ve cevab olarak şöyle buyrulmuştur: *"Şöyle dedi: "Bunun,"* bağın *"hiçbir zaman yok olacağını sanmam."* Genelde zan, ilim anlamında kullanılır. Çünkü zann-ı gâlib ilme yakındır. Âdetlerde ve hükümlerde ilim yerine geçer.

Buradaki " أَبَدًا *ebeden* (hiçbir zaman)"dan maksad, uzun süredir. Bu da onun hayatı müddetince demektir, yoksa ebediyyen öylece kalacağı anlamında değildir. Hiçbir akıllı böyle bir zanda bulunmaz. Çünkü his ve tahmin, dünyanın hallerinin geçici olduğuna delâlet eder. O tûl-i emeli, gaflete dalmış olması ve kendisine tanınan sürenin uzunluğuna aldanması sebebiyle arkadaşının kendisine verdiği öğüde, bahçesinin fânî oluşunu ve onunla aldanmamasını hatırlatmasına ve kalıcı olan sâlih amelleri yapmasını emretmesine karşılık bu sözü söylemiştir.

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ۙ وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا
مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾

36. "Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum. Şâyet Rabbimin huzuruna

götürülürsem, hiç şüphem yok ki, *(orada)* bundan daha hayırlı bir âkıbet bulurum.”

Yeniden diriltilmeden ibâret olan *“kıyâmetin”* söylenildiği gibi *“kopacağını da sanmıyorum.”* -Senin söylediğin gibi- ben yeniden diriltilerek *“Şâyet Rabbimin huzûruna götürülürsem,”* orada *“hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir âkıbet”* dönüş yeri *“bulurum.”* İnkârcı bahçe sâhibinin bu sözü onun Rabb’ini bilip tanıdığına delâlet etmez. Gerçi bilip tanımak (irfan) şirke mâni değildir. Çünkü o, kâfir ve müşrikti.

el-Burhân’da şöyle der: “Allah Teâlâ burada: “ وَ لَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّى ***Şâyet Rabbimin huzuruna götürülürsem***” buyurdu. Fussılet sûresinde ise “ وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّى ***Rabbime döndürülmüş olsam bile***” (Fussılet, 41/50) buyurmuştur. Çünkü bir şeye götürülmek (red) götürülenin bunu istemediği anlamına gelir. Şu halde Kehf suresinde durumu anlatılan bahçe sâhibinin sözü şöyle açılabilir: “Ebediyyen yok olmayacağını sandığım bu bahçemden Rabb’ime istemeden döndürülsem bile...” Burada götürülme lafzının isteksizlik anlamı içermesi daha uygundur. Fussılet sûresindeki âyette ise bir istemezlik söz konusu olmadığı için “döndürülme” lafzı ile zikredilmiştir. Bu onun her sûrede duruma uygun olarak geçmesi içindir.

Onun bu tamahkârlığının ve yalan yere yaptığı yemininin sebebi, kendisinin bu nimetleri hak ettiği için Allah Teâlâ’nın dünyada bu nimetleri ona verdiğine ve nereye yönelirse yönelsin Allah’ın ikramının kendisi ile beraber olduğuna inanmasındandır. O, bunun aslında istidrac olduğunu bilmemektedir. Yâni benim istihkâkımın gereği odur ki bugün bana bu bağı verdiği gibi yarın da cenneti verir.

“Allah kerîmdir, rahîmdir. Bana dünyada verdiğinden daha hayırlısını âhirette de verir” diyen kimsenin sözüne gelince bu Cenâb-ı Hakk’ın emir ve yasaklarına muhâliftir ve Allah hakkında aldanmanın son noktasıdır. Nitekim Allah şöyle buyurur: “***Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? O Allah ki seni yarattı, seni düzgün ve dengeli kılıp,ölçülü bir biçim verdi. Seni istediği her hangi bir şekilde parçalardan oluşturdu. Hayır! Siz yine de dini yalanlıyorsunuz. Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler var, Değerli yazıcılar var, Onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler. İyiler muhakkak cennettedirler, Kötüler de cehennemdedirler.***” (el-İnfitâr, 82/6-14)

Keremimizden bir hoş ateş şûlelendirdik
Ki cürüm ve zillet, ziyâde ve noksan kalmasın

O ALLAH
BENİM RABBİMDİR

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذ۪ي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًاۜ ﴿٣٧﴾ لٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِرَبّ۪ٓي
اَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا
بِاللّٰهِۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًاۚ ﴿٣٩﴾ فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ
خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَتُصْبِحَ صَع۪يدًا
زَلَقًاۙ ﴿٤٠﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَٓاؤُ۬هَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَط۪يعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾
وَاُح۪يطَ بِثَمَرِه۪ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَٓا اَنْفَقَ ف۪يهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبّ۪ٓي اَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُنْ
لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًاۜ ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ
لِلّٰهِ الْحَقِّۜ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

37. Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben şöyle dedi: "Sen, seni topraktan, sonra nutfeden *(spermadan)* yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ettin?"

38. "Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam."

39. "Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan *(şunu bil ki)*:"

40. "Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak hâline gelir."

41. "Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın."

42. Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. "Ah, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!" diyordu.

43. Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi.

44. İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren yine O'dur.

"Karşılıklı konuşan arkadaşı" mü'min kardeşi *"ona hitâben"* yâni kardeşi ona hitab ederek ve tartışarak "*şöyle dedi:*"

el-İrşâd'da şöyle der: Bu ifâdenin faydası, öncelikle söylenecek sözün tartışmak için söylenmiş önemli bir söz olduğuna dikkat çekmektir.

Şimdi sen Allah'ın sıfatlarından ve kudretinden şüphe ederek ***"kıyâmetin kopacağını sanmam"*** (el-Kehf, 18/36) demekle *"Sen, seni topraktan, sonra"* ikinci olarak annenin rahminde yaratılışına en yakın madde olan *"nutfeden (spermadan) yaratan, daha sonra seni"* mûtedil bir yaratılış ve boyda *"bir adam"* adam seviyesine ulaşmış erkek bir insan *"biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ettin?"* Aslın olan Âdem (a.s.)'ın yaratılışı zımnında seni de topraktan var eden Allah'ı inkâr mı ettin? Çünkü Hz. Âdem'in topraktan yaratılmış olması, bahçe sâhibinin de ondan var edilişini ifâde eder. Hz. Âdem (a.s.) icmâlen cinsinin bütün fertlerine şâmil olan bir örnektir.

Âyetin başındaki istifham hemzesi, takrîr ve imkan içindir. Yâni, senin O'nu inkâr etmen gerekmez. Seni ilk olarak topraktan yaratanı niçin inkâr ettin?"

لٰكِنَّا۬ هُوَ اللّٰهُ رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِرَبّ۪ٓي اَحَدًا ﴿٣٨﴾

38. "Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam."

"Fakat O Allah benim Rabbimdir." Âyetin "لٰكِنَّا" nın aslı, "لٰكِنْ اَنَا" dir. "Ene"deki hemze, harekesi "lakin"in nûn'una nakl edilerek hazf olunmuştur. Ya da -kıyasın hilafına- harekesi "lakin"in nûn'una nakl olunmadan hazf olunmuş, iki nun birbirine katılmıştır (idğam edilmiştir.) **İbn Âmir** hâriç, bütün kurrâ, vakıf hâlinde onun elifini tesbit etmiş, okumuş, vasl hâlinde ise hazf etmişlerdir. İbn Âmir ise vasl hâlinde de isbât etmiştir.

Sanki o bu sözü ile kardeşine şöyle demektedir: "Sen Allah'ı inkâr ediyorsun. Ben ise mü'min ve muvahhidim." Lâkin kelimesi nefy ve isbat konusunda birbirinden ayrı olan iki cümle arasında vâki olmuştur.

"Ben Rabb'ime hiçbir şeyi ortak koşmam." Burada kâfir olan kardeşin küfrünün Allah'a ortak koşmak yoluyla olduğu bildirilmektedir.

وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِۚ اِنْ تَرَنِ
اَنَا۬ اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًاۚ ﴿٣٩﴾

39. "Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan *(şunu bil ki)*:"

"Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya!" demen gerekmez miydi? Keşke böyle deseydin!" Sen bahçene girdiğin vakit; Allah dilemiş de olmuş deseydin. Yâni "bu iş ancak Allah'ın dilemesiyle olur!" demeli değil miydin. Bu

cümle, bahçenin de ondaki mahsûlâtın da Allah'ın dilemesi ile olduğunu îtirafa teşviktir. Şâyet O, dilerse onları mâmûr olarak bulundukları hâl üzere bırakır. Dilerse harabeye çevirir, yok eder. Yine bahçene girdiğinde aczini, onun îmarını ve düzenlenmesini kolaylaştıranın Allah Teâlâ'nın yardımı ve muktedir kılması olduğunu îtiraf ederek böyle söyleseydin.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kim bir şeyi görüp beğenir de: "Mâşâallah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse nazar ona zarar vermez."*[179] Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Birisine hayırlı âile ve mal verildiğini gören kimse o zaman: "Mâşâallah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse artık onda hiçbir kötülük görmez."*[180]

Nebî (a.s.) *"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"*ın anlamını şöylece açıklamıştır: "*Allah'ın koruması dışında Allah'a isyandan koruyacak hiçbir güç yoktur. Allah'a tâate kuvvet yalnız Allah'tandır*."[181] Rivâyet edildiğine göre: "*Lâ havle vela kuvvete illâ billah" sözü doksandokuz türlü derde devadır. Bunların en hafif olanı da üzüntüdür.*"[182]

"Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki):" Buradaki 'görme', ya gözle görmedir ya da 'bilme' anlamındaki görmedir (rü'yet-i ilmiye).

فَعَسٰى رَبّٖٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ
السَّمَٓاءِ فَتُصْبِحَ صَعٖيدًا زَلَقًاۙ ﴿٤٠﴾

40. "Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak hâline gelir."

"Belki Rabbim bana" îmânımdan ötürü âhirette bu *"senin bağından daha iyisini verir."* Çünkü dünyadaki bahçe fânîdir. Oysa cennet bahçeleri bâkîdir. *"Senin bağına ise"* senin dünyadaki bahçenin üzerine *"gökten yıldırımlar gönderir de"* azâb dolu, yıldırım veya ateş yağdırır.

el-Kâmûs'ta der ki: " اَلْحُسْبَانُ *el-Husbân*; hesab, azâb, belâ, şer ve yıldırım demektir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Burada nasihat eder konumda olan mü'min kardeş, nimetlere nankörlük etmenin hüsranı, kendini beğenmenin, büyüklenmenin de harab olmayı gerektirdiğini bildiği için, bu tavrını sürdürürse onun başına gelecekleri bildirmiştir: Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların durumlarını değiştirmez."*** (er-Ra'd, 13/11) Kardeşine nasihat eden mü'minin bu sözleri, "*Ben bu bağın ebediyyen yok olacağını sanmam*" diyerek inkâr eden kardeşine bir cevaptır.

"Bağ kupkuru bir toprak hâline gelir." Bu senin bağın kupkuru bir toprağa dönüverir. Yâni otları ve ağaçları kökünden kazınıp yere yapıştığı için kaygan toprak,

kurak yer olur. **Kurtubî** buradaki “ زَلَقاً *zelekan*” kelimesinin ‘başı tıraş etme’ anlamına da gelmesini mümkün görmüştür. Buna göre traş edilen baş gibi orada hiçbir bitkinin kalmayacağı kastedilmiştir.

أَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾

41. “Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın.”

“Yahut bağının suyu dibe çekilir de” ona eller ve kovalar ulaşamaz. *“bir daha onu arayıp bulamazsın.”* Yerin dibine batan suyu, yeryüzüne çıkarmaya, geri getirmeye ebediyyen güç yetiremezsin.

*Celâleyn’*de şöyle der: “Çekilen sudan geriye hiçbir eser kalmaz ki onu arayasınız.”

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَآ أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾

42. Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. “Ah, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!” diyordu.

“Derken onun” o inkârcı kişinin bütün *“serveti kuşatılıp yok edildi.”* Bu cümle, bir mukadder (fiil) üzerine atfedilmiştir. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Mü’min kardeşin olacağını beklediği bazı şeyler gerçekleşti. Mallarını helâk etti, özenle koruduğu bağını, bahçesini yerle bir etti.

“Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı.” Üzülen kişinin sergilediği tipik bir davranış olarak o da büyük bir keder ve hasretle ellerini kenetleyip karnının üstüne koydu. Çünkü mahzûn kişinin tavrı genellikle, ellerini birbiri üstünü koymaktır.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Elleri ovuşturmak, elleri ve parmak uçlarını ısırmak, parmak uçlarını yemek ve dişleri gıcırdatmak pişmanlık ve hasretten kinâye davranışlardır. Çünkü bunlar üzüntüyü takip eden hareketlerdir. Takip eden, takip edilene nisbet edilir. Böylece söz en yüksek zirveye ulaşır. Dinleyicinin bunu anlamasıyla güzellik daha da artar.

Mesnevî’de der ki:

Geçmişe acımak, geçmişe özlem duymak yanlış bir iştir;

Giden geri gelmez! Onu yâdetmek de boş şeydir.

Herhalde âyette o anda helâk edilen bağa değil de ona yaptığı masraflara pişman olduğunun özellikle zikredilmesi, pişmanlığın ihtiyârî fiillerden dolayı olmasındandır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kişi bir şeye sâhip olmak için harcama yapar. Bu sebeple onun sarf ettiği şeye olan üzüntüsü, bağın helâkine üzülmesinden öndedir. Çünkü harcadığı, bağın bedelidir. Nitekim örfen de bu böyledir. Pişman olan bâzı kimseler: "Bunun için şu kadar mal harcadım." der. İşte böylece o kimsenin harcadığı mala duyduğu pişmanlıkla ömrü helâke dönmüş olur.

"Bağın" hurma ağaçlarıyla çevrili olan üzüm bağının *"çardakları yere çökmüştü"* yâni asmaları için dikilen direkler yıkıldı. Asmalar direklerin üstüne düştü, direkler de onların üzerine devrildi. Âyette hurmalıkların ve ekinlerin durumu değil de, üzüm bağının harâb olduğunun belirtilmesi, esas malın üzüm bağı olmasındandır. Denilir ki Allah bağın üzerine bir ateş gönderdi ve onu yaktı, suyunu da yere batırdı.

"Ah, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!" diyordu." Böyle dövünmekle sanki îman ehli kardeşinin öğüdünü hatırlamış ve başına gelenlerin Allah'a ortak koşmaktan kaynaklandığını anlamış ve temennînin kendisine fayda sağlamadığı bir vakitte Allah'a hiç ortak koşmamış olmayı dilemiştir. Zâten onun inanma arzusu da dünyalık elde etme hırsına bağlı olduğu için tevbe ve tevhîd değildir. Çünkü samîmiyetten uzaktır.

Şeyhzâde, En'am sûresi tefsirinde şöyle der: "Allah'a inanmana ve O'na kulluk etmeye rağbet ancak sırf Allah için inanmak ve O ibâdete lâyık olduğu için kulluk etmek şartıyla rağbet sayılır. Yoksa sevab talebiyle ya da ceza korkusuyla olan rağbetin faydası yoktur."

Mesnevî'de der ki:

O, nedâmet zahmetinin sonucudur...
Define gibi aydın olan akıldan gelmez.
Zahmet geçti mi o nedâmet de yok olur gider...
O tevbe ve nedâmet, toprak değerinde bile değildir.
O adam, tevbe eder ama akıl piri ona
*"**Dünyaya döndürülseler, yaptıklarını yine yaptıklarına geri dönerler**." (el-En'âm, 6/28) diye bağırır durur.*

وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ﴿٤٣﴾

43. Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi.

"*Kendisine Allah'tan başka"* helâki başından savmak, musîbeti geri çevirmek ya da onun benzerini getirmek sûretiyle "*yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi.*" Çünkü bu durumda ona yardım etmeye sadece O kadirdir, başkası değil. Fakat inkâr etmesi ve günahları yüzünden yardımsız bırakılmayı

hak ettiği için Allah da ona yardım etmez. O inkârcı kendi gücüyle Allah’ın intikamını kendisinden uzaklaştıramaz.

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ ۗ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ۟ ﴿٤٤﴾

44. İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah’a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren yine O’dur.

“İşte burada” yâni bu makamda ve o halde, nimetin zevâl bulduğu vakitte *“yardım ve dostluk Hak olan Allah’a mahsustur.”* O’ndan başka hiç kimse buna güç yetiremez. Bu durumda bu ifâde önceki âyeti te’yid mâhiyetindedir. Ya da böyle durumlarda O, kâfirlere karşı mü’min dostlarına yardım eder, mü’minlerin intikamını onlardan alır. Nitekim O, bundan önceki âyetlerde de genişçe yer verilen kıssada kâfir olan kardeşe karşı mü’min kardeşe yardım etmiş, onun tahminini gerçekleştirmiş ve düşmanını yardımsız bırakmış ve perişan etmiştir. Âyetin devamındaki şu ifâde de bunu te’yid etmektedir: *“Mükâfâtı en iyi olan O,”* yâni Allah Teâlâ’dır. Dostları için hazırladığı *“en güzel âkıbeti veren yine O’dur.”*

Müftî Sa‘dî şöyle der: “Gâyet açıktır ki “ukbâ (en güzel âkıbet)” dünyevî âkıbete de şâmildir.”

Celâleyn’de der ki: “Allah, karşılık verme bakımından karşılık (sevab) vermesi umulan herkesten daha üstün, O’na itâatin sonucu da başkasına itâatin sonucundan daha efdaldir.”

Bilesin ki anlatılan kıssa, şüphesiz pek çok ibretlerle doludur. Bunların en önemlisi ise tevhîde sarılmanın ve dünya sevgisini terk etmenin iki cihanda kurtuluşa sebeb olacağıdır. Şirk ve dünya sevgisi kişiyi, dünyada ve âhirette helâke götürür.

Vehb b. Münebbih’in şöyle dediği rivâyet olunur: “İsrailoğulları âlimlerinden birisi ilim kitaplarından yetmiş sandık topladı. Her sandık yetmiş arşın boyundaydı. Allah Teâlâ zamanın peygamberine ona şöyle demesini vahyetti: “Sende şu üç kötü huy oldukça bunlardan kat kat fazlasını toplayıp ilmini arttırsan da sana bir fayda sağlamaz: Dünya sevgisi, şeytanla dostluk ve müslümanlara eziyet etmek.” Nitekim Fir’avn da Mûsâ (a.s.)’ın peygamber olduğunu biliyordu. Ancak kendisini kaptırdığı dünya sevgisi ve riyâset tutkusu onu bildiğini uygulamaktan, hak peygambere tâbi olmaktan alıkoydu. Sadece bilmenin ona bir faydası olmadı. Kezâ İblis de Âdem (a.s.)’ın gerçek durumunu biliyordu. Yahudiler de Peygamberimiz (s.a.)’in durumunu biliyorlardı. Sadece bilmeleri onları saâdete, kurtuluşa erdirmedi ve mutlu sonu bulamadılar. Kendilerine edilen nasihatle amel etselerdi, kurtuluşa ererlerdi.

Mesnevî’de der ki:

Öğütçü, yüzlerce defa çalışıp çabalasa, gayret sarf etse de

Dinleyende duyan, öğüdü kabul eden kulak gerek.
Sen, yüzlerce lütuflarda bulunarak öğüt verirsin ama,
Senin öğüdün onun kulağına bile girmez.
Duymayan inatçı bir adam,
Yüzlerce söyleyeni âciz bırakır.
Peygamberlerden daha öğütçü, daha güzel sözlü kim vardır?
Onların nefesleri taşa bile te'sir eder.
Dağ taş bile onların sözlerini duydu, dağa taşa bile te'sir etti de
Bahtı kötü kişinin bahtı açılmadı gitti.
Benlik, bizlik sevdâsına düşen gönüller
*"**Taştan katı**" (el-Bakara, 2/74) diye anlatıldı.*

Görmez misin bu kıssada kalbinin çok katı olması sebebiyle kâfir olan bağ sâhibine mü'min kardeşinin nasihati fayda etmedi de işi sonunda pişmanlık ve hüsran oldu.

---

[179]. *Münâvî*, VI, 130
[180]. *Süyutî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 392
[181]. *Süyûtî*, ed-Dürru'l-mensûr, V, 393-394
[182]. *Deylemî*, Hadis no: 7284; *Münâvî*, VI, 425

RABBİN HUZURUNA ÇIKARILIŞ

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ
بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَش۪يمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ ز۪ينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَالْبَاقِيَاتُ
الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ
الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةًۙ وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًاۚ
﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّاۜ لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍۘ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ
فَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ مُشْفِق۪ينَ مِمَّا ف۪يهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغ۪يرَةً وَلَا كَب۪يرَةً اِلَّٓا اَحْصٰيهَاۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا
حَاضِرًاۜ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًاۚ ﴿٤٩﴾

45. Onlara dünya hayatını da misal göster: O, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi *(önce gelişip)* birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp hâline gelmiştir. Allah, her şeye kadirdir.

46. Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.

47. *(Düşün)* o günü ki, dağları yürütürüz ve yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları *(tüm ölüleri)* mahşerde toplamış olacağız.

48. Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır: Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz. Oysa size vaad edilenlerin tahakkuk edeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi?

49. Kitap ortaya konmuştur: Suçluların, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay hâlimize, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın *(yaptıklarımızın)* hepsini sayıp dökmüş!" derler. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.

"*Onlara dünya hayatını da misal göster:*" Yâni, kavmine dünya hayatının güzelliğinin, parlaklığının ve çabucak yok olmasının neye benzediğini zikret ve açıkla ki oyunuyla tatmin olmasınlar, ona bağlanmasınlar ve âhiretten de tamamen yüz çevirmesinler. *"O, gökten"* buluttan ya da semâ tarafından *"indirdiğimiz bir su gibidir."* Maksad dünyanın hâlini sadece suya değil, benzetme edâtının peşindekilerin

hepsine benzetmektir. *"Ki, bu su sâyesinde yeryüzünün bitkisi"* yağmurun etkisi ile önce gelişip gürleşip *"birbirine karışmış;"* yâni kuvvetlenmiş, büyüyüp gelişmesi kemâle ermiş ve yeryüzü onunla tazelenmiş ve neşelenmiş; sonunda güzelliği ile salınan gür ve olgun bitkiler, *"arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp"* kırılmış ve ufalanmış ot *"hâline gelmiştir."*

Bu âyet, "***Dünya hayâtı, tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer***…" (Yunus, 10/24) âyetinin özeti mâhiyetindedir.

Kâşifî şöyle der: "Âdemoğlu da böyledir, dirilik ve tazelikte hoş bir hâle gelir. Ömür mektubu sona erip ecelin muktezâsı gelince onun dalını budağını fenâ rüzgarı kurutur. Hırs, tamah, arzu ve emel harmanlarını yokluk rüzgarı savurur."

Ömrün baharı çok gönül aldatıcı ve rengârenktir
Lâkin ne fayda ki ölüm hazânı arkasından gelir

"Allah," yoktan var etmek, yerinde bırakmak, yok etmek ve diğer *"her şeye kadirdir."* O, burada sayılanları ve benzerini yapmaya kemâliyle güç yetirir. Hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz.

Şu halde akıllı kişiye gereken, dünya hayatına aldanmamaktır. Çünkü o süresi ne kadar uzasa da fânîdir. Ondaki ziynetler, insanı kendine çekse de geçicidir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Gençliğin üzerine ihtiyarlık gelince
Gecen gündüz oldu, gözü uykudan kopar
Yazık ki kıymetli ömür geçti
Bu birkaç nefes de geçmek ister
Cem'in bir nazlı evladı öldü
İpek böceği gibi ona ibrişimden kefen yaptı
Birkaç gün sonra kabre geldi
Ki onun için yana yakıla ağladı
Onun ipek kefenini çürümüş görünce
Kendi fikriyle kendisine şöyle dedi:
Ben ipek böceğinden zorla koparmıştım
Onu senden geri kopardılar kabrin böcekleri
Yazık ki bizsiz çok günler
Gül bitirir ve ilkbaharda çiçekler açar

Bilesin ki suyun toprağa nüfuz ettiği gibi ruh da cesede taalluk ettikten sonra kendisine ezelî inâyet ulaşan kimseye Allah peygamberlerinin ve velîlerinin liderlerinden bir lider gönderir. Yanında îman ve tevhid tohumu vardır. O tohumu dâvet eli ve risâlet tebliği ile nefis arâzîsine atar. O tohumlardan bazısı güzel bir toprağa, yâni kalbe düşer.

Nitekim Allah Teâlâ bunu şöyle misal vermektedir: ***"Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü (yerde) sâbit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir."*** (İbrahim, 14/24) Başka bir âyette de şöyle misal getirir: ***"Güzel olan ülkenin bitkisi, Rabb'inin izniyle çıkar; kötü olandan ise yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz."*** (el-A'raf, 7/58). İşte şeriat suyu ile sulanan îmân ağacı, tevhîd tohumundan, yâni "Lâ ilahe ilallah" kelimesinden yeşerir. Bu nur ile insâniyetin en aşağı derecesinde bulunan ruh, rûhâniyetin en yüce mertebesine ve rabbânî yakınlık menzillerinin en yakınına ulaşır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Güzel söz O'na çıkar, iyi amel onu yükseltir."*** (Fâtır, 35/10)

Allah Teâlâ, ulvî rûhun hayvanlar gibi hatta daha da aşağı olması için onu hor ve zelil kılıp hayvânî cismâniyetin en aşağılarına atmaya ve yardımsız bırakmaya kâdir olduğu gibi onu mukarreb meleklerin secde ettiği kimse olmak için inâyet cezbeleriyle kurb (Hakk'a yakınlık) mertebelerinin yücelerinin en yücesine cezbetmeye de kadirdir.

Molla Câmî der ki:

Sâlikler Dost'un eriştirmediği bir yere ulaşamazlar,
Nice yıllar bu yolda koşup gayret etseler de.

Allah'tan bizi muhabbet halkalarına katmasını, bizi kendisine itâat eden ve yakın olanlardan kılmasını niyaz ederiz.

Vehb şöyle der: Bazı kitaplarda şöyle yazılı olduğunu gördüm: "Dünya akıllı kimselere bir ganimet, câhillere ise gaflet ve aldanıştır. Peygamberler ve velîler de dünyada yaşadılar, ama ona iltifat etmediler. Onun geçici güzelliklerine aldanıp rağbet etmediler."

Derler ki: Hapishaneye giren herkes mahpus değildir. Bilakis oraya giren öyleleri vardır ki mahpusları oradan çıkarmak ve esirleri kurtarmak için girerler. İşte peygamberlerle onlara tâbi olanlar, kevn ve fesad âlemine ancak dünya hapishanesinde esir düşen nefisleri kurtarmak için gelmişlerdir. Nasıl ki mahpus, kendisini kurtarmak için hapishaneye girene tâbi olunca kurtulursa, aynen bunun gibi dünya hapishanesinde peygamberlerin sünnetlerine ve yollarına uyanlar da dünya hapishanesinden çıkar ve kurtulur.

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾

46. Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.

“ Servet ve oğullar dünya hayatının süsüdür.”

“ اَلزِّينَةُ *ez-Ziynetü*” aslında masdardır, ancak mübâlağa ifâde etmek üzere mef’ûl anlamında kullanılmıştır. Yâni burada servet ve oğullar bizzat süsün kendisiymiş gibi sunulmuştur. İnsanların ve özellikle Araplar’ın reislerinin övünüp durdukları mal ve oğullar, onların dünya hayatında süslendikleri, çok geçmeden de yok olup gidecek bir şeydir.

Mal ve evlad dünya hayatının ziynet ve süsüdür. Ne kabir ne de âhiret yolunun azığıdır. Çünkü onlar az bir zamanda telefe mâruz kalır ve zevâle hedef olur.

*Mesnevî’*de der ki:

Dünya da böyledir işte... Bir hoşça açılır saçılır
Ama vefâsızlığını da bağıra bağıra söyler!
Oluş (kevn) der ki: İzim kutludur... ardımdan gel!
Bozuluş (fesâd) da git der, ben hiçbir şey değilim!
Ey baharların güzelliğine şaşırarak dudağını dişleyen,
Güzün sapsarı benzine ve mevsimin soğukluğuna bak!
Bir oğlan, güzellikle halkın efendisi olur...
Olur ama yarın da bunar, halka rezil rüsvay olur!

“Ölümsüz olan iyi işler ise” âhirette *“Rabbinin nezdinde hem sevapça”* sâhibine geri dönen sevablar bakımından geçici ve fâsid mal ve oğullardan *“daha hayırlı, hem de”* dünyadayken sâhibinin âhirette nâil olmayı umduğu iyi netice bakımından *“ümit bağlamaya daha lâyıktır.”* Yukarıda geçen mal ve evlâda ise insanların âhirette nâil olma ümidi yoktur.

“ اَلْبَاقِيَاتُ *el-Bâkıyât*”, hayırlı amellerin vasfı değil, ismidir. Bu sebeple de mevsuf, yâni sevabı sonsuza kadar kalıcı olan “hayırlı ameller” burada zikredilmemiştir. Bunlar da namaz, oruç, hac gibi amellerle “*Sübhanallahi ve’l-hamdü lillahi ve lâ ilahe illallahu vallahu ekber*” ve benzeri güzel kelimelerdir.

Rivâyet edilir ki Nebî (a.s.) bir gün ashabının arasına çıktı ve: *“Kalkanınızı alın.”* buyurdu. Ashab: “Gelen bir düşman mı var?” diye sordular. *“Hayır, ateşten korunmak için hazırlanın.”* buyurdu. Onlar: “Bizi ateşten koruyacak kalkan nedir?” diye sordular. Hz. Peygamber (a.s.):

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ لَٓا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَ اللّٰهُ اَكْبَرُ

“Sübhanallahi ve’l-hamdü lillahi ve lâ ilahe illallahu vallahu ekber, sözüdür.” buyurdu.[183]

Kâşifî der ki: “Bâzı âlimler “ اَلْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ *el-Bâkıyâtü’s-sâlihât*”ın kız çocuklarıdır. “*Onlar ateşe karşı perde olurlar*” hükmünce onlar kurtuluş ve dindarlığın sebebi oldular.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Kim kızlarla imtihan edilir ve onlara iyi*

davranırsa, kızlar onun için ateşe karşı perde olurlar.”[184] Hadisteki “ اَلْاِبْتِلَا *el-ibtilâ*” imtihan demektir. Çoğunlukla zorluklar için kullanılır. Kızlar da bunlardan sayılır. Çünkü insanlar çoğunlukla erkek çocukları olmasını arzu ederler. Şârih, hadisteki ‘kızlara iyi davranmayı’ onları dengi biriyle evlendirmek olarak açıklamıştır. Lakin tercihe şayan olan görüş, ihsanı genellemektir. Kızlar babaları için ateşe karşı perde olurlar. Çünkü kız evladının onlara ihtiyacı küçüklüğünde de büyüklüğünde de çoktur. Şu halde kim onların ihtiyaçlarını güzelce giderirse bunun karşılığı kendisine cehennem ateşinden korunma olarak verilir. Nitekim **İbn Melek**’in *Şerhu’l-Meşârık*’ında böyle geçmektedir.

Âyet mü’minleri dünya hayatının geçici süslerinden sakındırmakta ve bunlarla övünenleri uyarmaktadır. Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Dünya hayatının süsüne kapılmaktan sadece iç âlemini ma‘rifet nûru, muhabbet zıyâsı ve şevk parıltılarıyla süsleyen, dışını da hizmet âdâbıyla, himmet şerefiyle ve kişiliğini üstün vasıflarla bezeyen kimse kurtulabilir. Onun iç âleminin ziyneti, Rabbine olan şevkinden dünya sevgisinin âlâyişine gâlib olur. Zâhirinin ziyneti ise dünyanın ziynetine gâlib olur. Çünkü onun ziyneti dünyanınkinden daha üstündür.

Dahhâk’tan rivâyet olunur: “Nebi (a.s.)’a “Ey Allah’ın Rasûlü, insanların en zâhid olanı kimdir?” diye soruldu. “*Kabri ve çürümeyi unutmayan, dünya ziynetinin gereksiz olanlarını terk eden, kalıcı olanı/Bâkî’yi fânîye tercih eden, yarın hesabında olmayan ve nefsini ölülerden sayandır.*”[185]

Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kuluma dünyadan bir genişlik verdiğim zaman kulum sevinir. Halbuki o şey onu benden uzaklaştırır. Dünyalığını daraltınca da üzülür. Halbuki o hal kulumu bana yaklaştırır.”* Sonra Nebî (a.s.) şu âyeti okudu: ***“Onlar sanıyorlar mı ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile onların iyiliklerine koşuyoruz? Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.”*** (el-Mü’minûn, 23/55-56) Bunun kendileri için bir imtihan olduğunu fark edemiyorlar.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Zâhid siyretli Hakperest bir kimsenin
Eline altın bir kerpiç düştü
Tüm gece bu hazine ve malı düşündü
“Bir şey yapayım ki elimden gitmesin
Âciz düştüğümde kimseden bir şey istemeyeyim
İki büklüm olup istemeyeyim, belim düz kalsın
Zemini mermerden olan bir saray yapayım
Tavanının ağaçları olsun hep ud ağacından
Bir oda dostlara mahsus olsun
Odanın önünde saray bostanı
Yama üzerine yama vurmaktan usandım
Başkalarının cümbüşünün harâreti gözümü beynimi yaktı

Uşaklarım bana yemek getirsinler
Rûhumu rahat ettirip onu besleyeyim
Bu sert döşek beni öldürdü
Gidip bundan sonra Hind kumaşından döşeyeyim”
Hayâli onu şaşkına ve dîvâneye çevirdi
Sanki beynine yengeç tırnağını batırmıştı
Münâcâttan fâriğ oldu, âh u zârı kalmadı
Yemesi, uyuması, zikri ve namazı kalmadı
Başındaki sarhoşluk işvesinden çöle düştü
Çünkü bir yerde kararı kalmadı ki otursun
Bir kimse kabrin başında çamur yoğuruyordu
Kabre koymak için çamurdan kerpiç yapıyordu
O ihtiyar düşününce biraz kendine geldi
Dedi ki: Ey kısa bakışlı nefis, öğüt al.
Bu altın kerpice neden gönlünü bağladın?
Bir gün senin toprağından da kerpiç ederler
Sen fayda ve mal endişesinde gafilsin
Ki ömür sermayesi ayaklar altına alındı
Gaflet sürmesini gözünden temizle
Çünkü yarın toprağın gözüne sürme olursun

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةًۙ وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ
مِنْهُمْ اَحَدًاۚ ﴿٤٧﴾

47. *(Düşün)* o günü ki, dağları yürütürüz ve yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları *(tüm ölüleri)* mahşerde toplamış olacağız.

“(Düşün) o günü ki, dağları yürütürüz.” Yâni o günü hatırla ki dağları yerlerinden söküp öylece havada yürütürüz. Ya da onları toz duman ettikten sonra cüzlerini havada yürütürüz. Bunun hatırlatılması müşrikleri, söylemeye cür’et ettikleri asılsız iddiâlarından sakındırmak içindir.

Ey Muhammed ya da görme istîdâdında olan herkes, o vakit *“yeryüzünün”* her tarafının *“çırılçıplak olduğunu”* onu örten ne bir ot, ne ağaç ve ne dağ, hiçbir bitki örtüsü olmadığını *“görürsün. Hiçbirini”* yerin altında *“bırakmaksızın onları mahşerde”* mü’min-kâfir hepsini bir yere *“toplamış olacağız.”*

وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّاۜ لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۘ

بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾

48. Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzûruna çıkarılmışlardır: Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz. Oysa size vaad edilenlerin tahakkuk edeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi?

"Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzûruna çıkarılmışlardır:" Kıyâmet günü haşr olunan bütün yaratılmışlar senin Rabb'ine, yâni O'nun hükmüne ve hesâbına sunulmuşlardır.

" صَفًّا *Saffen*" kelimesi müfred/tekil olmakla birlikte onunla cem'/çoğul kastedilmiştir. Yâni 'sıralar hâlinde' demektir. Onlar birbirine karışmadan ve tamamen ayrı olmaksızın birbiri ardınca saflar hâlinde dizilmişlerdir. Onların bu hâli, onları tanıması için değil haklarında istediği hükmü vermesi için padişaha arz olunan bir orduya benzetilmiştir.

Orada onlara denilir ki: *"Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız şekilde"* hiç malınız ve evlâdınız olmadığı halde, yalın ayak, başı açık ve çırılçıplak *"bize geldiniz!"*

Âişe (r.anhâ) dan rivâyet edilmiştir: "Yâ Rasûlallah (s.a.), insanlar kıyâmet günü nasıl haşr olunacak?" diye sordum. "*Çırılçıplak ve yalın ayak.*" buyurdu. "Kadınlar da mı öyle olacak?" dedim. "*Evet*" buyurdu. Bunun üzerine ben: "Ey Allah'ın Rasulü, biz utanırız." dedim. "*Ey Âişe, o günkü işin şiddetinden insanlar birbirine bakmaya fırsat bulamazlar*." buyurdu.[186]

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzûruna çıkarılmışlardır*" Yâni, peygamberler, velîler, mü'minler, kâfirler ve münâfıklar sıra sıra dizilmişlerdir. Bu halde iken onlara denilir ki: "*Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız şekilde"* yâni beş saf hâlinde; peygamberler bir saf, velîler bir saf, mü'minler bir saf, kâfirler bir saf ve münâfıklar bir saf olarak *"bize geldiniz*."

Ey yeniden diriltilmeyi inkâr eden kâfirler, *"Oysa size vaad edilenlerin tahakkuk edeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi?"* Bu ifâde azarlama ve başa kakma içindir. Yâni siz dünyada iken, size peygamberlerin lisanıyla "yeniden diriltilip yaptıklarınızın karşılığını göreceğinizi" vaad ettiğimizde bunun hiçbir zaman vâki olmayacağını zan ve iddiâ etmiştiniz, değil mi?"

Âyet, Allah Teâlâ'nın izzetine, azametine, celâl ve kahır sıfatlarından bir kısmını ızhâr etmesine ve adâletinin eserlerine işaret etmektedir. Ta ki uyuyanlar gaflet uykusundan uyansın, o günde kurtuluşa ermek için gereken sebeplere sarılsınlar. Hak Teâlâ'nın hitâbı ve cevâbı için gizli ve açık işlerini ıslah etsinler. Çünkü dönüş ve varış O'nadır. Allah'a arz en büyük arzdır, padişahlara arz olunmak gibi değildir.

Utbetü'l-Havvâs der ki: "Utbetü'l-gulam benim yanımda gecelemişti. Ağlamaya başladı. Sonunda bayıldı. Ona: "Niçin ağlıyorsun?" dedim. "Allah'a arz olunmayı hatırlamak, sevenlerin mafsallarını birbirinden ayırdı." dedi.

Hikâye edilir ki Mervan soyundan gelen yedinci halife **Süleyman b. Abdülmelik,** Ebû Hâzim'e:

"Bize ne oluyor da âhireti istemiyoruz?" dedi. O da:

"Çünkü siz dünyanızı mâmur ve âhiretinizi harab ettiniz. Elbette mâmur olandan harab olana intikal etmeyi istemezsiniz." dedi.

Halîfe:

"Doğru söyledin, ey Ebû Hâzim... Keşke, yarın Allah katındaki hâlimin ne olacağını bilseydim!" dedi.

Ebû Hâzim: "İstersen bunu Allah'ın kitabından öğrenebilirsin." dedi.

Halîfe:

"Bunu nerede bulabilirim?" diye sordu.

Ebû Hâzim: ***"İyiler nimet içindedirler, kötüler de yakıcı ateş içinde."*** (el-İnfitâr, 82/13-14) âyetlerinde." dedi.

Halîfe:

"Peki, Allah'a arz olunma nasıl olacak?" diye sordu.

Ebû Hâzim:

"İyiler, sanki uzakta olup âilesinin yanına neşe içinde varan kimse gibi olacaklar. Kötüler ise kaçıp da büyük bir tahassürle sahiplerine arz edilen köle gibi olacaklar." dedi. Bunun üzerine Süleyman şiddetle ağladı.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Cenâb-ı Hak bir kimsenin yüzünün suyunu dökmez
Eğer günah gözünün suyunu çok döker ise
Eğer ayna âhtan siyah olursa
Gönül aynası âhtan rûşen olur
Bu dünyada kendi günahlarından kork
Çünkü kıyâmet günü, kimseden korkmaz
Kiri pisi göz yaşı tertemiz eder
Onun çirkin olduğunu görünce toprak ile örter
Makbul olmayan şeylerden âzâd olursan
Gözlerinin onlara düşmesinden korkmazsın
Pür günah olan kuldan endişe et
Ki efendiden birkaç vakit gâib olur, kaçar
Eğer sadâkat ve niyaz ile geri dönerse
Onu tekrar zincir ve bende vurmazlar

Fudayl b. İyâd (r.h.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben hiçbir mukarreb meleğe, nebiyy-i mürsele ve sâlih kula imrenmem. Kıyâmete ve ondaki korkunç sahnelere

muttali olanlar bunlar değil midir? Ben hiç yaratılmamış olana imrenirim. Çünkü o kıyâmet ahvâlini ve ondaki sıkıntıları görmeyecektir. Çünkü, durumu olduğu hâl üzere gören kimsenin korkusu artar. Kendisi için bir hâl ve makam görmez. Oysa insan kendini kurtaracak ve helâk edecek sebeplerden uzak olamaz. Şu halde edebli erler hangileridir?

Rivâyet olunur ki **"Hz. Ömer** (r.a.) vefatından on iki sene sonra rüyada görüldü. Alnını siliyor ve şöyle diyordu: "Şimdiye kadar hesap veriyordum. Halifeliğim döneminde bakımsız bir köprüden geçerken aşağı düşen bir keçi yavrusunun ayağı kırılmış, köprüyü niçin yaptırmadığım ve bu konuda suçlu olup olmadığım husûsunda inceden inceye hesaba çekildim. Ancak Allah Teâlâ, bir çocuğun elinden satın alıp âzâd ettiğim serçeden ötürü beni affetti."

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا
وَيْلَتَنَا مَا لِهَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَيهَا ۚ
وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ۚ ﴿٤٩﴾

49. Kitap ortaya konmuştur: Suçluların, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay hâlimize, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın *(yaptıklarımızın)* hepsini sayıp dökmüş!" derler. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.

"Kitap ortaya konmuştur." Bu âyette anlatılanlar da amel defterlerinin, sâhiplerinin sağlarına, sollarına ya da mîzâna konulma vakti zikredilerek hatırlanması murad olunan o korkunç işlerdendir.

İşte o vakit *"suçluların, onda yazılı olanlardan"* günahlardan ve onların mahşer halkı önünde açığa çıkmasından *"korkmuş olduklarını görürsün."*

Tâziyenâmeler gibi siyah oldu
Mektubun metni de kenarları da günahlarla doldu
Baştan başa cümlesi fısk ve mâsıyet oldu
Dâru'l-harb gibi kâfirlerle doldu
Öyle bir nâme ki murdar ve vebal dolu
Sağdan gelmez, soldan gelir
Hakîkatte bu yerde kendi nâmeni gör
Sol ele mi lâyıktır o nâme, yoksa sağ ele mi?
Mâdem ki doğru olmadın, bil ki solsun, eğrisin
Aslan ve maymunun nârâsı âşikârdır
Eğer solsan, eğriysen Hz. Hak ile doğru ol

Ki O’nun lütfunun çabukluğunu göresin

Kitabın en ince ayrıntılarına kadar içinde yığılan kat kat günahlara vâkıf olunca, onun durumuna şaşırıp *“Vay hâlimize”* derler. Felâketler içinde kendilerini helâk eden felâketi çağırırlar. Helâk olmak için onu isterler. Karşılaştıkları korkuyu görmezler.

“ اَلْوَيْلُ *el-Veyl*” ve “ اَلْوَيْلَةُ *el-veyletü*” helâk demektir. Yâni ey bizim helâkimiz hazır ol ve gel. İşte şimdi senin zamanındır.

“*Bu nasıl kitapmış!*” derler. **Bikâî** şöyle der: “Âyette “ مَالِهٰذَا الْكِتَابِ *ma-li hazel kitab*” derken, harf-i cer olan “lâm”ın tek başına yazılması, onların dehşetli bir korku ve şiddetli bir üzüntüye kapıldıkları için bazı kelimeler üzerinde özellikle durduklarına işarettir. Yâni bu kitabın hâli ne böyle! “*Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın”* yaptığımız hatalarımızın *“hepsini sayıp dökmüş!”* hepsini içine almış, zapt etmiş *“derler.*”

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan rivâyete göre “ اَلصَّغِيرَةُ *es-Sağîra* (küçük) tebessümdür, “ اَلْكَبِيرَةُ *el-kebîra* (büyük)” ise kahkahadır. **Saîd b. Cübeyr** (r.a.)’dan rivâyete göre “*küçük*” dokunmaktır, “*büyük*” ise zinâdır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “*Küçük*” duâ bile olsa nefsânî istekle yapılan bütün tasarruflardır. “*Büyük*” ise helâlından bile olsa severek dünyalıkta tasarrufta bulunmaktır. Çünkü dünya sevgisi her hatânın başıdır.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Küçük görülen günahlardan sakının. Çünkü küçük günahların hâli şu kavme benzer: Bir vâdiye inerler. Birisi bir odun, ötekisi bir odun getirir ve ekmeklerini pişirirler.”*[187] Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *“Küçük günahlardan sakının. Çünkü onlar kıyâmet günü, dağlar gibi önüne gelir. Onların keffâreti sadakadır.”*[188]

“*Böylece*” dünyada “*yaptıklarını*” kötülükleri ya da amellerinin karşılığını “*karşılarında”* kitaplarında tesbit edilmiş olarak hazır *“bulmuşlardır*.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Çünkü onlar sâlih amellerini, fiillerinin kalemi ile kalb sahifelerine yazdılar. Kötü amelleri ise nefislerinin sahifelerine yazdılar. Bu sahifelerde olanların birer aksi de rûhun sahifelerinde nur ya da zulmet olarak bulunur.”

“Senin Rabb’in hiç kimseye zulmetmez” ki onun yapmadığı bir kötülüğü kitaba yazsın ya da ameline uygun olan cezayı fazla versin. O ancak ezel kalemi ile yazılanın doğruluğunu ortaya çıkarır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Eğer bir kimsenin rûhun sahifelerinde nur galib gelirse o, cennet ehlindendir. Şâyet zulmet gâlib ise o, helâk olanlardandır. Kim nûruna, günah kirini karıştırmazsa ulvî derecelere ve Hakk’a yakınlık mertebelerine erenlerdendir. Kime ilâhî cezbe ulaşır, günahlarını hasenâta tebdil eder ve onu karanlıklardan hakîkî nûra çıkarırsa o, ***“güçlü padişahın huzûrunda doğruluk koltuklarındadır.”*** (el-Kamer, 54/55)”

Şu halde sana düşen, iyiliklere yönelmek ve günahlardan sakınmaktır. Çünkü herkes, amelleri ile büyüttüğü ağacın meyvelerini devşirir.

Hz. Âişe (r.anhâ) bir gün otururken yanına bir kadın geldi. Elini, elbisesinin yeni ile örtmüştü. Âişe (r.anhâ) ona: "Niçin elini yeninden çıkartmıyorsun?" dedi. Kadın: "Sorma ey mü'minlerin annesi, vaktiyle benim annem babam vardı. Babam sadaka vermeyi severdi. Annem ise hiç sevmezdi. Onu bir parça iç yağı ile yıpranmış bir elbise dışında hiçbir zaman sadaka verirken görmedim. İkisi de vefat ettikten sonra onları rüyamda gördüm. Kıyâmet kopmuştu. Anneme baktım halkın arasına dikilmiş, avret yerini eski bir elbiseyle örtmüştü. Eline de iç yağını almış, susuzluktan feryad ederek onu yalıyordu. Babamı gördüm. Havzın kenarına oturmuş su dağıtıyordu. Dünyada iken babam en çok da insanlara su ikram ederek sadaka vermeyi severdi. O sırada ben, havzdan bir kadeh su alıp anneme verdim. Bunun üzerine yukarıdan şöyle nidâ edildi: "Buna su verenin eli çolak olsun." Uyandığımda bir de baktım, elim çolak olmuş."

Hâfız der ki:

Yaşlı çiftçi ne güzel demiş oğluna:
"Ey gözümün nûru! Ekmeden biçemezsin"

Şeyh Sa'dî de şöyle der:

Şimdi tohum ekmek vaktidir, eğer beslersen
Şâyet ileride harmanı kaldırmayı ümit edersen
Kıyâmet şehrine eli boş gitme
Çünkü gaflet ile oturmak bir yüz tutmaz
Ömrü hikâye ve eyvah ile zâyi etme
Çünkü fırsat aziz, vakit de kılıçtır

---

[183]. *Deylemî*, Hadis no: 2829; *Münâvî*, III, 435
[184]. *Buhârî*, Zekat, 10; *Müslim*, Birr, 147; *Tirmizî*, Birr, 13; *Müsned*, VI, 33, 88, 166
[185]. *İbn Arrak*, Tenzih, I, 264
[186]. *Buhârî*, Rikak, 45; *Müslim*, Cennet, 56
[187]. *Müsned*, I, 402, V, 331; VI, 70, *Münâvî*, III, 127
[188]. *Münâvî*, III, 128

İBLİS CİNLERDENDİ RABBİNİN EMRİNDEN DIŞARI ÇIKTI

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ كَانَ مِنَ الْجِنِّ
فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖۜ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونٖي وَهُمْ لَكُمْ
عَدُوٌّۜ بِئْسَ لِلظَّالِمٖينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَٓا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْۖ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلّٖينَ عَضُدًا
﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَٓائِيَ الَّذٖينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ
يَسْتَجٖيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

50. Hani biz meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik; onlar hemen secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi. O cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fenâ bir değişmedir!

51. Ben onları *(İblis ve soyunu)* ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şâhid tuttum. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.

52. Yine o günü *(düşünün ki, Allah, kâfirlere)*: Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın! buyurur. Çağırmışlardır onları; fakat kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların arasına tehlikeli bir uçurum koyduk.

53. Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar; ondan kurtuluş yolu da bulamadılar.

"Hani Biz meleklere:" onlara şöyle dediğimiz vakti zikret: *"Âdem'e secde edin"* ibâdet secdesinde değil, selamlama ve saygı secdesinde bulunun *"demiştik"* Selamlama ve saygı secdesi geçmiş ümmetlerde meşrû idi, selam ile nesh edildi.

Bu emre imtisâlen yüce ruhların dışında *"onlar hemen secde ettiler."* Ancak büyük melekler ona secde etmediler. Çünkü onlar, Âdem (a.s.)'a secde etmekle emrolunmamışlardı. Bu konunun açıklaması Hicr sûresinde geçmişti.

"Yalnız iblis secde etmedi" bundan kaçındı ve büyüklendi. Sanki "Ona ne oldu da secde etmedi?" diye sorulmuş ve cevâben şöyle buyrulmuştur: *"O cinlerdendi."* Onun aslı nüfuz eden kavurucu ateşten yaratılmış bir cindi. O, Meleklerden değildi. Burada şeytanın meleklere olan emirden kaçınmasının, sanki onlardan biriymiş gibi istisnâ

edilmesi, diğer meleklerle birlikte İblis'e de Hz. Âdem'e secde etmesi emredildiğindendir.

Kitâbü't-Tekmile'de şöyle der: "Denildi ki: "*O, cinlerdendi*" buyruğundan murad şudur: O, cinlerin ilkiydi. Çünkü cinler ondandı. Nitekim Âdem (a.s.) insanlardandı. Çünkü o, insanların ilkiydi."

Denildi ki: "İblis, kendilerine cinler denilen bir topluluğun kalıntılarındandı. Allah Teâlâ onları yeryüzünde Âdem (a.s.)'dan önce yaratmıştı. Ancak onlar kan döktüler, fesad çıkardılar ve melekler onlarla savaştı."

Bir başka görüşe göre: "İblis öyle bir topluluktandı ki Allah onları yarattı ve onlara: "Âdem'e secde edin." buyurdu. Onlar bundan kaçındılar. Bunun üzerine Allah, onların üzerine bir ateş gönderdi ve onları yaktı. Bunlardan sonra bir topluluk daha yarattı ve onlara da: "Âdem'e secde edin." buyurdu. İkinciler İblis'in dışında emre itâat ettiler. Çünkü o, önceki yaratılanlardan arta kalandı."

Beğavî şöyle der: "Onun ismi Süryânice'de Azâzîl, Arapçada ise Hâris idi. Ancak Rabb'inin emrine isyan edince ismi ve sûreti değiştirilip ona 'İblis' denildi. Çünkü o, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmişti. Bu derekeye düşmekten Allah'a sığınırız.

"Rabbinin emrinden dışarı çıktı." O'na itâat dâiresinden çıktı. Buradaki "*emir*" gerçek anlamında kullanılmıştır. Emredileni yerine getirmemek, itâat dairesinden çıkmak demektir. Burada kastedilen "emredilen şey" de olabilir ki o da secde etmektir.

İblisin Rabb'inin emrinden çıkmasının sebebi cinlerden olmasındandır. Şâyet o meleklerden olsaydı Rabb'inin emrinden çıkmazdı. Çünkü melekler mâsumdurlar. Cinler ve insanlar gibi günahkâr değil.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Rabbinin emrinden dışarı çıktı.*" Yâni asil olanın hata etmeyeceği bilinsin diye boynundaki taklid gerdanlığı çıkarıldı. Esasen kişi imtihan edilip denenince ya ikrâm edilir ya da aşağılanır. Nitekim hayvan tersi de görünüşte zıddı olsa da miski andırır. Ancak ateşle sınandığı vakit makbul olanla merdud olan birbirinden ayrılır. Sevilenle istenmeyen belli olur."

Hâfız der ki:

Altını tecrübeye yarayan mihenk taşı ortaya gelirse güzel olur.
İşinde hîle ve sahtekârlık olanın yüzü o zaman kapkara olur.

"Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?" Yâni, Âdemoğulları, siz İblis'in Rabb'inin buyruğundan çıktığını öğrendikten sonra beni değil de onu ve neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Onun neslinden maksad, evladı ve ona tâbi olanlardır. Çünkü şeytana tâbi olanlar da, mecâzen onun zürriyetinden sayılırlar.

Kâşifî der ki: "ittihâz" tâbi olmak, uymak mânâsınadır. Onlara "soyu" denilmesi mecaz kabilindendir. Müfessirlerin çoğu onun zürriyetten olmadığı görüşündedir."

Onları benimle değişiyorsunuz da, bana itâat etmek yerine onlara mı boyun eğiyorsunuz? Bu dost edinme son derece çirkindir. Şeytana ve onun nesline yakın

olmayı, Allah’a dost olmaya tercih etmek hakîkaten şaşılacak bir şeydir.

“Oysa onlar” İblis ve onun nesli *“sizin düşmanınızdır.”* İşin doğrusu, sizin de onlara dost değil düşman olmanızdır.

“Zâlimler için bu” Allah’ı bırakıp da İblis’i ve soyunu dost edinmek *“ne fenâ bir değişmedir!”*

مَا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْۖ وَمَا
كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلّ۪ينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

51. Ben onları *(İblis ve soyunu)* ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şâhid tuttum. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.

“Ben onları” İblis ve soyunu *“ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şâhid tuttum.”* Bazısını diğerlerinin yaratılmasına da şâhid tutmadım.

Bu ifâde Allah Teâlâ’nın yarattıklarından müstağnî oluşuna ve onların ulûhiyette ortaklığı olmadığına işarettir. Şu halde bu cümle; ‘Göklerin ve yerin yaratılmasında iblisi ve onun neslini hazır bulundurmadım. Göklerin ve yerin yaratılmasında onlardan yardım istemedim ve bu ikisinin idâresi konusunda da onlara danışmadım. Çünkü gökleri ve yeri, henüz onları var etmeden önce yarattım.’ demektir.

Burada cinlerin gaybı bildiklerini iddiâ edenler reddedilmektedir. Onlar göklerin ve yerin yaratılmasında hazır bulunmadılar ki bu ikisinin gaybına muttalî olabilsinler.

“Ben yoldan çıkaranları” insanları hak dinden döndüren şeytanları, yaratma işinde veya işlerimden herhangi birinde *“yardımcı edinecek değilim”* ki ülûhiyette onlarla ortaklığım vehm edilsin ve bu ortaklığa binâen rubûbiyyetin bazı hükümlerinde bana iştirak ettikleri düşünülsün.

Bu ifâdenin aslı ‘onları edinecek değilim’ şeklindedir. Burada onları kötülemek ve yoldan çıkaran kimseler olduklarını tescil etmek için zamir yerine açık isim kullanılmıştır.

Bil ki Allah Teâlâ ülûhiyyette tektir ve her şey O’nun mahlûkudur. O melekleri, cinleri ve insanları yarattı. Onları sûret, şekil ve halleri bakımından farklı yaptı.

Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir: “Meleklerde erkeklik ve dişilik yoktur. Üremezler, yemezler, içmezler. Cinlerde ise üreme vardır. Onların dişisi, erkeği vardır ve ölümlüdürler. Şeytanlara gelince, onların da dişisi ve erkeği vardır. Çoğalırlar ancak ölmezler. Tıpkı İblis’in devamlı olarak kaldığı gibi onlar da devamlı olarak dünyada kalırlar.”

İmam Süheylî, *Kitâbü’t-Ta‘rîf ve’l-i‘lâm*’da şöyle der: “İblis’ten doğanlardan birisine “*el-Akbas*” adı verilmiştir. Onlardan birisine de *Belzun* denir. Bu, çarşı

pazarda görevlidir. Bunların anası *Tartaba*'dır. **Nakkâş**'ın zikrettiğine göre onun şeytanın çocuklarının dadısı olduğu söylenmiştir. *Tartaba* otuz yumurta yumurtladı. On doğuda, on batıda ve on da yeryüzünün ortasında. Her yumurtadan şeytanın cinsleri türedi. İfritler, devler, cinlerin küçükleri (katârıba) ve cinler. Bunlardan her birinin türlü isimleri vardır. Îman edenler dışında hepsinin de Âdemoğulları'na düşman olduğu bu âyet ile sâbittir."

Kâşifî der ki: "*Tibyân*'da şöyle rivâyet edilir: Hak Teâlâ dergahından sürüp çıkarınca şeytanın eğe kemiğinden **Ave** adlı eşini yarattı. Ona çölün kumları sayısınca evlad verdi. Evlâdlarından birisinin adı *Mürre*'dir. Birinin adı *Lakis*'dir ki namazlarda vesvese verir. *Velehan*, tahâret konusunda vesvese verir. Yâni *Velehan* insanları çok su kullanmaya teşvik eder ve abdest alırken güldürür.

Ahmed Gazzâlî, *Erbaîn*'de der ki: "Şeytanın birkaç evladı vardır. Onun çocuklarından *Zelenbur* ittifakla çarşıların sâhibidir ki yalan ve eksik olarak satmayı ve hıyânet etmeyi vesvese verir. *A'vel*, kadınların kapılarının sâhibidir. Yâni zinânın sâhibidir ki onu emreder ve süsler. *Sebr*, musîbetlerin sâhibidir. Birisinin başına musîbet gelince bağırıp çağırmayı, üstünü başını yırtmayı, yüzüne vurmayı ve Câhiliyye âdetlerini vesvese verir. *Meysut*, yalanların sâhibidir ki önce dinler, sonra bir kişinin karşısına geçer ve ona yalan bir haber verir. Adam da bir topluluğa gider ve 'Bir adam gördüm, sîmâsını tanıyorum, ama ismini bilmiyorum, bana böyle böyle söyledi.' der." *Dâsim*, besmelesiz yemek yiyenlerin yemeğine ortak olur.

Âkâmü'l-mercân'da şöyle der: "*Dâsim*, kişi ile ehli arasına girer. Onlara ayıplarını gösterir, birbirine kızıştırır." *Medhîş*, âlimlere görevlendirilmiştir ki onlara muhtelif hevâ ve arzular üzere tutar."

Bu iki âyette işaretler vardır:

1. Bunlardan bazıları Allah Teâlâ ile ilgilidir. Allah Teâlâ lütuf ve kahır sıfatını, kemâliyle kudret sâhibi olduğunu ve hikmetini ızhar etmeyi murad etti.

Lütuf sıfatını Âdem (a.s.) ile ızhar etti. Çünkü onu (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattı (bk. el-Hicr, 15/26). Lütuf ve cömertliğinin kemâlinden nurdan yarattığı meleklerine Âdem'e secde etmelerini emretti.

Kahır sıfatını da İblis ile ızhar etti. Çünkü meleklerin reisi, önde geleni, muallimi ve Allah'a kulluk etmede en gayretli olanı olduktan sonra ona Hz. Âdem'e secde etmesini emretti. Hatta göklerde ve yeryüzünde onun Allah'a secde etmediği bir karış yer kalmamıştı: İşte böylece kendini beğenmeye başladı. Kendinden başka hiç kimseyi görmez oldu. Büyüklenerek Hz. Âdem'e secde etmekten kaçındı. "Ben ondan hayırlıyım" dedi. Allah da ona lânet etti. Kahır sıfatını ızhar ederek onu huzurundan kovdu (bk. el-A'raf 7/12-13).

Cenâb-ı Hak, kudretinin ve hikmetinin kemâlini ızhar etti. Bir tutam zulmânî, kesif ve süflî topraktan yarattığı Âdem'i ulvî, latif, ruhânî nurdan yarattığı bütün meleklerin ve

hatta mukarreb meleklerin secde edeceği bir makama yükseltti.

Bu iki âyetteki işaretlerden bâzıları Âdem (a.s.) ile ilgilidir. Allah Teâlâ, Âdem (a.s)'ı yeryüzünde kendisine halife kılmayı murad edince; kudret eliyle onun hamurunu kırk sabah yoğururken ona hilâfet sırrını emânet etti. Bu sır, ilâhî feyzi vâsıtasız olarak kabul edebilme istîdâdıdır. Allah, ***"Biz, hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi (mükerrem) kıldık."*** (el-İsrâ, 17/70) buyurarak diğer yaratılmışlar arasında bu ikramı sadece Hz. Âdem (a.s.) ile onun nesline has kılmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) de bu ulvî sırrın perdesini şu sözleri ile aralamaktadır: "*Allah, Âdem'i yarattı (sonra) onda tecellî etti*."[189] İşte bu sır sebebiyle mukarreb melekler ona secde ettiler.

Hâfız der ki:

Melek bilmez ki aşk nedir, kıssa okuma
Kadeh iste ve Âdem'in toprağına gülsuyu dök

2. Bu işaretlerden bâzıları meleklerle ilgilidir. Melekler rûhânî-ulvî nurdan yaratıldıkları vakit, Allah'ın emirlerine boyun eğmek, itâat ve kullukta bulunmak onların tabîatlarında vardı. Hz. Âdem'e secde ile sınanmak, imtihanların en büyüğüdür. Çünkü secde, Allah'a kulluğun ve O'na tevâzuun en üst mertebesidir. Bir kimsenin Allah'tan başkasına secde ile denenmesi imtihanın en zorudur. İşte onlara Hz. Âdem'e secde etmeleri emredilince ve bununla imtihan olununca emre imtisal konusunda hiç tereddüd etmediler. Hiçbir isteksizlik göstermeden emre itâat ettiler ve isteyerek Âdem'e secde ettiler. Emredileni yapmaktan sakınmadılar, Allah'ın buyruğuna boyun eğdiler. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"**Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmezler ve emredildikleri şeyi yaparlar.**"* (et-Tahrîm, 66/6)

3. Bu işaretlerden bâzıları İblis'le ilgilidir. Esasen İblis dalâlet, aldatma, saptırma ve kandırma için yaratılmıştı. O, ateşten yaratılmıştı ve büyüklenip kibirlenmek tabîatında vardı. Her ne kadar Cenâb-ı Hak onu yarattığında melekler safına katmış ve ona melek kisvesi giydirmişse de aslında İblis yaptığı her şey ile onlara gerçek mânâda değil taklîden benziyordu. Bu yüzden onlardan sayıldı. Hatta çalışmasıyla ve îtikadıyla onlardan öne geçti. Melekler gerçekten isteyerek değil de gösteriş ile yaptığı gayrete bakarak onu reis ve muallim edindiler. Meleklerle berâber Âdem'e secde etmekle imtihan olununca, işte o zaman rüzgar yön değiştirdi. İblisin üzerinde iğreti duran, rağbet ve gayret ehline ait olan elbise soyuldu. Ta ki böylece Allah murdarı temizden ayıklasın (bk. el-Enfâl, 8/37). İşte bu emirle İblis, üzerinde bulunan alçaltıcı hallerden arındırıldı, gösteriş için giriştiği bu davranışlar ortadan kalktı ve meş'ûm/uğursuz aslına döndü. Doğruluk eğrilikten ayrıldı. Melekler Âdem'e secde ettiler, İblis ise bundan yüz çevirdi, eğriliğinden büyüklendi. Onun cinlerden olduğu ve kâfir olarak yaratıldığı anlaşıldı.

Hâfız der ki:

Zâhid, sakın Hakk'ın mekrinden emin olma!
Çünkü ibâdethânenden ateşgede o kadar uzak değil

4. Bu işaretlerden birisi de Âdem sûretinde olup da İblis sıfatı taşıyan Âdemoğulları ile ilgilidir. Onlar insan şeytanlarıdır. Onların alâmetleri, Allah'ı bırakıp şeytanı ve onun neslini dost edinirler. Rahman'a itâat etmez, şeytana boyun eğerler. Âdem'in neslinden olan peygamberlere ve velîlere tâbi olmaz, İblis'in soyuna uyarlar. Dostla düşmanı ayırt etmezler. Bu cehâletlerinden ötürü kendi nefislerine de zulmetmiş olurlar. Şeytana dost olmayı, Allah'a dost olmakla değişirler. Oysa şeytan ve nesli, kendilerinin düşmanıdır. Allah'ın dostları ise Allah Teâlâ'yı, O'nun dışında (masiva) hiçbir şeyle değişmezler ve Allah'tan gayrısını düşman edinirler. Nitekim İbrâhim Halîlullah (a.s.) şöyle demiştir: ***"Siz ve eski atalarınız. Onlar benim düşmanımdır. Yalnız âlemlerin Rabb'i (benim dostumdur.)"*** (eş-Şuarâ, 26/76-77) Çünkü o Allah'a gerçek anlamda dost olabilmenin ancak O'ndan gayrısını (masiva) düşman tanımakla mümkün olacağını görmüştü.

5. Bu işaretlerden birisi de şudur: Allah Teâlâ'nın şeytanları ne göklerin ve yerin yaratılmasına, ne de kendilerinin var edilmesine şâhid tutmadığını haber vermesi, O'nun düşmanlarını şâhid tutmadığı bir takım şeyleri bazı dostlarına gösterdiğine delildir. Onlara ezelî nûruyla yok olan bazı eşyaya kudretinin ilk taalluk edişini ve yokluktan varlığa nasıl çıkardığını göstermiştir. Ehl-i nazarın 'Bârî Teâlâ'nın vücudunun keyfiyeti, kudretinin yok olan şeylere (ma'dûmât) nasıl taalluk ettiği ve ölümden sonraki azâbın nasıl olacağı ve benzerleri şeyler araştırılmaz." şeklindeki sözlerine gelince bu bizim yukarıda söylediklerimizle çelişmez. Çünkü herhangi bir şeyin cüz'î akla göre imkansız olması, küllî keşfe yakın olmasına engel değildir. Zâten bizim sözümüz de keşf ehlinedir, başkasına değil.

Sâib der ki:

Aşk sözünü akla söylemek
Ölünün damarına neşter vurmaktır

Mesnevî'de ise şöyle der:

Ey kendini, aklını beğenip hediye olarak Allah'a götüren kişi!
Allah'ın huzûrunda, zavallı aklın, topraktan daha değersizdir.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا
لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾

52. O gün *(Allah kâfirlere)*: Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz

şeyleri çağırın! buyurur. Çağırmışlardır onları; fakat kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların arasına tehlikeli bir uçurum koyduk.

“O gün” yâni kıyâmet gününde Allah Teâlâ, azarlayarak ve âciz bırakarak kâfirlere şöyle buyurur. Bazıları, âyette ki Allah’ın hitabını, “meleklerinin lisanıyla der” diye açıklamışlardır. Fakir (**Bursevî**) der ki: Daha âşikâr olan Allah’ın bizzat buyurması şeklindeki birinci görüştür. Çünkü kıyâmet günü Allah Teâlâ mü’min ve kâfir bütün insanlara farklı sûretlerde tecellî edeceği ve herkes O’nu dünyadaki inancına uygun olarak göreceği sâbittir.[190] Şu halde Cenâb-ı Hakk’ın kıyâmet günü kâfirlerle konuşması da uzak bir ihtimal değildir. Çünkü O’nun kâfirlerle konuşması, hoşnutluğu ile ve onları şereflendirmek için değil azarlamak ve ayıplamak için olacaktır. Tıpkı Hicr sûresinde ve benzeri âyetlerde geçtiği üzere lânetleyip huzurundan kovduktan sonra İblis’le konuşması gibi.

“Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri” Allah’tan başka kulluk edilen her şeyi *“çağırın!”* Sizin şefaatçileriniz olduklarını iddiâ ettiğiniz şeyleri çağırın da size şefaat etsinler. Sizi, azâbımdan kurtarsınlar *“buyurur.”* Onlar dünyada iken putların Allah’a ortak olduğunu iddiâ etmişlerdi. İşte buna binâen Cenâb-ı Hak müşriklerin başına kakmak ve azarlamak üzere “*ortaklarım*” buyurmuştur.

Yardım etmeleri için *“çağırmışlardır onları.”* Onları nasıl çağırdıkları başka bir âyette şöyle zikredilmiştir: “***Biz sizin tâbilerinizdik. Şimdi siz, Allah’ın azâbından herhangi bir şeyi bizden savabilir misiniz?***” (İbrâhim, 14/21)

“Fakat kendilerine cevap vermemişlerdir.” Ne onlardan bir zararı giderebilmişler ne de onlara bir fayda ulaştırabilmişlerdir. Çünkü buna imkan yoktur. Ancak bu durum onların sûreten ve sözlü olarak çağrıya icâbet etmelerine ters düşmez. Nitekim Cenâb-ı Hak putların lisanından onların şöyle dediklerini nakleder: ***“Zâten onlar bize tapmıyorlardı, derler.”*** (el-Kasas, 28/63)

Burada şu husûsa işaret vardır: Cenâb-ı Hakk’ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak, dünyada ölümden önce olursa kişiye fayda verir. Âhirette de semeresini görür. Ancak âhiretteki inanmanın ve amelin kişiye bir faydası olmaz. Allah’ın müşriklere hitaben; “*Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın*” buyurması bir emirdir. Müşrikler de Allah’a ortak koştukları şeyleri çağırarak, bu emre imtisâl etmişlerdir. Lâkin bu ilâhî emre (âhirette) uymaları kendilerine bir fayda sağlamaz. Çünkü ortak koştukları şeyler “*kendilerine cevap vermemişlerdir. Biz onların arasına”* çağıranlarla çağrılanlar arasına *“tehlikeli bir uçurum koyduk.”*

“ مَوْبِقاً *Mevbikan* (tehlikeli uçurum)”dan murad cehennem ateşidir ya da düşmanlıktır ki o şiddet açısından helâkin ta kendisidir.

Ferrâ şöyle der: “Dünyadaki beraberliğinizi âhirette helâk hâline getiririz.” Bu görüşe göre âyette ‘onların arasında’ bulunan şey ‘beraberlik’ olmuş olur. Nitekim Allah: “***Andolsun, aranız açılmış ve (ilâh) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir***” (el-En‘âm, 6/94) buyurmuştur.

el-Kâmûs'ta şöyle der: "Mevbık" helâk yeri, cehennemde bir vâdi ve iki şey arasına giren şey demektir."

Mevbık kelimesinin cehennemde bir vâdi olmasına göre mânâ şöyledir: "Cehennem vâdilerinden bir vâdi var ederim. Onların ortasında ki büyük bir helâk yeri olur ve onların hepsine orada azâb ederim."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Âyetin mânâsının kelimenin üçüncü anlamına göre olduğu âşikardır. Yâni, onların arasına birini diğerinden ayıran bir engel (berzah) koyduk. Engelin bir yanındakiler ötekilere şefaat etmezler;" demektir. Mesela melekler, Îsâ ve Üzeyir (a.s.) onlara şefaat etmezler. Diğerleri de onlardan uzaklaşmıştır. Açıktır ki bu, cehenneme girmesine hükmedilen kimselerin orada toplanmalarına ve müştereken cehennemde olmalarına engel değildir.

وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

53. Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar; ondan kurtuluş yolu da bulamadılar.

"Suçlular ateşi görür görmez," oraya sevk edilmeleri emrolununca, **Kâşifî** der ki: "Müşrikler cehennem ateşini kırk yıllık mesafeden görünce" işte o zaman *"orayı boylayacaklarını iyice anladılar;"* ateşe atılıp cehennem ehli ile karıştırılacaklarını kesin olarak bildiler.

İmam (Râzi) şöyle demiştir; "Burada uygun olan manâ şudur; Suçlular cehennemi uzaktan gördüklerinde cehennemin öfkesini ve ateşin gürlemesini işitince oraya hemen atılacaklarını zannederler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"(Ateş) onları uzak bir yerden görünce onlar bunun (kendilerine karşı) öfkesini ve homurtusunu işitirler."*** (el-Furkan, 25/12) Uzak yerden maksad, elli bin senelik mesafedir.

"Ondan kurtuluş yolu da bulamadılar." Ondan uzaklaşmak için bir yer de bulamadılar. **Kâşifî** der ki: "Geri dönecek ya da kaçacak bir yer bulamadılar." Çünkü ateş onları çepeçevre kuşatmıştır.

---

[189]. Bk. *Aclûnî*, I, 455

[190]. Bk. *Irâkî*, Muğni, IV, 344

TARTIŞMAYA EN ÇOK DÜŞKÜN VARLIK

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ
اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاۤءَهُمُ الْهُدٰى
وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا
﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِى وَمَا اُنْذِرُوا
هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ
مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُۜ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى اٰذَانِهِمْ
وَقْرًاۜ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ
الْغَفُورُ ذُوالرَّحْمَةِۜ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَۜ
بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًاۚ ﴿٥٩﴾

54. Hakîkaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır.

55. Kendilerine hidâyet geldiğinde insanları îman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut azâbın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir!

56. Biz rasulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı bâtıla dayanarak ortadan kaldırmak için bâtıl yolla mücâdele verirler. Onlar âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.

57. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır! Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidâyete çağırsan da artık ebediyen hidâyete eremeyeceklerdir.

58. Senin, bağışı bol olan Rabbin merhamet sâhibidir; şâyet yaptıkları yüzünden onları *(hemen)* muaheze edecek olsaydı, onlara azâbı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık O'ndan kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır.

59. İşte şu ülkeler; zulmettikleri zaman onları helâk ettik. Onları helâk etmek

için de belli bir zaman tayin etmiştik.

"Andolsun" yemin olsun ki *"biz bu Kur'ân'da insanlar"*ın maslahatı ve menfaati *"için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür*" Kur'an'da pek çok vecihle her çeşit misali açıkladık, tekrar tekrar îzah ettik. Tıpkı (yukarıda açıklanan) iki adam misali gibi, hatırlayıp ibret alsınlar diye dünya hayatının misali gibi. Ya da îmâna çağıran her mânâ kendi acâyipliği ve güzelliği içinde bir misal gibidir. **Kâşifî** der ki: "İbret almaya sebeb olan geçmiş kıssalardan ve basîretin artmasını gerektiren kâmil kudretin delillerinden ihtiyaç duydukları her misali (sayıp dökmüşüzdür)"

Hak Teâlâ geniş fazlından
Kitâb-ı Kerîm ve kadîm hükmünde
Herkesin işine yarayacak şeyleri
Söylemiştir ki öylece olur

"Fakat" yaratılışı gereği *"tartışmaya en çok düşkün varlık insandır."* Yâni cinler ve melekler gibi cedelde/tartışmada bulunan varlıklar içinde her hususta cedelleşmeye en çok düşkün olan insan cinsidir. Burada kastedilen, makamın gereği olarak bâtıl adına olan hasımlık ve mücâdeledir. Yoksa her tartışmanın bâtıl için olması gerekmez. Nitekim Allah Teâlâ: ***"(Ey Muhammed), sen hikmetle, güzel öğütle Rabb'inin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et."*** (en-Nahl, 16/125) buyurmuştur. Bu, yüz çevirerek mücâdele etmektir. Çünkü mücâdelede taraflardan her biri diğerinden yüz çevirir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Cedel ehli hariç bir toplum hidâyete erdikten sonra sapıtmaz.*"[191] Hadîsi *Ebü'l-Leys Tefsîri*'nde geçtiği üzere **Ebû Ümame** rivâyet etmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Mücâdele ve husumet insanın tabiatında vardır. Bu iki özelliği sebebiyle insanlar yol kesmeye kadar varan işler yaparlar. Bazen peygamberlerle mücâdele ederler, onların peygamberliklerini kabul etmezler, hatta onlarla savaşırlar. Bazen de Allah katından indirilen ilâhî kitaplar hakkında mücâdeleye girişirler ve ***"Allah insana bir şey indirmedi"*** (el-En'âm, 6/91) derler. Bazen Kitab'ın muhkem âyetleriyle, bazen de müteşâbih âyetleriyle mücâdele ederler. Bazen Kur'ân'ın nâsih ve mensûhu ile, bazen tefsîri ve te'vîli ile, bazen de nüzul sebepleri ile mücâdele ederler. Bazen onun kıraati hakkında cedelleşirler. Bazen onun kadim mi, hadis mi olduğu konusunda mücâdele ederler. Böylece mücâdeleden mücâhedeye, hasımlaşmaktan muâmeleye, nizâlaşmaktan tâate, münâzaradan vuslata (muvâsale) geçemediler. Bu sebepledir Allah: "*Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır*" buyurmuştur. İşte bu yüzden onların hastalığının çaresi şöyle belirtilmiştir: ***"Allah" de, sonra bırak onları daldıkları bataklıkta oynayadursunlar."*** (el-En'âm, 6/91)

Mevlânâ (k.s.) şöyle der:

Bize ne bu kıssadan ki öküz geldi merkeb gitti,
Bu vakit azizdir, bu arbededen geri dön, vazgeç.

Akıllı kişiye gereken, kendi nefsiyle uğraşmak ve gösterişi ve cedelleşmeyi terk etmektir. Çünkü cedelin varacağı yer, başkasını hicvetmek ve darmadağın etmektir. Bu ise yırtıcı hayvanların özelliklerdendir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Haklı da olsa tartışmayı terk etmedikçe kişi îmânın hakîkatine eremez."*[192] Şu halde haklı bile olsa cedelleşmeyi terk etmek gerekir. Bu durumda bir de haksız olduğu halde tartışmayı sürdürenin hâli nice olur? Allah, bizi ve sizi fazlı ile bu derekeye düşmekten korusun. Bizi daima hayır söyleyenlerden eylesin. Ağyarın boş sözlerinden yüz çevirmeye muvaffak kılsın. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler"*** (el-Furkan, 25/72) "***kendini bilmez kimseler onlara laf attığında "Selam!" derler (geçerler***)" (el-Furkan, 25/63)

اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّٓا

55. Kendilerine hidâyet geldiğinde insanları îman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut azâbın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir!

"Kendilerine hidâyet" Kerim dâvetçi Hz. Muhammed (a.s.) ve doğru yola götüren yüce Kur'an *"geldiği zaman insanları"* Mekkelileri Allah'a *"îman etmekten ve"* şirki terk etmekten ve türlü türlü günahlarından ötürü *"Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başına gelenlerin"* yâni önceki ümmetler hakkındaki Allah'ın sünnet ve âdetinin *"kendi başlarına da gelmesini, yahut azâbın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir!"* Geçmiş ümmetler, peygamberden getirmesini istedikleri mûcize gösterildiği halde, sırf inatları yüzünden inanmayınca kökleri kazınmıştı. Mekke halkı, sanki başlarına bunun gibi felaketin gelmesini beklemekte ya da türlü türlü âhiret azâbının açıkça karşılarına getirilmesini gözetlemektedirler.

Celâleyn'de şöyle der: "Âyette kastedilen onların Bedir günü katledilmeleridir."

el-Es'iletül-mukhime'de şöyle der: "Âyette Allah îman etmezlerse onlara bu iki cezadan birini vaad ettiği halde onlardan îman etmeyenlere azâb etmemesi nasıl oluyor?" diye sorulursa, bunun cevabı şöyledir: "Onları tehdid ettiği bu cezâ, onların tamamı îman etmedikleri takdirde geçerlidir. Halbuki onların (Mekke halkının) çoğu, Mekke'nin fethi gününde îman etmişlerdir."

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَمَا اُنْذِرُوا
هُزُوًا ﴿٥٦﴾

56. Biz rasulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı bâtıla dayanarak ortadan kaldırmak için bâtıl yolla mücâdele verirler. Onlar âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.

"Biz" geçmiş ümmetlere *"rasulleri sadece"* inanıp itâat edenlere sevabı ve mânevî dereceleri *"müjdeleyiciler ve"* isyan eden kâfirleri ise azabla, hor ve zelil eden derekelere düşürülmekle *"uyarıcılar olarak göndeririz."* Çünkü müjdelenen şeylere ulaşmanın ve uyarılan şeylerden sakınmanın yolu sadece akılla bilinecek şeylerden değildir. İşte bu iki yolu beyan etmek üzere peygamberler göndermesi, Allah'ın kullarına sonsuz lütfundan ve engin merhametindendir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyet, İsrâiloğulları'nın nebileri mesâbesinde olan âlimlerin de Allah Teâlâ'dan insanlara bir rahmet olduğuna işarettir. Çünkü onların beyanı ile şüphe karanlığı bertaraf edilmekte, şüphe tohumu ile yeşeren düğümler çözülmekte, onların irşadı ile kâmil mânâda hidâyet hâsıl olmakta ve sülûk tamamlanmaktadır.

"Kâfir olanlar ise, hakkı bâtıla dayanarak ortadan kaldırmak için bâtıl yolla" müjdelemek ve uyarmak için gönderilen peygamberlerle *"mücâdele verirler."* Pervasızca peygamberlere îtiraz ederler ve: ***"Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz"*** (Yasin 36/15) ***"Eğer Allah (elçi göndermek) dileseydi, melekleri indirirdi."*** (el-Mü'minûn 23/24) derler. Sırf inat olsun diye, mûcizeler ortaya konulduktan sonra Allah'ın âyetlerini saçma sapan gerekçelerle inkâra yeltendiler. Peygamberlerin beraberinde olan hakkı yerinden ve merkezinden kaydırmaya ve yok etmeye kalkıştılar.

Zemahşerî'nin beliğ ifâdelerinden biri de şudur: "Muvahhidlerin delilleri şüphecilerin şüphesi ile ortadan kaldırılamaz. İbrahim'in yükselttiğini (Kâbe'yi) Ebrehe nasıl yıkabilir?!

Mesnevî'de der ki:

Kim Allah mumunu üflerse
O mum sönmez, üfleyenin ağzı yanar.

"Onlar" birliğime, kudretime ve benzerlerine delâlet eden *"âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri"* korkutuldukları azâbı *"alaya almışlardır."*

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ

يَدَاهُ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ
تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾

57. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır! Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidâyete çağırsan da artık ebediyen hidâyete eremeyeceklerdir.

"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da" yâni Kur'an-ı Kerim ile öğüt verilip de *"ona sırt çevirenden"* onları düşünmeyip tefekkür etmeyenden, küfür ve isyandan *"kendi elleriyle yaptığını unutandan"* bunların sonunu düşünmeyen, kötülük yapan ile iyilik yapanın mutlaka bunların karşılığını göreceğine kafa yormayan kimseden *"daha zâlim kim vardır!"* Buradaki soru, kötüleme ve azarlama anlamındadır.

İnsan işlerinin çoğunu elleriyle yaptığı için elleriyle yaptıkları, diğer âzâsı ile işlediklerine baskın kılınmıştır. Onlar da elleriyle yapılmış gibi zikredilmiştir. Hatta kalbin ameli hakkında bile, "bu senin ellerinle yaptığındır" denilir. Elleri olmayan kimseye bile söz gelişi "ellerin" denildiği olur.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "İnsanlar içinde zulüm ile nitelenmeye en müstehak olan kimse, Allah'ın âyetlerini gördüğü halde onlardan ibret almayan, hayır yolunu görüp de yüz çeviren, şerrin ne kadar çirkin olduğunu anladıktan sonra yine de onun peşinden koşan ve şerden sakınmayanlardır."

"Biz onların" Şeyh Tefsîri'nde belirtildiği üzere onların amellerini *"kalplerine,"* âyetlerin künhüne vâkıf olmalarını istemediğimiz için *"bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık,"* yâni perdeler koyduk. Bu ifâde, onların haktan yüz çevirip isyana yönelmelerinin sebebinin onların kalblerinin mühürlü olmasından ötürü olduğunu ortaya koymaktadır.

"Kulaklarına da" Kur'an'ı işitmelerine engel olan bir ağırlık ve *"sağırlık verdik."*

Burada, boş söz ve hezeyan ehlinin Kur'an'a kulak vermediklerine işaret vardır.

Kemâl Hucendî (k.s) şöyle der:

Gönül her zaman seni Kur'an dinlemekten alıkoyuyor,
Bâtıllar gibi hak kelamdan seni usandırıyor, nedir bu hal?

"Sen onları hidâyete" kurtuluş yolu olan İslam'a *"çağırsan da artık ebediyen hidâyete eremeyeceklerdir."* Mükellef oldukları sürece (ömür boyu) onların hidâyete ermeleri aslâ mümkün değildir. Çünkü bu, onlar hakkında imkansızdır.

Kâşifî der ki: "Murad edilen Mekke kâfirlerinden bir topluluktur. Onların îman etmeyeceklerini Cenâb-ı Hak ezelî ilmi ile biliyordu."

Âyetteki "çağırsan da" sözü Nebî (a.s.)'ın isteğine cevaptır. "*Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık verdik*" ifâdesi, Rasûlullah (s.a.)'e hitaben 'Artık onları doğru yola çağırma' anlamı taşır.

Sonra Nebî (a.s.)’ın onların müslüman olmaları konusundaki hırsı, O’nun: “Ben neden onları İslam’a çağırmıyorum?” diye sormuş olması gibi değerlendirilmiş ve şöyle cevap verilmiştir: “*Sen onları hidâyete çağırsan da…*” Onların Rasûlullah (s.a.)’in dâveti ile hidâyete ermemeleri, onların hidâyete sebep olması gereken şeyi, O’nun dâvetinden yüz çevirerek hidâyete ermeme sebebi kılmalarındandır.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُوالرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ
الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

58. Senin, bağışı bol olan Rabbin merhamet sâhibidir; şâyet yaptıkları yüzünden onları *(hemen)* muâheze edecek olsaydı, onlara azâbı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık O’ndan kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır.

“Senin, bağışı bol olan Rabbin merhamet sâhibidir;” “ اَلْغَفُورُ *el-Gafûr*” mağfireti çok fazla demektir. Günahlarını af sebebiyle kulu hak ettiği cezadan korumaktır. “ اَلْغَفْرُ *el-Gafr*”, bir şeyi kirden korumak için giydirmek demektir.

Rahmet, yaratılmışlara nimet vermek demektir. Burada rahmetin değil de mağfiretin mübâlağa sıygası ile getirilmesi, günahların çokluğuna dikkat çekmek içindir. Mağfiret ise zararlı olanları terk etmektir. Hak Sübhânehû Teâlâ, nihâyetsiz azâbı terk etmeye kadirdir. Rahmet ise fiil ve îcâddır. (Hâdis) varlık dâiresine, ancak sonlu olanlar girer. İlk vasfın (gafûr/bağışı bol olan) öne alınması, tahliyenin (hı ile) boşaltmanın, tahliyeden (hâ ile) süsleyip bezemeden önce olmasındandır.

“Şâyet yaptıkları” günahlar *“yüzünden onları (hemen) muâheze edecek olsaydı,”* onları cezalandırmak isteseydi, amelleri gerektirdiği için mühlet vermeksizin daha dünyada iken *“onlara azâbı çarçabuk verirdi.”* Ancak O, onları cezalandırmakta acele etmedi ve üzerlerine azâbı ansızın indirmedi.

“Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki,” Burada kastedilen ya Bedir günüdür ya da azâb olunacakları kıyâmet günüdür. O günde vaad edilenin gelmesiyle *“artık O’ndan”* Allah Teâlâ’dan başka *“kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır.”*

“ مِنْ دُونِهِ *min dûnihî*” ifâdesinin “*artık azabdan başka kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır*” anlamında olduğu da söylenmiştir. **Müftî Sa‘dî** şöyle der: “Bu görüş daha uygundur. Bu, onlar için hiçbir sığınak ve kurtuluş olmadığına en etkili şekilde delâlet eder. Çünkü ateşten başka sığınacağı yer olmayan kimse, kurtuluş yolunu nasıl görebilir?”

Burada anlamın: “Vaad edilen (azâb) geldiğinde, sığınacak bir yer bulamazlar.” şeklinde olması da mümkündür. Gönlümüze doğan budur. En iyisini Allah bilir.

❀

وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

59. İşte şu ülkeler; zulmettikleri zaman onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir zaman tayin etmiştik.

"İşte şu ülkeler;" Âd, Semûd ve benzerlerini, yâni bu ülkelerin halklarını, Mekke halkı gibi peygamberi yalanlayarak, hak ile mücâdele ederek ve türlü mâsıyetlerle *"zulmettikleri zaman onları helâk ettik."*

"Lemmâ/*zulmettikleri zaman*" **İbn Usfur**'un dediği gibi ya harftir ya da helâkin sebebini açıklamak için kullanılan bir zarftır. Onunla onların zulmü irtikab ettikleri belirli bir vakit değildir. Aksine bu, zulmün başlangıcından nihâyetine kadar olan tüm vakittir.

"Onları helâk etmek için de belli bir zaman tayin etmiştik." Yâni, helâk edilmelerine, kendilerinden asla tehir olunmayacak bir süre tanımıştık. İmdi Kureyş niçin ibret almaz, şirkten ve itâatsizlikten el çekmez. Onlar bilmezler mi ki: "Hoşbaht kimse başkasının durumundan öğüt alandır." **Reşîdüddîn Vatvat** bu kelâm-ı saâdeti şöyle tercüme etmiştir:

Hoşbaht olan kimsenin gönlü
İyi ve doğru olan şeyi kabul eder
Başkalarına nasihat verilince de
O kimse o nasihatten nasib alır

Yukarıdaki âyetlerde bâzı işaretler vardır:

1- Hidâyet sebeplerinin hepsi bir araya gelse, inâyet cezbeleri olmadan insanlar onlarla yollarını bulamaz, hidâyete eremez ve îman edemezler. Nitekim Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah olmasaydı ne doğru yolu bulabilir, ne tasadduk eder, ne de namaz kılardık."*[193]

Molla Câmî der ki:

Sâlikler Dost'un cezbesi olmadan bir yere ulaşamazlar
Bu yolda yıllarca çalışıp çabalasalar da

Hidâyete ermek Allah'ın hidâyete erdirmesi ile ve cihadla olur. Nitekim Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ben insanlarla, onlar "Lâ ilâhe illallah/Allah'tan başka ilah yoktur" deyinceye kadar savaşmakla emrolundum."*[194] Yine o (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ben kılıç peygamberiyim. (Cihad etmekle emrolundum) Ve ben cenk peygamberiyim."*[195]

2- Bâtıldan yana olanlar hakkı bâtıl, bâtılı da hak görürler. Bu onların kalb gözlerinin

kör ve akıllarının da zayıf olmasındandır. Onlar câhilliklerinden ve dalâlet içinde oldukları için peygamberlerle ve velîlerle mücâdele ederler. Hakkı ortadan kaldırmak için çalışırlar. Hak ehli ise peygamberlere ve velîlere boyun eğerler. İnatlaşmadan ve cedelleşmeden onlara teslim olurlar. Çünkü onlar Hakk'ın nûru ile bakarlar. Hakkı hak bilip ona uyarlar. Bâtılın bâtıl olduğunu bilirler ve ona uymaktan sakınırlar. Şüphesiz onlar Allah'ın âyetleriyle alay etmezler, onları ciddiye alırlar. Kendilerine emredileni yerine getirir, yasaklananları ise yapmazlar.

3- Dünyada Allah'ın rahmeti mü'mini de kâfiri de kapsar. Çünkü kâfirler dünyada yaptıklarından ötürü derhal rızıklarının kesilmesi ve benzeri şekilde cezalandırılmazlar. Ancak kıyâmette ilâhî rahmet mü'minlere, azâb ise kâfirlere mahsus olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"İşte şu ülkeler; zulmettikleri zaman onları helâk ettik"* Yâni biz o ülkelerin halklarını, ancak rahmetimizin dünyada mü'min ve kâfire genel olması şeklindeki sünnetimiz gerçekleştikten sonra helâk ettik. Çünkü onlar kâfir oldukları halde bir de zulmettiler. Zâlime mühlet vermemek ve ona azâbı ihmal etmemek ise sünnetimizdendir. Nitekim Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Mülk küfürle bâki olur, ama zulümle bâki olmaz."* Allah Teâlâ da şöyle buyurur: ***"İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız."*** (el-En'âm, 6/129) Buna sebep şudur: Darda kalan mazlumların himmetleri te'sirli, duâları da müstecabdır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Mazlumun bedduâsını almaktan sakınınız. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."*[196] Efendimiz (s.a.)'in şu hadîsinin sırrı da bu makamda anlaşılır: "*Ben âdil bir melikin zamanında doğdum.*"[197] Burada kastedilen **Enuşirvan**'a âdil denilmesi zâhiren onda zulüm bulunmaması sebebiyledir. Yoksa o, kendi inancı îtibariyle bir mecûsiydi. ***"Şirk ise büyük bir zulümdür"*** (bk. Lokman, 31/13).

Şeyh Sa'dî şöyle der:

Ey ulu, büyük olan kimse halka ezâ ve cefâ eyleme
Çünkü cihan bir üslub ve kaide üzere kalmaz
Mazlumun darmadağın olan hatırı adâlet ister
Zâlim pâdişahı memleketinden atar
Mahşer günü âdil olan vücûda mübârek olsun
Ki arşın gölgesinde yer tutar

---

[191]. *Tirmizî*, Tefsir, (43); *İbn Mâce*, Muk. 7; Müsned, V, 252, 256

[192]. *Irâkî*, Muğni, III, 116

[193]. *Buhârî*, Cihad, 34, Meğazi, 29, 38; Edeb, 90; Deavat, 19; *Müslim*, Cihad, 123-125, 132

[194]. *Buhârî*, Îmân, 17, 28; Zekat, 1; *Müslim*, Îmân, 32-36

[195]. *Müsned*, IV, 395, 404, 407, V, 405
[196]. *Buhârî*, Zekat, 63, Cihad, 180; Mezalim, 9; Meğazi, 60; *Müslim*, Îmân, 29
[197]. *Aclûnî*, II, 454

MÛSÂ VE GENÇ ADAM

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَٓا اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ
حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ
فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَاۘ لَقَدْ لَقِينَا
مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَٓا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّ۪ي
نَسِيتُ الْحُوتَۘ وَمَٓا اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ
فِي الْبَحْرِۗ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِۗ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا
قَصَصًاۙ ﴿٦٤﴾

60. Bir vakit Mûsâ genç adamına demişti ki: “Durup dinlenmeyeceğim; tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım, yahut senelerce yürüyeceğim.”

61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık, denizde bir yol tutup gitmişti.

62. *(Buluşma yerlerini)* geçip gittiklerinde Mûsâ genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakîkaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza *(epeyce)* sıkıntı geldi, dedi.

63. *(Genç adam:)* Gördün mü! dedi, kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.

64. Mûsâ: İşte aradığımız o idi, dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.

Rivâyet edildiğine göre Kıptîlerin helâk olmasından sonra Mûsâ (a.s.), İsrailoğulları’yla beraber Mısır’a hâkim olunca Allah Teâlâ ona, Allah’ın nîmetlerini kavmine hatırlatmasını emretti. Mûsâ (a.s.) da kalpleri ürperten, gözleri yaşartan beliğ bir hutbe okudu. Orada bulunan İsrailoğulları’nın âlimlerinden biri: “Ey Mûsâ! En çok bilen kimdir?” diye sordu. O da: “Benim” cevâbını verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a itâb etti. Çünkü ilmi Allah Teâlâ’ya havâle etmedi. Allah ona: *“İki denizin birleştiği yerde olan kulum senden daha âlimdir”* diye vahyetti. O ise Hızır (a.s.)’dır. Mûsâ (a.s.)’dan önce âdil ve akıllı bir kral olan Efridûn zamanında, büyük Zülkarneyn (a.s.)’ın biraz öncesinde yaşadı. Mûsâ (a.s.)’ın zamanına kadar kaldı. **İbnü’l-Esîr**’in *Târih*’inde kaydettiğine göre o, Keştasef b. Lehrâseb zamanında gönderilmişti.

Mûsâ (a.s.): “Ya Rabbi! O’nu nerede arayayım? Onu bulmak ve onunla bir araya gelmek nasıl mümkün olur?” dedi. Allah Teâlâ: “O’nu deniz sâhilindeki büyük taşın

yanında ara. Yol azığı için bir zenbilin içine tuzlu bir balık koy. O kulum, bu tuzlu balığı kaybettiğin yerdedir." buyurdu. Mûsâ (a.s.) bir balık aldı ve onu bir zenbile koydu. Hizmetçisine: "Balığı kaybettiğin zaman bana haber ver." dedi.

"Bir vakit Mûsâ genç adamına demişti ki:" Bir takım ibretleri ihtivâ ettiği için Mûsâ b. İmrân'ın şöyle söylediği vakti hatırla!"

Tevrât ehli bu Mûsâ'nın, Mûsâ b. İmrân'dan önce peygamber olan Mûsâ b. Mîşâ b. Yûsuf (a.s.) olduğunu iddiâ etmiştir. Çünkü onlar, kelîmullah olan ve kendisine açık mûcizeler tahsis edilen bir peygamberin kendinden aşağı birinden istifâde etmeye ve ilim öğrenmeye gönderilmesini uzak görürler. İşte ilmiyle âmil, kâmil bir kimsenin bâzı şeyleri bilmemesi yadırganmamalıdır. Çünkü bazen fazîlet ehli biri, bir yönden başka birinden aşağı olabilir. Dolayısıyla âyette kastedilen Mûsâ, Tevrât sâhibi Mûsâ (a.s.)'dır. İsmin mutlak olarak kullanılması da buna delildir. Çünkü diğer Mûsâ kastedilseydi takyid edilirdi. Meselâ İmam Ebû Hanîfe'den ayırmak için "Ebû Hanîfe Dîneverî şöyle dedi" denir.

Âyetteki Mûsâ (a.s.)'ın genç adamı, Yûşa b. Nûn b. Efrâyim b. Yûsuf'tur. Mûsâ (a.s.)'ın kız kardeşinin oğludur. Mûsâ (a.s.)'ın ashabının en büyüklerindendi. Vefatına kadar onun yanından hiç ayrılmadı. Sonra da şerîatında onun halefi oldu. Mûsâ (a.s.)'dan sonra İsrailoğulları'nın en büyüğü kabul edilmiştir. Onun hizmetinden ayrılmadığı için, "fetâsı (genci, hizmetçisi)" diye isimlendirilmiştir. Uzun süre Mûsâ (a.s.)'a hizmet etmiş, ona tâbî olmuş ve ondan ilim öğrenmiştir.

Arapça'da yaşlı bile olsa hizmetçi ve talebeye "fetâ" denir. Şu meşhur söz de buna işaret eder: "Ey fetâ/delikanlı! İlim öğren, cehâlet utançtır." İlim öğrenmek, hükmî bir köleliğe benzetilmiştir. Nitekim **Şu'be** der ki: "Ben, kendisinden dört hadis yazdığım kimsenin ölünceye kadar kölesiyim."

Âyetteki "fetâ" kelimesinin "köle" anlamında olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ'nın böyle buyurması edeb öğretmek içindir. Rasûl-i Ekrem (s.a.) da şöyle buyurmuştur: "*Hiç kimse (eli altındakilere) 'kölem, câriyem' demesin! Herkes, 'yavrum, kızım, delikanlı!' desin.*"[198] **Ebû Yûsuf** der ki: "Kim 'Ben falan kimsenin fetâsıyım' derse kendisinin köle olduğunu ikrar etmiş sayılır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Meşhur olan "fetâ" kelimesinin birinci anlamda kullanılmasıdır. Bu yolculuğun şerefi de, sâhibinin değerli bir kişi olmasını gerektirir. Bunun bir benzeri, Rasûlullah (s.a.)'in hicret sırasında Ebû Bekir (r.a.)'ı yol arkadaşı olarak seçmesidir. Çünkü Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) da, tıpkı Mûsâ (a.s.)'ın halîfesi olan Yûşâ (a.s.) gibi Rasûlullah (s.a.)'in en kıymetli sahâbisi ve kendisinden sonra halîfesi idi.

"Durup dinlenmeyeceğim; tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım," Bu söz, yola çıkılacağı zaman söylenmiştir. "***Hakîkaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza (epeyce) sıkıntı geldi***" (el-Kehf, 18/62) ifâdesinde de "sefer (yolculuk)"un zikredilmesi bunu göstermektedir.

Müftî Sa'dî'nin: "Kur'an nazmında buna delâlet yoktur. Belki bu, hadisten ve

tarihçilerin haberlerinden alınmış olabilir.” şeklindeki mütâlaası ise âyetin devamına dikkat etmemesinden kaynaklanmış olabilir.

“*İki deniz*”den maksad, Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.)’a Hızır (a.s.) ile buluşacağını vaad ettiği doğu tarafından Rum ve Fars denizinin birleştiği yerdir.

Müftî Sa’dî der ki: Fars ve Rum denizleri, Rahman sûresinde de bahsi geleceği gibi okyanusta birleşirler. Bu okyanus Atlas Okyanusu’dur. Denizler hakkında bilgi sâhibi olanlara da gizli kalmayacağı gibi bu birleşme orada meydana gelir. “*Birleştiği yer*” ile kastedilen, doğu tarafında iki denizin bileştikleri yere en yakın olan bölgedir. Çünkü bir şeyin yakını da o şey hükmündedir ve ikisi de aynı isimle anılır.

Bu âyette Mûsâ ve Hızır (aleyhime’s-selâm)’ın ilimlerinin genişliğine binâen iki denize benzetildiklerine işaret vardır. Bunlardan biri Mûsâ (a.s.)’dır ki, zâhir ve bâtın sâhibi olduğu halde zâhir, yâni şeriat yönü gâlibdir. Diğeri Hızır (a.s.)’dır. O da iki deniz sâhibidir. Ancak onun bâtın, yâni hakîkat yönü gâlibdir. Çünkü peygamberler (aleyhimü’s-selâm), yaratılışlarına, cemâl ve celâlin galebesine göre birbirlerinden farklıdırlar.

Şu halde o iki denizin birleştiği yer Mûsâ (a.s.) ile Hızır (a.s.)’ın buluşmalarının meydana geldiği yerdir, yoksa muayyen bir yer değildir.

“Yahut senelerce yürüyeceğim.” “ حُقُبًا *hukub* ve حُقْبٌ *hukb*” sene yıl demektir. Yâni aradığımı geçtiğimden emin oluncaya; ya iki denizin birleştiği yere varıncaya ya da yıllar geçene kadar yürüyeceğim. Bazı tefsirlerde bu ifâde: “Bu âlimi (Hızır’ı) buluncaya kadar uzun bir zaman yürüyeceğim” şeklinde tefsir edilmiştir.

Kâşifî der ki: “Mûsâ (a.s.): “Ya o Hızır (a.s.)’ın menziline ulaşana ya da seksen senelik uzun bir zaman devamlı giderim. Yâni onu bulana kadar hiçbir şekilde yüzümü seferden çevirmem.” dedi.”

Maksûdum hâsıl olana kadar elimi talebden geri tutmam

Mesnevî’de der ki:

Arayan ister yavaş gitsin, ister hızlı,
Nihâyet aradığını bulur.
İki elini de aramadan çekme.
Arama, yolda en iyi bir kılavuzdur.

İmam (Râzî), tefsîrinde der ki: “Bu, kişinin ilim talebi uğruna nefsini türlü meşakkat ve zorluklara alıştırması gerektiği konusunda Mûsâ (a.s.)’dan bir haber ve nasîhattır. Ayrıca burada, bir talebenin bir meseleyi öğrenmek için doğudan-batıya kadar yolculuk yapmasının yerinde bir yolculuk olduğuna da tenbih vardır.”

Hatîb’in *Ravza*’sında der ki: “Bir adam, bir hadisi öğrenmek için Medîne’den Mısır’a gelmişti. Bu yüzden bir kimse ilim talebi için yolculuk etmedikçe kâmil olamaz,

hicret etmedikçe de maksûduna eremez.” ‘Kendisini ittibâ silsilesine bağlayacak ve kalbinden perdeleri kaldıracak bir üstâdı olmayan kimse, bu işte babası belirsiz buluntu ve nesebi meçhul çocuk gibidir. **Bâyezid Bistâmî** (k.s.): “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” der.

Mesnevî’de der ki:

Pîri bul ki bu yolculuk pîrsiz
Pek tehlikeli, pek korkuludur, âfetlerle doludur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Âyette şu hususlara işaret vardır:

1. Yolcu, kendisine bir yol arkadaşı bulmalı sonra yola çıkmalıdır.
2. Yol arkadaşlarından biri emir, diğeri tâbî olmalıdır.
3. Arkadaşına niyetini ve yolculuk amacını açıklamalı, sefer hâlindeki konaklama sürelerini haber vermelidir. Böylece o da onun hallerine vâkıf olsun, şâyet ona tâbî olmaya karar verirse ona yol arkadaşlığı yapsın.
4. Sâdık tâlibin niyeti şeyhin talebi doğrultusunda olmalıdır. Maksûduna ulaşıncaya ve muradına erinceye kadar ondan ayrılmaması, ona tâbi olması gerekir. Çünkü şeyhin talebi hakîkatte Allah Teâlâ’nın talebi demektir.”

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık, denizde bir yol tutup gitmişti.

Kâşifî der ki: “Mûsâ (a.s.): “Ey Yûşa, bu sâlih kulu arama konusunda sen bana muvafakat göster.” dedi. Yûşa (a.s.): “ben sana muvafakat ediyor ve seninle yolculuğu ganimet biliyorum.” dedi.”

Hoştur şöhret veren bir kimseye yoldaş olmak

Yûşa (a.s.) birkaç ekmek ve bir balık hazırladı, Mûsâ (a.s.) ile yola revan oldu. İkisi yürüyerek gittiler. *“Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca”* Yâni, iki denizin uzunlamasına birleştiği yerin ortasına yakın bir yere varınca…

Kâşifî der ki: “İki denizin birleştiği yerde bir kayanın üzerine oturdular. O kayanın kenarında hayat pınarı vardı. Mûsâ (a.s.) uykuya daldı, Yûşâ (a.s.) o pınardan abdest aldı. O sudan bir damla kızartılmış balığın üzerine damladı. Balık derhal dirildi ve denize gitti. Yûşâ (a.s.) hayrette kaldı. Mûsâ (a.s.) uyanınca Yûşâ (a.s.)’ın ve balığın durumunu sormadı. Hemen yola koyuldu. Yolculuk konusunda çok acele etmekten” *“balıklarını unuttular.”* Halbuki o balığın unutulması, aranan kimseyi bulmanın işâreti kılınmıştı. Mûsâ (a.s.), arkadaşına balığı hatırlatmayı unuttu. Arkadaşı da Mûsâ (a.s.)’a onun durumunu haber vermeyi unuttu. *Sahîhayn*’daki hadiste unutmanın gence (uşağa)

nisbet edilmesi, bu tefsire ters düşmez.

*el-Es’iletü’l-mukhime’*de der ki: “Balığı, her ikisi de yol azığı için almışlardı. Bundan dolayı her ne kadar unutan sadece biri yanî Yûşâ (a.s.) olsa da balığın ikisine izâfeti câizdir. Mesela “Bir topluluk, azıklarını yüklenerek çıktılar...” denir. Halbuki azığı onlardan sadece birisi veya bir kısmı yüklenir.

“Balık, denizde bir yol tutup gitmişti.” “ سَرَبًا *Serab*”, altında delik olan ev, gizli yol anlamlarına gelir. Ancak bu tünel demek değildir. Çünkü dışarıya çıkışı olursa “tünel” ismi verilir; şâyet dışarıya çıkışı yoksa ona “serab” denir. Allah Teâlâ, suyun balığın üzerinden akmasına engel olduğu için onun üzerinde tâk gibi olmuştur. Sanki binânın üst kısmı birbirine bağlanıp da altı boş kalan kemer gibi bir şekle dönmüştür. Yâni su, balığın giriş yolundan çekilmiş, iki tarafı birbirine bitişmeyen bir menfez gibi olmuştur. Rasûlullah (s.a.) bu makamı *Sahîhayn*’daki bir hadiste böyle açıklamıştır.

“Serab” kendisinden gitmek mümkün olan yer altı mahzeni gibidir. O pişmiş balık ne tarafa gitse su onun üzerinde yükselirdi ve yer kuru kalırdı. Dolayısıyla **Kadı Beyzâvî** ve ona tâbî olan bazı müfessirlerin “sereb” lafzını; “ سَارِبٌ بِالنَّهَارِ ***sâribün bi’n-nehâr***” (er-Ra‘d, 13/10) yâni yerde yüzüstü giden ifâdesindeki “sâribün” kelimesinden istidlal ederek “oraya girip gittiği yol” diye tefsir etmeleri doğru değildir.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَاۘ لَقَدْ لَقٖينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

62. *(Buluşma yerlerini)* geçip gittiklerinde Mûsâ genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakîkaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza *(epeyce)* sıkıntı geldi, dedi.

“(Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde” yâni, karşılaşma için vaad edilen iki denizin birleştiği yeri geçtiklerinde… O gün ve gecenin geri kalan kısmında yürüdüler. Ertesi gün olunca Mûsâ (a.s.)’a, balığı hatırlayıp istediği yere dönmesi için, açlık hissi verildi. İşte o zaman *“Mûsâ genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir bize.*” Hizmetçinin cevabından da anlaşıldığı gibi bu yiyecek balıktır. “*Hakîkaten şu yolculuğumuz”* yâni Allah’a yemin olsun ki iki denizin birleştiği yeri geçtikten sonra yürüdüğümüz bu yolculuk *“yüzünden başımıza (epeyce) sıkıntı”* yâni yorgunluk ve meşakkat *“geldi, dedi.”* **Nevevî** der ki: Mûsâ (a.s.)’a yorgunluk ve açlık, yemeği istesin ve böylece Yûşa (a.s.) ona balığı hatırlatsın diye isâbet etmiştir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Mûsâ, Allah’ın (Hızır’la buluşmasını) emrettiği yeri geçinceye kadar sıkıntı hissetmedi.”*[199]

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: “Mûsâ (a.s.), bu yolculuğunda nasıl acıktı ve yoruldu? Tâyin edilen vakitte (mîkât) Tûr’a çıkınca otuz gün acıkmamış ve yorulmamıştı. Denilmiştir ki: Bu sefer, te’dib, ilim talebi ve meşakkatlere tahammül

seferi idi. Diğeri ise Allah Teâlâ'ya yolculuk anlamına geliyordu."

Bu son cümle, Hz. Mûsâ'nın Yûşâ'ya yemeği getirmesi emrinin sebebini ortaya koymaktadır. Şöyle ki yorgunluk, ya açlıktan kaynaklanan zaaf sebebiyle hâsıl olmuştur ya da onlar yoruldular, yemek yerken bir süre istirahat imkânı bulacaklardır.

Kâşifî şöyle der: "Mûsâ (a.s.) Yûşâ (a.s.)'a: Bize kuşluk yemeğini getir de yiyelim. Çünkü acıktık ve bir nefes istirahat edelim" dedi. Yûşâ (a.s.) sofrayı getirince balığın hikâyesi hatırına geldi."

قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَٓا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّ۪ي نَس۪يتُ الْحُوتَۘ وَمَٓا اَنْسَان۪يهُ
اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ وَاتَّخَذَ سَب۪يلَهُ فِي الْبَحْرِۗ عَجَبًا ﴿٦٣﴾

63. ***(Genç adam:)*** **Gördün mü! dedi, kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.**

Hz. Mûsâ'nın hizmetindeki genç adam: *"Gördün mü!"* haberin var mı *"dedi,"* **İbn Melek** der ki: "Bu söz, "Bana haber ver, görüşün nedir?" anlamına bir hayret ifâdesidir. *"Kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum."* Yâni kayaya varıp onun yanına indiğimiz zaman karşılaştığım duruma hayret ettim. Balığın durumunu ve gördüğüm şaşılacak şeyleri haber vermeyi unuttum." Sonra bunu şeytanın unutturduğunu söyleyerek özür diledi. Çünkü unutmayıp hatırlasaydı, Mûsâ (a.s.) bu yeri geçmeyecek ve yorulmayacaktı.

Onu hatırlamaktan alıkoyan vesvesesi ile *"Onu hatırlamamı"* ve sana söylememi *"bana şeytandan başkası unutturmadı. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti."* Bu da, balığın denize giriş yerinin tâka/kavisli kapı veya pencere üstüne benzer bir delik hâline dönmesi ile oldu. Sanki şöyle denilmiştir: "Canlandı, hareketlendi, denize daldı ve acâib bir şekilde denizde yolunu tuttu."

"Bana ancak şeytan unutturdu" ifâdesi, özür dilemek için getirilmiş bir ara cümledir. Sebebi ise bu "unutma" hâdisesidir.

İmam (Râzî) der ki: "Allah Teâlâ, tuzlu balığın garib bir şekilde canlı balığa dönüşmesini Mûsâ (a.s.)'ın matlubuna ulaşmasına delil kılmıştır. Dolayısıyla unutma hâdisesi nasıl vuku bulmuş olabilir?" denilirse, âlimler buna şöyle cevab vermişlerdir: "Yûşa (a.s.), Mûsâ (a.s.)'ın elinde bir çok mûcizelere şâhid olduğu için bu mûcize onda çok büyük bir te'sir icra etmemişti. Dolayısıyla unutmanın meydana gelmesi tabiîdir." Bu konuda benim başka bir cevabım var. O da şudur: Mûsâ (a.s.) kendi ilmini büyük görünce Allah Teâlâ ilmin sadece kendisinin öğretmesi ve kalbde muhâfazası ile olduğuna tenbih için arkadaşı Yûşa (a.s.)'ın kalbinden bu zarûrî ilmi (tuzlu balığın canlanarak denize dalma hâdisesini) izâle etmiştir."

Bâzıları da şöyle demiştir: Belki de o müşâhede ettiği açık âyetleri düşünerek

kendisinden geçmesi ve kendisinin tamamen kudsiyyet tarafına cezbolunması dolayısıyla bu hâdiseyi unutmuştur. Müşâhede ettiği âyetler ise bir kenarı yenilen tuzlu balığın canlanması, suyun yükselip tak hâline gelmesi ve balığın oradan bir yol bularak denize ilerlemesidir.

Unutmayı şeytana nisbet etmesi ise ancak bu ve benzeri mûcizevî hâdiseleri görmekle iftihar etmemek, nefsine bundan bir pay çıkarmamak ve onu kırmak içindir.

Bu âyetlerde bazı işaretler vardır:

1- Sâdık bir tâlib, kendisini Hakk'ın yoluna sülûk ettirecek kâmil bir şeyhe hizmet etmeyi taleb ettiği zaman tevfîk refîkini yoldaş edinmeli, dünya sevgisi tuzu ile tuzlanmış, nefsânî şehvetleri ile ölmüş kalb balığı da yanında olmalıdır. "*Mecmeu'l-bahrayn* (iki denizin birleştiği yer)" tâlib ile şeyh arasındaki velâyet yâni dostluk bağıdır. Mürid, şeyhin velâyetinin birleşme yerine ulaşmadıkça onunla beraber olamaz. İyi anla. Velâyetin birleşme yerinde hakîkî hayat suyu vardır. Bu kaynağın ilk damlasıyla müridin kalb balığı hayat bulur ve bu velâyetten hareketle denizde kendisine bir yol bulur.

2- Allah Teâla, kişi ile kalbi arasına girer. Mürid, O'nu kaybettiği zaman kalbini unutur. Kalb de şeyhi bulduğu zaman müridi unutur. *Mesnevî*'de der ki:

Ne mutlu o kişiye ki kendisinden kurtulmuş,
Hakîkî Diri'nin varlığına ulaşmıştır!
Yazık o diriye ki ölü ile oturmuş,
Ölmüş; hayatını kaybetmiştir!

3- Sülûk sırasında müride usanç ve bıkkınlık ârız olabilir. Kalbine yorgunluk isâbet edebilir. Nefsi şeyhine hizmeti bırakıp sohbeti terk etmeyi ona süslü gösterebilir. Hatta şeyhe hizmeti bırakıp Rabbine itâat ile meşgul olduğunda ve Hakk'ı taleb uğrunda nefsi ile mücâhede ettiğinde şeyhi vâsıta olmadan ve ona uymadan belki yine amacına ulaşabileceğini zannedebilir. Heyhat! Ne mümkün! Bu bozuk bir zandan ve sürümü olmayan bir maldan ibarettir. Bu kimse, ömrünü zâyi etmekte, nefsini boşuna yormakta ve kendisini hedefe götüren yoldan sapmakta, doğru yoldan uzaklaşmaktadır. Ancak ebedî kifâyet (yeterlilik) olan ezelî inâyet ona ulaşır ve irâdesindeki sıdkı ona iâde edilirse o başka.

Mesnevî'de der ki:

Bildiğin ve defalarca gittiğin yolda bile
Kılavuz olmazsa şaşırırsın.
Kendine gel! Hiç görmediğin o yola yalnız gitme,
Sakın yol göstericiden baş çevirme!
Ancak şeyhin kanatlarıyla uç da
Şeyhin askerlerinin yardımını gör!

4- Mürşid şeyhin sohbeti, müridin rûhunu yetiştirmeye götüren güzel söz ve fiilleri içerdiği için müridin gıdası mesâbesindedir. Mürid ne zaman bu sohbeti terk ederse, vusûle eremeden ve maksûduna nâil olamadan nefsini boşuna yormuş olur. Onu buna sevkeden ve yardımsız bırakan da sadece şeytandır. Dolayısıyla Mûsâ ve Yûşa (aleyhime's-selâm)'ın geri döndükleri gibi onun da tevfik refîki ile berâberliğe tekrar dönmesi gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Ey îman edenler, Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun."*** (et-Tevbe, 9/119). Yâni onlarla beraberlikte ve sohbette devam edin, yalancılarla beraber olmayın.

Mesnevî'de der ki:

Her yanda bir gulyabani, seni çağırır,
"Kardeş, gel, yol istiyorsan işte buracıkta.
Yoldaş, sana yol göstereyim, yoldaşın olayım.
Bu ince yolda ben sana kılavuzum" der.
Fakat ne kılavuzdur o, ne de yol bilir.
Yusuf, o kurt huylunun yanına az var!

Allah'tan bizi günahlardan korumasını ve tevfîkini niyaz ederiz.

قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۖ فَارْتَدَّا عَلٰى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ۙ ﴿٦٤﴾

64. Mûsâ: İşte aradığımız o idi, dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.

"Mûsâ: İşte" balık hakkında zikrettiğin *"aradığımız o idi, dedi."* Yâni işte bu, aradığımız Hızır (a.s.)'la karşılaşmaya alâmet olan şeydi. *"Hemen izlerinin üzerine geri döndüler."* Döndükleri yer, nehrin denize döküldüğü taraftır. Yâni kendi izlerini takib ederek, etrafı araştırarak yürüdüler. Sonunda balığın canlandığı ve denize düşerek kendisine bir yol edindiği taşın yanına vardılar.

---

[198]. *Buhârî*, Itk, 17; *Müslim*, Elfaz, 13, 15; *Ebû Dâvud*, Edeb, 75; *Müsned*, II, 316, 423

[199]. *Buhârî*, Bedü'l-Halk, 11; Enbiya, 27; Tefsir, (18), 4; *Müsned*, V, 118

MÛSÂ (A.S.) İLE
HIZIR (A.S.) BULUŞMASI

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ
رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ
عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنٖٓي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِرًا
وَلَٓا اَعْصٖي لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنٖي فَلَا تَسْـَٔلْنٖي عَنْ شَيْءٍ
حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

65. Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet *(vahiy ve peygamberlik)* vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

66. Mûsâ ona: "Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı?" dedi.

67. Dedi ki: "Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin.

68. *(İç yüzünü)* kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?"

69. Mûsâ: "Inşâallah, sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem." dedi.

70. *(O kul:)* "Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" dedi.

"Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki," "*bir kul*" sözündeki nekra yüceltmek, "*kullarımızdan*" sözündeki izâfet de şereflendirmek içindir. Bu kimse bir kumaşa bürünmüş vaziyetteydi. Mûsâ (a.s.) ona selâm verdi, kendisini tanıttı. İlim öğrenip istifâde etme niyetiyle geldiğini söyledi. Âlimlerin çoğu bu kimsenin Hızır (a.s.) olduğunda müttefiktir. Hızır onun lakabıdır. Ona bu lakabın verilmesinin sebebini Rasûlullah (s.a.) sahih bir hadiste şöyle açıklar: "*O 'Hızır' diye isimlenmiştir. Çünkü kuru bir yere (veya kuru bir ot destesinin üstüne) oturdu. Hemen onun ardından yeşil otlar (boy atmış) sallanıyordu.*"[200]

Hızır (a.s.)'ın künyesi Ebu'l-Abbas'tır. İsmi Belyâ b. Melkân b. Fâliğ b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nuh'tur.

Ebü'l-Leys der ki: Rasûlullah (s.a.), Hızır (a.s.) kıssasından bahsetti ve şöyle buyurdu: "Hızır (a.s.), krallardan birisinin oğluydu. Babası onu yerine halef bırakmak istedi. O ise bunu kabul etmeyip deniz ortasındaki adalardan birine kaçtı. Bir daha onu ele geçiremedi."

İmam Süheylî'nin *Kitâbü't-Ta'rîf ve'l-i'lâm*'ında bu hikâyenin tafsîlâtı şöyledir: "Babası hükümdar, annesi Fâris'in kızı olup ismi Elhâ idi. Annesi onu bir mağarada doğurdu ve orada bıraktı. Yakın köylerden bir adamın koyunu her gün gelip onu emzirirdi. Bunu gören koyun sâhibi çocuğu aldı ve yetiştirdi. Çocuk erginlik çağına ulaşınca kral olan babası bir katip çağırdı. İbrahim ve Şit (aleyhime's-selâm)'a indirilen sayfaları yazması için ilim ve irfan sâhibi eşraftan ileri gelenleri topladı. Ona kâtip olarak takdim edilenler arasında oğlu Hızır (a.s.) da vardı. Ancak babası onu tanımıyordu. Onun yazısını, bilgisini ve asâletini beğenince kim olduğunu sordu. O'nun kendi oğlu olduğunu öğrenince yanına alıp insanların işlerini onun idâresine verdi. Daha sonra Hızır (a.s.), kralın yanından kaçtı ve dünyada zâhid bir hayat sürdü. Hayat pınarını buluncaya kadar yürüdü ve ondan içti."

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir: "Âdem (a.s.)'ın sulbünden geldiği için ona "Hızır b. Âdem" denir. Eceli Deccâl'i tekzib edinceye kadar te'hir edilmiştir." Bu rivâyette her asrın deccâlini tekzib eden bir kimse olacağına işaret vardır.

İbn Asâkir, şöyle bir rivâyet nakletmiştir: Âdem (a.s.) vefâtı yaklaşınca oğullarına mübârek cesedinin kendileriyle beraber bir mağarada olmasını vasiyet etti. Böylece onun cesedi onlarla beraber mağarada idi. Allah Teâlâ Nuh (a.s.)'ı peygamber olarak gönderince Âdem (a.s.)'ın vasiyetine binâen bu cesedi de gemiye koydu. Gemiden çıktıktan sonra oğullarına şöyle dedi: Âdem (a.s), kendisini defneden kimseye kıyâmete kadar uzun bir ömür için duâ etmişti. Bunun üzerine oğulları onu defnetmek için mağaraya gittiler. Aralarında Hızır da vardı. Âdem (a.s.)'ı defnetme işini o üzerine aldı. Böylece Allah Teâlâ vaadini yerine getirdi. Artık o Allah'ın dilediği kadar yaşayacaktır."

Fethu'l-karîb'de der ki: "Bu konuda rivâyetlerin en garibi, Hızır (a.s.)'ın Âdem (a.s.)'ın sulbünden gelen oğlu olduğudur. Onun meleklerden olduğu da söylenmiştir ki bu tamamen asılsızdır. Yine Mısır târihlerinde nakledildiğine göre daha garib bir rivâyet de onun Mûsâ (a.s.)'ın gönderildiği Firavn'ın oğlu olduğudur. Yine denilmiştir ki o, Zülkarneyn (a.s.)'ın teyzesinin oğludur. Batı'dan Doğu'ya yaptığı seferde onunla beraberdi. Hayat suyundan içti. Allah da onun ömrünü mâlum bir vakte kadar uzattı. Bu haber vakıaya muhâlif değildir. Çünkü Âdemoğulları arasında üç bin yıl ve daha fazla yaşayanlar vardır. Bir rivâyete göre onun nesebi şöyledir: "Hızır b. Âmîl b. Şemâlhîn b. İrmâ b. Alkame b. Aysu b. İshâk Peygamber (a.s.). Âmîl bir melikti."

Âlimlerin çoğu, Hızır (a.s.)'ın insanlara risâletle gönderilmeyen bir nebî olduğu görüşündedir. Muhakkık sûfîlere göre o peygamber değil bir velîdir. Onun hayatta olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Çoğuna göre o, aramızda yaşamaktadır. Bu husus, sûfiler arasında ittifak edilen bir görüştür. Hızır (a.s.)'ı görüp onunla konuştuklarını haber verenlerin hikâyeleri sayılamayacak kadar çoktur. **Şeyhu'l-Ekber** *el-Fütûhatü'l-Mekkiye*'de, **Ebû Tâlib Mekkî** kitaplarında, **Hakîm Tirmizî** *Nevâdir*'inde, sadece naklî haberlerde bile yalan ve iftirâ üzerinde ittifak etmeleri tasavvur edilemeyen -ki onlar böyle bir şeyden uzaktırlar- ümmetin önderlerinden başka

muhakkıklar eserlerinde bunları nakletmişlerdir. Onun hayatının devam ettiği sâbittir. Aksini iddiâ ise delili gerektirir. Ölümü ile ilgili sarih bir delil yoktur. Bu konuda kitab ve sünnette bir beyan olmadığı gibi icmâ da meydana gelmemiştir. “Şu hükümdar zamanında, şu tarihte ve şu yerde vefat etmiştir” şeklinde bir haber de nakledilmemiştir.

Tefsîru’l-Beğavî’de der ki: “Peygamberlerden dördü, ölümden sonra diriliş/ba‘s gününe kadar hayattadır. İkisi yeryüzündedir. Bunlar **Hızır** ve **İlyas** (aleyhimes-selâm)’dır. İlyas karada, Hızır denizdedir. Her gece Zülkarneyn (aleyhis-selâm)’ın seddi yanında bir araya gelirler ve onu korurlar. Yiyecekleri kereviz ve yer elmasıdır. Diğer ikisi ise göktedir. Onlar da **İdris** ve **Îsâ** (aleyhime’s-selâm)’dır.”

Zamanının hadis imamı **Ebû Ömer İbn Abdilberr** *Kitabü’t-Temhîd*’inde der ki: “Rasûlullah (s.a.) yıkanıp kefenlenince orada hazır bulunanlar, birinin şöyle seslendiğini duydular: “Esselâmü Aleyküm, ey ehl-i beyt! Allah’ın yanında her ölenin bir halefi, her yok olanın bir bedeli, her musîbetin de bir sabrı vardır. Sabırlı olun! Sabredin ve sevab kazanın!” Sonra onlara duâ etti. Orada bulunanlar onun şahsını göremediler, ancak sahâbe ve ehl-i beyt onun Hızır (a.s.) olduğu görüşündeydiler.

Kitâbü’l-hevâtif’te der ki: “Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) Hızır (a.s.) ile karşılaştı, o da ona şu duâyı öğretti. Bunu kim namazdan sonra okursa ona büyük sevab, mağfiret ve rahmet verileceğini söyledi. O duâ şudur: “Ey işitmesi bir başka şeyi işitmesine mâni olmayan, taleb ve istekler kendisini şaşırtmayan, ısrar edenlerin ısrarı kendisini yıldırmayan! Bana affının soğukluğunu ve mağfiretinin halâvetini tattır.”

Herevî der ki: “**Hızır** (a.s.), Peygamber (s.a.)’e defalarca geldi. “*O eğer hayatta olsaydı beni ziyâret ederdi*.”[201] hadîsi ise bundan sonra kendisini ziyaret etmiş olmasına mâni değildir.

Faslu’l-hitâb’da der ki: “Hızır (a.s.), Peygamber (s.a.)’e sahâbî olmuş ve ondan hadis rivâyet etmiştir.”

el-Hasâisu’s-suğrâ’da şöyle der: Rasûlullah (s.a.)’in Tebük gazvesinde İlyas (a.s.) ile buluştuğu rivâyet edilir. **Enes** (r.a.) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) ile gazaya çıkmıştık. (Şam yolun’da) Hicr mevkiindeki Feccü’n-nâka denilen yerde iken şöyle bir ses işittik: “Allah’ım! Beni duâları makbul, günahları mağfur, rahmetinin mazharı ümmet-i Muhammed’den kıl...” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: “*Ey Enes! Bu sesin ne olduğuna bakıver*.” Ben de dağın arasına girdim. Bir de ne göreyim, boyu üç yüz arşından yüksek, beyaz tenli, beyaz saçlı ve sakallı bir adam. Beni görünce: “Sen Peygamber (s.a.)’in elçisi misin?” dedi. “Evet” dedim. O: ‘Dön, benden ona selâm söyle ve ona de ki: ‘Bu kardeşin İlyas (a.s.)’tır. Seninle görüşmek istiyor.’ de.” dedi. Rasûlullah (s.a.)’e döndüm ve olanları haber verdim. Hz. Peygamber (s.a.) yürüdü, ben de onunla yürüdüm. İlyas (a.s.)’a yaklaşınca Rasûlullah (s.a.) öne geçti, ben geride kaldım. Uzunca konuştular. Semâdan sofraya benzer bir şey indi, beni de çağırdılar. Ben de onlarla biraz yedim. Sofrada mantar, nar, balık, hurma ve kereviz vardı. Yiyince kalktım bir tarafa çekildim. Sonra bir bulut geldi ve İlyas (a.s.)’ı alıp götürdü. Ben de onun elbisesinin beyazlığına bakıyordum, bulut da onu Şam tarafına alıp götürüyordu.

Rasûlullah (s.a.)'e: "Anam babam sana fedâ olsun, yâ Rasûlallah! Semâdan inip de yediğimiz bu yemek neydi?" dedim. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "*Ben de bunu ona sordum, o şöyle dedi: "Cebrâil (a.s.) her kırk günde bir defa yemek, her yılda da bir defa zemzem suyu getirir. Bazen onu geniş kuyu başında kova dolusu su çekip içerken görürüm, bazen bana da içirir.*"[202]

Muhaddislerin çoğu Hızır (a.s.)'ın öldüğü görüşündedir. **Buhârî**'ye: "Hızır ve İlyas (a.s.)'ın hayatta olup olmadığı" sorulunca, "Bu nasıl mümkün olsun, Rasûlullah (s.a.): "*Yüzyılın başında bugün yeryüzünde yaşayanlardan hiç kimse kalmaz.*[203]" buyuruyor. Allah Teâlâ da: ***"Senden önce hiçbir beşere ebedi bir hayat vermedik"*** (el-Enbiyâ, 21/34) buyurmuştur.

Bunun cevabı şöyledir: "Bu hüküm çoğunluğa göre câri olmuştur. Yüz senenin üzerinde yaşayanlar ise nadir hükmündedir. Meselâ Selmân, Ma'dîkerib, Ebû Tufeyl (r. anhüm) yüz seneden fazla yaşamışlardır. Rasûlullah (s.a.) bunu haber verirken onlar hayattaydı. Âyette "hulûd (ebedî hayat)" ile kastedilen sonsuzluktur. Şüphesiz Hızır (a.s.) ve benzerlerinin hayatı kıyâmetten önce ilk sûra üfleyiş (es-saika) ile sona erer. Böylece onlar ebedî olmanın dışında kalmış olurlar.

Âlimlerden bâzılarının "Hızır (a.s.)'ın hayatta olması mümkün değildir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.)'den sonra peygamber yoktur." şeklindeki sözlerine gelince, buna îtibar edilmez. Çünkü Hızır (a.s.)'ın peygamberliği Rasûlullah (s.a.)'den sonra değil, önce idi. Allah Teâla bir hikmetine binâen Kur'an'ın yeryüzünden kaldırılmasına kadar onu da Îsâ (a.s.) gibi hayatta bırakmıştır.

Şeyhu'l-Ekber (k.s.) bazı kitaplarında der ki: "Mehdî (a.s.) zuhûr ettiği zaman Hızır (a.s.) âhir zamanda ashâb-ı kehf ile berâber zuhûr edecek, şehid olacak ve Mehdî (a.s.)'ın askerlerinin şehidlerinin en değerlilerinden biri olacaktır."

Sahih-i Müslim'in sonunda deccal hadisleri arasında onun bir adamı öldürüp sonra dirilteceği şeklinde bir rivâyet vardır.[204] Müslim'in ashâbından İbrahim b. Süfyan: "Bu kimsenin Hızır (a.s.) olduğu söylenir." der.

İbn Abbas'tan da şöyle rivâyet edilmiştir: "Hızır ve İlyâs (aleyhime's-selâm), her yıl belli bir mevsimde bir araya gelir ve her biri arkadaşının başını tıraş eder. Sonra şu duâları okuyarak birbirinden ayrılırlar:

بِسْمِ اللّٰهِ مَاشَاءَ اللّٰهُ

لاَيَسُوقُ الْخَيْرَ اِلاَّ اللّٰهُ مَاشَاءَ اللّٰهُ لاَ يَصْرِفُ السُّوءَ اِلاَّ اللّٰهُ مَاشَاءَ اللّٰهُ

مَاكَانَ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ مَاشَاءَ اللّٰهُ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ

"Allah'ın ismiyle, Allah'ın dilediği olur. Hayrı ancak Allah sevkeder. Allah'ın dilediği olur. Kötülüğü ancak Allah çevirir, Allah'ın dilediği olur. Nîmet ancak Allah'tandır. Allah'ın dilediği olur. Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır." Kim sabah

akşam bu duâyı üç kere okursa Allah onu yangından, boğulmaktan, hırsızlıktan, şeytandan, yılandan ve akrepten korur. **Ahmed b. Hanbel** *Kitâbü'z-zühd*'de onların Ramazan orucunu Beytü'l-makdis'te tuttuklarını eklemiştir.

Hz. Ali (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir: "Hızır (a.s,)'ın ikâmet yeri, Beytü'l-makdis'te Bâbu'r-rahme ile Bâbü'l-ebsât arasındadır."

Kâşânî der ki: "Hızır (a.s.) bast hâlinden, İlyas (a.s.) ise kabz hâlinden kinâyedir. Hızır (a.s.)'ın insan olarak Mûsâ (a.s.)'ın zamanından bu zamana kadar yaşamasına ya da irşâd etmek istediği kimseye rûhânî olarak temessül etmesine gelince, bana göre gerçek değildir. Bilakis kişiye kendisine galib olan sıfat ile Hızır (a.s.)'ın mânâsı temessül ve tahayyül eder, sonra da kaybolur. O bu şahsın rûhudur veya rûhu'l-kudüstür."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Gâlib olan sıfat ile rûhun temessülü, ehl-i sülûkün çoğu için vukû bulmuştur. Ancak uyku hâlinde olduğu gibi yakaza hâlinde görünen her şey temessül değildir. Bazen misâl zuhur eder, bazen de onun hakîkati görünür. Her şeyde Allah'ın sonsuz hikmetleri vardır.

"Ona katımızdan bir rahmet" vahiy ve peygamberlik *"vermiş,"* Bu rahmet, vahiy ve nübüvvettir. Nitekim "rahmet" kelimesinin nekre oluşu ve Cenâb-ı Kibriyâ'ya tahsisi de buna işaret eder.

İmam Müslim der ki: Nübüvvet bir rahmettir. Nitekim **"*Allah'ın rahmetini onlar mı bölüşüyorlar*"** (ez-Zuhruf, 43/32) ve benzeri âyetler bunu gösterir. Ancak bu, her rahmetin nübüvvet olmasını gerektirmez. Dolayısıyla bu âyetteki rahmet, Hızır (a.s.)'ın nebî olmadığı görüşünde olanlara göre 'uzun ömür' demektir.

"Yine ona tarafımızdan" özel *"bir ilim öğretmiştik."* **İbn Abbas** (r.anhümâ)'nın görüşüne göre bu özel ilim, Allah'ın izniyle gaybların ilmi veya bâtın ilmidir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Bütün ilimler Allah tarafından olduğu halde burada " مِنْ لَدُنَّا *min ledünnâ*/tarafımızdan" buyurulması, bazı ilimlerin insanlar vâsıtasıyla öğretilmesindendir. Böyle ilimler "ledünnî ilim" diye isimlendirilmezler. Bilâkis ledünnî ilim, bir insan tarafından ya da bilinen hâricî bir sebep olmadan Allah Teâlâ'nın mü'min bir kulunun kalbine ilkâ ettiği ilimdir. **Hz. Ömer** ve **Ali** (r.anhümâ)'nın şevk ve zühd ehli daha bir çok evliyâullahın sâhip oldukları ilimler gibi. Nitekim öncekilerin ve sonrakilerin seyyidi Efendimiz (s.a.) buyurur ki:

"Aşk ve şevk ehlinin nefeslerinden bir nefes sekaleynin (insan ve cinlerin) ibadetinden daha hayırlıdır." Diğer bir hadiste ise şöyle buyurur: *"Kalben zâhid bir kimsenin iki rekat namazı, âhir zamana kadar ibadet edenlerin ibadetlerinden Allah'a daha sevimli ve daha hayırlıdır."*[205] Rasûlullah (s.a.) sözünde sâdıktır. Fakat Allah'ın böyle kulları azdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Kullarımdan şükreden azdır."*** (es-Sebe, 34/13) ***"Ama insanların çoğu bunu bilmezler"*** (Yusuf, 12/21) İşte böylece ashâbın (r.anhüm) Allah katındaki derecesini, fazîlet ve şerefini de anlamış olursun. Çünkü onlar zâhid, şükr ve muhabbet ehlinin önderleri, kendileriyle

yön tâyin edilen yıldızlardır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Kullarımızdan bir kul buldular."* Yâni bizim dışımızdakilere kul olmaktan kurtarıp hürriyete kavuşturduğumuz ve seçtiğimiz hayırlı kullarımızdan birini buldular. *"Ona katımızdan bir rahmet vermiştik."* Yâni onu, sıfatlarımızın nurlarından ilâhî feyzi vâsıtasız almaya kabiliyetli kıldık. *"Yine ona katımızdan bir ilim öğretmiştik."* Bu ilim, Allah öğretmeden kimsenin bilemeyeceği O'nun zâtı ve sıfatları ile ilgili ma'rifetullah ilmidir.

Bil ki Allah'ın kullarına öğrettiği, kulların da bunu başkasından öğrenmeleri mümkün olan her ilim, ledünnî ilim cümlesinden değildir. Çünkü bu durumda onu Allah'ın dışında birinden öğrenme ihtimâli vardır. Nitekim şu âyet de buna delâlet eder: ***"O'na sizin için zırh yapmayı öğretmiştik."*** (el-Enbiyâ, 21/80) Zırh yapma sanatı ilmi, Allah Teâlâ'nın **Dâvud** (a.s.)'a öğrettiği ilimlerdendir. Ancak buna "ledünnî ilim" dememiştir. Çünkü bu, Allah'tan başkasından da öğrenilebilir. Bu durumda Allah'tan başkasından da öğrenilen bir ilim olmuş olur. Halbuki ledünnî ilim, sadece Allah katından olan ilimdi. Bu da Allah Teâlâ'nın yüce zâtı ve sıfatları ile ilgili olan ma'rifetullah ilmidir."

Cüneyd (k.s.) der ki: "Ledünnî ilim, zan ve ihtilaftan tamamen uzak esrara hükmeden ilimdir. Fakat o mugayyebâtın gizliliklerinden nurların mâkâşefeleridir. Bu ise ancak kulun bütün azalarını tüm yaratılmışlardan kestiğinde ve hareketlerini nefsine ait her türlü istek ve arzulardan fânî kıldığında mümkün olur. Bu durumda o, hiçbir arzusu ve isteği olmadan Hakk'ın önünde duran bir hayal gibi olur."

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Kalbde bu melekût arzusu var oldukça melekût ve maârif kapısı açılmaz. Müşâhede bakımından Allah'ı bilme/ilm-i billâh kapısına gelince kalbde mülk ve melekût âleminin tamamına bir anlık bakış var olduğu müddetçe açılmaz."

Fütûhât'ta ârifler sultanı **Bâyezid**'in zâhir âlimlerine şöyle dediği nakledilmiştir: "Siz ilminizi ölüden ölüye aldınız, biz ise ilmimizi asla ölmeyen Diri'den aldık."

Nakilden hâsıl olan gülşen bir nefestir
Aşktan hâsıl olan gülşen ise geniş ve faydalıdır
Çamurdan hâsıl olan bir gülşen az zamanda yok olur
Gönülden biten bir gülşen, işte o ne büyük sevinçtir!
İlim gönle vurunca sâhibine yar ve yardımcı olur
İlim çamura vurunca sâhibine yük olur

Bil ki sûfîler mükâşefe yoluyla elde edilen ilimleri "ledünnî ilimler" diye isimlendirmişlerdir. Bu sözün tafsîlâtı şöyledir: Biz bir şeyi anladığımızda, bir hakîkati tasavvur ettiğimizde ya bir hükümle hüküm veririz ki buna tasdik denir. Ya da hüküm vermeyiz, buna da tasavvur denir. Bunlardan her biri ya taleb ve kesb olmadan zarûrî olarak meydana gelir; ya da kesbî olur. Zarûrî ilimler, kesb ve taleb olmadan nefis ve akılda oluşan ilimlerdir. Tıpkı elem, lezzet, varlık ve yokluğu tasavvur etmemiz; nefy ve

isbâtın (yokluk ve varlığın) birleşmesinin mümkün olmadığını, birin ikinin yarısı olduğunu tasdik etmemiz gibi. Kesbî ilimler ise insan nefsinin özünde baştan var olmayıp mutlakâ bir vâsıta ile elde edilen ilimlerdir. Şâyet bilinmeyenleri öğrenmek bedihî ilimlerin terkibi ile elde ediliyorsa, bu düşünme (nazar) yoluyladır. Şâyet mahallini hazırlama ve mâsivallaha meyilden arınma ile elde ediliyorsa, bu da keşf yoluyladır.

Keşf bir kaç türlüdür. En üstünü Allah Teâlâ'nın zâtının esrârı, sıfatlarının nurları ve fiillerinin eserleri hakkında olan keşftir. Bu şer'î ilâhî ilim olup ehlüllahın meşrebinde buna *"ilmü'l-hakâik"* denir.

Yâni Hak Sübhânehû ve Teâlâ'yı, mahlûkâtıyla irtibâtı ve âlemin ondan neş'et etmesi yönünden beşerî tâkat ölçüsünde bilme ilmidir. Çünkü bunlar içinde beşer tâkatinin yetmedikleri de vardır. Bunlar kemâl ehlinin hayret vartasına düştükleri ve hakkıyla ma'rifetten âciz olduklarını ikrar ettikleri şeylerdir.

Bu yüce ilmin diğer ilimlere nisbeti, güneşin zerrelere, denizin damlalara nisbeti gibidir. Genel olarak insanların ilimleri fikrî ve zihnî havâtıra dayanırken, ehlüllâhın ilimleri keşf ve ıyâna (görmeye) dayanır. Usullerinin başı takvâ ve amel-i sâlihtir. Diğer insanların ilim tahsilleri ise bir takım görev ve unvanları elde etmek, devâmı olmayan dünya metaını toplamak sûretiyledir.

Molla Câmî der ki:

Zâhidin canı vehim ve hayal sâhilidir
Ârifin canı müşâhede denizinde garkolmuştur

Hz. Şeyhim ve senedim **Osman Fazlı Efendi**, *Kitâbü'l-Lâihâti-l-berkıyyât*'ta der ki: "*Rahmet*" ile ibâdet, tedris, zâhir ve şerîat ilmi kastedildiği için genel bir ifâde kullanılmıştır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyrulmuştur: ***"Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır."*** (el-A'râf, 7/156) Bu zâhir ilmin makâmı, sıfatlara ait kurbiyyet makamı olduğu için bu sıfâtî kurbiyyet makamını ifâde eden "min-indinâ/katımızdan" sözü kullanılmıştır. Yâni sıfatlarımızın vâhidiyyet makâmından ve kurbiyet mertebesinden (bir rahmet) demektir.

"*İlim*" ile işaret, verâset, bâtın ve hakîkat ilmi kastedilmiştir. Bu yüzden mutlak kullanıldığında ferd-i kâmil kastedilmesine binâen "ilim" lafzı kullanılmıştır. İlm-i bâtın ilm-i zâhire göre ruh ve özün cesed ve kabuğa, mânânın sûrete nisbeti gibidir. Dolayısıyla ilm-i bâtının ilm-i zâhire göre durumu; ferd-i kâmilin ferdi nâkısa; ilm-i zâhirin ilm-i bâtına göre durumu ise ferd-i nâkısın ferd-i kâmile göre durumu gibidir. Bâtınî ilme izâfetle ve nisbetle zâhirî ilimdeki mevhûm ve îtibârî noksanlık; aralarında sûret yönünden ayrımı gerektiren makam îtibârıyladır. Bu ise onun aynın ve kendisinde zâtî ve hakîkî kemâline zarar vermez. Nitekim zâhirî ilme nisbet ve izâfete göre bâtınî ilimde mûteber olan kemâl, taayyün yönünden aralarındaki farkı gerektiren makam itibarıyladır. Bu kemâl de onun zâtına âit kemâlinde bir ziyâdeliğe sebep olmaz. Bilâkis

her biri aralarındaki makam ve taallukât durumlarına göre mûteber olan izâfet ve nisbete ve diğer durumlara bakmaksızın, sırf zatları îtibârıyla tam bir kemâl hâlindedirler; hiç birinde asla noksanlık tasavvur edilemez.

Nitekim cehâlet ve gaflet asıl olarak tam bir gerçek noksanlık iken, ilim ve ma'rifet de tam bir gerçek kemâldir.

Îtibârî durumlara gelince, bunlar ancak ahkâmın hakîkat yönünün iptal edilmemesi içindir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: "Eğer îtibarlar, yâni eşya arasında mûteber olan nisbet ve izâfetler olmasaydı, hakîkatler yok olurdu."

İşte bu bâtınî makam, zâtî kurbiyyet makamı olunca onu ifâde eden "*min ledünnâ/tarafımızdan*" tâbiri kullanılmıştır. Bu ifâde, zâtımızın ahadiyyet makamından ve mertebesinden demektir.

Büyük sûfîler, ıstılahlarında Allah'ın vâsıtasız olarak bizzat katından öğrettiği bu bâtınî ilim için özel olarak "ledünnî ilim" lafzını kullanmışlardır. Bu yüzden bazıları şöyle demiştir:

Öğrenmemiz harfsiz ve sessizdir;
Onu yanılmadan ve eksiksiz okuruz.

Yâni ilâhî feyz ve rabbânî ilham yoluyla okuruz, yoksa lafzî ta'lim ve sözlü tedris yoluyla değil. Zâhirî ilim şerîatın zâhirine ve sûretine taalluk ettiği için bâtınî ilme göre bâtına göre zâhir gibidir. Bâtınî ilim de evin kapısı gibidir. Eve girmek isteyen kapıya gelsin. İlmin evi ve şehri Hz. Peygamber (s.a.)'dir, bu evin ve şehrin kapısı da **Hz. Ali** (r.a.)'tır. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "*Ben ilmin şehriyim, Ali ise onun kapısıdır.*"[206] buyurmuştur.

Ey Hâfız sıdk ile Hakk'ın feyzinin teşnesi isen
O çeşmenin başını, menbaını kevserin sâkîsinden iste

Bil ki bu konunun gerçek tahkîki şudur: Mûsâ (a.s.)'ın Hızır (a.s.)'dan öğrenmekle me'mur olduğu ilim, işaret yoluyla öğrenilen bâtınî ilimdir; yoksa mükâşefe yoluyla öğrenilen bâtınî ilim ve ibâre yoluyla öğrenilen zâhirî ilim de değildir. Bunun delîli, Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.)'ı kulu Hızır (a.s.)'a göndermesi; bu üç husûsu vahiy emîni Cebrail (a.s.) vâsıtası ile değil de Hızır (a.s.)'ın işaret yoluyla öğretmesidir. Fakat görünüşte Mûsâ (a.s.)'ın vücûdunda ilm-i zâhir tarafı gâlib olduğu için işaret yoluyla değil de ibâre yoluyla öğrenmeyi istedi. Oysa Hızır'ın metodu ibâre yolu değil, işaret yoludur. Bu yüzden Hızır (a.s.) şöyle demiştir: "Sen benim yanımda sabredemezsin. İbâre yoluyla değil işaret yoluyla öğrenilen ve sana bildirilmeyen bir şeye nasıl sabredebilirsin. Benim hâlim ibâre değil işaret yolu iken, senin hâlin işaret değil ibare yoludur. "***Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır***." (el-Bakara, 2/148) "***De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar***." (el-İsrâ, 17/84)

İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (r.h.)'ın **Hasan Basrî** (r.h.)'ye göre durumu, Mûsâ (a.s.)'ın Hızır (a.s.)'a göre durumu gibidir. Nitekim her biri yaratılışında gâlib olan şey bakımından birbirlerinin mukâbilidirler. İşte bu yüzden bu büyük imam, çoğunlukla zâhirî ilmi anlatmış, ibâre ve sarâhat yoluyla şerîatın nurları ve ahkâmın tertibine bağlı kalmış, nâdiren bâtınî ilmi ifâde etmiş, hakîkatin sırlarına ve inceliklerine sâdece işaret ve kinâye yoluyla temas etmiştir. Hasan Basrî ise bunun tersinedir. Şu halde İmam Ebû Hanîfe şemsî meşrebli, Hasan Basrî ise kamerî meşreblidir. Bu yüzden İmam'ın hitab çevresi Hasan Basrî'nin çevresinden daha büyük ve daha geniştir. İmam genel olarak bütün insanlar için, Hasan Basrî özel olarak havâs için rahmet olmuştur.

İmam-ı A'zam Rahmân isminin, Hasan Basrî Rahîm isminin mazharıdır. Bütün bunlara Ebû Hanîfe'nin mezhebinin doğuda ve batıda yayılması da delildir. Onun mezhebi diğer mezheblere göre nübüvvet ve velâyetler arasında hâtime olması yönüyle Muhammedî nübüvvet ve Îsevî velâyet mevkiindedir. Bütün nübüvvetler Muhammedî nübüvvetle, bütün velâyetler Îsevî velâyetle sona erdiği gibi bütün hak mezhebler de onun mezhebi ile sona ermiştir.

Ebû Hanîfe, mezhebinin ve meşrebinin şemsî (güneş gibi) olmasından dolayı *"sirâcü'l-ümme"* (ümmetin lambası), *kâşifü'l-ğumme* (gamı gideren), *râfiu'z-zulme* (karanlığı kaldıran), *dâfiu'l-bid*'a (bidati defeden), *muhyi'd-dîn* (dîni ihyâ eden), *hâfızu'ş-şerîa bi'l-kitabi ve's-sünne* (Kitab ve sünnetle şerîatı muhâfaza eden) diye isimlendirilmiştir.

Hasan Basrî'nin meşrebi ve mezhebi kamerî olduğu için gaflet ve hevâ zulmeti ile kararmış kalbleri, nefisleri ve tabîatları, ma'rifet nurları, hakîkat ve hidâyet sırları ile aydınlatmıştır. ***"Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir."*** (el-Furkan, 25/61) Bu âyette "*çerağ*"ın "*nurlu ay*"dan önce zikredilmesinde, İmam Ebû Hanîfe'nin rütbesinin Hasan Basrî'nin rütbesine takdim edildiğine işaret vardır. Çünkü o, Allah Teâlâ'nın *el-"Evvelü"* ve "*ez-Zâhiru"* isimlerinin, Hasan Basrî ise *"el-Âhir"* ve *"el-Bâtın"* isimlerinin mazharıdır. "***O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır.***" (el-Hadîd, 57/3) âyetinde ilk iki isim, ikinci iki isimden önce zikredilmiştir. Bu farklılık mertebelerin tertibi itibarıyladır. Kemâlin aslı ve fazîletin hakîkati konusunda onlar, uçlarının nerede olduğu bilinemeyen fâsid dâire gibidirler. Bu bir sırdır ki onu bilen bilir, bilmeyen de bilmez.

Hanefî sûfîlerden zikir ehlinin reisi, büyük ve kâmil imam **Ebû Hanîfe** (r.h.)'tır. Şâfiî sûfîlerden zikir ehlinin reisi, fazîlet sâhibi **İmam Şâfiî** (r.h.)'tır. Hanbelî sûfîlerden zikir ehlinin reisi, müttakî imam **Ahmed b. Hanbel**'dir. Mâlikî sûfîlerden zikir ehlinin reisi, arı duru **İmam Mâlik** (r.h.)'tır. Bu büyük imamlar, dört büyük hulefâ-i râşidîn gibi gökteki yıldızlara yahut aya, ya da güneşe benzerler. Sâlik onlardan hangisine uyarsa apaçık hakka uymuş olur.

Onlar hak din için Beytullah'ın dört ruknüne benzerler. Yine onlar diğer kutublar ve velîler için, yıldız ve gezegenler arasında güneş ve arş gibidirler. Kıyâmete kadar gelenler için onlara tâbi olmanın dışında cennete ve ilâhî rü'yete götüren bir yol yoktur.

Kim şeriat, tarikat ve hakîkatte onlara tâbî olur, onların ilimlerini öğrenir, amelleriyle amel eder, edeb ve ahlâklarıyla hallenirse - hangi mezheb üzere olursa olsun- gücüne ve tâkatine göre Rasûlullah (s.a.)'in izine tâbî olmuş olur. Kim de bu hususlarda onlara tâbî olmazsa, şüphesiz ki Allah Rasûlü (s.a.)'in izinden sapmış, kabul dâiresinden çıkmış olur." Buraya kadar yapılan nakil, şeyhim **Osman Fazlî Efendi**'nin sözünün özetidir.

Bazı meşâyıhın, müctehidlerin aşk mertebesine ulaşamadıklarına dair nakledilen sözlerinin yorumları vardır. Biz onların bir kısmını *Tamâmü'l-feyz* adlı kitabımızda zikrettik. Öyle görünüyor ki bunlar sekr ve kabz hallerinde sâdır olan sözlerdir. Bu yüzden onlara îtibar edilmez. Tam olan bir edeb de bu büyük imamlar hakkında hayırlı söz dışında dili tutmayı gerektirir.

قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

66. Mûsâ ona: Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı? dedi.

Bu âyet, sözün gelişinden neş'et eden bir suale cevâben bir başlangıç cümlesidir. Sanki: "İkisi arasında neler cereyan etmiştir?" diye sorulmuş ve cevab olarak şöyle denilmiştir:

"Mûsâ ona:" Hızır (a.s.)'a *"Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için"* dinim konusunda kendisiyle rüşde ereceğim/doğru yolu bulacağım rüşd sâhibi bir ilim öğretmen şartıyla *"sana tâbi olayım mı? dedi."*

Bu cümle, öğretme şartıyla Mûsâ (a.s.)'ın Hızır (a.s.)'dan izin istemesidir. Doğruya tâbi olmanın şerefi konusunda bu âyet sana delil olarak yeter.

" اَلرُّشْدُ *er-Rüşd*" hayra isâbet etmek demektir. **Kâşifî** "rüşden" kelimesi hakkında şöyle der: "Rüşde dayanan bir ilim"

Hz. Mûsâ (a.s) konuşmasında tevâzua son derece riâyet etmiştir. Demek ki insan kendisinden daha iyi bilenin yanında tevâzu sâhibi olmalıdır.

İmam (Râzî) der ki: Âyet Mûsâ (a.s.)'ın ilim yolunda her türlü âdâba riâyet ettiğine delâlet eder. "*Sana tâbi olayım mı?*" diyerek kendisini ona tâbî kılmış, bu tâbi oluşu isbat için izin istedi. "*Bana öğretmen için*" diyerek kendisinin bilmediğini ve üstazının ilim sâhibi olduğunu ikrar etti. "*Sana öğretilenden*" diyerek Hızır (a.s)'ın bildiğinden bir kısmını öğretmesini istedi. Yâni sana verilen ilimde senin mertebene ulaşmak istemiyorum. Fakirin zenginin malından biraz istediği gibi ilminden biraz taleb ediyorum. Yine "*sana öğretilenden*" ifâdesi, onun ilmi Allah'tan aldığını itiraftır. "*Doğruyu bulmama yardım edecek*" ifâdesi, irşad talebinde bulunmaktır. Yâni, eğer o ilim olmasaydı, dalâlete düşerdi. Mûsâ (a.s.), Hızır (a.s.)'dan Allah'ın kendisine muâmele ettiği gibi muâmele etmesini istemiş, yâni Allah'ın kendisini öğretme nimeti ile nimetlendirdiği gibi, o da Mûsâ (a.s.)'a öğretme iyiliğinde bulunmasını taleb

etmiştir. Çünkü iyiliği bezletmek şükretmek demektir.

Hâfız der ki:

Ey kerâmet ve ihsan sâhibi selâmetin şükrânesi olarak
Fakir ve muhtaç dervişi görüp gözet

Katâde der ki: Bir kimse ilimle yetinseydi, Allah ile münâcatta bulunan Mûsâ (a.s.) yetinirdi. Fakat o: "*…sana tâbi olayım mı?*" dedi.

Zeccâc da şöyle der: "Peygamberlerin büyüklerinden olmasına rağmen Mûsâ (a.s.)'ın ilim talebi ve bunun için yolculuğu sırasında katlandığı bu meşakkatler gösteriyor ki, bir kimse tahsilde nihâyete varsa bile ilim talebini reddetmemesi gerekir." Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.) "*Beşikten mezara kadar ilim taleb edin.*"[207] buyurmuştur.

Mesnevî'de şöyle der:

İlim, Süleyman mülkünün hâtemidir;
Bütün âlem ceseddir, ilim ise candır.

Âlimler derler ki: Mûsâ (a.s.)'ın şerîat sâhibi bir peygamber olmasına rağmen, şerîatının ahkâmı ile ilgili olmayan konularda başka bir peygamberden ilim öğrenmesi onun peygamberliğine ve şeriat sâhibi oluşuna ters düşmez. Âyette buna delâlet yoktur.

Şeyhim ve senedim (Allah rûhunu rahat ettirsin) der ki: "Mûsâ (a.s.)'ın Hızır (a.s.)'dan ilim öğrenmesi ve onunla terbiyesi, daha kâmil birinin kâmil bir kimseden öğrenmesi ve terbiyesi kabîlindedir. Çünkü Allah Teâla, daha kâmil birine gizli tuttuğu bazı sırları, kâmil bir kimseye muttalî kılmış olabilir. Yine gizli tuttuğu bu sırlara daha kâmil birine muttalî kılmak istese; ya bazen bizzat kendisi muttalî kılar, bazen de mertebece onun altında kemâl ehli biri vâsıtasıyla muttalî kılar. Bu durumda kemâl ehli kimsenin vâsıta oluşu, onun ilim öğrettiği daha kâmil kimsenin fevkınde olmasını gerektirmez. Burada kâmil kimse mutlak bir kemâl sâhibi, daha kâmil olan da kendi mertebesinde mutlak kemâl sâhibidir. Üstünlük elbette ki daha kâmil olandadır. Bu konuda, bazı dalâlet ehlinin sarfettikleri yanlış sözlere kulak asma. Hızır (a.s.)'ın Mûsâ (a.s.)'a: "Yâ Mûsâ! Sen, Allah'ın sana öğrettiği bir ilim üzeresin. Ben de Allah'ın bana öğrettiği bir ilim üzereyim." sözüne gelince; bu, yetiştikleri hallere ve şartlara göre aralarında mûteber bir ayırıma binâendir. Aksi halde ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın her ikisinin yaratılışında da mevcuddur."

Buradan, daha önce geçen Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.)'a hitâben: "İki denizin birleştiği yerde benim senden daha âlim bir kulum var." sözünün ne anlama geldiği de anlaşılmış oldu. Çünkü orada kastedilen, diğer ilimlerde değil de özel bir ilimde Hızır (a.s.)'ın daha âlim olduğunun isbâtıdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) ittifakla, mutlak olarak mahlûkâtın en âlimi ve en üstünü olmasına rağmen: "*Siz dünyâ işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz.*"[208] buyurmuştur.

Kısasu'l-enbiyâ'da şöyle der: "Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm) deniz kıyısında iken bir kuş geldi. Gagasını denize batırıp çıkardı ve gagasını kanatlarına sildi. Sonra doğu tarafina doğru uçtu ve sonra batıya yöneldi. Tekrar geri dönüp geldi ve öttü. Hızır (a.s.): "Ey Mûsâ! Bu kuşun ne dediğini anlıyor musun?" dedi. Mûsâ (a.s.): "Hayır!" cevabını verdi. Hızır (a.s.) ise bunu şöyle açıkladı: "Âdemoğluna ilim, ancak benim gagamla denizden aldığım kadar verilmiştir" diyor" dedi.

Senin ilminden âlem bir nüktedir
O dâireden Âdem bir noktadır

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Kemâl ehli bir şeyhi arayıp bulduktan sonra sâdık müride gerekli âdâbdan biri de ehlinden ve vatanından ayrılıp mevkiini, eşini dostunu ve makâmını terk ederek tevâzû ve tâzim ile şeyhe tâbi olmak ve sohbetine devam etmek için ondan izin istemesidir. Nitekim Mûsâ (a.s.) Hızır (a.s.)'a: Allah'ın irşâdıyla "*sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı?*" demişti. Yâni Cebrâil, indirilmiş bir kitab ve Allah'la konuşma gibi bir vâsıta olmadan Allah'tan irşad isteme yolunu bana öğretmen için sana tâbi olayım mı? demektir. Çünkü bu zikredilen vâsıtaların hepsi Mûsâ (a.s.) için zâten gerçekleşmişti.

"Bu üç mertebenin üstünde bir mertebe var mıdır?" denilirse, şöyle deriz: Bunlar her ne kadar yüce ve üstün mertebeler olsa da Cebrâil (a.s.)'ın gelişi vâsıtayı gerektirir, kitabın inzâli uzaklığı gösterir, karşılıklı konuşma (mükâleme) ise ikilikten haber verir. Kul için Allah'tan olan hakîkî rüşd, Allah'ın onu vâsıtasız olarak nûrunun feyzini almaya elverişli kılmasıdır. Bu da Mûsâ (a.s.)'ın: "***Bana kendini göster, sana bakayım***." (el-A'râf, 7/143) sözündeki matlûbu olan Allah'ın cemâl ve celâl tecellîsi ile olur. Çünkü bunda ikiliği kaldırma, mukarreb bir melek ve mürsel bir peygamberin bile bulunmadığı bir vahdetin isbatı vardır.

Mürîdin âdâbından birisi de vâsıl olan bir şeyhin hizmetiyle şereflendiğinde sâhip olduğu haseb, neseb, mevki, mansıb, fazîlet ve ilimlerden çıkması gerekir. Nefsini, iyiyi kötüden veya kediyi fareden, isyânı lütuftan, kerâheti ikramdan ayıramayan yabancı bir kimse gibi görmelidir.

Hâfız der ki:

Heyhât, senin hatırın nasıl feyz yazılmasını kabul eder?
Meğer dağınık nakışlardan kalb sayfasını temizleyesin.

Şeyhinin emir ve yasaklarına olduğu gibi boyun eğmelidir. Çünkü Kelîmullah Mûsâ (a.s.)'ı nübüvvet, risâlet, Cebrâil'in gelişi, Tevrât'ın nâzil olması, Allah'la konuşması, İsrâiloğulları'nın ona tâbi olması gibi hususlar, Hızır (a.s.)'a tâbi olup boyun eğmekten alıkoymamıştır. Ehlini, yaranını, çevresini ve içinde bulunduğu mevki ve makamı terk

etmiş, onun emir ve yasaklarına boyun eğerek onun irâdesine teslim olmuştur.

قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾

67. Dedi ki: Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin.

Hızır (a.s.), Mûsâ (a.s.)'a *"Dedi ki: Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin."* Yâni, Hızır (a.s.) Mûsâ (a.s.)'a sanki bu doğru ve düzgün şeylerdenmiş gibi te'kidli bir ifâde ile yanında sabredemeyeceğini söyledi. Burada kastedilen "*nasıl sabredersin*" sözünün delâlet ettiği gibi sabredemeyeceğidir. Bu da sabrın gerçekleşemeyeceğini gösterir. Yine burada yapabilme gücünün (istitâat) fiil ile beraber olduğuna delil vardır.

Mûsâ (a.s.): "Niçin sabretmeye gücüm yetmesin?" diye sordu. Hızır (a.s.): "Çünkü sen bir peygambersin ve zâhire göre hükmedersin. Eğer benden zâhiren münker ve lâyık olmayan bir iş sâdır olursa onun sebeb-i hikmetini bilemezsin ve ona sabır gösteremezsin." dedi.

وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

68. *(İç yüzünü)* kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?

"(İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?!" Yâni haberin olmayan, ilminin dışındaki şeylere nasıl sabredebilirsin?! Bu ifâde, zâhirde yadırganacak bir takım gizli işleri üzerine aldığını îmâ yoluyla haber vermektir. Sâlih bir kimse, özellikle şeriat sâhibi olan birisi bunları gördüğünde sabredemez ve reddeder.

İmam (Râzî) der ki: İki kısım öğrenci vardır: Biri ilimlerde mümârese ve beceri sâhibi olan, diğeri hiçbir şey bilmeyendir. Birincisi, daha kâmil birine ulaşınca ilim öğrenmesi gerçekten zordur. Çünkü bir şey gördüğünde ve işittiğinde doğru da olsa belki îtiraz eder. O, dedi koduya alıştığı için sözün zâhirine aldanır, sırrına ve hakîkatine vâkıf olamaz, îtiraz ve münâkaşaya kalkar. Bu da üstâda ağır gelir. Bu münâkaşalar çoğalınca arada nefret başlar. İşte Hızır (a.s.), "*Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin.*" sözüyle buna işaret etmiştir. Çünkü karşılıklı konuşmaya, isbat ve iptâle îtiraz ve istidlâle alışıksın. *"(İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?!"* yâni sen eşyânın hakîkatini olduğu gibi bilmemektesin.

Şeyhim ve senedim (Allah rûhunu rahat ettirsin) *Kitâbü'l-Lâihâti'l-berkıyyât* adlı eserinde şöyle der: "Mûsâ ve Hızır (a.s.)'ın her ikisinde zâhir ve bâtın ilimleri mevcuttu. Ancak Mûsâ (a.s.)'ın yaratılışında gâlib olan zâhirî ilim idi. Nitekim onun peygamber oluşu ve Hızır (a.s.)'a "*Sana öğretilenden bana, doğruyu bulmama yardım*

edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı?" sözü de buna delâlet eder. Çünkü yaratılmış birinden öğrenen, harf ve ses vâsıtasıyla öğrenilen zâhirî ilmi öğrenmiştir.

Harfsiz ve sessiz Allah'tan alınan bâtınî ilim böyle değildir. Çünkü o, zevk, ilâhî keşf, sübhânî ilkâ ve ilham ile alınır. Bütün bâtın ilimleri, ancak zevk, vicdan, şuhûd ve ıyân ile tahsil edilir; yoksa delil ve burhan ile değil. Bunlar akıl ile elde edilen ilimler (nazariyyât) değil, tadarak elde edilen ilimlerdir (zevkıyyât). Mücerred tefekkürle ve bilinen mukadddime ve öncüllerin tertibi ile meydana gelmez.

Vâsıtasız zevk yoluyla değil de, vâsıtalı intikal yoluyla elde edilişi bakımından Hz. Mûsâ'nın ilmi zâhirîdir. Hızır (a.s.)'ın yaratılışında gâlib olan bâtınî ilimdir. Nitekim onun velâyeti buna delâlet etmektedir. Eğer onun nebî olduğu kabul edilirse, onun Mûsâ (a.s.)'a: "*Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin. (İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?!*" şeklindeki sözü, zâhir ve risâlet ilmi tarafının, bâtın ve velâyet ilmi tarafına galib olması bakımından sabredemezsin demektir. Çünkü hüküm, daha gâlib ve kâhir olana göredir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Şeyh defâlarca reddetse bile müridin irâdesinde sâbit olması âdabdandır. Bu reddin kendisinin irâdesindeki sadâkatini imtihan için olduğunu kabul edip kapısının eşiğinden ayrılmamalı, sabırsızlığı sinekten bile az olmalıdır. Çünkü sinek kovuldukça tekrar döner. Kelîmullah Mûsâ (a.s.)'ın hâli de böyledir. Hızır (a.s.) ona şöyle diyerek reddediyordu:

"*Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin. (İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?!*" Yâni zâhiren görüşüne muhâlif olan, bâtınen yapılmasındaki hikmete Allah'ın seni muttalî kılmadığı bir fiile nasıl sabredersin?!

Senin yolun, Allah'ın sana indirdiği kitap ile zâhirî duruma göre hükmetmendir. Benim yolum ise Allah'ın ilm-i ledünnîden bana emretttiği bâtınla hükmetmemdir. Ben O'nun hikmetinin gereği, eşyanın hakîkat ve künhüne, işlerin inceliklerine vâkıf kılındım. Çünkü Allah hüviyyeti ile beni benden fânî ve kendi ulûhiyyeti ile bâkî kılmıştır. Artık ben O'nunla görür, O'nunla duyar, O'nunla konuşur, O'nunla tutar, O'nunla verir, O'nunla yapar ve O'nunla bilirim. O'nun öğretmediğini ise bilmem.

قَالَ سَتَجِدُنِى اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَا اَعْصِى لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾

69. Mûsâ: "Inşâallah, sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem." dedi.

"Mûsâ: "Inşâallah, sen beni" seninle beraber itirazsız *"sabreder bulacaksın."* Sabır, hapsetmek, tutmak demektir. Mûsâ (a.s.)'ın sabır vaadini "*inşâallah*" diyerek Allah'ın dilemesine bağlaması, bu konuda ya Allah'tan tevfik ve yardım istemesi anlamınadır ya teberrükendir ya da işin şiddet ve zorluğunu bilmesinden dolayıdır. Çünkü onun makâmında bulunan birinin kötü bir şeyi görünce sabretmesi gerçekten

zordur ve bu ancak Allah'ın yardımı ile mümkündür.

Denilmiştir ki: "Mûsâ (a.s.)'ın "*inşâallah*" demesi, sabra sarılmak konusunda nefsine güvenmemesinden ileri gelmektedir. Sâlihlerin âdeti budur." Bütün peygamberlerin yumuşak tabîatlı olduğu, ancak Mûsâ (a.s.)'ın sert mizaçlı olduğu söylenir.

Eğer "İsmâil (a.s.) ***"Beni inşâallah sabredenlerden bulacaksın"*** (es-Saffât, 37/102) diyerek sabretmiş iken; Mûsâ (a.s.) "*Inşâallah sen beni sabreder bulacaksın.*" dediği halde sabredemeyişinin sebebi nedir?" dersen, âlimlerden birisi buna şöyle cevab vermiştir: "Mûsâ (a.s.), Hızır (a.s.)'a ilim öğrenmek niyetiyle arkadaşlık yapmıştır. Öğrenci bir şey görünce onu anlamadıkça sabredemez ve hocasına itiraz eder. Nitekim öğrencilerin genellikle âdetleri budur. İsmâil (a.s.) ise böyle değildi. O teslim olma ve işini Allah'a havâle etme makamında idi. Dolayısıyla her ikisi de kendi makamlarına uygun davranmışlardır."

Bir de şöyle denilmiştir: Mûsâ (a.s.), gayret ve hiddet makamında idi. Kurban olarak adanan İsmâil (a.s.) ise hüküm ve sabır makamında idi. Âriflerden birisi de şöyle demiştir: "Kurban İsmail (a.s.), "***Beni inşâallah sabredenlerden bulacaksın***" demek sûretiyle kendisini sabredenler arasına sokmak istemiş ve girmiştir. Mûsâ (a.s.) ise "*sâbiran/sabreder*" diyerek sadece kendini anmış ve bu yüzden sabredenlerin dışında kalmıştır. Tefvîz (işini Allah'a havâle etmek), makâmı tahsil ve merâma ulaşma konusunda nefsi ile baş başa kalmaktan daha sâlim ve başarıya götüren bir yoldur.

"Senin emrine de karşı gelmem" dedi." Yâni, beni sabreden, âsî olmayan biri bulacaksın. Yâni hiçbir hususta sana muhâlefet etmeyeceğim, bana emrettiğin hiçbir emrini terk etmeyeceğim. "Beni sabredici ve âsî olmayan biri bulacaksın" ifâdesi, sâdece "sabredeceğim, asî olmayacağım" ifâdesinden daha mübâlağalıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Âdâbdan birisi de şeyhin fiillerine, sözlerine, hallerine, hareket ve sükûn hâlindeki bütün davranışlarına îtiraz etmemek, kendi görüş ve nazarına göre hoşlanmadığı bir muâmele ile karşılaşsa bile onu inkâr edip kötü zanda bulunmamaktır. Aksine mürid şeyhine karşı hüsn-i zan etmeli, muâmelelerinde isâbet ettiğine, görüşlerinde ictihad ehli olduğuna îtikad etmelidir. Hatanın kendi noksan tecrübesinden, aklının yetmediğinden ve ilminin azlığından kaynaklandığını düşünmelidir.

قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنٖى فَلَا تَسْـَٔلْنٖى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

70. ***(O kul:)*** **"Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye" ilk olark ben açıklayıncaya "kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" dedi.**

"(O kul:)" Hızır (a.s.) "*Eğer bana tâbi olursan"* yâni, ilim öğrenmek için benimle arkadaşlık yaparsan *"sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey"* benden

gördüğün ve yadırgadığın fiiller *“hakkında bana soru sorma! dedi.”* Yâni münakaşa ve îtiraz etmek şöyle dursun, bu fiilin hikmeti hakkında bile benden açıklama isteme! Bu, artık bundan sonra Mûsâ (a.s.)’a kendisine tâbi olması için izin vermedir.

“Ben sana anlatıncaya kadar” ifâdesinde, Hızır (a.s.)’dan sâdır olan her fiilin bir hikmeti ve Allah katında iyi bir âkıbeti olduğuna işaret vardır. Bu, ilim öğrenenin âlimle, tâbi olanın kendisine tâbi olduğu kimse ile olan edeblerindendir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Âdâbdan birisi de mürîdin şeyhine soru sorma kapısını kendisine kapatmasıdır. Şeyh yaptığı ile ilgili olarak söz ile ve hâl ile bundan haber verinceye kadar mürîd bir şey sormamalıdır.

Rivâyet edilmiştir ki **Lokman** (a.s.), **Davud** (a.s.)’ın yanına vardı. O ise zırhlar yapıyordu. Daha önce görmediği için bu onun hayretini mûcib oldu. Bunların ne olduğunu sormak istedi. Ancak Allah’ın verdiği hikmet, onun soru sormasına mâni oldu. Nefsini tuttu ve sormadı. Dâvud (a.s.) işini bitirince kalktı, zırhı giydi ve sonra: “Savaşmak için ne güzel bir zırh.” dedi. Denilmiştir ki: O, Davud (a.s.)’a bir sene gidip geldi. Bunu da sormak istiyordu, fakat sormadı.

Hikmet ehli: “Söz gümüşse sükût altındır.” demiştir.

Büyüklerden birisinin şöyle dediği nakledilmiştir: “Susmak iki kısımdır:

Birincisi, Allah’tan başkasıyla mâsivallah olan şeyleri dil ile konuşmaktan kendini alıkoyarak, susmaktır.

İkincisi, kevnî hâtırdan kalbin tamamen susmasıdır. Kimin dili susar, kalbi susmazsa günahı hafifler. Kimin de kalbi susar, lisanı susmazsa hikmetle konuşur. Kimin dili ve kalbi susarsa sırrı zuhur edip Rabbi ona tecellî eder. Kimin de dili ve kalbi susmazsa şeytanın maskarası olur.

Akıllıya düşen, kalbinin inkıbazdan, dilinin îtirazdan kurtulması için gayret sarfetmektir. Allah’tan başka şeyleri unutmak, değişik fikirlerin kendisiyle oynamasına mâni olmak, sabretmesi gereken yerde sabretmek, Melik ve Gaffâr olan Allah’ın emrine teslim olmaktır. Çünkü her şeyde Allah’ın bir hikmeti ve her telef olan şeyin de bir karşılığı vardır.

Mesnevî’de şöyle der:

Mâdem kaybettiğimize karşılık ihsanlarda bulunuyor,
Şu halde îtiraz etmemize imkan yok.
Ateş olmadan bana hararet verdikten, beni ısıttıktan sonra
Ateşimi söndürse de razıyım.
Çerağsız, mumsuz aydınlık verdikten sonra
Çerağın, mumun sönmüş; ne diye feryad ediyorsun?
İçi dolu olan dane kara toprağa ulaşır,
Kereminden toprakla halvet ve sohbet eder,
Kendisini toprakta tamamıyla mahveder;
Nihâyet ne sarı, ne kırmızı rengi kalır, kokusu da mahvolur da,

Tohum yok olunca, kabz hâli kalmaz
Kol kanat açar, basta erişir, atını sürmeye başlar.

Allah'tan dilediğimiz; bizi kendisiyle halvet ehlinden, ehlüllahla beraber ve emrine teslim olanlarla birlikte kılmasını niyaz ederiz.

---

[200]. *Buhârî*, Enbiya, 27; *Tirmizî*, Tefsir, (18), 3; *Müsned*, II, 312, 318
[201]. *İbn Kesir*, Tefsir, II, 99; *Aclûnî*, I, 513
[202]. *Kurtubî*, el-Câmî, XV, 116
[203]. *Buhârî*, İlim, 41; Mevakit, 20, 40; *Ebû Dâvud*, Melahim, 18; *Tirmizî*, Fiten, 64
[204]. Bk. *Müslim*, Fiten, 112-113
[205]. Bk. *Zebîdî*, İthâf, X, 59
[206]. *Münâvî*, III, 46
[207]. Sıddık Hasan, *Ebcedü'l-ulûm*, Beyrut 1978, I, 241, 250
[208]. *Müslim*, Fedâil, 140

MÛSÂ (A.S) İLE HIZIR (A.S)'IN YOLCULUĞU

فَانْطَلَقَاࣞ حَتّٰى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ خَرَقَهَاۜ قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ
اَهْلَهَاۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـٔاً اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ
مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ
اَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَاࣞ حَتّٰى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُۙ قَالَ اَقَتَلْتَ
نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍۜ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـٔاً نُكْرًا ﴿٧٤﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ
اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا
فَلَا تُصَاحِبْنِىۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانْطَلَقَاࣞ حَتّٰى اِذَا
اَتَيَا اَهْلَ قَرْيَةٍۨ اسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا
جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُۜ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا
﴿٧٧﴾ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ
صَبْرًا ﴿٧٨﴾

71. Bunun üzerine yürüdüler. Nihâyet gemiye bindikleri zaman o *(Hızır)* gemiyi deldi. Mûsâ: "Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen *(ziyanı)* büyük bir iş yaptın!" dedi.

72. *(Hızır:)* "Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?" dedi.

73. Mûsâ: "Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma." dedi.

74. Yine yürüdüler. Nihâyet bir erkek çocuğa rastladıklarında *(Hızır)* hemen onu öldürdü. Mûsâ dedi ki: "Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın *(kimseyi öldürmediği halde)* katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"

75. *(Hızır:)* "Ben sana, benimle beraber (olacaklara) sabredemezsin, demedim mi?" dedi.

76. Mûsâ: "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık benimle arkadaşlık etme. Hakîkaten benim tarafımdan *(ileri sürebilecek)* mazeretin sonuna ulaştın." dedi.

77. Yine yürüdüler. Nihâyet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar. *(Hızır)* hemen onu doğrulttu. Mûsâ: "Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın." dedi.

78. ***(Hızır)*** **şöyle dedi: "İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim."**

"Bunun üzerine yürüdüler." Mûsâ ve Hızır (aleyhime's-selâm), gemiyi arayarak sâhil boyunca yürüdüler. Yûşa (a.s.)'ı ise Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları'nın yanına gönderdi. **Kâşifî** ise "Yûşâ (a.s.) onların peşinden yürüdü." der.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zâhir olan da budur. Çünkü fiilin tesniye (iki kişi için) olması, Mûsâ (a.s.)'ın Yûşâ (a.s.)'la birlikte olan kıssasından Hızır (a.s)'la olan kıssasına intikalden dolayıdır. Yûşâ (a.s), Mûsâ ve Hızır (a.s)'a tâbî idi. Ama burada onun adı zikredilmedi. *el-Meşârık*'ta rivâyet edilen Rasûlullah (s.a)'in şu sözü de buna delâlet eder: "*Onların* (bu ifade çoğuldur) *yanına bir gemi uğradı. Gemiye binmek için sahipleriyle konuştular. Gemidekiler Hızır (a.s)'ı tanıdılar ve ücretsiz olarak onları gemiye aldılar*."[209] Ayrıca Yûşâ (a.s)'ı İsrailoğulları'nın yanına geri göndermeyi gerektiren bir şey de yoktur. Çünkü Hârun (a.s) onlarla beraberdi. Yine de en iyisini Allah bilir.

"Nihâyet gemiye bindikleri zaman..." el-İrşâd da Hûd sûresinin tefsîrinde der ki: " اَلرُّكُوبُ *er-Rükûb* (binmek)" hareket edebilen bir şeyin üzerine çıkmaktır. Bu ya hayvan gibi iradesiyle ya da gemi, araba ve benzeri hariçten zorlama ile hareket eden bir şeydir.

*Celâleyn'*de: "Gemi içerisinde denize açıldıkları zaman…" der Rivâyete göre Mûsâ ve Hızır (a.s), gemiye rastlayınca gemicilerden kendilerini gemiye almalarını istediler. Onlar Hızır (a.s)'ı tanıdılar, onları ücretsiz olarak bindirdiler.

"O (Hızır) gemiyi deldi." Yâni onda bir delik açtı. Denizin ortasına varınca bir balta aldı. İnsanların haberi olmadan ansızın tahtalarından denize bakan tarafından iki tahta söktü. Mûsâ (a.s), elbisesiyle delinen kısmı kapatmaya başladı. Hızır (a.s) da cam bir bardakla ya da bezle geminin delinen yerini tıkadı. Hızır (a.s), gemiyi delince gemiye su girmediği de rivâyet edilmiştir.

İmam (Râzî) tefsîrinde der ki: Öyle görünüyor ki, Hızır (a.s) geminin kusurunun dış taraftan görülmesi ve halkının batmaması için yan tarafından delmişti.

İşte o zaman Hızır (a.s)'ın bu fiilini yadırgayarak "*Mûsâ: "Halkını boğmak için mi onu deldin?*" dedi. Çünkü delmek, geminin su almasına ve dolayısıyla insanların boğulmasına sebep olur. Halbuki onlar bizden ücret bile taleb etmemekle bize iyilik yapmışlardı. Bu yaptığın, onların karşılığı olmamalıydı.

"Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş" şaşılacak, çirkin ve gönle ağır gelecek bir iş *"yaptın!" dedi."*

Zemahşerî'nin beliğ ifâdelerinden biri şöyledir: "Zeyd Amr'a vurmaya devam ettiği gibi zaman senin karşına nice şaşılacak şeyler çıkarır."

*el-Es'iletü'l-mukhime'*de der ki: "Zâhirî hükme göre Hızır (a.s.)'ın bu yaptığını reddetmek, ilmin tabiî bir hakkı idi. Bununla beraber adet değiştiği, alışılmışın dışına

çıkıldığı vakitte durup düşünmek (tevakkuf) gerekiyordu.

Hâfız der ki:

Neden ve nasıldan dem vurma ki makbûl kul,
Cânânın söylediği her sözü candan kabûl eder.

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطٖيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾

72. *(Hızır:)* "Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?" dedi.

Hızır (a.s) Mûsâ (a.s.)' a: *"Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi? dedi.***"** Yâni benimle sabra asla gücün yetmez demiştim. Bu cümle, Mûsâ (a.s.) sözünde durmamasını reddetmek için Hızır (a.s.)'ın önceki sözünü hatırlatmadır.

قَالَ لَا تُؤَاخِذْنٖى بِمَا نَسٖيتُ وَلَا تُرْهِقْنٖى مِنْ اَمْرٖى عُسْرًا ﴿٧٣﴾

73. Mûsâ: "Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma." dedi.

"Mûsâ:" O söz hatırımdan çıkmış: *"Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme"* yaptıklarının hikmetini sen açıklamadan önce sormamaya dair tavsiyeni unuttuğum için beni sorgulama. Çünkü unutan kimse kınanmaz, dedi. Nitekim *Sahîh-i Buhârî*'deki bir hadiste: "*Mûsâ (a.s.)'ın birinci îtirâzı bir unutma, ikincisi şart, üçüncüsü ise kasdî idi*."[210] buyrulmuştur.

"İşimde bana güçlük çıkarma, dedi." " اَلْاِرْهَاقُ *el-İrhâk*" insana güç yetiremeyeceği sorumluluğu yüklemek demektir. Yâni sana tâbî olmayı bana zorlaştırma, onu bana kolaylaştır. Ben seninle berâber olmak istiyorum. Onun için ise senin hoşgörü, af ve münâkaşayı terk etmekten başka yol yok.

Benim cürüm ve günahımın yüzüne af eteğini ört
Niçin ve neden böyle ettin diye kulun yüzünün suyunu dökme

*et-Te'vîlâtü'Necmiyye'*de şöyle der: "Şeyhin âdâbından ve şeyh olmanın şartlarından biri de, müridi kabul etmeye hırslı olmamaktır. Bilakis onu nefret ettirmek için değil, müjdelemek üzere bu taleb yolunun çok ince olduğunu, Matlûb'un aziz olduğu kadar ona nail olmanın zorluklarını da haber vermelidir. Şâyet onu dâvâsına sâdık, arzusuna rağbetli ve başka şeylerden yüz çevirmiş bulursa, iyi bir şekilde kabul edip ikâmet ve geçimini üzerine almalı, velîsi gibi onunla ilgilenmeli, evlâdı gibi terbiye etmeli, âbidlerin edebleriyle edeblendirmelidir.

Yine şeyh, müridine merhametli davranmalı, onun zelle ve sürçmelerinin çoğunu görmezlikten gelmelidir. Hâlinin zayıflığından dolayı işlediği hatâ, yanılma ve ahdini unutma gibi kusurları sebebiyle muâheze etmemelidir. Ancak emrine muhâlefete, yasakladığı şeyi terke, bazı söz ve fiillerini inkâr ve îtiraza sebep olan davranışlarını görünce de uygun bir lisanla îkaz etmeli ve onu uyarmalıdır. Şâyet bu yaptıklarından vazgeçer, istiğfar eder, hatasını îtiraf eder ve pişman olursa, bir daha tekrarlamamasını ve yaptıklarından da özür dilemesini şart koşar. Kelîmullâh Mûsâ (a.s.)'ın hâli gibi ki o şöyle demişti: "*Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma, dedi.*" Yâni, bu işimde beni sıkıştırma; çünkü benim buna gücüm yetmez."

Âyette Allah'tan başkasının noksan sıfatlardan münezzeh olmayıp nâkıs olduklarına işaret için, unutmanın peygamberlere de ârız olabileceğine işaret vardır. Fakat isyan çoğu defa affedildiğine göre peşinden özür beyan edilen bir isyan nasıl affedilmesin. Nitekim bir beyitte şöyle denilmiştir:

Sana özür dileyerek gelenin özürlerini kabul et.
Sana göre sözünde doğru da, yalan da olsa.

Sonra bil ki Allah'ın imtihanı ve evliyâullahın imtihânı şiddetlidir. Mutlaka sabır, teslimiyet ve rıza gerekir.

Kilit ağırdır, kalındır, açıcı ise Cenâb-ı Hak
Eli teslim kapısına vur, rıza içinde

Hucendî der ki:

Cefa ile senden uzak olmak hoş değildir
Iyaz hazretleri ayağını nereye basarsa orası güzel makamların başıdır

Şeyh Ebû Abdillâh b. Hafîf (k.s.)'un şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hac niyetiyle giderken Bağdad'a uğradım. Başımda sûfîlerin yüce gönüllülüğü vardı. Yâni keskin irâde, şiddetli mücâhede ve masivallahı tamamen terk niyeti vardı. Kırk gün yemek yememiştim. Cüneyd'in yanına uğramadan, bir şey içmeden abdestli olarak Bağdad'dan çıktım. Sahrâda bir kuyu başında su içen bir ceylan gördüm. Ben de susuzdum. Ben kuyuya yaklaşınca, ceylan dönüp kaçtı. Baktım ki, su kuyunun dibindeydi. Yürüdüm ve kendi kendime: "Rabbim, bu ceylan kadar da mı senin katında benim yerim yok." dedim. Arkamdan bir ses işittim. Şöyle diyordu: "Seni tecrübe ettik, sabredemedin. Artık dön ve suyunu al. Ceylan ipsiz ve kapsız gelmişti. Sen yanında ip ve kap olduğun halde geldin." Döndüm. Bir de ne göreyim, kuyu ağzına kadar dolu. Kabımı doldurdum. Medîne'ye kadar bu sudan içtiğim ve abdest aldığım halde tükenmedi. Hacdan dönünce câmiye girdim. Cüneyd'in gözü bana ilişti ve: "Eğer sabretseydin, ayağının altından su kaynardı. Keşke bir an sabretseydin!" dedi."

Allah'ım! Bizi inâyet ehli kullarından kıl.

فَانْطَلَقَا ۠ حَتّٰۤى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ۙ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ
نَفْسٍ ۜ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

74. Yine yürüdüler. Nihâyet bir erkek çocuğa rastladıklarında *(Hızır)* hemen onu öldürdü. Mûsâ dedi ki: "Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın *(kimseyi öldürmediği halde)* katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"

"Yine yürüdüler." Yâni "Hızır (a.s.), Mûsâ (a.s.)'ın özrünü kabul etti. Beraberce gemiden çıkıp gittiler. *"Nihâyet"* uğradıkları bir kasabanın dışında *"bir erkek çocuğa rastladıklarında"* Hızır (a.s.) o güzel yüzlü ve uzun boylu çocuğu duvarın arkasına götürüp *"hemen onu öldürdü."* Yâni, bu karşılaşmanın ardından Hızır (a.s.) o çocuğu öldürdü. **Süheylî**'nin nakline göre bu çocuğun ismi Ceysûr, Haysûr ya da Haynûn idi.

"O'nu öldürdü" demek; baş, şehâdet ve ortanca parmaklarıyla işaret ederek başını kopardı, demektir. Nitekim *Sahîhayn*'da **Übeyy b. Ka'b** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Sonra gemiden çıktılar. Sâhil boyunca yürürlerken Hızır (a.s), çocuklarla birlikte oynayan bir çocuk gördü. Çocuğun başını tutup eliyle onu kopardı ve öldürdü.*"[211]

"Mûsâ dedi ki:" "Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha!" Günahsız, mâsum birini mi öldürdün, dedi. Çünkü çocuk küçüktü, henüz bulûğa, yâni günah işleme çağına ulaşmamıştı. Müfessirlerin çoğunun görüşü budur.

İbn Kesîr, **Nâfî** ve **Ebû Amr** " زَاكِيَةً *zâkiyeten*" diye okudular, diğerleri ise " زَكِيَّةً *zekiyyeten*" diye okudular. Ebû Amr, bu iki okuyuşu birbirinden farklı görmüş, *"zâkiye"*yi hiç günah işlemeyen, *"zekiyye"*yi günah işleyip sonra tevbe eden, diye izah etmiştir.

"*Bir can karşılığı olmaksızın*" demek, birini öldürüp de kısası gerektiren bir durum söz konusu olmadan demektir. Küçük çocuk birini öldürse kısas edilmez, denilmiştir. Dolayısıyla âyetin zâhiri, çocuğun büyük yaşta oluşuna delâlet eder. Şu da var ki şeriatlar farklıdır. Belki de onun şeriatına göre küçük çocuk kısas edilebiliyordu. Nitekim **Beyhakî**'nin *Kitâbu'l-ma'rife'*sinde naklettiği: "Ahkâmın bülûğa bağlanması hicretten sonra olmuştur" ifâdesi de bunu te'yid eder. **Şeyh Takıyyüddin Sübkî**: "Ahkam, Uhud savaşından sonra büluğa erme çağına bağlanmıştır." demiştir.

İnsânu'l-uyûn'da şöyle denilmektedir: **Ali** (r.a.)'ın henüz büluğ çağına ulaşmamış olduğunda ittifak edildiği halde müslüman olması geçerli olmuştur. Hz. Ali (r.a.)'ın da şöyle dediği nakledilir.

Ben sizin hepinizden önce müslüman oldum.
Küçük bir yaşta ki, henüz bülûğa ermemiştim.

Yâni Ali (r.a.) müslüman olduğu zaman sekiz yaşındaydı. O zaman çocuklar mükellef sayılırlardı. Çünkü sabî çocuktan mükellefiyetin kaldırılışı ile ilgili hadis Hayber yılında vârid olmuştu.

el-İrşâd'da der ki: Îmandan sonra küfre dönmek (irtidâd), evlendikten sonra zina gibi kanın dökülmesini mubah kılan diğer fiiller arasında özellikle bir cana karşılık olan kısası gerektirecek bir durumun bu çocukta bulunmadığının zikredilmesi, çocuğun durumuna nazaran vâkıaya daha uygun olmasından dolayıdır.

Bir hadiste: "*Hızır (a.s.)'ın öldürdüğü çocuk tabiat olarak kâfir idi.*"[212] buyrulmuştur. Eğer: "Hz. Peygamber (s.a.) diğer bir hadisinde: "*Her doğan İslâm fıtratı üzere doğar.*"[213] buyurduğuna göre önceki hadisin mânâsı nedir?" dersen, şöyle cevap veririm: "Fıtrat" ile kastedilen, İslâm'ı kabûle istidadlı olmasıdır. Bu ise onun yaratılışta şakî olmasına mâni değildir. Ya da "fıtrat" ile kastedilen, Allah Teâlâ'nın "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" dediği zaman bütün ruhların "*Evet (Rabbimizsin)*" (el-A'râf, 7/172) demeleridir.

Nevevî şöyle der: "O'nun anne babası mü'min ise çocuğun da mü'min olması gerekirdi. Bu durumda -En iyisini Allah bilir- hadisin mânâsı: "Şâyet bu çocuk bülûğa ulaşsaydı kâfir olacaktı" diye te'vil edilebilir."

"Gerçekten sen fena bir şey yaptın!" Bu birincisinden daha kötü ve çirkin bir fiildir. Çünkü önceki, geminin yan tarafında bir delik açmak olup kapatılmak sûretiyle telâfî edilebilir. Öldürmenin ise böyle bir telâfisi yoktur.

Önceki hâdise hakkında kötü anlamında kullanılan "imran" kelimesi, buradaki "nükran" kelimesinden daha ağırdır, denilmiştir. Çünkü bir kişiyi öldürmek, gemidekilerin tamamını boğmanın yanında daha hafiftir.

Kıraat âlimlerinden bir topluluk, Kur'an'ın yarısının/ortasının bu âyetin sonu olduğunu söylemiştir.

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطٖيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾

75. ***(Hızır:)*** **Ben sana, benimle beraber** ***(olacaklara)*** **sabredemezsin, demedim mi? dedi.**

Bu cümle, vasiyeti terk ettiğinden dolayı Mûsâ (a.s.)'ı bir nevi azarlamadır. " لَكَ *Leke*/sana" lafzının ilâvesi, azarın şiddetini artırmak ve te'kid etmek içindir. Çünkü Mûsâ (a.s.), ahdini iki defa bozmuştur.

قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنّ۪ي عُذْرًا ﴿٧٦﴾

76. Mûsâ: "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık benimle arkadaşlık etme. Hakîkaten benim tarafımdan *(ileri sürebilecek)* mazeretin sonuna ulaştın." dedi.

"Mûsâ: "Eğer" bu tuhaf fiiller gibi bir şey sâdır olur da *"bundan"* bu defadan *"sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme." dedi."* Benim arkadaşım ve yakınım olma. Şâyet senden tekrar arkadaşlık taleb etsem bile, yine benden uzaklaş. *"Hakîkaten benim tarafımdan (ileri sürebilecek) mâzeretin sonuna ulaştın." dedi."* Üç defa sana muhalefet ettiğimden dolayı benden ayrılma konusunda mazur sayılırsın.

Özür; insanın 'yapmadım veya şundan dolayı yaptım ya da yaptım bir daha yapmayacağım" gibi ifâdeler kullanarak hatalarının silinmesinin yollarını araştırmasıdır. Bu üçüncü söz tevbedir. Her tevbe özürdür, ancak her özür tevbe sayılmaz. Özür dilemek, günahın eserinin silinmesinden ibarettir.

Hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah, kardeşim Mûsâ'ya rahmet etsin. Utandı ve böyle demek zorunda kaldı. Şâyet arkadaşı Hızır (a.s.)'la beraberliği sürseydi, daha da acâib şeyler görürdü."*[214]

el-Hasaisu's-suğrâ'da şöyle geçer: Peygamberimiz (s.a.)'in husûsiyetlerinden birisi de, şerîat ve hakîkatin kendisinde toplanmış olmasıdır. Mûsâ (a.s.) ile Hızır (a.s.) arasında vuku bulan kıssanın da delâlet ettiği gibi diğer peygamberlerde bu ikisinden sadece biri vardı.

'Şerîat' ile kastedilen, zâhire göre hüküm vermektir. 'Hakîkat' ile kastedilen, bâtına göre hüküm vermektir. Âlimler şu hususu da açıkça belirtmişlerdir: Peygamberlerin çoğu, muttalî oldukları işlerin bâtın ve hakîkatleriyle değil, zâhiriyle hüküm vermek için gönderilmişlerdir. İşte Mûsâ (a.s.), çocuğu öldürmesi üzerine Hızır (a.s.)'a: "*Gerçekten sen fena bir şey yaptın!*" diye itiraz edince, Hızır (a.s.)'ın: **"*Ben bunu kendiliğimden yapmadım*."** (el-Kehf, 18/82) diyerek cevap vermesi bundan dolayıdır.

Yine **Hızır** (a.s.), **Mûsâ** (a.s.)'a şöyle demiştir:

"*Ben Allah'tan bir ilim üzereyim ki, senin onunla amel etmen uygun değildir. Çünkü sen onunla amele me'mûr değilsin. Sen de Allah'tan bir ilim üzeresin ki, benim onunla amel etmem uygun değildir. Çünkü ben onunla amele me'mur değilim.*"[215]

Tefsîr-i İbn Hibbân'da şöyle der: Cumhur Hızır (a.s.)'ın peygamber olduğu görüşündedir. Onun ilmi de amel etmesi için kendisine vahyolunan işlerin bâtın yönlerini bilmekti. Mûsâ (a.s.)'ın ilmi ise bâtına göre hüküm vermek değil, zâhire göre hüküm vermekti.

Seleften bazıları, Hızır (a.s.)'ın bugüne kadar hakîkat âlemine hükmettiğini, birdenbire ölenlerin Hızır (a.s.) tarafından öldürüldüğünü söylemiştir. Şâyet bu doğruysa, Hızır (a.s.) bu ümmetten olduğu halde Peygamber (s.a.)'e niyâbeten bunu

yapmaktadır. Dolayısıyla o da Rasûlullah (s.a.)’e tâbi olanlardan olmuştur. Nitekim Îsâ (a.s.) indiği zaman Rasûlullah (s.a.)’e niyâbeten O’nun şeriatıyla hükmedecektir. Çünkü o, Peygamber (s.a.)’e tâbi olanlardandır. Bu îzahta, Îsâ (a.s.)’ın Beytü’l-makdis’te Rasûlullah (s.a.) ile buluşup tanıştıklarına işaret vardır. Dolayısıyla o da sahâbidir. *İnsânu’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Sahâbî olmanın Îsâ (a.s.)’a tahsis edilmesinin mânâsı yoktur. Çünkü daha önce de zikrettiğimiz gibi Rasûlullah (s.a.) Îsâ (a.s.)’la buluştuğu gibi Hızır ve İlyâs (aleyhime’s-selâm)’la da buluşmuştur. Dolayısıyla onlar da sahâbîdirler.

Burada Hz. Peygamber (s.a.)’in şerefi ortaya konmaktadır. Şöyle ki, bu değerli peygamberler O’nun (s.a.) ümmetinden olmak için Allah Teâlâ’dan mühlet istemişlerdir.

Nebîler topluluğunun başı ve müttakîlerin ulusu
Ev ednâ makamının sultanı, ümmetlerin önderi

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍۨ اسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا
فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ
عَلَيْهِ اَجْرًا ﴿٧٧﴾

77. Yine yürüdüler. Nihâyet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar. *(Hızır)* hemen onu doğrulttu. Mûsâ: Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi.

“Yine yürüdüler. Nihâyet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler.” Yâni onlardan kendilerini misafir edip doyurmalarını istediler. Mûsâ ve Hızır (a.s.)’ın onlardan yemek istemedikleri, fakat onlara misafir olmalarının zâten yiyecek istemek gibi olduğu da söylenmiştir.

Vardıkları yer Antakya’dır. Burası vaktiyle bölgedeki şehirlerin merkeziydi. Etrafı nehirler ve büyük taş surlarla çevrilmiş, içi beş tepeden oluşmakta ve genişliği on iki mildi. Nitekim *el-Kâmus*’ta böyle denilmektedir.

Kâşifî der ki: “Antakya halkı gece olunca şehrin kapısını kapatırlar ve kimseye açmazlardı. Akşam vakti Mûsâ ve Hızır (a.s.) o şehre vardılar ve girmek istediler. Kimse onlara kapıyı açmadı. Şehir halkına ‘Biz hem garibiz, hem de açız. Bizi mâdem şehre almıyorsunuz, bari bize yiyecek gönderin.’ dediler.”

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: Mûsâ (a.s.), bu yolculukta yemek istediği halde verilmedi. Halbuki Şuayb (a.s.)’ın kızları yerine (davarları) sulayınca, kendisi taleb etmeden ona yemek verildi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“(O iki kızdan biri): Babam seni çağırıyor, bizim için hayvanları sulamanın ücretini verecek” dedi.”*** (el-

Kasas, 28/25). Bunun cevabı şudur: Mahrûmiyet, muhâlefet sebebiyledir. Çünkü o Allah'ın kendi hâlini bilmesiyle yetinmeyip mahlûka îtimada meyletti. Böylece hâdis ve sonradan olan bir varlıkta sükûn bulmak istedi. Şuayb (a.s.)'ın kızları ile olan kıssada ise tevekkül üzere hareket etti. Yaratılmışlar ile Rabbi arasına vâsıta sokmadı, bilâkis Hakk'ın kapısına yöneldi ve şöyle dedi: ***"Ey Rabbim! doğrusu bana indireceğin bir hayra muhtacım."*** (el-Kasas, 28/24)

Hâfız der ki:

Senin dergâhına fakir ve hasta geldim, merhamet eyle
Ki senin muhabbetinden başka sana armağanım yok

Yine o şöyle der:

Biz fakr ve kanâat şerefini bırakmayız
Padişaha söyle, rızık mukadderdir

"Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar." Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir. "*Onlar kınanmış, cimri bir belde halkı idiler.*"[216]

Şeyh Sa'dî der ki:

Büyükler misafiri can ile besler
Ki iyilik nâmını âleme sürerler
Garibe âşinâ, seyyah fakîre dost ol
Ki seyyah iyi nâmı celb eder
Harab olur o memleket yakın zamanda
Ki o memlekette garibin gönlünü incitirler
Misafirin gönlünü hoş tut, ey aziz
Misafirlerin fitnesinden de sakın

Hikâyeye göre bu âyet nâzil olunca bu bölge halkı Rasûlullah (s.a.)'e bir yük altın getirdiler ve şöyle dediler: "Bu âyetteki "bâ" harfini "tâ"ya çevir, bunu sana verelim." dediler. Yâni, " فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا *Feebev en yudayyifûhümâ"* ifâdesini " فَأتَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا *Feetev en yudayyifûhümâ* (onları misafir etmeye geldiler)" yapmasını istediler ve: "Amacımız cimrilik ayıbını üzerimizden uzaklaştırmaktır." dediler. Rasûlullah (s.a.) bunu kabul etmedi ve şöyle buyurdu: "*Onun değiştirilmesi, Allah'ın kelâmına yalan sokulması demektir. Bu da O'nun ulûhiyyetini zedeler*." *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de böyle denilmektedir.

"Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar." **Kâşifî** der ki: "Onlar aç olarak şehrin dışında kaldılar. Sabahleyin erkenden oradan yola koyuldular. Şehrin kenarında bir tarafa eğilmiş bir duvar buldular."

Duvar hakkında “ يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ *Yürîdü en yenkadda* (yıkılmak isteyen)” denilmiştir. İrâde, nefsin bir şey hakkında bilfiil hüküm vererek veya hüküm vermeden bir tarafa meylidir. Allah’ın irâdesi hüküm anlamınadır. Âyetteki ifâde, Arapça’da mecazi bir ifâde tarzıdır. Çünkü duvarın iradesi yoktur. “Düşmeye yaklaştı, meyletti.” anlamınadır. Bu Araplar arasında, birinin evi diğer kimsenin evinin karşısında ise: “ دَارِى تَنْظُرُو اِلَى دَارِ فُلاَنٍ *Dârî tenzuru ilâ dâri fülân* (Benim evim falanın evine bakıyor.)” sözüne benzer.

el-İrşad’da şöyle der: Yâni yıkılmaya yaklaşıyordu. Burada ‘irâde’ yakın olmaktan istiâre olarak bu hususta mübâlağaya delâlet etmesi için kullanılmıştır.

“(Hızır) hemen onu doğrulttu.” Rasûlullah (s.a.)’den rivâyet edildiğine göre Hızır (a.s.), eliyle işaret ederek onu doğrulttu. Duvar yukarı doğru yüz arşın idi.

“Mûsâ” (a.s.), yemek ihtiyacından dolayı: *“Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi.”* **Kâşifî** der ki: “Mûsâ (a.s.): “Bu şehir halkı bize yer vermediler, yemek de göndermediler. Neden onların duvarını tâmir ettin?” dedi.” Yâni, İsteseydin bu ameline karşılık bir ücret taleb ederdin. Biz de onunla yiyecek satın alabilirdik.

Bazıları demiştir ki: Mûsâ (a.s.) “*Halkını boğmak için mi?*” dediği zaman Hızır (a.s.): “Sen denizde değil miydin? (Bebekken Nil nehrine bırakılmadın mı?) Bir gemi olmadığı halde boğulmadın.” karşılığını verdi. Mûsâ (a.s.)’ın: “*Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha!*” demesi üzerine de Hızır (a.s.): “Sen günahsız olarak kıptîyi öldürmemiş miydin?” dedi. Yine Mûsâ (a.s.): “*Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın*” deyince Hızır (a.s.): “Sen, Şuayb (a.s.)’ın kızları yerine (davarları) ücretsiz suladığını unuttun mu?” dedi. Bu, aralarında cereyan eden latîf bir konuşmadır.

Kasım demiştir ki: “Mûsâ (a.s.), bu sözü söyleyince bir ceylan aralarında durdu. İkisi de açtı. Mûsâ (a.s.)’ın tarafı kızarmamış, Hızır (a.s.)’ın tarafı ise kızarmıştı. Çünkü Hızır (a.s.), bir karşılık beklemeden duvarı onarmış, Mûsâ (a.s.) ise onun bu işten ücret almasını istemişti.”

İbn Abbas der ki: “İnsanın yaptığı işi nakledip ondan karşılık beklemesi amelini iptal eder. Görmez misin ki Kelîmullah Mûsâ (a.s.), Hızır (a.s.)’a “*Dileseydin...*” dediği zaman nasıl ondan ayrılmıştır.”

Cüneyd der ki: “Kalbleri tamahların zulmeti kaplayınca, nefisler hükümlerin hakîkatlerine nüfuz edemez olur.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Eğer “Mûsâ (a.s.), meşakkatsiz olağanüstü bir yolla olduğu halde sadece işaretle meydana gelen bir iş karşılığında ücret talebini nasıl câiz görmüştür?” dersen, şöyle cevap veririm: “O, sebepler tarafına bakmayıp sadece duvar sahiplerine sağlanan fayda yönüne bakmıştır. Görmez misin ki sâdece Fâtiha ve benzeri sûreler okumak sûretiyle yapılan rukyeden de ücret almak câizdir. Bu, dîne dâvetten dolayı ücret taleb etmek anlamına gelmez. Çünkü Kur’an’ın muhtelif yerlerinde belirtildiği gibi dîni tebliğ ve irşaddan dolayı Hz. Peygamber (s.a.)’in ücret talebi caiz

görülmemiştir.

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ ۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ
صَبْرًا ﴿٧٨﴾

78. *(Hızır)* şöyle dedi: “İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim.”

Hızır (a.s): *“şöyle dedi: “İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.”* Yâni, bu zaman ayrılma zamanımızdır, dedi. Bu üçüncü îtiraz, “*Benimle arkadaşlık etme...*” vaadinin gereği olarak ayrılış sebebidir.

“Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü (te’vîlini) haber vereceğim.”

Te’vîl, bir şeyi varacağı yere döndürmektir. Burada kastedilen, sonuç ve âkıbettir. Çünkü bu, te’vil değil, haber verilen şeydir. O da, geminin zâlimin elinden kurtarılması, ana-babanın çocuğunun şerrinden kurtarılıp daha iyi bir bedele nâil olmaları ve iki yetimin hazineyi çıkarmalarıdır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“İsterdik ki Mûsâ (a.s.) sabretseydi de, bize haberlerini anlatsaydı”*[217] yâni Allah Teâlâ vahiyle bize bunu bildirseydi.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Şeyhin âdâbından biri de şudur: Mürid, herhangi bir îtiraz ile mübtelâ olsa ya da ayrılmayı gerektiren bir fiili işlese, şeyh bir veya iki defa onu affeder, müsâmaha ile karşılar ve hemen ondan ayrılmaz. Üçüncü kez tekrarlarsa beraberliğe son verir. Çünkü artık ayrılma mâzeretini elde etmiştir. İşte o zaman, Hızır (a.s.)’ın dediği gibi şöyle der: “*İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır*.”

Şeyhin âdabından birisi de şudur: Şeyhin müridle beraberliği, müridin isteği yahut zorunlu bir durumla ayrılığa dönüşse, şeyh ayrılırken de ona nasîhatı terk etmemelidir. O’na, îtirâzının mâhiyetini ve bilgisi yetmediği şeyin hikmetini haber vermelidir. Onda inkâr kalmaması için sabredemediği şeylerin içyüzünü açıklamalıdır. Ta ki böyle bir ayrılıştan sonra mürid inkârcı olmasın ve iflâh olmaz bir duruma düşmesin.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bazı büyüklerin “Üstadına “Niçin” diyerek îtiraz eden iflah olmaz.” şeklindeki sözlerinden kastedilen de budur.

Bâyezid Bistâmî (k.s.), kendisine muhâlefet eden talebesi hakkında şöyle demiştir: “Allah’ın nazarından düşeni bırakın...” Bundan sonra o, muhanneslerin arasında görülmüş, hırsızlık yapmış ve bu sebeple eli kesilmiştir. İşte ahdi bozmanın cezası budur. O kimse nerede, **Ebû Süleyman** Dârânî (k.s.)’un bey‘atında verdiği sözde tam olarak duran şu mürîdi nerede?! O mürîde: “Kendini fırına at!” denildi, o da hiç düşünmeden attı. Bunun üzerine ateş ona serinlik ve selâmet oldu. İşte bu vefânın bir sonucudur.

Mesnevî’de der ki:

Vefâ toprağına bir yudumcuk döken kişiden
Devlet avı, nasıl olur da kaçabilir?

Allah Teâlâ bizi ve sizi vaad ve ahidlerinin hakîkatlerine tam olarak erenlerden kılsın.

---

[209]. *Buhârî*, Enbiya, 27; *Tirmizî*, Tefsir, (18), 2, 4; *Müslim*, Fedail, 170; *Tirmizî*, Tefsir, (18), 1; *Müsned*, V, 118

[210]. *Buhârî*, Şurût, 12

[211]. *Buhârî*, Tefsir, (18), 3; *Müsned*, V, 121

[212]. Bk. *Buhârî*, Enbiya, 27; *Müslim*, Kader, 29

[213]. *Buhârî*, Cenaiz, 80, 93; *Müslim*, Kader, 22-25; *Ebû Dâvud*, Sünnet, 17; *Tirmizî*, Kader, 5; *Muvatta*, Cenaiz, 52; *Müsned*, II, 233, 253

[214]. Bk. *Buhârî*, Enbiya, 27; *Tirmizî*, Tefsir, (18), 1

[215]. Bk. *Buhârî*, Enbiya, 27

[216]. *İbnü'l-Cevzî*, Zâdü'l-mesir, Beyrut 1404, V, 175; *İbn Kesir*, Tefsir, III, 99

[217]. *Buhârî*, Enbiya, 27, 28; *Tirmizî*, Tefsir, (18), 1; *Müsned*, I, 411, 436, 441

SABREDEMEDİĞİN ŞEYLERİN İÇYÜZÜ

اَمَّا السَّفٖينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكٖينَ يَعْمَلُونَ فِى الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ اَعٖيبَهَا
وَكَانَ وَرَٓاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفٖينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَاَمَّا الْغُلَامُ
فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشٖينَٓا اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ ﴿٨٠﴾
فَاَرَدْنَٓا اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَاَمَّا
الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتٖيمَيْنِ فِى الْمَدٖينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا
وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًاۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَٓا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا
كَنْزَهُمَاۗ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرٖىۜ ذٰلِكَ تَأْوٖيلُ مَا لَمْ
تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًاۜ ﴿٨٢﴾

79. “Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. *(Çünkü)* onların arkasında, her *(sağlam)* gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı.”

80. “Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası, mümin kimselerdi. Bunun için *(çocuğun)* onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk.”

81. *(Devam etti:)* “Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.”

82. “Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.”

Deldiğim *“gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi.”* Hızır (a.s.)’ın deldiği gemi zâlimlere karşı koymaya güçleri yetmeyen bazı zayıf ve yoksul kimselere âitti. Bunlar on kardeştiler. Beşi el ve ayağı tutmayan kötürüm kimselerdi. Geçimlerini kazanmak için o gemiyi ücretle çalıştırırlardı. İşin bütün kardeşlere nisbet edilmesi, çoğunluğun dikkate alınması yoluyladır. Ya da vekillerin ameli müvekkillerin ameli yerine geçtiği içindir.

Bil ki, şer’î ıstılahta fakir, nâmî (artıcı) olsun olmasın aslî ihtiyaçlarından fazla olarak iki yüz dirhem gümüş veya bu kadar kıymette bir mala malik olmayan kimsedir. Miskin ise hiç malı olmayana denir. Hanefîlerce sahih görüş bu iken Şâfiîler tam aksini söylerler.

Kâdî der ki: “Âyette yeterli olmasa da bir miktar malı olan kimseye ‘miskin’ dendiğine delâlet vardır.” O, âyetteki lâm harfini temlîke hamletmiştir.

Mevlâna Sâ‘dî der ki: “Geminin onların mülkü olduğu sâbit olduğu zaman âyet buna delil olur. Ancak bu görüşe katılmayan kimse: ‘Gemi onların elinde emanet yahut -eserde vârid olduğu gibi- onlar işci oldukları için burada “lam” ihtisâsa delâlet etmektedir.’ diyebilir.”

el-Kifâye müellifi *el-Hidâye* şerhinde bu iki görüşe de yer vermiştir. Eğer geminin onların mülkü olduğu kabul edilirse; Allah’ın onları zâlim hükümdarın zulmünü def etmekten âciz ve kötürüm oldukları için “fakirler” diye değil de, “miskinler” diye isimlendirdiği söylenebilir. Çünkü, her hangi bir şey karşısında zayıf ve aciz kalan kimseye de ‘miskin’ denir. Bu, kendilerine zekat verilmesi caiz olan “miskin” den farklıdır. Meselenin tahkîki budur.

Allah’ın hükmü ve iradesi ile *“Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında,”* ilerisinde *“her”* sağlam ve iyi *“gemiyi”* sâhiplerinden *“gasbetmekte olan bir kral vardı.”* Endülüs’te Kurtuba şehrinde, ismi Celendî b. Kerkerd olan kâfir bir kraldı.

“ وَرَاءَهُمْ *Verâehüm* (onların arkasında)” ifâdesi, tıpkı “ وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ *Ve min verâihim berzahun (Onların gerisinde (önlerinde) bir berzah vardır*.)” âyetinde de olduğu gibi onların ilerisinde/önlerinde demektir. “Verâ (arka)” kelimesi, “femâ fevkahâ (onun da ötesinde/aşağısında)” ifâdesinde olduğu gibi zıt anlamlarda kullanılan bir kelimedir. İleride görüleceği üzere burada arka değil ön kastedilmiştir.

Ebü’l-Leys Semerkandî, “***İnsanların işledikleri kötülükler sebebiyle denizde ve karada fesad ortaya çıktı...***” (er-Rûm, 30/41) âyetinin tefsîrinde, denizde işlenen ilk fesad ve zulmün bu kralın zulmü olduğu, karada işlenen ilk fesad ve zulmün ise Kâbil’in Hâbil’i öldürmesi olduğunu zikreder.

Gasb, bir şeyi zulümle ve zorla almaktır. Gasb edilme korkusu, Hızır (a.s.)’ın gemiyi kusurlu yapmak istemesinin sebebidir. Daha önce Mûsâ (a.s.) itiraz edip “*Halkını boğmak için mi onu deldin?*” deyince, Hızır (a.s.) ehlini boğmak için değil, gemiyi kusurlu yapmak için olduğunu söyleyerek onun reddini ortadan kaldırmış ve önemine binâen bu sözünü sonraya bırakmıştır.

Rivâyet edilmiştir ki Hızır (a.s.) gemidekilerden özür diledi ve gâsıb kralın durumunu onlara haber verdi. Onlar bunu bilmiyordu.

Kısasu’l-enbiyâ’da der ki: “Onlar bu halde iken içinde kralın askerlerinin bulunduğu bir gemi onları karşıladı. ‘Eğer kusuru yoksa kral sizin geminizi almak istiyor.’ dediler. Sonra gemiye çıkıp araştırdılar. Nihâyet sökülen tahtanın yerini açık buldular ve dönüp gittiler. Onlar uzaklaşınca Hızır (a.s.) tahtayı alıp yerine koydu.”

Mesnevî’de der ki:

Hızır, denizde gemiyi deldiyse de
Onun bu delişinde yüzlerce sağlamlık var.

Dolayısıyla Hızır (a.s.)'ın fiilinin zâhiri tahrîb, bâtını tamirdi.
Yine *Mesnevî*'de şöyle der:

Birisi geldi yeri bellemeye, sürmeye başladı.
Aptalın biri dayanamayıp bağırmaya başladı.
Dedi ki: Bu yeri neden yıkıyorsun...
Neden yarıyor dağıtıyorsun?
Adam dedi ki: A ahmak, yürü git... Benimle uğraşma!
Sen, yapılmayı yıkılmada bil!
Bu yer, böyle çirkin ve yıkık bir hale gelmedikçe
Nasıl olur da gül bahçesi, buğday tarlası haline gelir?
Düzeni alt üst olmadıkça nasıl olur da
Bostanlık, ekinlik olur; mahsul ve meyve yetiştirir?
Yarayı neşterle deşmedikçe
İyileşir onulur mu hiç?
İlaçla kanın, balgamın, safranın, iliğin temizlenmezse,
Hastalık nasıl geçer, nasıl şifâ bulur?
Terzi kumaşı paramparça eder...
Bir kimse çıkıp da o sanatını bilen terziye,
Bu canım atlası neden bu hale getirdin... Neden kestin!
Ben kesik kumaşı ne yapayım der mi?
Her eski yapıyı yeniden yapmak için,
Önce eski yapıyı yıkmazlar mı?
Marangoz, demirci ve kasap da
Bunun gibi yıkıp yakıp harap etmezler mi?
O halileyi, belileyi dövmek,
Onları âdetâ telef etmek, bedenin yapılmasıdır.
Buğdayı değirmende öğütülüp ezilmeseydi,
Nasıl ekmek olurdu da sofralarımızı süslerdi?

Mecâzî varlığı yok etmekte, hakîkî varlığın tahsîli vardır. Beşeriyyet ve onun vasıfları var olduğu müddetçe ilâhî ahlâkın eserleri insanda tecellî etmez.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyette bâzı işaretler vardır:

1- Geminin gasbedilmemesi için delinmesi ve onun kusurlu yapılması, zâhiren şer'î hükümlerden değildir. Fakat şeriatın bâtını yönünden sâhibine bir maslahat bulunduğundan buna cevaz verilmiştir. Bu, hakîkate uygun olduğunda şeriatın zâhirinde câiz olmayan bir hususta şeriatın bâtınında salâhının fesâdından fazla olduğunu gördüğünde müctehidin hükmetmesinin câiz olduğunun bilinmesi içindir. Nitekim "*Onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı.*" ifâdesi buna işaret eder.

2- Allah’ın, zayıf ve âciz kullarına inâyet ve yardımının bilinmesidir. İlerideki bir takım âfetlerden habersiz olarak denizde çalışan bu kimselere, peygamberlerden biri vâsıtasıyla Allah’ın yardımının nasıl yetiştiği görülmektedir. Nasıl belâyı onlardan uzaklaştırmış, âfeti onlardan kaldırmıştır.

3- Allah Teâlâ bazı vakitlerde zâhirde sâliklerden birinin maslahatını peygamberlerden birinin maslahatına tercih eder. Halbuki zâhirde peygamber tarafını ihmal varsa da, işin bâtın yönü yine peygamberin maslahatından hâlî değildir. Nitekim Allah Teâlâ, geminin delinmesi konusunda miskinlerin maslahatına riâyeti Mûsâ (a.s.)’ın maslahatına riâyete tercih etmiştir. Çünkü bu, Hz. Mûsâ’nın Hızır (a.s.) ile arkadaşlıktan ayrılma sebeplerinden olmuştur. Mûsâ (a.s.)’ın zâhirî maslahatı, Hızır (a.s.)’la sohbet ve beraberlikti. O’nun beraberliğinden ayrılması, bâtınî yönden Mûsâ (a.s.) hakkında nübüvvet, risâlet, İsrailoğulları’nı dâvet ve terbiye maslahatlarını içeriyordu.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Gemidekiler Mûsâ ve Hızır (a.s.)’dan ücret almayınca Allah Teâlâ onlara bundan daha hayırlısını verdi. Onları zâlim birinin elinden kurtardı. Bu ihsanda bulunmanın fazîletini gösterir.

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

80. “Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası, mü’min kimselerdi. Bunun için *(çocuğun)* onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk.”

Hızır (a.s.)’ın öldürdüğü “Ceysûr” adlı *“erkek çocuğa gelince, onun ana-babası, mü’min kimselerdi.”* Babasının ismi “Kazbûra”, annesinin ismi “Sehvâ” idi. *et-Ta’rîf*’te böyle denilmektedir. Onlar Allah’ın birliğini ikrar eden tevhîd ehli kimselerdi.

“Bunun için (çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk.” Yâni onları saptırmasından korktuk. Korktuk ki bu ana-baba, çocuklarına duydukları sevgi ve muhabbetten dolayı ona tâbi olurlar. Böylece îmandan küfre, hidâyetten dalâlete düşerler. İşte Hızır (a.s.) bundan korkmuştur. Çünkü Allah Teâlâ ona bu çocuğun kâfir tabîatlı olarak yaratıldığını bildirmiştir.

فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾

81. *(Devam etti:)* “Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.”

“(Devam etti:) “Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine,” anne-babasına *“ondan daha temiz”* günahlardan, kötü huylardan uzak *“ve”* anne-babasına *“daha merhametlisini versin.”*

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: “Allah Teâlâ onlara bir kız çocuğu ihsan etti. Peygamberlerden biri onunla evlendi ve bu kızdan yetmiş peygamber dünyaya geldi.”

Mutarrif şöyle der: Bu anne-baba çocuk doğduğunda sevindiler, öldürüldüğünde ise üzüldüler. Eğer çocuk yaşasaydı, bu onlar için helâk sebebi olacaktı. Dolayısıyla kişi Allah’ın kazasına razı olmalıdır. Çünkü mü’min için Allah’ın kaza ve takdiri, kendi arzu ve takdirlerinden daha hayırlıdır.

Hızır o çocuğun boğazını kesip öldürdü
Onun sırrını halkın avam kısmı anlayamaz.
Can bağışlayan kişi öldürse de caizdir.
O, nâibdir ve eli Hakk’ın elidir.
Nice düşmanlıklar vardır ki dostluğa çıkar.
Nice yıkılmalar vardır ki yapılmaya döner.

Nice düşmanlık vardır ki, hakîkatte o muhabbettir. Nice düşman vardır, bâtınen o muhibdir. Aksi de böyledir. İnsanın ayıp ve kusurlarını söyleyip kendisiyle tartışan bir düşmandan istifadesi, ayıplarını gizleyen yağcı bir arkadaşından istifâdesinden daha çoktur.

Mesnevî’de şöyle der:

Dostlarınsa hakîkatte düşmanlarındır;
Onlar seni Allah kapısından uzaklaştırır, seni meşgul ederler!
Hakîkatte her düşman senin ilâcındır...
Sana kimyadır, seni faydalandırır, gönlünü alır senin!
Çünkü ondan kaçar, halvet bucaklarına sığınır,
Allah’ın lütfundan yardım dilersin.

Bir vâiz vardı. Ne zaman vaaz edip dua etse, duasına yol kesenleri de katar ve onlara da dua ederdi. Ona bunun sebebi sorulunca şöyle dedi: “Onlar benim bu yola, yâni dervişlerin yoluna girmeme ve fakrı zenginliğe tercih etmeme sebep oldular. Ben bir tüccardım. Beni yakalayıp eziyet ettiler. Ne zaman ticaret yapmayı düşünsem yol kesenler, onların eza ve cefâları hatırıma geldi. Sonunda ticareti bıraktım, ibâdete yöneldim.”

Âyette bâzı işaretler vardır:

1- Suçsuz birini öldürmek, her ne kadar bunda başkası için bir maslahat söz konusu olsa da şeriatın zâhirine göre mahzûrludur. Fakat şeriatın bâtınında, işlerin sonları kendisine keşfolan; hayatı, başkasının dîninin fesadına ve kendisinin kemâl-i şakâvetine sebep olacağını kesin olarak bilen kimse için bu câizdir. Nitekim Hızır (a.s.)’ın çocuğu öldürmesi bu kabildendir. Şâyet çocuk yaşasaydı hayatı anne-babasının dîninin fesad sebebi olacaktı. O her ne kadar kâfir ve şakî olarak yaratılmışsa da, şakâvetinin

zirvesine ancak hayatının uzun olması ve küfür amellerini işlemesiyle ulaşır.

2- “***Bazen hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi olabilir***.” (el-Bakara, 2/216) âyeti burada gerçekleşmiştir. Çünkü çocuğun anne-babası, suçsuz yere ve kısas gibi bir durum olmadan çocuklarının öldürülmesini istemiyorlardı. Ama katli onlar için hayırlı oldu. Çocuğun bedenî yaradılışı güzel olduğu için yaşamasını istiyorlardı. Halbuki yaşaması onlar için bir şerdi. Çocuk da öldürülmeyi istemiyordu, halbuki ölümü onun için daha hayırlıydı. Çünkü o, uzun ömür sürseydi şakâvetinin zirvesine ulaşacaktı.

3- Allah Teâlâ’nın ihsan ve lütuflarından birisi de şudur: Mü’min kulundan sevdiği şeylerden kendisine zarar veren bir şeyi aldığı zaman, kul o şeyin zararını bilmez, yine de sabredip şükrederse, Allah Teâlâ onu kendisine zarar vermeyen sadece fayda sağlayan bir hayırla değiştirir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin*.” Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

Allah Teâlâ’dan bizi şeriat ve tarikatta sabreden ve şükreden kullarından kılmasını, hakîkatte hayır ve kemâle ulaştırmasını dileriz.

وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا
وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا ۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا
كَنْزَهُمَا ۖ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِي ۗ ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا
لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۜ ﴿٨٢﴾

82. “Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.”

“Duvara gelince, şehirde” daha önce de zikredildiği gibi Antakya’da *“iki yetim çocuğun idi;”* **Nakkâş**’ın zikrettiğine göre bu iki yetim müttakî bir seyyah olan Kâşih’in Asram ve Sarîm isimli oğullarıydı. Annelerinin ismi de Denyâ’ydı.

“Altında” yâni duvarın altında *“onlara ait bir hazine vardı.”* Hazine, aslında insanın toprağa gömdüğü maldır. Merfû olarak gelen rivâyete göre onların altın ve gümüşten orada gömülü malı vardı. Bu husus, ***“Altın ve gümüşü yığanlar...”*** (et-Tevbe, 9/34) âyetinde altın ve gümüşü biriktirenlerin yerilmesinden de anlaşılmaktadır. Bu kınama, altın ve gümüşü biriktirip de zekatlarını vermeyen ve onlara ait hakları gözetmeyen kimseler içindir.

Bu hazînenin üzerinde şunlar yazılı altından veya mermerden bir levha olduğu da söylenmiştir:

“Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Kadere îman eden kimse” yâni işlerin

Allah'ın kaza ve kaderi ile olduğuna inanan kimse bir nimetin elden çıkmasından ve bir sıkıntıya uğramaktan dolayı "nasıl mahzun olur hayret ederim."

"Rızka" yâni rızkın taksim edildiğine ve Allah Teâlâ'nın herkesin rızkını verdiğine "îman eden kimse nasıl yorulur" yâni rızkı elde etmek için yorulur "hayret ederim.

Ölüme yâni öleceğine ve ölümün hak olduğuna "inanan kimse nasıl" az ve kısa olan hayatı ile "sevinir hayret ederim.

Hesaba yâni Allah Teâlâ'nın azdan da çoktan da hesaba çekeceğine "îman eden kimse" bundan "nasıl gâfil olur" ve dünya metâını çoğaltmakla meşgul olur "hayret ederim.

Dünyayı ve onun ehli ile birlikte değiştiğini bilen nasıl dünyada huzur bulur hayret ederim. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.) Allah'ın Rasûlü'dür. Cehenneme îman eden kimse nasıl güler hayret ederim."

Levhanın diğer tarafında şöyle yazılıydı:

"Ben tek olarak benden başka ilâh olmayan Allah'ım, benim ortağım yoktur. Hayrı ve şerri ben yarattım. Hayır için yarattığım ve hayırda koşturduğum kimseye müjdeler olsun. Şer için yarattığım ve şerde yürüttüğüm kimseye de yazıklar olsun." İşte bu cumhurun görüşüdür. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

"Babaları ise iyi bir kimse idi." İnsanlar, emanetlerini bu sâlih kimsenin yanına koyarlardı. O da sağlam olarak onlara teslim ederdi. Dolayısıyla bu iki yetimin malları ve canları, babalarının salâhı sebebiyle muhâfaza edilmiş oldu.

Ca'fer b. Muhammed der ki: "İki yetim çocukla bu sâlih baba arasında yedi baba vardı. Bu hazîneyi yedinci dedeleri gömmüştü.

"Rabbin" duvarın düzeltilmesini emrederek *"istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına"* yâni ergenlik ve görüşlerinin olgunluğu zamanına *"erişsinler."* İnsan olgunluğa idrakle ulaşır. Bu, onun bülûğa ermesinin yanı sıra kendisinde rüşd görülmesi olduğu da söylenmiştir. Bunun son sınırı ise otuz üç ya da on sekiz yaştır.

Hızır (a.s.) neden gemiyi deldiğini açıklarken: "*Onu kusurlu yapmak istedim.*" dedi. Zâhiren kötü olan bu fiili nefsine izâfe etti. Çocuğu neden öldürdüğünü açıklarken ise "*korktuk*" dedi. Hem 'korkma' lafzını kullandı, hem de onu "biz"e isnad etti. Çünkü küfür herkesin korkması gereken bir durumdur. Duvarı neden tâmir ettiği konusunda ise: "*Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler*" diyerek bu fiili sadece Allah'a nisbet etti. Çünkü güçlü çağına ulaşmak ve yaşın kemâle ermesi, kulun hiçbir etki ve te'siri söz konusu olmadan sırf Allah'ın irâdesi iledir. Şu halde birincisi bizâtîhi kötü ve şer bir fiildir. Üçüncüsü, sırf hayırdır. İkincisi ise her ikisinin karışımıdır.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Hızır (a.s.) "*istedim ki...*" deyince ona: "Sen kimsin ki senin irâden olsun?!" diye ilham edildi. Bunun üzerine Hızır (a.s.) ikincisinde arkadaşını da katarak "*istedik ki...*" dedi. Bunun üzerine: "Sen ve Mûsâ kimdir ki sizin iradeniz olsun?!" diye ilham olundu. Hızır (a.s.) artık üçüncü defâ irâdeyi tamamen Allah'a tahsis etti. Nefsine nisbeti ve ortaklık iddiâsını terk etti ve: "*Rabbin istedi ki...*" dedi.

“Ve Rabbinden bir rahmet olarak” duvarın altından *“hazînelerini çıkarsınlar.”* Eğer ben duvarı onarmasaydım, duvar yıkılır, onlar malı muhâfaza ve artırmaya muktedir olmadan önce altındaki hazîne çıkar ve mal tamamen zâyî olurdu.

Eğer “İki yetimden biri ve onların bakımını üzerine alan kimse hazineyi biliyor olsaydı, duvarı yıkılmaya terk etmesi imkansız olurdu. Eğer hazîneyi bilmiyor idiyseler, hazineyi çıkarmaları onlar için nasıl kolay olur?” denilirse, buna şöyle cevap veririz: Belki yetimler bilmiyorlardı da onların bakımını üstlenen kimse biliyordu. Ancak o da orada değildi. İmam (**Râzî**)’nin tefsîrinde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Onlar bilmiyor idiyseler..” sözü kabul edilemez. Çünkü Allah Teâlâ, her hangi bir yolla onlara bu hazînenin yerini bildirmeye ve onlara çıkarmayı kolaylaştırmaya kâdirdir. Nitekim daha önce yerini bilmeden define bulan kimseler nâdir değildir. “كَنزَهُمَا”daki lâm harfi, bulmanın bu iki yetime tahsisi içindir. Yedinci dedenin altıncı batından çocukları doğuncaya kadar yaşaması ve onun için mal gömmesi veya ona tahsis etmesi uzak bir ihtimaldir.

Ey Mûsâ! *“Ben bunları”* gördüğün geminin delinmesi, çocuğun öldürülmesi ve duvarın onarılması işlerini *“kendiliğimden”* kendi görüşüm ve ictihâdım olarak *“yapmadım.”* Ancak Allah’ın emri ve vahyi ile yaptım.

İşte bu Mûsâ (a.s.)’a müşkil görünen şeyin îzahıdır. Zâhirde münker görünen fiili için mâzeret beyanıdır. İşte irşad isteyen kimseye merhamet ve şefkat için ondaki şüphe ve tereddütleri izâle konusunda mürşid ile müşterşid irşad edilmek isteyen arasında usûl budur.

“İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.” Bu, Hızır (a.s.)’ın daha önceki vaadinin yerine getirilmesidir.

Rivâyet edilmiştir ki Mûsâ (a.s.) ondan ayrılmak isteyince, Hızır (a.s.) ona: “Eğer sabretseydin gördüklerinden çok daha hayret verici işler yapardım.” dedi.

Mûsâ (a.s.) ayrılırken ağladı ve:

“Ey Allah’ın nebîsi! Bana tavsiyede bulun.” dedi.

Hızır (a.s.) da şöyle dedi:

“İlmi, insanlara anlatmak için öğrenme, amel etmek için öğren. Çünkü ilmi ile amel etmeyenin konuşması, kendisine bir fayda sağlamaz, yararı başkasınadır.”

Mesnevî’de şöyle der:

Yakup, Yusuf’a acıkmıştı; özlemişti,
Ekmek kokusu ona ta uzaklardan gelmekteydi.
Halbuki Yusuf’un gömleğini alıp koşa koşa Yakub’a getiren
O gömleğin kokusunu duymadı bile!
Aradaki mesâfe yüzlerce fersahken Yakub, Yakub olduğundan
Yusuf’un gömleğinin kokusunu duyuyordu.

Nice âlimler vardır; hakikî ilim ve irfandan nasipleri yoktur
Bu çeşit âlim, ilim hâfızıdır, ilim sevgilisi değil.
Onun sözlerini duyan kişi, alelâde bir adam olsa bile
O sözleri anlar, hakîkat kokusunu alır.
Böyle âlimin eline düşen gömlek, bir zaman içindir.
Esir tellâlının elindeki câriye gibi!
Tellâlın eline düşen cariye, müşteri içindir
Ondan tellâla ne fayda var?

Hızır (a.s.)'ın öğüt ve nasîhatlarından bazıları şunlardır:

"Faydalı ol, zararlı olma.

Güler yüzlü ol, öfkeli ve çatık çehreli olma.

Isrardan kaçın. Gereksiz yere dolaşma, ve yersiz gülme.

Günah işleyeni nâdim olduktan sonra azarlama.

Yaşadığın sürece hata ve kusurlarına ağla.

Bugünün işini yarına bırakma.

Himmetini âhiretine yönelt.

Seni ilgilendirmeyen şeye dalma.

Sana eman ve güven duyana karşı korkudan tamamen emin olma; sana korku verene karşı da tamamen güvenini kesme.

Görünen işlerini düşün.

Gücün kadar iyilik yapmaktan geri durma!"

Bunun üzerine Mûsâ (a.s.), Hızır (a.s.)'a: "Çok güzel tavsiyelerde bulundun. Allah sana nîmetini tamamlasın. Seni rahmetine daldırsın. Düşmanlarından korusun." diye dua etti. Hızır (a.s.) da: "Sen de bana tavsiyede bulun ey Mûsâ!" dedi. Mûsâ (a.s.) da şöyle dedi:

"Allah için olanın dışında, öfkeden sakın.

Dünyaya muhabbet etme. Çünkü o seni îmânından eder, küfre sokar."

Bunun üzerine Hızır (a.s.): "Çok güzel tavsiyelerde bulundun. Allah, kendisine itaatte yardımcın olsun. İşinde seni mesrur etsin. Kullarına seni sevdirsin. İhsan ve fazlından sana bol bol versin." dedi. Mûsâ (a.s.) da "Âmîn" dedi. Nitekim **İmâm Süheylî** (r.h.)'ın *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm*'ında böyle geçmektedir.

Mûsâ (a.s.)'ın Hızır (a.s.)'a gönderilmesinde, kemâlin zâhirî esaslara dayanan şer'î ilimlerden, işlerin hakîkatlerini bilmeye dayanan bâtın ilimlerine intikal de olduğuna işaret vardır. Nitekim İmam (**Râzî**)'nin tefsîrinde böyle geçmektedir.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Keşfe dayanan bu vehbî ilimden nasibi olmayanın sû-i hâtimesinden korkulur. Bu ilimden en az nasib, onu tasdik etmek ve onu ehline

havale etmektir. Onu inkâr edenin uğrayacağı en az ceza, bu nîmetten mahrum olmasıdır. Bu sıddîkların ve mukarrabîn kulların ilmidir. *İhyâu ulûmi'd-dîn*'de böyle geçmektedir.

Âyette bâzı işaretler vardır:

1- Allah Teâlâ'nın kulları arasındaki hikmetinin kemâli, lütuf ve merhametinin sonsuzluğundandır ki Mûsâ ve Hızır (a.s.) gibi peygamberlerini iki çocuğun maslahatı için kullanmıştır.

2- Uhrevî bir fayda teminine yönelikse, özellikle başkalarının menfaati için olursa peygamberlerin dünyevî bir işte çalışmaları câizdir.

3- Allah Teâlâ sâlih biri ile bir kavmi ve bir kabîleyi muhafaza eder ve onun bereketini ta yedinci batna kadar ulaştırır. Çünkü âyette "*Babaları ise iyi bir kimse idi*." buyrulmuştur.

Muhammed b. Münkedir şöyle demiştir: "Allah, sâlih bir kimse vâsıtasıyla oğlunu, oğlunun oğlunu, aşîretini ve onun bölgesindeki diğer mahalle halkını korur. Artık onlar Allah'ın hıfz ve korumasında olurlar.

Saîd b. Müseyyeb de şöyle der: "Ben namaz kılarım, çocuğumu da hatırlarım. Bu yüzden namazımı artırırım."

İbn Abbas (r.a.)'dan sahih isnadla rivâyet edilmiştir ki o, "*Babaları ise iyi bir kimse idi*" âyeti hakkında şöyle demiştir: "Bu iki yetim, babalarının sâlih biri olması sebebiyle korundular. Halbuki onların iyi olduklarından söz edilmemiştir." Bu böyle olunca peygamberlerin ve rasüllerin efendisi Muhammed (a.s.)'ın pâk ve mutahhar nesline faydası nasıl olur, sen anla!

Denilmiştir ki: Güvercinlerin en değerlileri Harem-i Şerif'tekileridir. Çünkü onlar, hicret esnâsında Rasûlullah (s.a.) Mekke'den çıkarken gizlendiği Sevr mağarasında ağ ören iki güvercinin neslindendir. **İbn Hacer**'in *es-Savâik*'ında böyle geçmektedir.

Nakledilir ki halkından biri Harun Reşid'i öldürmeye karar verir. Bu adam onun yanına girince Harun Reşîd ona ikramda bulundu ve onu serbest bıraktı. Harun Reşîd'e: "Hangi duayı okudun da, Allah seni onun şerrinden korudu?" diye sorulunca şöyle dedi: "Şu duayı okudum:

"Ey babalarının salahından dolayı hazîneyi iki yetim için koruyan Allah'ım! Babalarımın salâhı sebebiyle beni de koru." Nitekim *el-Arâis*'te böyle geçmektedir.

4- Mürid, şeyhinin kendisinden istediği hizmetlerde edeb üzere olmalı, ona boyun eğmeli ve işini ancak Allah için yapmalıdır. Ameline dünyâ hırsını ve nefsânî garazları katmamalıdır. Aksi halde ameli boşa gider, sohbet bağı kopar, ayrılık baş gösterir.

5- Allah Teâlâ, sâlih kulunun sâlih malını, şâyet bir maslahat söz konusu ise korur, muhâfaza eder.

6- Peygamberlerin ve velâyet ehlinin üzerinde cereyan eden bütün haller, zâhiren ve bâtınen ancak Allah'ın emirlerinden bir emre binâendir. Zâhir, Hızır (a.s.)'ın hali gibidir ki o: *"Ben bunları kendiliğimden yapmadım"* yâni, Rabbimin emriyle yaptım, demiştir. Bâtın ise Mûsâ (a.s.)'ın durumuna ve bu konuda Allah'tan vârid olan bâtın emirden hâlî olan muâmelesinde Hızır (a.s.)'a îtirâzına benzer. Çünkü onun îtirazı kendi

şeriatına göreydi.

7- Meşâyıhın fiillerine sabretmek zor ve çetin bir iştir. Eğer sâdık bir müridin ayağı şeyhin emirlerinden bir emirde kayarsa ya da meşâyıhın fiillerinden birini inkâra kalkarsa yahut muâmelelerinden birinde ona itiraz ârız olursa veya sabırdan âciz olursa, şeyh bu müridin özrünü kabul etsin, onu affetsin ve üç kez hatalarını görmezden gelsin. Üçüncüden sonra "*İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır.*" derse, artık mazurdur ve yerinde bir iş yapmış olur. Sonra yaptıklarını ona haber verir ve "*İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.*" der.

Avârif'te şöyle der: "Mürid, şeyhe îtirazdan kaçınmalı, onun bütün tasarruflarında içteki itiraz duygusunu izâle etmelidir. Çünkü îtiraz, müridler için öldürücü bir zehir gibidir. Bir müridin şeyhine içten îtiraz edip de sonra felah bulması pek nadirdir. Mürid, şeyhin kendisine müşkil görünen her tasarrufunda Mûsâ-Hızır (a.s.) kıssasını hatırlamalıdır. Nasıl ki Hızır (a.s.)'dan bazı tasarruflar zuhur ediyor ve Mûsâ (a.s.) da onlara îtiraz ediyorsa ve daha sonra işin gerçek yönü ona keşfolunuyorsa, mürid de şeyhin kendisine doğruluğu müşkil görünen her tasarrufunda kendisine göre mutlaka doğru bir yönü olduğunu bilmelidir."

Hâfız der ki:

Sana bir nasîhat ederim, kabul eyle ve bahane ileri sürme
Sana müşfik nasîhatçı ne söylerse kabul eyle!

Mürşid, kendisine uyan kimsenin sa'y ve gayretini zâyi etmemek için mukallid değil, tahkik ehli ve müşfik olmalıdır. Çünkü şöyle denilmiştir:

Bir kavmin kılavuzu karga olursa
Onları götüreceği yer leşlerin olduğu yerdir.

Hâfız da şöyle der:

Sahte tabiblerden derdimin gizli olması yeğdir
Gerektir ki gayb hazinesinden o derde devâ edeler

Sâib şöyle der:

Dertsiz olanlardan kendi derdine ilaç arayan kimse
Ayağına batan dikeni akreplerin iğnesiyle çıkaran kimseye benzer

8- Kişi iki zarardan birini yapmak zorunda kalsa daha büyüğünü def etmek için hafif olanını yapmalıdır. Bu esastır. Tafsîlâtı konusunda şerîatlarda bazı farklılıklar vardır. Mesela yarası olan bir adam, secde ettiğinde yarası akacak olsa, secde etmediğinde akmasa rükû ve secdeleri îmâ ile yapmak suretiyle oturarak namaz kılar. Çünkü rükû ve

secdeyi terk etmek abdestsiz namaz kılmaktan daha ehvendir. Yine yaşlı bir kimse ayakta namaz kılarken Kur'an okuyamıyor, oturarak kılarken okuyabiliyorsa oturarak kıraatle namaz kılar. İşte bu iki durumda abdestsiz ve kıraati terk ederek namaz kılsa caiz olmaz. Bir adam, cemaate çıktığında kıyama gücü yetmezse, evinde kılabiliyorsa oturarak kılar. *el-Hulâsa* müellifi bu görüşün sahih olduğunu söylemiştir. *Şerhu'l-Münye*'de ise: "Bu kimse evinde ayakta namaz kılar." der. **İbn Nüceym** "Bu ikinci görüş daha açıktır." der.

Yanında ölü bir hayvanın eti ve başkasının malı olan kimse, mecbur kalırsa başkasının malından değil, ölü hayvanın etinden yer. Bir adama: "Kendini ateşe at veya dağdan at, yoksa seni öldüreceğim." denirse, kendini attığında kurtulma imkânı yoksa İmam-ı A'zam'a göre kendine göre hafif olanını seçer. İmâmeyn'e göre ise öldürülünceye kadar sabreder. *el-Eşbâh*'ta böyle geçmektedir.

SANA ZÜLKARNEYN HAKKINDA SORARLAR

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِۜ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًاۜ ﴿٨٣﴾
اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًاۙ ﴿٨٤﴾ فَاَتْبَعَ
سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ
حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًاۜ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ
تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ
جَزَٓاءًۨ الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًاۜ ﴿٨٨﴾ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ

83. *(Resûlüm!)* Sana Zülkarneyn hakkında soru sorarlar. De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım.

84. Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona *(muhtaç olduğu)* her şey için bir sebep *(bir vâsıta ve yol)* verdik.

85. O da bir yol tutup gitti.

86. Nihâyet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar buldu. Onun yanında *(orada)* bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz: Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik.

87. O, şöyle dedi: “Haksızlık edeni cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek; sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak.”

88. “Îman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır. Ve buyruğumuzdan, ona kolay olanını söyleyeceğiz.”

“(Rasûlüm!) Sana Zülkarneyn hakkında soru sorarlar.” Soranlar yahûdilerdir. Rasûlullah (s.a.)’e imtihan kasdıyla yeryüzünün doğu ve batısını dolaşan kimseyi sordular. Ya da yahûdîlerin telkîniyle soruyu soran Kureyşliler’dir. İstikbal sıygası, Allah Teâlâ’dan cevab gelinceye kadar onların bu soruyu sormağa devam edeceklerine delâlet eder.

Âyetteki şahıs Büyük Zülkarneyn (a.s.)’dır. **Mücâhid**’in rivâyetine göre zamanında bütün dünyânın kralı olan Yunanlı İskender b. Feylkûs’tur.

Tarihte bütün dünyaya hükmeden ikisi mü’min, ikisi kâfir dört hükümdar vardır. Mü’min olanlar, Süleyman ve Zülkarneyn (a.s.); kafir olanlar, Nemrud ve Buhtunnasr’dır. *Mişkâtü’l-envâr*’da Buhtunnasr yerine Şeddâd b. Âd adı zikredilir. Zülkarneyn (a.s.), -daha sonra da zikredileceği gibi- İbrahim (a.s.) zamanında

Nemrud'dan sonradır. Ancak rivâyete göre o, 1600 yıl uzun ömür sürmüştür.

Şeyh Tefsîri'nde şöyle der: "Zülkarneyn Semud'dan sonraydı. Hızır (a.s.), onun ordusunun önünde kralın vezîri makamındaki müsteşar gibiydi."

İbn Kesîr de şöyle der: "Sahih olan onun nebî ve melek değil, sadece sâlih ve âdil bir hükümdar olduğudur. Ülkelere sâhip olmuş, o ülkelerin kralları olsun, başkaları olsun halkını yenmiş, bütün memleketler ona boyun eğmişti. (Hayat suyunu aramak için girdiği, ancak yolunu şaşırıp bulamadığı) karanlık diyardan çıktıktan sonra Şehrezur şehrinde vefat etti ve oraya defnedildi."

et-Tibyân'da der ki: "Zülkarneyn (a.s.)'ın dünyada dolaşma süresi beş yüz senedir. Ye'cûc ve Me'cüc seddini inşa ettikten sonra Beytü'l-makdis'e döndü ve orada vefat etti. Güneşin iki tarafina doğduğu ve battığı yere ulaştığı için Zülkarneyn diye isimlenmiştir."

*el-Kâmûs'*ta şöyle der: "O, insanları Allah'a dâvit edince, onlar onun başının sağ tarafina vurdular, o da vefat etti. Sonra Allah onu diriltti. O yine Allah'ın dînîne dâvit etti. Bu defa da başının sol tarafina vurdular. Öldü ve Allah onu tekrar diriltti. İşte bu yüzden 'Zülkarneyn' diye adlandırıldı. Nitekim **Ali b. Ebî Tâlib** (r.a.) da başının iki tarafina; biri Amr b. Vüd, diğeri İbn Mülcem (Allah ona lânet etsin) tarafindan vurulup yaralanınca "Zülkarneyn" diye isimlendirilmiştir.

Kısasu'l-enbiyâ'da der ki: "O rüyasında güneşe yaklaşmış, onun doğusunu ve batısını tutmuştu. Rüyasını kavmine anlatınca ona bu ismi verdiler."

İmam Süyûtî (r.h.), *el-Evâil*'de der ki: "İlk defa sarık giyen kimse Zülkarneyn (a.s.)'dır. Sebebi ise başında zülüf gibi dalgalanan iki boynuz çıkmasıydı. Bundan dolayı sarık sardı. Sonra o hamama girdi, yanında kâtibi de vardı. Sarığını yere koydu ve kâtibine: "Bu, (başımda gördüğün) senden başkasının görmediği bir haldir. Eğer bunu birinden işitirsem; sen söylemiş olacağın için seni öldürürüm. Kâtip hamamdan çıktı. Onu ölüm korkusu sarmıştı. Adam çöle gitti, ağzını yere koydu, sonra şöyle bağırdı: "Haberiniz olsun, melikin iki boynuzu var." Allah Teâlâ onun bu sözünden iki kamış bitirdi. Bir çoban yolda bu kamışları gördü, onları kesip kaval yaptı. Çaldığında "Haberiniz olsun, melikin iki boynuzu var." diye ses çıkıyordu. Bu bütün şehirde yayıldı. Bunun üzerine Zülkarneyn: "Bu, Allah'ın ortaya çıkmasını istediği bir durumdur." dedi.

İkinci Zülkarneyn'e gelince, o Rumların tarihinde geçen İskender-i Rûmî'dir. Birincisi ile aralarında iki bin yıldan daha uzun bir süre vardır. Bu İskender, Îsâ (a.s.)'dan üç yüz sene önce yaşamıştır. Vezîri meşhur filozof Aristotales'tir. O, ülkeleri harâb etmiş, Fars krallarını yenmiş ve onların topraklarına girmiştir. Kâfirdi; üç yüz sene yaşadı. Kur'an'da zikredilen Zülkarneyn bu ikincisi değil, birincisidir. Bir çok âlim bu ikisini karıştırmış ve âyette bahsi geçenin Rum meliki olduğunu zannetmişlerdir. Allah Teâlâ onları bağışlasın.

Onlara cevaben *"De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım."* Yâni ey soru soranlar, onun haberinden ve durumundan bahsedeceğim ya da onunla ilgili Allah Teâlâ'dan bir

haber okuyacağım. Okuma işini asla terk etmeyeceğim.

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۙ ﴿٨٤﴾

84. Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona *(muhtaç olduğu)* her şey için bir sebep *(bir vâsıta ve yol)* verdik.

Bu âyette önceki âyette vaad edildiği üzere bahsedilen hatıranın okunmasına başlanmaktadır. *"Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık."* Temkin (yerleştirmek) güçlü kılmak, sebeplerini hazırlamak demektir. İlkine göre mânâ: "Onu güçlü ve muktedir kıldık", ikincisine göre ise: "Onun için kuvvet ve kudret takdir ettik." şeklindedir. Varlıkta biri diğerini gerektirdiği, mânâları da birbirine yakın olduğu için her biri diğerinin yerine kullanılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Yeryüzünde size vermediğimiz imkanları onlara verdik."*** (el-En'âm, 6/6) Yâni onları yeryüzünde çeşitli imkan ve tasarruflar konusunda kuvvet, sebep ve âletler yönünden güçlü kıldık. Size ise mal, sayı ve sebepler bakımından üstünlük konusunda o kuvvet ve genişliği vermedik. Sanki şöyle denilmiştir: "Sizin için kılmadığımız imkânı, yeryüzünde onlar için kıldık." Ya da cümlenin mânâsı şudur: "Biz ona tedbir ve rey yönünden tasarrufa güç ve kudret verdik. Çünkü bulutlar onun emrine verildi. Onun için sebepler arttırıldı, nur onun için yayıldı, gece ve gündüz onun için eşit oldu. Yeryüzünde seyr ve sefer ona kolaylaştırıldı, yollar ona boyun eğdi.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "İbrahim (a.s.) Mekke'de bulunduğu sırada Zülkarneyn (a.s.) o tarafa yönelmişti. Ebtah denilen yere varınca ona: "Orada İbrahim Halîlurrahman bulunuyor." denildi. Zülkarneyn (a.s.) hayvanından indi, İbrahim (a.s.)'a doğru yürüyerek gitti. Varınca selam verdi ve ona sarıldı. Selamlaşırken ilk kucaklaşan Zülkarneyn (a.s.)'dır. Nitekim *İnsânu'l-uyûn* ve *Düreru'l-gurer*'de böyle geçmektedir. İşte o zaman bulutlar onun emrine verilmişti. Çünkü tevazu edeni Allah yükseltir. Bir kavme gazâya çıktığında bulut onu, askerlerini ve bütün levâzımâtını taşırdı. Karanlık ve nur ona musahhar kılınmıştı. Gece yürüdüğünde nur ona yol gösterir, arka tarafını karanlık kuşatırdı.

Hak sana Cebrail'in sıfatlarını ihsan ederse,
Kuş yavrusu gibi havalarda kanat çırpar, yol ararsın!
Hak sana eşeklik sıfatları verirse,
Yüz kanadın bile olsa, gelir, ahıra konarsın!
Gönül gözü ilâhî nûra mahrem olunca
Kevn ve mekan senden uzak olur
Kim bu cihanda kör olursa
Şüphesiz onun gündüz ve gecesi bir olur

“Ona (muhtaç olduğu) her şey için bir sebep (bir vâsıta ve yol) verdik.” Biz ona, güç ve kuvveti ile ilgili mülkü ve maksadları bakımından lâzım gelen şeylerden istediği her şey için ona ulaştıracak bir yol verdik. Bu yol ise kişiyi hedefine götüren ilim, kudret ve vâsıtadan her biridir.

فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾

85. O da bir yol tutup gitti.

“O da bir yol tutup gitti.” Yâni Batıya ulaşmak istedi ve kendisini oraya ulaştıran bir sebebe tâbî oldu ve yola düşüp gitti.

el-İrşâd’da der ki: “Herhalde ilk defa batıya ulaşmak istemesi, güneşin hareketine riâyet etmek içindir.”

et-Tibyân’da şöyle der: “Karanlıklar denizi”nde hayat suyunu aramak için güneşin battığı tarafa yöneldi. Çünkü ona: “Hayat suyu oradadır. Kim ondan içerse kıyâmete kadar ölmez.” denildi. İşte onu bulmak ümidiyle karanlıklar tarafına yürümüştür.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“Sana soruyorlar...”* âyetinde, soru soranın cevapsız bırakılmayacağına işaret vardır. Çünkü kıssalarda kalbler için kuvvet, sebât ve ibretler vardır.*“ Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık...”* âyetinde, Zülkarneyn’in hilâfetinin güç ve kudretine işaret vardır. Yâni, biz onu hilâfetimizle yeryüzünde kudret sâhibi kıldık. Bu hilâfet ile ona asâleten bizim takdir ettiğimiz şeylerden her birinin varlığı için sebep olan her şeyi verdik. Öyle ki eşyanın aslını (aynları) değiştirmeye kadir oldu, dünya ona musahhar kılındı. Dilediğinde yeryüzü ona dürülür, dilerse su üzerinde yürür, isterse havada uçar ve ateşe girerdi. Böylece bizim için sema ve arzda asâleten takdir edilmeyen, yeryüzünde hilâfet ile ona takdir olundu.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Urûc (yükseliş) halinde sülûkün tertibine/sırasına işaret olmak üzere sefere önce batıdan başladı. Çünkü batı cisimlere, doğu ruhlara işarettir. Dolayısıyla varlık âleminde cisimlere seyr ve ıttilâ tamam olmadıkça ruhlar âlemine oradan da hakîkat âlemine urûc/yükselme mümkün olmaz.

حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ ف۪ي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ
عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ تَتَّخِذَ ف۪يهِمْ
حُسْنًا ﴿٨٦﴾

86. Nihâyet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar buldu. Onun yanında *(orada)* bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz: Ey Zülkarneyn! Onlara ya

azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik.

"Nihâyet" batıda daha ileriye kimsenin gidemediği yeryüzünün nihâî noktası olan *"güneşin battığı yere varınca"* atlas okyanusunun kıyısında durunca…

Şeyh der ki: "Zülkarneyn (a.s.) bir kavmin yanına vardı ki daha ileride kimse yoktu. Çünkü güneşin battığı noktaya ulaşmak mümkün değildi."

et-Tibyân'da da şöyle der: "Zülkarneyn, hayat suyunu ararken güneşin battığı yere ulaşınca bir ihtiyar ona: "O su, karanlık bölgenin arka tarafındadır." dedi. Karanlığa girmek isteyince: "Hangi hayvan geceleyin daha iyi görür?" diye sordu. Ona: "At daha iyi görür" dediler. Bu defa: "Hangi atın görmesi daha kuvvetlidir?" diye sordu. "Dişi olanı" diye cevap verdiler. Zülkarneyn: "Hangi dişi at daha iyi görür?" dedi. Onlar da: "Genç olanı" dediler. Bunun üzerine askerlerinden altı bin atlı topladı. Kısraklara bindiler. Askerin geri kalan kısmını bırakıp karanlıklara daldılar. Bir gün bir gece yürüdüler. Hızır (a.s.), hayat suyuna rastladı. Çünkü o, büyük sancağın sâhibi öncü birliğin başındaydı. Bu sudan içti ve gusletti. Zülkarneyn ise suyun yolunu şaşırdı, bulamadı."

Hâfız der ki:

Eğer ezel feyzi altın zoruyla ve gücüyle ele gelseydi
Hızır (a.s.)'ın ulaştığı âb-ı hayat İskender'e nasib olurdu

Ne olduğunu bilmedikleri ufak çakıl taşları üzerinde yürüdüler. Askerler, bunların ne olduğunu sorunca İskender (Zülkarneyn): "Bu taşlardan alabildiğiniz kadar alın. Çünkü bundan az alan da çok alan da pişman olacaktır." dedi. Askerler de aldılar, hayvanlarının yüklerini bu taşlarla doldurdular. Karanlık bölgeden çıkınca koydukları şeylerin yeşil zümrüt olduğunu gördüler, daha fazla doldurmadıklarına pişman oldular.

Zülkarneyn (a.s.): *"Onu"* yâni güneşi *"kara bir balçıkta batar buldu."* Zülkarneyn (a.s.) denizin kıyısına varınca uzaktan güneşin bu şekilde batışını seyretmiş olabilir. Çünkü vapurdaki kimse gibi, bakış alanında sudan başka bir şey bulunmamaktadır. Bundan dolayı âyette *"Onu batar buldu"* buyrulmuş, "batıyordu" denilmemiştir.

Bâzı âlimler demiştir ki: Batı tarafta daha ilerisinde meskun bir yer olmayan bir yere ulaşınca, güneşi karanlık bir çukura batar gibi buldu. Nitekim (deniz ortasındaki) bir vapur yolcusu, kıyıyı göremediği zaman güneşi sanki denize batar gibi görür. Aslında o denizin arkasında kaybolmaktadır. Çünkü, yerin küre şeklinde olduğu, semanın onu çevrelediği, güneşin kendi yörüngesinde döndüğü, güneşe yakın bir kavmin olmadığı, güneşin dünyadan çok çok büyük olduğu zaten bilinmektedir. Dolayısıyla güneşin bizzat yere girmesi nasıl düşünülebilir?

Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "Hadiste "*Güneş dördüncü kat semâdan, arkası dünyayı önü semâvât ehlini aydınlatarak doğar. Büyüklüğü dünyanın üç yüz katı yahut Allah'ın dilediği kadardır*" diye vârid olduğuna göre, o halde kara bir balçığa girmesi nasıl mümkün olur?" diye sorarsan, şöyle cevap veririz: Allah'ın

kudreti her şeyin üstündedir ve hikmeti de sonsuzdur. O, yedi kat semayı ve yedi kat arzı çok ufak ve basit bir şeye sokmaya kâdirdir. Böyle olunca onların içinde bulunan güneşi ve diğerlerini de elbette sokabilir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bir kimse: "Biz güneşin dördüncü kat semada ve kendisine has bir yörüngede olduğunu biliyoruz. O halde kara bir balçıkta batması nasıl mümkündür?" derse, biz buna şöyle cevap veririz: Allah Teâlâ, güneşin kara bir balçıkta batmasının gerçek mâhiyetinden haber vermemiştir. Sadece Zülkarneyn (a.s.)'ın onu batarken öyle bulduğunu zikretmiş ve: *"Onu kara bir balçıkta batar buldu."* buyurmuştur. Bunun sebebi ise şudur: Zülkarneyn (a.s.) batı denizinde yola çıkmış ve denizde gemilerin daha ileriye gidemeyecekleri bir yere varınca, batarken güneşi seyretmiş ve onu kendi gözünde sanki kara bir balçıkta batar bulmuştur."

Bâzıları da şöyle demiştir: Zülkarneyn (a.s.)'ın peygamber olduğu kabul edilecek olursa o, diğer peygamberlerin gördüğü gibi eşyâyı hakîkî sûretinde görmüştür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de **Necâşî**'yi Medîne'den görmüş ve onun cenaze namazını kılmıştı. Eğer peygamber olmadığı kabul edilecek olursa, onun güneşi böyle bulması kendi zannına göredir.

"Onun" o kara balçığın *"yanında da"* yâni meskun yerlerin sona erdiği noktada, batıdaki okyanusun sâhilinde, *"bir kavim buldu."* Onlar putperesttiler. Yeşil gözlü ve kırmızı kıllı idiler. Elbiseleri hayvan postuydu. Yiyecekleri ise balıktı.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: Bunlar, on iki kapısı olan bir şehirde yaşayan bir kavimdi. Onların sesleri olmasaydı, insanlar güneşin batarken çıkardığı düşme sesini işitebilirlerdi.

İmam Süheylî der ki: "Onlar, Cablas/Cabers halkıdır. Süryânice'de ona Cercîsâ denir. Bu şehrin on bin kapısı vardır. Her iki kapı arası bir fersahtır. Orada bir kısmı Semud neslinden, geri kalanı Sâlih (a.s.)'a iman eden bir kavim oturmaktadır. Cablas/Cabers halkı, Rasûlullah (s.a.) isra gecesinde kendilerine uğrayınca O'na îman etmişlerdi."

Es'iletü'l-hikem'de der ki: Cebersa ve Cabelka hadîsi, mi'rac gecesinde bu iki halkın îman edişi ve bu iki kavmin ilk insanlardan olduğu haberi meşhurdur.

"*Bunun üzerine biz: Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin."* Yâni onları İslâm'a dâvet ettikten sonra işinde muhayyersin; kabul etmezlerse ya öldürerek azab edersin ya da affederek veya esir alarak iyilik yolunu tutarsın *"dedik.*" Bu, ilham yoluyladır. Savaşmakla emrolunması onun peygamberliğine delalet eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.) de: "*İnsanlar "Lâ ilâhe illellâh" deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum*"[218] buyurmuştur. Nitekim *et-Te'vîlât*'ta böyle denilmektedir. **Haddâdî** ise: "Bir kimsenin peygamber olduğunun isbâtı için mutlaka kesin delil gerekir" der.

Âyette öldürme karşılığı olarak, iyi muâmele ifadesi kullanılmıştır. Âyetteki "إِمَّا (veya)" lafzının muhayyer kılmak için değil, tevzî ve taksim için olması da mümkündür. Yâni onlara muâmelen ya cezâlandırmak ya da iyilikte bulunmak yoluyla olsun.

Birincisi eski hal üzere devam edenler için, ikincisi ise tevbe edenler için olsun.

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّه۪ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾

87. O, şöyle dedi: "Haksızlık edeni cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek; sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak."

"O," Zülkarneyn *"şöyle dedi: Haksızlık edeni"* küfürde ısrar edip, benim îman teklifimi kabul etmeyeni, ben ve beraberimdekiler öldürerek *"cezalandıracağız;"* **Katâde**'den rivâyet edildiğine göre Zülkarneyn, küfürde ısrar edenleri kazanlara doldurup kaynatır, îman edenlere ihsanda bulunup giydirirdi.

"Sonra o," âhirette *"Rabbine gönderilecek; sonra Allah da"* orada *"ona korkunç bir azab uygulayacak."* Yâni onlara benzeri görülmeyen cehennem azabıyla azab edecektir.

وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءًۨ الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًاۜ ﴿٨٨﴾

88. "Îman edip de sâlih amel işleyen kimseye gelince, onun için de en güzel mükâfat vardır. Ona buyruğumuzdan kolay olanını söyleyeceğiz."

Fakat dâvitimi kabul ederek *"îman edip de"* îmânın gerektirdiği şekilde *"sâlih amel işleyen kimseye gelince, onun için de"* her iki dünyada *"en güzel mükâfat vardır."* Ya da âhirette ona cennet vardır. *"Ona buyruğumuzdan"* emrettiğimiz şeylerden *"kolay olanı"* basit, zahmetsiz ve meşakkatsiz olanı *"söyleyeceğiz."* Yâni ona kendisine zor geleni değil kolay olanı emredeceğiz.

Kâşifî der ki: "Rivâyet ederler ki o zulmet askeri olan bulutu Nâsik'in kavmi üzerine havâle etti. Zulmet bulutu onların kulak ve ağızlarına girdi. Bunun üzerine emân istediler ve îman ettiler."

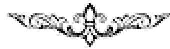
Kısasu'l-enbiyâ'da şöyle der: Zülkarneyn (a.s.), batı tarafına gitti. Uğradığı her topluluğu Allah'a îmâna dâvet ediyordu. Eğer icâbet ederlerse, onlardan bunu kabul ediyor; icâbet etmezlerse, karanlık onları kaplıyor; şehirlerini, köylerini, kalelerini, evlerini ve gözlerini örtüyor; ağızlarına, burunlarına, kulaklarına, karınlarına giriyordu. Onların bu muzdarip ve şaşkın halleri îmâna girinceye kadar devam ediyordu.

Zülkarneyn (a.s.) nihâyet güneşin battığı yere ulaştı. Burada Allah Teâlâ'nın Kitabında zikrettiği kavmi buldu. Diğerlerine yaptığı dâveti onlara da yaptı. Sonra karanlıkta tam sekiz gün ve gece yürüdü. Beraberindekiler ise onu bekliyorlardı. Nihâyet etrafı geniş arazi ile çevrilmiş bir dağa vardı. Baktı ki bir melek dağı kabzetmiş tutuyor ve yüksek

sesle şöyle diyordu: "Ezelden ebede kadar Rabbimi tesbih ederim. Dünyanın başlangıcından sonuna kadar Rabbimi tesbih ederim. Elimin tuttuğu yerden Rabbimin arşına kadar Rabbimi tesbih ederim. Karanlığın bittiği yerden nûra kadar Rabbimi tesbih ederim."

Zülkarneyn (a.s.) bunu görünce Allah için secdeye kapandı ve başını secdeden kaldırmadı. Nihâyet Allah ona kuvvet verip dağa ve onu tutan meleğe tekrar bakmasına yardım etti. Melek ona: "Buraya gelmeye nasıl güç yetirdin? Senden önce âdemoğullarından kimse buraya ulaşamamıştı" dedi. Zülkarneyn: "Sana bu dağı tutma gücü veren Allah bana kuvvet verdi. Bu dağı nasıl tuttuğunu bana haber ver." dedi. Melek: "Ben bunun için görevliyim. Bu, etrafi yerle çevrilmiş olan Kaf dağıdır. Bu dağ olmasaydı yer, içindeki yaratılmışlarla beraber tersyüz olurdu. Yeryüzünde bundan daha büyük dağ yoktur." dedi. Zülkarneyn (a.s.) dönmek isteyince meleğe: "Bana tavsiyede bulun" dedi. Melek de: "Ey Zülkarneyn! Yarının rızkı, seni endişelendirmesin. Bugünkü işini yarına bırakma. Geçen şeye de üzülme. Yumuşaklıkla muâmele et! Cebbâr, mütekebbir olma" dedi."

Haşmete tapan kimse tekebbür eder
Haşmetin hilmin içinde olduğunu bilmez
Senin vücûdun iyi ve kötü ile dolu bir şehirdir
Sen sultansın ve vezirin âlim olan akıldır
Gururlu/kibirli kimseler alçaklara benzer
Bu şehirde kibir, sevdâ, arzu ve hırs vardır
Sultan kötülere inâyet ve ihsân edince
Akıllı ve âlim olanların rahatı nerede kalır
Sen kendini çocuk gibi değnek ile terbiye eyle
Ağır gürz ile insanların başına vurma, dökme

---

[218]. *Buhârî*, Îman, 17; *Müslim*, Îman, 36

SİZ BANA KUVVETİNİZLE DESTEK OLUN BANA DEMİR KÜTLELER GETİRİN

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى
قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًاۙ ﴿٩٠﴾ كَذٰلِكَۜ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا
لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ
مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًاۙ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ
اِنَّ يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا
عَلٰى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنّ۪ي ف۪يهِ رَبّ۪ي خَيْرٌ
فَاَع۪ينُون۪ي بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًاۙ ﴿٩٥﴾ اٰتُون۪ي زُبَرَ الْحَد۪يدِۜ
حَتّٰى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُواۜ حَتّٰى اِذَا جَعَلَهُ نَارًاۙ
قَالَ اٰتُون۪ي اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًاۜ ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا
اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبّ۪يۚ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ
رَبّ۪ي جَعَلَهُ دَكَّٓاءَۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبّ۪ي حَقًّاۜ ﴿٩٨﴾

89. Sonra yine bir yol tuttu.

90. Nihâyet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.

91. İşte böylece onunla ilgili her şeyden haberdardık.

92. Sonra yine bir yol tuttu.

93. Nihâyet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu.

94. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?"

95. Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da, sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım."

96. "Bana, demir kütleleri getirin." Nihâyet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince *(vadiyi doldurunca)*: "Üfleyin *(körükleyin)*!" dedi. Artık onu kor haline

sokunca: “Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim” dedi.
97. Bu sebeple onu ne aşmaya muktedir oldular ne de onu delebildiler.
98. Zülkarneyn: Bu, Rabbimden bir rahmettir. Fakat Rabbimin vaadi gelince, O, bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır, dedi.

“Sonra yine bir yol tuttu” Güneşin battığı yerden dönüp doğduğu tarafa götüren başka bir yola girdi.

Kâşifî der ki: “Temâsük kavmini kendileriyle beraber götürdüler. Nûrânî askeri önleri sıra giderdi. Zulmet askeri de arkalarını tutmuştu. İşte bu hâl ile güney tarafa yöneldiler. Sağ tarafta olan Hâvil kavmi emre âmâde oldu. O yoldan doğu tarafa yöneldiler.”

حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ
مِنْ دُونِهَا سِتْرًاۙ ﴿٩٠﴾

90. Nihâyet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.

“Nihâyet” yeryüzünün meskûn bölgelerinden *“güneşin”* doğu taraftan ilk olarak *“doğduğu yere ulaşınca…”* Çünkü, güneşin doğduğu yere ulaşması mümkün değildir. Onun on iki yılda doğuya vardığı, bir başka görüşe göre de bulutun kendisine musahhar kılınması, yolların dürülmesi ve benzeri zikredilen özelliklerine binâen daha az zamanda doğuya ulaştığı söylenmiştir.

“Onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki,” örtü ve bina gibi şeylerle *“onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.”* Yâni, onların güneşin harâretine karşı koruyan örtüleri ve kendilerini gölgelendiren binaları yoktu. Çünkü toprağı gâyet yumuşak ve içi dehlizlerle dolu olduğu için bina yapmaya elverişli değildi. Güneş doğunca harâretinden dolayı, denize veya dehlizlere girerlerdi. Güneşin şiddetli harareti ortadan kalkınca da çıkarlardı. Yâni güneş onların başından uzaklaştığı vakit yer altından dışarı çıkarlar ve balık tutarlardı. Sonra onu güneşte kızartıp yerlerdi.

Haddâdî der ki: “Başlarında ve vücudlarında kıl, kaş ve benzerî şeyler yoktu. Sanki yüzleri yüzülmüş gibiydi. Bu, o diyârın çok sıcak oluşundan dolayı idi.”

Eskilerden birinin şöyle dediği hikaye edilir: Yola çıkmıştım, Çin’i geçtim. Bu zikredilen kavmi sordum. Bana: “Onlarla senin aranda bir gün ve gecelik yol var.” dediler. Nihâyet o kavme ulaştım. Baktım ki onlardan biri kulağını yaymış, birini öbürü ile sarıyordu. Beraberinde onların dilini anlayan bir arkadaşım vardı. Ona: Güneş nasıl doğuyor, (görelim) diye geldik” dediler. Biz tam bu halde iken ansızın çıngırak sesi gibi gür bir ses işittik. Ben bayılmışım, sonra ayıldım. Onlar beni yağla sıvazlıyorlardı. Güneş deniz ufkunda doğunca, baktım ki zeytin yağı gibi suyun üzerinde. Onlar bizi

kendilerine ait bir dehlize soktular. Gün yükselince denize çıktılar, balığı avlayıp güneşe karşı koyup kızarttılar.

Süheylî şöyle der: “Onlar Cablak ehlidir. Orası on bin kapısı olan bir şehirdir. Her iki kapı arası bir fersahtır. Süryânice’de ona Merkayşa/Merkışa denilir. Onlar, Âd kavminden Hud (a.s.)’a inanan mü’minlerin neslindendir. Cablak ehli Rasûlullah (s.a.)’e mi‘rac gecesinde îman etmişlerdi. Cablaklıların ötesinde de bir takım milletler vardı. Onlar Vesâkil ve Fâris neslindendir. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)’e îman etmemişlerdi.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Âyette bu âlemin sebepler âlemi olduğuna işaret vardır. Bu âlemde hiçbir kimse herhangi bir şeye veya maksada ancak Allah’ın imkan vermesi ve bunlara onu ulaştıran bir sebep yaratıp o sebebe tâbi olma konusunda da onu muvaffak kılması ile olur. İşte Zülkarneyn (a.s.) güneşin doğduğu ve battığı yere bu sebebe tâbi olarak ulaşmıştır.”

كَذٰلِكَ ۜ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾

91. İşte böylece onunla ilgili her şeyden haberdardık.

“İşte böylece” Yâni sana anlattığımız gibi Zülkarneyn (a.s.)’ın bu yüksek mevkiini, mülkünün genişliğini veya batı ehli konusunda Allah’ın onu muhayyer bırakması ve kendi ihtiyârı ile hareket etmesi gibi güneşin doğduğu yerdekiler hakkındaki muâmelesi de böyledir. **Kâşifî** der ki: “İskender batı halkına yaptıklarını onlara da yaptı. Oradan sol bölge tarafina gitti. “Te’vil kavmi” denilen bir kavme ulaştı. Onlara ibâdet yolunu gösterdi.”

“Onunla ilgili” daha nice görünen ve görünmeyen sebep, kuvvet ve hazırlıklardan *“her şeyden haberdardık.”* Yâni, Zülkarneyn (a.s.)’ın emrine verilen bütün sebep ve kuvvetlerin çokluğunu; sâdece her şeyden haberdâr olan, işlerin inceliklerini ve sırlarını bilen Latîf ve Habîr sıfatları ile muttasıf olan Allah bilir. Allah Teâlâ’nın kullarından dilediğine lütfunun ve imdâdının ne kadar geniş olduğuna bir bak.

Vehb b. Münebbih der ki: “Zülkarneyn İskenderiyye ehlindendi. Başka çocuğu olmayan ihtiyar bir kadının oğluydu. Kavminden ayrılmıştı. Haseb ve neseb yönünden onların en üstünü de değildi. Ancak çocukluğundan beri iffet, hilim, mürüvvet ve diğer güzel huylarla yetişip büyümüştü. O, bu ahlâkî güzelliklerle olgunlaşmaya devam etti, makbul ve iyi işlerde yükseldi ve nihâyet kavmi arasında şânı ve şöhreti arttı. Allah da ona heybet ihsân etti. Sonra işi daha da ilerledi ve kendi kendine bazı şeylere karar verdi. Kendisi hakkındaki ilk kararı İslâm’a girmek oldu ve müslüman oldu. Sonra kavmini İslâm’a çağırdı. Onlar da kabul ederek baştan sona müslüman oldular. Sonra O’nunla ilgili zikredilen şeyler meydana geldi.”

İskender’e: “Doğuyu ve batıyı ne ile tuttun ki senden önceki meliklerin hazînesi ve

ordusu senden çok olduğu halde böyle fetih müyesser olmadı?” diye sordular. O: “Rabbim Teâlâ’nın yardımıyla ki vardığım her memleketin halkını incitmedim ve padişahlar hakkında iyilikten başka bir şey söylemedim.” dedi.

Akıl sâhipleri büyük demezler
Büyüklerin nâmını kötülükle anan kimseye

Bir şair şöyle der:

Kişiyi yücelten adâlet gibi bir davranış görmedim.
Zulüm gibi onu alçaltanı da görmedim.
Biz senin yüzünden hasta iken sen sıhhatlisin.
Yarın sen hasta olursan biz selâmette oluruz.
Sen zulmettikçe avuçlar açılır sana beddua eder.
Mazlûmın açtığı el de asla reddolunmaz.

et-Tibyân Tefsîri’nde şöyle der: “Zülkarneyn (a.s.) önceden zorba bir melikti. Babası ölünce onun yerine geçti. Zulmü ve zorbalığı arttı. Sonra Allah ona sâlih bir arkadaş ihsan etti. Zülkarneyn’e: “Ey melik! Bu zorbalığı bırak. Ölmeden önce Allah’a tevbe et.” dedi. İskender buna kızdı ve onu hapse attı. Üç gün hapiste kaldı. Allah Ona bir melek gönderdi, hapishâne’nin tavanını açıp onu oradan çıkardı ve evine getirdi. Sabah olunca durum İskender’e haber verildi. İskender hapishâneye geldi. Tavanın yok olduğunu görünce korkudan titredi ve Allah’ın kudretinin yanında kendi mülkünün çok zayıf olduğunu anladı. Şaşkınlıkla geri döndü ve hapsettiği kimseyi aradı. Onu, Tales dağında namaz kılarken buldu. Adam Zülkarneyn’e: “Allah’a tevbe et” dedi. Zülkarneyn onu yakalamak istedi ve askerlerine onu yakalamalarını emretti. Allah onların üzerine bir ateş gönderdi. Ateş onların tamamını yaktı. İskender bayılarak yere düştü. Ayılınca Allah’a tevbe etti ve bu sâlih kimseye yalvarıp sığındı. Allah’a itâate yöneldi, hâlini ve durumunu düzeltti. Sonra da zâlim ve zorba krallarla savaştı, onları yendi. İnsanları Allah’a ve tevhîde çağırdı. İlk işi dört yüz arşın uzunluğunda, yirmi iki arşın genişliğinde, yüz arşın yüksekliğinde büyük bir mescid bina etmek oldu.”

Burada işaret vardır ki zenginin ilk yapması gereken, malının bir kısmını nefsinin ve arzusunun istikâmetinde değil, hayır yollarından birinde sarf etmektir. Nitekim müftü, göreve başladığında ilk kez tevhid ve benzeri konularda fetva verir. Yeni ve temiz elbise giyen kimse, ilk defa çarşıya ve helâya değil, mescid, namaz, zikir ve benzerleriyle işe başlar.

Sonra zâhirî fetih, zâhirî sebeplere dayanır. Çünkü çoğu defa başkasını emri altına alma (teshîr), sayı ve mühimmât çokluğu ile olur. Mânevî fetih ise fenâ, sebepleri terk etme, sebeplerin müsebbibine teveccüh ve yönelme ile olur. Nitekim **Sâib** şöyle der:

Kim başını yokluk yakasına çekerse

Memleketi zevâlsiz emri altına alır

Hakikî İskender, mülkü zâil olmayan, onunla ilgili şeyleri ancak Allah'ın bildiği kimsedir. O ise zâhirini itâat, ubûdiyet ahkâmı ve muâmeleleri ile; bâtınını ise müşâhede nurları, rubûbiyyet tecellîleri ile kuvvetlendiren kimsedir. İşte bu durumda nefs-i emmâre ölür, kalb kalesine hâkim olan zâlim el kırılır; çokluğundan dolayı bilinemeyen, ancak Allah'ın bildiği ordular gâlib gelir.

Allah'ım, bizi melekût nurlarıyla ve lâhûtî kuvvetlerle müeyyed kılınanlardan eyle! Çünkü sen dilediğini yapmaya kâdirsin.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾

92. Sonra yine bir yol tuttu.

"Sonra yine" doğu-batı arası güneyden kuzeye doğru üçüncü *"bir yol tuttu."*

حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًاۙ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

93. Nihâyet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu.

"Nihâyet iki dağ" yâni aralarında sed bulunan iki dağ *"arasına ulaştığında onların önünde"* o seddin önünde ve arkasında *"hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu."* Ne onlar insanlardan birinin sözünü anlıyorlar, ne de insanlar onların konuşmalarını anlıyorlardı. Çünkü dilleri tamamen yabancıydı.

Bunlar, Türk diyarından doğuya doğru, arkalarında Ye'cûc ve Me'cûc'ûn bulunduğu iki yüksek dağdır. "اَلسَّدُّ *es-Sedd*" dağ ve engel anlamındadır. Ya da "اَلسَّدُّ *es-Sedd*" insanların yaptığı, "اَلسُّدُّ *es-südd*" ise Allah'ın yarattığı dağ ve benzeri şeylerdir.

"مِنْ دُونِهِمَا (onların önünde)" ifâdesi *Celâleyn Tefsîri*'nde "onların yanında" diye tefsir edilmiştir.

Zemahşerî, *"hemen hiçbir sözü anlamayan"* cümlesini şöyle tefsir eder: "Onlar, anadan doğma dilsizin anladığı gibi çok zor ve meşakkatle, ancak işaret ve benzeri hareketlerle anlıyorlardı. Bunlar Türklerdi.

Tarihçiler derler ki: Nuh (a.s.)'ın Sam, Hâm ve Yafes adında üç oğlu vardı. *Sam* Arab, Acem ve Rumların babasıdır. *Ham*, Habeş, Zenci ve Nûbe'nin babasıdır. *Yafes*, Türk, Hazer, Sekâlibe, Ye'cûc ve Me'cûc'ün babasıdır.

Envâru'l-meşârık'ta da şöyle der: "Türklerin aslı, Kantûra oğullarıdır. Kantûrâ, İbrahim (a.s.)'ın câriyesiydi. Ona birçok evlad doğurdu. Türkler de onlardan çoğalıp

yayıldılar.”

قَالُوا يَاذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

94. Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye’cûc ve Me’cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?”

(Ye’cûc ve Me’cûc’ü) şikâyet ederek, tercümanları vâsıtasıyla *“dediler ki:”* Ancak zahir olan şu ki Zülkarneyn (a.s.)’a bütün kavimlerin dilleri ihsân edilmişti. Dolayısıyla onların sözlerini anladı.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Allah onlardan nasıl *“hemen hiçbir sözü almayan”* diye haber verdi, sonra da “*dediler ki…*” buyurdu? denilirse, buna şöyle cevap veririz: “كَادَ”, hemen/neredeyse anlamı ifade eden kelime, fiilin vuku bulduğunu göstermez. Nitekim şu âyette de aynı durum vardır: ***“Neredeyse o (sözün dehşetinden) gökler çatlayacak...”*** (Meryem, 19/90). Yâni çatlaması yaklaştı, ama çatlamadı. Şu âyet de böyledir: ***“İneği boğazladılar; az daha yapamayacaklardı.”*** (el-Bakara, 2/71). Yâni neredeyse onu kesmeyeceklerdi; ancak kestiler, demektir. İşte *“hemen hiçbir sözü anlamayan”* sözü de böyledir. Yâni, onlara sed yapmak için Zülkarneyn (a.s.)’ın kalbinin mutmain olacağı söz ve kelâmı anlamıyorlardı. Sonunda Allah’ın ilhâmı ile anladılar ve şöyle dediler: *“Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye’cûc ve Me’cûc bozgunculuk yapmaktadırlar.”*

“Yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar.” Yâni bizim topraklarımızda öldürme, tahrip ve mahsulleri telef etme gibi bozgunculuk yapıyorlar. Onlar bahar mevsiminde çıkıyorlar, yeşil olan her şeyi yiyorlar, kurusunu da alıp götürüyorlardı. Bazen hayvan ve benzerî türden bir şey bulamazlarsa insanları yedikleri de oluyordu. Onlardan her biri silah taşıyan bin neslini görmedikçe vefat etmezdi. Bu yüzden **İbn Abbâs** (r.anhümâ) **“Âdemoğulları onların onda biridir.”** demiştir.

Vücudları maymuna benzer
Kirpikleri sarı, yanakları kırmızı, gözleri mavi
Uykudan ve yemekten başka işleri yoktur
Onlardan birisi bin evlâdı olmadan ölmez

Onlar bir kaç sınıftır. Bir kısmı uzun boyludur. Onların boyu yüz yirmi arşındır. Bir kısmının boyu bir karıştır, boyları ve enleri eşittir. Bir kısmı iri kulaklıdır. Onlardan biri, bir kulağını yayar, diğeri ile onun üstünü örter. Soğuktan ve sıcaktan kuruyan, vücudlarını örten kılları vardır. Onun için yün eğirip dokumazlar. Kurtlar gibi ulurlar,

hayvanlar gibi çiftleşirler. Ellerinde pençeleri, yırtıcı hayvanların azı dişleri gibi azı dişleri vardır. Yine develerin boyunlarındaki çanın hareketinin sesi gibi ses çıkaran köpek dişleri vardır. Uğradıkları fil, vahşi hayvan, hınzır ve benzeri her şeyi yerler. Kendi ölülerini de yerler. Haşerât, yılan, akreb de onların yiyecekleridir.

Hayâtü'l-hayevân'da der ki: "اَلتِّنِّينُ, bir çeşit yılandır. Bilinen yılanların en büyüğüdür. Ağzında mızrağın demir ucu gibi köpek dişleri vardır ve bunlar uzun hurma ağacı gibidir. Gözleri kan renginde kırmızı, ağzı ve karnı geniş, gözleri şimşek gibi çakar, hayvanlardan çoğunu yutar, kara ve denizde bir çok hayvan ondan korkar. Hareket ettiğinde kuvvetinin şiddetinden dolayı deniz dalgalanır. İlk işi kara hayvanlarından gördüklerini yemektir. Fesâdı çoğalınca bir melek onu alıp denize atar. Kara hayvanlarına yaptığını deniz hayvanlarına da yapar. Vûcudu büyür, öyle ki başı bir tepe kadar olur. Sonunda Allah bir melek gönderir, onu yüklenip Ye'cûc ve Me'cûc'e atar."

Kısasu'l-enbiyâ'da şöyle der: "Bu hayvan onlara atıldığında onlar için bolluk, aksi halde kıtlık olur."

"Bizimle onlar arasında" onların oradan çıkıp bize ulaşmalarını engelleyen *"bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?"* Yâni sana malımızdan bir ücret verelim mi?

قَالَ مَا مَكَّنّ۪ي ف۪يهِ رَبّ۪ي خَيْرٌ فَاَع۪ينُون۪ي بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًاۙ ﴿٩٥﴾

95. Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da, sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım."

Zülkarneyn "*Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret"* yâni bana güç ve imkan olarak verdiği mal, mülk ve diğer sebepler, sizin vermek istediğiniz ücretten *"daha hayırlıdır."* Benim ona ihtiyacım yoktur. Bu söz, **Süleyman** (a.s.)'ın ***"Allah'ın bana verdiği, sizin verdiğinizden daha hayırlıdır."*** (en-Neml, 27/36) sözüne benzer.

"Siz bana kuvvetinizle" binânın yapılması için gerekli olan âlet ve malzemelerle binâyı ve çalışmayı güzel yapan işçi ve ustalarla *"destek olun da, sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel"* bâzısı bâzısı üzerine terkib edilmiş kalın ve büyük bir sed *"yapayım."* Yapılan bu sed normal sedden daha büyük ve kuvvetlidir. Bu ise onların umduklarının da üstünde isteklerinin yerine getirilmesi ve gerçekleştirilmesidir.

اٰتُون۪ي زُبَرَ الْحَد۪يدِۜ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُواۜ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَاراًۙ قَالَ اٰتُون۪ٓي اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْراًۜ ﴿٩٦﴾

96. “Bana, demir kütleleri getirin.” Nihâyet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince *(vadiyi doldurunca)*: “Üfleyin *(körükleyin)*!” dedi. Artık onu kor haline sokunca: “Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim.” dedi.

“Bana demir kütleleri getirin.”

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: Bu cümle önceki âyetteki, “*kuvvet*” kelimesinin tefsîridir. Bundan maksad da gerekli âlet ve malzemelerdir.

Zülkarneyn (a.s.)’ın büyük demir parçası istemesi, onların vergi/ücret verme tekliflerini reddetmesine ters düşmez. Çünkü ücret/vergi vermekle emrolunmak, ücreti vermek ve teslim etmek demektir. Âlet ve malzeme vermek ise işe karşı ücret/vergi vermek değil kuvvet ve güçle işe yardım etmek demektir.

Kısasu’l-enbiyâ’da şöyle der: “Onlar: “Bu işe yetecek kadar demiri nereden temin edeceğiz?” dediler. Zülkarneyn (a.s.) onlara demir ve bakır mâden yataklarını gösterdi. Taş ve benzeri diğer malzemeler istemeyip sadece demir getirmelerini emretmesi, o zaman buna daha fazla ihtiyaç duyulmasından dolayı olabilir. Çünkü sed gibi binalarda demir asıl malzemeyi teşkil eder.”

Kâşifî şöyle der: “Nakledilir ki Zülkarneyn onlara demirden kerpiç yapmalarını emretti. Hepsi sa‘y ve gayretle çalıştılar, gece gündüz demir kerpiç yapıp duvar yapar gibi üst üste koydular. Onlara o dağın arasına suya ulaşana kadar dört bin kadem uzunluğunda altmış beş arşın genişliğinde çukur kazmalarını emretti.”

Kısasu’l-enbiyâ’da der ki: “İki dağ arasını ölçtü, üç mil buldu.”

Bâzıları demiştir ki: “Yüz fersah olan iki sed arasını kazdı, suya ulaştı. Temelini çamur yerine taştan ve erimiş bakırdan yaptı. Binayı da büyük demir parçalarından ördü. Her demir parçası arasına odun ve kömür koydu.”

“Nihâyet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vâdiyi doldurunca)” yâni yükseklikte iki dağ arası eşit seviyeye ulaşınca, araları tepeye kadar dolunca -ki, yüksekliği iki yüz, genişliği elli arşın idi- etrafına körükler koydu. İşçilere: Körük ve ateşle demir parçalarına: *“Üfleyin (körükleyin)! dedi.”*

“Artık onu” üflenilen bu demir parçalarını hararette ve görünüşte tıpkı *“kor hâline sokunca:”* Zülkarneyn (a.s.), bakırın eritilmesi ve benzeri işleri üstlenen kimselere: *“Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim”* yâni onu kızgın demir üzerine dökeyim *“dedi.”*

Burada işi yapan işçiler olduğu halde “ateş hâline getirme” işinin Zülkarneyn (a.s.)’a isnâdı, onun bu işte asıl, diğer insanların ise âlet yerinde olduğuna dikkat çekmek içindir. ‘Dökmeyi’ kendisine isnâd etmesi de aynı sırra binâendir.

Duvarın her yüzünü dümdüz etti
Onun üzerine kaynar tunç döktü

❀

فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

97. Bu sebeple onu ne aşmaya muktedir oldular ne de onu delebildiler.

“Bu sebeple” Ye’cûc ve Me’cûc *“onu ne aşmaya muktedir oldular ne de onu delebildiler.”* Yâni getirmekle emrolundukları bakır parçalarını getirdiler. Zülkarneyn (a.s.) da onu üzerine döktü, karıştırdı, birbirine yapıştırdı. Böylece sert bir dağ gibi oldu. Ye’cûc ve Me’cûc gelip onun üzerine çıkmak ve onu delmek istediler; sed yüksek ve sert olduğu için üzerine çıkamadılar, alttan delip tahrip etmeye de güçleri yetmedi. Bu büyük bir mûcizedir. Çünkü toplanan bu demir parçalarına ateşin harâreti tesir ettiği zaman, ateş gibi oluncaya kadar ona üflemek yahut bakır parçalarını onun üzerine dökmek şöyle dursun bir canlının onun etrafında dolaşması bile imkansızdır. Sanki Allah Sübhanehû ve Teâlâ bu büyük harâretin tesirini bu işe teşebbüs edenlerin bedenlerinden uzaklaştırmış ve olanlar olmuştur. Allah her şeye kadirdir. İmam (**Râzî**)’nin tefsîrinden naklen *el-İrşâd*’da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Muhtelif çarelerden biriyle uzaktan dökülmesi ve üflenmesi uzak bir ihtimal değildir. Görmez misin ki Nemrud’un ateşi kimsenin yaklaşamayacağı şekilde olunca, mancınık kullanarak İbrâhim (a.s.)’ı oraya attılar.

Bir rivâyete göre bir adama Rasûlullah (s.a.)’e bu seddi gördüğünü haber verdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.): “*Onu nasıl gördün?*” dedi. O da: “Alacalı kumaş gibi siyah bir yol ve bir de kırmızı yol.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de: “*Evet, onu görmüşsün.*” buyurdu.[219] Çünkü kırmızı yol bakırdan, siyah yol demirdendi.

قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبّ۪يۚ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ رَبّ۪ي جَعَلَهُ دَكَّٓاءَۚ وَكَانَ

وَعْدُ رَبّ۪ي حَقًّاۜ ﴿٩٨﴾

98. Zülkarneyn: “Bu, Rabbimden bir rahmettir. Fakat Rabbimin vaadi gelince, O, bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır.” dedi.

“Zülkarneyn: “Bu” sed, *“Rabbimden”* bütün kullarına, özellikle onun yolunda mücâdele edenler için büyük bir nîmet ve *“bir rahmettir.”* Zülkarneyn (a.s.) bu sözüyle şunu haber vermek istemiştir: Bu, âdeten mahlûkun teşebbüsü ve fiili ile meydana gelen eserler kabîlinden değildir. Bilâkis benim gayretimle ortaya çıkmış olsa da, bu bir ilâhî ihsan ve lütuftur.

“Fakat Rabbimin vaadi gelince,” Vaad, vaad olunan demektir. O da kıyâmet günüdür. Vaadin gelmesinden maksad, Deccal’in çıkması, Îsâ (a.s.)’ın inmesi ve diğer büyük kıyâmet alâmetlerinin görülmesidir.

“O, bunu” sağlam ve güçlü olmasına rağmen işaret edilen seddi *“yerle bir eder.”* Yâni ufalanmış, zayıflamış, yerle bir edilmiş hâle getirir. Burada Allah Teâlâ’nın

rahmetinin genişliğinden sonra büyüklüğü beyan edilmektedir.

"Rabbimin vaadi haktır." dedi." Bu vaadi ya da vaad ettiği bütün şeyler gerçektir, kesin ve sâbittir. Zamanı gelince mutlaka tahakkuk eder.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Bu âyette Zülkarneyn (a.s.)'ın peygamberliğine delâlet vardır. Çünkü o, Hakk'ın vaadini ve gerçekleşeceğini haber vermiştir. Bu, peygamberlerin özelliklerinden ve mûcizelerindendir.

Burada Zülkarneyn (a.s.)'ın kıssası son bulmaktadır.

Denilmiştir ki: Ye'cûc ve Me'cûc her gün seddi kazarlar. Işık görünmek üzere iken reisleri: "Dönün, yarın kazarsınız." der. Ancak inşâallah demez. Allah da onu eski haline döndürür. Ertesi gün olunca tekrar gelirler, onu ilk hâli gibi bulurlar. Allah onların çıkmasını murâd ettiği zaman aralarında mü'min birini yaratır. Seddi kazarlar, az bir miktar kalınca bu mü'min kişi onlara:

"Dönün, inşâallah yarın gelirsiniz. Geldiğiniz zaman kazmaya başlarken 'Bismillâh' deyin" der. Onlar da bu defa: 'Bismillâh' diyerek kazarlar ve böylece insanların yanına çıkarlar. Her karşılaştıkları insanı öldürürler ve yerler. Uğradıkları her şeyi yerler, suları içerler. Dicle ve Fırat'ın suyunu da bitirirler. İçindeki balık, yengeç, kurbağa ve diğer hayvanları yerler.

Nihâyet Şam'daki Taberiyye gölüne gelirler. Su ile dolu olan bu gölü de içerler. En sondan gelenine bir damla su bile kalmaz. 'Bir zamanlar burada su varmış.' derler. Bütün yeryüzünü dolaşırlar, ancak dört mescide giremezler. Bunlar Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Beytü'l-makdis ve Mescid-i Tûr-i Sînâ'dır. Sonra Beytü'l-makdis'te bir dağ olan Haylü'l-hamr'a yürürler. 'Yeryüzündekileri öldürdük. Gelin, göktekileri de öldürelim.' derler. Oklarını göğe doğru atarlar. Allah da onları kana bulanmış olarak geri çevirir. Allah'ın peygamberi Îsâ (a.s.) ve ashâbı ise Tur dağında mahsûr kalırlar.

Nihâyet Îsâ (a.s.) onların def'i için Allah'a dua eder. Allah Teâlâ da 'tırtıl' denilen kurtlar gönderir. Bu kurtlar onların boyunlarına girer. Tek bir kimsenin ölümü gibi sürü hâlinde aynı anda ölürler. Sonra Îsâ (a.s.) ashabıyla beraber Tur dağından iner. Yeryüzünde onların pis kokulu leşleri ile dolu olmayan bir karış yer bile bulamazlar. Îsâ (a.s.) Allah'a dua eder. Allah Teâlâ da deve boynu gibi uzun boylu kuşlar gönderir. Bu leşleri yüklenip Allah'ın dilediği yere taşırlar. Müslümanlar onların elbiselerini, oklarını ve ok torbalarını yedi sene boyunca yakacak olarak kullanırlar. Bu bilgiler *el-Mesâbîh*, *et-Tibyân* Tefsîri ve diğer kaynaklardan seçilmiştir.

Mü'minlerin annesi **Zeyneb** (r.anhâ)'dan rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.) bir defâsında korku ve telaş içinde şöyle diyerek onun yanına girdi: *"Allah'tan başka ilah yoktur. Eyvah, yaklaşan şerden Arab'ın başına geleceklere!.. Bugün Ye'cûc ve Me'cûc*

seddinden şu kadar açıldı." Rasûlullah (s.a.) baş parmağı ile şehâdet parmağını halka yaptı. Zeyneb (r.anhâ) der ki: "Ey Allah'ın Rasûlü, aramızda sâlih insanlar olduğu halde helâk olur muyuz?" diye sordum. "*Evet, kötülük (yanî zînâ) arttığı zaman.*" buyurdu. [220]

Hadiste kastedilen şudur: Bugüne kadar bu sed de bir delik yoktu. Bugün küçük bir delik açıldı. Bu deliğin açılması kıyâmetin yaklaştığını gösteren alâmetlerdendir. Bu delik genişlediği zaman onlar oradan çıkarlar. Onların çıkması Deccâl'in çıkışından sonradır.

Fethu'l-karîb'de der ki: Hadis'teki "el-Veyl (Eyvah)" lafzı, bir hüzün ifâdesidir. Rasûlullah (s.a.)'in haber verdiği, onlara tahsis edilen mülk, devlet, mal ve hükümranlık gerçekleşmiştir. Bu sayılanlar onların dışında Türk ve Acemler için de vuku bulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)'in ve getirdiği İslâm'ın ve hak dinin bereketiyle izzet, hükümranlık ve dünya onların olduktan sonra her biri yeryüzünün bir yerine dağıldı. Nimete şükretmeyip birbirlerini öldürmek ve birbirlerinin mallarına el koymak sûretiyle nimete nankörlük ettikleri zaman Allah bu nîmeti onlardan geri aldı ve başkalarına verdi. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah yerinize başka bir toplum getirir, onlar sizin gibi olmazlar."*** (Muhammed, 47/37) buyurur.

Akıl sâhibine gereken nefis, tabîat ve şeytan Ye'cûcünün fitnesinden sakınmak, onun üzerine güçlü şerîat ve sağlam tarîkat seddini bina etmek; bâtın, melekût ve lâhût İskenderi olmaktır.

---

[219]. *ed-Dürru'l-mensûr*, V, 458

[220]. *Buhârî*, Enbiya, 7; Menakıb, 25; Fiten, 4, 28; *Müslim*, Fiten, 1; *Ebû Dâvud*, Fiten, 1; *Tirmizî*, Fiten, 23; *İbn Mâce*, Fiten, 9; *Müsned*, II, 390, 391

EN ÇOK ZARARA UĞRAYANLAR

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِى بَعْضٍ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ
جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ اَلَّذِينَ
كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِى وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا
﴿١٠١﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِى مِنْ دُونِى اَوْلِيَاءَ
اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ
اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ
اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذٰلِكَ
جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

99. O gün *(kıyâmet gününde bakarsın ki)* biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır; Sûr'a da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir.

100. Ve kâfirleri o gün cehennemle yüz yüze getirmişizdir.

101. Onlar gözleri beni anmaya kapalı bulunan, kulak vermeye de tahammül edemez olanlardı.

102. Kâfirler, beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.

103. De ki: Size, *(yaptıkları)* işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?

104. *(Bunlar;)* iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.

105. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyâmet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız.

106. İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve rasullerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir.

"O gün" bazı alâmetlerin görülmesiyle vaadin gerçekleştiği o günde *"biz onları"* yaratılmışlardan bâzılarını *"birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır."*

Yâni onlar deniz dalgaları gibi dalgalanırlar; insanlar ve cinler korkudan şaşırarak birbirlerine karışırlar. *el-İrşâd*'da der ki: "Herhalde bu, birinci sûrun üflenmesinden öncedir."

"Sûr'a da üfürülmüş." Bu, üfürülmesiyle haşrin meydana geleceği ikinci sûrdur. Belki de âyette birinci sûrdan bahsedilmemesi, ilk yaratılışta meydana gelen haller ve korkular ile son yaratılışta meydana gelecekleri birbirinden ayırmamak içindir.

Mânâsı şudur: Cesedlerin rûhları kabûle istîdâdlı olduğu zamanda İsrâfil (a.s.)'ın mahlûkâtın rûhlarını sûra üflemesi, tıpkı kuru otun yanıp tutuşmayı kabûle hazır olması gibidir. Böylece cesedler ruhlarla parlar ve "***bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!***" (ez-Zümer, 39/68) Herkes geçirdiği hâli, uykudan uyanan kimsenin tahayyül ettiği gibi bir rüyâ olarak tahayyül eder. İnsan ölüp berzah âlemine intikal ettiği zaman orada uyanık kimse gibi olur. Dünya hayatı onun için rüyâ gibi olur. Âhirette ise dünya ve berzah âleminin rüyâ içinde rüyâ olduğuna inanır. Sahih yakaza/uyanıklık âhiret yurdundadır ki orada uyku/rüyâ yoktur.

Rasûlullah (s.a.)'e sûrun ne olduğu sorulunca: "*O, İsrâfil (a.s.)'ın ağzına aldığı nurdan bir borudur.*"[221] buyurdu.

Bil ki, kâinatta bu borudan daha geniş bir şey yoktur. Allah Teâlâ ruhları, tabîî cisimlerinden kabzedince -ki onları cesedler hâlinde bu nurdan borunun içine koymuştu- insanın ölümden sonra berzah âleminde idrak ettiği işleri bir araya getirir. Ancak bunu insan, içinde bulunduğu bu boruda sûret gözüyle ve onun nûruyla idrak eder. Bu ise hakîki bir idrâktir. Bu sûretlerden bir kısmı tasarruftan alıkonmuştur. Bir kısmı serbesttir. Bütün peygamberlerin ve şehidlerin ruhları serbest olanlardandır. Bir kısmı bu âlemden dünya âlemine bakar. Bir kısmı uyuyan kimseye, bulunduğu hayâl mertebesinde tecellî eder. İşte bu kimsenin rüyası sâdık olur, sâdık rüyâ da hata etmez. Ancak onu tâbir eden, ne kastedildiğini anlamadığı zaman tâbirinde yanılır. İşte Firavun kavmi sabah-akşam cehennem ateşine bu sûretlerde arzolunurlar ve cehenneme girmezler. Çünkü onlar bu boruda hapsedilmiş haldedirler. Kıyâmet gününde ise hayal halinde değil, hissî olarak en şiddetli azaba girdirilirler. **Fenârî**'nin *Fâtiha Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.

"Böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir." Cesedleri paramparça olduktan sonra insan, melek, cin ve hayvanların tamamını, hesap ve cezâ için düz bir yerde toplarız. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*O gün bahtiyar kimse, bu toplanma gününde ayak parmaklarını koyacak kadar kendisine bir yer bulan kimsedir*." Bu rivâyet, *Rebîu'l-ebrâr*'da geçmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bu âyet işaret etmektedir ki, Allah Teâlâ kudretinin kemâlinden olarak ölüm sebebi olan nefha ile onları tekrar diriltir. ***"Sura üflenmiş, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) bayılmışlar..."*** (ez-Zümer, 39/68) âyetinde buyrulduğu üzere birinci nefha ile onları öldürdüğü gibi, *"Sûra da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya toplamışızdır"* âyetinde buyrulduğu üzere son nefha ile onları yeniden diriltir.

Burada yaratılmışların bir şeye ulaşmak için onun sebebine tâbî olmaya muhtaç olduklarına işaret vardır. Çünkü onlar bir şeyin sebebini, onun zıddı olan başka bir şey için sebep yapamazlar. Müsebbib (sebebleri yaratan), Hâlık Sübhânehû ve Teâlâ'dır. O, bir şeyi, iki zıt şeyin varlığına sebeb kılmaya kâdirdir. Nitekim sûra üflemeyi, hem ölümün hem de hayatın sebebi kılmıştır."

Mesnevî'de der ki:

İsrâfil, bir gün ilâhî emre uyarak sûrunu üfürür,
Yüzlerce senelerden beri çürümüş cesedlere can verir.
Peygamberlerin de gönüllerinde öyle diriltici nağmeler vardır ki,
O nağmeler, Hakk'ı arayanlara değer biçilmez bir hayat bağışlar.
O nağmeleri, his kulağı duymaz;
Çünkü, his kulağı, kötülükler yüzünden pis bir hâldedir..
İnsanlar perilerin nağmelerini duyamazlar,
Çünkü insanlar, perilerin sırlarına yabancıdırlar.
Gerçi, perilerin nağmesi de bu âlemdendir.
Fakat gönül nağmesi her iki âlemden de üstündür.
Çünkü, peri de insanoğlu da mahpustur.
Her ikisi de bu bilgisizlik zindanında hapsedilmiştir.
Velîlerin gönüllerindeki ilâhî sesler, nağmeler
Önce der ki: "Ey yokluk âleminin cüzleri.
Kendinize gelin, şu nefis yokluğundan baş çıkarın;
Şu hayali, şu vehmi bir yana atın!..
Ey kevn ü fesad âleminde tamamıyla çürümüş canlar!
Ebedî canlarınıza ne oldu, ne uyandı ne doğdu!
Şunu bilmiş ol ki velîler, vaktin İsrâfilleridir.
Ölüler, onların gönül nağmeleri ile dirilirler.
Onların seslerini duyunca, her ölünün canı,
Kefene bürünmüş bir halde, ten mezarından sıçrar, çıkar.
Derler ki: Bu ses, diğer bütün seslerden bambaşka.
Diriltmek, Allah sesinin yapacağı bir iş.
Biz ölmüş, tamamıyla çürümüş idik.
Allah'ın sesi geldi, hepimiz, dirildik ve kalktık.
O ses bir Allah kulunun ağzından çıksa da
Aslında o ses mutlaka pâdişahlâr pâdişahının sesidir.

وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

100. Ve kâfirleri o gün cehennemle yüz yüze getirmişizdir.

“Ve kâfirleri o gün” bütün mahlûkâtı topladığımız günde *“cehennemle”* mâhiyeti bilinmeyen korkunç bir halde *“yüz yüze getirmişizdir.”* Cehennemi kâfirlere açıkça göstermişizdir. Cehennemi öyle kıldık ki kâfirler onu görür, öfke ve homurtusunu işitirler.

Bazı âlimlerin dediğine göre cehennem, Arapçalaştırılmış ve *“çeh-nem* (Dibi uzak kuyu)” olan bir kelimedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*O gün cehennem getirilir. Onun yetmiş bin yuları vardır. Kıyâmet gününde her yuların başında Allah’ın onu yarattığı yerden çeken yetmiş bin melek vardır. Cehennem öyle bir yere konur ki, cennete geçebilmek için sırat köprüsünden başka bir yol kalmaz*.”[222] İşte bu yularlar, Allah’ın dilediği kimselerin dışında cehennemin mahşer halkına saldırmasına mâni olur. **İbn Melek**’in *Şerhu’l-Meşârık* adlı eserinde böyle geçmektedir.

Cehennemle yüz yüze getirme kâfirlere tahsis edilmiştir. Halbuki cehennem mahşerde toplanan herkesin göreceği bir yerdedir. Bunun sebebi yüz yüze getirmenin, özel olarak kâfirler için olmasıdır. Onları kaplayan büyük keder ve gam sebebiyle bu, daha işin başından onlara ceza yerine geçer.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Bu âyet işaret eder ki cehennem, kıyâmetten önce mü’minlerin ruhlarına arzedildiği gibi kâfirlerin ruhlarına da arzedilseydi, mü’minlerin îman ettikleri gibi onlar da îman ederlerdi. Çünkü bu durumda gözleri Allah’ın zikrine karşı kapalı kalmayacak, kalblerinin kulakları da açık olduğu için Allah’ın kelâmını dinleyebileceklerdi.”

اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَٓاءٍ عَنْ ذِكْرِى وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ
سَمْعًا ﴿١٠١﴾

101. Onlar gözleri beni anmaya kapalı bulunan, kulak vermeye de tahammül edemez olanlardı.

“Onlar gözleri beni anmaya kapalı bulunan” dünyada iken gözleri, her taraftan çepeçevre kalın bir perde ile perdelenen kimselerdi. Yâni, tedebbür sâhibi akıl ve basîret ehlini, beni anmaya, tevhide ve beni yüceltmeye sevkeden âyetlerden gözleri kapalıydı. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Her şeyde O’na bir âyet/delil var.
Onun tek olduğuna delâlet eder.

Ağacın yeşil yaprağı akıllı/uyanık kimsenin nazarında
Her yaprak Hakk’ın vahdâniyetini bildiren bir defterdir

Bununla beraber onlar Hak'tan aşırı sağırlıkları, Rasûlullah (s.a.)'e karşı şiddetli buğz ve düşmanlıklarından dolayı *"kulak vermeye de"* benim zikrimi ve kelâmımı dinlemeye de *"tahammül edemez olanlardı."* Yâni, onların durumu sağırdan daha beterdi. Çünkü sağır, bâzen kendisine bağırıldığı zaman işitir. Bunlardan bu kabiliyet de giderilmiştir.

Ey ümmetlerin önderi, sen Kur'an okuyunca
Ben onların kulaklarına sağırlıktan perde koyarım
Gözlerine de göz bağı çekerim
Böylece görmezler ve senin kelâmını işitmezler

el-İrşad'da şöyle der: "Bu, onların sem'î delillerden yüz çevirmelerinin bir temsîlidir. Nitekim birinci kısım da, gözle müşâhede edilen âyetlerden kör oluşlarının bir tasvîri idi. "

Büyüklerden biri şöyle der: "Onların nefislerinin gözleri, ibret nazarından gafletle perdelenmiştir. Kalplerinin gözleri de âhiretin derecelerini ve derekelerini görmeye mâni olan dünya muhabbeti ve şehvet perdeleriyle perdelenmiştir. Sırlarının gözleri ise yaratanın âyetlerini müşâhedeye karşı dünya ve âhirete iltifat perdesiyle perdelenmiştir. Ruhlarının gözleri, mâsivallah perdesiyle Allah Teâlâ'yı zikirden perdelenmiştir. Bâtın gözü müşâhede ile açılınca, zâhir gözü de ibret nazarıyla açılır. Yine zâhirdeki işitme vâsıtası (kulak), batın kulağına tâbidir. Hz. Mustafa (s.a.)'in sünnetlerini ve sâlihlerin sîretlerini dinlemek de, Hak kelâmını dinlemeye dâhildir."

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ ۚ إِنَّا
أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

102. Kâfirler, beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.

"Kâfirler, beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?" Âyetin başındaki hemze, inkâr ve azarlamak içindir. Zikredilen şeyin kötü ve münker olduğunu bildirmek ve reddetmek için kullanılır. Hemzeden sonraki "Fâ" harfi, sılanın açıkladığı mukadder bir fiile atıf içindir. İnkar ve azarlamanın her iki ma'tûfa da yönelik olduğuna delâlet eder. Takdîri şöyledir: 'Benim celâl ve azametimle beraber bana küfrederler ve zannederler mi?" Yâni, kafirler bana ubûdiyyet ve kulluğu terk edip benim melekût ve gücüm altındaki melek ve insanları, Îsâ ve Uzeyr gibi kullarımı azabıma karşı kendilerine yardım edecek benden başka mâbudlar mı edindiler?

Mâbud edinme, iki taraftan olması gereken bir durum olduğu için, kâfirlerin Allah'ın bu kullarını mâbud edinmesi hiçbir şey ifâde etmez. Çünkü onlar: "***Sen yücesin, bizim***

dostumuz onlar değil, sensin." (Sebe', 34/41) diyerek Allah'ı tesbih ve kâfirlerin iddiâlarından kendilerini tenzih ederler.

İkinci mef'ûlünün hazfedildiği de söylenmiştir. Yâni 'Onları mâbud edinmeleri, kendilerine fayda sağlar mı, sandılar?' demektir. Fakat birinci görüş daha uygundur. Çünkü ikincisinde sanki mâbud edinmenin kabul edilmesi ve az da olsa ona değer verilmesi anlamı vardır. *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

"Biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık." Biz bu cehennemi kafirler için misâfirlere hazırlanan bir konak yeri yaptık. Bu ifadede, ***"Onlara elîm azabı müjdele***" (Âl-i İmran, 3/21) âyetinde olduğu gibi onlar alaya alınmakta, sâdece bir nümune olan cehennem azâbının ötesinde de azab olduğu îmâ edilmektedir. O büyük azab onların rü'yetullahtan/Allah'ı görmekten mahrûm olmalarıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Hayır onlar o gün Rablerinden perdelenmişlerdir. Sonra onlar, elbette cehenneme gireceklerdir."*** (el-Mutaffifîn, 83/15-16) Allah Teâlâ, kafirlerin cehenneme girmesini, cemâlinden mahcûb/perdeli olmanın peşinde zikretmiştir. Dolayısıyla cehennem azâbı, derece bakımından onun altında kalır.

İbn Abbâs (r.anhümâ), "nüzul (konak)" kelimesini, inme/konaklama yeri ve dönülecek yer" diye tefsir etmiştir.

"Nüzül" misafirler için hazırlanan mahal ve sığınak demektir. Bu mânâya göre âyette onlar alaya alınmaktadır. Cehennem azabının üzerine onlara azablar olunur ki cehennem azabı o azablar yanında daha değersiz kalır.

Âyette işaret vardır ki, Allah'ı sevdiğini ve O'na dost olduğunu iddiâ eden kimse, Allah'tan başka dostlar edinmez. Çünkü Hakk'ın ve halkın dostluğu bir arada olmaz. Kim velâyet nîmetine nankörlük eder ve Allah'tan başka dostlar edinirse ona ebedî hüsran ve rahmetten mahrûmiyyet yeri olan cehennem vardır.

Muhakkıklardan birisi şöyle demiştir: "Muhabbet, sevenin sevdiğinden başkası için amelde bulunmasını reddeder. Allah sevgisi, bütün hayırların etrafında dönüp dolaştığı bir mihverdir. Bütün kerâmet ve ihsanları toplayan bir asıldır. Alâmeti, emir ve nehyin gereğine göre hareket etmektir."

Bazıları da şöyle der: Seni yasakladığı yerlerde görmesinden ya da sana emrettiği yerlerde seni bulamamasından Rabbini tenzih ve tâzim et. Allah'ı tanımayan ehl-i küfür, günlerini küfür ve günah işlerde zâyi ederler. Aslında yok olan şeylere (ma'dûm), yâni her şeyi bilen ve her şeyin mâliki olan Allah'tan başkasına (mâsivâya) taparlar. Dünyada hayvanlar gibi yerler, içerler. Şüphesiz Allah Teâlâ onlar için cehennemi konaklama yeri ve şerli bir ikâmetgah kılmıştır.

Mü'minlere gelince; onlar itâatle Allah yolunda mücâhede ettiler, riyâzat ve mücâhedelerle uğraştılar, bütün zamanlarda hakîkî varlık sâhibi Allah'tan başkasına kulluk yapmamışlardır. Şüphesiz Allah Teâlâ da onlara en yüksek dereceleri ihsan buyurmuştur. İşte bu derecelerin de en yükseği Allah'a teveccüh yolunda necâta ve kurtuluşa ermektir.

❀

Hikâye edildiğine göre müşrik ve zorba bir melik vardı. Müslümanlar onu yakaladılar, bir kazanın içine koydular ve şiddetli ateşe sürdüler. Bunun üzerine kral müslüman oldu, Allah'a yalvarıp yakarmaya başladı. Bir anda yağmur yağdı, şiddetli bir rüzgar esti ve kralı bir memlekete attı. Bu memleket halkı da onu görünce kim olduğunu sordular. "Ben falan memleketin kralıyım, müslüman oldum, Allah'a iltica ettim, Rabbim de şiddetli ateşten beni kurtardı." dedi. Allah'ın büyük kudretini ve tevhidinin delillerini gören bu memleket halkı da müslüman oldu. Hamd, Allah Teâlâ'ya mahsustur.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًاۜ ﴿١٠٣﴾

103. De ki: Size, *(yaptıkları)* işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?

"*De ki:*" Ey kâfirler! Ben ve bana tâbî olan mü'minler, *"Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?"* Yâni yaptıkları işlerde insanlar arasında en büyük ziyâna ve hüsrâna uğrayan kavmi, size haber verelim mi?

el-İrşâd'da şöyle der: "Bu, kâfirlerin kendilerinden sâdır olan sıla-i rahim, fakirleri doyurma, köle âzâdı ve benzeri iyi amelleri bakımından hallerinin beyânıdır. Ya da bu, aslında kötü olsa da iyi zannettikleri, sevâbına nâil olmayı umdukları ve eserlerini görmek istedikleri kötü amellerinin acı âkıbetinin beyânıdır.

اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

104. *(Bunlar;)* iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.

Sanki "Onlar kimdir?" denilmiş ve: "Bunlar şu kimselerdir…" diye cevab verilmiştir. *"(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları"* yâni onlar kendileri de âhirette fayda görecekleri inancıyla iyi iş yaptıklarını zannettikleri *"halde, dünya hayatında çabaları"* iyi amelleri yapma konusunda gösterdikleri gayretleri tamamen *"boşa giden kimselerdir."* Onların dünyada güzel ve iyi görünen amelleri zâyi ve telef oldu.

"*Dünya hayatında*" ifâdesi, 'boşa gitmek'le değil "*çabaları*" ile ilgilidir. Çünkü onların çabalarının boşa gitmesi dünyaya has değildir.

"اَلْاِحْسَانُ (iyi iş yapmak)" amelleri lâyık olduğu şekilde işlemektir. Bu da o amelin bizatihî iyi olmasını gerektiren vasfî güzelliğidir. Yâni onlar, yaptıkları bu amelleri lâyıkı ile yaptıklarını zannederler ve harcadıkları çabaları ve elde etmek için yaptıkları

çalışmaları beğenirler.

Âyette bid‘at, fisk, riyâ ve şöhret ehline işaret vardır. Riyânın azı da şirktir. Şirk ise ameli yok eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “***Andolsun, eğer (Allah’a) ortak koşarsan amelin boşa çıkar***...” (ez-Zümer, 39/65). İşte bunlar, îtikadda bid‘atlar uydururlar ve amelleriyle gösteriş yaparlar. Dolayısıyla bid‘at ve riyânın vebâli sadece kendilerine döner.

Sonuç olarak küfürle yapılan amel, ibâdet ve tâat bile olsa bâtıldır. Yine gizli şirke (şirk-i hafî) bulaşmış amel de, aslında tâat olsa da günaha yakınlığı sebebiyle reddedilir. İşte buna binâen bizâtihî günah olup da tâat zannıyla işlenen amelin durumunu sen düşün. Riyâ, süm‘a ve bid‘at ehlinin ameli ile yaptığı iyiliğe yaratılanlardan şükür ve karşılık bekleyen kimselerin durumu da böyledir. Kendilerini manastırlara hapsedip nefislerini meşakkatli riyâzatlara zorlayan rahipler de her hangi bir şey üzerinde değildirler.

Eğer bu diyarda senin için ihlas kökü/temeli yoksa
Bu kapıda senden daha mahrumu yoktur
Bir kimsenin elbisesi temiz, sîreti kötüdür
O kimse için cehennemin kapısına kilit gerekmez

Hz. Ali (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre bunlar, Kûfe’nin bir kasabası olan Harûrâ halkıdır. Onlar Hz. Ali (r.a.) ile savaşan Hâricîlerdir. Nitekim *et-Tekmile*’de böyle denilmektedir. Hâricîler, Kûfe zâhidlerinden bir topluluktur. Hz. Ali (r.a.)’ın Mûaviye ile aralarında vuku bulan hakem hâdisesi sırasında onun itaatından çıkmışlar ve: “O, tahkîme râzı olmakla küfre girmiştir. Hüküm ancak Allah’ındır.” demişlerdir. Bunlar on iki bin kişiydiler. Hz. Ali (r.a)’a karşı geldiler, ihtilaf bayrağını diktiler, kan döktüler. Hz. Ali (r.a.) onların karşısına çıkarak geri dönmelerini istedi. Onlar ise savaştan başkasını kabul etmediler. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a.), Nehrevân’da onlarla savaştı ve köklerini kazıdı. Pek azı müstesna kurtulan olmadı. Rasûlullah (s.a.)’in şu hadisi onlar hakkındadır: “*Benim ümmetimden bir kavim çıkar. Sizden biriniz kendi namazını onların namazlarının yanında, orucunu onların oruçlarının yanında küçük görür. Fakat onların îmanları köprücük kemiklerini geçmez*.”[223] Yine Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Hariciler cehennem köpekleridir*.”[224] *Şerhu’t-tarîka*’da böyle geçmektedir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ
لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾

105. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden

amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyâmet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız.

“İşte onlar,” iyi yaptıklarını zannetmekle birlikte gayretleri boşa çıkan bu kimseler, *“Rablerinin”* aklen ve naklen tevhîde götüren *“âyetlerini”* delillerini *“ve O’na kavuşmayı”* ba‘si (öldükten sonra dirilmeyi) ve onu takip eden âhiretle ilgili diğer hususları *“inkâr eden, bu yüzden”* yaptıkları bu *“amelleri boşa çıkan kimselerdir”* Amelleri tamamen yok olmuş ve onlardan sevap alamamışlardır *“ki, biz onlar için kıyâmet gününde”* amelleri yok olmakla vasfedilen bu kimselere *“hiçbir ölçü tutmayacağız.”* Yâni onlara her hangi bir değer vermeyeceğiz, hor ve hakir olarak kalacaklar. Çünkü terâzi sâlih amelleri tartmak için kurulur. Onların sâlih amelleri tamamen yok olmuştur.

Onların önemsenmeyip ihmal edilmesi, amellerinin yok olması sebebiyle olduğu için burada teferruâta girilmek sûretiyle amellerinin boşa çıktığını bildiren cümleye atfedildi. Küfrün cezâlarından olan onlar için terâzi kurulmamasına gelince, bu ileride zikredilecektir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Çok yiyip içen uzun boylu biri getirilir. Bu kimsenin terâzide sivrisineğin kanadı kadar bir ağırlığı yoktur.”* Yanî âdiliğinden ve küfründen dolayı bir değeri yoktur. Hadîsin sonu şöyledir: “*İsterseniz şu âyeti okuyun: Kıyâmet günü onlar için bir terâzî kurmayız.*”[225] Yâni biz, onların amellerini ölçmek için terâzi kurmayız. Çünkü terâzi; mü’minlerden hasenât ve seyyiât ehlinin tâat ve mâsiyetlerini tartmak, keffâreti gerektiren ve gerektirmeyenleri belirlemek için kurulur. Çünkü bu tevhid ehli için kemmiyet (yâni amellerin miktarı) açısındandır. Küfür ise iyilikleri kemmiyet değil, keyfiyet açısından yok eder. Dolayısıyla onlar için mîzân kurulmaz.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Kıyâmet gününde şahısların ve amellerinin tartılması, sıdk ve ihlâs bakımından olur. Kimin ihlâsı çoksa, tartısının ağırlığı da artar. Kendisinde ve amelinde ihlâs yoksa, onun ve amelinin ölçü ve tartısı olmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alırız, onu saçılmış zerreler haline getiririz (değersiz kılarız).”*** (el-Furkân, 25/23) Dolayısıyla böyle hebâ olup dağılmış bir amel ne ölçülür, ne de kıymeti olur.”

ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

106. İşte, inkâr ettikleri, âyetlerimi ve rasullerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir.

“*İşte*” durum bundan ibârettir; “*âyetlerimi ve rasullerimi alaya aldıkları için”* yâni küfürleri, âyetlerime ve peygamberlerime îman, onları ikrar ve tasdik etmeleri gerekirken inkâra sapmaları, Kur’an’ı ve diğer ilâhî kitapları ve peygamberleri alaya

almaları sebebiyle *"onların cezası cehennemdir.*"

Onların alaya aldığının belirtilmesi, mübâlağa içindir. Yâni, onlar Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini alaya alma konusunda aşırı gittiler. Sanki onları bizzat alay yaptılar, demektir. Ya da onları alay edilmiş veya alay konusu kıldılar.

Bil ki âlimler peygamberlerin vârisleridir. İlimlerini onların ilimlerinden almışlardır. İlmiyle âmil olan âlimler, ilim ve amellerinde nebî ve rasullerin vârisleri oldukları gibi, onlarla alay edenler de Ebî Cehl, Ukbe ve benzerlerinin vârisleridir.

Ebû Cehl'in, Peygamber (s.a.) ile alaylarından birisi de şöyleydi: O, Hz. Peygamber (s.a.)'in arkasında ağzını ve burnunu eğip bükerek alay ederdi. Rasûlullah (s.a.) bir gün buna muttalî olunca: "*Öyle ol*" buyurdu. O da ölünceye kadar öyle kaldı.[226]

Ukbe'nin Rasûlullah (s.a.)'e ettiği alaylardan birisi de şöyledir: O, bir gün Hz. Peygamber (s.a.)'in yüzüne tükürdü, tükürüğü kendi yüzüne döndü ve bu yüzden deri hastalığına yakalandı. Şu âyet onun hakkında nâzil olmuştur: ***"O gün zâlim, iki elini ısırır."*** (el-Furkan, 25/27) Yâni, cehennemde iki elinden birini bileklerine kadar yer, sonra diğerini yer. Bu arada birincisi tekrar eski hâline döner ve yine onu yer. Bu böyle devam eder. *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "İnsanlarla alay edenlere cennetten bir kapı açılır. Ona: "Gel! Gel!.." denilir. Keder ve üzüntüsü ile gelir. Varınca kapı yüzüne kapatılır. Bu hal böyle devam eder gider. Nihâyet o kimse için yine kapı açılır ve: "Gel! Gel!.." denir. Fakat artık adam varmaz." Nitekim *et-Tarîka*'da böyle geçmektedir.

Allahım, bizi alay edenlerden değil, ciddiyet ehlinden kıl. Yanılmaz bir kitap olan Kur'ân'da bulunanlarla amelde muvaffak kıl.

---

[221]. *Tirmizî*, Tefsir, (39), 8, 68; *Dârimî*, Rikak, 79; *Müsned*, II, 126, 192

[222]. *Müslim*, Cennet, 29; *Tirmizî*, Cehennem, 1

[223]. *Buhârî*, Tevhid, 57; Menakıb, 25; *Müslim*, Zekat, 148, 156, 159; *Ebû Dâvud*, Sünnet, 28

[224]. *İbn Mâce*, Mukaddime 12; *Müsned*, IV, 355, 382; V, 205

[225]. *Buhârî*, Tefsir (18), 6; *Müslim*, Münafikin, 18

[226]. *Hakim*, Müstedrek, II, 621

KİM RABBİNE KAVUŞMAYI UMUYORSA İYİ İŞ YAPSIN

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ
نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ
الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي
وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا
إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا
وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

107. Îman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır.

108. Orada ebedî kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.

109. De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.

110. De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. *(Şu var ki)* bana, İlâh'ınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.

Dünyada *"Îman edip iyi davranışlarda bulunanlara"* sâlih ameller işleyenlere *"gelince,"* Allah Teâlâ'nın ilminde *"onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır."*

Sâlih amel, sırf Allah Teâlâ'nın rızâsı için işlenen ameldir.

Firdevs cennetleri, çoğunu asmaların oluşturduğu; içinde ağaçlar olan bahçeler demektir. *el-Kâmûs*'ta der ki: "el-Firdevs" bahçe demektir. Bahçelerde yetişen her şeye isim olarak kullanılır, üzüm de bunlardandır. Bu kelimenin aslı Arapça olarak bazen müennes olur; ya da Rumca ve Süryânice'den nakledilmiştir.

"Nüzül", konaklama yeri ve konuk olarak gelen misafir için hazırlanan ikrama denir. Yâni Firdevs cennetleri, mü'minler için hazırlanmış konaklama yeridir. Ya da Firdevs cennetlerinin meyveleri, ikram için onlara hazırlanmıştır. Ya da ikramda mübâlağayı ifâde için bizzat cennetler, bir "nüzül (ikram)" olarak ifâde edilmiştir.

Bu âyet, nübüvvet lisânı üzere cârî olan şu hadiste de bildirildiği üzere Allah Teâlâ'nın âhirette bu kulları için hazırladığı nîmetlerinin, ziyâfete nisbetle ilk yapılan ikram menzilesinde olduğunu da haber verir: "*Sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin hatırına gelmeyen nîmetler*

hazırladım.”[227]
Kâşifî der ki: “Bu, Allah’la likâ (buluşma) devletidir.”
Hâfız şöyle der:

Firdevs nîmeti zâhide de bize de dostun cemâli olsun
Herkesin kıymeti himmetinin yüksekliği kadardır

Mesnevî’de de şöyle denilmektedir:

Benim önümde sekiz cennetle yedi cehennem,
Şaman önündeki put gibi apaçık ve meydanda

Bundan dolayı **Bâyezid Bistâmî** (k.s.), şöyle demiştir: “Eğer Allah kıyâmet gününde bana azâb edecek olursa, beni cennet ve nîmetleriyle meşgul eder.” Ona kavuşma (likâ) ve vusûl cennetinden daha yüksek bir cennet yoktur. Hicran ve ayrılık ateşinden de daha şiddetli de bir ateş yoktur.

Gece gündüz gam, keder ve kan yer içerim, nasıl yemeyeyim ki?!
Mâdem ki senin dîdârından uzağım, ne ile sevineyim?!

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

108. Orada ebedî kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.
“Orada ebedî kalacaklardır.” Yâni, bu cennetlerde ebedî kalmak onlara takdir edilmiştir. *“Oradan hiç ayrılmak istemezler.”* Bu cümle sürekli kalacakların hâlidir. Yâni artık onlar için, evinden hoşlanmayan bir adamın başka bir eve taşınması gibi bir durum söz konusu olmaz. Bulundukları yerden başka bir yere de intikal etmezler. Çünkü oradan daha üstün bir yer yoktur. Orada her istenilen ve arzu edilen şey vardır.
İmam (Râzî) der ki: “Bu vasıf, kemalin zirvesine delâlet eder. Çünkü insan, dünyada kendisini huzur ve saâdete götüren bir mevkie varınca, daha yükseklere tamah eder.” *Tefsîru’ş-Şeyh*’te de belirtildiği üzere âyette başka yere intikâlin reddi ve ebedî kalmanın te’kidi de kastedilmiş olabilir. Bu, onların ebedî kılınmasından kinâyedir. Yine o şöyle der: Firdevs ile kastedilen, cennetin en üstün ve güzel bir yeri olan yeşil tepesidir. Buraya “sürretü’l-cenne cennetin göbeği” denir.
Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Cennet yüz derecedir. Her iki derece arası yer ile gök arası kadardır. Firdevs, cennetin en yüksek kısmı olup dört nehir oradan kaynar. Onun üzerinde Rahman’ın arşı vardır. Allah’tan istediğiniz zaman Firdevs cennetini isteyin*.”[228]
Başka bir hadiste de şöyle buyrulur: *“Firdevs cennetleri dörttür. İkisinin kapları ve*

diğer eşyaları gümüşten, ikisinin de altındandır."[229]

Tibyân'da rivâyet edilir ki Cenâb-ı Hak Firdevs cennetini kendi kudret eliyle yaratmıştır. Dünya günlerinden her günde ona elli kere nazar eder. Ona: "Dostlarım için güzelliğini, tazeliğini ve hoşluğunu artır." buyurur.

Bâzı rivâyetlerde "*Allah onu her gün beş defa açar*" buyrulur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu iki rivâyet arası şöyle uzlaştırılabilir: Birincisi tafsil, ikincisi icmal makamındandır. Çünkü kastedilen, beş vakit namaz edâ edildikçe Firdevs cennetinin güzelliğinin ve hoşluğunun artmasıdır. Mi'rac bahsinde de geçtiği gibi namaz aslında elli vakitti.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah Firdevsi kendi eliyle ekip dikti. Sonra "İzzet ve celâlim hakkı için oraya şarap düşkünü ve deyyûs girmeyecektir." buyurdu.*" "Deyyûs kimdir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye soruldu. O da: "*Âilesinin hayasızlıklar işlemesine râzı olan kimsedir.*" buyururdu.[230] *Tefsîru'l-Haddâdî*'de böyle geçmektedir.

Bahru'l-ulûm'da da şöyle der: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Allah Teâlâ, Firdevs cennetinin arazisini kendi kudret eliyle düzledi, sonra süzülmüş altın kerpiç ve saçılmış miskten kerpiçle inşâ etti. Oraya meyvelerin ve reyhanın en iyisini dikti. Nehirlerini orada fışkırttı. Sonra Rabbimiz arşı kapladı; oraya bakarak şöyle buyurdu: "İzzetim hakkı için şarap düşkünü ve zinâda ısrarlı olanlar oraya giremez*."[231]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Eğer "Bu zikredilen vasıflara göre Firdevs cenneti, mukarrabîn kulların makamı olacaktır. Has kulların mükâfâtı avama nasıl düşsün?" dersen, ben buna şu cevabı veririm: Unvan, kemal üzere îman ile amel arasını cem eden kimseye döner. Bu da, burhânî îmandan sonra yakînî îmâna erip şerîat ve tarîkata uygun zâhirî ve bâtınî hallerle ve ihlas ile amel eden kimseye aittir. **Ka'bu'l-ahbâr**'ın tefsîrîne göre iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran kimseler de buna dâhildir. Çünkü hayra delâlet etmek ve şerre mâni olmak amellerin fazîletlerinden ve has kimselerin fiillerindendir. Bu âyetten önce Allah Teâlâ'nın kâfirler hakkında: **"İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden..."** (el-Kehf, 18/105) buyurması bu anlattıklarımıza delâlet eder. Çünkü kastedilen mü'minlerin beyânıdır. Onlar ise kâfirlerin vasfedildiği şeylerin zıddı ile vasıflanmışlardır. Yine âyet ve delillerle Allah'a îman ettikten sonra ona kavuşma ve O'nu görme nîmetiyle de tavsif edilmişlerdir. Bu ise ancak ilimle, gayba îmanla, eserden hareket ederek ayne'l-yakîne ulaşmakla, şehâdet ve ilâhî nurlarla terakkî ederek gerçekleşir. Sonraki ***"Artık kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa..."*** (el-Kehf, 18/110) âyeti de buna delâlet eder. İyi anla. İşte benim kalbime bu şekilde doğdu. İşin hakîkatini Allah daha iyi bilir. Allah'tan Firdevs cennetini, bilakis O'nun cemal tecellîsini ve vuslat kâselerinin hazzını niyaz ederiz.

Hâfız şöyle der:

Senin köyünün dilencisi sekiz cennetten müstağnîdir
Senin aşkının esiri her iki âlemden âzâddır

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ
كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

109. De ki: "Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir."

"De ki: "Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa"

Tefsîru'l-Kâşifî'de der ki: "De ki: Yeryüzünü kuşatan okyanus..." Başkası ise: "Deniz" lafzıyla cins kastedilmiştir, 'mutlak deniz suyu' anlamınadır.

Mürekkep, kendisiyle yazı yazılan şey anlamınadır. Arapça'da şu üç kelime; midâd, niks ve hibr aynı anlamda kullanılmıştır.

Bu âyet, Huyey b. Ahtab "Siz kitabınızda "***Kime hikmet verilmişse ona çok büyük hayır verilmiştir.***" (el-Bakara, 2/269) diye okuyorsunuz. Sonra "***Size ilimden çok az şey verilmiştir***." (el-İsrâ, 17/85) diye okuyorsunuz. Bu nasıl iştir?" demesi üzerine nâzil olmuştur. Yâni o şöyle demek istiyor: Tevrat çok büyük bir hayırdır. Dolayısıyla onun ehli nasıl kendilerine az ilim verilmekle muhâtab olur. Yâni hikmetin çok büyük bir hayır olduğu Kur'an'ın nüzûlünden sonra biz mü'minlere nisbetledir. Fakat bu da Allah'ın kelimelerine nazaran denizden bir damla gibidir.

İlimler O'nun ilminin deryasından bir katre
Bu ilâhî ilim güneştir, diğerleri ise zerre
Eğer bir kimse ilimde yüz Lokman olsa
Onun kâmil olan ilmi önünde câhil olur

"Ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir." Yâni deniz suyu çok olmasına rağmen tamamıyla tükenir, damlası bile kalmazdı. Çünkü her cismin bir sonu vardır. Ama Rabbimin sözleri tükenmez, yâni onun ilminde ve hikmetinde hiçbir noksanlık olmaz. Çünkü O, sonsuzdur, ilmi tükenmediği gibi bu ilmi anlatan kelimeleri de tükenmez. Dolayısıyla cümlede denizin tükenmesinden sonra kelimelerin de tükenmesine delâlet eden bir ifade yoktur.

Âyette cem'-i kesret yerine cem-i kıllet vezni, yâni "el-kelim" kelimesi tercih edilmiştir. Bu az olan kelimelere deniz bile karşılık gelmediğine göre nasıl çoğun karşılığı olacağına dikkat çekmek içindir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

"*Rabbimin sözleri*"nden maksad onun ilminin ve hikmetinin, yâni mâlûmâtının ve hikmetlerinin sözleridir. Tıpkı mürekkeple yazılır gibi deniz suyuyla onların yazılmasıdır. *Celâleyn Tefsîri*'nde der ki: "*Rabbimin sözleri*"nin anlamı, Rabbimin

kelimelerini yazmak için demektir. Bunlar, Allah'ın hikmetleri, insanı hayrete sevkeden acâiblikleridir. "Kelimeler," bunların anlatımı ve ifadesidir."

Ebu'l-Kâsım Fezârî, *el-Es'iletü'l-mukhime*'de der ki: "*Rabbimin kelimeleri*" sözünün mânâsı nedir ki "kelimât" şeklinde çoğul olarak zikredilmiştir? Halbuki Allah'ın kelimesi tek olup, bu da O'nun sıfatıdır. Bunun cevabı şöyledir: Bu, "Rabbimin kelimelerinin mânâları" demektir. Bu mânâlar ise sonsuzdur. Çünkü kadîm sıfatlarla ilgili olan şeyler sonsuzdur. Felsefeciler, Kur'an'da zikri geçen her kelimeyi ruh olarak yorumlarlar ve 'İnsan ruhu kadîmdir. O'ndan çıkmış O'na dönecektir.' derler. Ben, kelâm ilminde tahkîk ehli olduğunu iddia eden bazı muâsır müelliflerin bu koruluğun etrafında dolaştıklarını, dikkatsizce bilgiçlik tasladıklarını gördüm. Bunu, bazen târiz yoluyla, bazen açıkça söylerler. Sizi onlardan ve aldandıkları bu yanlış îtikadlardan sakındırırım. Çünkü bu gibi sözler, eski felsefecilerin vardıkları yanlış kanaatlardır. Bunlar da daha önce geçip gitmiştir. Ancak araştırma yaparken bazı bâtıl görüşler tekrar avdet eder, defteri dürülmüşken tekrar revaç bulur. Dağılıp yok olmuşken tekrar dillere dolanır."

"*Bir o kadar da ilâve getirsek dahi*" yetmez. Yâni, mevcud denizlerin yüz mislini getirsek bile, demektir. **Kâşifî** der ki: "Eğer okyanus gibi bir mislini getirsek, demektir." Böyle bile yapsak bu denizler de tükenirdi, fakat Allah'ın kelimeleri ise sonsuz olduğu için tükenmezdi.

Şöyle de takdîr edilebilir: "Şâyet bunun bir mislini daha getirsek, Allah'ın kelimeleri tükenmez." Bu takdir: ***"Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, denizler de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha gelip ona yardım etse de Allah'ın kelimeleri yazılsa yine bunlar tükenir, Allah'ın kelimeleri tükenmez."*** (Lokman, 31/27) âyetine benzediği için daha uygundur. Çünkü açıkça gerçekten denizin tükenip kelimelerin ise tükenmediğine delâlet etmektedir. Dolayısıyla çok söz söylemeye ihtiyaç bırakmaz. *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

el-İrşâd'da şöyle der: "جِئْنَا (getirsek)" sözü, Allah Teâlâ tarafından bir kelâm olup: "De ki" diye başlayan kelâma dahil değildir. Öncekinin mânâsını tahkik ve delâletini tasdik için gelmiştir. Yâni, eğer biz, bir o kadarını daha yardımcı olarak getirsek, kudret ve azametimizle bunların bir mislini yardımcı ve ziyâde olarak getirsek bile Allah Teâlâ'nın kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi. Çünkü sonu olan her şey mutlaka sona erer. Bilakis varlığı olan cisimlerin tamamı sonlu varlıklardır, bu aksi ispatlanamayacak kadar kesin delillerle sâbit bir hakîkattir."

İmam (Râzî) der ki: "Bizim: "Sonsuz olan şeyin hâdis olması muhaldir." sözümüzle "Allah Teâlâ, sonsuz makdûrâta (mümkinâtı yaratmaya) kâdirdir." sözümüzün mânâsı şudur: Allah Teâlâ'nın kudretinin sınırı yoktur. O, bu sınırdan sonra da eşyayı yine yoktan var edebilir." Yâni bundan mümkinâtın sonsuz olması gerekmez.

Şeyhim ve senedim (k.s) bir yazısında şöyle der: "Allah'ın ilminin ve hikmetinin kelimeleri"nden murad, Allah'ın mâlumâtını ve onunla ilgili hikmetini ifade eden kelimelerdir. Âyetteki "*önce*" kelimesi, denizlerin tükenmesinden mecazdır. Yoksa

denizlerin tükenmesi söz konusu değildir. Bu, 'deniz tükenir ama Rabbin kelimeleri tükenmez' demektir.

Eğer "*kelimeler*", mümkin ve mümteni varlıklar gibi hükmedilen ve takdir edilen bilgiler (ma'lûmât) olduğu takdirde sizin bu söylediğiniz doğrudur. Ama bu nasıl mümkün olur? Çünkü takdir edilen ve hükmedilen kelimeler de, denizler de sonludur, tükenir. O halde burada bir açmaz vardır. Çünkü eğer: "Bunlar (hükmedilen ve takdir edilen şeyler) mâlumattan değildir." denilirse, Allah Teâlâ'ya muhal/imkansız olan bir şeyi nisbet etmiş oluruz. Bilgisizlik ve gaflet yüzünden O'ndan bir şeyin kapalı ve kayıb olacağını söylemek, Allah Teâlâ hakkında düşünülemez." dersen, buna şöyle cevap veririz:

Deniz mürekkep olsa, kendisi de kelimelerden ve bilinen şeylerden olması îtibârıyla her damlası bizzat kendisini yazmak üzere tâyin edilse, kendisini ve damlalarını yazarken tükenir, denizden geriye başka sözleri yazacak bir şey kalmaz. Onun bir misli daha ilâve edilse yine durum değişmez. Çünkü, sonlu olan her şeyin sonu gelir. Kelimeler ve mâlûmat ise böyle değildir. Çünkü onlar sonsuzdur, tükenmez.

Ya da şöyle deriz: Âyetteki "*kelimeler*"den maksad, Allah'ın ilminin taalluk ettiği her şeye şâmil olan mutlak anlamdaki mâlûmâttır. Bu, Allah'ın zâtı, sıfatları, esmâ-i hüsnâsı veya mümkinâttan olan varlıklar veya varlığı imkansız olan yoklar (ma'dûmât) olabilir. İşte bu durumda söylediğimiz, her ne kadar görünüşte mümkin ve mümteni varlıklardan sonlu ve tükenen mâlumâttan olması îtibâriyle doğru değil gibi görünse de tamam ve doğrudur.

Sonra Bârî Teâlâ'nın zâtı ve sıfatları gibi mâlûmât diye isimlendirmeye dâhil olmayan Allah Teâlâ'nın ilminin taalluk ettiği bâzı şeylere "*kelimeler*" denilmesinde karmaşıklık ve kapalılık vardır. Halbuki Allah'ın zât ve sıfatları "mâlûmât" diye ifâde edilen "*kelimeler*"dendir. Bu durumda "*kelimeler*"in hükmedilen ve takdir edilen şeyler (mahkûmât ve makdûrat) olarak tefsiri, bilinen şeyler (mâlûmât) diye tefsirinden daha uygun gözükmektedir. Çünkü "*kelimeler*"in Rabb'e izâfesi ona işaret ve onu ihsâstır. Mümkin varlıklara "*kelimeler*" denilmesi, müsebbibe sebebin isminin verilmesi kabilindendir. Çünkü onlar "kün (ol)" kelimesi ile meydana gelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir***." (Yâsîn, 36/82) buyurur.

Sözün özü, ister gerçek; ister farazî olsun denizlerin tükenmesi zâtî bir şeydir. Mutlak olarak bir illete bağlı değildir. İster mürekkep olsun ister olmasın. Çünkü her cisim kesinlikle sonludur ve tükenir. Rabbin kelimelerinin tükenmemesi ise ne gerçek anlamda, ne de farazî olarak mümkündür. Aslî bir husustur ve ezelî olarak bir illete bağlı değildir. Çünkü onlar ebedî olarak sona ermez ve sonsuz olarak tükenmez." Hz. Şeyh'in (Allah onun rûhunu rahat ettirsin) sözü burada sona erdi.

❀

قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَمَنْ كَانَ
يَرْجُوا لِقَٓاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِٓ
اَحَدًا ﴿١١٠﴾

110. De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlâhınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.

Ey Muhammed! "*De ki: "Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim.*" sûret olarak âdemoğluyum, beşerî sıfatlarda sizinle müsâvîyim. Şu var ki Rabbim tarafından "*bana, İlâhınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor.*" Ulûhiyette O'nun zâtının bir benzeri olmadığı gibi sıfatlarında da onun ortağı yoktur. Yâni, ben beşer olduğumu îtiraf ediyorum. Fakat sizin aranızda Allah Teâlâ bana peygamberlik ve risâletle ihsanda bulundu.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bu âyet işaret etmektedir ki Âdemoğulları; peygamber, velî, mü'min ve kâfir; beşeriyyet ve insanlık istîdâdında eşittir. Aralarındaki fark îman, velâyet, nübüvvet, vahiy ve Allah Teâlâ'nın âlemlerin ilâhı, tek, samed (kimseye muhtaç olmayıp, her şeyin O'na muhtaç olduğu), doğmadığı ve doğurmadığı, hiçbir şeyin O'na denk olmadığını bilme fazîleti iledir."

Şeyh Sa'dî der ki:

Kâfir de görünüşte bizim gibidir; doğru yol gerek, uzun boy değil
"*Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa,*"

"O'na kavuşmak"tan maksad, Allah'ın ikram ve ihsanına nâil olmaktır. Yâni kim Allah'ın ikram ve ihsanına ümit beslemeye devam ederse, demektir.

İmam (Razî) şöyle der: "Ehl-i sünnet âlimleri, 'Allah'a kavuşmayı' O'nu görmeye (rü'yetullaha), Mu'tezile ise sevaba nâil olmaya hamletti.

Bu kıymetli arzu ve talebine nâil olmak için "*iyi iş yapsın*" sâlih amel işlesin, lâyık yâni Hakk'ın makbûlü bir iş işlesin.

Antâkî der ki: "Kim Allah'ın huzûrunda durmaktan korkarsa, O'na arzedilmeye lâyık amel işlesin."

"Recâ (ummak)" hem korkmak hem de ummak mânâsına gelir. Nitekim *Beğavî Tefsîri*'nde böyle denilmektedir.

Zünnûn der ki: "Sâlih amel, gösterişten uzak olarak hâlis niyetle yapılan ameldir."

Ebû Abdillah Kuraşî de şöyle der: "Sâlih amel, nefsin iltifat etmediği, sevab ve karşılık beklentisi içinde de olmadığı ameldir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Sâlih amel, Hz. Peygamber (s.a.)'in peşi sıra gitmek, zâhiren ve bâtınen O'nun sünnetine uymaktır. O'nun bâtınının sünneti, tamamen Allah'a yönelmek (tebettül), mâsivallahtan nazarını kesmektir." Yâni himmet nazarını

mâsivâya kapatmak ve Hz. Mevlâ'yı müşâhededen başkasına açmamaktır. Nitekim Allah Teâlâ: "***(Muhammed)in gözü kaymadı ve sınırı aşmadı***." (en-Necm, 53/17) buyurmuştur.

Yüzümü cümleden çevirdim sana döndüm
Gözümü cümleye kapattım senin dîdârını gördüm

"*Ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.*"

Ebü'l-Bakâ der ki: "*Rabbine ibâdette*" ifâdesinin, Rabbine ibâdet sebebiyle anlamında olması da mümkündür."

el-İrşâd'da der ki: "Hem münkirlerin yaptığı gibi Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr ederek şirk-i celî/açık şirkte bulunmasın, hem de riyâ ehlinin ve menfaat talebinde olanların yaptığı gibi şirk-i hafî/gizli şirk içinde olmasın."

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir: "Allah Teâlâ, "وَلَا يُشْرِكْ بِهِ (O'na ortak koşmasın)" buyurmamıştır. Çünkü O, kulunun kendisine yaptığı ve onun yüzünden övülmekten hoşlandığı ameli kastetmiştir."

Hasan Basrî'den rivâyet edilmiştir: "Bu âyet, yaptığı amelle hem Allah'ı hem de insanları murâd ederek amelde ortak koşanlar hakkındadır. Nitekim rivâyete göre **Cündeb b. Züheyr** (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'e: "Ya Rasûlallah! Ben, Allah için amel işliyorum. İnsanlardan birinin bu amele muttalî olması da hoşuma gidiyor." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "*Allah Teâlâ şirk koşulan ameli kabul etmez.*" buyurdu. [232] İşte O'nu tasdik etmek üzere bu âyet nâzil oldu.

Diğer bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.) O'na: "*Senin için iki ecir vardır: Gizlilik ecri, aleniyet ecri.*"[233] buyurmuştur. Bu, niyete göredir. Kâmil, ihlâs sâhibi ve Allah'tan başkasından yüz çeviren kimselerin şânından olduğu üzere kendisine uyulması için amelinin açığa çıkması kişinin hoşuna giderse veya farz ibâdetlerde olduğu için kendisinden töhmeti uzaklaştırmak için amelini açıktan yaparsa, o kimse için iki ecir vardır. Ancak amelini açıktan yaparak insanların övmesini, isminin ve şöhretinin yayılmasını isterse; bu, sırf riyâ ve şirktir. Bu durumda yolun başında olan kimse (mübtedî), amelini ifsâd etmekten kaçınmak için onu gizler.

Abdullah b. Gâlib'ten rivâyet edildiğine göre o, sabahleyin "Bu gece Allah beni hayırla rızıklandırdı; şunu okudum, şu kadar namaz kıldım." derdi. Eğer ona: "Ey Ebû Firas! Senin gibi bir kimse, böyle der mi?" diye sorulsa, o buna şöyle cevap verirdi: Allah Teâlâ: ***"Ve Rabbinin nîmetini an."*** (ed-Duha, 93/11) buyuruyor. Siz "Allah'ın nîmetini anlatma!" Diyorsunuz. Dolayısıyla Allah'ın ihsan ve lütfunun dile getirilmesi, başkasının kendisine uyması kastedildiğinde, kendisi de fitneden emin olduğu zaman bu ve benzeri sözleri söylemek câizdir. Ama gizleyip söylememesi daha evlâdır. Böyle değil de sırf riyâ ve süm'a ehline benzemek kasdı ile olursa, bunu terk eder. *el-Keşşâf*'ta Duhâ sûresi tefsîrinde böyle denilmektedir.

Bu âyet, ilim ve amelin özünü kendinde toplamaktadır. Bunlar da, tevhîd ve amelde ihlâstır.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Riyâsız, ihlâsla amel ne güzeldir.
Sâdece içi boş post, hayvan değildir.
Belindeki zünnar ne, sırtındaki hırka ne?
Hırkayla zünnârı örtüp halkı kandırırsın kendine
Riyâ için hırka dikip giyinmek kolay
Hırkayı halka değil, Hakk'a satmaktır olay.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Riyâ'nın mânâsı nedir?" diye sorarsan şöyle cevap veririm: Allah'tan başkası için amel işlemektir. Rasûlullah (s.a.)'in şu hadîsi buna delildir. "*Ümmetim için en çok korktuğum şey Allah'a şirk koşmalarıdır. Yalnız ben onların güneşe, aya, ağaca ve puta tapacaklarını söylemiyorum. Şu kadar var ki onlar, Allah'tan başkası için ameller işlerler*."[234]

el-Eşbâh'ta: "Oruca riyâ karışmaz." denir. Açıktır ki bu durum, kişinin oruçlu olduğunun etkisini yüzünde göstermek için nefsini aç bırakmadığı yahut oruçlu olduğunu söylemediği ve târizde bulunmadığı zamandır.

Ubâde b. Sâmit (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben, Rasûlullah (s.a.)'i şöyle söylerken işittim: "*Kim gösteriş yaparak namaz kılarsa şirk koşmuştur. Kim gösteriş yaparak oruç tutarsa şirk koşmuştur*." Sonra şu âyeti okudu: "*Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa...*"[235] Nitekim *Haddâdî Tefsîri*'nde böyle geçmektedir. Tasadduk, hac ve diğer hayır işlerini de buna kıyas et.

Riyâkâr herkesi mâbud edinir
Riyâkâra o yüzden 'müşrik' denir

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah, her riyâkâra cenneti haram kılmıştır*."[236] İyilik/birr, elbise ve ziynet güzelliğinde değil, yokluk/miskinlik ve vakardadır.

Elbisesi temiz, sîreti kötü olan için
Cehennemin kapısına kilit gerekmez
Benim yanımda gece gidip yol kesenler
Daha iyidir âbid gömleği giyen fâsıktan

Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "Allah Teâlâ, asla şüphe edilmeyen o kıyâmet gününde evvelkileri ve sonrakileri topladığı zaman bir münâdî şöyle seslenir: "*Kim, Allah için yaptığı amelde başkasını O'na ortak kılmışsa, amelinin sevabını Allah'tan başkasından taleb etsin. Çünkü Allah, ortak koşulanların ortaklıktan en müstağnî*

olanıdır (Ortağa asla ihtiyacı yoktur).”[237]

Ey oğul, Amr’dan ücret gözleme
Çünkü sen Zeyd’in hânesinde çalışıyorsun

Riyâ ile ilgili bâzı hadisler şunlardır: “*Cehennemde bir vâdî vardır ki cehennem günde yüz defa ondan Allah’a sığınır. Bu vâdî, mürâîler için hazırlanmıştır*.”[238]

“*Küçük şirkten sakının*.” “Küçük şirk de nedir?” diye soruldu. Rasûlullah (s.a.) de: “*Riyadır*.” buyurdu.[239]

“*Ümmetim için en çok korktuğum şey gizli şirktir. Şirkin en gizli olanlarından sakının. Çünkü şirk, karanlık gecede karıncanın düz kaya üzerindeki hareketinden daha gizlidir*.” Peygamberimiz’in bu sözü, insanlara ağır gelince şöyle buyurdu: “Ben size şirkin küçüğünü ve büyüğünü yok eden şeyi göstereyim mi? Şöyle deyiniz:

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ اَنْ اُشْرِكَ بِكَ شَيئاً وَاَنَا اَعْلَمُ وَاَسْتَغْفِرُكَ
لِمَا لَاَاَعْلَمُ

“*Allah’ım! Bile bile bir şeyi sana ortak koşmaktan sana sığınırım. Bilmediğim şeylerden de senden mağfiret dilerim*.”[240] *Aynü’l-maânî*’de böyle geçmektedir.

Anlatılır ki halîfelerden biri abdest almak ister. Hizmetçileri ona su dökmek için öne atılırlar. O, onları bundan men eder ve bu âyeti okur. Zannedersem bu halife Murtaza Ali b. Ebû Tâlib (r.a.)’tır. **Ebü’l-Kasım Fezârî**’nin *el-Es’iletü’l-mukhime*’sinde böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Anlatılanların zâhirine bakınca görüyoruz ki Murtazâ Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) şirki; riyâya, abdestte yardım isteme ve benzeri şeylere şâmil kılmıştır. Bu, onun takvâdaki üstünlüğündendir. **İmam Şâfiî**’nin ***“yahutta kadınlara dokunmuşsanız”*** (el-Maide, 5/6) âyetinin mutlak ifadesine bakarak el ve benzeri âzâlarla kadına dokunan kimsenin abdest almasını gerekli görmesi de bunun benzeridir. Açıktır ki bu azimetle ameldir.

Ebü’d-Derdâ (r.a.)’dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Kim Kehf sûresinin başından on âyet ezberlerse Deccal’den korunur*.”[241] Bu hadîsi, **Müslim** rivâyet etmiştir.

İbn Melek der ki: Hadisteki “ed-deccâl” kelimesinin başındaki harf-i ta‘rîf ahd (bilinen birini belirtmek) içindir. Cins için olması da câizdir. Çünkü yalan ve hîlesi çok olana “deccal” denir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Âhir zamanda deccaller olacaktır*.”[242] Bid‘at ve fısk u fücûr ehli kendi zamanlarının deccalleridir. Kehf sûresinin ilk âyetleriyle ondan korunmanın sırrı, bu âyetlerin Ashab-ı Kehf kıssasını ihtivâ etmesidir. Onlar kâfir Dakyanus’un şerrinden Allah’a sığındıklarında, Allah onları kurtarmıştır. Allah Teâlâ’dan ümit edilen, bu âyetleri okuyan kimseyi Deccal’den

koruması ve onu dosdoğru din üzerinde sâbit kılmasıdır.

Nesâî'nin bir rivâyetinde şöyle buyrulur: "*Kim, Kehf sûresinin on âyetini okursa, Deccal'in fitnesinden korunur.*"[243]

Ebû Saîd Hudrî'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kim nâzil olduğu gibi Kehf sûresini okursa, kıyâmet gününde bu, onun için bulunduğu yerden Mekke'ye kadar nûr olur. Kim de sondan on âyeti okursa, sonra da Deccal çıkarsa bu kimseye musallat olamaz*."[244] Bu hadîsi **Hâkim** rivâyet etmiştir.

İbn Ömer (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "*Kim cuma günü Kehf sûresini okursa, ayağının altından semânın derinliklerine kadar nur yayılır. Bu nur kıyâmet gününde onu aydınlatır ve iki cuma arasındaki günahları mağfiret olunur*."[245]

Ebû Saîd Hudrî (r.a.)'dan şu hadis rivâyet edilmiştir: "*Kim cuma gecesinde Kehf suresini okursa, onunla Beyt-i atîk arası nur dolar*."[246] Bu hadîsi **Dârimî**, *Müsned*'inde Ebu Saîd'den mevkuf olarak rivâyet etmiştir. İmam Münzîrî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb*'inde de mevcuttur.

Tibyân Tefsîri'nde **Abdullah b. Ferve** (r.a.)'dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ben size nâzil olduğu zaman yetmiş bin meleğin eşlik ettiği, azameti gök ve yer arası kadar olan, okuyan kimse için de bunun misli (ecir) verilen bir sûreyi göstereyim mi?*"

Ashâb: "Evet, Ya Rasûlallah!" dediler.

Rasûlullah (s.a.):

"*Bu, Kehf sûresidir. Kim onu cuma günü okursa, diğer cumaya kadar ve üç gün de ziyâdesi ile günahları mağfiret olunur. Ona semâya kadar ulaşan bir nûr verilir ve o kimse deccal fitnesinden korunur.*" buyurdu.[247]

Tefsîru'l-Haddâdî'de **Übey b. Kâ'b** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kim Kehf sûresini okursa, sekiz güne kadar vuku bulacak her fitneden korunmuş olur. Yatarken sonundaki âyeti okursa, bulunduğu yerden Mekke'ye kadar bir nur peydâ olur. Bu nûrun içinde melekler, yatağından kalkıncaya kadar onun için duâ ve istiğfar ederler. Eğer yatağı Mekke'de ise ve o sûreyi okursa yatağı ile Beyt-i Ma'mûr arasında bir nur parlar. Bu nurun içinde melekler, o kimse uyanıncaya kadar onun için dua ve istiğfar ederler.*"[248]

Beyzâvî, *Tefsîri*'nde Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsi nakletmiştir: "*Kim yatarken* "قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ..." *âyetini okursa, onun için yattığı yerden Mekke'ye kadar parlayan bir nur olur. Bu nuru dolduran melekler, o kimse uyanıncaya kadar ona duâ ve istiğfar ederler*."[249]

Fethu'l-karîb'de şöyle der:

"Kim uyumak istediğinde "إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ..." âyetini okur ve sonra: "Allah'ım! Sana en sevgili vakitlerde beni uyandır. Sana en sevimli amellerde beni

muvaffak kıl.” derse Allah Teâlâ onu uyandırır ve gece kâim olanların arasına yazar.”

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: “Gecenin istediğin bir saatinde kalkmak istersen yattığın zaman “قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ...” âyetini oku. Allah Teâlâ, geceleyin istediğin saatte seni uyandırır.”

Yatakta yatarken Kur’an okuma konusunda, âlimlerin farklı görüşleri vardır.

el-Fetâve’l-Hamdiyye’de: “Yatarak Kur’an okumakta beis yoktur.” der. **Yahya Fakih**’in *Şerhu’ş-Şir*’a’da belirttiğine göre evlâ olanı okumamasıdır. Bu tâzime daha uygundur.

Zahîruddîn Merginânî der ki: “Başını yorgandan çıkarırsa, yatan kimsenin yatarken Kur’an okumasında bir beis yoktur. Çünkü bu elbise gibidir. Aksi halde câiz olmaz. Bu görüşü **Kâdîhân** nakletmiştir.

*el-Muhît’*te de şöyle der: “Kişi iki yanını yere koyduğunda Kur’an okumasında beis yoktur. Fakat ayaklarını kendisine doğru çeker.”

Allah Teâlâ’dan hayatımız sona ermeden önce bizi gafletten uyandırmasını, gece gündüz Kur’an ile ünsiyet ettirmesini dileriz.[250]

---

[227]. *Buhârî*, Bedü’l-halk, 8; *Müslim*, Cennet, 2

[228]. *Buhârî*, Cihad, 4

[229]. *Münâvî*, III, 351

[230]. *Kenzü’l-ummâl*, V, 356

[231]. *Kenzü’l-ummâl*, V, 356

[232]. *Münzirî*, Terğîb, I, 19

[233]. *Tirmizî*, Zühd, 49; *İbn Mâce*, Zühd, 25

[234]. *Münzirî*, Terğib, I, 40

[235]. *Münzirî*, Terğib, I, 31

[236]. *Münâvî*, II, 226

[237]. *Münzirî*, Terğib, I, 33

[238]. *Deylemî*, Hadis no: 843

[239]. *Müsned*, V, 428, 429

[240]. *Münzirî*, Terğib, I, 40

[241]. *Müslim*, Müsafirin, 257; *Ebû Dâvud*, Melahim, 14; *Tirmizî*, Sevabu’l-Kuran, 6; *İbn Mâce*, Fiten, 33

[242]. *Deylemî*, Hadis no: 8724

[243]. *Münzirî*, Terğib, III, 36

[244]. *Müstedrek*, I, 564; *Münzirî*, Terğib, III, 36

[245]. *Münzirî*, Terğib, II, 32

[246]. *Münzirî*, Terğib, II, 33; *İbn Kesir*, Tefsir, III, 70; *İbn Arrak*, Tenzih, I, 303

[247]. Şevkani, el-Fethu'l-Kadir, III, 268
[248]. Bk. İbn Kesir, Tefsir, III, 71
[249]. İbn Hacer, Kâfi, II, 751; a.mlf. Metalib, III, 350
[250]. Allah Teâlâ'ya hamd olsun, Kehf sûresi 23 Ramazan 1105 (5 Mayıs 1694) Pazartesi günü tamam oldu.